

K 2748
3

ძველი საქართველო

საქართველოს ისტორიის და საეთნოგრაფიის
ინსტიტუტის კრებული

ტ. 1

ა. თაყაიშვილის გამაჰმადობით

ტფილისი 1909

ДРЕВНЯЯ ГРУЗИЯ

Сборникъ Грузинскаго общества Исторіи и этнографіи

ТОМЪ I

Подъ редакціею Е. ТАКАИШВИЛИ

L'ANCIENNE GEORGIE

Mémoires de la Société géorgienne d'histoire et d'ethnographie

TOME I

So. sous la direction de M. E. TAKATCHVILI

TIFLIS 1909

ელექტრო-მექანიკური საბჭოთაო ქარხანის და
საბჭოთაო, ნ. სეკელიძის ქ. № 5. | Электро-печатня Спиридола Го-
саберидзе, Моск. обл., № 1.

902 (47.992)

ძველი საქართველო

საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო
საზოგადოების კრებული

ტომი I

თ. თაყაიშვილის კლავსორით

ტფილისი 1909

სკკ-2000
შემოწმებულია

2748

ДРЕВНЯЯ ГРУЗИЯ

Сборникъ Грузинскаго Общества Истории и Этнографии

ТОМЪ I

Подъ редакціею Е. ТАКАЙШВИЛИ

L'ANCIENNE GEORGIE

Mémoires de la Société géorgienne d'histoire et d'ethnographie

TOME I

Sous la rédaction de M. E. Takaisvili

TIFLIS 1909

საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი	ფონდის ნომერი	63
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი	სერია	1507

ელექტრო-მშენებელი „მშობისა“, მოსკოვის ქ. № 5.
Электро-печатня „Дзюба“, Московская № 5.

533 მ. ი. პ. 3. [ჩივი] 2748 (29x16) [გ. ს.]

წინასიტყვაობა.

„საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას“ გადაწვეული აქვს გამოსცეს დრო-გამოშვებით კრებული, სახელდებით „ძველი საქართველო“, რომელშიაც მითაგებულა იქნება როგორც რეფერატები და გამოკვლევანი, ისე უთვალ-გვარი მასალა საქართველოს ეთნოგრაფიის და წარსულის შესასწავლათ *). შირველი ტომი, რომელიც ესლა ურბეგება წევრებს, შეიგავს სულ ხუთ განყოფილებას. შირველ განყოფილებაში მოქცეულია ნკროლოგები აღქსანდრე ეპისკოპოსისას, ნიკოლოზ ხიზანაშვილისას და აღქსანდრე ჭვინაძის: შორეში — რეფერატები, რომელნიც წაკითხულნი იყვნენ საზოგადოების კრებებზე; მესამეში საისტორიო და სალიტერატურო მასალანი: შოთხეში სახალხო სიტყუაერება; მეხუთეში ხალხური სიმღერები ხოტეებზე გადაღებულნი და შექცესეში საზოგადოების კრებებათა ოქმები და წევროთ სია. სარჩევი და მოკლე შინაარსი სტატიებისა ქვემოთ არის მოყვანილი და აქ მათ შესახებ საუბარს არ გავაკრძელებთ. ხოლო საჭიროთ ვრაცხთ აღვნიშნოთ, რომ ბ-ნი სეკასტი განეჩილადის მიერ შეკრებილი სახალხო ზღაპრები და ღეკესები რიგზე დააწყო საზოგადოების მდიანამ ს. რ. გორცაძემ, შემდეგ სობჟის სიღამებზე წაუვიითხეთ ერთად და საჭიროთ დაეინახეთ დაგვეროთ ის განმარტებანი სიტყუებისა, რომელნიც სახალხო სიტყუაერების ტექსტის სხოლიებშია ნაშვებნი.

ხვანი საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება ჯერ ხორჩა საზოგადოება არის, ხოლო უთველი საზოგადოების წარმოტება ერის თანაკრომობაზეა დამუარებული, ხუ ვინ ითეატრებს, რომ სშეგადღურ საზოგადოებას მარტო სშეგადღისტების დახმარება ეჭირებო-

*) იხილე ქვემოთ, განყოფილება VI, ოქმი № 3, გვ. 8.

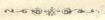

დეს. ჩვენი სწოტადობებს მიზანი ძლიერ ფართოა. მის სკანთაქეს
 შესწავლა საქართველოს წარსულისა და აწმუისი, შერამ სკანთაქეს
 ღის უოველგვარი შესწავლისათვის მისლდა სკანთა და მისლდის შე-
 კრება ამ ჟამდ უმთავრესს მიზანს შუადგენს ჩვენი სწოტადობისა-
 თვის. უოველს შკენებულს ქართულს შუედლია დიდი დანშარება ამო-
 უნინოს ჩვენ სწოტადობას. ვის არ შუედლია, მკვლითათ, შუერა-
 ბოს და მოგვარადის ძველი ხელნაწერება, სკვლ-გურება, ძველი
 იარაღები, ძველი სამკულება, ძველი შურსლეუბა, ძველი ტანისმო-
 სება, ძველი ნაქსოვება, ძველი იფულები და სხვა მრავალი არქეოლო-
 გიური ნივთები? ვის არ შუედლია შუერაბოს ცნობება ძველ კვლესი-
 გებზე, მინასტრებზე, ციხეებზე, კოშკებზე, დარბაზებზე და სხვა
 ჩვენს ძველ ნაშთებზე? ვის არ შუედლია მოგვარადის სხვა-და-სხვა
 ნივთები, რომელსაც ათასობით ზოულობენ უოველ წელს მაწის-თხრას
 დროს საქართველოს უოველს კუთხეში? ვის არ შუედლია ჩაწროს და
 მოგვარადის ხელხური ზღაბრება, სიმღერება, კადმოცემება, არაკე-
 ბა, თქმულება, შელგებება და გამოცახება? ვის არ შუედლია აღ-
 წროს და მოგვარადის უველ: ქართულ მოდემის ხელხას სხე-ჩეუ-
 ულება დაბადებდინ დაწეებული სიკვდილამდე, ქორწილი, ტირილი,
 დღეობა, ხატობა, სხვა-და-სხვა კართობა, შკვლითარობა, მიცვალე-
 ბულთა სმსახური და სხვა? რომელ კანათლებულ ქართულს არ შუე-
 ძლია შუერაბოს სიტყვება, რომელნიც ამ თუ ამ კუთხეში საქარ-
 თველთისა იხმარებინ და ცნობიდ დეკსიკონებში არ მოიბთებინან?
 რომელ კანათლებულს სამგურელის შკეიდრს არ შუედლია შუადგინოს
 დეკსიკონი ქართულ-შკერული და შკერულ-ქართული და დეკვიწე-
 როს შკერულთ შკერული სხსლხი სიტყვიერება? რომელს კანათ-
 ღებულს სვანს არ შუედლია შუადგინოს ქართულ-სვანური და სვანურ-
 ქართული დეკსიკონი და ჩაწროს სვანური ხელხური ზნაწარმოება?
 უველა ეს მისლდა აუცილებელს სკანთობას შუადგენს ჩვენი ერის,
 მისი ენის, სხე-ჩეულებისა და კულტურის შესასწავლად. დიას, უვე-
 ღა შკენებულ ქართულს შუედლია თუდ-საწინა დანშარება გავწიის
 ჩვენ სწოტადობას, როგარც თუვის წკვლიდის მოწოდებით სწო-
 ტადობის დინისძობის გასძლიერებლად, ისე საისტორიო და სკო-
 ნოტარული მისლდის შკეროფობით და ნივთების მოწოდებით.

სამოქმედო უნდა აღენიშნათ, რომ ზეუბნის ხორბის საზოგადოებას და
 ება დღითი-დღე იქნის თანგრძობის საზოგადოების, ცოცხალი, მკრამ
 მკრამ შუქვევით მოსდის სხვა-და-სხვა შემოწარულობა: სარქვე
 ოლოგის ნათება შუქვევისთვის, ხელთ-ნაწერება და სიკელ-გუჯ
 რება წიგნთ-საგვანათების და მცირედი შემოწარულობა ფულათაც.
 საზოგადოების საბჭოს ამუღი აქვს, ეს თანგრძობა და შემოწა
 რულობა თან და თან ამტკის. შემდეგ ცოცხალი მოქმედი იქნება
 აღწერალობა შემოწარულის ნათებისა და ხელთ-ნაწერებისა; ხოლო
 სიკელ-გუჯრება ზოგი დაიბუღდა შიორეს ზეუბნის ცამოცემაში „საქარ
 თველის საბუღების“ შიორე ცოცხალი, და ზოგი იბუღება შესამე
 ცოცხალი.

ე. თანამოქმედი.

II მუხრანის

საზოგადოებრივი ცენტრის (საზოგადოებრივი ცენტრის)

საზოგადოებრივი ცენტრის (საზოგადოებრივი ცენტრის) მუხრანის
 საზოგადოებრივი ცენტრის (საზოგადოებრივი ცენტრის) მუხრანის
 საზოგადოებრივი ცენტრის (საზოგადოებრივი ცენტრის) მუხრანის

შინაარსი : ტომისა.

განყოფილება I

ნ ე კ რ ო ლ ო გ ე მ ი :
(სურათებით)

1. **ყოფლად სამღვდელთა აღექსანდრე (1824—1907 წ.).**

მისი საეკლესიო სამსახური. ზრუნვა ძველი მონასტრების განახლება-ბისათვის. ძველი სამწერლო ნაშთების გამოკვლა. ზრუნვა საეკლესიო გალობაზე და ქართული ენის ბედ-იღბალზე სასულიერო უწყების სასწავლებლებში. შქადაცვლობა. ქველმოქმედება. კერძო ცხოვრება. გარდაცვალება და დაკრძალვა. . გვ. 1.

2. **ნიკოლოზ ხაჩანაშვილი (1851—1906 წ.).**

ბავშობა და წრე, რომელშიაც იგი იზრდებოდა. პირველ-დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი განათლება. სამსახური. სამწერლო მოღვაწეობის დასაწყისი. სია პუბლიცისტურისა და ისტორიული-ურიდიული ნაწერებისა. . გვ. 8.

3. **აღექსანდრე ჭვინია (1855—1907 წ.).**

აღზრდა. საშუალო და უმაღლესი განათლება. სამსახური. სამწერლო მოღვაწეობა. სია ნაწერებისა.

განყოფილება II

რეჟიმისათვის და გამოკვლევანი:

1. **არქიმანდრიტი აშროსია (ხელაია): ქ ე დ ი შ ი ს ვ ა რ ი ა ნ - ტ ი „ქ ა რ თ ღ ი ს მ ო ქ ც ე ვ ი ს ა“.**

ხელნაწერი, რომელშიაც ეს ვარიანტი მოთავსებულია. ამ ხელნაწერის ძველი დედანი მე-XI საუკუნეში უნდა ყოფილიყო გადაწე-

რილი. მცირე „ქართლის მოქცევა“ აუწერია გ რ ი გ ო ლ დ ი ა -
კ რ ნ ს. განსხვავება ამ ვარიანტისა შატბერდის ვარიანტისაგან.
ავტორის მოსაზრებანი ახლად აღმოჩენილის ვარიანტის შესახებ.
ქართველთა მოქცევის ქრონოლოგია ამ ვარიანტით. გვ. 1—29*).

2. დ. კარაჭაშვილი: და ვ ა თ კ შ რ ო მ ზ ა ღ ა ტ ა ს გ კ ნ კ ა ღ ო გ ი ა .

„ქართლის ცხოვრების“ ვარიანტებისა და ჩვენთა მკვლევართა აზ-
რი ამ საგნის შესახებ (ვახუშტისა, ბროსესი და ბაქრაძისა). „სუმ-
ბატის ქრონიკის“ ცნობა ამავე საგანზე. დასკვნა: დავით კუროპა-
ლატი ყოფილა შეილი ადარნასე კუროპალატისა; მას ჰყოლია
უფროსი ძმა ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი, რომელსაც დაუპერია
მამის სამფლობელო 961 წელზე ადრე; ბაგრატი მომკვდარა 966
წელს და მისი ადგილი დაუპერია დავითს. რომელსაც შემდეგში
მიუღია კუროპალატობა, არა უგვიანეს 978 წლისა, როდესაც მან
ბიზანტიას შემწეობა აღმოუჩინა. გვ. 30—35.

3. დ. კარაჭაშვილი: ვ ი ნ უ ნ და ი ე ვ ე კ ს „ს უ მ მ ა ტ ი ს ქ რ ო -
ნ ი კ ა ს“ ა ვ ტ ო რ ი ?

ბაქრაძისა, გორდანიასი და თაყაიშვილის აზრი ამ საგნის შესახებ.
გარჩევა პირველი ორი მკვლევარის აზრისა და შევსება მესამის შე-
ხედულებისა. თვით ავტორის პიპოტეზა ქრონიკის დამწერის ვინა-
ობის შესახებ: მას უნდა ეცხოვრა მე-XI საუკუნეში, ჩამომავლო-
ბით უნდა ყოფილიყო ბაგრატიონთ საგვარეულოდან, სახელდობრ
შეილი დავითისა („დავით მცირისა“), რომელიც იყო ძე ადარნასე
კუროპალატისა, მეფის ბაგრატმე-III-ის პაპის ძმისა. გვ. 36—42**).

4. ს. გორგაძე: წ ე რ ა დ ე ბ ი ს ა ქ ა რ ო კ ე დ ო ს ი ს ტ ო -
რ ი ი დ ა ნ . ნ ა წ ი ღ ი მ კ ო რ ე . თ ა ვ ო I : მ ე ფ ე ა დ ე რ კ ო
და; ე გ რ ე თ წ ო დ ე ბ ე უ ღ ი , ო რ -მ კ ე ფ ო ბ ა ძ ვ ე ღ ი ვ ე რ
რ ი ა შ ი .

შესავალი. ადრკის ჩამომავლობა და მეფობის ქრონოლოგია: იგი
მეფობდა 1—80 წელს ქრ. შემდეგ და არა 2 წელს ქრ. წინ და
55 წელს ქრ. შემდეგ, როგორც დღემდე იყო მიღებული. ადრკის
სამფლობელოს შეადგენდა არა მთელი საქართველო, არამედ მარ-
ტო ქართლი და კახეთი, ან უკეთ რომ ვთქვათ, კლასიკურ მწე-

*) კამათი ამ მოხსენების შესახებ იხ. ამ ტომის VI განყოფილე-
ბაში, გვ. 15—16.

**) კამათი ამ რეფერატის შესახებ იხ. ამ ტომის მე-VI განყოფ.,
გვ. 13—14.

რალთა ივერია. ამ დროს ივერია არ ემორჩილებოდა სპარსეთს, როგორც ეს ჰგონია „ქართლის-ცხოვრების“ ავტორს, არამედ რომის იმპერიასთან ჰქონდა მეგობრული კავშირი.—ქრისტეს მოციქულებს არ შეეძლოთ ადერკის მეფობაში მიმოველოთ საქართველო გვ. 43—52.

მატიანე ადერკის მიაწერს სამფლობელოს გაყოფას ორ სამეფოდ. „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკა კი გვეუბნება მხოლოდ «მეფეობის» განაწილებაზე ორ პირთა შორის. დაახლოებითი თარიღი ვგრძობთ წოდებულის ორ-მეფობის პერიოდისა: 30—140 წლებს შორის. ბაქრაძის შეხედულება ამ საგანზე და ამ შეხედულების გარჩევა: სტრაბონის მოწმობა კი არ ამტკიცებს ჩვენი წყაროების თქმულებას ორ-მეფობის შესახებ, არამედ პირდაპირ უარ-ჰყოფს მას; ხოლო ტატიტი, დიონ კასიუსი და მცხეთის ქვის 75 წლის ბერძნული წარწერა 30-იდან 140 წლამდე ივერიაში იცნობენ მხოლოდ თითო მეფეს. ადგილობრივი წყაროების თქმულებანი ამ პერიოდის შესახებ მწიგნობრული ჩამომავლობისაა: ოგინი შემოტანილი უნდა იყოს სომხური წყაროებიდან და, კერძოდ, მოსე ქორენელის ისტორიიდან. ამ აზრის დამამტკიცებელი პარალელები გვ. 52—66.

დასკვნა: მთელი ის პერიოდი, რომელსაც დღემდე „ორ-მეფობის“ სახელით იცნობდნენ, ივერიის ცხოვრებაში ნამდვილათ არავითარს ორ-მეფობას არ წარმოადგენდა; 30—140 წლებს შორის, ისე როგორც მათ უწინ და მათ შემდეგაც, ივერიაში ერთსა და იმავე დროს მეფობდა მხოლოდ თითო მეფე. გვ. 66—68. *)

5. იუსტინე აზულაქე: მკ-XII ს ა უ კ უ ნ ი ს ქ ა რ თ ე ლ ი ს ა ე რ თ მ წ ე რ დ თ ბ ი ს ხ ა ს ი ა თ ი დ ა რ უ ს თ ე კ დ ი ს „ვეფხისტყაოსანი“.

I. „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის გამო. ეს პოემა ჯერ კიდევ არაა ჯეროვანად შესწავლილი. ამის მიზეზები. ორი უკიდურესი აზრი „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალობის შესახებ. ამ წერილის მიზანი: გამორკვევა იმ სადევმპირო მოთხრობის ტიპისა, რომელიც საფუძვლად დასდებია „ვეფხისტყაოსანს“. გვ. 69—74.

II. „ვეფხისტყაოსანი“ თამარის კარის მწერლობის კუთვნილი გამოსახულებაა. ეს მწერლობა სპარსული მწერლობის ხასიათისა იყო: სპარსული კარის მწერლობა ყველაზე უფრო შესაბა-

*) კამათი ამ წერილის შესახებ იხ. ამავე ტომის განყოფილება მე-VI, გვ. 5—8.

მებოდა თამარის დროის საქართველოს მდგომარეობას. რუსთაველი, როგორც თვისი დროისა და ეპოქის ნამდვილი შვილი, სწრაფად თავისი მუხისათვის ამ მწერლობიდან იღებს. . გვ. 74—83.

III. „ვეფხისტყაოსანი“ შინაარსისა და გარეგანი ფორმის მხრით. შინაარსით იგი არაფერს განსხვავებულს არ წარმოადგენს, სხვა იმ დროინდელ სალიტერატურო ნიმუშებთან შედარებით. მისი სიუჟეტი ერთ დროს არაბული თქმულება ყოფილა, მაგრამ, სანამ რუსთაველის პოემას საფუძვლად დაედებოდა, უკვე სპარსულის ლიტერატურის სამკვიდრებლად გამხდარა: იგია ერთი სპარსეთში შემუშავებულ არაბულ თქმულებათაგანი. ამასვე ამტკიცებს პოემის გარეგანი მხარეც, სახელდობრ ენა, რომელშიაც უცხო სიტყვათა უმეტესობა ან წმინდა სპარსულია, ან გასპარსულებული არაბული გვ. 83—94.

IV. „ვეფხისტყაოსნის“ შედარება „ბარამიანთან“ და „ეისრამიანთან“. რუსთაველის პოემა თავისი სიუჟეტით წააგავს „ბარამიანს“, გარეგანის ფორმით კი უახლოვდება „ეისრამიანს“, მაგრამ მათ შორის განსხვავებაც დიდია გვ. 94—103.

V. რუსთაველის გენიას არაბულ-სპარსული სიუჟეტი დიდათ შეუვსვლია და მხატვრობის უმაღლეს ხარისხამდე აუწვანია. გვ. 103—111.

დასკვნა გვ. 111—112. *)

დამატება: „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკონი. გვ. 113—186.

რეფერატისა და ლექსიკონის შევსება-შესწორებანი და შენიშვნანი გვ. 186—196.

განყოფილება III

სიისტორიო და სალიტერატურო მასალები:

1. ე. თაყაიშვილი: „მცირე უწყებთა ქართველთა მწყობრად თავისა“.

შინაარსი: მოკლე ცნობანი ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთა შესახებ მე-XII საუკუნიდან მე-XIX საუკუნის დასაწყისამდე. შედგენილია უცნობის ავტორისაგან გვ. 1—55.

*) კამათი ამ გამოკვლევის შესახებ იხ. ამავე ტომის განყოფილება მე-VI, გვ. 17—20.

შ ე ნ ი შ ე ნ ე ბ ი: 1. «უწყების» პირველი ნახევარი (გვიქმნიდა) ავტორის შეუდგენია სსვა-და-სხვა მის დრომდე ცნობილ წყაროებისა და ზეპირ-თქმულებათა მიხედვით; ხოლო მეორე ნახევარი (29—55 გვ.) საუთრივე მას ეკუთვნის, და მის მიერ შეკრებილს, ნახულს და გაგონილს ცნობებზეა დამყარებული. ეს მეორე ნახევარი მრავალ ახალ ცნობას გვაძლევს ქართველი ერის მოღვაწეებზე განურჩევლად ტომისა და სარწმუნოებისა. 2. სტატიის შინაარსის მიხედვით, იგი უნდა იყოს დაწერილი 1822—1827 წლებს შორის. 3. სტატიის დაწერა ავტორს შეევეთილი უნდა ჰქონდეს რომელიმე რუსის სამართველოს წარჩინებული პირისაგან, ანუ წარმომადგენელისაგან; უფრო ადვილი საფიქრებელია, რომ ეს მისთვის მიენდოს სინოდის ობერ-პროკურორსა. 4. ავტორი სტატიისა დამოუკიდებელი კაცია; იგი უნდა იყოს თეიმურაზ ბატონიშვილი, მეფის გიოგი მე-XIII-ის ძე. გვ. 55—66.

2. ე. თაყაიშვალა: ე ა ნ ხ ა ე თ ი ს ტ ე ა ვ ა ს ს ა ხ ა რ ე ბ ა და მ ი ს ი მ ა ნ ა წ კ რ ე ბ ა .

ყანაეთის სახარების აღწერა. ხელის მიხედვით, იგი დაწერილია არა უადრეს XII საუკუნისა და არა უგვიანეს მე-XIII-ისა. ყველა თავისუფალი ფურცლები და ზშირათ არშიებიც საესვა სხვა და სხვა მინაწერებით, მე-XV—XIX საუკუნეებში. ვისაცრა შეუწირავს კაბენის ეკლესიისათვის (რომელსაც ძველად ჰყუთნებია ეს სახარება), ყველა აქ დაუწერია, ასე რომ ეს მინაწერები კაბენის ეკლესიის გუჯართა კრებულია. მინაწერები. გვ. 61—74.

3. მ. ჯანაშვალა: კ ო რ ი დ ე თ ი ს ო თ ხ თ ა ვ ი და მ ი ს ი კ ა რ თ უ ღ ი წ ა რ წ კ რ ე ბ ა .

ეს ბერძნული სახარება დაწერილია ბერძნულ ასომთავრულით მაგარ ეტრატზე. წიგნის კაზმი განახლებულია მე-XI საუკუნეში. ხელნაწერის არშიებზე არის ბერძნული და ქართული წარწერები. ეს მინაწერები ხელნაწერის ადგილ-სამყოფელოდ სოფლიან სოფ. კ ო რ ი დ ე თ ს, რომელიც მდებარეობს ართვინის მაზრაში (ბათუმის ოლქში) და დღესაც ამავე სახელით ცნობილია. მინაწერების ავტორები არიან ტაოკლარჯეთის ერისთავთ-ერისთავები (შემდგში ათაბეგები) ტიას ძენი და სხვანი. ამ სახარების მინაწერების შესწავლა დაიწყო მარი ბროსემ, მაგრამ ზოგი სულ არ წაუკითხავს და ზოგი კი შეცდომით გაურჩევია. ქართული წარწერებისა და მინაწერების რიცხვი ამ სახარებაში 22-მდე აღწევს. მე-20 მინაწერის მიხედვით შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ სახარება

უნდა გადაწერილი იყოს არა უგვიანეს მე-VIII საუკუნისა
 წარწერაში პირველათ ნახმარია უძველესი ქართული თარიღი „მა“,
 რომელიც უდრის 821 წელს გვ. 74—87
 შენიშვნა ე. თაყაიშვილისა გვ. 88

განყოფილება IV

მონომრატომ: სასბლხო სიძჳვიერება.

1. ხალხური ზღაპრება, შერებილი სეგასტა გაჩქალაძის მიერ სოფ. წვეაში, ზემო იმერეთს. გვ. 1—56 ¹⁾
 1. დ ღ ი თ მ კ ვ და რ ი ს დ ე და გვ. 1—6
 დ ე და -ა-ა ზ რ ი: დედის სიყვარული შვილისადმი ყოვლის შემ-
 ძლებელი ძალაა; მას შეუძლია ნახევრად მკვდარს შვილს სიცოც-
 ხლე დაუბრუნოს; საამისოდ იგი არაფითარს დაბრკოლებას არ
 დაერიდება: შეუძლებელსაც კი შესძლებს (მზის-დედასთან ასვლა
 და მზის პირ-ნაბანის მოტანა).
 2. გ ვ ე ლ - ვ ა ე ი გვ. 6—10
 დ ე და -ა-ა ზ რ ი: ქალ-ვაჟთა შორის ტრფიალებს-სიყვარული სას-
 წაულ-მოქმედი ძალაა; მას შეუძლია უზბოროტესი და უმსგავსი
 ქმნილებაც კი (გველი) უუმშვენისს არსებად (შშვენისი ვაჟი)
 აქციოს და მტრედის უმანკობა მისცეს; ამასთანავე გულწრფელი
 სიყვარული დაუსრულებელია.
 3. მ ე ფ ი ს შ ვ ე ლ ი გვ. 10—14
 დ ე და -ა-ა ზ რ ი: ერთგულობით ძველი მოყვარე სჯობია ახალ-
 მოყვარეს; არაფინ ისე არ უერთგულებს ადამიანს, როგორც ძვე-
 ლი მოყვარე; ამიტომ კაცმა ძველი მოყვარე არ უნდა დაივიწყოს.
 4. ბ რ ი ყ ვ ი ო ბ ო ლ ი გვ. 15—20
 დ ე და -ა-ა ზ რ ი: გამოუცდელი ადამიანი, მართალია, ერთხელ
 და ორჯელ შესცდება ცხოვრებაში; მაგრამ გამოცდილება ბრყე-

¹⁾ ვასწორებთ შეცდომას რომელიც ზღაპრების ბეჭდვის დროს მოგვივიდა. ყოველ ზღაპარს წინ მიუძღვის ჩვეულებრივი დასაწყისი:
 „იყო და არა იყო რა, ღვთის უკეთესი რა იქნებოდა?! იყო...“
 და სხვ. აგრეთვე ყოველი ზღაპარი თავდება ჩვეულებრივის დასასრულით:
 „ჭირი იქა, ლზინი აქა; ქატო იქა, ფქვილი იქა!“

საკვიკუჯას ასწავლის: მესამეთ იგი ვაგლახათ აღარავის მოატყუებინებს თავს.

5. ნ ა ტ ვ რ ი ს ბ ე ტ ე დ ი გვ. 21—30
დედა-აზრი: დედის პატივის მცემელს შვილს ბედი სწყალობს; ასეთი ადამიანისათვის უფუნელესი საქმეც კი ადვილდება; ცხოვრებაში იგი ყოველგვარ დაბრკოლებას სძლევს და გასაპირიდან გამარჯვებული გამოდის.
6. მ ე ლ ო რ ი ს ო ლ ი გვ. 30—34
დედა-აზრი: მტკიცე და გულწრფელ სიყვარულს ვერავითარი შური ვერ მოსპობს; ტლანქ შურიანს ძალას (მელორის ცოლი) მხოლოდ დროებით შეუძლია ქეშმარიტი სიყვარული დასწავროს; მაგრამ უკანასკნელი არა კედება: იგი მხოლოდ გარეგანს სახეს იცვლის (მზეთუნახავი, თევზი, ალის-ხე); მისი მდევნილი მოშურნე ძალა კი სამარცხვინოდ იღუპება.
7. ო რ ი ძ მ ა - კ ა ც ი გვ. 34—36
დედა-აზრი: ადამიანს მარტო ბედი ვერას უშველის, თუ ჭკუაც ხელს არ უწყობს: ვინც ბედს ბრმით მიჰყვება, ბედის მსხვერპლი ხდება.
8. ს ა ს წ ა უ ლ - მ ო კ მ ე დ ი მ ა თ რ ა ხ ი გვ. 36—39
დედა-აზრი: ცოლისაგან ღალატით შეურაცყოფილსა და ტოლ-ამხანაგებში გამოსხლეტილს უდანაშაულო ქმარს საბოლოოთ ბედი არ დაივიწყებს: მოვა დრო, როდესაც მოღალატე ცოლს ღირსეული სასჯელი მიეცება; მისგან შეურაცყოფილი ქმარი კი კვლავ დაიბრუნებს კაცთა შორის შეღაბულ პატივსა და ღირსებას.
9. უ ც ნ ა უ რ ი ძ ი ლ ი გვ. 39—41
დედა-აზრი: საიქიოს ყველაზე მეტათ ის ისჯება („კუპრის ტბაში“), ვისაც ამ ქვეყნად სხვების ზნეობრივი ხელმძღვანელობა ჭკონდა მინდობილი, მაგრამ თავის მოვალეობას მარტო სიტყვით ასრულებდა, საქმით კი სხვებზე უარესს სჩადიოდა („მოძღვარი“).
10. ქ უ ქ უ ნ ა მ ე ფ ე გვ. 41—43
დედა-აზრი: მეფე, რომელიც თავის ქვეშევრდომთა გაპირვებაში არ შედის და უსამართლოთ სჩაგრავს მათ, საიქიოს სასტიკათ ისჯება („ადუღებულ კუპრში“).
11. პ ა ტ ა რ ა ბ ი ჭ ი დ ა ხ ა რ ე ბ ი გვ. 43—46
დედა-აზრი: ვინც მუშა საქონელს იბრალებს („პატარა ბიჭი“), იგი სიკვდილის შემდეგ მთელი ბუნების თანაგრძობასა და ზეციერი მამის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს.

12. აბუხარა გვ. 46—49

დედა-აზრი: უნცროსი ძმის დამწავრელი ადამიანი სააკო ცხოვრებაშივე ისჯება.

13. სამიძმა და მაცხოვარი გვ. 49—51

დედა-აზრი: ვინც ჭეჭრებს ყველაფერი ვიცო და ღვთის განგებას კი ივიწყებს, ღვთისაგან სასტიკათ ისჯება: იმ ჰეკასაც ჰკარგავს, რაც ღვთისაგან მიუღია („ვირად“ იქცევა); ხოლო, ვინც სიძდაბლით თავისი გონების საზღვარსა სცნობს და ყველაფერს ღვთის განგებას მიაწერს, ღვთისაგან ლოცვა-კურთხევას იმსახურებს.

14. კუდიანების თემობა გვ. 51—54

დედა-აზრი: კუდიანები და მათი საზიზღარი ცხოვრება უბრალო ცრუ-მორწმუნობაა, მხოლოდ სიზმარში არსებობს და არა ცხადათ.

15. დავით ბერი შვილი გვ. 54—56

დედა-აზრი: უბედურია ის ქვეყანა, რომლის ცხოვრების ყოველ დარგში (მეურნეობასა, სარწმუნოებასა და სახელმწიფო გამგეობაში) ტლანკი ფიზიკური ძალა გაბატონდება.

2. ხალხური ლექსები, შერებილი სევასტი გაჩეჩიძის

მიერ სოფ. წვეაში, ზემო იმერეთს. 57—104

I. საგმირო და საისტორიო ლექსები 57— 68

II. ლექსები წოდებათა და სოფლის მოხელეთა შესახებ. 68— 71

III. ლექსები ოჯახის წევრთა, ნათესაეთა და სტუმარ მასპინძლობის შესახებ 71— 77

IV. სამეურნეო ლექსები 77— 78

V. ლექსები შინაურ და გარეულ ფრინველებსა და ცხოველებზე 78— 81

VI. სატრფიალო ლექსები:

ა) ვაგი ქალს ეუბნება. 82— 87

ბ) ქალი ამბობს 87— 88

VII. მილოცვა, ლოცვა და შელოცვანი:

ა) სადღეგრძელოები და მილოცვა 89—90

ბ) ლოცვები 90—91*)

*) ამ ჯგუფის მე-3 ლოცვას (მზისადმი), შემდეგ სიტყვებისა: „დაგიდგამ ხელოვანობითა!“, უნდა დემატოს შემდეგი ორი სტრიქონი: „მეც გობითა, შენც გობითა!...“
 დავრჩი უპერანგობითა!..“

გ) შელოცვანი	91— 93
VIII. გამოცანები	94— 97
IX. ანდაზები, ჩქარა გამოსათქმელი და ზმა	97—100
X. ნარევი	101— 104

განყოფილება V
ხალხური სიმღერები

1. ქართული ხალხური სიმღერები, ჩაწერილი იდაბ ცაიორგის მას კარგარეოდის მიერ	1 — 26
1. შევევათ წითელ-წითელი	გვ. 1 — 3
2. ვარადო	3 — 4
3. ბრძანა სოლომან მეფემან	5 — 6
4. მრავალ-გამიერ	7
5. მივალ გურიიში	8 — 9
6. ორმოცის წლის ბებიაო	9 — 10
7. გუშინ შეიღნი გურჯანელნი	11— 12
8. მერმან	12— 13
9. მოდი აქ დაჯექ, შეილო	14
10. გეყავს მიღებული	15
11. მოკლეს ილია	16
12. ვისია, ვისია ქალი ღამაზი?	17
13. წყალსა მოქონდა ნაფოტი	19— 20
14. ჭაიდა ბიჭებო	21— 22
15. ჭაი და ქალებო	22— 24
16. მუშური	25— 26
2. ნოტების ტექსტი	27— 34

განყოფილება VI

კრიმბათო რამბი და წმერთა სია.

1. „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების“ კრებათა ოქმები (№№ 1—18)	გვ. 1— 46
2. საბ „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების“ წევრებისა 1909 წლის 1-ელა იანვრისათვის	47— 63
შეცდომათა გასწორება	1 — 11

ПРЕДИСЛОВІЕ.

„Грузинское Общество Исторіи и Этнографіи“, рѣшило издавать періодически сборникъ, подъ названіемъ „Древняя Грузія“, въ которомъ будутъ печататься какъ рефераты, читанные на общихъ собраніяхъ Общества, такъ и всякаго рода матеріалы и изслѣдованія по исторіи и этнографіи Грузіи.

Выпускаемый нынѣ въ свѣтъ первый томъ нашего сборника состоитъ изъ пяти отдѣловъ (съ шестымъ дополнительнымъ). Въ первомъ отдѣлѣ помѣщены некрологи объ епископѣ Александрѣ, извѣстномъ своими изданіями рукописныхъ памятниковъ грузинской исторіи и литературы и возобновленіемъ древнихъ церквей и монастырей, о Николаѣ Хизанашвили и Александрѣ Чконіа, изъ которыхъ первый занимался изслѣдованіемъ грузинскаго права и обогатилъ грузинскую литературу цѣнными монографіями, а второй собиралъ и переводилъ сказанія европейскихъ писателей о Грузіи, издалъ историческую хрестоматію и былъ редакторомъ журнала „Моамбэ“; во второмъ отдѣлѣ помѣщены рефераты, читанные на общихъ собраніяхъ Общества; въ третьемъ—матеріалы для исторіи и литературы; въ четвертомъ—произведенія народной словесности; въ пятомъ—народные напѣвы, переложенные на ноты, съ текстомъ; въ шестомъ—протоколы общихъ собраній и списокъ членовъ Об-

щества. Указатель статей и краткое содержание в русском языкѣ читатели найдутъ ниже. Поэтому считаемъ лишнимъ распространяться долѣе здѣсь объ этомъ.

Мы съ удовольствіемъ должны отмѣтить то отрадное явленіе, что наше молодое Общество съ каждымъ днемъ пріобрѣтаетъ сочувствіе въ обществѣ, отъ котораго понемногу поступаютъ въ Совѣтъ Общества разные археологическіе предметы для Музея, рукописи и акты для бібліотеки Общества, а также пожертвованія деньгами. Описаніе археологическихъ предметовъ и рукописей, имѣющихся у Общества, будетъ помѣщено въ слѣдующемъ томѣ. Совѣтъ Общества выражаетъ надежду, что сочувствіе и пожертвованія со стороны общества съ теченіемъ времени еще болѣе возрастутъ.

Е. Такайшвили.

СОДЕРЖАНИЕ I ТОМА

ОТДѢЛЬ I

Некрологи:

(*Съ портретами*)

1. Преосвященный Александръ (1824—1907 г.).

Церковно-иерархическая служба. Забота о возобновеніи древнихъ монастырей. Изданіе древнихъ памятниковъ письменности. Забота о церковномъ пѣніи и о преподаваніи грузинскаго языка въ духовно-учебныхъ заведеніяхъ. Провѣдничество. Благотворительность. Частная жизнь. Смерть и похороны. стр 1

2. Николай Хизанашвили (1851—1906 г.).

Дѣтство и среда, въ которой онъ росъ. Первоначальное, среднее и высшее образованіе. Служба. Начало литературной дѣятельности. Списокъ публицистическихъ и историко-юридическихъ трудовъ. стр. 8

3. Александръ Чконія (1855—1907 г.).

Воспитаніе. Среднее и высшее образованіе. Служба. Литературная дѣятельность. Списокъ трудовъ.

ОТДѢЛЬ II

Рефераты и изслѣдованія

1. Архимандритъ Амеросій (Хелаіа): Челишскій вариантъ „Обращенія Грузія“.

Описаніе рукописи, въ которой находится этотъ вариантъ. Рукопись эта, по всей вѣроятности, списана съ древнѣйшей рукописи XI-го вѣка. Краткое „Обращеніе Грузія“ написано діакономъ Григоріемъ. Разпочтенія Челишскаго и Шатберскаго вариантвъ. Соображенія автора о вновь открытомъ вариантѣ. Хронологія крещенія грузинъ по этому вариантѣ. стр. 1—29

2. Д. Наричашвили: Генеалогія Давида Куропалата.

Свѣдѣнія объ этомъ предметѣ различныхъ вариантовъ „Картлисъ-Цховреба“ и мнѣнія изслѣдователей (Вахуштія, Броссе, Бакрадзе). Сказаніе о томъ же „Хроники Сумбата“. — Заключение: Давидъ Куропалата былъ сынъ Куропалата Адарнаса и братъ эристана-эриставовъ Баграта, вступившаго на отцовскій престолъ до 961 года и скончавшагося въ 966 году, послѣ чего мѣсто его было занято Давидомъ, принявшимъ титулъ Куропалата не позже 978 года, когда онъ оказалъ помощь Византіи.

3. Д. Наричашвили: Кто авторъ „Хроники Сумбата“?

Мнѣнія Бакрадзе, Жорданія и Такайшвили объ этомъ предметѣ. Разборъ мнѣній двухъ первыхъ изслѣдователей и пополненіе мнѣнія третьяго. Гипотеза автора о составителѣ хроники: послѣдній жилъ въ XI вѣкѣ, по происхожденію принадлежалъ къ роду Багратидовъ, именно онъ, вѣроятно, сынъ Давида („Давида Мцире“), сына Адарнаса Куропалата, брата дѣда царя Баграта III-го. стр. 36—42

4. С. Горгадзе: Очерки по исторіи Грузіи. Часть вторая. Глава I: Царь Адеркій и, такъ называемое двоецарствіе въ древней Иверіи.

Введеніе. Генеалогія Адеркія и хронологія его царствования: онъ царствовалъ въ 1—30 г. по Р. Х., а не 2 г. до Р. Х. и 55 по Р. Х., какъ принято было думать до сихъ поръ. Власть Адеркія простиралась не на всю Грузію (Сакартвело), а лишь на древнюю Карталинію и Кахетію, иначе на Иверію классическихъ писателей. Въ это время Иверія не подчинялась Персіи, какъ думаетъ авторъ „Картлисъ-Цховреба“, а была въ дружественномъ союзѣ съ Римскою Имперіею. — Въ царствованіе Адеркія апостолы Христовы не могли быть въ Грузіи. стр. 43—52

Лѣтописи приписываютъ Адеркію раздѣленіе своего владѣнія на два царства: хроника же „Обращенія Грузіи“ говоритъ только о раздѣленіи власти царя между двумя лицами. Приблизительная хронологія, такъ называемого, періода двоецарствія: между 30—140 годами по Р. Хр. — Мнѣніе Бакрадзе о двоецарствіи и разборъ этого мнѣнія: свидѣтельство Страбона говоритъ не въ пользу сказанія о

двоцарствія, а противъ этого сказанія; равнымъ образомъ Дионъ Кассій и греческая надпись на Мцхетскомъ камнѣ 75 года нашей эры знаютъ только по одному царю Иверіи въ теченіе періода между 30 и 140 годами.—Сказанія мѣстныхъ источниковъ объ этомъ періодѣ—плоды книжнаго подражательства и позаимствованія изъ армянскихъ источниковъ, именно изъ „Исторіи Арменіи“ Моисея Хоренскаго. Параллельныя мѣста, подтверждающія это мнѣніе стр. 52—66

Заключение: періодъ, извѣстный доселѣ подъ именемъ „двоцарствія“, на самомъ дѣлѣ не представлялъ никакого двоцарствія; съ 30-го по 140 годъ, какъ и прежде и воцлѣ нихъ, въ Иверіи обыкновенно правилъ только одинъ царь, а не два. стр. 66—68

5. Іустинъ Абуладзе: Характеръ грузинской свѣтской литературы XII-го вѣка и „Барсова-Кожа“ Руставели.

I. Къ вопросу объ изученіи „Барсовой-Кожи“. Поэма эта пока еще не достаточно изучена. Причины этого явленія. Два крайнихъ мнѣнія о происхожденіи сюжета „Барсовой-Кожи“. Цель настоящаго очерка: опредѣленіе типа героическаго разсказа, легшаго въ основаніе этой поэмы. стр. 69—74

II. „Барсова-Кожа“—истинное отраженіе придворной литературы временъ царицы Тамары. Эта литература носила характеръ персидской придворной литературы: послѣдняя болѣе всего соотвѣтствовала настроенію грузинскаго общества временъ царицы Тамары. Руставели, какъ истинный сынъ своей эпохи, черпалъ изъ этой литературы. стр. 74—83.

III. „Барсова-Кожа“ со стороны содержанія и формы. По своему содержанію „Барсова-Кожа“ во многомъ напоминаетъ современныя автору произведенія персидской письменной словесности. Сюжетъ поэмы—одно изъ арабскихъ сказаній, подвергнувшихся литературной обработкѣ на персидской почвѣ и сдѣлавшихся достояніемъ персидской литературы. Объ этомъ же говорить и форма поэмы, именно ея языкъ, изобилующій персидскими или персидизированными арабскими словами. стр. 83—94

IV. Сравненіе „Барсовой-Кожи“ съ „Бараміани“ и „Вис-

раміани*. По сюжету первая примыкает ко второй формѣ къ третьей; но между ними велика и разница.

V. Геніємъ Руставели персидскій сюжетъ существенно измѣненъ. Остовъ героическаго разсказа возведенъ имъ на такую ступень поэтическаго совершенства, что, если бы въ настоящее время можно было воспроизвести разсказъ въ его первоначальной формѣ, то мы не нашли бы въ немъ сходства съ великимъ произведеніемъ Руставели: то была простая „повѣсть“, а это—нанизанный жемчугъ, то былъ остовъ, а это—дивное твореніе генія. стр. 103—112

Прибавленіе: словарь „Барсовой-Кожи“. стр. 113—186

Исправленія, дополненія и примѣчанія къ реферату и словарю. стр. 186—196

ОТДѢЛЬ III

Матеріалы для исторіи и литературы.

I. Е. Такайшвили: „Краткія свѣдѣнія о грузинскихъ писателяхъ“.

Содержаніе: краткія свѣдѣнія о грузинскихъ писателяхъ и историческихъ дѣятеляхъ съ XII-го вѣка до начала XIX-го. Составлены неизвѣстнымъ авторомъ.

Замѣтки редактора: 1. Первая половина „Свѣдѣній“ (стр. 1—29) составлена авторомъ по разнымъ, существовавшимъ при немъ, намятникамъ и устнымъ преданіямъ; вторая же половина (стр. 29—55)—цѣликомъ принадлежитъ автору, составлена на основаніи собраннаго имъ же самимъ матеріала, видѣннаго и слышаннаго имъ. Эта вторая половина „Свѣдѣній“ даетъ много новаго и доселѣ неизвѣстнаго о грузинскихъ писателяхъ. 2. Судя по содержанію, статья написана между 1822 и 1827 годами. 3. По всей вѣроятности, статья эта составлена авторомъ по порученію одного изъ русскихъ правительственныхъ учреждений или представителя такого учрежденія, скорѣе всего по порученію оберъ-прокурора Святѣйшаго Синода 4. Авторъ статьи—лицо независимое: это, вѣроятно, царевичъ Теймуразъ, сынъ Георгія XIII-го . . . стр 55—66

2. Е. Такайшвили: Канчаецкое пергаментное Евангелие и его приписки.

Описание Евангелия. По палеографическим данным оно переписано не ранее XII-го и не позже XIII-го вѣка. Все свободныя страницы, нередко даже поля, покрыты приписками съ XV-го по XIX вѣкъ. Пожертвованія, дѣлаемая Кабенской церкви (которой принадлежала рукопись), все здѣсь обозначены. Такъ, что приписки эти представляютъ собою сборникъ сигелей и гуджаровъ названн-й церкви. Приписки. стр. 61—77

3. М. Джанашвили: Коридетскій Четвероглавъ и его грузинскія приписки.

Это греческое Евангелие написано заглавными буквами на пергаментѣ. Череплеть обновленъ въ XI вѣкѣ. На поляхъ рукописи имѣются греческія и грузинскія приписки. Приписки эти мѣстомъ первоначальнаго нахождения рукописи считаютъ сел. Коридети (въ Батумскомъ округѣ). Авторы приписокъ—Тао-Кларджетскіе Эристави Чисадзе (въ послѣдствіи Атабегі) и другіе. Изученіе названныхъ приписокъ начато было академикомъ М. Броссе. Число грузинскихъ приписокъ доходить до 22. Судя по 20-ой припискѣ, Евангелие должно быть переписано не позже VIII вѣка. Въ этихъ припискахъ впервые употреблена древнѣйшая грузинская дата „32“ („ма“), равняющаяся 821 году христіанской эры. стр. 74—87

Примѣчаніе Е. Такайшвили стр. 88

ОТДѢЛЬ IV

Этнографія: народная словесность

1. Народныя сказки, собранныя Севастіемъ Гачечиладзе въ сел. Цева, въ Верхней Имеретин

1. „Мать юноши, который днемъ умираетъ, а ночью возвращается къ жизни“ стр. 1—6

Основная идея: любовь матери—всеногущая сила; она можетъ вернуть къ жизни полумертваго сына; для сына мать не останавливается ни предъ какимъ препятствіемъ и способна совершить даже невозможное (она восходитъ къ

- матери Солнца и приносить воду, которую Солнце даёт себе лице, воду безсмертія).
2. „Юноша-Змья“ стр. 6 - 10
Основная идея: любовь къ женщиѣ—чудодѣйственная сила; она способна злѣйшее и безобразнѣйшее существо (змѣю) превратить въ прекраснѣйшее и невиннѣйшее (молодой человекъ—голубь) созданіе; къ тому же искренняя любовь вѣчна.
 3. „Царская Лань“ стр. 10 - 14
Основная мысль: старыи другъ вѣрнѣе новаго; поэтому не слѣдуетъ забывать стараго друга.
 4. „Глуховатый Сирота“ стр. 15—20
Основная идея: Глухцы ошибаются въ жизни; но опытъ умудряетъ даже глухца.
 5. „Волшебное Кольцо“ стр. 21 - 30
Основная мысль: судьба милуетъ того, кто уважаетъ свою мать; для такого человекъ всѣ препятствія и невзгоды жизни ничто: онъ вѣздѣ явится побѣдителемъ.
 6. „Жена Свинопаса“ стр. 30 - 34
Основная мысль: искренняя любовь—неугасима; грубая завистливая сила (жена свинопаса) можетъ только временно поработить ее; но любовь не умираетъ: она мѣняетъ только виѣшній видъ (красавица, рыба, тополь), преслѣдующая же ее грубая сила позорно погибаетъ.
 7. „Два брата“ стр. 34—36
Основная мысль: для счастья человекъ не достаточно одной Судьбы, если ему не помогаетъ собственный разумъ; кто слѣпо слѣдуетъ Судьбѣ, тотъ дѣлается жертвою Судьбы.
 8. „Волшебная пайка“ стр. 36—39
Основная идея: мужа, обманутаго и опозореннаго женою, не навсегда покидаетъ Судьба: придетъ время, когда измѣнницу-жену постигнетъ соответствующая кара, а опозоренный ею мужъ снова вернетъ себѣ почетъ и уваженіе въ обществѣ.
 9. „Странный сонъ“ стр. 39 - 41
Основная мысль: въ загробной жизни больше всѣхъ страдаетъ („въ озерѣ кипящаго дегтя“) тотъ, кто, будучи поставленъ нравственнымъ руководителемъ другихъ („духовникъ“), самъ велъ жизнь безнравственную.

10. *«Царь злоистъ»* стр. 41—43
Главная идея: царь, не входящий въ положеніе своихъ подданныхъ и несправедливо преслѣдующій ихъ, строго наказывается на томъ свѣтѣ («въ кипящемъ дегтѣ»).
11. *«Мальчикъ и быки»* стр. 43—46
Главная мысль: кто жалѣетъ рабочую скотину, тотъ, по смерти, заслуживаетъ сочувствіе всей природы и удостоивается особаго вниманія Небеснаго Огня.
12. *«Слѣпень»* стр. 46—49
Главная идея: братъ, незаслуженно обижающій своего брата, наказывается въ этой же жизни.
13. *«Три брата и Спаситель»* стр. 49—51
Главная идея: кто думаетъ, что онъ все можетъ знать собственнымъ умомъ и забываетъ о Провидѣніи, тотъ теряетъ и ту долю разума, которую получилъ отъ Бога; наоборотъ, человекъ, сознающій границы своего разума и все возлагающій на Провидѣніе Божіе, получаетъ благословеніе отъ Бога.
14. *«Праздникъ вѣдьмъ»* стр. 51—54
Основная мысль: вѣдьмы и ихъ отвратительный образъ жизни — простое суевѣріе; они существуютъ только во снѣ, а не на яву.
15. *«Давидъ Беривили»* стр. 54—56
Главная мысль: несчастна страна, гдѣ во всѣхъ отрасляхъ общественной жизни (и въ сельскомъ хозяйствѣ, и въ религіи, и въ управленіи государствомъ) господствуетъ грубая физическая сила.
2. **Народные стихи, собранные Севастіемъ Гачечиладзе въ сел. Цева, въ Верхней Имеретіи:**
- I. Пѣсни героическія и историческія стр. 57—68
- II. Пѣсни о сословьяхъ и должностныхъ лицахъ стр. 68—71
- III. Пѣсни о членахъ семьи, родственникахъ и о гостепримствѣ стр. 71—77
- IV. Сельско-хозяйственныя пѣсни стр. 77—78
- V. Пѣсни о домашнихъ и дикихъ птицахъ и животныхъ стр. 78—81
- VI. Пѣсни о любви:
- а) слова парня стр. 82—87
- б) слова дѣвушки стр. 87—88

VII. Поздравленія, молитвы и заговоры:	
а) задравные тосты и поздравленія	стр. 89—90
б) молитвы (изъ языческой эпохи)	стр. 90—91
в) заговоры	стр. 91—93
VIII. Загадки	стр. 94—97
IX. Пословицы, скороговорки и „зма“ (игра словъ)	стр. 97—100
X. Слѣсь.	стр. 101—104

ОТДѢЛЬ V

Народныя пѣсни:

1. Грузинскія народныя пѣсни, собранныя и переложеныя на ноты Ильей Георгіевичемъ Каргаретели:	
1. „Выпьемъ красное“	стр. 1—36
2. „Варадо“	стр. 3—4
3. „Повелѣлъ царь Соломонъ“	стр. 5—6
4. „Мраватжаміерь“	стр. 7
5. „Вду въ Гурію“	стр. 8—9
6. „Сороколѣтняя старуха“	стр. 9—10
7. „Вчера семеро гурджаанцевъ“	стр. 11—12
8. „Мурманъ“	стр. 12—13
9. „Иди ко мнѣ, сынъ мой“	стр. 14
10. „Принять нами“	стр. 15
11. „Убили Илью“	стр. 16
12. „Чья, чья эта красавица?“	стр. 17
13. „Несла рѣка щенку“	стр. 19—20
14. „Ну-ка, ребята!“	стр. 21—32
15. „Ахъ дѣвушки!“	стр. 22—24
16. „Рабочая пѣсня“	стр. 25—26
2. Текстъ этихъ пѣсень.	стр. 27—34

ОТДѢЛЬ VI

Протоколы собраній и Списокъ членовъ.

1. Протоколы общихъ собраній „Грузинскаго Общества исторіи и этнографіи“ (№№ 1—18).	стр. 1—49
2. Списокъ членовъ „Грузинскаго Общества исторіи и этнографіи“ къ 1 января 1909 года.	стр. 47—63

L'ancienne Géorgie.

Mémoires de la société géorgienne d'histoire
et d'ethnographie.

Préface.

La société géorgienne d'histoire et d'ethnographie, en s'organisant, avait décidé d'éditer périodiquement ses Mémoires, sous le titre de l'ancienne Géorgie, pour publier les rapports faits dans ses séances générales, ainsi que les matériaux et les recherches concernant l'histoire et l'ethnographie géorgiennes.

Le présent volume est composé de six sections. La première contient trois nécrologues: 1) celui de l'évêque Alexandre, connu par ses éditions des vieux manuscrits et ses restaurations des anciens monastères géorgiens; 2) celui de Nicolas Khisanachvili, qui enrichit notre littérature de ses travaux sur le droit et l'histoire géorgiens; et 3) celui d'Alexandre Tchkonია, le traducteur patient des divers récits des auteurs européens sur la Géorgie, et l'éditeur de la chrestomathie historique. Dans la deuxième section sont insérés les rapports faits dans les séances générales de la société; dans la troisième — les matériaux historiques et littéraires; dans la quatrième — la littérature populaire; dans la cinquième — les mélodies populaires; enfin dans la sixième — les procès-verbaux des séances et la liste des membres de la société. Une table des matières avec le contenu abrégé des écrits est insérée ci-dessous.

La description des objets archéologiques et des manuscrits appartenants à notre société sera publié dans le volume suivant de nos Mémoires.

Table des matières.

I Section.—Nécrologie.

1. **L'évêque Alexandre** (1824—1907). Son service ecclésiastique. Ses travaux pour la restauration des anciens monastères géorgiens. Ses éditions des vieux manuscrits géorgiens. Ses soins pour la restauration du plain-chant géorgien et pour l'enseignement de la langue géorgienne dans les écoles ecclésiastiques. Sa prédication. Sa bienfaisance. Sa vie privée. Sa mort et son enterrement.

2. **Nicolas Khisanachvili** (1851—1906) Son enfance et le milieu, où il grandissait. Son instruction à l'école primaire, secondaire et à l'université. Son service de juge d'instruction. Les débuts de sa carrière d'écrivain. Ses écrits politiques et ses recherches sur l'histoire et le droit géorgiens.

3. **Alexandre Tchkonïa** (1855—1907) Son éducation. Ses études au gymnase et à l'université. Sa carrière d'avocat et d'écrivain. Ses travaux historiques.

II section.—Rapports et Recherches.

1. **L'archimandrite Ambroïse (Khelaïa)**, La variante de Tchéliçi de la «Conversion de la Géorgie».

Le manuscrit où est renfermée cette variante. L'original de ce manuscrit serait copié à l'XI-me siècle. L'abrégé de la «Conversion de la Géorgie» est composé par Grégoire le diacre. La différence entre la variante de Tchéliçi et celle de Chatberdi. Considérations sur la nouvelle variante. La chronologie de la conversion des géorgiens d'après cette variante.

2. **M. David Caritchachvili**, La généalogie de David Couropalate.

L'opinion sur cette question de différentes variantes de «Karthlis Tskhovreba» (Annales géorgiennes) et de nos historiens: prince royal Wakhouchthe, Marius Brosset et Bakradzé. Témoignage sur ce sujet dans «les chroniques de Soumbat». Conclusion: David Couropalate était fils d'Adarnassé Couropalate; son frère aîné Bagrat «éristaw des éristaws» succéda à son père avant 961, et mourut en 966; David vint après lui et reçut le titre de Couropalate après 978, lorsqu'il prêta secours au Bas-Empire.

3. **M. David Caritchachvili**, Qui était l'auteur «des Chroniques de Soumbat?»

L'opinion de nos historiens: Bakradzé, Jordanïa et Thakachvili. L'analyse de l'opinion des deux premiers historiens et le complément qu'il faut porter à l'opinion du troisième. Hypothèse sur la personne du chroniqueur: il aurait vécu à l'XI-me siècle; il serait de la race des Bagratides, probablement fils de David le Cadet, qui était le fils d'Adarnassé, frère du grand père de Bagrat III.

4. **M. Serge Gorgadzé**, Essais sur l'histoire de la Géorgie, II partie, premier chapitre: le roi Aderc et la soi-disante dyarchie dans l'ancienne Ivérie.

Introduction. L'origine d'Aderc et la chronologie de son règne: il régnait de l'an 1 au 30 après J.-C. et non de l'an 2 avant J.-C. au 55 après J.-C. comme on admettait jusqu'à présent. Dans les États d'Aderc n'entrait pas toute la Géorgie, mais seulement la Karthlie et la Cakhéthie ou, pour mieux dire, l'Ivérie des auteurs classiques. A cette époque l'Ivérie ne dépendait pas de la Perse, comme le croit l'auteur de «Karthlis Tskhovreba» mais elle était alliée de Rome. Les apôtres de Jésus-Christ n'aurait pas pu venir en Géorgie pendant le règne d'Aderc.

Nos annales attribuent à Aderc la division de ses États en deux royaumes, tandis que «la chronique de la conversion de la Géorgie» ne nous dit que de partage du règne entre deux rois. La période de la soi-disante dyarchie s'étend à peu près de l'an 30 à l'an 140. L'opinion de D. Bakradzé sur cette dyarchie et l'analyse de son opinion. Le témoignage de Strabon réfute formellement la version de nos sources sur la dyarchie. Tacite, Dion Cassius et l'inscription grecque de l'an 75 trouvée à Mtskhetha ne connaissent en Ivérie pendant cette période de 30 à 140 que des rois uniques. Les versions de nos chroniqueurs sur la dyarchie sont des imitations littéraires: elle

proviennent des sources arméniennes et notamment de l'histoire du Moïse Khorène. Les comparaisons à l'appui de cette opinion.

Conclusion: La période, connue sous le nom de dyarchie dans l'histoire de l'Ivérie, réellement n'existait pas. Pendant cette période, comme toujours, il n'y avait en Ivérie qu'une monarchie.

5. M. Justin Abouladzé, Le caractère de la littérature laïque géorgienne au XIIème siècle et «Wepkhis Tkaossani» (L'homme à la peau de tigre) de Roustawéli.

Des études faites sur «Wepkhis-Tkaossani». Ce poème n'est pas encore suffisamment étudié. Les causes de la manque de ces études. Deux opinions extrêmes sur l'origine du poème. Le but de ce travail est de faire ressortir le type du récit héroïque qui sert de base au «Wepkhis-Tkaossani».

«Wepkhis-Tkaossani» est une vraie image de la poésie qui fleurissait à la cour de la reine Thamare. Cette poésie était de caractère persan, et convenait le mieux au siècle de la reine Thamare. Roustawéli, comme vrai fils de son époque, puisait dans la source persane.

Le sujet et la forme du «Wepkhis-Tkaossani». Le sujet du poème a beaucoup de ressemblance avec les autres récits contemporains. C'est un conte arabe arrangé en Perse. Cette supposition est confirmée aussi par la forme du poème et principalement par la langue, dont les mots étrangers sont en grande partie ou persans, ou arabes persianisés.

La comparaison de «Wepkhis Tkaossani» avec «Baramiani» et «Visramiani». Le poème de Roustawéli ressemble par son sujet à «Baramiani» et par sa forme à «Visramiani». Toutefois la différence entre ces poèmes est grande.

Le génie de Roustawéli en adoptant un sujet persan le changea essentiellement. Un simple récit héroïque revit sous sa main et atteint à un tel degré de perfection poétique, qu'on ne trouverait plus de ressemblance, si l'on comparait le récit primitif avec le poème géorgien: l'un est un simple conte, l'autre, — d'après le mot de Roustawéli, — représente «des perles enfilées»; l'un est un squelette décharné, l'autre — une belle oeuvre de génie.

Supplement: Dictionnaire de «Wepkhis-Tkaossani».

III section.—Matériaux historiques et littéraires.

1. **M. Euthyme Takaïchvili.** «Notice sur les écrivains géorgiens». Une relation abrégée d'un auteur inconnu sur les hommes de lettres géorgiens du XII-ème au XIX-ème siècle.

La première partie de la Notice est rédigée par l'auteur d'après les traditions orales et les sources écrites, connues de son temps. La seconde partie contient des renseignements sur les écrivains contemporains, recueillis par l'auteur lui-même, et nous donne des nouveaux faits. La Notice serait écrite en 1822—1827 par l'ordre d'un haut fonctionnaire russe, plutôt d'un procureur général du Synode. L'auteur de la Notice serait un homme indépendant, probablement le prince Theimourize, fils du roi Georges XII.

2. **M. Euthyme Takaïchvili.** L'évangile en parchemin de Kantchaéthi et ses apostilles.

La description du manuscrit. D'après les données paléographiques il serait écrit au XII-ème ou au XIII-ème siècle. Toutes les lacunes et souvent les marges du manuscrit sont couvertes de différentes apostilles qui se rapportent aux XV—XIX siècles. On inscrivait chaque donation qu'on faisait à l'église de Kabéni (à qui appartenait autrefois l'évangile) dans ce livre, qui présente maintenant un recueil des goudjaris (actes de donation à l'église). Les apostilles.

3. **M. Moïse Djanachvili.** L'évangile grec de Coridéthi et ses apostilles géorgiennes.

Cet évangile est écrit en lettres initiales grecques sur un parchemin épais. La reliure est renouvelée à l'XI-ème siècle. Sur les marges il y a des apostilles, qui témoignent que le manuscrit est d'origine de Coridéthi, village connu de nos jours sous le même nom dans la province de Bathoum. Ces apostilles appartiennent aux «éristhaws des éristhawis» de Tao Clardjethi (plus tard les athabegs) Tchiasdzé et autres. M. rius Brosset s'attacha le premier à déchiffrer ces apostilles, mais il ne parvint pas à les déchiffrer toutes et il commit des erreurs dans la lecture de quelques unes. Dans ce manuscrit le nombre des apostilles géorgiennes monte jusqu'à 22. D'après la 20-ème il y aurait lieu à croire que le manuscrit était écrit avant le IX-ème siècle. Dans cette apostille on trouve la plus

vieille date géorgienne «ma» (41) qui correspond à 821 an après J.-C.

Les notes de M. E. Thakaïchvili.

IV section.—La littérature populaire.

1. **Contes populaires**, recueillis par M. Sébastien Gatchétiladzé à Tséva en Haute Iméréthie.

a) La mère du fils qui meurt le matin et ressuscite la nuit.—L'amour maternel est tout puissant; il peut faire revivre un fils demi-mort; la mère du demi-mort ne recule devant aucun obstacle et accomplit même l'impossible: elle monte au ciel jusqu'à la mère du soleil et rapporte l'eau dont le soleil se lava la face (l'eau d'immortalité).

b) Le jeune homme serpent.—L'amour d'une femme a une puissance prodigieuse; il peut transformer un être le plus méchant et le plus hideux—le serpent en un beau adolescent d'une innocence de colombe; le sincère amour est éternel.

c) La biche du roi.—Un vieil ami est plus fidèle qu'un nouveau, et par conséquent il ne faut pas perdre un vieil ami.

d) L'orphelin nigaud.—L'expérience rend raisonnable même un nigaud.

e) La bague qui réalise tous les désirs.—Un fils respectueux de sa mère est favorisé par la fortune; tout lui réussit dans la vie; il se tire de toutes les difficultés.

f) La femme du porcher.—Nulle envie ne peut détruire un amour sincère et fidèle, elle ne peut que supprimer l'amour pour un certain temps; mais l'amour n'en meurt pas et change seulement de forme (une belle fille, un poisson, un peuplier); sa persécutrice, la force envieuse, est punie d'une mort ignominieuse.

g) Les deux frères.—La seule fortune ne fera pas réussir un homme, s'il n'a pas d'esprit; qui suit aveuglement la fortune, sera sa victime.

h) **Le fouet merveilleux.** — Un homme indûment déshonoré de l'infidélité de sa femme, n'est pas abandonné par son sort; il viendra le temps, où la femme infidèle sera punie et la considération générale sera restituée à son mari.

i) **Un songe étrange.** — Dans l'autre monde souffre le plus (dans un lac de gondron bouillant) celui qui était chargé de guider les âmes ici-bas, mais qui s'acquittait de sa fonction plutôt avec des mots, et sa conduite était pire que celle des autres (le confesseur).

k) **Le roi égoïste.** — Un roi qui n'entre pas dans les besoins de ses sujets et les opprime injustement, sera sévèrement puni dans l'autre monde (jeté dans le goudron bouillant).

l) **Le petit garçon et les boeufs.** — Celui, qui ménage les bestiaux, gagnera après sa mort la compassion de toute la nature et la grâce particulière de Dieu.

m) **Le taon.** — L'opresseur de son frère cadet sera puni dans ce monde même.

n) **Les trois frères et le Sauveur.** — Celui, qui croit qu'il sait tout et oublie la providence divine, sera sévèrement puni par Dieu; il perdra la raison, qu'il a reçu de Dieu (sera transformé en âne); mais celui qui reconnaîtra humblement l'insuffisance de son esprit et référera tout à la providence divine, sera béni de Dieu.

o) **Le sabbat des sorcières.** — Les sorcières et leur vie hideuse est une pure superstition; elles n'existent que dans le rêve.

p) **David Bérichvili.** — Malheureux est le pays, où la force brutale règne dans toutes les branches de la vie publique (économie, administration, religion).

2) Les Chants populaires, recueillis par M. Sébastien Gatchétchiladzé à Tséva en Haute Iméréthie.

Chants heroïques et historiques — Chants concernant les différentes classes et les autorités de village. — Chants concernant la famille, la parenté et l'hospitalité. — Chants concernant l'économie rurale. — Chants sur les oiseaux sauvages et domestiques. — Chants d'amour: a) Ce que dit le garçon à la fille. — b) Ce que répond la fille. — Félicitations, prières et conjurations. — Enigmes. — Proverbes, amusettes et jeux de mots. — Variétés.

V section.—Chansons populaires.

Seize chansons populaires géorgiennes, notées par M. Elie Cargaréthéli, avec le texte des chansons.

Buvons du vin rouge.—Varado.—Le roi Salomon ordonna. Mraval-jamière (prière pour la longévitè).—Je vai en Gouric.—Vieille de quarante ans.—Hier les septs gourdjanel. —Mourman.—Viens t'assoir, mon fils.—Nous l'avons reconnu.—On a assassiné Elie. — A qui est la jolie fille? —L'eau emportait un copeau.—Allons, garçons!—Allons, filles!—La chanson des travailleurs.

VI section.—Procès-verbaux

des séances de la société géorgienne d'histoire et d'ethnographie, et la liste des membres de la société au 1-1 Janvier 1909.

განუთვნილება

I

ნეკროლოგები.

ალექსანდრე ეპისკოპოსი

† უძველად-სამღვდელო ალექსანდრე.

(1824—1907 წ.)

1907 წელს, 9 ნოემბერს, შიომღვიმის სავანეში, გარდაიცვალა ჩვენი „საზოგადოების“ წევრი, საქართველოს ეკლესიის მსგავსი მღვდელ-მთავარი, უძველად-სამღვდელო ალექსანდრე, რომელსაც არა მგირვდი დღეწლი მიუძღვის ჩვენი ერისა და ეკლესიის წინაშე.

ჯერ კადეკ სტუდენტობის ჟამს, კახანის სასულიერო აკადემიაშივე (ეტუობიდა მომავალს მღვდელ-მთავარს, რომ უხვად იყო დაჯილდოებული მოუვასის მიმართ მტკიცე სიყვარულით. როგორც ამ აკადემიის ისტორიის აღმწერი პროფესორი ზნამენსკი ამბობს, ერთს წელიწადს ქალაქ უზანში სოფერა მძებნებდა; ბერ-დაკონი სტუდენტი ალექსანდრე ოქრობირიძე, ორს სხვა თავის ამხანაგს რუსის სტუდენტთან ერთად, ავანთყოფთა მომღვდელთ დანში ჩაეწერა და უშაშარის თავ-გამეტებით ასრულებდა თავის მოვალეობას.

1850 წლებში მან დაამთავრა სასულიერო აკადემიის კურსი და დაბრუნდა თავის სამშობლოში. უძველად-სამღვდელთ ალექსანდრე მსახურებდა საქართველოს სხვა-და-სხვა მხარეს: ქართლში, ამერეთში, გურია-სამეგრელოში და აფხაზეთში—ჯერ მასწავლებლად, შემდეგ იღუმენად, არქიმანდრიტად და ბოლოს მღვდელ-მთავრად.

აფხაზეთში ის მოღვაწეობდა შვედრთა შორის ქრისტიანობის დასამყარებლად.

1862 წელს ხელ-დასხმულ იქნა ეპისკოპოსად.

ორ გზის, 1869—1882 და 1886—1898 წლებში, ხელ ოცდა ხუთ წელს, უძველად-სამღვდელთ ალექსანდრე ასრულებდა გორის ეპისკოპოსის, ქართლ-კახეთის ეპარქიის პირველი ქორ-ეპისკოპოსის, თანამდებობას.

1882—1885 წლებში იგი მართავდა გურიის ეპარქიას; ხოლო 1898 წელს სინოდში უბოძა გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსობა.

უკვლავ მის მოღვაწეობას წინ უძლიად მხურავლე საქართველომ მოშობილურ კვლევას და სამშობლოს მიმართ, ამ სიფხვრულით გამსჭვალული მღვდელ-მთავარი არ იყო მხოლოდ მონასტრის სავანეში კარ-ჩაკეტილი ცხოვრების მოტრიალვე. ზარ-იქით, მას ცხოვრების მიზნით ჰქონდა დასახული ფართო სოციალდომბრევი მოღვაწეობა, სარწმუნოების დიდმნიშვნელობის შეკნებით განთავსული.

უკვლავ კარგად ახსოვს, თუ როგორს მარტოვე ცხოვრებას წარმოადგენდა უოვლად-სამღვდელი ალექსანდრეს კერძო ცხოვრება. სკუთრათ თავის თავზე იგი ხარჯავდა სულ მცირეს, და მთელ თავის მონაზვარს უმთავრესით სწირავდა ამ საქმეს, რომელსაც, სხვათა შორის, ჩვენი სორჩი „სოციალდომბა“ ემსახურება; სახელდობრ: ახლებდა ჩვენი ძველი ხეროთ-მოდღვრების დიდებულ ნაშთებს, თავისი სოფსით აბეჭდებდა ჩვენი ძველი მწერლობის საგურადღებო ნაწარმოებებს, სოტეზებუდ აღებანებდა და ასტამინებდა ქართული ჯალდობის საუკეთესო ნიმუშებს და სხვ.

უოვლად-სამღვდელი ალექსანდრემ თავისი ქონების უდიდესი ნაწილი მოახმარა შიო-მღვიმის მონასტრის განახლებას: აღადგინა და ძვარფასა მხატვრობით შეამკო წმ. შიო მღვიმელის სიფლავის ეკლესია და დავით-აღმშენებლის მიერ აკეპული დიდებული ტასრა; მტკვრის ზირას მონასტრის მამულში გაამენა ჩინებული ზვარი; ააშენა მონასტრის მმთათთვის სცხოვრებელი ბინები და, დასასრულ, დიდძალი თანხა უახდრობა მონასტრის მომავალში მის უზრუნველსაყოფელად.

მხვე განახლა ზედა-მხისა, ჯვარისა და დავით გარეჯელის მონასტრები, რომელთაც ზირველს სავაო თანხაც უახდრობა.

დიდ უკრადლებს აჩვენდა განხეხებული მღვდელ-მთავარი ქართული მწერლობის ნაშთების გამოქვეყნებას. მან საკუთარი სოფსით დაასტამინა ჩვენი სოტევიერების ძვარფასა სოფსე „ქართული ლექსიკონი“ სულხან-საბა ორბელიანისა, აგრეთვე კათალიკოზის ასტონ ზირველის „შხა-მტკველეობა“, ამროსი ნეკრესელის „სოტევიანი და მოდღვრებანი“, შიო-მღვიმის მონასტრის ისტორიული საბუთები (სოტელ-ტურები) და სხვანი. მხვე მიზნით (ძველი ხელ-ნაწერების გაშოსტემა) მან შესწირა საეკლესიო მუზეუმს 2200 მხეთი. ამ თან-

ხათ გამოიცა ათონის ხელნაწერის ტექსტი 1074 წლის, 6 იანვარს და უფიქრად.

ყოვლად-სამღვდელთ აღექვანდრე კარგად ხელდა, რომ ჩვენა ძველი საკლესიო ცალითა თან-და-თან ეგვიძოდა და დაუაწევბას უძლეოდა ხელში. ამიტომ იგი შეუდგა ამ ცალითის შეკრებს და ნოტებზე გადაღებს, რაც მანდო სპეციალისტს მის. ანდრეი-ივანოვს, რომლის მიერ ნოტებზე გადაღებული წიგნის საცალიობები კიდევან გამოცდა თავისი სიფისით.

განსვენებული მღვდელ-მთავარი მოსარწლობას უწევდა ქართულ ენას, რომელიც მე-XIX საუკუნის მე-80 წლებშიდის საქართველოს სასულიერო უწყების სასწავლებლებში უოკელ ჰატავს იყო მოკლებული და სავადლებლო სკანდ არ ითვლებოდა. შეტერბურგადან ჩამოსულს სინოდის რევიზორებს ყოვლად-სამღვდელთ აღექვანდრე უკვლავის წარუდგებდა ხოლმე მოხსენებას ქართული ენის ასეთი უნუტეში უოფის შესახებ; და, ბოლოს, კვზარხოსანს ათაჩაგეს დროს, ქართული ენის და ქართული ცალიობის მდგომარეობას საცამო უურადღება მიქცა: თრივე საცანი ქართველ მოწავეთათვის სავადლებლო სკანებად იქნა ცნობილი.

არა ხელეობა დავწლა მიუძღვის ყოვლად-სამღვდელთ აღექვანდრეს სამეგრელის სამრევლო სკოლებში ქართული ენის უფლების დაცვას საქმეში. როგორც ბევრს ესმოშება, დეკანოზის ვოსტორგოვის დროს გაილაშქრეს ანაიშულ სკოლებში ქართული ენის სწავლების წინააღმდეგ. სამართლის მოვარე მღვდელ-მთავარმა დაიცვა ამ მხარეში ქართული ენის ბუნებრივი უფლებანი... და დიდი ხნად აღარ დარჩებოდა ამის შემდეგ გურია სამეგრელის ეპარქიაში... მან სამოსხურს თავი დაანება და დაბანაუდა შიო-მღვიმის სკანეში.

როგორც მქადეგებლს, ყოვლად-სამღვდელთ აღექვანდრეს სახოცალით არ უუვრდა მოძღვრებაში მრავალ-შეტრეველება: თუ იტყოდა რასმე, იტყოდა მოკლეთ და მკაფითთ, ასე კი რომ არავის წყენას არ დაურადებოდა. ერთი ქართველი სამხედრო ცამო კარდაიცვალა, ყოვლად-სამღვდელთ მიიწიეს გასვენებაზე. მან ბრძანა: „განსვენებული დიდი შეძლების ჰატრონი იყო და დიდი სახელიც ჰქონდაო; შატრამ ერთი უბედურება სჭირდა: თავისი ქვეყნისა და ერისა-

კენ მტირედ კტირა თვალი, ქართველთა გაჭირვებას ეურადღებულად ატყუებდა. სიტყვა თამაზით და უშიშრათ იყო თქმული, შერე იხუთა კანის კარდგვადებზე, რომელიც ერთ დროს ხელშეიფის მოადგილეთ იყო კავასიაში...

განსვენებულ მღვდელ-მთავარს არ მოსწონდა სიტყვათ მამულაშვილობა: მას უფვარდა თვალ-სახინო, სისარგებლო საქმე. ივანე კერესელიძის დასაფლავებზე აი რა ბრძანა ეოვლად-სამღვდელთმ: „საკვარეულია ქართველების საქმე: ცოცხალს შშიერს ვკლავთ და როცა მოკვდება, მშინ კი ვკლოთთ. დროა გავახილოთ თვალები, შევაგნოთ ჩვენი მოვალეობა, ვუშველოთ ჩვენს თავს და ჩვენს ერს საქმე ვუკეთოთ; მარტო წერა, ბეჭდვა და ღაბარაკი არ კმარა; ვისაც როგორც შეეკლასთ, საქმით ემსახურეთ ქვეყანას, თორემ დაუღუპებით, აღვთებებით!“

ეოვლად-სამღვდელთ კერძო ქველ-მოქმედებსაც ეწეოდა. მან დაარსა რამდენიმე სტიპენდია თბილისის სასულიერო სემინარიას, საკუნაქთო საქალა და საკაფო სასულიერო სასწავლებლებში, რის შეთხებით არა ერთიმ და ორმს ქართველმა ახალგაზდამ მიიღო განათლება.

თავის კერძო ცხოვრებაში ეოვლად-სამღვდელთ აღექსნდრე წარმოადგენდა ჩვენის დროისათვის აშკათის მაკადითს დრმათ-მორწმუნე ადამიანისს. მისი ხასიათის ძირითად თვისებას და სამკაულს შეადგენდა სარწმუნოების დიდა მნიშვნელობის შეტნება. ამ თვალ-სახრანით მებუდა ეოვლად-სამღვდელთს ცხოვრებას დრმათ-დავეირვებულმა მგოსანმა ილია ქავჭავაძემ, რომელმაც თავის სიტყვაში, მათის შეუფების 50 წლის მოღვაწეობის კამო, სსკათა შორის მოახსენს მას: „სხვამ რაც უნდა სთქვას, და ჩემის ფაქრით კი, კაცი ის არის, ვისაც გულთათა რწმენა რისამე აქვს, ქვეყნის საკეთილდღეთით მის მიერ აღსარებულია, და ამ რწმენას ემსახურება თავ-დადებით. თქვენ გწამთ, რომ ადამიანის მსხულია, მის ხელმძღვანელი და გამწმენდელი მისი სჯულია და სარწმუნოება, და ამ გზაზე ღვაწლ-მოხსილობისათვის არა დაგიზოგათ-რა... თქვენის ცხოვრების წმიდათაწმიდად ორა დიდა სკანია: ერთი ღმერთი და მეორე თქვენი სამშობლო ქვეყანა; ღმერთს დეთიხას აძლევდით და ქვეყანას—

ქვეყნისა, და ორსავე უმსხურებოდით ერთმანეთის დაჟეკლისთ, ტყვე-
მხურვალეობით და სიუჯარულით; ერთი წუთიაც არ ვიცი თქვენ
სინოცხლისა, რომ ცნოველ-შეოფელი შუქი ამ ორკეცა სიუჯარული-
სა არ მოჭევენოდეს თვითუელს თქვენს საქმეს!“

ყოფლად-სამღვდელო აღქმსანდრე განკებამ დღგერქელობითაც
დაჟიდდოვა: იგი კარდაიგვალა შობიდან 83 წლისა.

დაუვიწარი მღვდელ-მთავრის განსვენებას, 16 ნოემბერს 1907
წელს, შიო-მღვიმის მონასტერში მრავალი ხალხი დაესწრო. აქვე
იყვნენ სხვა-და-სხვა წოდებათა და დაწესებულებათა წარმომადგენელ-
ნი: ქართლ-კახეთის, იმერეთის და გურია-სამეგრელოს ეპარქიათა
სამღვდელოებისა, თბილისის გუბერნიის თავად-შხზაზრობისა, წერა-
კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა, საქართველოს საისტო-
რიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა, თბილისის სასულიერო სე-
მინარიისა, საეპარქიო საქალო სასწავლებლისა და სხვათა. მიგვადე-
ბუღაის კუბოს წინ წარმოთქმულ იქნა მრავალი სიტყვა, რომელშიაც
სიტყვის მოქმელობი შეეხებენ ყოფლად-სამღვდელოს პოლვაწკობას სა-
ქართველოს კელესიის სასარგებლოთ. განსვენებულის კვამი დაკრძა-
ლეს შიო-მღვიმის მონასტრის დიდს საკრებულოს ტაძარში, რომე-
ლიც აღაშენა საქართველოს დიდებულმა მუჟემ დაჟით აღმაშენებელმა
მე-ღმ სუგუნეში და განახლა ამ რამდენისამე წლის წინათ, რე-
გორც ზემოთ მოვიხსენეთ, ყოფლად-სამღვდელო აღქმსანდრემ.

† ნიკოლოზ ხიზანაშვილი.

(1851 — 1906 წ.)

1906 წელს, დეკემბრის 15-ს, ძალმომრეობით შესწევიატეს სიცოცხლე ცნობილის სსზოგადო მოღვაწის და ხეუხი წარსულის მკვლევარის ნიკოლოზ თადეოზის ძის ხიზანაშვილისა. დიდის ცნრა საათზე, როცა აგი სამსახურში მიდიოდა, მოულოდნელათ თავს დაუკრა ვაღაც ბიროტ-კანშზრახველი და შიძიმთ დასკრა ტუვით. დასკრალი იმავე საღამოს კარდაიცივდა.

ნიკოლოზ ხიზანაშვილი დაიბადა 1851 წელს ოსეთში, სოფელ მდრანდოფელთს, სადაც მამ მისი თადეოზ მღვდლად მსახურებდა. უკანასკნელი ოსეთიდან მღლე ქართლში გადმოიუენეს, სოფ. გეროხნისს, სადაც კატარა უმაწვილობა ხეუნმა მომავადმა შწერადმა ნიკ. ხიზანაშვილმა. გეროხნისს მეზობელ სოფელს ავლეკში იმ დროს ცხოვრობდა ფრად სამშატოური და მთელს ქართლში ცნობალი ოჯახი თავ. მიხეილ ამირეჯაბისა, რომელთანაც ხშირი მიმოსულა ჰქონდა ნიკ. ხიზანაშვილის ახლგაზდობაში. მიხეილ ამირეჯაბის მუღლე სოფით, ვასილ არღუთაშვილი-მხარგრძელის ასელი, დიდი მოყვარული იყო სსზოგადოთ ლიტერატურისა და მშეუნიერად შთარგმელი ხეუხი მგოსნების სუეკეთესო ხაწერებისა რუსულად. ამ სიმშატოურს ოჯახს ძლიერი გავლენა ჰქონდა ახლგაზდა ნიკოლოზ ხიზანაშვილის კონებრივისა და სხეობრივის აღზრდა-განვითარებაზე. ამ გავლენით უნდა ახსენებოდეს ის სოფარული, რომელსაც განსუენებელი იქნდა რუსისა და ქართულ მგოსნებისადმა: მთელის კანდოხობით წაივითხვდა ხოლმე ზეზარად ზეშეინსა, ლერმონტოვისა, შოთას, ილიას, აკაკის, ვაჟას და ბანხას.

ნიკოლოზ ხიზანაშვილი ჯერ გორის სსსუღიერო სსწავლეებელში სწავლობდა, შემდეგ თბილისის სსსუღიერო სემინარიაში, სადაც კურსი დაასრულა 1870 წელს. მდირე მომზადების შემდეგ დაიწრო კვზამენი ძველ ენებში (ლათინ. და ბერძნ.) და 1871 წელს შევიდა ოდესის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე, სადაც სწავლა დაამთავრა 1876 წელს.

ნიკოლოზ სიმონაშვილი

სამსახური ზანგაკურის მხრამი დაიწყო სოფ. კერესსკამდე დაც თათრობა და სომხობა ცხოვრების. შემდეგ ცხინვალში გადმოი-
ქანეს, ცხინვალთან სურამში (გამომსიებლად), სურამიდან თიანეთში
და პოლოს თბილისში.

ზირველი მისი ნაწერი „დროებაში“ დაბეჭდა 1879 წელს:
კორესწოდებდა იყო ცხინვალთან. თიანეთში ეთიხის დროს მრავ-
ლად შეჭრებს და სხეებსე შეკურებისა ფშური და ზეესურული ლექ-
სები, რომელნიც შემდეგ წეს-რეგში მოიუყანა, დაწერილებით განი-
ხელა და ფულეტონებდ დაბეჭდა „ივერიაში“ 1887 წელს.

ზირველი ნაწერის დაბეჭდვის შემდეგ ნიკო სრულიად ჩითორა
ჩვენს შწერლობამ. ამ ასწარეზზე იგი ძლიერ დაუხლოვდა ახალგა-
ზდა ნიჭიერ შწერლებს ივანე მანაბელსა და დავით კეზელს, როცა
ეს უკანასკნელი „ივერიაში“ თანამშომილობდა. დიდის მოწიწებითა და
სიყვარულით ეშურობოდა განსვენებული ილია ჭავჭავაძეს, რომლის
შესახებაც ფრად დიდი აზრისა იყო: ილიაზე ცუდის თქმას არავის
დაუთმობდა და თუ-გამოდებით შეკეამთებოდა. დიდათ მოსწონდა,
აგრეთვე, შწერლებში ვაჟა-ფშაველას და მის ლექსებს ზეზირად სწავ-
ლობდა.

1882 წელს იგი თანამშრომლობდა ვერსალ „იმედ“-ში, ს-
დაც დაბეჭდა სამი წერილი: „ჩვენი გლეხ-კაცობა და ახალი სამარ-
თალი“ (№ 3); „საფუძველი სხადხო განთლებებისა“ (№ 5—10);
„უფლებსა და კანონი ძველ საქართველოში“ (№ 11—12).

ზირა თანამშრომლობა დაიწყო „დროება“-ში 1883 წლიდან,
როცა ეს გაზეთი ივ. მანაბლის ხელში გადავიდა. აქ დაბეჭდა საკმა-
ოდ ვრცელი მუბლიცისტური ნაწერები: „ძველი და ახალი თაობა“
(„დროება“ 1883 წ. № 14), „ჩვენს ლიტერატურულ კეთილ-წე-
სიერებაზედ“ (იქვე № 99), „შრომა და მისი აურიდიული სიბრძ-
ნე“ (იქვე № 105), „ქართული ენის შემოდების გამო“ (იქვე №
187) და ბევრი სხვაც. უკანასკნელი წერილი საყურადღებოა: აქ გან-
ხილულია სწავლა-განთლებების საქმე ვარანცოვამდი. ქართულს მამან
კიდევ ზეტოვი ქქონდაო, მოხელეთათვის სჭიროდ იყო მიწნეული
მისი ცოდნით. მოკვავს აზრი მასკეიანისა: მოსწაულე ახალ-გაზდობა
აქედან რუსეთში უნდა იგზავნებოდეს, თორემ შეინარჩუნებს ეროვ-

ხუდს ხსიათსა და მამართულებასთა; აგრეთვე აზრი სემიონოვისა; ქართულს ლიტერატურას ხელი უნდა შეუწყოთ, მხოლოდ ვერცდით, რომ გარეგნობით იფას ქართული და სულისთ კა რუსულით.

იმპერატორს „დროება“-ში დაბეჭდა კიდევ შემდეგი წერილები: „ჩვენი გლეხ-კაცობა და აქციონის საქმე“, „წამება ქეთევან დედოფლისა“, „ეკონომია თუ აგრონომია“ (ახალი გუთნების გასინჯვის გამო) და სხვ.

1884 წლიდან შეუდგა ფრიად საინტერესო იურიდიულ-ისტორიულს გამოკვლევას და დაბეჭდა 1885 წლის „დროება“-ში სიახური: „მკვლე საქართველო“¹⁾. ამ მონოგრაფიაში განხილულია იურიდიული მდგომარეობა თვახისა, უფლებბრთვი უსოფცხოვრება დედა-კაცის ქართულის კანონ-მდებლობით, და ფრიად სურდადებთა ამ მხრთ ჩვენი იურისტებისათვის.

1886 წლიდან იწყება ნიკ. ხიზანაშვილის მუდმივი თანამშრომლობა „ივერია“-ში. აქ იგი უმთავრესად ორი ფსევდონიმითა სწერდა: მსუბუქ საგაზეთო წერილებს „Plebs“-ს აწერდა, ხოლო უფრო დიხვი, სერიოზული ნაწერები და სისტორიო გამოკვლევანი „ურობნელი“-ს ფსევდონიმით იბეჭდებოდა. უკანასკნელ სახელს განსვენებული ირქმეუდა, რადგან მისი მამა-პაპა სოფ. ურბნისის მკვიდრთაგანი იყვნენ.

უდიდესი დამსახურება ნიკოლოზ ხიზანაშვილის სამშობლოს მწერლობისა და მკვნიერების წინაშე—მისი ისტორიული და იურიდიული მონოგრაფიებია. ზოგი მათგანი „ივერია“-ში დაბეჭდა (მაგალ.: „თახუნი ბექა და აღბუღა და მათი სამართალი“ და „გიორგი ბრწყინვალე“, რომელნიც ცალკე წიგნაკებადგა გამოცემული), ზოგიც—ჟურნალ „მოამბე“-ში (სახელდობრ: „დავით აღმაშენებელი და მისი დრო“²⁾ და „ჩვენი საკლესიო ისტორიიდან—სამართალი კათალიკოზისა“³⁾).

ერთი ისტორიული მონოგრაფია კიდევ „ღაბზარტ ორბელიანი და მისი დრო“, შვად დაწერილი, შეუმუშავებული დარჩა განსვენებულს და, შესაძლოა, ილია ჭავჭავაძის ქადაგებში აღმოჩნდეს.

¹⁾ იხ. „დროება“ 1885 წლისა №№ 2, 3, 5, 89, 92, 96, 192, 193, „ივერია“ 1886 წლისა №№ 85. და 86.

²⁾ „მოამბე“ 1894 წ.

³⁾ „მოამბე“ 1898 წ. № 3. და 4.

† ალექსანდრე მირიანის ძე ზუმონია.
(1855—1907).

12 ოქტომბერს, 1907 წელს, ტფილისში კეკელიძის სასაფლაო-ზე დაკრძალეს გვაზა ერთი საუკეთესო მამულისშვილის და მუშაკის, ალექსანდრე მირიანის ძის ჯეონიასი.

ალექსანდრე ჯეონია დაიბადა 17 ივნისს 1855 წელს ქალაქ ასპინძელში, სადაც იმ დროს მამა მისი შტაბს-როტმისტრი (შემდეგ პოლკოვნიკი), მირიან ბარამის ძე, მზნის გამკის თანაშემწეთ იყო.

ალექსანდრემ სწავლა მიიღო ჯერ ქუთაისის გიმნაზიაში და შემდეგ მოსკოვის უნივერსიტეტში, იურიდიულს ფაკულტეტზე, რომელიც გაათავა 7 ივლისს 1875 წელს კანდიდატის ხარისხით. შემდეგ სამსკოვარს გარეთ წავიდა სწავლის დასამთავრებლად და ორი წელიწადი დატეო პარიზში. სპეციალურათ უფრო ისტორიას სწავლობდა.

1877 წელს დაბრუნდა სამსობლოში და ივნისში ჩაირიცხა კანდიდატთა ქუთაისის სოფლო სასამართლოში. იმავე წლის ნოემბერში ფოთის მომრიგებელ სასამართლოს კანდიდატთა დაინიშნა. ამაგარში 1879 წლისა შორაპნში გადმოიყვანეს, ხოლო თებერვალში იმავე წლის ოსურგეთის მომრიგებელ მოსამართლის თანაშემწეთ იქმნა განწყისკოელი, მაგრამ 6 ივლისს 1881 წლისა თავი დაანება სახელმწიფო სამსახურს და საფიც ვეჭიღების სიაში ჩაირიცხა ქუთაისის სოფლო სასამართლოში. შემდეგ ტფილისში გადმოვიდა, საფიცს ვეჭიღად იყო და, სხვათა შორის, ამიურ-კაკასიის რკინის გზაზე მსახურებდა იურისკონსულტის თანაშემწედ.

ალექსანდრე ჯეონია კარგათ განვითარებული კაცი იყო, იცოდა ევროპული ენები, ვეროვანად შესწავლილი ჰქონდა რუსული და ქართული ლიტერატურა და საქართველოს ისტორია. ამასთანავე ალექსანდრე მრავალი პირადი ღირსებით იყო შეშუბილი. დინჯი, ზნე-სწეტკი, ეველაერში ზომიერი, ბეჯაიაი, ხასიათ-მტკიცე, პირდაპირი, პირში მოქმელი. არა მართაღს, ჭორებს მისკან სუმრობაშაღ ვერ მოის მუნდიო. ყოველი პირ-მოთხოვა, ორ-პირობა და სიღრუე მის დიდათ

ამფოთებდა ხოლმე. ამ შემთხვევაში ის ცუცხლადიოთ კნთებდა და ზირში შილუბა იცოდა. რა საქმენ უნდა გაკვეთებისა, თავის ქებას, თავის გამოსწას და თავის ღვაწლის დიფასებას შინსან ვერ შიასმერდით, ის თავის თავს თვლიდა უბრალთ მკმაკათ და, რაც შეუძლო და რაოდენადც დრო სებას აძლევდა, ჩუმათ, უშუვირალთ ემსახურებოდა საზოგადო საქმეებს.

არ უთვლიდა ისეთი ქართული დაწესებულებებს და ქართული საქმე, რომელშიაც აღექსნდრე ჭეონიას მხურვალე მონაწილეობა არ მკედოს და თავისი წვლადი არ შეეცნოს. ის დიდხნს იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამხურვლელებელის საზოგადოების გამტკობის წვერათ, რამოდენიმე წელიწადს ამ საზოგადოების თავმჯდომარის ამხანკათ იყო და დიდ მრომას ეწეოდა. ბნკისა, დრამატული საზოგადოებისა, იურიდიულ საზოგადოებისა, სტუდენტთა დამსმარებელ საზოგადოებისა და ჟურნალ-გაზეტების საქმეებისა უოველთვის დიდა გულშემატკივარი და დამსმარე იყო. ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში მონაწილეობა მან ჟერ კიდევ სტუდენტობის დროს დაიწყო. ზირველი მისი კორრესპონდენცია, მოსკოვიდას გამოგზავნილი, დისტამა გაზ. „დროებაში“ 1874 წ. ა. მაჭასელიძის ფსევდონიმიით. უფრო ბევრი წერილი ეკუთვნის 1876 წ., როდესაც აღექსნდრე ზირაქში იყო. ზირაქიდან დბორუნების შემდეგ, ხშირათ გზავნიდა გაზ. „დროებაში“ კორრესპონდენციებს თავის სამსახურის ადგილებიდან. ტვილისში გადმოსახლების შემდეგ აღ. ჭეონია შეუდგა ისტორიული ხარკვევის ანუ საისტორიო ქრისტომატიის შედგენას და გამოცემას, რომელიც დამთავრა და გამოსცა თავის ხარჯით 1890 წელს. ჟერ-ჟერობით ქართულს ლიტერატურაში ეს ერთათ-ერთი და მსთან საისტორესოთ შედგებილი ქრისტომატია არის. კიდევ უფრო თვალ-საჩინო მის მრომას შეადგენენ უნხო ენებიდან ხათარგზნი თხზულებებისა საქართველოს შესახებ. აღექსნდრე ჭეონიამ ზირველად გაცნო ქართულ საზოგადოებას კვრობელ მოგზაურების წერილები საქართველოს შესახებ. კვრობელ მოგზაურთა და მინიონერთა ცნობები საქართველოს შესახებ იფრად საუურადლებო მასლას შეადგენენ ჩვენი ისტორიის შესასწავლათ. უშეტკისა ნაწილი ამ მასალებისა ეხლა გვაქვს ქართულს კნაზედ აღ. ჭეონიას მუოებით. ამით

დიდი ღვაწლი დასდო მან საქართველოს ისტორიას. ისტორიულმა მუშაობის სურვილი განსვენებულს სტუდენტობიდან ჰქონდა. ამისთვის გაუმგზავრა ის ზარიუს, რომ იქ კარგათ შეესწავლა ისტორია და შენეირული მეთოდები ისტორიის კვლევა-ძიებისა, მაგრამ განსვენებულმა, როგორც საზოგადოთ ვეკლა ჩვენი მოდერნიზა, იძულებული გახდა თავის ცოდნის სარჩენით დღიურ ვარაზისთვის ეზრუნა და მხოლოდ ნაწილათ შეესრულებინა თავის განზრახვა ევროპულ მწერალთა თქმულებების გადმოთარგმნით ქართულს ენაზე და ისტორიული ქრისტომატიის შედგენით. ალ. ჭყონია თარგმნა: ფრანკულის და იტალიურის ენებიდან. მისი ნათარგმნია: საქართველოს აღწერა არქანჯელო ლამბერტისა, რომელიც წინეთ ნაწილ-ნაწილათ შერხა „მოამბე“ იბუქდებოდა და შემდეგ ცალკე წიკნათ გამოვიდა; ზიკრო დელა ვალეს მოხსენება საქართველოს შესახებ 1627 წელს; იტალიელი მოგზაურება საქართველოში მე-XVII სუუენება; ტავერნიეს მოგზაურობა მე-XVII სუუენება და სხვა.

ქართულ შერხა-გაზეთების განვითარების და გამოცემის საქმეშიც აღექსნა დიდი ღვაწლი მიუძღვის. 1893 წ. ქართულ გამოცემულ საზოგადოებისთან შესდგა ზატარა წრე ალ. ჭყონიას, ექ. თაყაიშვილის და ი. ბაქრაძის თათხობით, რომელმაც დაარსა ეოველ-თვიური შერხა „მოამბე“ ზირველად ნ. დოდოშვილის რედაქტორობით და შემდეგ რედაქტორად მოიწვია ალ. ჭყონია. ნ. დოდოშვილიც იმ ზირობით დათანხმდა თავის სახელზე ნება გამოეტანა შერხლის გამოცემისა, რომ შემდეგ სხვა, წრის მიერ არჩეულ ზირისათვის გადაეცა შერხალი. 1894 წლიდან 1905 წლამდის, ესე იგი შერხლის დაკეტვამდის, უსხსრობის გამო, ალ. ჭყონია იყო ერთადერთი ქართულ შერხლის რედაქტორად და ძრიულ სუინდისიერათ აწარმოებდა საქმეს, დიდ შრომას ეწეოდა და ბუჯითათ იქნეოდა. სარედაქციო შრომის გარდა, „მოამბე“ ის სხვა შრომისაც ეწეოდა. ბეჭდვად თავის მიერ ნათარგმნს უცხოელების თქმულებებს საქართველოს შესახებ, სახელმძღვანელო ზიბლიცისტურ წერალებს, შინაურ მამოხილვებს და ბიბლიოკრაფიულ ცნობებს. შემდეგ, როდესაც შერხალთან ერთათ გაზეთი „ცხოების ყურცელიც“

დაარსდა, ალ. ჭეონიამ იკისრა უოველ დღიურის გახურობის რედაქტორობაზე და ამ რედაქტორად იყო 1903 წლამდე.

დაუდასტავა მუშაობამ, კერძომ თე საზოგადომ, უღრით დასხუელა ალ. ჭეონი, მას შეეპარა გულის ავადმყოფობა, რომლის მიზეზითაც გადაიცვალა 8 ოქტომბერს 1907 წ. დაკრძალვას დაესწრენ ვეელა ქართულ დაწესებულებათა წარმომადგენლები. სოლო ალ. ჭეონიას დასაფლავება სხვა წვენ საზოგადო მოღვაწეთა დასაფლავებას არა გაუღა. განსვენებული არ თანუგრძნობდა არავითარ გარეგან ფორმებს, ცრუ ჩვეულებებს და უმნიშვნელო ფორმალისტობას, ამიტომ სიტყვებზე დაიბარა, რომ მისი კუთხო გვირგვინებით არ შეეძლოთ. როგორც თეითან ჩუმა და დინჯი იყო, ისე დინჯათ და ჩუმათ მიაჩნდა ქართველმა საზოგადოებამ განსვენებული სიმუდამო სიყვარულე. მღვდელმა თადაკვებამ გრძნობიერ სიტყვაში გამოხატა, თე როგორ დიდი დასაკლამია ალ. ჭეონიასთან მუშაობის დაკრება წვენი ზატარა საზოგადოებისთვის. მისი ამხანაგი, ვეჭილი დემიდოვი თავის სიტყვაში შეეხო განსვენებულს, როგორც უოველად დირსულ კაცს, საუცხოო ამხანაგს და საზოგადო მოღვაწეს. ნათეც ვეჭილმა შევალეიმ დ მახათ წარმოთქმულს სიტყვაში დაახლოათა განსვენებული, როგორც განუთარებული იურისტო, კარგი ვეჭილი, ზროგურსიულ ადეტის მეტონი კაცი, მადლი ზნეობით, მტკიცე ხასიათით შემკონილი და კანახადა, რომ ნათეც ვეჭილთა კომისიამ ნიშნად ზატავის ცემისა გადასწევტა, დაჭკიდოს ალ. ჭეონიას სურთი თავის საკრებულოში, რათა ახალ-გაზდა ვეჭილთ მუდამ სახსოვრად და სამაგალითად ჩაუნერგონ ამ კაცის უგბარი თვისებანი: გულწრფელობა, მიუდგომლობა, ზნეობრივი სიფუტახე ზატონსება და კუთაღ-სეინდისიურობა უოველ საქმეში. ვარდენ ვიფიანის დასაფლავებულ დექსი წაიკითხა.

მოგვევს აქ სია ალ. ჭეონიას სტატიების და წერილების, რომლებს შესახებ წვენ ვაჭებს ცნობები:

1. კორნეიშინდელია მოსკოვიდან გაზ. დროებაში (1874 წ. № 411);
2. „წვენს შვიტობობობზე“ (დროება 1876 წ. № 4 და 5);
3. „ერთი დეჭტია კავკასიაზე“ (დროება 1876 წ. № 36 და 37);

4. „ნ.მდელი დოკუმენტები შესახებ დიპლომატიურ განწყობი-
ლებისა საქართველოს და საფრანგეთის შუა დიდუფიკაციო მე XIV-ის
მეფობის ბოლოს“, ამოღებული შარვის აზიურის ჟურნალიდან
(დროება 1876 წ. №№ 43, 44 და 46);
5. „ქართველების მონასტრები უცხო ქვეყნებში“ (დროება
1876 წ. №№ 58 და 59);
6. „ერთი რამ საჭიროება“ (დროება 1876 წ. №№ 66 და 67);
7. „ირდანიკელების ხალხისნურ სულზე თუესტენ ტიერის
მაერ“ (დროება 1876 წ. №№ 73 და 84);
8. „დასაბდებულ დეკურას“ (დროება 1876 წ. № 79);
9. „დროებაში“ „დროებასზე“ (1876 წ. № 96);
10. „წერილი თევ. ზეტრია შვილთან“ (დროება 1876 წ.
№№ 107 და 108);
11. „უფ. ნიკოლაძეს“ (დროება 1877 წ. №№ 2 და 3);
12. „თრიოდე სიტუვა უფ. გ. თუმანიშვიდს (დროება 1879
წ. № 33);
13. თზურკეთი 3 ივლისს (დროება 1879 წ. №№ 145
და 146);
14. თზურკეთი 7 აგვისტოს (დროება 1879, № 168);
15. თზურკეთი, 21 ანუარს 1881 წ. (დროება № 18);
16. „საქართველოს ძველი არხიტექტურა“ (დროება 1881 წ.
№ 187);
17. „წერილი რედაქციის მიმართ“ (ზოლიციის შესახებ, დრო-
ება 1881 წ. № 192);
18. „ზეტროს დელდა ვალდეს მოხსენება საქართველოს შესა-
ხებ 1627 წ.“ (ივრია 1871 წ. № III);
19. „ისტორიული ნარკვევი“ ანუ „საისტორიო ქრისტომატია
საქართველოს ისტორიისათვის უძველეს დროიდან ბერატონთ გა-
მეფებამდე“. ტფილისი 1890 წ.
20. მოამბის ზროგრამის გამო (მოამბე 1894, № 1);
21. „ახალი კანონი მევახსეობის წინააღმდეგ“ (მოამბე 1894,
№ II);
22. „სასამართლოს წესდების გადაშინუვის გამო“ (მოამბე
1895, № VIII);

23. შინაური მიმოხილვები (შთამბე 1895, №№ XI და XII); 1897 №№ III და IV; 1899, №№ I და IV; 1905, №№ I და V(III));
24. „თავადი დამიტრი დადიანი“. ნეკროლოგი (შთამბე 1895, № VIII);
25. „კაბრიულ ეპისკოპოსი იმერეთისა“. ნეკროლოგი (შთამბე, 1896, № I);
26. როტიური—„საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი მარია“ (შთამბე 1894 წ. № VII);
27. „იტალიელი მოგზაურები საქართველოში“ მუ-15 საუკუნეში: იოსებ ბარბარო და ამბროჯიო კონტარინი (შთამბე 1894 წ. № XI);
28. „ტავერნიუს მოგზაურობიდან მუ-17 საუკუნეში“ (შთამბე 1898 წ. № VI);
29. არქანჯელო ლამბერტი—„სამკერდლოს აღწერა“. ტფილისი 1901 წ.;
30. ბიბლიოგრაფიული წერილები (შთამბე, 1894, №№ II, X, XI; 1895, №№ I, VIII, XII; 1899 № II).

განუთვლიება

II

რეფერატები და გამოკვლევანი.

ჭელიძის ვარიანტი „ქართლის მოქცევისა“.

(წაკითხულ იყო საზოგადო კრებაზე დეკემბრის 28, 1907 წ.)

ამ მოხსენებით ჩვენ გვინდა ისტორიის მცოდნეთა და მოყვარულთა ყურადღება მივაქციოთ ერთ ჩვენგან აღმოჩენილ ქართლის მოქცევის ვარიანტს. ჩვენ, როგორც არა სპეციალიტს ისტორიულ კითხვებში, არ შეგვიძლია სავსებით დავაფასოთ ამ ვარიანტის მნიშვნელობა ისტორიისათვის. ამის გამოკვლევას მოველით საქართველოს ისტორიის მცოდნეთაგან, ჩვენ კი, ჩვენის მხრით, ვცდებით შემოკლებით აღვნიშნოთ ზოგადი თვალსაზრისი განსხვავებანი იმ ერთადერთ დედანთან, რომელიდანაც 1890 და 1891 წლებში გამოიგა ორივე ნაწილი ქართლის მოქცევისა¹⁾. ჩვენ, რასაკვირველია, იმითაც კი ვიქნებით კმაყოფილი, თუ შეტყუებული საზოგადოება ამ მოხსენების წაკითხვისათვის დახარჯულს დროს უნაყოფოდ დაკარგულად არ ჩასთვლის.

1902 და 1903 წლების ზაფხულის თვეები სამსახურისა გამო ჩვენ წილად გვერტო ტაკვეტარება რაჭაში და ეს დრო გვინდოდა არ უოფიდიო უნაყოფოდ დაკარგული. ამისთვის განვიძრახეთ შემოგვევლო რაჭა-ლენხუში და შეძლებისა დაგვარად აგვეწერა ის საისტორიო ნაშაუბა, რომელნიც გადურჩნენ დროთა ვითარებას და ჩვენს მეუკნებლობა-დაუდევრობას. ზირველად, რასაკვირველია, უნდა მიგვექცია ყურადღება იმ სიძველეთათვის, რომელნიც ინახებოდნენ თვით ჭელიძის უდაბნოში, რომლის გამოკვლაც იმ დროს ჩვენ ვითვლებოდით. აღსანიშნავია ის კარეშობა, რომ ეს მონასტერი მდებარეობს სამი ვერსის მანძილზე შესანიშნავ ნიკორწმინდის ტაძრით

¹⁾ იხილეთ: სამი ისტორიული ქრონიკა და ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გამოცემული ექვ. თაყაიშვილის მიერ.

დან, რომელიც დაუთვადიერებათ და აღუწერათ ბრძოლას (1848 წ.), ბაქრაძეს და კონდაკოვს (1889 წ.) და ბოლოს კრფინია უვაროვი-სას, მაგრამ არც ერთ ამ მკვლევარ—არხეოლოგთაგანს სამწუხაროთ არ მოუხსურებია ასეთ ახლო მდებარე ქველიშის უდაბნოს დათვადიერება და არქეოლოგიურად გამოკვლევა.

ამ უდაბნოში, სხვა სიძველეთა შორის, მისეღისთანავე წყნი უურადლება მიიპურეს ხელ-ნაწერებში, რომელთა შორის აღმოჩნდა ეს, წყნის აზრით, უურადლების დირსი ვარიანტი ქართლის მოქცევისა.

ხელთნაწერი ზომით 24×17 სანტიმეტრია, დაწერილია სქელ ქალღღზე ნუსხა ხუცურის ხელით. შესდგება ორის ნაწილისაგან. პირველი ნაწილის შინაარსს შეადგენს „მოქცევაჲ ქართლისა“ და წმ. ნინოს ცხოვრება. ამ ნაწილს ბოლოს დართული აქვს თხრობა იესო ქრისტეს შობაზე. მეორე ნაწილის შინაარსია: საგალობლები და ცხოვრება წმიდისა მთავარ-მოწამის გიორგისა.

პირველ ნაწილში ჰაგინაცია მიუძღვის თითოეულ რვა ფურცელს ასო მთავრულით. ჰაგინაციის მიხედვით ქართლის მოქცევა უნდა შესდგებოდეს 44 ფურცლისაგან, მაგრამ ნამდვილად კი დარჩენილია 41 ფურცელი, რადგან თავში ორი ფურცელია აკლია და ერთიც შუაში. ქრისტეს შობის მოთხრობას შიგა და შიგ ფურცლებია აკლია, ბოლოც არა აქვს და დარჩენილია მხოლოდ შვიდი და ფურცელი.

ხელთნაწერის მეორე ნაწილში ორი სხვა და სხვა დროს დაწერილი წმ. გიორგის ცხოვრება-საგალობლებია შეერთებული. პირველი შეიცავს 17 ფურცელს, მაგრამ ჰაგინაციის მიხედვით უნდა ეოფილი-ეო ასამდის ფურცელი, ამ ნაწილში ჰაგინაცია უხის თითო რეკულს 16 ფურცლისაგან შემდგარს; თავში აკლია 64 ფურცელი. ხელი და მუღანი ამ ნაწილისა განირჩევა ქართლის მოქცევის ხელის და მუღ-ნისაგან.

მეორე ამავე მოწამის ცხოვრება შესდგება 55 ფურცლისაგან, ფურცლებს ჰაგინაცია არა აქვს. შიგა და შიგ ჩაკრებულაია ახალი ფურცლები, რომლებზედაც დაკარგული ფურცლების შინაარსი აღდგენილია სხვა მუღნით და ხელით. ქველი ფურცლების ხელი კი უახლოვდება ქართლის მოქცევის ხელს. ბოლოს აქვს მინაწერი ტექსტის ხელით: „წმიდამო გიორგი, მთავარ-მოწამეო, შეიწუდე (შე)სუღითა

ფრიად (ფ^დ) ცოდვილი, გლახკი მონაზონი, უოკელთა ცოდვადღეს უცოდვილესი სხელით ოქრობირ, უოფელ იოანე (ი^ე):

ხელთაწერს ხის უდა აქვს ტუაგ გადაკრული. შიკა და შიკ ფურცლები დაშლილათ აწვეია უდაში.

ჩვენის ხელთაწერის პირველი ნაწილი ე. ი. ქართლის მოქცევა ჰაღოკრაფიულის ნიშნებით უნდა კეუთუნოდეს მე XIII—XIV სს. უკუნეს. ჩვენ შესაძლებელად ვსთვლით ამ ხელთაწერის დედნის გადაწერა დავსდოთ არა უკვანხეს მე XI საუკუნისა და თუ ეს უკვანხეული აზრი მივიდეთ, მაშინ უთუოდ იმაშიაღ უნდა დავრწმუნდეთ, რომ ჩვენი ვარიანტი ქართლის მოქცევისა უჭველესი დედნიდან უცვლელად არის გადაწერილი.

ქართლის მოქცევის პირველი ნაწილი ანუ ზრონიკა თავდება შემდეგი სიტყვებით: „ზოლო ჟომელად ევნონისითგან მოდმართ იუვნეს კათალიკოზნი შ^ე, ზოლო ამისა შემდეკ ვინტა შეიგვლეხოდის კათალიკოზთაგანი იწერებოდის“ (ფურც. 7). ეს შენიშვნა დახლოვებით გვიჩვენებს ჩვენი ხელთაწერის დედნის გადაწერის დროს. კათალიკოზი ევნონი მიიგვალა ნმპ წელს¹⁾. თუ მივიდეთ თითოეული კათალიკოზისაგან საქართველოს ეკლესიის გამკეთ უაფენას ორთა-შუა რიცხვით ცხრა წელიწადს, მაშინ ევნონისითგან მე 45 კათალიკოზის საკათალიკოზო ტახტზე ასლვის დროთ უნდა მივიდოთ 1059 წელიწადი. და რომ ეს მისაღებია, მტკიცდება შემდეგის მოსაზრებით: პატრიარქმულ ექ. თავაიშვილის გამთანგარნიშებით, „ცხრა კათალიკოზს (თავფანტ II, კვლადე, იოველ II, სამოველ VII, გიორგი I, კვირიონ, იზიდ-ბოზიდ, თ^ე და ჰეტრე III-ს), რომედნიც ევნონ და იოანე IV შუა არიან მოხსენებულნი, უცხოყრათ 663—757 წლებში, ასე რომ ორთა-შუა რიცხვით თითოეული მათგანი თათქმის ცხრა წელიწადი უოფელა კათალიკოსად“. ამ სიტყვების შემდეკ პატრიარქმული ავტორი შენიშნავს, რომ „ეს იმ დროსთვის ცოტა არ არის. უფრო ხანგრძლივი

1) იხ. ექ. თაყაიშვილი. ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა გვ. 21, სხოლიო, და თ. ჟორდანი. ქრონ. I, გვ. 75, სხოლიო 149. მ. მ. კარბელაშვილის ანგარიშით ევნონის სიკვდილი დადებულია 663 წ. იხ. იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, გვ. 41.

კათალიკოსობა სხვა დროსაც იშვიათია. მაგალითად, არჩილ I-დროს (410—434) 24 წლის განმავლობაში ოთხი მთავარ-ეპისკოპოსი გამომიწვალა, ბაკურ III-ს დროს (557—570) 13 წლის განმავლობაში სამი კათალიკოსი იყო, ადარნასეს დროს (619—639) ოცი წლის განმავლობაში სამს კათალიკოსს ვუმრუდობთ¹⁾.

თუ მატყეცემულ მღ. ბ. კარბულაშვილის კათალიკოსთა სიას მივმართავთ, აქაც თითოეულს კათალიკოსზე მოდის ორთა-შუა რიცხვით არა უმეტეს ცხრა წლისა. ეგნონისთვან მკორმოდახსუთ კათალიკოსი ამ სიით იქნება იოანე V, რომელიც გაქათალიკოზდა 1090 წ. ²⁾ და მაშასადამე ეგნონის სიკვდილიდან ამ კათალიკოსის დრომდე გასულა 427 წ. (1090—663), ანუ, თუ ეგნონის სიკვდილის დროთ მივიღებთ 655 წელს, როგორც მ. კარბულაშვილი ჭიტიკრობს, 435 (1090—655) წ., მაგრამ აქ ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ ეს ზემოხსენებული კათალიკოსთა სია სრული არ არის და შიგა და შიგა, უკვლედა, გამორჩენილნი არიან ისტორიისთვის ჭკრეთ უცნობი კათალიკოსები. მაგალითად, შიქულ I და იოანე II-ს შუა თვრამეტი ან ცხრამეტი წლის განმავლობაში ამ სიით კათალიკოსი არა სწახს და თვით ამ იოანეს კათალიკოსობა დადებულია 720—752 წლებს შუა, ე. ი. 32 წლის განმავლობაში ³⁾, რაც ძნელი დასაჭკრებულია. ამხარი ხსენრძლივი კათალიკოსობა ნაწკენებია სხვა ზირებისათვისაც ⁴⁾. ვეედა ეს მოსაზრება გვათქვრებინებს, რომ ორთა-შუა რიცხვით თითოეული კათალიკოსი უოფილა საქართველოს ეკკლესიის მმართველათ ცხრა წელაწადზე თუ არ ნაკლება, მეტი მინც არა. ეს კი ამართლებს იმ ზემოხსენებულ ნეენს მოსაზრებას, რომლითაც ნეენის ვარაიანტის დედნის გადაწკრა მივაწკრეთ მე-XI სა-უკუნეს.

¹⁾ ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. LI-LIII. ბ. თ. ვორდანიას ახრით „სიგრძე კათალიკოსთა ცხოვრებისა (კათალიკოსობაში) თითქმის უდრის ათს წელს ცოტათედნ მეტ-ნაკლებობით“ (ქრონ. I, გვ. 75, სხოლიო 149).

²⁾ ივრარქია საქ. ეკკლესიისა გვ. 67.

³⁾ იქვე გვ. 42 და 46.

⁴⁾ იქვე გვ. 57, 61, 63 და სხ.

ქართლის მოქცევის მეორე ნაწილი თავდება შემდეგის მინაწერი-
რით: «ბასილსა (ბასლსა) შეუნდგენ (შუნ) დმერთმან (დუნ). დუ-
სრულა ცხოვრება ნეტარისა და ბევრ წილ სსატრედისა, დირსისა
ჩვენიას დედისა და განმანათლებელისა, უბიწოსა, წმიდისა ნინოსი:
წმიდაო ნინო, უშველე (უშლე) ბასილისა თვალთა (თვლთა)» (ფურც. 35).

წმ. ნინოს სჯსაქსრულ ცხოვრების პოლოს ტექსტის ხელით
მწერილთა: «ბასილსა და მისთა კარდასრულთა შეუნდგენ (შუნ) დმე-
რთმან (დუნ) ამინ.» (ფურც. 41).

ეს ბასილი უნდა იყოს გადაწერი ქართლის მოქცევისა, ე. ი.
ჩვენი ხელთნაწერის ზირველის ნაწილისა.

არშებუზე მე XVII საუკუნის ხელით მინაწერებიდან სწანს,
რომ წიგნი დუკაზმავს ვიხმე თვედოსიას. ერთი ამ მინაწერთაგანი
იკითხება: «ამ წიგნისა შემკაზმველსა თვედოსიას და მისთა მშობელს:
ვარძელს (ვარძელს): — შერაის: . შეუნდგენ (შუნ) დმერთმან (დუნ), თი-
თო თითო: ფურცელ შეშეურია».

ოცდა მეოთხე და ოცდა მეხუთე ფურცლების არშებუზე არის
მინაწერი მე-XVI—XVII საუკუნის ხელთ: «სულსა მონაზონსა
კერძანეს ეზღაველიძეს და მისსა მეუღლესა და დედა მამათა, ძმათა
და ღათა, შვილთა და ძმისწულთა შეუნდგოს (შუნს) დმერთმან (დუნ)
ამინ (ან): —».

ქართლის მოქცევა შინაარსით განიყოფება ორ ნაწილად. ზირ-
ველს ნაწილს შეადგენს ხრონიკა, სადაც მოთხრობილია ქართველთა-
გან ქრისტიანობის მიღება, რისთვისაც, ბ. ეჭ. თავაძეილის სამა-
რთლიანის აზრით, ამ ქრონიკას შეეფერება სახელი «მოქცევაჲ ქარ-
თლისაჲ». მეორე ნაწილი ქართლის მოქცევისა წარმოადგენს წმ.
ნინოს ცხოვრებას¹⁾.

რადგანაც ზირველი ორი ფურცელი, როგორც მოვიხსენიეთ,
დაკარგულია, ჩვენი ვარიანტი იწეება შემდეგი სიტყვებით: «(ადე)-
გზნა²⁾ გულსა მისსა³⁾ სიეფარული ქრისტესი და წარაგლინა მთა-

¹⁾ სამი ისტ. ქრონიკა, გვ. LXXIX—LXXX.

²⁾ ეს ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვის ნაწილი აკლია, რადგან და-
კარგულ ფურცელში ყოფილა.

³⁾ იგულისხმება კონსტანტინე მეფე.

ვარი ერთი მოყვანებად ეპისკოპოსთა იმრუსალიმისთა, და ატრეპტისთა, და რომისთა და ალექსანდრისთა..." ე. ი. იწუება იმ ადგილიდან, სადაც მოთხრობილია იმპერატორის კონსტანტინეს და დედა მისის ელენეს მოქცევა ¹⁾.

მირიანისაგან მოციქულის გაგზავნა შეფე კონსტანტინესთან და იქიდან ეპისკოპოს-მღვდლებს კამოგზავნა ჩვენს ვარიანტში უფრო გრძელად არის მოთხრობილი, ვინემ შატბერდის კრებულადგან კამოციქულ ქართლის მოქცევის ვარიანტში ²⁾.

ამ მოთხრობას მისდევს შინაარსი იმ ფურცლისა, რომელიც შატბერდის კრებულში დაკარგულია. ამის შესახებ ბ. თაუაშვილი ბრძანებს: „სამწუხაროთ ჩვენდა ხრონიკას ერთი ფურცელი აკლია, კიდევ კარგი, რომ დაკარგული ფურცელი შეფეების წამოთვლას და ისტორიას არ შეეხება, არამედ ხალხის მოქცევის დაწერილებით მოთხრობას, ანუ, როგორც ჩვენ ვფიქრობთ, უფრო შატოისანის ჯვარის აღმართების ამბავს" ³⁾.

რასაკვირველია, ეს დაკარგული ფურცლის შინაარსი არც ბ. თ. ჟორდანიასაგან დაბეჭდილ ქრონიკაში ⁴⁾ შეიძლება უოფილი-უო, რადგანაც ირთვე კამოციქულები სარკებლობდნენ ერთად ერთის ქართლის მოქცევის ვარიანტით, ვინაიდან სხვა ვარიანტი მაშინ ცნობილი არ იყო. მართლაც, დიდად სამწუხარო იქნებოდა, რომ ეს ადგილი დაკარგოდა შეცნობურებს, რადგანაც აქ არის ერთი, ჩვენის აზრით, ძვირფასი ცნობა, რომელიც ნათლად ამტკიცებს, რომ არსებობდა უფრო ძველი წერილობითი შრომა, ანუ, როგორც თვით ვარიანტი ამბობს, წიგნი ქართლის მოქცევისა, რომლითაც სარკებლობდა ჩვენის ვარიანტის ავტორი.

მოვიუვანთ ამ ადგილს შეუმოკლებლად.

„ითხოვეს ხე ეპისკოპოსიან და ნინო, რათა შექმნან ჯვარა და

¹⁾ შეად. სამი ისტ. ქრონიკა, გვ. 13 და თ. ჟორდ. ქრონ. 1, გვ. 27.

²⁾ შეად. სამი ისტ. ქრონიკა გვ. 16 და ჩვენი ვარიანტის 1 და 2 ფურცელი.

³⁾ სამი ისტ. ქრონიკა, გვ. LXXIX.

⁴⁾ ქრონიკები... 1, გვ. 31.

ძიება უკეს ხუროთა ¹⁾, და ზოგეს ხე ერთი მდგომარე ბორცსს ნუღა კლდისსა, რომელსა ფურცელი მისი არასოდეს დასცუიოდა, და სულ აქმოა იყო ხე იგი და შუწნიური ფრიად (ფ^დ), ვითარცა მადლით ქრისტე შემოსილი, და ადგილი იგი ბორცუი შეუვლი იყო კლდისგან, და უთხრეს მეფესა და ეპისკოპოსსა. ხოლო მეფემან წარგზავნა ძე თვისი (თ^{სი}) რეგ და მთავარდაიკონი. იხილეს შუწნიურად დგომამ ხისა მის ფარცლურად ჭამთა არისთა და იტყოდა მთავარდაიკონი იგი მუხლსა დაფითისსა, ვითარმედ (ვ^დ) ესე ხე არს დანერგული თანა წარსავალსა კლდისსა ზეკარდაშოთა ცუარითა მორწუელი, და ფურცლნი მისნი არა დასცუვენ უკუნისამდე. და უბრძანა ხუროთა მოკუნთა ხისა მის და შექმნეს სახე ჰატიოსნისა ჯვარისა, ვითარცა ასწავა მთავარდაიკონმან, სამეგუამად შექმნეს ხისა მის ტანისკან სამნი ჯვარნი, და აღმართნეს მცხეთას, ვითარცა სწერია მცირება მას მოკლედ აღწერილსა მას წიგნსა ქართლისა მოქცევისსა, გრიგოლ დიაკონისა მიერ აღწერილსა. და ერთი ჯვარი აღმართა მირიან მეფემან მთასა ზედა მალნარისსა, რომელსა ქვეიან თხოთიისა, და ერთი იგი მახლობლად ჰატიოსნისა ჯვარისვე. და წარავლიან მირიან მეფემან და ითხოებას საბერძნეთით ქვისა მთელნი და კირით ხურონი, და მოსტა მეფემან, და წარმოვიდეს, ერუშეთს დადგეს საძირკულდი კელესიისა და დაუტევეს ფერხთა ფიცარნი მახზოვარისნი, უფლისა (ო^{სი}) ჩვენისა იესო ქრისტესნი. და წარმოვიდეს მანგლის და დადგეს საძირკულდი კელესიისა, და დაუტევნეს სამსჯუალნი და ესრეთ მოვიდეს მცხეთად. და იწყო მეფემან შენებად ქვითა კელესიასა გარეუბნისსა. და ვითარცა გნა მეფემან, რამეთუ დადგეს საძირკულდი ბირველ (პ^დ) ერუშეთს და მანგლისის და დაუტევნეს მუნ სასურველნი, იგი ფივარნი და სამსჯუალნი, აღივსო ურვითა და დააყენა საქმე მოსწრაფებისა, ვიდრე არა იწავა მთავარეპისკოპოსისსკან, ვითარმედ შენთანა არს ამის ქალაქსა შინა სამოსელი ქრისტესი უოვლად ზეკარდაშოსილი, რომელი ჯვარის მცომლთა მათ განიუკეს და კუართი იგი ამით იხუტდრეს, ნრდილოსა ამის ქალაქსა შინა დაფარეს, და აქ შეიღლი მათნი არიან, ვინ უწეის, თუ ადგილიცა იცოდენ, ხოლო ჯამი მისი მერმე არს, ოდეს

¹⁾ უ—ნის მაგიერ აქ და მრავალ სხვა სიტყვებშიც იხმარება ო—ნი.

გამონდეს დიდებით ქვეყანას ზედა. კერძოვე ხალხი კლანსი ჯაჭვე დამარხულ არს. და აღივსო სიხარულითა შეფე, და შიის მახად ეთველთა ჰურითა და ჰკითხს, თუ ნამდუიდევე, და მათ აუარეს მართალი და არა უარევეს, და თქვეს, ვითარმედ აქეთ წავიდეს კელიობ ცხეთელი, და ღონებინობ კანისელი, და თაღნავ და მისაკლ და კუართისა მის თქვეს წილით ხუჭდრებაჲ ამითა, ხოლო ადგილი იგი უარევეს. მაშინ განმხიარულდა მირიან შეფე, რაჟამს უუწვა, ვითარმედ ზირველ მოწუენულ იყო ¹⁾ კუართი იგი ქრისტესი იმრუსალიმით მცხეთად. მადლობა ღმერთისა და იტუოდა: კურთხეულ ხარ შენ უფალა (ო[~]) ისეო (ი[~]) ქრისტე (~ქე), ძეო ღვთისა ცხოველისაო, რამეთუ შენ ზირველევე გენება ხსნაჲ ჩუენი ეშმაკსაგან...“ (ფურც. 2 და 3).

მოვიფანთ კიდევ რამდენსამე ადგილს განსხვავებათა ჩვენებით შატბერდის ქართლის მოქცევის ვარიანტან.

ჩვენი ვარიანტი:

ა) ხოლო ამით ჟამითგან მეთესსა წელსა წარვიდა ელენე დედოფალი იმრუსალიმად მოქიებად ჯვართა და მე იესუსა წელსა ივლტოდა დედაკაცი ვინმე შეფეთაგანი ავადგი ²⁾ რომლისა სხელი რიფსიშე... (ფურც. 1).

ბ) მაშინ სანატრელმან მან დედოფალმან ნანა თქვა: „კურთხეულ არს ღმერთი...“ (ფ. 3).

გ) და ნინო კვალად წარვიდა კახეთად. დაღვა კაწარეთს და მისათლან კაონი და სუფნი არითურთ მათით, და კვალად (კ[~]დ) გა-

შატბერდის ვარიანტი:

მით ჟამითგან მეთესსა წელსა წარვიდა ელენე იმრუსალიმად ძიებად შატისნისა ჟუარისა, და მათოთხმეტესა წელსა ივლტოდა დედაკაცი ვინმე შეფეთა კვადაკი³⁾ სხელით რიფსიშე (სამი ისტ, ქრონ. გვ. 13 და 14).

მაშინ ნეტარმან მან დედაკაცი მან ნინო თქვა: „კურთხეულ არს ღმერთი...“ (გვ. 17).

¹⁾ აქ ო—ნის მაგიერ დედანში უ—ნია ხპარბუელი; ამნაირი ხპარბუა უ—ნისა ო—ნის მაგიერ ჩვენის ვარიანტის სხვა ადგილებშიაც არის

²⁾ ეს სიტყვა ჩვენის ვარიანტის ნინოს ცხოვრებაშიაც აგრევე იპოვება (იხ. ფ. 16), შატბერდისით—კი—„ვადაკი“ (იხ. ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხოვრებისა გვ. 13). მნიშვნელობა ამ სიტყვისა იხ. Источники грузинских летописей Е. Такайшвили, გვ. 18, სხოლ. 2.

რდვიდა დიდად კახთად, დადგა სხატრელი იგი ჭველ დასს, და მოიყუანნა კახნი მთავარნი ამთვე შეუეთა ნათესაენი, და ნათესცა, და განიშორა ნათლგაჲ მათი. ხოლო მას ჭამის ვინადგან დასნუ უღდა... (ფ. 4). ეს ადგილი შატბერდის კრებულსდან გადმოიბეჭდილ ხრონიკაში შედგომით გამოტოვებულია¹⁾, რუსულ თარგმანში კი არის²⁾, შკრამ უფრო მოკლეთ, ვინემ ჩვენს ვარიანტშია.

დ) მოთხრობა წმ. ნინოს მიწვალება და დასოფლავებაზე ჭელიშის ვარიანტში უფრო ვრცელა. მაგალითად, შატბერდის ვარიანტში არ არის შემდეგი ადგილი; ... დაჰკრძალეს ძღვევით შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე თვისსა (თ-სსა) ბოდს, სოფელსა კახეთისსა და ვითარ შესაძლებელ არს თქმად, თუ რაუდენთა ცრემლთა ანუ რაუდენთა კოდებათა საღმობიელთა აღმოიტეოდეს შეფე და დედოფალი. ხოლო მე (შეფე?) არა განეშორა საფლავსა მისსა წმიდასა (წა) ვიდრე (?) ბნაკითურთ მისით ვიდრე შუად დღემდ და თუა კრებაჲ დიდ-ძალი, რამეთუ კურნებანი მრავალნი აღესრულებოდეს შადლითა ჭრისტისითა და ნეტარ არიან, რომელნი აღასრულებდენ სხენებასა მისსა, რამეთუ დიდსა მადლსა ღირს იქნებიან, ხოლო შეშუდესა დღესა შეწირეს ესე მი საფლავსა ზედა მის წმიდისას და წარვიდა შეფე მირიან და უოველი კერი (ფ. 4 და 5).

ე) იქმოდეს ეკლესიასა ზემოსა, და განასრულეს შემოცნა წელსა, და მეოცდა ერთესა წელსა მოკდა მირიან შეფე, დაუმარხა საშუალსა ეკლესიისსა სულტი-სა კერძოსა მის სამხრეთისსა (ფ. 5).

ვ) ამან ბაკურ შეფემან, ძემან რვეისმან, დაიწყო წილკნისა ეკლესია და განასრულა უცდა (ოცდა) მეთერთმეტესა წელსა (ფ. 5).

იქმოდეს ზემოსა ეკლესიასა ჭეთა და განიშორეს მეოთხესა წელსა, და მოკუდა მირიან შეფე და დაეფლა საშუალსა სუეტსა სამხრეთისა ჩრდილოეთ კერძო (გვ. 21).

შეთესა წელსა ამან ბაკურ დაიწყო წილკნისა ეკლესია და განიშორა ოცდამეთათობმეტესა წელსა (გვ. 22 და 23).

¹⁾ სამი ისტორ. ქრონიკა, გვ. 19

²⁾ Источники груз. летописей Е. Такашвили, გვ. 24.

ზ) მაშინ (მ^შ) მთავარ-ეპისკოპოსი იყო ნერსე (ფ. 5).

ჭ) და შეოთხედ მისს ვარაზ-ბაკურ, და მისზე სპარსნი შემოვიდეს, და შეფე ხიდრად უკუჟდა. მაშინ მოვიდა ხუარ სპარსთა შეფისა ჰატახები ტფილის და კ^დ (კვლად თუ კა-ლად?) ციხედ, და ქართლი მისს ხარკსა შედგა, და სომხითი, და სივნითი, და გუარახპორა-განი, ხოლო ამისზე აღაშენეს აზნაურთა ეკლესია გიორგი წმიდისა მცხეთას და მიათვა-ლეს დიდსა მას კვლესიას სოფ-ლებითურთ (ფ. 5).

თ) მთავარ-ეპისკოპოსი იყო მი-ქაელ. ამან მიათხუა ფერკი გო-რგოსალსა რომელისათს (რ-ის-თ-ს) მიზეზისათვის და განძო კვლესისგან. მაშინ შეფე ადიფ-სო გულისწუროშითა მრავლითა, და ექტა ფერი ზირის მისის, და განიზრახვიდა მრავლთა ბო-როტთა დამხოზად ქრისტეანობისა, არამედ დმურთმან, რომელსა არა-ვისი ჰნებაჟს წარწუმდაჲ, მოუუ-დინა გულსა მისს კეთილი გან-

მთავარ-ეპისკოპოსი იყო ნერსე სომეხთა კათალიკოსის დიაკონი იობ (გვ. 23).

და შემდგომად მისა დაღ^ა ვარაზ-ბაკურ შეფედ და მის-ზევე სპარსთა შეფისა მარზა ჰარნი შემოვიდეს სივნიითა და იგი ხიდართ უკუჟდა, და მთა-ვარ ეპისკოპოსი იყო იგივე იობ. და მაშინ მოვიდა ქრამ ხუარ-ბორ-ზარდ, სპარსთა მეფისა ჰატახში, ტფილისად ქადაქად ციხედ, და ქართლი მისს ხარკსა შედგა, და სომხითი, და სივ-ნითი, და გუახპურაგანი. და მისსზე აღაშენეს აზნაურთა წმიდაჲ იგი ეკლესიაჲ მცხე-თას და მითაულეს დიდსა მას კვლესიას სოფლებითა ქარდაგე-ბითა ქართლს შინა (გვ. 23, 24 და 25).

მთავარ-ეპისკოპოსი იყო მიქა-ელ, და მან მიათხუა ფერკი ზირს შეფისასა ვახტანგს. ხო-ლო შეფემან წარავლინნა მოცი-ქულნი სპურძნეთა და ითხოვა შე-ფისგან და ჰატრეარქისგან კა-თალიკოზი (გვ. 28 და 29).

ზრახვამ. აღდგა და განიხურა ხელნი თვისნი ღვთისა მიერ (ღის მ^რ) და თქვა: „დიდება შენდა ქრისტე ღმერთო, რამე არს საქმე ესე, და ვაგება მისცა მტერსა, და მსწრაფელ წარაუღინა მოციქულნი საბურსხეთად და ითხოვა შეფისკან და მატრიაქის კათალიკოზი (ფ. 5 და 6).

ბ) და შე: ია. შეფობდა დანი, და კათალიკოზი იყო სამოელ. ამისსაზე ქადაქსა თფილის კანნი დასხდეს და მარიამ (მ^რმ) წმიდისა (წ^რისა) ეკლესია აღაშენეს (ფ. 6).

გ) შე: იდ სხვამ ფარსმან და კათალიკოზი იყო საბა, მკუიერი მცხეთისა, აქადგან ორთა სხუთა დაიხურეს კათალიკოზობამ მკუიერთა მცხეთისთა (ფ. 6).

დ) მაშინ მოვიდა იოანე (ი^ე) ზედაზადენელი (ზედადნელი) შუა მდინარით იგი და თორმეტნი მოწაფენი მისნი ქართლის მოქცევიტგან მეორახესა (მეურახესა) წელსა (ფ. 6).

მ) ამის ბაკურისზე დაესრულა შეფობა ქართლისა და ვითარცა შეფობამ დაესრულა ქართლს ში-

და ამის შემდგომად შეფობდა დანი უფარსოელი და კათალიკოზი იყო სამოველ და მისაზე ტფილისს დასხდებოდეს, (და მათ) წმიდამ ეკლესიამ აღაშენეს, და კათალიკოზი იყო მტრე (გვ. 30 და 31).

და მისა შემდგომად შეფობდა ფარსმან სხუამ, და კათალიკოზი იყო დასაბია, მკუდრი მცხეთელი; და იქითგან ორთა სახლთა აღიღეს კათალიკოზობამ მცხეთელთა მკუდრთა, და მისვე შეფისაზე კათალიკოზი იყო ევთათ (გვ. 31 და 32).

მაშინ მოვიდა ნეტარი იოვანე ზედაზადენელი მდინარით ასურეთისამთ იგი, და ათორმეტნი მოწაფენი მისთა მოვიდეს (გვ. 32).

ამის ბაკურისზევე დაესრულა შეფობამ ქართლისამ. მაშინ მცხეთამ ათხელდებოდა და თფილისი

ნა, სპარსნი განდიურდეს და ერეთი, და სომხითი დაიპურეს, ხალხ ქართლი უმეტესად დაიპურეს, და კავკასიანთა შვეიდეს და კარნი უესეთისნი აიგნეს და ერთი დიდი კარი უფსეთსვე (უვსთვე), და ორნი დვალეთს, და ერთი პარჭუანს დორძოკეთისსა და იგი მითუღნი (მთოღნი) გომარდად დადგინნეს, და სხუად (სხად) ვინმე კაცი დაიღგინეს მთავრად წანარეთისა ხევისა და მოწინალება დასდევს მისი. და ოდეს (უდეს) ერეკლე მეფე მოვიდა, მაშინ დაიშხონეს სპარსნი, და სპარსთა ხაზარეთისა კარნი შექმნეს და ხაზარნი მეოტუვნეს. ესე აღწერილი ვამოკრებულად არს. მაშინ სპარსნი უფლებდეს ქართლსა, და სომხითსა, და სიფხეთსა, და გუას ზორაკანსა. და კათალიკოზი იყო სამუჭლ მე. იბ. და ნელადრე შეკრბა ქართლი და ერისთავ განანეს გუარამ დიდი. ესე იყო პირველი ერისთავი, და შერმე კურაპალატადგა იყო. ამან ერისთავმან დადგა საძირკულლი პატრიოსნისა ჯვარისა (ჟ-ისა) და თფილისისა დიდის ეკლესიისა; ნახევარსა იქმოდეს ერისთავნი და ნახევარსა უოველი (ჟი) კრი და კათალიკოზი იყო იდ. ბართლომე (ფ. 6).

უმეუბოდა, არმაზნი განდიდებოდეს და კალაა განდიდებოდა. სპარსნი უფლებდეს ქართლს, და სომხითს, და სიფხეთს და გუასპარაკანს, და კათალიკოზი იყო სამოველ, და სხუად [რ] შეკრბა ქართლი, და გან [ა] ჩ [ი] ნეს ერისთავად გუარა (მ) [და შერმე კურაპალატადგა]. ამან და(დ)ვა ს (ა) ფუძველი ზატი (ოსისა) ჟვარისა, და ამასზევე იყო კათ (ალიკოზი) (სა)მოველვე სხუად (სხად) და ტფილ (ისისა) შკვიდრთა დიდსა კკელისას დაიწევს. ნახევარსა იქმოდა უოველი კრი და ნახევარსა ერისთავნი, და კათალიკოზი იყო ბართლომე (გვ. 33 და 34).

ამ ამოწერად ადგილების შესახებ მოგვეყვას რამდენიმე ჩვენს მოსაზრებანი, რომელნიც, ჩვენის ფიქრით, ისტორიისათვის არ უნდა იქმნენ ინტერესს მოკლებულნი.

1) ზატოვეტეშული ქართლის მოქცევის მარველი ნაწილის გამოცემული მიაქცევს უურადლებას ერთ მინაწერს, რომელიც მოიბოჟება შატბერდის ქართლის მოქცევის ვარიანტის ბოლოში. ეს მინაწერი მოგვითხრობს შემდეგს: „წიგნი ქართლისა მოქცევისაჲ, რომელითა ღმერთმან ნათელი გამოაბრწენს, დასაბამი წმიდათა ევლესიათა გამოაბრწენებისაჲ... ვითარცა ტაღანტი წინამძღვართაგან დაფარული, შემდგომად მრავალთა ჟამთა და წელთა ვაჟოეთა“¹). ამ მინაწერიდან მას სამართლიანად გამოჟავს ის დასკვნა, რომ სხვა და სხვა თქმულებანი, შედგენილნი თანამედროვე ზერთაგან, „უცნობი და გაბნეული უოფილა“ და შემდეგ დროებში შეუკრებიათ ერთად და მიუცნიათ ის სახე, რომელიც ახლა ქართლის მოქცევას აქვს²). — მაგრამ როდის უნდა მომხდარიყო ამ თქმულებათა შეკრება, როდის მიიღო ქართლის მოქცევამ ახლანდელი მისა სახე? ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით იმ აზრს, რომელიც ქართლის მოქცევის შედგენას მიაწერს მე-IV საუკუნეს. თუმცა ქართლის მოქცევის ხრონიკა მოყვანილია მეცხრე საუკუნემდის³) და ეს უველას ათეორებინებს, რომ ის შედგენილი უნდა იყოს ამ საუკუნეში, მაგრამ ამის წინააღმდეგია ხრონიკების ხასიათი სტეფანოზ II-დი (639 — 663) და მის შემდეგ სტეფანოზის დროში ქართლის მოქცევა იძლევა ზოგაერთ ცნობებს და უმთავრეს ისტორიულ ფაქტებს თითოეულ შეფუკრისთვის დროს და აკრთევე ცნობებს ამაზე, თუ რომელი კათალიკოზი რომელ ერისთვის ან შეფის დროს განაკებდა საქართველოს ეკლესიას. სტეფანოზის შემდეგ კი ხრონიკის ხასიათი იცვლება და ვხვდავთ მხოლოდ ერისთავ-კათალიკოზების მშრალ ჩამოთვლას. ეს და ზოგი-

¹) სამი ისტ. ქრონიკა, გვ. XCII და ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 74.

²) სამი ისტ. ქრონ., გვ. XCII-XCIII.

³) ჩვენის ვარიანტით აშოტის ძმის გურგენამდის, შატბერდის ვარიანტით კი აშოტ კურაპალატის ძმის გვარამამდის (ჩვენი ვარიანტი ფ. 7. და სამი ისტ. ქრ. XCIII და 87.)

ერთი სხვა მოსაზრებებიც ქართლის მოქცევის გამოცემულს საბუთს იფიქროს, რომ ამ ხრონიკის აერთარი ცხოვრებულა არა უგვიანეს სტეფანოს II-ის დროისა ¹⁾ და რომ შემდეგ დროებში ქრონიკა თან და თან შეეცხებოდა ახალ შეფუჭათაღიკოზების მიმართებით.

ჩვენს ვარიანტში შეფუჭათაღიკოზთა ქრონიკას აქვს აწინაინივე ხასიათი, მაგრამ არის ცოტადენი კახსხევაებაც კათაღიკოზების დასახელებათა-ჩამოთვლაში. ცხრა ცოლოსან კათაღიკოზთა შემდეგ არ არიან მოსხეებულნი ის 18 კათაღიკოზი, რომელნიც ჩამოთვლილნი არიან მატბურდის ვარიანტში და ამის მაგურად აქვს ის მინაწერი, რომელიც ზემოთ აღვნიშნეთ... „ხოლო ჯომლად ევნოსისითგან მოღმართ იყვნეს კათალიკოზნი—მე, ხოლო ამისა შემდგომად, ვინც შეიცვლებოდის კათალიკოზთაგანი იწერებოდის“. ეს მინაწერი თავის შხრით ამტკიცებს, რომ შეფუჭთა და კათაღიკოზთა ქრონიკა მერმე თავ-თავის დროს შეეცხებოდა, ე. ი. როგორც თვით მინაწერი მოგვითხრობს, „ვინც შეიცვლებოდის კათალიკოზთაგანი, იწერებოდის“.

2) ჩვენი ვარიანტი იხსენიებს ქართლის მოქცევის წიგნს, რომელიც მოკლედ აღუწერია გრიგოლ დიაკონს. „შექმნეს სამნი ჟვარნი და აღმართნეს შგნეთას, ვითარცა სწერია მცირესა მას მოკლედ აღწერილსა მას წიგნსა ქართლისა მოქცევისსა, გრიგოლ დიაკონისა მიერ აღწერილსა“.

ჩვენ არ ვიცით, ვინ არის ეს გრიგოლ დიაკონი და ან როდის სცხოვრობდა იგი, მაგრამ, თუ ჩვენის ქართლის მოქცევის შედგენათა მიეწერა შემდეგ საუკუნეს, როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, მაშინ უმჯობელია ეს გრიგოლი ცხოვრებულა შემდეგ საუკუნეზე ადრე. აქიდან ისიც მტკიცდება, რომ შემდეგ საუკუნეშიც არსებობდნენ სხვა და სხვა ისტორიულნი წერილობათანი თქმულებანი, რომელთაც შემდეგ საუკუნეში უნდა შემდგარიყო ის ქართლის მოქცევა, რომლის ვარიანტები ახლა ხელთ გვაქვს. ამასვე, ჩვენის აზრით, ამტკიცებს ტელიძის ვარიანტის ის შენიშვნა, რომელიც იმპერატორ ერეკლეს

¹⁾ ივლივე, გვ. XCIII-XCIV.

მოსლგაზე, სმარსთაკან ხაზართის კარის შექმნა და ხაზარაბეგების დევნაზე მოთხრობის შემდეგ არის ჩამტკებული: „ესე აღწერილი გამოკრებულიად არს*ო¹⁾. უველა ეს თავის მხრივ დამამტკიებელია იმისი, რომ სხვა და სხვა ღირს შესანიშნავი ისტორიული მოთხრობანი და ქრონიკა შეუფთა და ქათალიკოზთა იწერებოდნენ თანამედროვეთაკან, როგორც ამას მოწმობს ცხოვრება წმ. აბოსი²⁾ და ქართლის ცხოვრება³⁾.

შესაძლებელია, რომ დიაკონი გრიგოლი ქართლის მოქცევის თანამედროვე თუ არა, ერთი იმ პირთაკანი მინც იუოს, რომელნიც აღწერდნენ დიდმნიშვნელოვან ისტორიულ მოვლენათა იმ დროს, როდესაც თანამედროვეთ ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ დავიწყებული ხახულაკაონილი, როდესაც შექძლათ ამთაკან მოთხრობილი წერილობით კარდაეცათ შთამომავლობისათვის.

3) აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ჩვენი ვარიანტი ვარაზბაკურის დროს (379—393) მოიხსენიებს აზნაურთაკან წმ. გიორგის ეკლესიის აღშენებას. ეს ფაქტი მოწმობს, რომ საქართველოში წმ. გიორგის კულტი ძალიან ადრე შემოსულა. მართლდება ის აზრი რომელიც ამტკიცებს, რომ ეს კულტი საქართველოში პირველად გაჩნდა და აქედან გავრცელდა სხვა საქრისტიანო ქვეყნებში⁴⁾. მართლად და არც ერთ სხვა ქრისტიან ერში წმ. გიორგი არ არის იმდენად პატივცემული, როგორც ჭრთველ ერში, არც ერთ საქრისტიანო ქვეყანაში არ არის იმდენი ტაძრები ამ წმიდის სახელზე, რამდენიც საქართველოშია, არც ერთი წმიდანის იმდენი თვით საქართველოში ისე მალდა დაუენებელი, როგორც წმ. გიორგი. რით აინსება ამნარი პატივისცემა და უველა წმიდანებზე უფრო მალდა დაუენება წმ. გიორგისა საქართველოში?

წმ. ნინოს და წმ. გიორგის ხათესობა ერთმანეთში და ის გარემოება, რომ ორნივე შთამომავლობით იუენენ ქართველთა ტომ-

¹⁾ იხ. ფურცელი 6.

²⁾ საქართველოს სამოთხე, გამ. საბინინისა, გვ. 333.

³⁾ ქართლ. ცხ. 1, 181 და 184.

⁴⁾ Пл. Иседіани. Различныя наименованія грузиновъ, გვ. 27.

სა, რაც წყნ სხეუბთან ერთად ¹⁾ უკველად მიგვჩნია, გიორგის კულტის აშნიანი ადრე მიღების მიზეზი წყნში. მისაღებას ის აზრიც, რომ წმ. ნინო ედებოდა კავერტელებია მისგან მოტყვეულ ერში პატრიარქობა იმ ხანებში წამებულის, მისი ახლობელი ნათესავის წმ. გიორგისა, დაესახა იგი ქართველთა ერის მფარველ-პატრონად და აეშენებია მის პატრიარქობად და მოსახსენებლად ტაძრები ²⁾. ამასვე ხელს უწყობდა ისტორიული კარეშობაც, რადგან გაშუდმებული პტრეპთან ბრძოლა ქართველებს ხდადა აზოგან-მეომარ ხალხად და საქართველოს — სომარ პანაკად. აშნიარ ხალხს არ შეუძლო განსაკუთრებული უურადლება არ მაქცია იმ წმიდანისათვის, (რომელიც ქართველთა მონათესავე ხალხის შვილი იყო და მისთან სახელ-კანთქმული და ძვევა მისილი მეომარიც. უველა ეს ხელს უწყობდა იმას, რომ ქართველ ერს გაეხდა მთავარმოწამე გიორგი ნაციონალურ წმიდანათ და დაესახა მთელი ერის მფარველ-პატრონად.

პატრიგ. მ. ჯანაშვილის სიტყვათ: წმ. გიორგი (+ 305) ³⁾ წმიდა ნინოს რჩევითვე გამოცხადებულ ექმნა საქართველოს მფარვე-

¹⁾ ჩუბინაშვილი. ქართველთა მოსახლობის კვალი მცირე აზიაში ისტ. ნარკვევები ანუ ჭრისტომატია გამ. ტყონიასი, გვ. 52 და 53) როგ. ზახანაშვილი. Древнѣйшіе предѣлы разсел. грузинъ по Малой Азии, გვ. 30 და Очерки по исторіи груз. скотовод. и во. пшюшіе камни, გვ. 105; მ. ჯანაშვილი. ვახუშტის გეოგრაფია გამ. 1904 წ. წინასიტყვაობა, გვ. მგ. და Исторія Груз. II, 1, стр. 16 და სხ.

²⁾ ბოდბის ძველი ტაძარი, სადაც დასაფლავებულია წმ. ნინო, აშუენებულია წმ. გიორგის სახელზე. ამ ტაძრის აღშენებას ვახუშტი მიაწერს ბაქარს (342—364), მირიან მეფის ძეს (Descrip. géogr. de la G. 309) და თუ ეს მისაღებია, თუ თავიდანვე ეს ტაძარი წმ. გიორგის სახელზე არის აგებული, მაშინ უნდა ვივლით, რომ ის ეკლესია, სადაც მირიან მეფემ დასაფლავა წმ. ნინო და მეშვიდე დღეს, როგორც ჩვენი ვარიანტი ამბობს, ჯამის წირვა გადაახდევინა და რომლის ადგილზე ბაქარმა აღაშენა ახლანდელი ქვის ტაძარი, წმ. ნინოსგანვე უნდა ყოფილიყო აღშენებული წმ. გიორგის სახელზე.

³⁾ წმ. გიორგის წამება მოხდა 303 წ. (იხ. Полный місяцесловъ Востока. Архіеп. Сергія, т. II, 119).

ლად. იმთავითვე ქართველები მას სსხვდნენ სამეფო ნიშნებზე, ღმრთეობას და მეომართა ჩაფხუტებზე. ძველადვე წესად შემოვიდა ამ წმიდანის ხსოვნის დღესასწაულობა 10 ნოემბერს და 28 აპრილს და თვით ნოემბრის თვეს ქართველ ხალხმა ამ წმიდანს ჰატივისტულად უწოდა მისივე სახელი გიორგობისთვე ¹⁾.

ეს აზრი სხვათა შორის მტკიცდება არა ქართულ წყაროების მოწმობითაც. წმ. ნინო წმ. გიორგის წამების შემდეგ აშენებდა ტაძრებს მის სახელზე და ამ დროიდან საქართველომ აღიარა იგი თავის მფარველად და სახელმწიფოში მიიღო მისი სახე სამეფო ღერბშიც. ეს ჰატივისტებმა წმ. გიორგისა საქართველოდან მალე გვერდელად აღმოსავლეთში და დასავლეთში ²⁾. ეს ადგილი ზღ. იოსელიანის მოტყუებს ნუხადურის თხზულებიდან ³⁾. მასვე მოტყუებს სხვა მწერლის ამხარაივე აზრი და თვით დასძენს: „მართლაც საფიქრებელია, რომ ქართველებს უკვლახე ადრე აღიარებოთ წმ. გიორგი თავიანთ მფარველად“ ⁴⁾.

არსენ კათალიკოსის მიერ ქართლის მოქცევიდან შედგენილ საკითხავებში სწერია, რომ მირიან მეფემ „უბრძანა აღშენებდა ეკლესიათა შთასა ზედა თხოთისასა სახელსა ზედა დიდებულისა მოწამისა გიორგისა, რამეთუ მუნ მიიღო ნათელი თვალთა“ ⁵⁾.

წყენი ქართლის მოქცევის ვარაანტიც ამ არსენ კათალიკოსის

¹⁾ საქართ. ისტ. მეორე გამოც. 1, გვ. 150.

²⁾ პლატ. იოსელიანი: Описание гор. Душета, გვ. 20 სხოლ. 10. და Краткая ист. Груз. ц., გვ. 15.

³⁾ ამ თხზულების სათაურია Allgemein Geschichte der christlichen Religion u. Kirche vom Neander 1, Hambourg. 1829.

⁴⁾ პლ. იოსელიანი. Различныя наименованія грузиновъ, გვ. 27.

⁵⁾ ცხოვრება წმ. ნინოსი გამოც. საქე. მეზეუმისა, გვ. 39. როგორც სჩანს მინაწერიდან არსენ კათალიკოსი ამ საკითხავების შედგენის დროს სარგებლობდა ქართლის მოქცევით და, უეჭველია, ზემო ამოწერილი ადგილი იქნებოდა ქართლის მოქცევის იმ ვარიანტში, რომლითაც კათალ. არსენი სარგებლობდა. ამაში თითონ გვარწმუნებს, როდესაც ამბობს, რომ, რაც დედანში ეწერა, იმისთვის „არცა შემომატბია, არცა დამიკლია. არამედ ძალი სიტყვსა და გამოცხადებაჲსა საქმისაჲსა მოკლედ და მარტივად წარმოამთქუამსო“ (იქვე, გვ. 51 და 52).

სკიითხვებადან ამოდებულ სიტყვებთან ერთად ამოწმებს სიტყვით მისხზრებას. თუ ვარაზ-ბაკურის და თვით მირიანის დროს ქართველები უკვე აშენებენ ტაძრებს წმ. გიორგის სახელობაზე, რომელიც იმავე საუკუნის დასაწყისში იწამა, ეს ნათლად ამტკიცებს, რომ კულტი ამ წმიდანის შემოსულა საქართველოში ძალიან ადრე და, მართლაც შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ სხვა ხალხებზე უწინ დაუწეით წმ. გიორგის ჰატივისცემა. ამის დასაბუთება არ არის უმ ნაშველო საზოგადოთ ისტორიისათვის და კერძოთ და განსაკუთრებით კი საეკლესიო ისტორიისათვის.

4) ვახტანგ გორგასლის ძის დამის დროს (499—514) ჭელიძის ზრინიკა მოიხსენიებს მირიამ წმიდის ეკლესიის აღშენებას. ეს მირიამ წმიდის ეკლესიას სიონის ტაძარი არ უნდა იყოს, რადგანაც ამ უკანასკნელ ტაძრის საძირკველი ჩაიყარა გვრამ დიდი კურატ-მატაის დროს (575—600), როგორც ამას მოწმობენ ქართლის მოქცევის ვარიანტები ¹⁾ და ქართლის ცხოვრებაც ²⁾.

5) ათგამეტ ასურელ მამათა მოსლვა საქართველოში ჩვენს ვარიანტში მოხსენებულა ამ საირად: „მამინ მოვიდა იოანე (იე) ზუღაზადგნული შუა მდინარით იგი და თორმეტნი ნაწაფენი. მისნი ქართლის მოქცევით მეორასესა წელსა“ (ფ. 6). შატბერდის ვარიანტში სიტყვები: „ქართლის მოქცევით მეორასესა წელსა“ გამოტოვებულია ³⁾. ქართლის ცხოვრებით ამ წმ. მამების მოსლვამდის „მირიანიოვან გარდახდა წელნი ორასნი და მეფენი იბ⁴⁾“. თუ ქართლის მოქცევის დროთ მივიღებთ 332—333 წ., როგორც ნინოს ცხოვრება მოიხსენიებს ⁵⁾, ასურელ მამათა მოსლვა საქართველოში ჩვენის ვარიანტით მოხდებოდა 532 ანუ 533 წ. მირიანის შემდეგ მეთორმეტე მეფე იქნება ფარსმან V ⁶⁾, რომელიც შეფობ-

¹⁾ იხ. ჩვენი ვარიანტი, ფ. 6 და სამი ისტ. ქრონიკა, გვ. 34.

²⁾ ქართლ. ცხოვრება 1, 161.

³⁾ სამი ისტ. ქრონიკ., გვ. 32.

⁴⁾ ქარ. ცხოვრ., გვ. 151, სბოლოო 6.

⁵⁾ ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. XXV.

⁶⁾ აქ ფარსმან V ჩათვლილი არ უნდა იყოს, თუმცა, თუ ამ ანგარიშს მივიღებთ, ასურელ მამათა მოსლვა მოხდებოდა ფარსმან V მეფობის მეოთხე ან მეხუთე წელს.

და 528 და 542 წლებ შუა ¹⁾ და მაშისდაშე ეს ცნობა ეთანხმება ქართლის მოქცევის წყნი ვარიანტის ცნობას. აქიდან შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ქართლის ცხოვრება ირას წელიწადს ანგარიშობს მირიახის მეფობის იმ წლიდან, რომელშიაც მოხდა ქართველთაგან ქრისტიანობის მიღება. შესაძლებელია, რომ შატბერდის ქართლის მოქცევის ვარიანტში გადაწყვირისაგან შედგომით იუოს გამოტოვებულ ი წემო დასახელებული წყნი ვარიანტის სიტყვები. ქართველთა ურისაგან ქრისტიანობის მიღება დიდმნიშვნელოვანი მოვლენაა საქართველოს ისტორიაში და ამისთვის სთვალრებულია, რომ ქართველთა მოქცევის შემატანე ამ ფაქტს უფრო მიაქცევდა ყურადღებას, ვინემ მირიან მეფის სიკვდილს. რომ ეს მისალება, ამას მოწმობს ის გარემოება, რომ კათალიკოზობის დაწესების დროს აღნიშნვა თრივე ქართლის მოქცევის ვარიანტით ნანგარიშევი ქართლის მოქცევითგან და არა მირიახითგან ²⁾.

ქართლის ცხოვრებით კი თუ ირას წელიწადს ვიანგარიშებთ შეფე მირიანის სიკვდილითგან (342 ³⁾), ასურელ მამთა საქართველოში მოსლვა იქნებოდა — 542 წელს. როგორც ქართლის ცხოვრება ⁴⁾, გერეთვე ვახუშტის ისტორიაც ⁵⁾ ამ წმ. მამთა მოსლვას მიაწერენ ფარსმან VI დროს და ეს ეთანხმება კიდევე ამ უკანასკნელ ანგარიშს, მაგრამ ეს მაინც იმას არ ნიშნავს, რომ აქ კვების შემოტანა არ შეიძლებოდა. გადაწყვეტით კი მიღებულ ქრონოლოგიას წინააღმდეგ რამეს თქმა არ შეიძლება მთა უმეტეს, რომ თვით ქართლის მოქცევის ვარიანტებიც წმ. ასურელ მამთა მოსლვას დასლებენ „ფარსმან სხუამს“ ან ფარსმან VI დროს, როდესაც კათა-

¹⁾ ვახუშტის ისტორია: ბაქრაძის გამოც., გვ. 103 და 314.

²⁾ საში ისტ. ქოონ., გვ. 29 და წყნი ვარიანტი, ფ. 6. თუ მივიღებთ, რომ ირასი წელი ნანგარიშევი ქართლის მოქცევითგან, მაშინ იმაშიაც უნდა დავრწმუნდეთ, რომ ქარ. ცხოვრებაში მოხსენებულ თორმეტ გარდაცვალებულ მეფეებში უნდა უსათუოდ იგულისხმებოდეს მირიანიც.

³⁾ იხ. ვახუშტის ისტორია, გამ. ბაქრაძისა, გვ. 312; ქართლის მოქცევით კი მირიან შეფე მიიცვალა 343 ანუ 344 წ. (ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხოვრ. XXV).

⁴⁾ ქართ. ცხ. გვ. 151.

⁵⁾ ვახუშტ. ისტორია, გვ. 104 და 314.

ლიკოსობდა ევლადე. მართლდა, ქართლის ცხოვრების მეორე შინა-შენა გვეუხება, რომ „მეუფობითგან შინაიან მეფისათა, ვიდრე მეორისა ფარსმანისა გარდახდეს წელნი ორასნი და მეფენი გარდაცვალდეს თოთხმეტნი“¹⁾, მაგრამ აქ ფარსმან VI გამეფების წლის აღნიშნავა შემატანესაგან და ასურელ წმ. შამთა მოსელის დროს არ შეეხება.

6) ჭელიშის ვარიანტიში სწერია, რომ თრდატ მეფის დროს „მთავარეზისკობისი იყო ნურსე“²⁾, მაგრამ ცხადია აქ გადაშწერისაგან შეცდომით გამოტოვებულია სიტყვები: „სომეხთა კათალიკოსის დიაკონი იობ“, რასაც აზრი შეუცვლია³⁾. ამის გარდა უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენს ვარიანტში არ არიან მოხსენიებული შემდეგნი კათალიკოსნი: სუმონ ფარსმან მეფის დროს⁴⁾, ბაკურის დროს — სიმოფელ⁵⁾, ფარსმან V დროს — თაფუანკ და ჩიშაკა⁶⁾, ბაკურ III დროს — სიმოფელ და სიმინ-ბეტრ⁷⁾ და ფარსმან VI დროს — ვეთათ⁸⁾ ანუ ევლადე⁹⁾.

7) ადარნასე ერისთავს შატბერდის ვარიანტით ჭეუვდა შეიღები: სტეფანოზ, აშოტ კურატზაღატი და გურამ¹⁰⁾. ჭელიშის ვარიანტში-კი სტეფანოზ არ არის მოხსენიებული და გურამის მაგიერ დასახელებულია გურგენ, ეს ცნობა გურგენზე სავსებით ეთანხმება სუმბატის ისტორიის და ქართლის ცხოვრების ცნობას¹¹⁾. გურამ, ძე ადარნასესი, არც ჩვენს ვარიანტით და არც ამ უკანასკნელი წყაროებით არ არის ცნობილი.

ამით ვათავებთ ქართლის მოქცევის ბირველ ნაწილზე საუბარს

¹⁾ ქართ. ცხ., გვ. 159).

²⁾ შვედ. ჩვენი ვარიანტი, ფ. 5 და სამი ისტ. ქრონ. გვ. 23.

³⁾ ჩვენი ვარ. ფ. 6. და სამი ისტ. ქრ., გვ. 26.

⁴⁾ ჩვენი ვარ. ფ. 6. და სამი. ისტ. ქრ., 31.

⁵⁾ იქვე.

⁶⁾ იქვე.

⁷⁾ იქვე. ფურ., 6. და სამი ისტ. ქრ., გვ. 32.

⁸⁾ სამი ისტ. ქრონ. გვ. 31 და 32.

⁹⁾ ქართ. ცხ. 1, 186. Источники грузинских летописей ექ. თაყაიშვილისა, გვ. 47, სბოლიო 5 და ქრონ. 1, 71 თ. უორდანიახი.

და არ შევუდგებით სხვა განსხვავებათა ჩვენებას. არ შევარყებთ სტრუქტურულ სპოკადობას არც ჩვენის ვარიანტის მეორე ნაწილის განსხვავებებზე საუბარით. მოვიხსენებთ მხოლოდ ორიოდეს.

ეს მეორე ნაწილი ქართლის მოქცევის ჩვენის ვარიანტის თა-
ვებათ არის დაუყოფილი, მაგრამ ცოტა განსხვავებით შატბერდის ვა-
რიანტისაგან. წმ. ნინოს ცხოვრებას მიუძღვის შესავალი, რომელიც
ორ თავად არის გაყოფილი და რომელიც შინაარსით განსხვავებუ-
ლია და მასთან კანდილებით ვრცელდის ¹⁾). განსაკუთრებით ეს უნდა
ითქვას მეორე თავზე, რომელიც არ მოიხილება შატბერდის ვარიან-
ტში ²⁾). მოვიუყვანთ ამ ადგილიდან იმ ნაწილს, რომელიც, ჩვენის
აზრით, უფრო შინაშეველიანია.

„... აღიძრა ³⁾ შურითა საღმრთოთა (სღთთა) და სურვი-
ლითა წმიდისა სიონისა, კათალიკე ეკლესიისათა, რომელი იგი წმ.
ნინოს მიერ მოინიჭა სოფელსა ცნობად ნათელი ჭკეშმარიტი. მაშინ
დედოფალი იგი სუფი წარმოემართა ხილვად და თავგანისცემად წმი-
დისა სიონისა და წმიდისა მახრებელისა, მოციქულთა სწორისა ნი-
ნოსი, და სლევას მას მისსა შინა იტყუოდა მოწყლედ, ვითარმედ მა-
მათა ჩუწნთა (წნთა) ვერ გულის ხმა უგეს გზაჲსუჲ ჭკეშმარიტი, რომ-
ელი იგი გვითხრობან ვაჭართა ჰრომთა და ბერძენთა, ვი-
თარმედ ჩვენნი მეფენი ესრეთ შეფობენ და ესრეთ არიან ეკლესიანი
და ჭვარსა (ჭა) ქრისტესსა (ქსსს) თავგანისცემენ, და ვითარცა მე-
სმის, მარადის (მდს) შევისყვარი ცრემლითა ცხელითა, ვითარცა სი-
სხლითა, ხოლო აწ თუაღითა (თღითა) ჩემითა ვიხილუ ნათელი

¹⁾ შეადარე ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხოვრებისა. გვ. 1 და 2. და ჩვენი ვარიანტი, ფ. 8—12.

²⁾ თუმცა ზოგიერთი რამ ამ ადგილიდან მოთავსებულია წმ. ნინოს ცხოვრების ვარიანტებში; იოანე ნათლის მცემლის და შიო-მღვიმისაში (ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 1, სხ. 2) და აგრეთვე საბინი-
ნის და საეკკლესიო მუზეუმისაგან გამოცემულ წმ. ნინოს ცხოვრებაში (საქ. სამოთხე, გვ. 149—150, ცხ. წმ. ნინოსი, არსენ კათალიკოსის მიერ შედგენილი, გამ. მუზეუმისა 1903 წ., გვ. 36 და Источники груз. летописей, გვ. 51, სხ. 1), მაგრამ ისიც არა სრულად და დიდის გან-
სხვავებით ჩვენს ვარიანტთან.

³⁾ იგულისხმება დედოფალი სუჯი.

კამობრწინებდა წარმართთა ზედა. ხოლო აწ რამჟე შევსწირის შენდა, სიონ წმიდაო, გარსა თუ ესე: შირველად (მ^დ) შევსწირთა თავი ჩუმი შვილათურთ და ხათესავით სარწმუნოებით ჩუმი; და შოკრედ: ქადაქნი კინი ბარათიანი ¹⁾ და დაბაჟ დიდი ბოდისი შენდა შევსწირნე, და არდარა აღხდა ეტლსა ზედა, არამედ ფერხნი მისნი მიშუღლნი მიწასა და ქვათა ზედა მოვიდოდეს და შოიწი მდინარესა არაგოსა²⁾...“

ამის შემდეგ მოთხრობილია დედ სუჯის არაგვზე გასვლა და დიდის ხატით მადება მისი შუფე და შთავარებისკომოზისაკან. აგრეთვე მოყვანილია შინაარსი იმ წერილისა, რომელიც მისწერა წმ. ნინოშ შუფე შირაანს. ეველა ამ განსხვავებების დასახელებას აქ ჩვენ არ შეუდგებით. მოვიყვანთ მხოლოდ ამ წერილის შემდეგ მოთხრობილს, — აბათარ მღვდლისაკან ნაამბობს.

... მოწოდდა აბათარს ასტირონ შთავარმან გუასხარაგნელმან ფარულად და ჰრქვა: „შუწეე სავარულთ, შენ არა ჰურათა მღვდელი იუავ, წილით ხუჭდრებულა, შუეიდრი, რამეთუ არიან წელნი ვინათგან მამანი ჩვენნი აქა მოვიდეს — ფგ, და ბაკინისნი იუვენით. არა სადა ვისა სმია მათგანსა ქებაჟ ქრისტაინუთა, ხოლო აწ ესერა შენ გხუდავ და ასულსა შენსა, რამეთუ უოყელივე დატიკვებიეს, და უოყელი ერი შენი (მ^ა) სიტყვთა შენითა განციხევა, და ზე იტი შუწნი დატიკვია და ბაკინი დატიკვიბი და უფროს უოყელთასა ხარ შენ მოსწრაფე ქრისტეს მსახურებისა ქადაგ, აწუწე და ასწავებ და მნებაეს სმენად ძალი სიტყვათა შენთა“. აბათარმა ვრცელად მოუთხრა ისტორია თვისის მოქცევისა და შემდეგ დაუმატა: „დღეისითგან

¹⁾ საც. მუზეუმისაკან წმ. ნინოს ცხოვრებიდან შედგენილ საკითხავებში და საბინინისაკან გამოცემულ წმ. ნინოს ცხოვრებაში მოხსენებულთა: „ქალაქი ბართიანი“ (მუზეუმის გამოცემა—გვ. 44 და საქართველოს საბოთხე გვ. 150), ხოლო, ხატ. ექვ. თაყაიშვილის თქმით, წმ. ნინოს ცხოვრების სხვა ვარიანტებში (იოანე ნათლისმცემლისა გვ. 586 — 587 და შიომღვიმისა — 358 — 359) — ქალაქი ბართიანი (Истор. груз. литературы — გვ. 51, სხ. 1).

²⁾ სიტყვებში: „შურითა“, „სურვილითა“, „სუჯი“, „თე“ და „არაგოსა“ „უ“ — ნის მაგიერ „ო“ — ნია ხმარებული. (ფ. 8).

ქრისტესამდე არიან წელნი სამის ოც და ათოთხმეტა¹⁾ ამ ხნის განმავლობაში ღმერთის არ მახუდინა შქადგებელი, იგიდრე დღესამდე, ოდეს (უღეს) მოხუდნა ღმერთის ქვეუნანსა ახს ქართლისასა, მოუფლანა დედაკაცი ერთი უბიწოჲ, შეუდროჲ მოშიშებთანა, ღმერთ-შემოსილი წმ. ნინო, რომელისკან მიიღო ქრისტიანობა თვით ახათარ-მან და ხათესაგმან მისმან²⁾).

ამ შესავლის შემდეგ იწეება თვით წმ. ნინოს ცხოვრების აღწერა, მაგრამ ჩვენს ვარიანტში მას არა აქვს სათაური და განუყოფელად მისდევს შესავალს³⁾. შატბერდის ვარიანტში კი სათაურად აქვს შემდეგი სიტყვები: „ცხოვრება წმიდისა ნინოსი“⁴⁾. ამ თავს ჩვენს ვარიანტში არა აქვს ბოლო, რადგან ერთი ფურცელი დაკარგულია. დაკარგულ ფურცელზე უნდა იწეებოდეს ის, რაც შატბერდის ვარიანტში შეითხე თავთ არის აღნიშნული ამ სათაურით: „თავი დ, აღწერილი მისივე სალომე უჯარმელისაჲ“⁵⁾, მხოლოდ არ ვიცით, ჩვენს ვარიანტში ეს ცალკე თავთ არის გამოყოფილი, თუ არა. შეეძლება თავი: „მოწევნაჲ წმ. ნინოსი შტებთანად, აღწერილი მისივე სალომე უჯარმელისაჲ“⁶⁾ ჩვენს ვარიანტში, როგორც სხვა ვარიანტებშიც⁷⁾, ცალკე თავთ არ არის შეტანილი⁸⁾. ამხარის და სხვა განსხვავებებიც ბევრია ჩვენს ვარიანტში, მაგრამ ამ ხანად ამაზე სიტყვას არ გავაგრძელებთ.

შატბერდის ვარიანტში შეუე კონსტანტინე და დედა მისი ელენეს მოქცევა დადებულია დასაბამითგან წელთა 5444-ს, ქრისტეს ამდღებთანგან კი – 311 წელს, ნიკეას მსოფლიო კრება კონსტანტინე შეფის მოქცევიდან შემდეგ წელს მომხდარა და შერვე წელს რიფსიმი, გაიანე, ნინო და სხვანი გამოქცეულან სპერძეთიდან

¹⁾ იხილეთ ფურც. 11 და 12.

²⁾ იხ. ფურც. 12.

³⁾ ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 4.

⁴⁾ იქვე, გვ. 10.

⁵⁾ იქვე, გვ. 20.

⁶⁾ იქვე - სხ. 1 და Источники груз. лѣтописей. Три хроники, გვ. 66, სხ. 3.

⁷⁾ ჩვენი ვარიანტი ფ. 18, გვ. 1.

და მოსულან „არეთა სომხითისათა“¹⁾. ჩვენს ვარიანტში წყაროა შეიძლება: „მაშინ მოხედნა დემეტრის საბერძნეთს, და რწმუნა მეუფეს კოსტანტინეს და ელენეს, დედასა მისსა, და ქრისტე დემეტრთა სისარულთა ადარეს უფველმან ერმან და ზღაღტ-ბანაკმან მათმან დასაბამითკანთა წელთა ხუთი ათას რვაას ორმოც და ერთსა, და ქრისტეს ამაღლებითკან სამას ათვრამეტსა წელსა, და წარემართა უფველი საბერძნეთი ქრისტეანობასა ზედა. მეშუიდე-სა წელსა კრება იყო ნიკიას, და მერვესა წელსა იყო სივლტოღ-ვა ჩვენი საბერძნეთით“²⁾.

დასაბამითკან ქრისტეს შობადმდე გასულა: ქართულის ანგარი-შით—5604 წ., ბერძნულით—5508 და აღექმინდრიულით—5560³⁾. თუ შატბურდის ვარიანტის ანგარიშს მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ დასაბამითკან ქრისტეს დაბადებამდის გამოვა 5100 (5444—(311+33) წელი⁴⁾.

ჩვენი ვარიანტით დასაბამითკან ქრისტეს შობამდის ნანგარი-შეგია—5523 (5841—318) წ. და თუ მივიღებთ იმსაც მხედვე-ლობაში, რომ შესაძლებელია 318 წ. იუოს ნანგარიშეგვი ქრისტეს ამაღლებითკან, მაშინ გამოვა—5490 (5523—33) წ. კოსტანტინე მეუფის მოქცევა კი დადებულია—318 წ.⁵⁾ და, თუ დასჯერებულია ორივე ვარიანტის რწმუნება, რომ ამ მეუფის მოქცევის მეშვიდე წელს იყო ზირველი მსოფლიო კრება, მაშინ ჩვენი ვარიანტის ანგარიში უფრო მისაღებია, რადგანაც ნიკეის მსოფლიო კრება მოხდა

1) ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 13 და 14.

2) იხ. ჩვენი ვარიანტი, ფ. 16.

3) ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხ. XXII, სხ. 3.

4) იქვე XXIV, სხოლიო 2.

5) ქართ. მოქცევით კოსტანტინე მეფისაგან ქრისტიანობის მიღების შეათე წელს მომხდარა დედ. ელენესაგან პატ. ჯვარის აღმოჩენა, თუ მივიღებთ კოსტანტინე მეფის მოქცევის წლათ 310 ან 311 წ., მაშინ ჯვარის აღმოჩენა მოხდებოდა 320 ან 321 წ. ჩვენი ვარიანტით კი ეს მოხდებოდა 328 წ., რაც უფრო უაბლოვდება ლებოს, ფლერის (Источники груз. лѣтописей, გვ. 17, სხ. 2) და სხვათა გამოანგარიშებას (Исторія христіанской церкви, Робертсона, изд. 1890 г. т. 1, 175).

325 წელს. ამ ანგარიშით წმ. ნინოს საქართველოში შემოსვლა მომხდარა 326 (318+7+1) წ.

მეორე ადგილს ჩვენს ვარიანტსაც შემოაქვს სხვა ქრონოლოგია: დასაბამითგან ქრისტეს მოსვლამდე—5500 წელი ¹⁾, ამაღლებითგან კონსტანტინე მეფის მოქცევამდე—311 წ. და 14 წლის შემდეგ წმ. ნინოს მოსვლა საქართველოში ²⁾. ეს წინააღმდეგობა შეიძლება აის-სნებოდეს შეგდომით, ჩვენის აზრით, ქართლის მოქცევა ანგა-რიშობს ალექსანდრიული წელთა აღრიცხვით, რომელიც, ბ. ექვ-თაუაშვილის თქმით, ჯერ ბერძნულს და შერშე ქართული წელთა აღრიცხვის შემოდებამდის იხმარებოდა საქართველოში ³⁾. ეს სხვათა შორის მტკიცდება იმითაც, რომ ჩვენი ვარიანტი წმ. ნინოს მიცვალებას დასდებს დასაბამიდან—5838 წ. და ქრისტეს ამაღლებიდან (უნდა იკულისხმებოდეს ქრისტეს შობა)—338 წ. ე. ი. ქრისტეს შობამდის დასაბამითგან ანგარიშობს—5500 (5838—338 (წელს ⁴⁾). ამისთვის საფიქრებელია, რომ რიცხვი 5841 შეგ-დომით იუოს დასმული 5851 ან 5818 მაკიერ, ე. ი. „ორმოცდა ათერთმეტის“ ან „ათვრამეტის“ მაკიერ გადაწერის დაქსვას „ორმოც და ერთი“. მაშინ კი, რასკვირგელია, არ იქნებოდა წინააღმდეგობა, ვინაითგან 5851—(318+33) და 5818—318 იქნება 5500 წ.

რაც შეეხება კონსტანტინე მეფის მოქცევის წლის აღნიშვნას, მაში შესაძლებელია სხვა და სხვაობა, რადგან ისტორიკოსებს მისი ნამდვილად სარწმუნოების გამოცდვა 312 წლიდან 320 წლამდის გამორკვეულად არ მიაჩნიათ. მის ქრისტაინობისადმი სიმშატის და ამის მიხედვით ასეთ თუ ისეთ საქციელს მიაწერენ ზოლიტაეურ მო-საზრებებს ⁵⁾. ამისთვის შესაძლებელია ამ ფაქტის აღნიშვნა სხვა და სხვა პირთაგან სხვა და სხვა დროს და ეს დამოკიდებულია თი-

¹⁾ ეს სათვალავი სხვა ხელთაწერებშიაც არის მიღებული (ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხ. გვ. XXIV, სხ. 2).

²⁾ იბ. ფ. 22.

³⁾ Источники груз. летописей... გვ. 74, სხ. 2.

⁴⁾ იბ. ფურც. 4.

⁵⁾ История христ. Церкви Дж. С. Робертсона, т. 1, გვ.

თოკულის ზირად შეხედულობაზე. მხოლოდ ეს კია, რომ 311 წლით არ შეიძლება მისი მოქცევა ადინიშნის, რადგან ეს მოხდა 312 წლის მაქსენტისთან ომის შემდეგ ¹⁾. უოგელ შემთხვევაში ამ უკანასკნელ ანტიონითან, ჩვენის აზრით, ნინოს საქართველოში მოსვლის დროთ უნდა შევიდოთ 326 (311 + 14 + 1) წელი ²⁾. აქ ჩვენ 14 წელს ვუმატებთ კიდევ ერთს, რადგან ვარიანტში ნათქვამია, რომ ნინო მოვიდა 14 წლის შემდეგაო.

აბათარი ამბობს, რომ «დღეისითგან», ე. ი. იმ დროდან, როდესაც დედ. სკჟიმ და ასპირონ კუსხარაკანელმა ნათელ-იღეს და მოვიდნენ მცხეთაში მოსალოცად, ქრისტესამდე არიან წყლნი 334-ით. ამ დროდან ასპირონის თქმით 503 წლის წინეთ მომხდარა ებრაელების დასახლება მცხეთაში. ეს 503 წ. უდრის 169 წელს ქრისტეს შობამდე. ამ ხანებში აღმოსავლეთს ფლობდა ანტიოქია კვიზიანე (170—164 ³⁾), რომელმაც 170 წ. გალაშქრა ეგვიპტის წინააღმდეგ. მის იქ უოფნაში მოხდა ებრაელების აჯანყება, რამაც საშინლათ გაარისხა ანტიოქია და მანაც სსტიკად დასჯა მკამბოხენი. შემდეგ წლებშია არ შეწყვეტილა დევნულობა ებრაელების და მათი სარწმუნოების წინააღმდეგ. მათ უკრძალავდნენ ღვთის-მსახურებას და უწავდოდ სტანჯავდნენ ვეფას, ვინც არ დასტოვებდა მამა-მამათა სარწმუნოებას და არ მიიღებდა წარმართობას. მკამბოხთაგან ატეხილ ამბოხის შემდეგ კიდევ უფრო გამწვავდა საქმე. ანტიოქია გამოსცა ბრძანება ამოეწვირათ ებრაელები და დატარიელებული ადგილები დაესახლებათ სხვა ტომის ხალხით ⁴⁾. უეჭველია, ამ დროს ბუკრი ებრაელთაგანი ნებით თუ უნებლეთ მიამურებდა სხვა ქვეყნებს და, როგორც მოწმობს ჩვენი ჭართლის მოქცევის ვარიანტიც, მცხეთაშიაღ მამინ გადმოსულან. ჩვენის აზრით, ეს არ ეწინააღმდეგება ჭართლის ცხოვრების თქმულებას ებრაელების ნაბუქოდაინოსორის დროს

¹⁾ იქვე.

²⁾ ჩვენი ვარიანტის ერთი ადგილი გვიჩვენებს, რომ ნინოს და სხვათა სივლტოლეა საბერძნეთით მოხდა „მე იე—ნა წელსა“ (იხ ჩვენი ვარიანტის პირველი ფურცელი).

³⁾ Библийская история. В. Завѣтъ. Лопухина, т. II, 1042.

⁴⁾ იქვე, გვ. 910—917.

კადმოსსხლებზე საქართველოში ¹⁾, რადგან, შეწვევლია, ჩვენ ვარიანტი მოკვითხრობის მხოლოდ იმ კბრალებზე, რომელნიც შემდეგში კადმოსსხლებულან და მამატებით უწინდელ დროებში შემოხინულ კბრალებს.

მატბერდის ვარიანტის ამ ნაწილს ჭელებია სსმი ფურცელი ²⁾. პირველი დაკარგული ფურცლის შინაარსი ჩვენს ვარიანტში დაცულია და მასში მოთხრობილია წმ. ნინოს მოგზაურობა საქართველოსკენ. როდესაც ნინო მოვიდა „ფარავნის“ ტასთან, — ამბობს დაბეჭდილ ნინოს ცხოვრებაში შეტანილი ადგილი, — ნახა მწეუმსები, მათ ვითომ სომხურ ენაზე ესუბრა, კამოჭკითხა მათი ვინაობა და სთხოვა ენგენებით მცხეთისკენ მიმავალი გზა. ეს ადგილი ქართლის მოქცევის კამოშეძეულს ნურთავს შიო მღვიმის და ითანე ნათლის მღემლის ვარიანტებიდან ³⁾. ჩვენს ვარიანტში არ არის მოხსენებული, ვითომ წმ. ნინოს ესუბროს მწეუმსებთან სომხურათ ⁴⁾. შესაძლებელია, რომ არც მატბერდის ვარიანტის დაკარგულ ფურცელში ვოფილიყოს ამნაირი ცნობა ⁵⁾. საფიქრებელია, რომ ეს სიტყვები ჩამატებულია შემდეგში იმათგან ან იმათ კაგდენით, ვისთვასაც ამნაირი ჩამატება ინტერესს არ იქნებოდა მოკლებული. რომ ეს სიტყვები შემდეგში

¹⁾ ქართ. ცხოვრება 1, 25.

²⁾ ახალი. ვარ. წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. II, სხოლიო; 15—18; 24; 40—42.

³⁾ იჭვე. გვ. 15—17.

⁴⁾ იხ. ფურც. 16, გვ. 2.

⁵⁾ ამას რამდენათმე გვაფიქრებინებს შემდეგი: არსენი ქათალიკონისაგან ეკლესიაში საკითხავად შედგენილ ნინოს ცხოვრებაშიაც არ არის ნათქვამი ნინოს მწეუმსებთან სომხურად საუბარზე (მუზეუმის გამ. გვ. 15 და 16). არსენი კი ამ საკითხავის შედგენის დროს სარგებლობდა ქართლის მოქცევის ვარიანტებით, ან უკეთ ვსთქვათ ამ ქართლის მოქცევიდან ამოიღო პირდაპირ ის, რაც მისის მიზნისათვის საჭირო იყო, თუ არსენმა საჭიროთ ნახა ამოელა ქარ. მოქცევიდან ცნობა ნინოს საუბარზე მწეუმსებთან, უეჭველია მოიხსენებდა იმასაც, რომელ ენაზე საუბრობდა, რომ ამნაირი ცნობა ყოფილიყოს დედანში. მით უმეტეს, რომ, როგორც თვითონ ამბობს, მას იმისთვის, რაც დედანში იყო, არა დაუელია რა (იხ. ზემოთ, გვ. 19, სბ. 5). ამისთვის საფიქრებელია, ქართლის მოქცევის უჭველეს ვარიანტებში არ ყოფილა ეს ცნობა და შემდეგ დროების ვარიანტებში შეუტანიათ.

ჩამატებულია, ჩვენის აზრით, ამის ამტკიცებს მოთხრობის მიმდინარეობა.

წმ. ნინო შენიშნავს, რომ შწუქისნი „ხადადეს ღმერთთა მათთა, დაწვეულთა არმაზს და ზადენს, და უთქომდეშ შესწირავთა, რაჟამს მოვიდეთო, დიდასა ადრე მიგუდ და გკითხე ერთსა მათგანსა, თუ რომელისა სოფლისანი ხართ თქვენ, ხოლო მან მომიგო მე: ზოგნი დაბათ, ზოგნი საფორცლით, და ზოგნი ქინჯარდენი და რაბატელნი დიდისა ქადაქისა მცხეთისანი, სადა ღმერთნი ღმერთობენ და მეფენი მეფობენ“¹⁾. აქედან ნათლად სჩანს, რომ შწუქისები უოფიდან ქართველნი მცხეთიდან, რომელთაც საეკლესიო სტრუქტურით სომხური ენა.

ჩვენის აზრით, წმ. ნინოს ქართული ენა უნდა სტრუქტურადა, რადგან თვითონ, როგორც ზემოთაღნიშნული მოვლენიანი, ქართველი ხალხის მონათესავე უნდა უოფილიყო. შესაძლებელია, ამ ენის ცოდნამ და მონათესავე ერის მოქცევის სურვილმა მისცა სუსტ დედაკაცს გაბედულობა ეტვირთა ამნარი მძიმე საქმე. ალბათ ესევე იყო მიზეზი, რომ მისმა მოციქულებრივმა მოღვაწეობამ ისეთი დიდი ნაყოფი გამოიღო, როგორც არის მოქცევა და გაქრისტიანება მთელის ერისა.

მეორე დაკარგული ფურცლის შინაარსი დაბეჭდილ ქართლის მოქცევის მეორე ნაწილში ჩამატებულია წმ. ნინოს ცხოვრების ზემოხსენებულ ვარიანტებიდანვე²⁾. ზატყვემული გამოცემული სხოლითში შენიშნავს, რომ ეს ჩამატებული ადგილი არ ეწეობა დედნის გაგრძელებას და შინაარსითაც მოკლეა, ვინაიტან დაკარგულ ფურცელზე ორჯერ მეტიც დაეტეოდა, ვინამ ეს ჩამატებული ადგილია³⁾. ჩვენის ვარიანტით ამ ადგილში არაფერი არ აკლია და ჩამატებას არ სსტიროებს და კიდევაც ითანე ნათლის-მცემლის და მოაზღვრების ვარიანტებიდან ჩამატებული მოთხრობა მართლაც მეტი გამოდის, რადგან აზრის მიმდინარეობას უშლის⁴⁾.

შესაძლებელია დაკარგულ ფურცლის შინაარსი ჩვენს ვარიანტში დაგუ-

1) იხ. ჩვენი ვარიანტი, ფ. 16 და 17.

2) ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხ. გვ. 24.

3) იქვე, სხოლით.

4) შედარე: იქვე—24, ჩვენი ხელნაწერის მეოცე ფურცლის მეორე გვერდი და Источники груз. летописей, стр. 69, სხოლით.

და და შიომღვიმის და იახუნათლის მგებლის ვარიანტიდან ნამატებულ ადგილს საზოგადო შინაარსით უთანხუბა, თუმცა განსხვავებად წერილშენებში ბევრია ¹⁾.

საქართველოს სამოქალაქო და საეკლესიო ისტორიისათვის არ უნდა იყოს უმნიშვნელო ჩვენის ვარიანტის ის ადგილიც, სადაც დედ. სუფი მოკვითხრობს, რომ წმ. ნინოზე დიდათ ადრე ბერძენ-რომაელებს ჭქონათ ქართველებთან ვაჭრული კავშირი და რომ ეს ვაჭრები მისიონერობასაცაი ეწოდებენ ჩვენს ქვეყანაში, თუმცა, როგორც სუფი დასძენს, «მამათა ჩვენთა ვერ გულისხმა ვეცა ცხად ესე ჭქმშირიტი». მაშასადამე წმ. ნინოს შიოსდვის წინა დროებში არა მარტო უბრაულთა საშეალებით შემოდოდენ საქართველოში ქრისტიანობაზე ცნობები და ნინოს დროს ქართველები რამდენათმე უოფილან მომზადებულხი ქრისტეს მოძღვრების მოსასმენათ და მისადებათ.

ვათავებთ ჩვენს მოხსენებას იმითვე, რითაც დავიწყეთ: ჩვენ, როგორც არა სპეციალისტს ისტორიულ კითხვებში, არ შეგვეძლო უფრო საბუთიანათ შეგვედგინა ეს ჩვენი მოხსენება და ამისთვის შეიძლება ვერ დაგვაშეუოფილეთ მარტ. საზოგადოების ცნობის მოყვარება. მაგრამ, თუნდაც ამ მოხსენებამ ვერ დაგვაშეუოფილდოს ისტორიის მცოდნენი, თუნდაც ჩვენი ვარიანტიდან მოუფანილი ადგილები და მათზე ჩვენი მოსაზრებანი არ გამოდგენენ უფრადლების დირსად, მაინც, ჩვენის აზრით, ისიც საკმაოდ უნდა ჩიათვალდოს, რომ ამის შემდეგ გვეტოდინება არსებობა კიდევ ერთის ქართლის მოქცევის ვარიანტისა, რომელსაც სახელ ედება — «ჭელიშის ვარიანტი». მარტო ამ უკანასკნელი მოსაზრებითაც უნდა გვეშატიოს კადნიერება.

შენიშნა. 23 გვერდზე მოხსენებული ვითომ დაკარგული ფურცელი აღმოჩნდა ტელიში ჩემგან ცალკე ნაპოვნ და შენახულ ფურცლებში. ამ ახლად ნაპოვნ ფურცელზე მართლაც იწყება ის, რაც შატბერდის ვარიანტში მეოთხე თავად არის აღნიშნული ამ სათაურით: «თავი დ, აღწერილი მისივე სალომე უჯარმელისა», მაგრამ ტელიშის ვარიანტში ეს ცალკე თავად არ ყოფილა შეტანილი.

არხიმანდრიტი ამბროსი.

1907. დეკ. 23.

¹⁾ შეადარე: ახალი ვარ. წმ. ნინოს ცხოვ., გვ. 40—42 და ჩვენი ხელნაწერი, ფურ. 25 და 26.

დავით კუროპალატის გენეალოგია.

(წაკითხული იყო საზოგადო კრებაზე 20 ნოემბერს 1907 წელს).

ვახტანგის რედაქციის „ქართლის-ცხოვრებაში“ დავით კუროპალატის გენეალოგიის შესახებ შემდეგი ცნობები მოიპოვება:

1. „გარდაიცვალა სუმბატ მეფე კურატპალატი, ძე ადარნასე მეფისა და ძმა დავით მეფისა, ქორონიკონს **რომ** (ე. ი. 958 წ.) და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ (ანუ დავით) რეგენი, რომელი შემდგომად მამისა თვისისა მეფე იქმნა, და ადარნასე კურატპალატი. გარდაიცვალა ესე ადარნასე კურატპალატი ქორონიკონს სგ (ე. ი. 983 წ.). გარდაიცვალა ძე ამის ადარნასესი დავით დიდი, კურატპალატი, აღსავსე სიკეთითა, რომლისა ამბავი ქვემოთ სიტყვიან ცხად ჰყოს, ქორონიკონს სკა (1001 წ.)“ (იხ. ქ. გ. ჭიჭინაძის გამოცემა, გვ. 291).

2. „ხოლო ესე დავით კურატპალატი იგი არის, რომლისა სიკვდილი ზემორე აღგვიწერია სკა ქორონიკონსა ზე, რომელი იყო ძე ადარნასე კურატპალატისა, ძისა სუმბატ მეფე-კურატპალატისა.“ (იხ. ქ. გ. ჭიჭინაძის, გვ. 296).

3. „ხოლო ამას დავით კურატპალატსა არა ესეა შვილი და ესე ბაგრატ, ძე გურგენ მეფეთ-მეფისა, რომელი ეყოდა მამის ძმის-წულის წულად, გაეზარდა შვილად თვისად, და განდიდნა ესე დავით კურატპალატი უმეტეს ყოველთა მეფეთა ტაოსათა.“ (იხ. იქვე, გვ. 298).

ამ ამონაწერებთან ჩანს, რომ ვახტანგ მეფის რედაქციის „ქართლის ცხოვრება“ დავით კუროპალატს სთვლის შვილად ადარნასე კუროპალატისა და შვილის-შვილად სუმბატ მეფე-კუროპალატისა. ამიტომ შეფე ბაგრატ რეკვენი გამოდის მის ბიძად.

ვახუშტი ბატონიშვილიც თავის ისტორიაში ამასვე იმეორებს და

სწერს: „...და მივიდა წინაშე დავით კუროპალატისა. ხოლო ესე დავით მეფე იყო ძე აღარნასესი და აღარნასე იყო ძე სუმბატ მეფისა კუროპალატისა.“ (იხ. ბაქრაძის რედაქციით გამოცემული საქართველოს ისტორია ვახუშტისა, გვ. 132).

ბრასეცა და ბაქრაძეც „ქართლის ცხოვრების“ და ვახუშტის მიხედვით დავით კუროპალატს სთვლიან სუმბატ კუროპალატის შვილად აღარნასე კუროპალატის შვილად. ბრასე თავის საქართველოს იტორიაში ამბობს: „თველორემ ძლივს მოასწრო ქართლში გაქცევა და იქიდან დავით დიდთან კუროპალატთან, მეფე ბაგრატ რეგვენის ძმის წულთან“ (იხ. ბრასეს საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, გვ. 126). ხოლო «ქართლის ცხოვრებისა დაშტებასა და კანზარტებაში (Additions et Éclaircissements à l'histoire de la Géorgie) სწერს: Le fait est que ce David, qui fut à la fin du X-e siècle l' arbitre de la Géorgie était petit-fils de Soumbat“ (იხ. გვ. 176).

დ. ბაქრაძე თავის საქართველოს ისტორიაში სწერს: „დავითმა თავის შვილობილის ბაგრატ მესამისათვის—თვითონ იყო უშვილო—შეაერთა ერთ სამეფოდ ტაო, აფხაზეთი და ქართლი და თვით იმის სიცოცხლეშივე ბაგრატი (ეს ბაგრატ იყო დავითის ბიძაშვილის შვილი, ძე გურგენისა) დაჯდა მეფედ აფხაზეთში და შემდეგ ქართლში“ (იხ. გვ. 240).

დანარჩენი ქართველი ისტორიკოსები არაფერს ამბობენ დავით კუროპალატის გენეალოგიაზე და თავის სიწმინდით თითქმის უთანხმოებან ბრასესა და ბაქრაძეს. ესეთი თანხმობა ვუვლას ისტორიკოსებისა და ბრძაღ დაჯერება ვახტანგის ქართლის ცხოვრების ცნობებისა იმიტომ არის გასაკვირველი, რომ იმავე ბრასეს გამოცემულს „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩართულია თვითმურაზის ვინაიანტი თაგან მომატება—ჩამომავლობა ბაგრატიონთა, სადაც დავით კუროპალატის გენეალოგიის შესახებ სულ სხანაინს ცნობას ვხედავთ.

იქ ერთს ადგილს სწერია: „გარდაიცვალა ძე ბაგრატ შავის-ტროსისა (იგულისხმება აღარნასე კუროპალატი) ქორონიკონსა რპა (ე. ი. 961 წ.), რომელი ესე ძეთა შვიბყრეს და მონაზონ ქმნეს. მოკვდა უნებლიეთ ფიჩვითა მოსილი და დაუტყვენა“

ძენი ბაგრატი და დავით ერისთავთ-ერისთავი. ესე ბაგრატი ერისთავთ-ერისთავი, ძე ადარნასე კურატპალატიისა, გარდაიცვალა ქრონიკონს რძვ (იხ 966 წ.), ხოლო ძმა მისი დავით კურატპალატი იქმნა დიდად* (იხ. ქარ. ცხ. ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, გვ. 289—290).

მეორე ადგილს სწერა: .გარდაიცვალა ადარნასე, ძე სუმბატ კურატპალატიისა, ძმა ბაგრატი რეგვენისა, ქორონიკონს ხზ ე. ი. 983 წ.) და ძე მცირე დავით დაუტყვა* (იქვე, გვ. 290).

ამ ამონაწერთაგან ჩანს, რომ უფთელა ორი ადარნასე კურომაღალი, ერთი შვილი ბაგრატი მაგისტროსისა, მეორეა შვილი სუმბატ კურომაღალისა. ზიარველსც უაუდა შვილი დავითი, მეორესც, მაგრამ მათ შორის ის განსხვავებაა, რომ ზიარველი დავითი წოდებულა დავით კურომაღალად დიდად, ხოლო მეორე დავითი მოხსენებულა მცირედ, ე. ი. ჯერ ზეტრად, მაშის სიკვდილის დროს, 983 წ. ამ ორთ დავითთაგან ცხადია ჩვენა დავით კურომაღალი არის ზიარველი დავითი, შვილის-შვილი ბაგრატი მაგისტროსისა და არა სუმბატ კურომაღალისა, რადგან ამ უკანასკნელის შვილის-შვილი არც კურომაღალად არის მოხსენებულა და არც სრულწლოვანად არის ცნობილი 983 წ.

ამაინად ბრძესე გამოცემულს „ქართლის ცხოვრებაშივე“ იყო მოთავსებული ისეთი წყარო, რომელიც დავით კურომაღალის განკუთვნილ შესახებ სრულებით სხვა ცნობებს იძლეოდა, ვიდრე თვით „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი. ამისთანა განსხვავებულის ცნობების მიუხედავად არც ბრძესემ და არც ბაქრაძემ საჭიროდ არ დაინახეს კრიტიკულად გაეჩინათ ეს ცნობები და ან ერთი უარ-ეუთ ან მეორე. ისინი ორნივე იმეორებდენ მხოლოდ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობას და „დამატების“ ცნობას არავითარს ანკარიშს არ უწევდნენ. ეს იმიტომ არის უფრო გასაკვირველი, რომ ქართლის ცხოვრების ცნობები დავით კურომაღალის შესახებ იწვევდნენ ბევრს გაუკებრობას. დ. ბაქრაძე იძულებული იყო გადაჭრით ეთქვა, რომ ქართლის ცხოვრების ცნობა, ვითომ დავით კურომაღალი გამოეხებულეფეს ტომში 983 წ. მის მაშის ადარნასე კურომაღალის შემდეგ, ტყუილი უნდა იყოს, რადგან დავით კურომაღალი უფრო ადრე ჩანს მფლობელად

და შევედაო. ბაქრაძეს რომ მეტი ურადლება მიეძღვა „დამატება“ ცნობისთვის, ის იწოდება არა მარტო თავის ეჭვის დამატკიცებულს და გამამართლებულს საბუთს, არამედ ბევრს სხვა გაუგებრობასაც მოს-
მობდა და სრულებით უარს ჭეოფდა მისგან სარწმუნოდ მიღებულს გენეალოგიას.

ბროსემ თუ არ მიაქცია ურადლება „დამატებას“ და ბრმად დაუ-
ჯერა ვახტანგის „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს, ეს იმის ბრალაა, რომ მან ჯერ კიდევ არ იცოდა დირსება-ნაკლულეკვანებანი ვახტანგის რეაქციის „ქართლის ცხოვრებისა“ და არ იცნობდა უძველესს ვარიანტს „ქართლის ცხოვრებისას“, რომელსაც ეწოდება მარიამ დედოფლის ვარიანტი. ხოლო ბაქრაძის შესახებ ეს არ შეიძლება ითქვას, რად-
გან იმას ხელთა ჰქონდა მარიამ დედოფლის „ქართლის ცხოვრება“, რომლის საფუძველით იმას შეეძლო გადაეწეოდა, თუ რომელი ცნო-
ბა უფრო მართალი იყო. საქმე ის არის, რომ მარიამ დედოფლის ვარიანტში, რომელიც არის უძველესი, არც ერთს ადგილს არ არის ხათქვაში, რომ დავით კუროპალატი უთვლიდა უფრო სუმატის შვილის-
შვილი. ჩვენგან ზევით ამოწერილი ბროსეს კამოცემითგან ზირველი ციტატა მაში სრულებით არ არის, აგრეთვე არ მოიპოვება მთლად შეორე ციტატა, ხოლო მესამე ციტატიდან არ მოიპოვება სიტყვა-
ბი—რომელიც ეყოდა მიმის ძმის წულისწულად. ცხადია, ვკვლავ ეს ადგილება, რომლებშიაც მოხსენებულია დავით კუროპალატის გენეალოგია, შეტანილია ვახტანგის რეაქციისგან შეთვრამეტე სუკუნეში.

შეორე მხრით თეიმურაზის ვარიანტიდან ბროსეს გამოცემაში ჩართული დამატება, როგორც ახლა აღმოჩნდა, ადებულია სიტყვა-
სიტყვით სუმატის ქრონიკითგან, რომელიც მთლად მოთავსებულია იმავე მარიამ დედოფლის ვარიანტში.

ამხარად ჩვენ გვაქვს დავით კუროპალატის გენეალოგიაზე ორ-
ნარი ცნობა. ერთს იძლევა „ქართლის ცხოვრების“ შეთვრამეტე სუ-
კუნის შემავსებელი, შეორეს შეთვრამეტე სუკუნის შექრონიკე სუმატი. ამ ორის წუროთგან, თქმა არ უნდა, უპირატესობა ეკუთ-
ნის სუმატის ქრონიკას და ჩვენც დღეიდან უნდა უარყოთ ვახტან-
გის რეაქციის „ქართლის ცხოვრებაზე“ დაფუძნებული და ჩვენის ის-

ტორიკოსებისაგან სარწმუნოდ მიღებული განკაღვრება და შეიღობა როგორც ნამდვილი სუმიბატის ქრონიკაზე დაფუძნებული განკაღვრება.

ახლა გამოდის, რომ დავით კუროპალატი უოფილა შეიღობა ადარნასე კუროპალატისა და შეიღობა-შეიღობა ბაგრატ მაგისტროსისა. იმას ჰყოლია ძმა ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი. ამ ორს ძმას თავიანთ მამა შეუპურათ და მონაზონად გაუხდიათ, ხოლო მისი სამეფოებლო დაუჭერია უფროსს ძმას ბაგრატს ერისთავთ-ერისთავის წოდებით, რადგან უნდა მომხდარიყო 961 წელზე ადრე, რადგან ამ წელს მომკვდარა ადარნასე. უფროსი ძმა ბაგრატ მომკვდარა 966 წ. და მის ადგილი დაუჭერია უმცროსს ძმას დავითს, მასაც ერისთავთ-ერისთავის წოდებით. შემდეგ მას მიუღია კუროპალატობა, არა უგვიანეს 978 წლისა, როდესაც მან ამოწმინა შემწყობა ბიზანტიას.

რადგან შეეხება სუმიბატ კუროპალატის შეიღობა-შეიღობა დავითს, იგი, სუმიბატის ქრონიკის ცნობით, მამის ადარნასე კუროპალატის სიკვდილის შემდეგ 983 წ. დარჩენილა მცირე, ე. ი. პატარა და, როგორც ჩანს, არაფრით არ გამოწმინდა შემდეგში თავი, რადგან სუმიბატი მას აღარ იხსენიებს.

ცხადია, ის სუმიბატის ქრონიკა, რომელიც „ქართლის ცხოვრებაში“ შეთურამეტე საუკუნის რედაქტორს ხელთა ჰქონია და რომლით-ცანაც შეუტანია მატრიანეში ცნობები ბაგრატიონთა შესახებ, გარყვნილი და ნაკლებფაინი უოფილა, რის გამოც აურევია ერთმანერთში დავით ადარნასეს შეიღობა, ბაგრატის შეიღობა-შეიღობა, და დავით ადარნასეს შეიღობა, სუმიბატის შეიღობა-შეიღობა.

რომ ვახტანგის რედაქციისაგან ცნობილი სუმიბატის ქრონიკა ნაკლებფაინი უოფილა სწორედ იმ ადგილს, სადაც დავით კუროპალატია მოხსენებულია, მას ცხადთ დავინახავთ, თუ მოვძებნით ვახტანგის „ქართლის ცხოვრებაში“ სუმიბატის ქრონიკის იმ ადგილს, სადაც მოხსენებულია დავით დიდი. „ქართლის ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ: გარდაიკვალა ძე ამის ბაგრატიისა ადარნასე კურატპალატი ქორონიკონს რბა. გარდაიკვალა ბაგრატ, ძე ამის ადარნასე კურატპალატისა, ქორონიკონს რბთ. გარდაიკვალა დავით მაგისტრი, ერისთავთ-ერისთავი, ძმა ამის ბაგრატიისა, ქორონიკონს რბე“ (იხ. ქართ. ცხ., გამოც. ზ. ჭიჭინაძისა,

285—286 გვ.). ეს ადგილი უდრის სუმბატის ქრონიკის იმ ადგილს, სადაც ვკითხულობთ: „გარდაიცვალა ძე ბაგრატ მაგისტროსისა ქორონიკონსა რპა... და დაუტყენა ძენი: ბაგრატ და დავით ერისთავთ ერისთავი. გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ერისთავთა ერისთავი, ძე ადარნასე კურატპალატისა, ქორონიკონსა რპე, ხოლო ძმა მისი დავით კურატპალატი იქმნა დიდათ“ (იხ. სამი ისტორ. ხრონიკა, გვ. 63). ამ ორის ადგილის შედარება გვინგუნებს, რომ ვახტანგის რედაქციის ხელთ შეოფეს სუმბატის ქრონიკაში, რაღაც შეცდომით, უგჭველია, კადაშქრის უგულისხურებით, დავითი მოხსენებულია მაგისტროსად და კარდაცვალებულად 966 წ., იმ წელს, რომელშიაც მიიგვალა მისი ძმა ბაგრატი, ხოლო ბაგრატის მიცვალების წლად მოხსენებულია 969 წ. რაკი ასეთი შეცდომა შეეპარა „ქართლის ცხოვრების“ რედაქციას და ნამდვილი დავით დიდი კუროშაძე კარდაცვალებულად მოიხსენია 966 წ., მან დავით კუროშაძედ აღიარა დავით შვირე სუმბატის შეადისშვილი, რადგან მისი მამაც ადარნასე იყო.

დ. კარიჭაშვილი.

...ეს წი მივიღებ მატარებელში მათვე თავდაცვ...
 ...სიგან ტარებან ეს აუღეკიდურად...
 ტარებან იმგნ ანეტრად...
 ტარებან ესე აუღეკიდურად...
 ...ობის მატარებელზე...
 ...ობის მატარებელზე...

ვინ უნდა იყვეს „სუმბატის ქრონიკის“ ავტორი?

(წაკითხული იყო საზოგადო კრებაზე 20 ნოემბერს 1907 წელს).

დღეს სუმბატის ქრონიკად წოდებულს მატანეს აქვს შემდეგი გრძელი სათაურა: „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, ჩვენ ქართველთა მეფეთასა, თუ სადათ მოიწივნეს ამას ქვეყანასა იგინი, ანუ რომლით ეამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა სუმბატ, ძემან დავითისამან“. ამათად თვით ქრონიკა გვაუწყებს, რომ მის დაშწერს რქმეფია სუმბატი, ხოლო მის მამას დავითი. სხვა ცნობას მის შესახებ ქრონიკაში ვერაფერს ვხედავთ.

დ. ბაქრაძე სწერს: „სუმბატის ვინაობაზე ცნობა არა გვაქვს. ჩვენის ფიქრით ის უნდა იყოს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთაგანი, რადგანაც ამ ბაგრატიონთ ისტორია ქართლის ცხოვრებაში ეკუთვნის სუმბატსა. ამასთანავე მხოლოდ იმ ბაგრატიონთა შორის ვპოულობთ რამდენსამე სუმბატს დავითის ძეთა. იქნება იგია უკანასკნელი სუმბატ, რომლის სიკვდილსაც ქართლის ცხოვრება უჩვენებს 988 წ. და თუმცა სუმბატის ხრონიკა იმის სიკვდილსაც გადასცილდება, მაგრამ შესაძლებელია, რომ ეს შემდეგი სხვამ განაგრძო“. (იხ. საქ. ისტ. 55 გვ.).

თ. ჟორდანიას სწერს: „რადგან სუმბატის ისტორია მოულოდნელად შეწყვეტილია სწორედ იქ, სადაც მოთხრობილია ბაგრატის დედის მარიამის საბერძნეთს გამგზავრება მშვიდობიანობის დამყარებისათვის, ამით საბუთი გვეძლევა ვიფიქროთ, რომ ამ ამბების დაშწერი საბერძნეთში სცხოვრობს. ათონის აღაპებში მოხსენებული (პ.წ. 56, 96, 121)

სუმბატ კუროპალატი (იხ. ზემო გ. 135), სუმბატ ერისთავი (იხ. ზემო გვ. 121) და მისი შვილი გურგენ, როგორც ვიცით, საუკუნოდ დარჩენილა საბერძნეთში, დედ-მამანი გურგენისა ბერად შესულან (ათონის აღაპა № 121), იქვე მომკვდარან და დამარხულან ივერთ მონასტერში (ibid. № 121) და მისი ცოლიც, ბერძნის ქალი, იქ დარჩენილა (ibid. № 56).

ეს ცნობები საბუთს გვაძლევენ ვიფიქროთ, რომ სუმბატის ისტორიის დამწერნი უნდა იყვნენ ათონის აღაპებში და „კლემაქსში“ მოხსენებულნი სუმბატ კუროპალატი და ძე მისი გურგენ, რომელთაც საბერძნეთში გაატარეს უკანასკნელი დრო თვისის ცხოვრებისა. რადგან სუმბატი მოკვდა 992 წელს, ამის გამო უნდა ვიფიქროთ, რომ მისგან შედგენილი ისტორია მოყვანილი ყოფილა მხოლოდ ამ დრომდე (იხ. ქ. ცხ. გვ. 200), ხოლო ამის შემდეგ გაუგრძელებია მის შვილს გურგენს, რომელიც მომკვდარა 1032 წლის ახლო ხანს, რადგან სწორედ ამ წელზე მოულოდნელად შეუწყვეტია თვისი მოთხრობა* (იხ. ქრონიკები, ტ. 1, 149 გვ.).

ქქ. თაფაშვიდი სწერს: „ჩვენის აზრით ავტორი ბაგრატიონების ისტორიისა მართლა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებს უნდა ეკუთვნოდეს, როგორც სამართლიანად შენიშნავს დ. ბაქრაძე. მაგრამ შეუძლებელია ის იმ სუმბატ არტანუჯელად აღვიაროთ, რომელიც 988 წელს გარდაიცვალა“ (იხ. სამი ისტ. ქრ. CVIII გვ.). ბოლოს თაფაშვიდი დასკვნის: „ამიტომაც უნდა აღვიაროთ, რომ სუმბატს, ჩვენის ქრონიკის ავტორს, ჩვენ სრულებით არ ვიცნობთ, მაგრამ საქეშმარიტოდ მიგვაჩნია, რომ ის ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთაგან იყო და მეთერთმეტე საუკუნეში ცხოვრებდა“ (იქვე, CIX გვ.).

როგორც ვხედავთ, სამივე შეკვლევაში თანხმანი არიან ერთში — რომ სუმბატ დავითის ძე უნდა იყოს ბაგრატიონთაგანი. საფუძველი ასეთის მოსაზრებისა არის ის, რომ სუმბატს, როგორც სამეფო გვარის წევრს, შეეძლო ჰქონოდა ის საკვარეულო წყაროები, რომლებზედაც დაფუძნებულია მის ქრონიკის ცნობები. მართალია, შეიძლება, რომ რომელიმე ბაგრატიონთა გვარის წევრის თხოვნით

ან შეკვეთით შეედგინა კარგზე ზირსაც ასეთი ქრონიკა, მაგრამ ეს შეკვეთით დაწერილი ქრონიკა სულ სხვა ხასიათისა იქნებოდა. სუმატის ქრონიკას არ ემხნევა სურვილი ვისიმე სიამოვნებისა. ის არის მხოლოდ კრებული უბრალო ცნობებისა, რომლებიც ახუსხულია ჟურნეტად მშრალად და მოკლედ, შემდეგ ცოტა უფრო დაწვრილებით, მაგრამ მაინც ისევე მშრალად. ასეთი ცნობები უნდა იყოს დაწერილი არა წინაჲ მადლებულის რაჲ აზრით და განძრახვით, არამედ თანდათანობით და თითქმის შემთხვევით. ამისთანა შრომის სრულებით არა აქვს ხასიათი სხვის მინდობილობით შედგენილის ქრონიკისა. ამ საფუძვლით ჩვენც დარწმუნებული ვართ, რომ ქრონიკა უნდა იყოს შედგენილი ბეგრატონთა კვარის წევრისგან, რომელსაც უნდა ხელთ ჰქონოდა საგვარეულო წყაროები, მოშეკრებულად წიგნების წარწერანი.

რადგა შეესება სახელდობრ თვით ვინაობას სუმატისას, სხვა და სხვა აზრისანი არიან ბაქრატე და ჟორდანიას. თავიანთი კი ზირდა-ზირ უარს ამბობს მის გამოცნობაზე. ბაქრატის აზრით, სუმატ დავითის ძე, ავტორი ქრონიკისა, უნდა იყოს ის სუმატ არტანუჯელი, ძე დავით მამულისა, რომელიც იმავე ქრონიკის ცნობით გადაიცვალა 988 წ. ამ მოსაზრების წინამდებე ექ. თავიანთი საფუძვლიანად შენიშნავს: „თუ სუმატის ცნობას მარტო 988 წლამდის ვიცნობთ და დანარჩენს მერმე მიმატებულად ჩავთვლით, გამოვა, რომ თითქმის ნახევარი მისი, რაც ეხლა სუმატის ისტორიას შეადგენს, სუმატს არ ჰკუთვნებია. ამას გარდა რიგი და წესი ხრონიკისა თავიანთი დაწყებული ბოლომდის ერთგვარია, და არა ეგონებ, რომ ორი სხვა და სხვა ავტორის შრომის სრულებით ერთგვარი ხასიათი ჰქონდეს. სუმატის ისტორია არა თუ გაგრძელებული არ არის, არამედ პირიქით ისე მოულოდნელად არის შეწყვეტილი ბეგრატ IV დედის მარიაჲ დედოფლის გამგზავრებაზე საბერძნეთში, რომ თითქო რაღაც აკლიაო, თითქო ჩვენამდის სრულიათ არ მოღწეულა. ექვი არ არის რომ სუმატი თავის დრომდის მოიყვანდა ბეგრატონების ისტორიას და რეთიც უფრო თავის დროს დაუახლოვდებოდა, მით მეტი ცნობები ექნებოდა ხელში, როგორც თანამედროვეს. მართლაც და სუმატი უფრო და-

წერილებით მოგვითხრობს თავის ისტორიის ბოლოში გიორგიმეფის და ბასილი მეფის ომებს. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ავტორი თანამედროვე იყო ამ ფაქტებისა“ (იხ. სამი ისტ. ქრონიკა, CVIII გვ.).

ქმ, თავიანთი კრიტიკის ჩვენ დაუშვებოთ შემდეგს. ქრონიკის შემდგენელი რომ უთვლიდა სუმბატ არტანუჯელი, ეს შეიძლება იქნებოდეს, რომ თავის დროის ამბებს იგი უფრო მეტს და უფრო დაწვრილებით მოხსენიებდა, ვიდრე უფრო დაშორებულის დროისას. რადგან სუმბატი მოკვდა 988 წ., უკანასკნელის ორმოცდათხუთმეტის წლის ამბები, ე. ი. 948—958 წლებითგან 988 წლამდე უფრო დაწვრილებით იქნებოდა დაწვრილები. ხამდელად კი აგრე არ არის. ამ ხნის გამაგლებათა, როგორც წინ და შემდეგაც მეთერთმეტე საუკუნის დამდეგამდე, სულ ერთნაირი ცნობებისა აღნიშნული ბაკრატონთა წევრების—მეფეების და ერისთავების გამეფების თუ გაერისთავების, სიკვდილის და შეიღობის რაოდენობის შესახებ. სხვა გვარი არავითარი ცნობა არ არის მოხსენიებული ამ ხნის გამაგლებათა.

სამაგიეროდ ქრონიკაში მეთერთმეტე საუკუნის დამდეგითგან მწერალი უფრო მეტს ამბებს ასწერს და მით უფრო დაწვრილებით გადმოგვცემს, რაც უფრო უახლოვდება 1032 წ., როდესაც თავდება ქრონიკა. ეს უკვლავური იმით აიხსნება, რომ ქრონიკა დაწერილია ერთი კაცისგან, რომელსაც უცხოვრია მეთერთმეტე საუკუნის ზარეკელს შესაძლებელი.

თ. კორძაიას ქრონიკის დამწერებად სოფლის ორს ზირს—სუმბატ კუროპალატს, კარდაცვალებულს 992 წ. და მის შვილს გურგენს. იმის გარდა რაც ითქვა ბაქრაძის აზრის წინაშედა ორის დამწერის შესახებ, კორძაიას აზრი არის უსაფუძვლო იმით, რომ სუმბატ კუროპალატი, ძე დავითისა და მამა გურგენისა, კარდაცვალებული 992 წ. თვით ქრონიკაში არ არის ცნობილი. ქრონიკაში არის მოხსენიებული სუმბატ, კარდაცვალებული 992 წ., მაგრამ ის არც კუროპალატი ყოფილა და არც დავითის შვილი, არამედ ბაკრატ რეგენისა. ამის გარდა მის შესახებ ქრონიკა ზარეკელს ამბობს: „არა ესა შეიღობი,“ მაშასადამე არც გურგენი ეყოლებოდა შეიღობი. ამანად უოველსავე საფუძველს მოკლებულია მოსაზრებანი

როგორც ბაქრძისა, ისე ჟორდანიასი სუშბატის ქრთნიკის ვინაობის შესახებ.

ახლა ჩვენის მხრით გვინდა ამავე საკითხის შესახებ გავუზიაროთ საზოგადოებას ერთი მისაზრება, რომელიც, ჩვენის აზრით, უფრო ჭკავს სიძარტულს და, როგორც ჭიბთთუზა, უფრო გაუძლებს კრიტიკას ვიდრე ზემოდ მოყვანილი მისაზრებანა. ცხადია, რომ ქრთნიკის დამწერა სუშბატ დავითის ძე, როგორც იგი წოდებულია სათაურში, იყო თანამედროვე პირი ბაგრატ შესამისა, გიორგი შირველისა და ბაგრატ მეოთხისა, რომ იმის შეუწყვეტა წერა მოულოდნელად, შემთხვევით, რადაც კარეშე მიზეზის გამო, ჩვენის აზრით, სიკვდილის გამო. ეს პირი უნდა უოფილიუო ძალიან ახლო გაცნობილი ბაგრატიონთა საგვარეულო დოკუმენტებთან, სათვანაც უნდა ამოკერიფოს ცნობები იმ მოვლენათა და შემთხვევათა შესახებ, რომელნიც თავის თვალთ არ უხვავს და არ გაუგონია. ამისთანა პირი უნდა უოფილიუო ბაგრატიონთაგანი. ახლა საკითხავია — რომელი ბაგრატიონი უნდა უოფილიუო? ცნობილია, რომ ბაგრატ მეფემ კლარჯეთის ბაგრატიონთა წევრნი ზოგნა საპურობიდეში ჩამწვევლია, ზოგნი განდევნა სოღვარს იქით, ასე რომ მათგანი საქართველოში გიორგი მეოთხის დროს აღარავინ უნდა უოფილიუო. ტაოს ბაგრატიონების ჩამომავლობაც აღარავინ იყო, რადგან დავით კუროპალატი სრულებით უმეშვიდრო დარჩა და მის სძულეობელა დავითანა ბაგრატ შესამემ. თუ რომელიმე ბაგრატიონი გადარჩებოდა დევნას და საქართველოში დარჩებოდა მეფეებთან დაახლოვებულა, ეს უნდა უოფილიუო თვით მეფის მახლობელი ნათესავი, რომელიც მის შიშს და ეჭვს არ ასძრავდა. რომ სუშბატ დავითის ძე, ქრთნიკის ავტორი, უნდა უოფილიუო მახლობელი და შინური კაცი სამეფო სახლისა, ეს იქიდგან ჩანს, რომ მას ხელთ ჭქონია ბაგრატიონთა საგვარეულო დოკუმენტები. ეს დოკუმენტები კი მხოლოდ სამეფო სახლმც იქნებოდა მოგროვლია, რადგან ბაგრატ მეფემ მიითვისა როგორც ტაოს ბაგრატიონთა, ისე კლარჯეთის ბაგრატიონთა უოველივე ქონება. ტაოს ბაგრატიონებისა მას დარჩა მეშვიდროობით დავით კუროპალატიისგან, ხოლო კლარჯეთის ბაგრატიონებისა უნდა მას ძალით ჩუგდო ხელთ, რომელსაც შეიპურო მათი უკანასკნელი წარმომადგენელნი

და დამწველია. ამ რიგად ბაგრატ მესამეს უნდა თავი მოეყუროთ და ბაგრატიონების ნაწინის ძველის დოკუმენტებისა და წიგნებისათვის, რომელთა განიხილვა ადვილათ შეეძლო სუმატ დავითის ძეს.

ნათქვამითგან გამოდის, რომ სუმატ დავითის ძე უნდა ეოფილიყო ბაგრატ მესამის მახლობელი ნათესავი და მის კართან თავი სუფაღის მისვლა-მოსვლის მქონებული. ვინ უნდა ეოფილიყო მამიკონი? ისტორიაში არსად არის მოხსენიებული ბაგრატის მახლობელი ნათესავი სუმატი, გარდა მის ბიძისა, რომელიც კარდაიგვალა 992 წ. და რომელიც ზევით მოყვანილს საფუძველით შეუძლებელია ცნობილ იქმნას ქრონიკის ავტორად. მაგრამ თუ სუმატს არ ვიცნობთ ბაგრატის თანამედროვეს, ჩვენ ვიცნობთ დავითს, მის მახლობელს ნათესავს, რომელსაც შეეძლო ჰყოლოდა შვილი სუმატი. ეს შვილი დავითისა იქნებოდა თანამედროვე როგორც ბაგრატისა, ისე მის შვილის გიორგისა და მის შვილისშვილის ბაგრატ მეოთხისა. ეს დავითი არის ბაგრატ მესამის შვილი (ბაგრატ რეგვენის) ძმის (ადარნასე კურომზაღატის) შვილი დავითი, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორმა უსაფუძვლოდ დავით კურომზაღატად აღნიშნა. თვით სუმატის ქრონიკაში ეს დავითი წოდებულია დავით მცირედ, ცხადია, იმიტომ, რომ მამის ადარნასე კურომზაღატის სიკვდილის შემდეგ (983 წ.) ის დარჩენილა ბატარა. დაახლოებით რომ ვიანგარიშოთ დავით მცირე 1—10 წლისა მამის გადაცვალების წელს, იგი ქრონიკის ავტორის სუმატის სიკვდილის წელს (1032 წ.) შეიძლება ეოფილიყო 50—60 წლისა და კიდევ ეყოლებოდა 30—40 წლის შვილი.

ამხიარად ჩვენი ჭიზითყუა არის შემდეგი: სუმატი უნდა ეოფილიყო შვილი დავითისა, რომელიც იყო ძე ადარნასე კურომზაღატისა, ბაგრატ მესამის შვილი ძმისა. სუმატი თავის ქრონიკაში სწერს: „კარდაიგვალა ადარნასე, ძე სუმატ კურომზაღატისა, ძმა ბაგრატ რეგვენისა, ქორონიკონსა სტ, და დაუტყუა ძე—დავით მცირე“ (63—64 გვ.). შესამჩნევი არის, რომ სუმატი, რომელიც უჩვენებს ვეღა ბაგრატიონის სიკვდილის წელს, არ იხსენიებს ამ დავით მცირის სიკვდილის წელს. ამას ჩვენ იმითი ვხსნივთ, რომ დავითი სუმატის სიცოცხლეში არ გადაცვლილა და 1032 წ. ის კიდევ ცხადი ეოფილია. აქედან ჩანს, რომ სუმატი გადაცვლილა მამის

ადრე, ჭიელიბაში, როგორც ჩვენ წინდაც ვიანგარიშეთ, 30—40 წლისა. დაეით ადარხასე კუროზლატის შვილი, მამის სიკვდილის შემდეგ 983 წ. დარჩენილი ზატარად, უპსკველია, უნდა გაზდილიყო ბაკრატ შესამის ან მის მამის გურგენის ოჯახში და დახლოებული უნდა ეოფილიყო სამეფო ოჯახთან, რადგან ის იყო უმხლობეღესი ნათესავი ბაკრატისა. აგრეთვე მანლობელი უნდა ეოფილიყო ბაკრატთან და მის შიმუთლ შეფუებთან დავითის შვილი სუმბატის.

დ. კარიჭაშვილი.

წერილები საქართველოს ისტორიიდან.

ნაწილი მეორე.

I.

მეფე ადერკი და, ეგრეთ წოდებული, ორ-მეფობა
ძველ ივერიაში.

(წაკითხულია საზოგადო კრებაზე 8 ნოემბერს 1907 წ.)

ორი წელიწადი სრულდება მას შემდეგ, რაც „მოამბეში“ ჩვენი „წერილების“ პირველი ნაწილი გამოქვეყნეთ¹⁾. მაზანი, რომელადაც აღნიშნულ წერილებში დავისახეთ, იყო შემდეგი: მასლების კრიტიკულ-შეადრებითი შესწავლათ გვსურდა გვეჩვენებია ის გზა, რომლითაც შესაძლო ხდება ქართლის-ცხოვრებისა და ქართლის-მოქცევის თქმულებათა შეთანხმება ერთმანეთთან, უცხოეთის შწერალთა ცნობებთან ჩვენს შესახებ და მსოფლიო ისტორიის ფაქტებთან, — რადგან ვუკლავდით უმად ჩვენს ისტორიოგრაფიას სწორეთ ამგვარი შეთანხმება სჭირდება: სადაც ამგვარი შეთანხმება არ ხერხდება, იქ ჩვენი პირველ-წაროების ცნობანი ფრიად საეჭვო მასადად უნდა ჩაითვალოს და, როგორც ასეთი, კრიტიკულის შეთადლით დაწერილი ისტორიიდან ჯერ-ჯერობით მაინც უსათუოთ უნდა გამოირიხონ. მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ამგვარი შეთანხმება ვუკლავსათვის ცხადი შეიქნება, ჩვენ შეძლება მოგვეცემა — ჩვენი წაროების ერთმანეთთან და მსოფლიო ისტორიის ფაქტებთან შეთანხმებულ თქმუ-

¹⁾ იხილეთ „მოამბე“ 1905 წლისა №№ IX, X, XI—XII: „წერილები საქართველოს ისტორიიდან“, თავები I, II, III და IV, შეიცავს საქართველოს ისტორიის 330 წლიდან 1-ელ წლამდე ქრისტეს წინ. ეს პირველი ნაწილი შემდეგ რამდენსამე ცალად ცალკე წიგნადაც გამოვიდა.

ლებათა ნამდვილ ისტორიულ ღირსებაზე ვიქონიით მსჯელობა და მათში აღნუსხული ამბები დაახლოებით მაინც ისტორიულ ფაქტუბად აღვიაროთ. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ჩვენს საისტორიო ზირველ-წყაროებში, გასაკუთრებით მათს უძველეს ნაწილში, მრავალ ნამდვილ ისტორიულ მარკალიტთან ერთად, არა მცირედი შიშინებარული და ზეპირსიტყვაობითი, ანაქრონიზმებით აღსავსე, ნაკვიანვეთ მინაღვეკი, შლამ-ტალახი მიაშობება. საჭიროა ისტორიკოსს დასტაქრულმა ხელმა ამ მარკალიტებს დროთა-მსუელელობით ზედმიურლი შლამ-ტალახი მოაშორას, თვით მარკალიტები კი გარეცხოს, გასუფთავოს და უგელას დასანახავად მზის შუქზე გამოიტანოს²⁾.

უმთაყრესი დასკვნანი, რომელთაც ჩვენი „წერილების“ ზირველ ნაწილში შივადწით, არიან შემდეგნი:

ა) შერთე სუკუნის დამლეკს ქრ. წინ მცხეთის მხარეში დაარსდა საკმაოთ ძლიერი სამონარქიო ცენტრი „ქართუ-ელი“ მამასხლისის ძის აზოს თაოსნობით³⁾. ამ ცენტრმა შეკერთა მანამდე გა-

²⁾ შეადარეთ „მოამბე“ 1905 წ. № IX, გვ. 59 და 29.

³⁾ ჩვენი „წერილების“ ზირველ ნაწილში სრულიად საქართველოს სამეფოს დაარსების წლად და ზირველი მეფის აზოს გამეფების თარიღად 312 წელი დავსდეთ. მაშინ ამ ფაქტს სელევიკიდების გაძლიერებას ვუკავე-შირებდით (იხ. „მოამბე“ 1905 წ. № IX, გვ. 46—49). მაგრამ, როგორც ახლა ვაკვირდებით, სელევიკიდებს ამ საქმეში არავითარი წილი არ უნდა სდებოდეთ. მაშინაც ვსცნობდით და ახლაც ვიმეორებთ, რომ 330 წელს, როცა ალექსანდრე მაკედონელმა სპარსეთის მონარქია დაამხო, ქართველი თემები, რომელნიც მანამდე სპარსეთს ემორჩილებოდნენ, ფაქტურათ თავისუფალნი შეიქნენ. აი ამ მომენტით უნდა ესარგებლნა „ქართუ“-ს თემის მამასახლისის ძეს აზოს⁴⁾ და, მომავალში გარეშე მტერთა ბატონობის ასაკილებლად, განკალავევებულ თემთა შეერთებით

⁴⁾ როგორც ჩვენი „წერილების“ ზირველ ნაწილშიაც გვაქვს აღნიშნული („მოამბე“ 1905 წ. № IX, გვ. 47 და 48), აზოს ზირვანდელი სამამასახლისო „ქართუ-ნი“, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის სალაშქრო გზის მახლობლათ მდებარეობდა (ვანის ტბისა და ტიგროსის შუა), უკვე

ფანტუღი ქართველი თემები შავი ზღვიდან კასპის ზღვიმდე ღმკუწუკასიონის კუდიდან მდინარე არეზამდე. მაგრამ ეს ერთობა დიდხანს

უნდა დაეარსებია ძლიერი სახელმწიფო. აქ სრულიად საჭირო არ იყო არც ალექსანდრე მაკედონელის პირდაპირი შემოსევა საქართველოში და არც მისი მხედართ-მთავრების ჩამორევა. ჩვენი ერის ისტორიული ცხოვრების პირობები იმ დროს ისე მოეწყო, რომ ქართველი ტომის უმთავრეს თემთა ერთ სახელმწიფოდ შეკავშირება უსათუოთ უნდა მონხდარიყო და კიდევაც მოხდა. ეს ფაქტი მთელი ჩვენი ხალხის მაშინდელი საერთაშორისო მდგომარეობის ლოლიკურ დასკვნას წარმოადგენს. და ამ შეერთებისათვის საუკეთესო ისტორიულ მომენტს შეადგენდა არა სელევკიდების გაძლიერების ხანა, როგორც ამას წინათ ვფიქროდით, არამედ ის პერიოდი, რომელიც მათს გაძლიერებას წინაუბრდა. ჩვენის აზრით, სამეფოს დაარსება მცხეთის მხარეში უნდა მომხდარიყო 330 წლის მახლობლათ და არა 312 წელს, როგორც წინათ გვეგონა.—ამ შესწორების შემდეგ, კირიტეს დაბადებამდე ქართველ მეფეთა სია შემდეგი სახით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ:

აზო	330 წლიდან	272	წლამდე.
ფარნაეზ I	272	"	206 " .
საურმაგ I.	206	"	162 " .
მირვან I.	162	"	120 " .
ფარნაჯომ	120	"	88 "**).
არსოკ (არშაკ I)	88	"	66 " .
არტაგ.	66	"	64 " .
ბრატმან (ფარნაეზ II)	64	"	32 " .
მირვან II.	32	"	22 " .
არიკ (არშაკ II).	22	"	1 " .

330 წელს მაკედონელთა მფლობელობაში უნდა გადასულიყო. ალბათ ამ გარემოებას უნდა იძულებულყოფო აზო თავისი სამფლობელო თემის თვრამეტი „სახლით“ მცხეთის პროვინციაში ეძებნა თავშესაფარი, რასაც ძარტლინ-მოდცემა გამოგვეცემს.—

***) ფარნაჯომის დროიდან (120—88 წ.) საქართველოს სამეფოს უკვე ორი უმთავრესი ნაწილი ჩამოშორებული ჰქონდა: კოლხიდა და ალენია; ფარნაჯომის მომდევნო მეფეები საკუთრივ იმპერიის მეფეები არიან.

არ გაგრძელებულა: აზის მიერ დაარსებული სრულიად საქართველოს სამეფო შემდეგში სამ სამეფოდ გაიყო: კოლხიდად, ივერიად და ალფანად, რომელთაც პირველ საუკუნეში ქრ. წინ უკვე თაუ-თავიანთი საკუთარი მეფე-მმართველები ჰქუდათ, სხელდობრ: ივერია და ალფანია დამოუკიდებელ სამეფოებს წარმოადგენდნენ, ხოლო კოლხიდას ჭერ ჰონტის მეფის მიტრიდატის მიერ დანიშნული მოხელე, შემდეგ რომის სენატის წარმომადგენელი და ბილდოს, რომორც სტრატონი მოწმობს, ბოსფორის დედოფალი ზითადორიდა განაკუდა.

ბ) სოციალური წყობილების მხრით მაშინდელი ქართველობა წარმოადგენდა მფლობელობისა და წარმოების საერთო-ეკაროვნულ წესზე დაშარებულს საზოგადოებას. წარმოების უმთარესი დარგი ივერიაში იყო მიწის მუშაობა, ალფანიაში—მეჭოგობა და კოლხიდაში, მიწის მუშაობასთან ერთათ, მრეწველობა და ალუ-მიტრობა. ეკაროვნულ წესზე იყო დაშარებული სამეფო ტახტის შემკვიდრობაც: მეფის საგარეულო წარმოადგენდა უპირველეს წოდებრივ ჭკუფს, რომლიდანაც მეფეები ირჩეოდენ; ჩვეულებრივ, კარდგვალბული მეფის შემდეგ ტახტს იჭერდა მისი საგარეულოს რუზუგისი წევრია მეფის რუახლოეს ნათესავთაცან». მორე წოდებას წარმოადგენდა სამღდელოება; მესამეს—თავისუფალი გვარები, რომელნიც მშვიდობიანობის დროს ჩვეულებრივს მუშაობას ეწეოდენ, ხოლო ომიანობის დროს იარადს ისხამდენ და ბრძოლის ველზე გადიოდენ; და მეოთხეს—«მეფის მოხეები» ანუ «რუბრადო ხალხია», რომელიც მეფის საგარეულოს ემსახურებოდა.

გ) კულტურულათ კოლხიდასა და ივერიას პირველი ადგილი ეჭირა; ალფანია კი ძლიერ ჩამორჩენილი იყო. პირველებში უკვე ზორთასტრის სარწმუნოებას ჰქონდა ფეხი მოკიდებული; ხოლო ალფანულებში კაცის მსხვერპლად შეწირვასაც არ ურიდებოდენ. უკანასკნელები რომ ან ზემოთ თელას ვერ ახერხებდენ, იმავე დროს ივერია-კოლხიდაში სავაოთ განვითარებული სამოქალაქო ცხოვრება სდუღდა. ამას გარდა, გვაჭვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ აღნიშნულ ხანაში ივერია-კოლხიდას მოწინავე თემებს უკვე მწერლობაც უნდა ჰქონებოდათ; სამწერლო სისტემა ანბანური უნდა ვოფიდიოთ, სხელდობრ

„ასო-მთავრული“, რომელიც ქართველებს მეფობის დაარსებამდე და კადმოელთი არამეული ანბანიდან.

ამეგრის პოლიტიკურსა და სოციალ-კულტურულ მდგომარეობაში უსწრო ქართველ ტომს საქრისტიანო წელთ-აღრიცხვის ზიკველმა წლებმა.

სწორეთ იმ წელს, როდესაც ურიასტანში მახოვარი დაიბადა, ივერიის ტახტი დაიჭირა ადერკიმ, რომელსაც შატბერდისეული ქრონიკა ეძახის როკ-ს ⁴⁾, ხოლო კერეთ წოდებული „სომხური ქრონიკა“ — ინდრიკ-ს ⁵⁾. მატანის თქმით, ეს მოხდა იმ წელს, როდესაც «იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე ბეთლემს ურისტანისასა» ⁶⁾. მაშასადამე ადერკის მეფობის დასწყისი უნდა ეკუთვნოდეს ქრისტეს დაბადების წინა წელს, ე. ი. პირველ წელს ქრ. დაბადებამდე და არა მე-2 წელს, როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი ფიქრობდა ⁷⁾.

ამ მეფის ჩამომავლობის შესახებ ჩვენი მატანე მეტათ ატყულებულ ცნობას იძლევა. სახელდობრ, მარიამ დედოფლის ვარიანტი ადერკის სოფლის „ფარნავაზიანად“, გერისის ერისთავის ქუჩის შვილიშვილის — ქართამის ძედ ⁸⁾; ხოლო ვახტანგ-მეფის კომისიის მიერ შესწორებული და ბროსე-ჟიკინაძისგან გამოცემული რედაქცია, თუმცა ტექსტში ამავე ცნობას იმეორებს, მაგრამ იმ თავის სათაურში, სადაც ზარდაზირ ადერკიზეა ღაზარაკი, ამ მეფეს „არამაკუნინად“ უწოდებს ⁹⁾. მარიამის ვარიანტს ეთანხმება კერეთ წოდებული „სომხური ქრონიკა“ ¹⁰⁾; შატბერდისეული ქრონიკა კი ამ საგნის შესახებ არაფერს ამბობს და მით საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ,

⁴⁾ იხ. ექვ. თაყაიშვილი — სამი ისტორ. ქრონიკა, გვ. 8.

⁵⁾ Brosset—Additions et éclairciss... p. 12—13.

⁶⁾ იხ. „ქართლის ცხოვრება“, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, 1906 წ. გვ. 29—30.

⁷⁾ ვახუშტი — საქ. ისტორია. ბაქრაძის რედაქციით. გვ. 44.

⁸⁾ მარიამის ვარიანტი „ქ.—ცხ.“, გვ. 27.

⁹⁾ „ქ.—ცხოვრ.“ ჟიკინაძის გამოცემა, გვ. 49, ბოლ. სტრიქ. 7.

¹⁰⁾ Brosset—Add. et. éclairciss... p. 12.

რომ უოფელივე, რასაც ჩვენი მატანე ადერკის ჩამომავლებს შორის გვიტხოვრობს, ნაკვიანევი ნაწარმოებია და სრული სინამდვილის გამოხატვლად ვერ ჩაითვლება. მართლაც, ქართლის-ცხოვრების სურს დაგვარწმუნოს, ვითომც სომხის არშაკუნიანთა ერთი შტო ჩვენში ქრისტეს დაბადებამდე გამოფეხულიყოს ¹¹⁾, რასაც, როგორც სჩანს, შეცდომაში შეუყვანია ვახტანგ-მეფის კომისია. მაგრამ დღეს, კლასიკურ მწერალთა მოწმობის თანახმად ¹²⁾, თვით სომხის მეცნიერთა შორის შტოცდეთ დადგენილია ის აზრი, რომ არშაკუნიანთა დინასტია სსომხეთში გამოფეხა არა უადრეს 34 წლის ქრისტეს შემდეგ ¹³⁾. ცხადია, მაშასადამე, ამ წელზე ადრე იგი ვერც ჩვენში გამოფეხობდა. ამგვართ, ცხადზედ უცხადესია, რომ ადერკი მეფე ჩამომავლობით არშაკუნიანი არ უოფილა. პირიქით ფრად სარწმუნოა ის ცნობა, რომ ეს მეფე ჩამომავლობით უნდა უოფილიყო „ქართლისიანი“, იმავე სამეფო საგვარეულოდან, რომელსაც აზო და ფარხავაზი ეჭუთენოდენ, და იგურიის ტახტიც იმავე წესით უნდა ჰქონებოდა დაჰქერიდა, რომელიც მაშინ, სტრაბონის მოწმობით (სტრაბონი ადერკის თანამედროვე იყო), ჩვენს ქვეყანაში უოფილა მიღებული, და არა თავის წინამოადგიელსთან ბრძოლით, როგორც ამას მატანე გადმოცვრემს ¹⁴⁾.

აჭრელებზედ ცნობებს იძლევა ქართლის-ცხოვრების სხვა და სხვა ვარიანტები ადერკის მეფობის ხანგრძლივობის შესახებაც. მარიამის ვარიანტი და ვახტანგის რედაქცია ამ საგანს ასე განმარტებს:

¹¹⁾ იხ. მარიამ დედოფლ. ვარიანტი, გვ. 25, სადაც პირველ არშაკუნიანად საქართველოს ტახტზე წოდებულია სომხეთის მეფის „ძე“ „არშაკ“ (==არშაკ I).

¹²⁾ *Страбонъ*—Географія, перев. Мищенко. Москва, 1879 г., стр. 539 и 542 (кн. XI, гл. 14, § § 5 и 15).—*Дионъ Кассій*, см. у Латышева—Извѣстія древн. писателей греч. и римск. о Скифii и Кавказѣ. Сиб. 1893—1899 г., т. I, стр. 621.

¹³⁾ Г. Халатьянцъ—Армянскіе аршакиды... Москва, 1903 г., стр. 5.

¹⁴⁾ იხ. მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 28—29.

„ოდესათის წლისა მეფე იქმნა (ადერკი) და ორმეოც და ჩემდამდე წელს მეფობდაო“¹⁵⁾; ხოლო იმავე მატანის უძველესი ვარიანტი („სომხური ქრონიკა“) ადერკის მეფობის ხანგრძლივობას 45 წლით აღნიშნავს¹⁶⁾. მთავრად ცნობას უკრიტიკოთ დამყარება ვახუშტი ბატონიშვილი და ადერკის კარდაცვალების წლად დაუდგია 55 წელი ქრ. შემდეგ¹⁷⁾. ხოლო თეიმურაზ ბატონიშვილს, როგორც სწინს, ხელთ ჰქონია მეორე ცნობის მსგავსი საქართველოში მასლად და იმავე მეფის კარდაცვალების თარიღად აღუნიშნავს 43 წელი ქრ. დაბადებიდან¹⁸⁾. მატურდისეული ქრონიკა კი („ქართლის მოქცევა“) ამ საგნის შესახებ სდუმს, რაც, უაფელსავე ზემოთქმულთან ერთად საბუთს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ადერკის მეფობის ხანგრძლივობი, შესახებ საქართველოში ცნობა ჩვენი მატანისა ნაკვანევ და ნახევრათ მაინც საეჭვო მასლად უნდა ჩათვალოს და სხვა, უფრო სარწმუნო, ცნობას უნდა დაუთმოს ადგილი.

როგორც ჭკვემთ უფრო ვრცლათ დავინახეთ, ტატიცისა და დიონ კასიუსის მოწმობით, 35 წელს ქრ. შემდეგ, რომის იმპერატორის ტიბერიუსის დროს (14—37 წ.), ივერიის ტახტზე მჯდარა მიტრიდატი, რომელსაც ამ წელს სამეფო ტახტი დაუტოვებია თავისი შვილის ფარასმინისათვის*) ანუ ჩვენი წყაროების ფარსმან-ქალისათვის. ამ უკანასკნელის მშობელს ჩვენი წყაროები ქართაშს უკახის¹⁹⁾, რაც ალბათ ადგილობრივი სახელი უნდა უოფილიყო ზემო აღნიშნული მიტრიდატისა. ეს ქართაში (ანუ მიტრიდატი), ჩვენი წყაროებით, იყო შვილი და შემევიდრე ადერკი მეფისა. ცხადია, მამასდამე, რომ ადერკი მეფე 35 წელს ივერიის მეფედ ვა-

¹⁵⁾ „ქ.—ცხოვრება.“ მარიაშის ვარიანტი, გვ. 29. კიკნაძის გამოცემა, გვ. 50.

¹⁶⁾ Brosset—Addit. et éclairciss... p. 13.

¹⁷⁾ ვახუშტი—საქ. ისტორია, გვ. 45.

¹⁸⁾ „ისტორია დაწყებითიდან ივერიისა“... პეტერბ. 1848 წ. გვ. 148.

¹⁹⁾ იხ. ჭკვემთ შენიშვნები მე—33 და 38.

²⁰⁾ „ქ.—ცხ.“ მარი შ ის ვარიანტი, გვ. 31.—სამი ისტორ. ქრონიკა, გვ. 9.

ღარ იქნებოდა, რადგან თითქმის თანამედროვე უცხოეთის მკვლევარებმა ამ წლიდან ივერიის მეფედ აღიარებენ მის შვილი-შვილს ფარსმანს, ხოლო ამავე წლის წინ— უკანასკნელის მამას მიტრიდატს, ე. ი. ადერკის შვილს ქართამს. ამგვარათ 35 წლის წინ ივერიის ტახტზე მისდარან: ჯერ ადერკი და შემდეგ მისი შვილი ქართამი ანუ მიტრიდატი, რომელიც კლასიკურ მწერალთა მოწმობით რომის იმპერატორის ტიბერიუსის თანამედროვე უოფილა. ტიბერიუსი კეისრობდა 14 წლიდან 37 წლამდე ქრ. შემდეგ, ე. ი. თითქმის სრულს 24 წელს. უკეთუ ამ პერიოდის ქართამ-მიტრიდატს ტიბერიუსის მეფობის უკანასკნელ შესამედს მაინც დავეთვოთ (24 : 3 = 8 წ.), იძლევა უაღრესად ადერკის მეფობის დასასრული ვიანგარიშით არა უგვიანეს 30 წლისა ქრ. შემდეგ.

ამგვარათ ადერკის მეფობას ჩვენ დაესჯებთ დაახლოებით 1—30 წელს ქრ. შემდეგ და არა 2 ქრ. წინ და 55 წელს ქრ. შემდეგ, როგორც ეს დღემდე ეყო მიღებული.

ადერკის შესახებ მარიამ დედოფლის ქართლის-ცხოვრება გადმოგვცემს: „და მან ადერკი დაიპყრა უოველი ქართლი და ეგრი-სიო“²⁰), ე. ი. კლასიკურ მწერალთა ივერია და კოლხილიც. მაგრამ უკანასკნელის შესახებ ადერკის თანამედროვე გეოგრაფი სტრაბონი გადაჭრით ამბობს, რომ მის დროს (= „до сихъ поръ“) კოლხიდა და შავი ზღვის შირის ზოგიერთი ქვეყნები ბოსფორის დედოფლის შინადარიდის ხელში უოფილა²¹). სტრაბონის სიკვდილს ანგარიშობენ 23—24 წელს ქრ. შემდეგ, ხოლო მისი „გეოგრაფიის“ დაწერას არა უგვიანეს 18 წლისა ქრ. შემდეგ²²). მაშასადამე ამ უკანასკნელ წელზე ადრე მაინც ძნელი დასაჯერებელია კოლხიდა ადერკის ხელში გადასოხულიო; თუმცა, ჩვენის აზრით, უმჯობესი იქნება ქართლის-ცხოვრების აღნიშნული თქმულება გერმანის შესახებ ნაკვიანვედ ჩავთვალოთ, მით უმეტეს რომ იმავე მართანის

²⁰) მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 29.—კიკინაძის გამოც., გვ. 49.

²¹) Страбонъ—Географія, пер. Мищенко. Кн. XI, гл. 2, § 18; кн. XII, гл. 3, § 29.

²²) იხ. Латышевъ. Известія... т. I.

უძველესმა ვარიანტმა (= „სომხურმა ქრონიკამ“) ამ თქმულების რედაქციის რა²³).

ამგვართ, ადერკის სამეფობულოდ ჩვენ შეგვჩინია არა „უოგუელი ქართლი და ეგრისი“, არამედ მხოლოდ „უოგუელი ქართლი“ ან, უბოთ რომ ვთქვოთ, კლასიკურ მწერალთა ივერია, რომლის საზღვრებსაც იმ დროს შეადგენდა: ჩდილოეთით კავკასიონის მთაგრეხილი; აღმოსავლეთით აღაზნის კასწვრივ აღვანია; სამხრეთით აღაზნის შესართავიდან დებუდამდე მტკვარი, შემდეგ მტკვრისა და არაქსის აუზთა წყალთა-მიჯნა; ხოლო დასავლეთით—ღიხისა და ახალციხის მთები, შემდეგ შავშეთის მთა ჭროხამდე, ჭროხის შუა წელი და, დასასრულ, მთა კანმუთფელი ტაოს-კარისა და კლარჯეთისა. სხვანირათ რომ ვთქვოთ, ადერკის სამეფოს შეადგენდა: კახეთი აღაზნის დასავლეთით, შიდა ქართლი, ჟავახეთი, სამცხე, შავშეთი, ერუშეთი, ტაოსკარი, არტანი, იფსო და კოლა²⁴).

„ქართლის-ცხოვრება“ მოწმობს, ვითომც ადერკის დროს „სომეხნი და ქართველნი“ უოფიდიოფონ „მთრჩილ აქიან სპარსთა მე-

²³) Add. et éclairciss. p. 13.

²⁴) იხ. ჩვენი „წერილები საქ. ისტორიიდან“ პირველი ნაწილი, „მოამბე“ 1905 წ. № XI—XII, შენიშვნები 278, 279, 281—282.—აქ ჩამოთვლილ მზარეთა შორის ჩვენ არ ვიხსენიებთ კლარჯეთს, რადგან, როგორც სტრაბონის მოწმობიდან სჩანს, ივერიის უკანასკნელ პუნქტს ამ მზროსაკენ წარმოადგენდა ქალაქი იდესსა (=იდა); ხოლო, როგორც ქარტიდან სჩანს, კლარჯეთი იდესის დასავლეთით მდებარეობდა; სტრაბონისაკვე მოწმობით ქ. იდესსა მდებარეობდა ივერიისა და კოლხიდის საზღვარზე (География кн. XI, гл 2, § 18); ცხადია, მაშასადამე, რომ ამ ქალაქის დასავლეთით მდებარე კლარჯეთი იმ დროს კოლხიდის ნაწილი ყოფილა და არა ივერიისა; ამ დასკვნას სავესებით ვთანხმებთ იმავე სტრაბონის მოწმობა, რომ მესხების ქვეყნის ვრთი ნაწილი ივერიას ეკუთვნის, მეორე ნაწილი კოლხიდასა და მესამე სომეხთსაო. როგორც ვიცით, კლარჯეთი უძველესი დროიდან მესხებით იყო დასახლებული (Страбонъ—ibid.)—შუადარეთ ჩვენი „წერილების“ პირველი ნაწილი, შენიშვნა 240 („მოამბე“ 1905 წ. № XI—XII, გვ. 51).

ფისა" ²⁵). მაგრამ, მსოფლიო ისტორიის იმდროინდელ გარემოებათა მიხედვით, უფრო სარწმუნოდ უნდა ჩათვალოს თეიმურაზ ბატონიშვილის აზრი, რომელიც ამბობს, რომ აღერკის დროს ივერია რომაელთა მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა: „აჭუნდა უგვე შეფესა აღერკის რომაელთა თახა ფრიადი შეკრულება; და ამით ჟამთა შორის იყო უგვე შეფთთი მრავალთა ძლით აღერკულობათა მართაბულთა (=სმარსულთა) და სომეხთა შორის; ხოლო ივერიულნი სარგებლობდენ ამით უშეტეს წარმატებასა შინა" ²⁶).

ჩვენი მატანიის უველა ვარიანტი ვრთხმთ მთავრითხრობენ, ვითომც აღერკის დროს კოლხიდასა და აფხაზეთში ეჭადგნათ ანდრია-მონიქულსა და სვიმონ-კანახელს ²⁷). მაგრამ, როგორც ვიცი, უნხა ქვეყნებში მონიქულებმა ქადაგება მხოლოდ ქრისტეს კარდაცვალების შემდეგ დაიწეს. ქრისტეს კარდაცვალებას ჩვეულებრივ მიაწერენ 33 წელს მისი დაბადებიდან; აღერკი შეფეს კი, ჩვენ მიერ დადგენილი ქრონოლოგიით, მხოლოდ 30 წლამდე უნდა ეცხოვროს. ცხადია, ანდრია მონიქული აღერკის შეფობაში ვერ იქადაგებდა ჩვენი ქვეყნის საზღვართა შორის. ჩვენ გვჭირა, რომ ქრისტეს მონიქულებს შეეძლოთ კოლხიდაში ეჭადგნათ, მაგრამ არა აღერკის დროს, არამედ გაცილებით უფრო გვიან, რაზედაც სხვა დროს გვქმება საუბარი. საყურადღებოა, რომ აღერკის (=როკის) დროს ქართლის-მოქცევა ანდრია-პირველიწოდებულის ქადაგებაზე ერთ სიტყვასაც არ ამბობს, თუმცა, როგორც საველეისო ქრონიკას, მას უფრო მეტი ყურადღება უნდა მიექცია ამ ამბისათვის: ცხადია, აღნიშნული თქმულება ჩვენს შემატრიასეს მხოლოდ შემდეგში მიუწერია აღერკის შეფობისათვის.

დასასრულ, როგორც მატანიის უველა ვარიანტი, ისე შატერ-

²⁵) მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 31. — „სომხური ქრონიკა“ კი ქართველებისა და სპარსელების ურთიერთობის შესახებ არას ამბობს (Addit... p. 13).

²⁶) ისტორია..., გვ. 146.

²⁷) მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 30; ბიჭინაძის გამოცემა, გვ. 63—60; „სომხური ქრონიკა“ (Additions et éclairciss... p. 13).

ღისეული ქრონიკა ერთხმით გვარწმუნებს, ვითომც ადერკის (წითლის) დროიდან ჩვენი ქვეყანა ორ-სამეფოდ გაყოფილიყო. «და შეუთბდა რაჟი, — ამბობს ქრონიკა, — რომელმან რამეთურით მცხეთაჲ გაიშორა, და შეეღობა ორად გაიყო, ორნი შეეყენი დასხდეს იმიურ და ამიურ: და შეუთბდა ქარამ არმაზს და მცხეთას ბრატმან და სხვანი²⁸). ქართლის-ცხოვრება კი ამ ამბავს თვით ადერკის შიანწერს: „და ვიდრე ადრეკისამდე ერთი დაჟდის ქართველთაგანი შეეყთანხი; და მას ადერკის ესხნეს ორ ძე, რომელთა განუყო ქალაქი მცხეთა და ქვეყანა შტკუარსა შიგა ქართლი: მცხეთა მუხრანით კერძი და უთველი ქართლი შტკუარსა ჩრდილოთ ჰურიდგან (=ჰურეთიდგან) ვიდრე თავადმდე შტკურისა და კერანისა—ესე მისცა ბრატოს, ძესა თვისსა; ნაღო არმაზით კერძი ქალაქი შტკუარსა სამხრით, ქართლი ხუნანიდგან ვიდრე თავადმდე შტკურისა და კლარჯეთი მისცა ქართამს, ძესა თვისსაჲ²⁹).

სანამ ამ თქმულებათა ისტორიული დიარსების დაფასებას შევეუდგებოდეთ, საჭიროთ მიგვანჩნია გამოვარკვეით, თუ სახელდობრ საქართველოს ტერიტორიის რომელი ნაწილის გაყოფაზეა აქ ღამბარაკი: სრულიად საქართველოს (ე. ი. ივერიისა, ალვანისა და კოლხიდის) ტერიტორიის გაყოფაზე, თუ მარტო მისი ერთი რომელიმე ნაწილის გაყოფაზე? თუ შექრონიკესა და შემატრიანეს სურთ გვიხიზნან: ადერკის შემდეგ მთელი საქართველოს ტერიტორია ორ სამეფოდ გაიყო, — ამით ახალს ვერაფერს გვეტუვან, რადგან, როგორც კლასიკურ მწერალთა მოწმობიდან ვიცი, ქართველი ტომის მიწა-წყალი უკვე ადერკის შეუთბამდე სამ სამეფოდ იყო გაყოფილი: ალვანიად, ივერიად და კოლხიდად, რომელთაგან უკანასკნელი ბოსფორის სამეფოს ემორჩილებოდა. მამ საქართველოს ტერიტორიის რომელ ნაწილზე გვესუბრებიან შექრონიკე და შემატრიანე?

როგორც შატბერდისეული ქრონიკის სიტყუებიდან სჩანს, აქ ღამბარაკი უნდა იყოს მხოლოდ ქართლის-ივერიის სამეფო უფ-

²⁸) სამი ისტორ. ქრონიკა, გვ. 8—9.

²⁹) მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 31; ჰიპოჩინაძის გამოცემა,

ლების გაყოფაზე („მეფობაა ორად გაიყო“, „ორნი შეფენი დასხდეს იმიერ და ამიერ“, ე. ი. შტკერის გაღმა და გამოღმათ). არსებითად ამასვე იმეორებს მატანიის უძველესი ვარიანტიც („სომხური ქრონიკა“), როცა ამბობს: „ანდრეჰმა გვიარგვინი თავის ორ შვილს გადასცა და თავისი ქვეყანა შუა გაუყო: ბარტოს მისცა ქართლი მისი საზღურებით, და ქართამს ქვეყანა ხუნანიდან კლარჯეთამდეო“²⁰); ე. ი., კლასიკურ მწერალთა ნომენკლატურა რომ ვინმართ, ადერკის მიუწერება მარტო ივერიის გაყოფა (უკლარჯეთთად, უაღვანთად და უკოლხიდთ). როგორც ზემოთ დავინახეთ, მართლაც ადერკის სამეფოს შეადგენდა ივერია აღაზნიდან სურამ-ლიხის მთამდე და კლარჯეთამდე; და თუ მას მართლა თავის სამეფოებულში რაიმე განყოფილება მოუხდენია, უძველესია ეს მისი განკარგულება მაშინდელი ივერიის ტერიტორიას გერ გადასცდილებოდა. ამ აზრს დიდათ არ ეწინააღმდეგება არც მართამ დელოფელის ვარიანტის ის ადგილი, რომელიც ზემოთ ამოვწერეთ: სახელდობრ, აქ ნათქვამია, რომ ადერკიმ კაჭუთ თავისი ქვეყანა „ჭერეთიდან—შტკერისა და ეგრისის თავამდეო“. ქართული წყაროების ჭერეთი (მოფაკანი-თურთ) უდრის კლასიკურ მწერალთა აღვანას, ხოლო ეგრიი—კოლხიდას; მაშასადამე ადერკის მიფლობელობაში, მატანიის ამ ადგილის ტექსტის შიდაშირი აზრით, უთვლიდა ქვეყანა აღვანის დასაფლეთით კოლხიდის საზღურებამდე („ეგრისის თავამდე“), ე. ი. ივერია. მაგრამ, როგორც ს.ნ.ს. ჩვენი მატანიის ეს ადგილი მერმინდელ ისტორიკოსებს იმ ადგილთან დაუკავშირებიათ, სიდაც ადერკის შეფობის დასწავისში ნათქვამია, „ადერკიმ დაიბურ! უოველი ქართლი და ეგრისიო“,—და ამ კორექსტის მიხედვით დაუსკვნიათ: ადერკის თავის განყოფილებაში ეგრისიც (==კოლხიდა) უნდა შეეტანიოს. სწორეთ ასე იქნება, მაკალითად, ვახუშტი ბატონიშვილი (XVIII სუკ.), რომელიც ამ სკენის შესახებ ამბობს: „ადერკის ესხნეს ორნი ძენი—ბარტომ და ქართამ; ამთ განუყო სამეფო: ბარტომს მისცა მცხეთა და ჩრდილო-კერძი ჭერეთით ვიდრე ეგრისით ზღვამდე; ხოლო ქართანს—არმაზი და სამხრით კერძი ბერდუჭიდან ვიდრე

²⁰) Add. et éclairciss... p. 13.

ზღვამდე ზონტაისა²¹⁾. მაგრამ ჩვენ უკვე ვიცი, რომ არც ალვანა და არც კოლხიდა (გერისი) მაშინ ივერიის სამეფოს აღარ ეკუთვნოდნენ. კოლხიდის ხელში იყო აგრეთვე შესხების ქვეყნის ერთი ნაწილიც ქალაქ იდესის (—იდა) დასაუღეთით, სახელდობრ კლარჯეთი (იხ. ზემოთ შენიშვნა 24). მაშასადამე შემდგარი არიან როგორც ვახუშტი პატარნიშვილი, ისე ის ისტორიკოსები, რომელნიც მასთან ერთად ქუთაისი, ვითომცდ ადერკის მიერ განუყოფი ტერიტორია სრულად საქართველოს ტერიტორია უფიქროს. როგორც უფიქროსი ვახუშტი თქმულიდან გამომდინარე, თუ კი ამ თქმულებაში რაიმე ისტორიული სიმართლე მოიპოვება, ადერკის რეფორმა შესაძლეს იყო შეზღობდა მხოლოდ ძველი ივერიის ტერიტორიის და არა სრულად საქართველოს—ჭკრეთიდან შუგ ზღვამდე.

ამ გვარათ, როცა ადერკის „რეფორმაზე“ ვლაპარაკობთ, ჩვენ შეგვიძლია მსჯელობა ვიჭინათ მხოლოდ საკუთრივ ივერიისზე და არა საქართველოს სხვა ნაწილებზე.

ახლა ვიცით ხოთ: რატომ ხსიათის რეფორმაზე, სახელდობრ რის გაუფიქრებლად მოგვითხრობენ ჩვენი წყაროები: ტერიტორიისა, თუ მხოლოდ სამეფო უფლებების გაუფიქრებლად? „ქართლის-მოქცევის“ ქრონიკა, როგორც ვახუშტი, მხოლოდ სამეფო უფლებების განაწილებას აღნიშნავს, როცა ამბობს: „მეფობაჲ (და არა „სამეფოჲ“) ორად გაყოფა“; შატაბის უფიქრად ვარაირტები კი, ამასთან ერთად, ტერიტორიის გაუფიქრებლად შიდაწარმოებენ ადერკი მეფეს. მაგრამ როგორც ვიცით, შატაბის ვარაირტები შედარებით უფრო გვიან არიან შედგენილი, ვინც შატბერდისეული ქრონიკა, რომელიც მარტო სამეფო უფლებების განაწილებას მოგვითხრობს. ცხადია, მაშასადამე, რომ იმ ბირველ წყაროში, რომელთაც ამ ქრონიკის შემდგენელს უსარკებდნია, ტერიტორიის გაუფიქრებლად არაფერი უფიქროსა ნათქვამი. მაშასადამე, საფუძველი გვაქვს დავასკვნათ, რომ შატაბის თქმულება ამეფი სკანის შესახებ ნაკვანდელ ნაწარმოებად უნდა ჩათვალოს.

შატბერდისეული ქრონიკა მოგვითხრობს მხოლოდ „მეფობისა“ (—სამეფო უფლებებისა) და სატახტო ქალაქის გაუფიქრებლად, როცა

²¹⁾ ვახუშტი—ისტორია... გვ. 45.

ამბობს: როკმა (=ადერკომ) არაფრითით მცხეთაჲ გაიშინა და იქვე დასქენს: „ორნი შუენი დასხდეს იმიერ და ამიერ:... ჭარამ არმაზს და მცხეთას ბარტმანო.“ ჩვენი წერილების პირველი ნაწილიდან უკვე ვიცით, რომ ბარტმან—ფარნავაზ II-ის დროიდან (64—32 წ. ქრ. წინ) მტკვრის მარცხენა ნაპირას არმაზ-ქალაქის პირდაპირ, იქ სადაც დღევანდელი მცხეთაჲ, მართლაც უნდა მდებარეობდა ციხე-სიმაგრე; მაგრამ როგორც სტრაბონის გეოგრაფიიდან სწანს, ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნის დამდეგს, ე. ი. ადერკის მეფობაში (18 წლამდე მინც) აქ არავითარი ქალაქი არ უფიქროვდა²¹).

ამგვართ, ჩვენი პირველ-წყაროების ის დეტალური ცნობაც, ვითომც ადერკს სატაბტო ქალაქი ორად გაეყოს („მცხეთად“ და არმაზად), ძლიერ საუკუო ცნობად უნდა ჩაითვალოს.

დარსა მასსადაც მხოლოდ „მეფობის“, ე. ი. სამეფო პრეროგატივთა განწილება ორ მეფეთა შორის. მაგრამ, სწამს საკუთრივ ამ ცნობას სინამდვილისა და ხსიათის გამორკვევას შუგუდგებოდეთ, —საჭიროა დახლოებით მინც გავითვადისწინათ, თუ რამდენი ხნის ხანგრძლივობას მიაწერენ ჩვენი წყაროები ეტრეთ წოდებულს „ორ-

²¹ სტრაბონს მოხსენებული აქვს ქალაქები: არმოზიკა (=არმაზი) და სევსამორა (წიწამურა); მცხეთის ქალაქზე კი ერთ სიტყვასაც არ ამბობს. ამ ქალაქს არც სხვა კლასიკური მწერლები იცნობენ. მხოლოდ მე-II საუკუნის მეორე ნახევარში ქრ. შემდეგ პტოლომეი (130—170 წ.) იხსენიებს თავის ქარტაზე არმაზიკისა და სევსამორის მოშორებით ქალაქს „მესტლიტა“-ს, რომელშიაც შეიძლება თავს იფარავდეს ადგილობრივი სახელწოდება „მცხეთა“ (Латышев — Извѣстiя... I, 241—242 და ბოლოში ქარტა); მაგრამ იმავე პტოლომეის გეოგრაფიის მეორე ვარიანტი, რომელიც ჩვენი წერილების პირველი ნაწილის შედგენის დროს ზელთ გვქონდა (Ганъ, Извѣстiя... I, стр. 169), თუმცა არმაკტიკასა და სევსამორას აღნიშნავს, „მესტლიტის“ (=„მცხეთის“) შესახებ ერთ სიტყვასაც არ ამბობს. უკანასკნელი გარემოება რომ მხედველობაშიც არ მივიღოთ, მინც იძულებული ვიქნებით დავასკვნათ, რომ მე II საუკუნის მეორე ნახევარამდე მცხეთაში ქალაქის (როგორც სააღმშენებლო და საადმინისტრაციო პუნქტის) არსებობა საეჭვოდ უნდა ჩაითვალოს.

მეფობის* ჰერიოდეს? სამწუხაროთ ჩვენი ადგილობრივი წერილები*²² საგნის შესახებ არაერთხელ თარიღს არ იძლევა; მაგრამ ივანი გვაწვდიან ისეთ სინქრონიულ ცნობებს, რომელთა მიხედვით მოსახერხებელი ხდება ამ ჰერიოდის ხანგრძლივობის დახვედრებითი განსაზღვრა. სახელდობრ „ორ-მეფობის“ ჰერიოდის მეფეთა შორის ჩვენი წერილები ასხვლებენ, სხვათა შორის, ორ მეფეს: ფარსმან I-ელსა და ფარსმან მე-II-ს, რომელნიც ცნობილია არიან კლასიკურ მწერალთა თხზულებებშიაღ. ფარსმან I-ელს იხსენიებს თითქმის მისი თანამედროვე რომაელი ისტორიკოსი ტაციტი (56—117 წ.) ჩვენი წელთაღრიცხვის 35 წლიდან ვიდრე 60 წლამდე²³); სოლო ფარსმან მე-II-ეს დიონ კასიუსი 1-ეულის ადრიანე-იმპერატორის თანამედროვედ და აღნიშნავს, რომ 138 წელს ეს მეფე ცოცხალი იყო და რომში ვოფინის დროს იმპერატორი ცხენზე ვარჯიშობით განცვიფრებაში მოაყვანა²⁴). ეს ფარსმან მე-II ჩვენს მატანებაში „ორ-მეფობის“ ჰერიოდის უკანასკნელ მეფედ ითვლება; მაშასადამე ეს ჰერიოდი უნდა გაგრძელდებოდეს დახვედრებით 30 წლიდან 138 წლამდე, ან ცოტა გვიან, ე. ი. ადრეის კარდაცვლებიდან ფარსმან მე-II-ის მეფობის უკანასკნელ წლებამდე. უკეთეს ამ უკანასკნელის თარიღს ორი წლით გვიან ვიანგარიშებთ (140 წლის მხლობლათ), აღმოჩნდება, რომ ამ ჰერიოდის ხანგრძლივობა, რომელსაც ჩვენი წერილები „ორ-მეფობის ხანის“ ეთხიან, უნდა უდრიდეს სულ 108 თუ 110 წელიწადს.

ამ წინასწარ განმარტებათა შემდეგ ჩვენ გვეძლევა სშვალება „ორ-მეფობის“ შესახებ საკითხი შემდეგის სახით დაგვეჩინოთ:

30 წლიდან 140 წლამდე ქრისტეს შემდეგ არსებობდა თუ არა ძველს ივერიიაში რაიმე სახის ორ-მეფობა?

თითქმის უგულა ჩვენი ისტორიკოსები ამ კითხვას დადებითს ბასუხს იძლევიან; თითქმის უგულასა სჯერა, რომ აღნიშნულ ჰერიოდში იგეგია ორ-სამეფოს წარშაადგენდა. მხოლოდ თეიმურაზ ბა-

²²) იხ. ქვემოთ სხოლო მე-38. შეუღარე Латышевъ—Извѣстiя... I, стр. 622, стрк. 1—4.

²⁴) იხ. ქვემოთ სხოლო მე-40.

ტონიშიდლი სცდილობს საქმე ისე წარმოგვიდგინოს, ვითომც კს ორ-მეუფობა ზირველ ხანათ შინგ მარტო უფლებრივი ვითი-ლიუოს და არა ტერიტორიადური, ე. ი. იყრიაში უთვლიდუოს ორი მეფე და არა ორი სამეფო²⁵). მაგრამ როგორც თეიმურაზ ბატონიშვილი, ისე სხვა ისტორიკოსებიც (ვახუშტი, სულხ. ბარათა-შვილი და დიმ. ბაქრაძე) მხოლოდ უკრიტიკოთ და დიდმატიურათ იმეორებენ ჩვენი ზირველ-წყაროების სიტყვებს. დიმიტრი ბაქრაძის გარდა არც ერთი მთგანი არა სცდილობს, ამ თქმულებას თვით ად-გილობრივ ზირველ-წყაროებს გარდა სხვაგან სადმე მოუქებნოს უფროსარწმუნო და ეჭვ-დაუდებელი საფუძველი. მხოლოდ დიმიტრი ბაქრაძე, როცა ამგე თქმულებას იმეორებს, საჭიროდ სთვლის დასძი-ნოს, ვითომც იყრიაში ორ-მეუფობის დამაშტკიცებელ სახუის სტრა-ბონიც იძლეოდეს. სახელდობრ იგი სწერს: „სტრაბონი ამბობს: იყრია დასახლებულა ოთხის განვითარებულის წოდებით; ზირველს ეკუთვნის მეფენი; ამათში უმთავრესობს ისა, რომელსაც შეჰყვიდ-რეობა და წლოვანება უზიარტესობს აძლეუს; მეორე მხოლოდ მსა-ჯულაობს და სხათა წინამძღოლობს“²⁶). მაგრამ სცდება დიმიტრი ბაქრაძე, როცა სცდილობს „ორ-მეუფობას“ სტრაბონისა კოკგრაფიაში მოუქებნოს საფუძველი. აი როგორ იკითხება ეს ადგილი თვით სტრაბონის კოკგრაფიაში: „Четыре рода людей населяет страну (Иверію); одинъ и первый изъ нихъ, изъ котораго ставягь царей, по близости и возрасту самаго старшаго послѣ умершаго царя, — второе же лицо послѣ ца-ря отправляетъ правосудіе и предводителъствуетъ вой-скомъ“²⁷). როგორც ვხედავთ, აქ სწრულებითაც არაა დაზარატი

²⁵) თეიმურაზ ბატონ. — ისტორია... გვ. 147—148.

²⁶) ბაქრაძე — ისტორია საქართველოსი. ტფ. 1889 წ., გვ. 124.

²⁷) მოგვყავს ივ. ჯავახიშვილის რუსული თარგმანი მისი თხზულებიდან: „Государств. строй древн. Грузіи и др. Арменія“ т. I, стр. 8. შაღარუთ Латышевъ — Извѣстія... I, стр. 14; Ганъ — Извѣстія... I, 68; перев. Мищенко, стр. 511 (Географія, кн. XI, гл. 3, § 6). —

პირველსა და მეორე შეფეზე; შირ-იქით, სტრაბონი გვამცნობს გვეყვინება, რომ ის შირი, რომელიც „სახელად და ჯარს წინამძღოლობდა“, შეფე კი არ იყო, არამედ „მეორე პირი მეფის შემდეგ“, ანუ უპირველესი კარის-კაცი იყო; საკულისსთა აგრეთვე სიტყვები: „самого старшаго“ და „მეფის შემდეგ“ (და არა „самых старших“, არც „მეფეების შემდეგ“), რაც ცხადათ გვიჩვენებს, რომ სტრაბონას დროს ივერიაში ერთსა და იმავე დროს ჰყოლიათ თითო და არა ორ-ორი შეფე, როგორც ბაქრძე ვფიქრობდა.

ამგვართ, სტრაბონის მოწმობა კი არ ამტკიცებს ჩვენი წყაროების თქმულებას ორ-მეფობის შესახებ, არამედ შირდაში უარ-ჰყოფს მას. ამას გარდა; დიმიტრი ბაქრაძეს დაუიწყებია, რომ სტრაბონი გარდაიცვალა არა უგვიანეს 24 წლისა ქრ. შემდეგ, ხოლო თავისი „გეოგრაფია“, საიდანაც ზემოთ მოყვანილი სიტყვებია ამოღებული, დასწერა არა უგვიანეს 18 წლისა ქრ. შემდეგ; მაშასადამე სტრაბონის ფიზიკურათაც კი არ შეუძლო თავისი გეოგრაფიაში აღენახა ივერიის „ორ-მეფობა“, რომელიც, უგულა ჩვენი პირველ-წყაროების თქმულებით, ვითომც უნდა დაწყებულიყო აღერკის გარდაცვალების შემდეგ, ე. ი. 30 წელს ჩვენი ანკარიშით, ანუ 55 წელს თვით ბაქრაძისა და ვახუშტის თარღით.—ამრიგათ, სტრაბონი არც მოწმობს და არც შეუძლო დაემოწმებია ივერიაში „ორ-მეფობა“, რომელიც მისი გეოგრაფიას დაწერის შემდეგ, სულ მცირე, 12 წლით გვიან ვითომც უნდა დაწყებულიყო.

ამიტომ, თუ გვსურს აღნიშნული საკითხის შესახებ რაიმე სამართლე შევიტყოთ, ისეთს ვწერდებს უნდა მივმართოთ, რომელიც სტრაბონის შემდეგ ცხოვრობდენ და ჩვენი ისტორიიდან 30—140 წლებ შორის მომხდარ ამბებს მოგვითხრობენ. ამგვარ ვწერად და მასლით რიცხვს ეკუთვნის: ტატიტი (ცხოვრობდა 56—117 წ. ქრ. შემდეგ), დიონ კასიუს კოკეიანი (დაიბადა 150 წლის მახლობლათ ქრ. შემდეგ) და მცხეთაში ნაპოვნი ჭკის 75 წლის ბერძნული წარწერა. მაგრამ არც ერთი მათგანი ერთ სიტყვასაც არ ამბობს ივერიაში ორ-მეფობის შესახებ; შირიქით, სწორეთ იმ დროს, როდესაც ჩვენი ვითომ ორ-ორი შეფე უნდა მჯდარიყო, იცინი აქ იცნობენ მხოლოდ თითო შეფეს. საკუთრივ ტატიტი მოიხსენებს

ივერიის მეფეს ფარსმანს (=ფარსმან I-ეს), აღნიშნავს მის მეტობრულ განწობილებას რომის იმპერატორთან და ვრცლათ მოგვითხრობს, თუ ამ ფარსმანმა როგორ გააშეფა სომხეთში ჯერ თავისი ძმა მიტრიდატი და შემდეგ თავისი შვილი რადამისტი³⁸). მცხეთის ქვის წარწრიდან ვტუობილობთ, რომ ამ ფარსმანის შემდეგ ივერიის ტახტზე გაშეფებულა მისი შორეუ შვილი მიტრიდატი, რომელსაც, თავისი მამის მსგავსათ, მეტათ კარგი და მეტობრული განწობილება ჰქონია რომის სამს იმპერატორთან: ვესპასიანესა, ტიტუსსა და დომიციანესთან³⁹). დასასრულ, დიონ კასიუს კოკეიანი ფრიად საინტერესო ცნობას იძლევა ივერიის მეფის ფარსმან მე-II-ის შესახებ, რომელზედაც იგი მოგვითხრობს, რომ ადრინე-იმპერატორის დროს (117—138 წ.) ამ მეფემ სასტიკი იმი აუტებს მსახურებს, სომხებს, მიდიელებსა (სმარებსა) და კანდოკიელებსაო, რისთვისაც იმპერატორმა მას დიდი შტრივი შიაცოა⁴⁰). ერთი სიტყვით, სწორეთ იმ დროს, როდესაც ჩვენში ვითამ ირ-მეფობა უნდა უოფილიყო, უნხოეთის თანამედროვე მწერლები და მცხეთის ქვის 75 წლის წარწერა აქ იცნობენ მხოლოდ თითო მეფეს და მათაც ისეთს ძლიერს, რომ უოფლად დაუჯერებელია მათ ხელში ივერია ზოლიტიკურის მხრით ირ საუფოლდ უოფილიყოს კაკლეჯილი. როგორც ტიტრი და დიონ კასიუსი მოწმობენ, ივერიის მეფენი: ფარსმან I და ფარსმან II მთელს ამიერ კავკასიასა, სომხეთსა და მცირე აზიასიაც დიდის კავლენით სარკებლობდენ, კერძოთ ფარსმან I-ელი სასომხეთის შემოკრთებაზედაც კი იცნობობდა, — და აბ რა დასაჯერებელია მათ თავის საკუთარ სამოფლობელოში მეფობის შტრივი სხვასთან ჰქონებოდეთ განწილებული.

ამსახით, ჩვენ თანდათან მივდივართ იმ დასკვნაზე, რომ 30 წლიდან 140 წლამდე ივერიაში ირ-მეფობა არ უოფილა.

მაგრამ აქ უნებლიეთ იბადება კითხვა: მაშ საიდან და როგორ

³⁸) Ганъ—Извѣстiя... I, стр. 115—123.

³⁹) ibidem, стр. 114. ეს ქვა ნაპოვნია 1867 წ. მისის თვეში.

⁴⁰) ibidem, стр. 173—174 — Латышевъ—Извѣстiя... I, стр.

უნდა განვიხილო ჩვენს საისტორიო ძირველ-წყაროებში („ქართლის ცხოვრებასა“ და „ქართლის-მოქცევაში“) ის თქმულება, ვითომც ადერკის შემდეგ ივერიაში ორ-მეფობა დამყარებულაიყოს? ხუ თუ ჩვენი მატანიისა და ქრონიკის შემდეგნელთ შირდაშირ სკუთარის ფანტაზიით და სრულიად უსაბუთოთ უნდა შეეთხზათ მთელი ეს თქმულება? ხუ თუ მათ რაიმე უძველესი საისტორიო მასალა არ უნდა სჭეროდათ ხელში?

რომ ამ თქმულებაში ეველაფერი შემატანიისა და მექრონიკის ფანტაზიით არაა შეთხზული, რომ უკანასკნელთ ხელში ჭჭონებით რაღაც ძველი კარგი საისტორიო მასალა, — ეს, სხვათა-შორის, იშითაც შტკიბდება, რომ ჩვენი წყაროების სიაში აღნიშნულ ორ მეფეს: ფარსმან I-ულსა და ფარსმან მე-II-ეს მათი თანამედროვე უცხოეთის მწერლები (ტატიტი, დიონ კასიუსი) და მცხეთის ქვის 75 წლის წარწერაც იხსენიებენ. ცხადია, ჩვენს მექრონიკესა და შემატანიეს ხელთ ჭჭონიანთ რაღაც ძველი კარგი საისტორიო წყარო. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ ძველ წყაროში ივერიის მეფეთა უფლებრივი მდგომარეობის შესახებ დაახლოვებით ისეთივე ცნობა იქნებოდა მოთავსებული, როგორც ამ სკანზე ადერკის თანამედროვე სტრაბონი იძლევა, სახელდობრ ცნობა მეფის მეორე პირზე, რომელიც მშვედობიანობის დროს უზენაეს მართლმსაჯულებას აწარმოებდა, ხოლო თმანობისას ჯარს წინამძღოლობდა⁴¹). შესაძლოა იმ წყაროში, ადერკის შემდეგ, მეფეების კეერდით „მეფის მეორე პირთა“ რამდენიმე სახელიც უოფილიდუოს აღნიშნული. მაგრამ, როგორც სჩანს, ქრონიკისა და მატანიის ნაკვიანვეს შემდეგნელებს იმ ძველ წყაროში მოთავსებული მასალა სისწორით ვერ შეუცნიათ, თავისებურათ განუმარტაუთ და „მეფის მეორე პირნი“ მეორე მეფეებად მიუღიათ. ამ უკანასკნელის მიზეზსაც ახლავე დავინახაუთ.

უკვე რამოდენჯერმე გამოითქვა აზრი, რომ ჩვენი საისტორიო

⁴¹) ივერიის მეფის უფლებრივი მდგომარეობის შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევა: „Государств. строй др. Грузии и др. Армения“, т. I. Спб. 1905 г. განსაკუთრებით გვ. 8—19; ხოლო „მეფის მეორე პირზე“ გვ. 67—69.

წყარობის და, განსაკუთრებით, „ქართლის-ცხოვრების“ შემდგენლობის სომხის ისტორიკოსთა და, კერძოთ, მისე ქორენულის „სომხეთის ისტორიის“ გავლენის ქვეშ უოფიდან. უკზველია, ამ გავლენით აღდსნება ის გარემოება, რომ ჩვენი მატანე სსსომხეთის არმაკუნიანთა დინასტიას ქართლში ქრ. წინ ზირველ საგუენეში აშეფებს, თითქმის 120 წლით ადრე, ვინემ იგივე დინასტია სომხეთში ნამდვილათ გამეფებოდა (ინ. ზემოთ შენაშენა მე-13). მაგრამ ვველაზე უფრო მეტათ ამ გავლენის კვალი ადერკი-მეფის ცხოვრების აღწერასა და საზოგადოთ კერეთ წოდებულის „ორ-მეფობის“ ისტორიას ატევიას:

1. მისე ქორენულის მიწმობით ქრისტეს თანამედროვე მეფე სომხეთისა იუო აბგარი (5 წ. ქრ. წინ და 32 წ. ქრ. შემდეგ); სწორეთ ისე, როგორც ჩვენში იმავე დროს მეფეობდა ადერკი. ქორენულის თქმით, აბგარის დროს „იშვა მაცხოვარი ჩვენი იესო ქრისტე, ძე დვთისა“⁴²); სწორეთ ისე, როგორც ადერკის მეფობის დასაწეისში, ჩვენი შემატანის გარდამოცემით, „იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე ბეთლემს ურასტახისასა“.

2. მისე ქორენულით, აბგარის მოციქულები „შიდიან იერუსალიმს მაცხოვრას სსსახვად, რადგან ბევრი რამ გაცოხილი ქონდათ მისი სსსწულების შესახებ“⁴³); სწორეთ ისე, როგორც „ელიაზ მცხეთელი და ღონგინოზ კარსნელი“, ჩვენი მატანის სიტყვით, ქრისტეს ჭყარცმის წინ იერუსალიმს მიემკზავრებიან და თვით ჭყარცმასაც ესწრებიან⁴⁴).

3. ქორენულის „ისტორიით“ აბგარის დროს სომხეთში შემოდის ორი მოციქული: თადეოზ და ბართლომე⁴⁵); ჩვენი მატანით, ადერკის დროს დასავლეთ საქართველოში ქადაგობს ორი მოციქული: ანდრია და სვიმონ კანანელი.

⁴²) *История Армении Моисея Хоренского*. Москва 1893 г., стр. 76.

⁴³) *ibidem*, стр. 80.

⁴⁴) ქ.-ცხოვრ. კვირინძის გამოცემა, გვ. 51—51. მარიამ დედოფლ. ვარიანტი, გვ. 30.

⁴⁵) *История Армении...* стр. 83 и 86.

4. „სომხეთის ისტორიით“, აბგარი აშენებს ქალაქ ედუ-სას⁴⁶; ხოლო „ქართლის-ცხოვრებით“ ადერკი „უმეტეს სიმაცრე-თა ქართლისათა, ქალაქთა და ციხეთა, და უმეტეს მოამტკიცებს ზღუ-დეთა ქალაქისა მცხეთისათა, წყაღსა იმიურ და ამიურ“⁴⁷).

5. დასასრულ, მოსე ქორეხელის თქმულებით, „აბგარის გარ-დაცვალების შემდეგ სომხეთის სამეფო იყოფა ორ ნაწილიად: მისი ძე ანანუხი იდგამს გვირგვინს და მეფობს ედესაში; ხოლო მი-სი დისწული სანათრუკი — სომხეთში“⁴⁸). სწორეთ :მნარათევე, ჩვე-ნი წყაროების მოწმობით, ადერკის შემდეგ იუერიის „მეფობაჲ ორად კაიფო, ორნი მეფენი დასხდეს იმიურ და ამიურ: ქარამ (ქართამ) არ-მასს და მცხეთას ბრატმან“⁴⁹).

გვგონებთ, ამ მარალეღური ადგილების ჩამოთვლაც სკამათა დაუასკვნათ, თუ რა ძლიერი უნდა ეოფიდიეო სომხის ისტორიკო-სთა კაკლებს ჩვენს შემტრანეს და შექრონიკეზე. მაგრამ კანფაკოსთ მარალეღური ადგილების ამოწერა:

6. როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, კლასიკური მწერალთა მო-წმობით, 35 წლის მახლობლათ ქრ. შემდეგ იუერიაში გამეფდა ფარ-სმან I-ელი, რომელიც იმდენათ ძლიერი და ზურგ-გამატრეული იყო რომის იმპერატორთა მეგობრული კავშირით, რომ სომხეთში თავისი ძმა და შეილა კამეფა (იხ. ზემოთ შენიშვნა 38). ამ მეფეს ჩვენი წყაროებიც იხსენიებს; მხოლოდ ჩვენი მტრანე მის თანამე-დროვე მეფედ სომხეთში სთვლის „არენდს“ — „არავანდს“ (ანუ მოსე ქორეხელის ერუანდს) და თან დასქენს, ვითომც როგორც მისი წინამოადგილენი, ისე თვით ფარსმანიც ეოფიდიეონ „მორნილე-ბასა შინს სომეხთა მეფეთასა“ და შესწეოდენ „სომეხთა ეოფელთა

⁴⁶) ibidem, სტრ. 77.

⁴⁷) „ქართ.-ცხოვრ.“ მა⁴იამ დედოფლ. ვარ. 30; ტიკინაძის გამო-ცემა გვ. 58.

⁴⁸) Исторія Арменіи, სტრ. 85.

⁴⁹) სამი ისტ. ქრონიკა, გვ. 8—9. მარიამ დედოფლ. ვარიანტი, გვ. 31.

მეტრთა მათთა ზედა* ²⁰). ერუანდ-მეფის დროს „ივერიის მეფეს ფარსმანს“ იხსენიებს მოსე ქორენელიც და დასძენს, რომ ეს მეფე თავისი ვართა ხშირათ შეეწოდა ხოლმე ერუანდ-მეფეს სძარსებთან იმის დროსა ²¹). მაგრამ, როგორც მოსე ქორენელის სახელით ცნობილი „ისტორიის“ ტექსტის კრიტიკამ დაამტკიცა, სომხეთის მეფეს ერუანდს, რომელსაც ქორენელი და ჩვენი მატანე ფარსმან I-ელის თანამედროვედ სთვლიან, სრულიადაც იმ დროს არ უმეფენია სომხეთში, რა დროსაც ქორენელი უწევებს ²²). და ეს ასეც უნდა უოფილიუო, რადგან, როგორც თანამედროვე ტაციტი მოწმობს, ფარსმან I-ელის დროს სომხეთში მეფობდა მის და რომაელების მიერ დადგენილი მისივე ძმა მიტრიდატი და არა ერუანდი, გინა „იარვანდი“, როგორც ქორენელი და ჩვენი მუშატანე კვარწყმუნებენ. ცხადია, თუ საიდანაც უნდა ამოვღოს ჩვენს მუშატანეს ეს უაღბო თქმულება ფარსმან ზირველის საერთაშორისო დამოკიდებულებათა შესახებ. მაგრამ აი კიდევ მკვლელითები:

7. ფარსმან I-ელის შემდეგ, როგორც ზემოთ შევნიშნეთ, მცხეთის ქვის წარწერა იხსენიებს მის ძეს ივერიის მეფეს მიტრიდატს. ჩვენი ადგილობრივი წყაროები კი ფარსმანის შემკვიდრედ სთვლიან „აზორკს“ (= „არძუკ“, „აზუკ“, „არსოკ“), რომლის შესახებაც „ქართლის-მოქცევა“ არავითარ დეტალურ ცნობას არ იძლევა, „ქართლის ცხოვრება“ კი ბუერს ამბობს და მთელი მისა მოთხრობა თითქმის არაფრით არ განსხვავდება მოსე ქორენელის თქმულებისაგან. სახელდობრ, ჩვენი მატანე ამბობს: აზორკის დროს სომხეთში სუშატ ბიურატანმა მოჰკლა იარვანდი და მის ნაცვლად კავიყუა არტაშინი ²³); სწორეთ ისე, როგორც, მოსე ქორენელათ, არტაშეს მეფე იჭერს სომხეთის ტახტს სუშატ ბიურატის ძის ბაკრატუნის

²⁰) „ქართლის-ცხოვრება“, მარიამის ვარიანტი, გვ. 31.—ტიკინაძის გამოცემა 62.

²¹) *История Армении*, стр. 93 и 94.

²²) Г. Халатьянц—*Армянские аршакиды*, стр. 27 и 29.

²³) ტიკინაძის გამოცემა „ქ.-ცხ.“, გვ. 62.—მარიამ დედოფლ. ვარ.

დახმარებით, რომელთან ბრძოლის დროსაც მოიკვლის კრუნდ შეუე⁵⁴).

8. „ჭართლის-ცხოვრებით“ არტაშანის მეუბობაში ქართველები შეუერთდებიან ოსებს, ფიქებს, ზანჯიანებს, ძურძუკებსა და ლეკებს, შეესევებიან სომხეთს, დაარბიენ მის ჩრდილო პროვინციებს, გამო-ბრუნდებიან უკან და დაიბნაკებენ შტკვრის მარცხენა ნაპირას, სადაც წამოეწევით სომხის დაშქარი, აუტენსთ სასტიკს ბრძოლას, დახმარ-ცხებსთ და გაფინტავსთ⁵⁵). — მოსე ქორენელითაც, არტაშესის მეუბო-ბაში აღახებმა შეიერთეს ნახევარი ივერია და მთიულეობი, გადაიარეს შტკვარი და შეესიენ სომხეთს; არტაშესმაღ შეკრიბა დიდალი დაშქარი და აღახები შტკვრის მარცხენა ნაპირზე გადარეკა, სადაც მოხდა დიდი ბრძოლა, რომელშიაც აღახები დახმარცხენ და იძულე-ბული გახდენ ზავი ეთხოვით⁵⁶).

9. ჩვენი მატრიანის თქმულებით, რამდენისაშე ხნის შემდეგ სომხებსა და ქართველებს კიდეც აუტრელებთ ბრძოლა; სომხე-თის შეუე არტაშანი შექკრებს დაშქარს და წარმოგზავნის ქართლისაკენ თავისი შვილის ზარუნის წინამძღოლობით; ქართველები მიიშველიებენ ოსებს, დახმარცხებენ ზარუნს, ტვევად წამოივებენ და დარიალის ციხეში დააშწუვდევენ⁵⁷). მოსე ქორენელით: რამდე-ნისაშე ხნის შემდეგ არტაშესმა ჩრდილო პროვინციათა დაშქრის უფროსად დანიშნა თავისი შვილი ზარუნი, რომლის წინააღმდეგაც გააღაშქრა ივერიის მეუემ ქარწამში, შეიხურა ზარუნი და კავკა-სის მთის ციხეში ჩასვა⁵⁸).

10. შერამ, „ჭართლის-ცხოვრებით“, ქართველების წინააღმ-დეგ გამოემართენ სუმბატ ბევრიტიანი და არტაშანის ორი ძე: არ-ტაგაზი და ტიგრანი ეყოელითა სპითა სომხითიანითა, რის შემ-დეგაც ქართველები იძულებული გახდენ ზავი ეთხოვით და ზარუნი

⁵⁴) *История Армении...* стр. 94—95 и 89.

⁵⁵) „ქ.-სტ.“ მარიაშის ვარიანტი, გვ. 32—34.

⁵⁶) *История Армении...* стр. 98.

⁵⁷) მარია დედოფლის ვარიანტი, გვ. 35—36.

⁵⁸) *История Армении...* стр. 102.

ტყვეობიდან გაათავისუფლებინათ ⁵⁹). — მოსე ქორენელით: „ნარეკის შიკშეულენ მისი ძმები: არტავაზდი და ტირანი, სუმბატ ბიურა-ტითურთ, დაეგნ ქარწამს და თავისი ძმა ტყვეობიდან გაათავისუფლეს ⁶⁰).

აღარ განვადრძობთ ზარალეულნი ადგილების ამოწერას, რადგან ვგანებთ ზემოთ აღნუსხული ადგილებითაც სკამათ ირკვევა, თუ რამდენათ ძლიერი გავლენა ჰქონიათ სომხის ისტორიკოსებს ჩვენი საისტორიო ზირგულ-წაროების შემდგენელებზე. კერძოთ უკანასკნეული ოთხი ზარალეული ადგილის შესახებ უნდა შევნიშნოთ, რომ აქ მოსე ქორენელის მოთხრობაში მხოლოდ ქართველი მეფის სახელია შეგვლილი (ჭარწამი აზოტკის ნაცვლათ); დანარჩენი მხრით კი ქართული მოთხრობა არსებითათ მოსე ქორენელის მოთხრობის განმეორებას წარმოადგენს. მაგრამ, როგორც თვით სომხის მეცნიერები ამტკიცებენ. მთელი ის 24 თავი მოსე ქორენელის „ისტორიის“ მეორე წიგნისა (თავები 37—61), სადაც შეფუკრუნდა, არტავაზისა და არტავაზდისა ლაშარკი, სომეხთა ხალხური ეპოსის ნაწარმოებია და არა ისტორიული მოთხრობა ⁶¹). მაშასადამე, ამგვარსავე მასალად უნდა ჩათვალოს ჩვენი წაროების ის ადგილებიც, რომლებიც იმავე მოსე ქორენელის „ისტორიის“ ადნიშნული თავებიდანაა ამოღებული, და კრიტიკულათ დაწერილი ისტორიიდან სამუდამოთ უნდა გამოირიცხოს.

ამ შენიშვნების შემდეგ ჩვენი აზრი კერძო წოდებული «ორ-მეფობის» შესახებ მოკლეთ ასე შეგვიძლია გამოვხატოთ:

1. მთელი ის პერიოდი, რომელსაც დღემდე ჩვენი მატრიანის ბრმა მიზეზი „ორ-მეფობის“ სახელით იცნობდენ, ნამდვილათ იუკრიის ცხოვრებაში არაფითარს ორ-მეფობას არ წარმოადგენდა; 30—140 წლები შორის, ისე როგორ მათ უწინ და მათ შემდეგაც, იუკრიანში ერთსა და იმავე დროს მეფობდა მხოლოდ თითო მეფე, რომელ-

⁵⁹) მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 36.

⁶⁰) *Исторія Арменіи*, стр. 102.

⁶¹) Г. Халатьянц—Армянск. эпосъ въ Исторіи Моисея Хоренскаго. Москва 1896 г., стр. 209—314.

საც, სტრაბონის მოწმობის თანახმად, კვერდთ უღვა მისივე საკვარეულოდან არჩეული მეორე ზირი; ეს ზირი შეუფეს ეხმარებოდა ჭარის წინამძღოლობასა და უზუნახსი მართლმსაჯულების წარმოებაში. ერთი სიტუვით, ამ დროს ივერიაში არ არსებობდა აბსოლუტური მონარქია, მაგრამ იქ არც დუარქია უოფილა. საერთაშორისო სკოთხების გადაწყვეტაში ივერიის შეუფეს, იმავე სტრაბონის მოწმობით, სამდგველოება უწვედა დახმარებას⁶²); მაგრამ, როგორც ტაციტის მოწმობიდან სხანს, როცა შეუფე მოისურვებდა, მონაწილეობას იღებდა როგორც ჭარის წინამძღოლობაში⁶³), ისე საერთაშორისო საქმეების გადაწყვეტაშიაც⁶⁴).

2. წვენი ქრისიანისა და მატიახის შემდგენელთ ხელში უნდა ჰქონებოდათ კარგი ძველი წყარო, სადაც ივერიის შეუფეებთან ერთად, ადერკის შემდეგ ფარსმან მე-II-მდე, „შეუფის მეორე ზირთა“ სახელებიც უნდა უოფილეოო მისსენებულად; მაგრამ, მოსე ქორეხელისა და მისი შზგახსი შწერლების სეღგაელებით და შწიგნობორული წამბაძველობის წყალობით, მათ ამ კარგ წყაროში აღნუნხული ფაქტები და ზირები ერთმანეთში აურეკიათ და ამგვართ ფაქტიურის ერთშეფობის საგვლათ წარმომდგარა შწიგნობორული თორ-შეუობა».

3. კლასიკურ შწერაღთა შიერ დაცული ძვირფასი საისტორიო რნობები ივერიის შესახებ საშვალეებს კაძმდეგს გამოვარკვოთ, თუ წვენი ზირეულ-წყაროების შიერ წარმოდგეხილს შეუფეთა თრ სიაში („არმაზის შეუენი“ და „მგნეთის შეუენი“) რომელი სია უნდა ხათვალოს საკუთრად ივერიის მეფეების ნუსხად და რომელი—„შეუფის მეორე ზირთა“ სად. ფარსმან I-ელი და ფარსმან II-ე წვენი ზირეულ-წყაროების უკვლა ვარიანტში „არმაზის შეუეთა“ შორის

⁶²) Страбонъ—Географія, кн. XI, гл. 3, § 46: „Второй классъ составляютъ жрецы, которые вѣдаютъ также тяжбы съ соседними народами“ (пер. Мищенко, стр. 511).

⁶³) ახე მოიქცა ფარსმან I პართელებთან ბრძოლაში (Ганъ — Извѣстія... I, 115—117).

⁶⁴) ახე მოიქცა ფარსმან I-ელის შვილი რადამისტი, როცა თავის ბიძა მიტრიდატთან გამართა მოლაპარაკება (ibidem, стр. 120—121).

არიან მოხსენებულები; როგორც ვიცით, ამ ორ შეფეს მათი თანშე-
დროვე კლასიკური შწერლებიც ნამდვილ ივერიის შეფეებად სთვლიან.
მაშასადამე ივერიის მეფეებად უნდა ჩაითვალოს ის პირნი, რომელ-
ნიც ჩვენს წყაროებში ეგრეთ წოდებულ „არმაზის შეფეებად“ არიან
მოხსენებულები; მეორე რიგის („მცხეთის შეფეთა“ სია) სახელები კი
— შეფეთის მეორე პირთა, ე. ი. მთავარ-სარდალ-მსაჯულთ-უხუცესთა
სახელებს უნდა წარმოადგენდეს.

ამით ვათავებთ ჩვენს შინაშინებს ეგრეთ წოდებული ორ-შეფო-
ბისუ შესახებ ძველ ივერიაში და ადურკის მომდევნო შეფეთა ისტო-
რიის სისტემატიურ შესწავლას შემდგომისთვის გადავდებთ.

ს. გორგაძე.

მე-XII საუკუნის ქართული მწერლობის ხასიათი და რუს- თველის „ვეფხისტყაოსანი“.

(წაკითხულია საზოგადო კრებაზე 1908 წ. 21 თებერვალს.)

„ესე ამბავი უცხონი,
უცხოთა ხელმწიფეთანი,
პირველ ზნენი და საქმენი,
ქებანი მათ მეფეთანი
ვპოვე და ლექსად გარდავსტკვენ,
ამითა ვილაუბეთანი“...

„აკამდის ამბად ნათქვამი
აწ მარგალიტი წყობილი“.
რუსთაველი.

შ ი ნ ა ა რ ს ი :

I. „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის გამო.

II. „ვეფხისტყაოსანი“ თამარის კარის მწერლობის ქეშმარიტი გამოსახულება; თამარის პიროვნებამ ხელი შეუწყო ჩვენში სპარსული ხასიათის კარის მწერლობის გაჩენას; სპარსული მწერლობის ის ხანა, რომელიც გახდა თამარის დროის კარის მწერლობის წინამორბედი; ბუმბურაზების შესახებ სადევ-გმირო ამბების მოწონება მე-XII საუკუნეში; ამ ამბები; აღმზრდელითი მნიშვნელობა; სპარსული კარის მწერლობა აველაზე უფრო შესაბამებოდა თამარის დროის საქართველოს მდგომარეობას; რუსთაველი, როგორც თავისი წრისა და ეპოქის ნამდვილი შეილი, უნდა დაინტერესებულიყო „უცხოთა ხელმწიფეთა“ ამბებით; „პირველ ზნენი და საქმენი, ქებანი მათ მეფეთანი“ შეიქმნა კანეად, რომელშიაც გამოიქარგა დროის მიმართულება და პოეტის ღრმა სულის მოძრაობა; პოეტის დროს „ამბად ნათქვამი“ გარდაიქმნა „წყობილ მარგალიტად“.

III. „ვეფხისტყაოსანი“ შინაარსისა და გარეგანი ფორმის მხრით.

IV. „ვეფხისტყაოსნის“ შედარება „ბარამიანთან“ და „ეს-რამიანთან“.

V. პოეტის ფანტაზიით სადევ-გმირო მოთხრობის შეცვლა; ქაჯების შესახებ თქმულება; თანამედროვე ფილოსოფიური მიმართულების გავლენა „ვეფხისტყაოსნის“ დამწერზე.

დასკვნა.

I

ანგრეთი ლიტერატურული ნაწარმოები ისე პატივცემული არ უოფილა ჩუქში, როგორც რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“. ქართულ მწერლობას იგი შიანდა ქართული კულტურის უძვირფასეს სამკაულად. ლიტერატურის აღორძინების ხანიდან დღემდე ტანის ამ წიგნისა და მისი ავტორის ქება-დიდება, და, რა თქმა უნდა, ლიტერატურის თეორიის განვითარებასთან ერთად, უნდა აღძრულიყო მისი შესწავლის ისტორია, უნდა აწონ-დაწონილიყო და დაფასებულიყო ეს ქართველი ურის სიამაუეც.

შართლაც, იგი შეიქმნა ერთ ფრიად სიანტურესო მსჯელობის საგნად, როგორც ჩვენში, ისე სხვაგან; მაგრამ, გამოირკვა თუ არა ამით ჭეშმარიტება, გვაქვს თუ არა ჭრუჭრობით, მისას მკვლევარების წყალობით, სწორი და უტყუარი აზრი ამ ნაწარმოებსა და მის ავტორზე? სრულიადღ არა. პირიქით, რუსთველისა და მისი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ კითხვა ჭრუ ისევ სიწინა, ავტორის ვინაობა ისევ ბურუსშია გახვეული, მისი და მისის შრომის შესახები კითხვები დღემდის წველიადში განისვენებს. რა არის ამისი მიზეზი?

ერთი, — ეს კერძოდ ქართველობაზე უნდა ითქვას, ჩვენის აზრით, — უნდა იყოს გაზვიადებული და ცრუ-პატიოტიზმი; მეორე ჭრუფანი ურუდიციის უქონლობა, რომელიც უნდა ითქვას საზოგადოდ, თუ სახეში მივიღებთ, როგორც ქართველ, ისე უცხოელ მის მკვლევარებს.

ქართველი მკვლევარები იმ აზრისა იყვნენ¹⁾, რომ ავტორის პოემა ორიგინალა, პოემის ქება-დიდებას საგანს თამარ-მეფეა, მაშასადამე ქართულის ცხოვრების უტყუარი ფაქტებია მოთხრობილი ამ პოემაში და საკუთარი, როგორც გმირებისა, ისე ქვეყნების სახელები აღდეკორიულია და მათი გაკება და ახსნა შესაძლებელია მხოლოდ თამარის დროის ისტორიის შესწავლა-განხილვით, რადგან იმ დროის ისტორიის ამბები აქვს ამ ნაწარმოებს სარწმუნად დადებულია.

¹⁾ ვახტანგ VI, დავ. ბუბინაშვილი, აკაკი და გ. წერეთელი, დიმი. ყიფიანი, სვიპონ ქვარაიანი, მ. ჯანაშვილი და სხვანი.

აქედან ის დასკვნა გამოიყვანათ, რომ ზოგადად არც სმარსული, არც სხვა უნდა შეეყვანოს არაფერი, ვეკლავურს ქართული აზრი და მნიშვნელობა უნდა მიეცეს¹⁾).

ამგვარი აზრი, ვამოთრებ, დაბადა ცრუმ და გაზვიადებულმა მამულის სიუვარულმა და ჭკროვანი ერუდიციის უჭირბოლობამ. მარტო სამშობლოს სიუვარული და ქართული დაბარაკის ცოდნა გერ მისცემს საკმაო ძალას ადამიანს, გადასწევიტოს ისეთი საკითხი, რომელიც შეეხება ერთი ლიტერატურის მეორეზე გაფლენას. ნემის აზრით, არაფერი ამ შემთხვევაში ისეთი საჭირო არ არის, როგორც იმ ერის ენისა და ლიტერატურის შესწავლა, რომელსაც თამარის დროს ლიტერატურის ზრდა-განვითარებაზე დიდი გაფლენა უნდა ჰქონებოდა.

ზირველ შეგნიერად, რომელმაც დაუღვა საფუძველი „ვეფხისტყაოსნის“ სერიოზულს შეგნიერულ კრიტიკას, უნდა წაითვალის ზროფ. ნ. მარა, რომელიც წინააღუდკა მის დრომდი კაბატონებულ შემდღარ აზრებს ამ ნაწარმოების შესახებ; მაგრამ ჭურ სტუდენტად შოფთი და ზომამზე მეტად კატეგეპული სმარსული გაუღენით მე-XII საუკუნის ქართულს საერო შწერლობაში, ბ. მარო ანქარდა, გამოკეჭვა თავისი აზრი ამ ზოემის წარმოშობის შესახებ, რის გამოც იგი წავარდა შოარე უკიდურესობაში.

კამათის დროს იმ ზირებთან, რომლებიც უდქროდენ ამ საკითხს მარტოდენ ქართულის ნციონადურა თვალსაზრისით, ახაღკაზდა შეგნიერმა დაიწყო თავ-გამოდებით „ვეფხისტყაოსნის“ სმარსუთადან წარმოშობის აზრის შტკიცება და კიდევ დასახელა მისი თრიკინადის ადგილ-სამოთულო. იგი ფეჭრობდა, რომ ამ ნაწარმოების თრიკინადი ბრიტანიის შუზეუმში არსებობს და რომ რუსთველის კუთვინის მის დრომდი ზროზით ნაწერი სმარსული რომანის ლექსად გადაკეთების სახელით; მხოლოდ ამ ბოლო დროს ბ. მარმა შესწორა თავისი შეგდომა და თავის ერთ შრომაში („Тексты и разыскания по ари.-груз. филология, в. IV. С.-Петербург. 1902 г.) იგი ამბობს

¹⁾ ამ მხრით ვეკლავზე უფრო ტიპიური ხასიათი აქვს ბ-ნის სიმონ ჭეარიანის შრომა: „შოთა რუსთველი და მისი პოემა“, რომელიც მოთავსებულია 1903 წ. „მოამბის“ მე-7 და მე-8 ნომრებში.

შემდეგს: „ადგილი შესძლებულაა „ვეფხისტყაოსნის“ გერმანულად შესწავლამ აღმოაჩინოს ამ ლექსად გადაკეთებულს სპარსულ რომანში შეტანილი დასურათბატება ქართველი ავტორის ნაწინობი ტიპებისა და მოვლენებისა შოკტური იტავ-ტაკვრით, რომელიც განსაკუთრებით აშკარა იქნებოდა თანამედროვეთათვის. ეს იტავ-ტაკვრითი შოკტია დღესაც წამდენამდე გამოსწვიარსო“¹⁾.

ეს ორი უკიდურესობა შედგია იმისა, რომ არც ერთს რუსთველის შესახებ დამწერს ჯერ არ შეესწავლა ამ ავტორის ენა იმდენად, რომ შესძლებოდა ტექსტის წაკითხვა და ზირუთენელი მსჯელობის გამოთქმა²⁾; ზირიქით, თითოეული მათგანი სდდილობდა გაეყვანა თავისი

¹⁾ იხ. Тексты и разыскания по арм.-груз. филологии, вып. IV. Н. Марр, 55—56 С.-Петербург. 1902 г. შარშან წინ გამოცემულს პატარა წიგნაკში „История Грузии“ ბ. მარრი აღიარებს: „სიუვეტი ნახესხებია აწ დაკარგულის სპარსული ორიგინალიდან“ (стр. 33. С. Петерб. 1906 г.).

²⁾ პატივსაცემა ბ. ნის ა. სარაჯიშვილის შრომა: „ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილები“ (იხ. „მოამბე“ 1895. 96, 97, 98 და 99 წლებისა). ვეფხისტყაოსანი მეცნიერულად გამოსცა დ. ჩუბინაშვილმა ორჯერ 1846 და 1860 წ. წ. სანკტ-პეტერბურლს. ზოგიერთი შეკდომების მიუხედავად, ეს გამოცემა დღემდის საუკეთესო სახელმძღვანელოა პოემის შესასწავლად. დ. ჩუბინაშვილის გამოცემის შემდეგ, „ვეფხისტყაოსნის“ მეცნიერული გამოცემა და კომენტატორობა იკისრა ბ. დ. კარიჭაშვილმა „წერა კითხვის გამ. საზ.-ის საბჭოს მინდობილობით“ [ტფ. 1903 წ.]. სამწუხაროდ, მსენებელი გამოცემა მჭევრმეტყველურად მოწმობს, თუ რა ნაკლებად ესმის რუსთველის ენა ისეთი პირებსაც კი, რომლებიც ცნობილნი არიან ქართული ენისა და მწერლობის მკოდნებად. ბ. კარიჭაშვილმა ბევრი, ჩვეულებრივის მკითხველისათვის ადგილი გასაგები ადგილი თავისი კომენტარიებით სრულებით დააბნელა: მაგალითისთვის საჭიროდ ვთვლით, დავასახელოთ ზანანი: 38, 133, 136, რომელთა აზრი კომენტატორის მიერ სრულიად წარყვნილია გარდა ამისა კომენტატორი ზშირად მარტავს ისეთ ადგილებს, რომლებიც თავის თავად ცხადია, მაშინ როდესაც უყურადღებოდ სტოვებს ბევრს გაუგებარ და საცილობელ ადგილს; ნამეტურ შესანიშნავა ავტორის სურელი, გამოაქყოს პრედიკაციებს „ა“=„არს“ (შემწეობითი ზნა).

ერთხელვე დაჯინებული აზრი, გაეტანა ერთხელვე გულში ამოჭრის სურვილი; ბევრს მათგანს, თუმიტა-კი ესმოდა ალაგ-ალაგ ზოემის სიტყვები, მაგრამ ან ხსნიდნენ ალექოროულად და სწდელითა მათი სურვილისა დაგვრად აქსნათ ზოემის ადგილები, ან და ზოგიც, მათი მოწინააღმდეგე, სწდელითადა ეთქვა, უკვლავური სმარსულია და ერთი სიტყვა არც თამარის, არც ქართველების შესახებ ამ ნაწარმოებში არ მოიხილება.

ამხანაურად ერთი-მეორის შუღლი და მტრობა იმდენად აბრმავებდათ, რომ ისედაც ხორწ კითხვას კიდევ უფრო აბნელებდნენ, მაშინ როდესაც ზოემის შინაარსის კეთილსინდისიერსა და ზიურთუნელ განხილვას შეეძლო მიეყვანა ადამიანი სწორსა და ნათელ დასკვნამდე.

მაგრამ, სამწუხროდ, არცერთი რუსთველის შესახებ დამწერი ერთი სიტყვითაც არ შეხებია ზოემის შინაარსს, ეოველი მისი მკვლევარი ათავებდა თავის მუშაობას წინასიტყვაობის განხილვით. თუმიტა არც წინასიტყვაობას დღემდე სკამოდ შესწავლილი და განხილული.

მიუხედავად მთელის ლიტერატურისა ამ საგნის შესახებ, „გუფის-ტეოსანის“ მოვლინება მე-XII სუკუნეში დღემდის გამომცანად რჩება. გამოეგებული აზრი, ვითომც „გუფის-ტეოსანის“ ამბავი წარმოადგენდეს მე-XII სუკუნის ისტორიულ შემთხვევათა ალექოროულ გამოსატყულებას, ჩვენ მიგვანწია ეოველ სოფუტეელს მოკლებულად; ერთი რამ არის ჭეშმარიტად სარწმუნო, სახელდობრ ის, რომ ზოემა საკრო მწერლობის მიმართულების ჭეშმარიტი გამოსატყულება.

ამ წერილით ჩვენ გვსურს აღვნიშნოთ და, შეიძლებისა და-გვარად, გამოვარკვეოთ ტინი იმ სადეე-გმირო ¹⁾ მოთხრობისა, რომელიც დაედვა საფუტელად რუსთველის „გუფის-ტეოსანს“. ამ საკითხის გამოსარკვევად ჩვენ საჭიროდ მიგვანწია ერთი მხრით მე-XII სუკ. მწერლობაში გაბატონებულას მიმართულების კათვალისწინება, მეორეს მხრით იმ წყაროს კაცნობა, საიდანაც იერებს ძალ-დონის და მასდას იმ დროინდელი ქართული კარის მწერლობა. იმ უცხო ლიტერატურ-

¹⁾ „სადეე-გმიროს“ ჩვენ ეფუოდებთ აღმოსავლეთურ საეპიკრა ამბებს, სადაც მოქმედ პირებად ადამიანებთან ერთათ გამოყვანილი არიან სხვა და სხვა მავნე სულენი, დეეები და ქაჯები.

რული მიმართულების კანონბა, რომელსაც თვალსაზრისით გაუღონა კონ-
ნდა მე-XII საუკუნის ქართულის საერთო ლიტერატურის აღორძინება-
ზე, ავტორის ნაწარმოების შინაარსისა და მის დამახასიათებელ თეი-
სებათა შესწავლასთან ერთად, გახლავთ ის ერთად-ერთი გზა, რო-
მელიც ნუნ ავრნიეთ ამ საგნის კვლევის დროს.

II

თამარის ციურმა სახემ, მისმა სოცნებო მშეკნიერებამ და სამე-
ფო ჭკუმ მეტის-მეტად აამდლა მეფის უზენაესი უფლება და შეუწ-
ყო ხელი მისი ზიროვნების გაღმერთებას. მისმა ჭკოროვნებამ და სან-
დობიანმა სახემ ზეშთააკონა თანამედროვე მელექსეთა მუნა, რამაც
გამოიწვია კარის ლიტერატურის განვითარება.

ამ კარეშობას უნდა გამოიწვია ლიტერატურული მოძრაობა
სმარსეთის ურთიერთობის ნიადაგზე აღზრდილსა და დავით აღმაშე-
ნებელის მიერ ზილიტიკურად გაღლიერებულსა და სწავლა-ცოდნით აუ-
ვაკებულს საქართველოში.

თამარის დროის ქართული ლიტერატურის საუცხოო აუვა-
კებას, რასკვირველია, ხელს უწეობდა ის კარეშობაც, რომ იმ დრო-
ინდელ ქართველს აღარ შეუძლია დარჩენილიყო მარტოოდენ სასულიერო
მწერლობის ქრისტიანული ასქეტისმის ვიწრო ფარგალში, რასაც
აშკარად ვამჩნევთ მეზობელ სომხურს სასულიერო ხასიათის მწერ-
ლობაში. იმ დროინდელის ქართული აზროვნების ინტერესები თხო-
ულობდენ უფრო მეტს: ხანგრძლივმა რაინდულმა ბრძოლამ სახელ-
მწიფოებრივობის შესაქმნელად მომამზადებულ ხანაში და სპერძნეთის
და აღმოსავლეთის ცივილიზაციის დაახლოვებით კანონბამ, ადრე
გათავისუფლა ქართველობა სარწმუნოებრივი ასქეტისმის კავლებისა
გან; ამიტომაც ქართველები მწერუნვალივით დაქვაფენ სმარსულ ლი-
ტერატურას და იწვეს სმარსული ეპოსის ნიმუშებით სარკებლობა.

მაშინდელი სმარსული ლიტერატურა, რომლის გამოშატველია
ფირდოუსის „მეჭანამე“ და გაზნის სუდთნის მკმუდის კარზე კარის
ლიტერატურის უმადლეს წერტილამდის განვითარება, ვგელაზე უფ-

რო შეუფერებოდა თავისის შინაარსით თაშარის ბრწინებულ ეპოქის სულს და მიმართულებას.

მაგრამ, რომ უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ რამდენად ბუნებრივი იყო იმ დროინდელ მწერალთა სწარსულის ლიტერატურის ნიმუშებით გატაცება, საჭიროა გადავავლოთ თვალი სწარსული მწერლობის სახელდობრ იმ ხანას, რომელშიც დიდი და განსაკუთრებული გავლენა იქონია ჩვენს იმ დროინდელ მწერლობაზე.

სწარსული ლიტერატურის აუვავებასა და განვითარებას მე-XI საუკუნის პირველ ხახვარში ხელა შეუწყო გაზნის სულთნის მამულის კარზე საკარო ლიტერატურის განვითარებამ და მასთან ისეთი კლასიკური ნაწარმოების განქნამ, როგორც არის უკვდავი ფერდოუსის „მაჰ-ხამე“. ამ ნაწარმოებში შეტად ძლიერი გავლენა იქონია მთელს სწარსულ ლიტერატურაზე; ეს გავლენა უმთავრესად იმაში გამოიხატა, რომ ფერდოუსის შემდეგი შკოსნები სიუჟეტად ღებულობენ ხალხურ თქმულებებს, რომლებიც დარწმუნდა ფერდოუსის. ამ გვარი მიზნაძეულები უოველითვის შოკვითხრობებს რომელსაშე როსტომის საგვარუდლოდან გამოსულ გმირზე: ზოგი მათგანი აქებს როსტომის შვილის გმირობას, ზოგიც ვისმე მის ნამომავალს.

ამნაირად იწინა თავი მიზნაძეული შკოსნების მთელმა დასმა, — რომელშიც შექმნა ეპოს-რანდული ლიტერატურა, რისთვისაც შოლელეული იქმნა მთელდს ირანის ლეგენდარულ-ისტორიული მასლად; ეს მასლად რომ შემოვლიათ, ჰოეტებმა მიმართეს ნამდვილ ისტორიულ ამბებს და იქიდან სარკებლობდენ ისეთი შემთხვევებით, რომელთაც ლეგენდარული ხსიათი ქქობდათ, თუშცა რომ უფრო განართობი უოფელიყო მათი ნაწარმოები, ისინი მათში ვრცელ ადგილს უთმობდენ თავის საუთარ ფანტაზიას, ასე, ამნაირად, ეპოსი თანდათან იცვლება: ჭურ საეპიკო — სადეგ-გმირო ამბებად, შემდეგ კი ზღაპრად. შემდეგში შკოსნებმა აირნიეს ორი გზა: ერთი წეება თავისი ნაწარმოების სიუჟეტად იღებს არაბულ ზეპირ-გარდმოცემებს, შორე კი, უშეტქისი ნაწილი, არჩვენ ისტორიული პირების საგმირო საქმეებს.

მაგრამ ფერდოუსის გავლენა სწარსულ ლიტერატურაზე როდი განისაზღვრება მხოლოდ საეპიკო ლიტერატურის ფარგლებში; იგი

ინებს თავს აგრეთვე რომანულ ზოგზიაშიც. მისი „იუსუფ-უ-ზულეიხა“ (ჟიოსებ-ზალიხანანი) თუმცა მოკლებული იყო ძალად ზოეტურ ღირსებებს, მაგრამ ამ ნაწარმოებშიც მას გამოუჩნდა მრავალი შიშობაძველი (სმარსულის ნაციონალური ეპოსისა და ფირდოუსის შესახებ იხ. Nöldeke das iranisch. national Epos, 5 ibid. 14 folg. ფირდოუსის შიშობაძველების შესახებ იხ. წინასიტყვაობა: livre des rois Jules Mohl).

ფირდოუსის „იუსუფ-უ-ზულეიხა“-სთან სჯიროა დავასხედოთ ორი სხვა რომანული შინაარსის ნაწარმოებიც: ერთი ეკუთვნის ფირდოუსის თანამედროვე უნსურის კადამს; ეს უნსურიც ფირდოუსთან ერთად სცხოვრობდა გაზნის სულთნის შაჰმუდის კარზე, იყო ძვირეული ფირდოუსისა და ვეედა კარის შქურდისა, და დასწერა რომანი „ვაშუ-უ-აზრა“, რომლის გაცნობა შეიძლება დღეს მხოლოდ თურქულ ენაზედ გადმოღებულის, იმავე საუქეტის, ნაწარმოებით; ამ ნაწარმოების ავტორს უსარკებლებია სმარსული ვერსიით.

შეორე ამ ნაწარმოებთაგანა, რომელიც ჩვენთვის ფრიად საინტერესოა — რომანი „ვის-უ-რამინი“ გადმოკეთებულია ახალ სმარსულად ფალაური ორიგინალიდან, რომელიც შემთხვევით გადარჩენია არაბების შემოსევას, შეეხება იგი უძველეს დროს. ¹⁾

¹⁾ ჩვენი „ვის-რამინი“, როგორც თარგმანის წინასიტყვეობაც გვიჩვენებს, არის ამ სმარსულის ორიგინალის თარგმანი; ქართულ თარგმანში ბევრი ადგილი თითქმის სიტყვა-სიტყვით ეთანხმება ორიგინალს, მაგრამ ზოგიერთი მისი ადგილი უფრო ვრცლად არის გადმოცემული, ზოგი შემოკლებულია, ან სრულიად გამოტოვებული, ან განზრახ შეცვლილი. (მაგალთად ადგილი: „დიეგრდერ შაკ ნეჭიშინედ იჩოპარ“ (სმარსული ტექსტი, 116), მთარგმნელს გადაუსხვავერებია ასე: „მარგალიტი ღორსა წინა აღარა დაყარა“ (ვისრამ. 125. შეუდარეთ სმარსულს მათესი, თავი 7, მუხლი 6), მაშინ როდესაც აქ ნათქვამია: „მას არკერთი მარგალიტის თვალი აღარ დუგდია მიწაზეო“. შეუდარეთ აგრეთვე სმარს. ტექ. 394, 5=ქარ. ტ. 451, 10: „რომლისა მიწისაგან დაბადა (ღმერთმან კაცი), ბოლოსა ეამსა მენვე მიიყვანს“. სმარსულში მიწის მაგიერ არის: „პრ-ნიეთი, მარგალიტი. განზრახ შეცვლილია აგრეთვე ორიგინა-

ამხიარად ჩვენთვის საინტერესო სმარსული ლიტერატურის შე-
რიოდში ჩვენ ვხედავთ ორნაირს ნაწარმოებს: ეზოსს ანუ სადევე-გმარო

ლის შემდეგი ადგილი (იხ. სპარს. ტექსტი, გვ. 113, სტრიქ. 18):
سیاسی تاجیکان کاندانان ستمگس، სადაც ნათქვამია: მასწავ-
ლებელი რომ საამო ვალობას იწყებს, მოწაფე იმ წამსვე ცეკვას
გააბამსო, ამ ადგილს მთარგმნელი ასე თავის გემოზე სცვლის:
„რა ზეკესი ორ-მალთა უკრევედეს, დიაცონმან შეშპარისა კიდე რამცა
ქნას?“ (იხ. გვ. 121. 23—24. Н. Мартъ. Ж. М. Н. Ир., стр. 202
1896 г. стр. 228, стр. 3.) ზოგი ადგილი სრულიად დამაბინჯებელია,
რაც უმეტეს ნაწილად მოწმობს გადამწერელთა უეციობას; მაგალითისთვის
შევიძლია დავასახელოთ ორიგინალის შემდეგი ადგილი (გვ. 280. სტრ.
18), „ვევრ ბანენდ არაშრა კემან გირ, კი ეზ სარი ბე მერე ანდოზტ
იეკ ტირ,“ რომელიც ნიშნავს: „არაშს იმიტომ უზმობენ მვისარედ, რომ
მან სარიდან მერეამდი გასტყორკა ისარიო“; სიტყვა „სარი“-ს (ქალაქის
სახელია) ნაკვლად ქართულში ვკითხვლობთ სიტყვას „სიარულით“, რაც
შეუწყენარებელია (იხ. ქართ. ტ. გვ. 303, სტრ. 17—18). ეს ადგილი
აღნიშნული აქვს პრ. მარსაც. (Ж. М. Н. Ир. 1895. стр. 234. ibid.
стр. 1., სადაც აღნიშნულია კუროზები, რომლებსაც ვხვდებით ქართულ
გამოცემაში.)

დამაბინჯებელია აგრეთვე ქართული ტექსტის (იხ. გვ. 445) ადგი-
ლი: „საწუთრო ძველია და ჩვენ შიგან სიზმართა ვვაეთ“ (ბელნაწ.
„ედკამთ(?)“ . იხ. ბელნაწერები №№ 96 და 1728, შპი მოაბადის სიკედ-
ლი ტახისგან). სპარსულ ორიგინალში მას უდრის შემდეგი ადგილი:
„ჯჰან ხაბ ესტ ვე მა დერ ვეი ხაიოლიმ“ (იხ. გვ. 387, 12), რომელიც
ნიშნავს: „ეს სოფელი ძილია, და ჩვენ კი მასში სიზმარნი ვართ“, რაც
სრულიად ნათელია. ამგვარსავე შეცდომას იღენს გადამწერელი მეორე
ალაგას, ფრაზაში: „არ მებრალეების უთმინობა და უძალობა,“ სადაც სი-
ტყვა „უძალობა“, სპარსულის ტექსტის მიხედვით, უნდა შეიცვალოს
„უძილობად“ (იხ. ქართ. ტექსტი 254—სპარ. 237, 4). ძალიან ხშირად
მთარგმნელი სცდილობს შეამოკლოს აზრი, რის გამოც ორიგინალის ენის
სურათიანობა სრულიად იკარგება. მაგ. სპარსულ ორიგინალში ვკითხუ-
ლობთ (გვ. 116 სტრ. 2):

შოკებს, რომლებიც ბოლოს და ბოლოს დებულობენ ზღაპრის წასათს, და რომანულ შოკებს, რომლის ნიმუხად შეგვიძლია დავასახულოთ ქართულ ენაზე ცნობილი „ვის-რაშიანი“. კარის შერდებს შორის საბატო ადგილი ეჭირათ აგრეთვე მებოტბებს, რომელთა მიზანი იყო შეფუთა შემოხბა, შქქება.

რაც ნიშნავს: „ეს სიტყვა უთხრა ვირომ თავის დასა და ვისმან თვალბან მარვალიტი გადოსწვიმა“-ო.

მთარგმნელს ეს შეენიერი ადგილი შეუცვლია ასე:

„ვირო ვითაცა ეუბნებოდა, ვისი საბრალოდ ტიროდა“, და ამგვარადვე ამოკლებს და სცვლის მთარგმნელი აკვილს, სადაც რამინი ოცნებობს ვისის დარბაზისკენ გატყორცილის ისრის ზეედრზე. სპარსულ პოეტს ეს ადგილი მეტად პოეტურად აქვს გადმოცემული, იგი ამბობს: „რამინმა რომ ისარი გაუშვა, დევის ფიქრთა ლაშქარი შეჰყარა“-ო. ეს ადგილი მთარგმნელს ასე შეუცვლია:

„რა რამინ ისარი გასტყორცა, მერმე საგონებელსა ჩაიჭრა“-ო. ამგვარადვე ამოკლებს, ან და სრულიად სტოვეებს მთარგმნელი ისეთ ადგილებს, როგორც არის, მაგალითად, „გუმბათზე ნიგოზის დაყრა“-სი და ძიძინაგან ვისის დარიგების“ შეენიერი შედარება. „ძიძას თითქო ნიგოზი დაეპაროს გუმბათზე“-ო, ამბობს სპარს. ტექსტი (იხ. სპარს. ტექსტი, გვ. 62, სტრ. 19—ქართ. გვ. 59, სტრ. 10-15). ქართულ ტექსტში ამ სიტყვებს ვხვდებით სხვა ადგილას, სადაც სპარსულის შესაფერი ადგილი მას არ ეთანხმება (იხ. ქართ. ტექსტი, გვ. 243, სტრ. 9—10). ამნაირად თარგმანი მოკლებულია ორიგინალის პოეტურ ღირსებებს, მაგრამ ზოგან სავეებით არის დაცული ორიგინალის ენის სურათიანობა. ეტყობა, ავტორს მეტად თავისუფლად უთარგმნია, რის გამო არსებული ქართული თარგმანი ბევრით განსხვავდება ორიგინალისგან. სპარსული „ვის-რაშიანი“ ლექსად სთარგმნა გრაფმა გერმანულად (ჟურნალში „Zeitschrift der morgenlandischen gesellschaft“, 1869). თარგმანის უმეტესი ნაწილი საოცარი სინამდვილით გადმოგვეცემს ორიგინალს; შრომას დართული აქვს აგრეთვე ამ ნაწარმოების შინაარსის ვრცელი მოთხრობა. ქართული თარგმანი სპარსულ ორიგინალს ზეენზე ადრე შეუდარა პროფ. ნ. მარმა (И. М. 1896 r., стр. 223—228).

ახლა ვიკითხოთ: რას წარმოადგენს მე-XII საუკუნის ქართული მწერლობა?

აქც, როგორც სპარსულ ლიტერატურაში, ჩვენ ვხედავთ იმგვარსავე სადეკ-გმირთ მითხრობებს, როგორც „ამირან-დარეჯანიანია“, რომანტიული შინაარსის ნაწარმოებს, როგორც „ვის-რამიანია“ და ხოტბებს ანუ შესხმითს ქებას, მიმართულს თამარისა და მისი შუღლის დაეით სოსლანისადმი.

ჩვენის ისტორიის მთელი წარსული წმინდა რაინდული გახლდათ; ბუმბუკაზობა და გოლიათობა, როგორც ამის მოწმობს ჩვენის მატანის მითხრობება ისტორიული გმირების შესახებ, ძალიან მოწონებული უნდა უოფილიუთს იმ დროინდელ საქართველოში.

ამიტომ სრულიად ბუნებრივად უნდა ჩათვალოს ისეთი ამბებით გატარება, როგორცაც მოგვითხრობს ფირდოუსის „შაჰნამე“, რომლისკან გადმოღებულ ცალკე წიგნებს დიდი მოწონება ჰქონია ჩვენში, როგორც ამის მოწმობს ქართული „როსტომიანია“-ს, „ბეჟანიანია“-ს და სხვების თარგმანება¹⁾. ამგვარი გატარებით აიხსნება ჩვენს მწერლობაში ისეთი საგმირთ ღდაზრის არსებობაც, როგორც არის „ბარამიანია“, რომელიც ძლიერ გავრცელებული უოფილდა ჩვენში, რასაც მოწმობს მრავალი ხელნაწერება საქართველოს თითქმის ეველა კუთხეში (იხ. „ქართული მწერლობა მე XIII—XIV საუკ.“ ზ. ჭინაძე, თფაღისი, 1885 წ.). ამგვარივე გატარებით აიხსნება ისეთი სადეკ-გმირთ მითხრობის არსებობაც მე-XII საუკუნეში, როგორც არის „ამირან-დარეჯანიანია“, ამოღებული, შროფ. მარის გა-მოკვლეუთ, სპარსული რომანებისა და მითხრობების კრებულისა „ვისია-ჰამზა“ (Жур. Мин. Нар. Пр. Спб., 1895 г. № 10.

¹⁾ პროფ. მარის გამოკვეუთ, „შაჰ-ნამეს“ ანუ შეფთა წიგნს მშენიერად იცნობდენ ქართველები ჯერ კიდევ მე-XI და მე-XII საუკ. (იხ. მისი წერილი: „ორიოდ სიტყვა შაჰ-ნამეს ქართული თარგმანის შესახებ“ გაზ. «ივერია» №№ 132, 133, 135, 1891 წ.). როსტომიანის და ბეჟანიანის რედაქციების შესახებ ვრცელი ბიბლიოგრაფიული ცნობები მოყვანილი აქვს ბ. ექვთ. თაყაიშვილს თავის Описаніе рукописей общ. расир грам. среди груз. населенія т. I, вын. II, стр. 375.

стр. 328. Н. Марръ — Изъ книги Царевича Баграта. Изв. Академіи Наукъ, томъ X, № 2245).

სადეგ-გმირთ მოთხრობების არსებობა მე-XII საუკ. მწერლობაში შეტანილია გავამართლეთ იმ მოსაზრებითაც, რომ სკართ დი-ტრატურის შინაარსად შეფუქების ხოტბებს კარდა უნდა გამხდარიყო აგრეთვე ხელმწიფეების შესახება სკამირო ამბები, რადგან ეს უკანას-კნელები წარმოადგენდნენ თავისი შინაარსით სამეფოდ მოწოდებული ზირების სკამირო საქმეებს.

ამ სამეფოდ მოწოდებული ზირების სკამირო საქმეებს, კარდა იმისა, რომ სსსამიონის სკაითხავი იყო შეფუთა და დიდებულთათვის, ქტიონდა აგრეთვე დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობაც. სხელდობრ, ამ გვარი ამბების მიხანა იყო აღზარდათ იმ დროინდელი ქართუ-ლის გულში შეფის უზენაესი უფლებებისადმი ერდგულებისა და პატი-ვის-ცემის გრძნობა. მართლაც, ამ ამბებში უმთავრესი გმირი კანს-კუთრებულის პატივისცემით უფქერის და ეპურობა შეფეს. მოვიფუ-ნით მაკალითები „გუფხვის-ტუოსნი“-დან და „ვის-რამიანი“-დან.

როდესაც როსტკვან შეფემ მოიხურვა წულის ზირს შვედარის მტირალი შოუმის ამისი ტაკება, ჟურ მონები ტაკზაგნა მის მოსუ-ვანად, შტრამ გუფხვის-ტუოსნიშა უურადლების დირსიდ კი არ ტახ-და ისინი: შეჟდა ცხუნზე და გაუდგა თავის ტხას; მონებმა დაბი-რეს მისი შეპურობა, შტრამ შინ ისინი ისე შოაქცია, რომ შტურსაც კი შეებრადებოდა: ვისაც კი გადაქკრა მთარახი, უკვლა შვერდაშიდო კაპლო. „რაზოშინცა მიეწიფხეს, უოულნი შვედართა დასახხა; კაცი კაცსა შემოსტკორნა“... როსტკვანი ძლიერ შესწუხდა და აუთანდილ-თან ერთად გამოეხითა იგი ცხენით ტარიელს მისაწვად. როგორ იქცევა ამის შემხედვარე ტარიელი?

„რა სცნა შეფე მოვიდათ, ქკრა მთარახი მისსა ცხენსა;

„მასვე წამსა დაიკარკა“...

აი როგორ უხსნის ტარიელი შემდეგში ამ თავის საქციელს აუ-თანდილს თავის თავკადასავადის ნობის დროს ქებაში:

„მოვიბედე, მომეწია, რა პატრონი შენი ვნახე,

„ხელმწიფობით შემებრადხეს, ამად ხელი არ შევახე,

„თვალთა წინა გამოვექეცე, მეტი არა შეუზრახე“.

(„ვეფხ.-ტე.“, ხანა 425, წ. კ. ს.ზ. გამოც. 1903 წ.).

ამას გარდა ეს ამბები უოველთვის იღუაღურად ხატვენ მეფეს: როსტკევან არაბთა მეფე იყო „ღუთისკან სვანი, მღაღი, უხვი, მღაბაღი, მოსამართლე, მოწყაღე, შუედარებელი მუომარი და მოუბარი წყლანი“ (ვეფხ.-ტე., ხანა 32).

გახელმწიფებულდი რამინი ამგვარ აღთქმას სდებს ღუთის წინაშე: „ვირე ცოცხალ ვიყო, შენს ბრძანებას არა გარდავედე, მოსამართლე, მღაბაღი, ღმრთის მოშიში, მართლის მეტყველი, სიმართლის მიქნეღი, გლახკათა დაუჭირველი და მოწყაღე, შენთა დაბადებულთა და მონათა მეშველი ვიყო“ (იხ. ვისრ., გვ. 448, სტრ. 11).

ოღონდაც რომ მეუვის იღუაღთა განზორციელებანი გახლავან: არაბთა მეფე როსტკევანი, ფრიდონ მღაღი, სვე-სრული, მეფეთ-მეფე, რომელსაც ზოეტი ამკობს ებთეთებით: „მზე შუქ-მოიფეე“, „მტერთა სისხლისა მიქეფე, მოგლენიღი, მორჭმული“ და სხვ.

ეს ამბები ასწავლიდენ აგრეთვე მეფისათვის თავდადებას: ცბიერის რამაზ მეუვის საომრად გამზადებული ტარიელი, სხვათა შორის, ეუბნება თავის ჟარს:

„ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის, სულნი მათნი ზეცას რბიან“-ო.
(ნუბ. 436, ტაბ. 3. წ. კ.—425.)

რა თქმა უნდა, ამ გვარის ხასიათის ამბები დიდ ზეტეოს მოი-ხოვებდენ მეფეთა თვალში და მათი გამღეჭსაფნი გახდებოდენ მეფეთა მთვარველობის სავნად.

ამხარად, ერთის მხრით, გაზნის სულთნის მიწმუღის კარზე სძარსუღის საკარო მწერლობის განვითარებას (ეს მწერლობა წარმოადგენდა ხოტბებს, ქებათა-ქებას, მიმართულს მეუვის უზენაესის ზიროვნებისადმი), მეორეს მხრით, სდევე-გმირო მოთხრობებს, როგორც არიან ირანისა და, სოზოგადოდ, აღმოსავლეთის ქვეუნებისა და ხელ-მწიფეების შესახება თქმულეებები, უნდა შეეწო ხელი იმდროინდელის ჭართული მწერლობის სძარსული ღიტკრატურის ეკგმაზე გამოწვობისათვის; ამას-კი, თავისი მხრით, ხელს უწყობდა საქართველოს მოღიტიკურად გაძლიერება და გულტურუღის ცხოვრების აუვაება, თამარის მეფობის დროს.

მაშასადამე, რუსთაველი, როგორც თავისი წრისა და ებთების ნამ-

დვილი შეიღი, უნდა დანტერესებულყო უცხოთა ხელმწიფეთა
 ამბებით. თვითონ ზოტიც ხომ გულახდილად აღიარებს ზოტიმის
 დასასრულში. მოთავსებული ტაქთით (ნუმ. 1591):

„ესე ამბავნი უცხოინი, უცხოთა ხელმწიფეთანი,
 „ზირველ ზენი და საქმენი, ქებანი მათ შეფეთანი,
 ვზოგე და ლექსად გარდავსთქვენ, ამითა ვილაუბეთანი“¹⁾

ეს ადგილი საქმაოდ გვეხმარება ავხსნათ ის ძნელი გამოცანა,
 რომელსაც წარმოადგენს რუსთველის ქნარი: ამ ადგილიდან აშკარად
 სჩანს, რომ რუსთველს ეს უცხო ხელმწიფეების შესახები ამბები
 უნახავს და ლექსად გარდაუთქვამს.

მართლა და რა გასაკვირველია, უოფილიყო გავრცელებული
 „გეფხის-ტოლისის“-ებური ზღაპრული ამბები იმდროინდელს საქარ-
 თველოში, სადაც სწარსულების გაგუენას ისე შაკრად კეიდა ფეხი,
 და სადაც, როგორც სუფოგელკან, აღმოსავლეთის ხალხებიდან შემო-
 დიოდა და ვრცელდებოდა უძველესი ზღაპრები და მოთხრობები ინ-
 დოეთისა და არბეთის შესახებ, თან ზეზირ-გარდმოცემით, თან ღი-
 ტრატურის საშეალებით? იმ დროინდელი სწარსული ღიტრატურა
 იყო მთელის აღმოსავლეთის ფანტაზიის და ოცნების სამდვილი
 სღარო: უამრავი მოთხრობები, ზღაპრულის ანუ რომანულის შინა-
 არსისა, ტარიედაისა და აუთანდილისებური სკომრო საქმეები, რომ-
 ლებიც მოწონებული იყო მთელს აღმოსავლეთში და სამეტურ დიდ
 ირანში, და რომლებიც დიდის სისწრაფით ვრცელდებოდა მთელს
 მსოფლიო ღიტრატურაში, რა თქმა უნდა, გავრცელდებოდა და ჩაი-
 მუნებოდა ისეთს გმირულსა, სოცნებო და სსზღაპრო ქვეყანაში, რო-
 გორიც უნდა უოფილიყო თამარის დროის საქართველო, რომლის
 კულტურული ცხოვრება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სწარსეთთან?!
 ამას გარდა მაშინდელ ისტორიულს და სასახლის სცენების დროს,

¹⁾ „ვილაუბეთანი“ — ლექსისთვის არის ნათქვამი, სატიროა მხოლოდ
 ორი უკანასკნელი მარცვალი ერთი მეორის ადგილზე დაესვათ, რომ მი-
 ვილოთ ფორმა: „ვილაუბენითა“. შეადარეთ ამას წინახიტყვაობის ხანა:
 „ესე ამბავი სწარსული ქართულად ნათარგმნები, ვით მარგალიტი ობოლი
 ხელისხელ საგომანები, ვზოგე და ლექსად გარდავსთქვენ“ (ნუმ. ხანა 14).

რომელიც ხსიათდებოდა იმ გვარის რაინდული საქმეებით, თან იღენდა უველა წარჩინებული და რუსთველივით თამართან დახლოებული და მოტრფეალე პირი, რა გასაკვირველია, მოწონებული უოფილიყო ისეთი ზღაპრული გმირობაც, როგორსაც წარმოადგენდა შთელის „ვეფხისტყაოსნის“ ცხოვრება.

ამიტომ ეს უცხო ხელშეწყობის შესახები ამბები, ანუ ზოეტის თქმისა არ იუოს, ეს აწირველ-ზნები და საქმენი, ქებანი მათ შეფეთანი შეიქნებოდა საუკეთესო კანკა, რომელშიაც უნდა გამოქარგულიყო უდრშესად გრძნობიერისა და ხელქმნილი ზოეტის სულისა და გულის მოძრაობის სურათები.

მაშასდადე, ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის ამბავი, იქამდის „ამბად ნათქვამი“, იმ დროიდან უნდა გამხდარიყო, „წუთბილი მარგალიტი.“ ეს ის დრო იყო, როდესაც ზოეტის „თვალთა შისგან (თამარისგან) უნათლოთა ენატრამცა ახლად ჩენა“, როდესაც შკოსნის გამიჯნურებულ გულს შოელოდა იტივე, რაც უოველს გულის ბრმად მიშოელის აღმოსავლეთის მიჯნურის გულსა, და ტარიელიც ხომ ამგვარის მიჯნურის ნამდვილი ტიპი იყო? ცხადია, ზოეტის ფანტაზიას უველაზედ უფრო ვრცელ ადგილს უთმობდა „ვეფხისტყაოსნის“ მოთხრობა.

მაგრამ, იმის გამოსაკვლევადა, თუ როგორი უნდა უოფილიყო ამბავი, რომელიც დაეღვა საფუძვლად შის დიდებულ ნაწარმოებს, სჰირთა კავინოთ იგი შინაარსისა და გარეკანის ფორმის მხრით.

III

შინაარსის მხრით, ეს ნაწარმოები არაფერს განსხვავებულს არ წარმოადგენს, სხვა იმ დროინდელ სალიტერატურო ნიმუშებთან შედარებით; როგორც მათი, ისე ავეფხისტყაოსნისა შინაარსი ერთი სიტყვითაც არ ეხება ქართველებს: აუთანდილი არაბია, არაბეთის შეფის როსტრეკანის კარზე გაზრდილი; სპიშარ გზას სანამ გაუდგობოდე (ტარიელის სპებრად), შიგზითას შედის და იქ ლოცვულობს; ლოცვა შისი ნამდვილას მშქმადიანის ლოცვაა; ებიტეტები, რომლებითაც ის შიმართავს დშერთს, წვეულებრივია საღვთის-შეტრეველო ები-

ტარებას მუსულმანების სჯულში: «მადლო ღმერთო», «ხმელთა მადლოცა»¹⁾ — «უფალო უფლებათაო [შეადარეთ სმარსული: «ხულოვანდო, ხულოვანდი ჟაჰან, ხულოვანდი ზემინუ ოსემან»¹⁾ — «უფალო უფლებათაო, უფალო ხმელთა და ცათა (ცისა და ქვეყნისაო)], მოვლენილო, შირკმულა, მუფლობულა გულის თქმათაო» და სხვ. ხშირად იხმარება მაჰმადიანისკან ღოცვაში და, საზოგადოდ, ღვთის მიმართ წარმოთქმულ სიტყვაში.

აუთხდილის ანდერძი ნამდვილის არაბის ანდერძია, ნამეტურ უურადღების ღირსია ამ შირით ეს ტაჰში:

- მაჰვს საქონელი ურიცხვი, ვერვისკან ანაწონები,
- მიეც გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები,
- შენ დაამდიდრე უფველი ობოლი, არას მქონები,
- მიღვწიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ, მოვეტონები.“

მაჰმადის სწავლის უმთავრესი პრინციპებია გლახაკებზე ქონების გატეხით სულის გაწმენდა და მონების დათავისუფლება; უამისოდ შეუძლებელია, მაჰმადიანის წარმოდგენით, სამოთხეში შესვლა. მაჰმადის სჯულის ამგვარმა პრინციპებმა ისე ძლიერი გავლენა იქონია, რომ მისი მოძღვრება განსტეგიფრებულის სისწრაფით მოედვა მთელს აღმოსავლეთს, სადაც მონები მეტად შევიწროებულნი იყვნენ; ამიტომაც აუთხდილი, როგორც არაბი, იბარებს: „ვიინცობა, მოკვედი და ცოცხალი ვეღარ დაგბრუნდი, ჩემის სულისთვის ეს სმადლო საქმე ქებით: ჩემი საჭურჭლე გლახაკებს მიეცით და ჩემი მონები დაათავისუფლეთო²⁾. ეს გლახაკების დამდიდრება გვხვდება აგრეთვე „ვისრამიანში“, რომელიც ცეცხლის მსახურების დროის გამომსატრევი ფაქტური მოთხრობაა: „წავალ, უოვლისა ცოცხისკან

¹⁾ იხ. Сказки Понугая изд. В. Жуковского, С.-П.-В. 1904 г. Персидск. текстъ (стр. 7). „ვისორამინის“ წინასიტყვაობა, სპარს. ტექსტი, გვ. 1—2.

²⁾ იხ. კურანი, თავი II, 40, 76, 77, 79, 104, 147, 172, 255, 277; თავი III, 15, 180; თავი IV, 79, 160; V, 15, 60; VIII, 5; IX, 18, 72, 104, 105; XIV, 32; XIX, 32, 56; XXI, 73; XXII, 42, 78; XXIII, 4, 62; XXIV, 37, 55 და სხვ.

გავიბანები, ღმერთსა შეგებწეწეა, კლასთაზედა საქონელსა ტყვესწმ, ნუ თუ ღმერთმა შემაწეწეა... და ეს კი არღვევს იმათ მისაზრებას, ვინც თქმობს, ვითომც კლასკებზე ქონების გაცემა, როგორც ცოდვასგან განმათაყისუფლებელი საშუალება, მიღებულია მხოლოდ ქრისტეს მოძღვრებაში.

ტარიელიც აგრეთვე უცხო ქვეყნის, ინდოეთის შეფის შეიღია, ნესტან-დარეჯანიც ინდოეთის შეფის ქალია, ფრიდონ, ფატმან, უსუნ და სხვები—სუვევლა აღმოსავლეთის ხალხებს ეკუთვნიან. მნათობების სახელები: ოტარიდი, მუშთარი, ასპიროზ, მარხი, ზუალი, ეველა ის შეიღი ვარსკვლავი, რომლებიც მოწმად ჰქვებიან აეთანდილს, მისის სუღიერის ტანჯვების დროს, ჩვეულებრივია სმარსულ ნაწერებში; მითხრობის სული და ძირითადი თვისებები, თვით ამბავი, მოქმედების ასმარეზები—არაბეთი, ინდოეთი, ჩინეთი, მუღლაზარი²⁾, ზღვათა სამეფო, გულანმარო, ხარაზმა და სხვ. სუვევლა უძველესი აღმოსავლეთის ქვეყნებია, ეველათერი, მამსაღამე, მათ შესახებ უძველეს ამბებს წარმოადგენს. მამსაღამე, კითხვა მხოლოდ იმაშია, თუ საიდან არის შემოსული ჩვენში «ვეფხისტყაოსანი»?

ეჭვს გარეშეა, რომ მითხრობა ოდესმე ზეპირს არაბულ თქმულებს წარმოადგენდა, მაგრამ ცხადია ისიც, რომ იგი, რუსთველის «ვეფხისტყაოსნის» სიუჟეტად კახლამამდი, ეველათერის, სხელდობრ, სმარსული ლიტერატურის, სამკვიდრებულს შეადგენდა. ეს მთა უფრო სარწმუნოა, რომ რუსთველის დროს სმარსეთი იუა, როგორც საკუთრივ ირანულ, ისე, სკართოდ, აღმოსავლეთის შესახებ თქმულებათა მტვირთველი. ამას ამკარად გვიჩვენებს ის მასაღა, რომლთაც სარკებდობს, როგორც რუსთველის წინა დროის, ისე მისი თანამედროვე სმარსული შწერლობა.

1) იხ. «ვისრ». სპარს. ტექ. გვ. 253, სტრ. 15—16. ქართ. ტ. გვ. 12—14. სიტყვა-სიტყვით სპარსული ასეა: «უნდა გავიბანო ყოველი ცოდვისგან, ჩემთვის ღვთისაგან საშუალება ვითხოვო, დერვიშებს მიგსცე, რაც მებაღია»...

2) ამ სიტყვის შესახებ იხ. ქვემოთ.

როგორც ზემორე მოვიხსენიეთ, სმარსული ლიტერატურის ბრწყინვალე განვითარება დაიწყო კახისის სულთნის მატყულის კარზე „შაჰ-ნამეს“ დამწერის ფირდოუსის მოვლინებით. ამ გენიოსმა ზოეტმა თავისი ზოეტური შინის განსახორციელებლად აიღო უძველესი სმარსეთის მეფეთა შესახები თქმულებები, მაგრამ, ვინ იტყვის, რომ ირანის სუბიეკო ამბები და ფირდოუსის უკვდავი ზოეზია ერთი არის?!

ზოეტმა ერთი ძაფით, ერთი იდეით შეკერთა მთელი სმარსეთის ეპოსი, მთელ ნაწარმოებში ერთი იდეა, ბოროტის კეთილთან, სინათლის სიბნელესთან ბრძოლა გამოიყვანა და, თავისი გენიოსობისა და ჟადოსნური ლექსების ძალით, შექქმნა მსოფლიო ლიტერატურის უძვირფასესი საუნჯე.

აკრევე მოიქცა „ვის-ო-რამინ“-ის გამდექსევი, ჟორჯანული ზოეტი ფან-უდდისი, რომელმაც თავისი ნაწარმოების შინაარსად გამოიყენა უძველესის დროის შესახები ფაქტური მოთხრობა, რომელიც მან მზა-შხარეული აიღო და, ცოტა რამ ცვლილებების შეტანით, გალექსა.

აკრევე მოიქცა ზოეტთა მეფე უნსურიც, რომელმაც შექქმნა ზირველი რომანტიკული შინაარსის ნაწარმოები „უამე და აზრა“, რომელსაც ბევრი მიმამდევი გამოუჩნდა¹⁾; უნსურმაც თავისი ნაწარმოების სიუჟეტად აირჩია ერთი ძველად გადექსილი ამბავი²⁾.

შემდეგის დროის და რუსთველის თანამედროვე სმარსული მწერლებიც აკრევე იქცევან: ისინიც, წინაპრებით, სარკებლობენ უკვე შეკრებილი მასლით, რომელიც თრეკარი იყო: ან სეპიკო, სადეგ-კმირა, ან და რომანტიკული. ეს თუ ის ზოეტი თავისი ნაწარმოების სიუჟეტად იღებდა ისეთ მოთხრობას, რომელიც უფრო შეეფერებოდა მას სურვილსა და მიზანს.

რუსთველის თანამედროვემ, გამოჩენილმა რომანტიკოსმა ნიზამმა

¹⁾ უნსურის ნაწარმოები გამოიყენა სიუჟეტად 6-მა სახელოვანმა ზოეტმა, რომელთა სახელებია: 1) ფაზიხი ჯურჯანი, 2) ქამალ-უდდინ ჰუსაინ დამირი, 3) შუაბი ჯეშყანელი, 4) მელანა მუჰამედ ალი ასტარაბადელი, 5) მირზა მუჰამედ სადიუ ნაჰი აღმურავი და 6) ხაჯი მუჰამედ ჰუსაინ შირაზი.

²⁾ H. Ethè, Neupersische Litteratur, 240.

თავისი ნაწარმოების „ისკანდერ-ნამუ“-ს შინაარსად გამოიყენა ვეფხისტყაოსანდრე მაკედონელის შესახებ თქმულება, რომელიც მის დროში ვერცხლებოდა აღმოსავლეთში. ამავე ნიშანზე თავისი დიდებული რომანის „ხოსრაუ-შირინ“-ის [خرسرو و شیرین] შინაარსად აიღო ძველი ლეგენდა, რომელიც შეეხება სასანიდის დინასტიის მთავრის „შჰ-ხოსრაუ“-ს სომეხთა თავადის ასულის შირინისთვის გამოყენების (ხსენებული ლეგენდა მხოლოდ ჩონჩხია ნიშანის ხოსრაუ-შირინთან შედარებით, რომელიც უძესანიშნავესი ქმნილებაა რომანტიკული ზოგიხის ფარგლებში, მოქმედ შირთა ზისხლოგიური დასურათბტებით და ორი შეუვარებულის მწეხარება-სიხარულის მხატვრული აღწერით).

მანვე თავისი ზოგის „ლეილა და მეჰნუნია“-ს სიუჟეტად აიღო არაბული ლეგენდა ბედუინების ცხოვრებიდან, რომელიც წარმოადგენდა ლეილა და კაისის მიჯნურობის ამბავს (კაისი ზოგტმა მონათლა „მეჰნუნია“-ს ანუ „შმაგია“-ს სახელით). აგრეთვე თავისი უკანასკნელი ნაწარმოების „ჰაფთ-ფაქარ“-ისთვის ნიშანზე ისარგებლა ძველი სმარსული ლეგენდით სასანიდის დინასტიის მეფის ბაჰრამ გურის¹⁾ შესახებ.

ამნიარად ჩვენ დავინახეთ, რომ სმარსული ზოგტები თავიანთი ნაწერების სიუჟეტად იღებდენ ან ირანულ სადეგ-გმირთ ამბებს, სასანიდის დროის მეფეთა შესახებ მოთხრობებს, ან აღმოსავლეთში გავრცელებულს საუბიკო ამბებს, ან და კიდევ არაბულ თქმულებებს.

ესლა ვიკითხოთ, რას წარმოადგენს რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“?

იგი, ჩვენი აზრით, არის ერთი სმარსულთა შემუშავებული არაბულ თქმულებათაგანი აღმოსავლეთის ხელმწიფეთა შესახებ. ამისი უტყუარი საბუთია უზირვედესად უოგლისა თვით შინაარსი,

¹⁾ ეს ბაჰრამ გური ცნობილია ისტორიაში თავისი სამიჯნუროთაგადსავალით. ნიშანის „ჰაფთ-ფაქარ“-ში გამოყვანილია ეს ბაჰრამ გური, რომელმაც დაინახა 7 მზეთუნახავის (ბერძნის, თათრის, რუსის, სომხის, ინდოეთის, ჩინეთის და სხვა) სურათები, შეიყვარა ყველა ერთბაშად და მიაღწია მათთან შეერთებას (საჰ).

რომელშიც ვეკლავს სამართალს ადგილი უჭირავს არაბთა შეფენს რომ-ტყუანსა და მისი ასულის თინათინისა და ცაზრდილი ავთანდილის მიჯნურობის რომანს.

შინაარსი, როგორც ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ, ერთი სიტყვითაც არ ეხება ქართველებს, მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა. აქ ნათლად იხედება წმინდა მუსულმანურ-არაბული ტენდენცია. ავთანდილი ხომ არაბია და არაბი, თვით ტარაიელიც კი თავისი გულის სატრფოს ერთგულობის დასამტკიცებლად შეჭფინებს მუსაფს [Al-მუსაფ-ურანი; იხ. ვეფ-ტუ. ხ. 514]. ამას გარდა ვეკლა, ვინც კი არის ზოგადად მოქმედი ბირა, გარდა ბნელ ძაღთა და მუნჯ სულთა, და, საზოგადოდ, ზოგჯერ სავარელი კვირების მოხიზდახიზეთა, სარწმუნოებით მუსულმანი არაბია. მუერნი და მუღიმი, რომელნიც გარს უვლიან გულ-წასულ მიჯნურს ტარაელს, მუსაფის ძალით სვდილობენ მის სიკვდილისკენ დახსნას (იხ. ხ. 339). ერთს ფრთად საგულისხმიერო შემთხვევაში ერთად გვხვდება „მუსაფი“ და „მაჭა“ (Al-მუჭა-დიანთა წმიდა ქალაქი).

როგორც ვინც, ფატმანმა ჩამოართვა ფიცი უსენს, რომ მას არ გაეცა მისი საიდუმლო შეფის სასახლეში, მზეთუნახავის ნესტანის მისას უოფნის შესახებ. მაგრამ უსენმა გასტყვა ფიცი („სიმტრეცე სუელისა“): დვინით დამოურადმა და შეფის მსხინძლობით მოხიზ-ღულმა უამბო შეფეს „ზოგინა ქალისა, მჭერეტთაგან მზედ სასუელისა“.

აი რა სიტყვებით ასწერს ზოგჯერ უსენის მხრით ფიცის გატყუას:

„რა შეფემან უსენს წინა ჭსვა მრავალი დოსტაქანი,
კვლავ შესვეს და კვლავ აივსეს სხვა ფარანი და სხვა ჭაქანი,
დააუწუდა იგი ფიცი, რა მუსაფნი, რა მაქანი!“.

(იხ. ხ. 1144).

ამაირად ზოგჯერ აღნიშნავს მუჭადიანის მხრით შეუნდობელ ცოდვას, ე. ი. მაგეთითებებს უსენზე, რომელიც, როგორც მუჭადიანი, ფიცის გატყუებით, არღვევს უორანსა და მაქას¹⁾, უარტყოფს რწულსა და მინებას.

¹⁾ აქ საჭიროდ ვრაცბ აღნიშნო, რომ სიტყვა „მაჭა“-ს ნაცვლად

ბოემის კარეკან მხარეს რომ ჩაგუვირდეთ, კადეგ უფრო ღმრწამუნდებით, რომ ბოეტს ხელთ ჰქონია მის დროში სხარსულიან ჭართულად თარგმნილი სადეგემირო ამბავი.

აქ, რასაკვირველია, არ არის სახეში მისაღები უცხო სიტყვათა სიმრავლე, რაც შეიძლება ახსნილ-იქმნას საუკუნეთა განმავლობაში არსებულის შეზობილი სახელმწიფოების კულტურული გავლენითაც. ამას მსურველი დანიხავს იმ ლექსიკონიდანაც, რომელიც დართული აქვს ამ შრომას, სადაც მოთავსებულია მრავალი სხარსული, არაბული და სხვა უცხო ენიდან ნასესხები სიტყვა, რომელთაც გაუმიდრებით ჭართული სალიტერატურო ენა მე-XII სუკუნეზე ბევრად ადრე.

აქ ჩვენს უურადლებას იბერობს ის კარემოება, რომ უცხო სიტყვათა უმეტესობა ან წმინდა სხარსული, ან და გასხარსულებული არაბულია.

სხარსული ტექსტის მამხილებელია, ჩვენის აზრით, ჭართული ეფონეტიკის მოთხოვნილებისამებრ შეცვლილი სხარსული სიტყვა „ჩაშნაგირი“—სხარს. چاشنگ (ვაიკ. „ჩაშნაგირი“), რომელიც ნიშნავს შეჭაშნიკეს, გამშინჯველს, დამთავსებელს. ეს სიტყვა იმდენად შეუფერებელია ჭართული ტექსტისთვის, რომ დღემდის სრულიად უსაფუძვლოდ ითვლებოდა საკუთარ სახელად¹⁾, რადგან მისი მნიშვნელობა ტექსტში არ ესმოდათ (იხ. სხარს. 1183: „იოი კაცი ჩაშნაგირი დარბაზს იყო შეტად ხასი“).

სხარსული ტექსტის მამხილებელია აგრეთვე ისეთი იშვიათი სიტყვები, როგორიცაა: „დადარი“ (არაბ. دار) — დაუნდობელი, ცბიერი, მოლაღატე; ეს სიტყვა რომ უჩვეულთა ჭართული ენისთვის, ამას მოწმობს ის კარემოება, რომ იგი „უისრამიან“-ის მთარგმნელს გადამოუგია ჭართული სიტყვით (იხ. სხარს. ტექსტი, გვ. 60, სტრ. 11 — ჭართული ტექსტი, გვ. 56, სტრ. 16).

ბ. კარიკაშვილს შეეცდომით აქვს ნაჩვენები „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვების განმარტებაში ამ სიტყვას მრავლობითი რიცხვი „მაქანი“, რომელიც პოეტს ლექსისთვის აქვს ნახმარი (იხ. გვ. 320, ვეფხ. ტყ. წ. კ. გ.).

¹⁾ განსვენებული პროფესორის ჩუბინაშვილის ლექსიკონშიაც სომართლიანად არის ეს სიტყვა ნაჩვენები საზოგადო სახელად.

„ლაზო“ (140) = „ლაზი“ („ლაზო“ ლაზის მაგიერად შეგვიძლია ავსხნათ რითმის სკანირებით). სიტყვა ლაზი წარმოადგენს არაბულ-სპარსულს **لاز**, რომელიც ნიშნავს მიბნედას, მიჯნურობისაკან დაუძღურებას, თვალეპში შემოღამებას (იხ. Н. Марр. ТР. IV. стр. 93, прим. 1). ეს სიტყვა „ვეფხისტყაოსანში“ უფროადგილი სანობია, ვიდრე ჩხრუხადის ხოტბაში, სადაც ძველია მისი სხელებულ არაბულ-სპარსულ **لاز**-ად მიღება.

„ხადუმი“ (465. 1167. 1170.) = არაბ.-სპარს. **خادم** — მსახური, სკურისი, მოახლე.

„სარანგი“ (1157. 1437) = სპარს. **سارنگ** — ჯარის უფროსი, წესრიგის დამცველი, თავზარდამცეში გმირი.

მნათობების სახელები:

ოტარიდი (არაბ. **اطار**), მარიხი (არაბ. **خ-مري**), ზუალი (არაბ. **ح-زالي** = vulg. **ح-زالي**), მუშთარი (არაბ. **م-مشتر**) = „ვისრამიანი“, სპარს. ტექსტი, გვ. 161, სტრ. 9 = ქართ. ტექსტი, გვ. 173, სტრ. 26 = ibid. სპარს. ტ. გვ. 66, სტრ. 12, ქართ. ტექსტში არ არის.

მანგი (არაბ. **م-مان**).

არაბ.-სპარს. **ح-حري** — ჭარიჭ — არიფი = ვისრ. სპარ. ტექ. გვ. 115, სტრ. 16 = ქართ. ტ. გვ. 124, სტრ. 7.

სპ.-არაბ. **خ-مخر** — მუქარახ — მუქარახი (იხ. ქვემოთ ლექსიკონში). სათვლადეში მისაღები არ არის ისეთი სიტყვები, როგორცა კულაოზი = უულაოზი, რადგან ამგვარი ტექნიკური სიტყვები კავრცელელებული იქნებოდა ჩვენში ძველადვე, რასაც მოწმობს სხვათა შორის ის გარემოება, რომ სადაც „ვისრამიანი“ ქართ. ტექსტში უულაოზია, არსად სპარსულში არ არის **خ-مخر** — კულაოზ, არამედ უულგან: **خ-مخر** — „რაჭბურ“, რაც სინონიმია სიტყვის უულაოზი (იხ. ვისრ. სპარს. ტექსტში, გვ. 256, სტრ. 18 = ქართ. გვ. 275 სტრ. 20 და სხვაგანაც).

ამგვარსავე სიტყვებს ეკუთნის სპარს. **خ-مخر** — ღარმან, **خ-مخر** — ღაკამ, **خ-مخر** — ჭარამ და სხვ. (იხ. ჩვენი ლექსიკონი ამ შრომის ბოლოში).

არა ნაკლები უფრადლების დირსია სუკრავების სახელები, რომ-

ლებსაც შემოუნახავთ სმარსული ფორმები:

სმარს. كرس = (ქოს) — ქოსი; دباد (დაბდაბ) — დაბდაბი.

სმარს. كند = (ჩანკ) — ჩანკი. پ (დაფ) — არაბ. ف (დაფ)

ის — ნა, resp. ნაჲ.

სმარს. بوق (=ბუკ) — ბუკი. სმარს. ك-ك (ტაბლაკ) — ტაბლაკი.

იგივე ითქმის ძვირფასი ქვების შესახებაც.

ბურად მეტი უურადლების დირსაჲ საკუთარი სახელები, როგორც პირთა, ისე გეოგრაფიული. ამ შემთხვევაში, რასაკვირველია, არ შეგვიძლია გამოვიყენოთ მაკალითისთვის ისეთი სახელები, როგორცა: ტარიელ, თინათინ და სხვ., რომლებსაც უკვე ჰომოფონიურად ჰოემაში დაუპარკავთ თავისი პირვანდელი სახე; საკითხი მათ შესახებ ჯერ ისევ საცილობელია.

უურადლებას იქნევეს ისეთი საკუთარი სახელები, როგორცა: ნესტან დარეჯანი = სმარს. ستاندارجان = ნესტ ანდარ ჭაჭან [იხ. Н. Марръ — Персидск. тенденция въ груз. романѣ Амيرانъ-Дарежан., 1895, стр. 365. Ж. М. Н. Пр.].

ნურადინ ფრიდონ ¹⁾ = (نورالدين فریدون) „ნურ ადდინ ფერიდუნ“; დულარდუხტ — (دلداردخت), რომლის მეორე ნაწილი دخت — „დუხტ“ არის ბოლო მოკვეცილი დخت — „დოხტერ“ — ასული და ხშირად დერთვის სმარსულში ქალის სახელს.

ასმითი — ستاس (=ასმით) — შატისსება (არაბულია).

მელქ სურხავი, ხანა 1043 (სმ.-არაბ. مخلص-خانم); ფატმან ხათუნ (فاطمه خاتون).

უსენ = უსეინ ²⁾ = (وسين), რამაზ (راماز), ჩინი (چين), გულან-შრო — (گلشنشاد) — გულან შაქრო, რომლის მეორე ნაწილი წარმოადგენს სმარსულ რაჲ (შაქრ)-ს, რაც ნიშნავს ქადაქს.

უსამ გასა — ჭუსამ — მახვილი, არის სახელიც (ტიტულიც).

ფარსადან (فارسادان = فارسادان).

¹⁾ ნურადინ ფრიდონ სახელ მქვს — მეფე ვარ მუნა მკდომელი, იხ. ხანა 583, ტ. 2.

²⁾ ძელს მე-17 საუკ. ხელნაწერებში გვხვდება „უსეინ“ უსენის ნაცულად.

თითქო „აუთანდილ“ (სმ. ქაქაძე — წიკ. ხაჭატანიდი) შესდგებოდეს სიტყვისასაკან ქაქაძე — ხაჭატანი — ჟამანი ვეფხის ტყაისასაკან, რომელსაც ატარებს რუსტეში შაჰ-ნამეში, და ქა (= „დიდ“) — გული; ასე რომ ქაქაძე („ხაჭატანი-დიდ“) შეტაფორულად აღნიშნავს გმირს, რაინდს, რაც სრულიად შესაფერია აუთანდილის ზიროვნებისათვის.

ურადღებას იქცევს აგრეთვე საკუთარი სახელი „მულდაზანზარი“. ეს სიტყვა წმინდა სპარსულია და წარმოადგენს, ჩვენის აზრით, გადაშასინჯებულს *از-არ* — „მურდ-ზარი“-ს, რომელიც ნიშნავს ფრინველით მდიდარ ადგილს, ბაღს, წაღკოტს. მართლაც, თუ ურადღებას მივაქცევთ, ეს სიტყვა იმ ფორმით, რა ფორმითაც მას მოუღწევია ჩვენამდე, ვეფხვას ზიანს აქენებს ლექსს, ზოგჯერ აზრსაც, რაც ამტკიცებს იმას, რომ ვეფხვას, სადაც „მულდაზანზარი“, უნდა უოფილიყო „მულდაზარი“. იხ. ხანა 973. ტ. 3:

აუთანდილ ჭკითხავს წინ შემთხვეულ კაცს ფრიდონის დაშქრის ამბავს: ღვისა ხმა ზათქისა და ზარისა?

„მან უთხრა: ფრიდონ ხელმწიფე, მეფე მულდაზანზარისა“-ო; აქ თითქო შემასმენელი არ არისო, რაც, ჩვენის აზრით, აინსნება მით, რომ „მულდაზანზარისა“-ს შაკიერად უნდა უოფილიყო მულდაზარისა და სიტყვა „მეფე“-ს უნდა მიემატოს „აზარს“ — შემასმენელად. მაშასადამე, ეს ტაქტი, ჩვენის აზრით, უნდა წაუციკთხთ ასე:

„მან უთხრა: ფრიდონ ხელმწიფე, მეფე მულდაზარისა“, რაც აჯობებს, როგორც რითმის, ისე აზრისთვისაც¹⁾.

ამგვარადვე უნდა შესწორდეს, ჩვენის აზრით, 583 ხანის ზირ-

¹⁾ ეს ადგილი სტამბაში უკვე აწყობილი იყო, როცა ჩვენ შემთხვევით წავაწყდით ერთს ძველ მე-XVII საუკუნის ხელნაწერში ამ ადგილს იმ სახით, რა სახითაც ჩვენ იგი შესწორებული გვქონდა; თუმცა ხსენებული ხელნაწერის დანარჩენ ადგილებში ვველგან ხმარებულია „მულდაზანზარი“ მულდაზარის მაგიერად, მაგრამ ის გარემოება, რომ ერთი და იგივე საკუთარი სახელი შეუძლებელია სხვადასხვა ნაირად იქმნას ხმარებული და რომ მულდაზანზარი მულდაზარის ნაცვლად მტკნარი უაზრობაა, ჩვენ კიდევ უფრო გვარწმუნებს ჩვენის შესწორების სიმართლეს.

გული ტაეში, სადაც ფრანზის: „მულღაზანზარის ქალაქი ახლოს შუა მქესო რომელი“-ს მაგიურად, უნდა წაიკითხოთ: „მულღაზარისა ქალაქი...“

აგრევე უნდა გასწორდეს 956 ხანის პირველი ტაეში, სადაც „მულღაზანზარის მიკახლა“-ს მაგიურად უნდა წაიკითხოთ: „მულღაზარისა მიკახლა“.

აგრევე 1436 ხანის პირველი ტაეში:

„მივიდეს, სადა ქალაქი დიდი მულღაზანზარია“, უნდა შეიცვალოს:

„მივიდეს, სადა ქალაქი იც დიდი მულღაზარია“.

უველგან, ჩეხის აზრით, გადაწერულთა უვიცობის გამო წაირეგნა წმინდა სმარსული სიტყვა „მულღაზარია“. როგორც კრეობა, უკვე პომულღაზარულს რუსთველის ზოგუში ამ სიტყვის სმარსულმა კთიმოლოგიამ დაჭკარკა თავისი მნიშვნელობა, რამაც საბუთი მისცა უვიც გადაწერლებს თავიანთი კემოზე შეგნვლათ კემშარიტი სმარსული სიტყვა.

მოუვანილი ფაქტებიც, ჩეხის აზრით, საკმაოდ ცხადყოფს, რომ „გეფხის-ტეაოსნის“ ტექსტს შემოუნახავს ჩვენთვის ისეთი სიტყვები, რომლებიც აზნიდეს¹ ზოგტს, რომელსაც უსარკებლება „ჭართულად ნათარგმანები“ სმარსული აზრით.

ამხარად „გეფხის-ტეაოსნის“ როგორც შინაარსი, ისე მისი გარეგანი მხარე, გვადევს უტეუარ საბუთს აღვიართთ ამ ნაწარმოების სიუჟეტი მჭამდაიანურის, სახელდობრ სმარსული მოთხრობის ნაშთად. ბევრი იშვიათი არაბულ-სმარსული სიტყვა და საკუთარი სახელები (ჩაშნაგირი, მუსაფი, მჭა, მულღაზარია, დულარდუბტ), რომელთა უმეტესობა შეიძლება ახსნიდ იქმნას მხოლოდ სმარსული ენის ცოდნათ და რომელნიც სრულიად ეუცხოება ჭართულ ტექსტს, აშკარად მოწმობს ჭართული ტექსტის დამოკიდებულებას სმარსულ დედანზე¹).

¹) ყველა ზემოთე თქმულის შემდეგ თამამად შეგვიძლია აღვიართთ უსაფუძვლობა იმ აზრისა, რომელიც ამ რამდენისამე წლის წინად გამოხატვა ბ. ზახანაშვილმა, რომლითაც „არაკი ტარიელისა საქართველოში,

დასსრულ, კარდა იმისა, რომ მოთხოობის შინაარსი კრთის სიტყვითაც არ ეხება ქართველებს და მათს ჩვეულებას (შირიქით, წმინდა მუსულმანურ-არაბულ-სპარსული ტენდენციით არის გაყვლითილი), იგი წარმოადგენს სპარსულის სადეგ-კმარო ამის ნიმუშს. აქაც, როგორც ფირდოუსის უკვდავ ქმნილებაში, შირისპირ სდგანხ: ერთის მხრით, წმიდა საღმრთო იდეისთვის შებრძოლია: ტარელ, ავთანდილ, ფრიდონ, ხოლო მეორეს მხრით, მათი მოპირდაპირეობა: ცბიურა რამაშ შეფე და სხვა და სხვა მანე სულები, როგორც შეკობრეხი, ქაჯნი (კრმეულნი, ჟადონი) და დეკნი; უკანასკნელების დამარცხება, მოსპობა შარგელთა მიერ მოასწავებს კეთილის ბოროტზე გამარჯვებას; აკი ავთანდილის შირით გვამცნებს შოკტი: „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელა“-ო (იხ. ხანა 1337. გ. ტვ. წ. ბ. ბ.).

IV

რომ ჩვეულის-ტყაოსნსა“ და დანარჩენს სპარსულიდან ნათარკმის ქართული ლიტერატურის ნიმუშებს შორის, შინაარსის მხრით, არ არსებობს არავითარა თვალს:ზინო განსხვავება, ამას ჩვენ კიდევ უფრო აშკარად დავინახავთ, თუ მას შევედარებთ ორს უმთავრესს

უნდა გვთვინოდეს იმ ციკლთა ნაწარმოებს, რომლებიც აშენებულნი არიან ესრედ წოდებულს მოსიარულე სიჟეტზედ, ვითომც ზეპირად მოთხრობილი, ტარიელის ამბავი, უფროსია ხელოვნურად შექმნილს პოემაზედ, ვითომც პოემის შინაარსი ქართველი ხალხის გულიდან იყოს ამოდებული და სხვა (იხ. ა. ხანაშვილი. ქარ. სიტყვ. ისტორია 372—373, ibid 374).

რაც შეეხება ხალხურ „ვეფხისტყაოსანს“, რომლის პოემის სიჟეტთან შედარებითს შესწავლაზე ამყარებს თავის აზრს პრ. ხანაშვილი, იგი, ჩვენს აზრით, საინტერესოა იმ მხრით, თუ რამდენად რუსთველის გალექსილმა პოემამ პოემა თავისი ამოძახილი ხალხის ფანტაზიაში; ეს ლექსები ხალხის ფანტაზიით გადამაზინჯებული რუსთველის ლექსების უაზრო გადმოცემა, სხვა არაფერი.

ნიმუშს: „ვისრამიანსა“ და „ბარამიანს“. ორივე დასახელებული ნი-
მუში სპარსული ენიდან არის თარგმნილი, და, მაშასადამე, მათი შე-
დარება „ვეფხისტყაოსანთან“ რაოდენადმე ნათელს მოჭყენებს იმ კი-
თხვას, თუ რა მსგავსება არსებობს რუსთველის უკვდავ ზეპირსა და
ქართულ ენაზე ტავრელებულ სპარსულ ნიმუშებს შორის. მშ დავი-
წყოთ „ბარამიანთან“ შედარებით¹⁾.

„ბარამიანი“ და „ვეფხისტყაოსანი“ ორივე ერთი ტიპის ზღა-
პრული მოთხრობაა: იგივე ნადირობა და უცნაური შემთხვევა: „ბ-
რამიან“-ში ბარამის ქურციკზე ნადირობა, ქურციკის დაკოფვა,
ბარამის მიერ ტაქტეულის ქურციკის დადგენება და დაკარგვა მისი,
„ვეფხისტყაოსან“-ში როსტევეანის ნადირობა, უცხო უმის შეხვედრა,
მისთან ომი და ვეფხისტყაოსანის „კვალ-წმინდად წარსდომა“;
ბარამისკან „გულანდამის“ სურათის ხსენება და მისი გულანდამი-
სთვის გამოქურდება, მისი გულანდამის გულანდამის ქვეყნიდან

¹⁾ ბარამიანის შესახებ დაწერილებითი ბიბლიოგრაფიული ცნობები
და მოთხრობის ვრცელი შინაარსი იხ. ვქვთ. თაყაიშვილის შრომაში:
Описание рукописей „Общ. распространения грам. среди
грузин. населения“, томъ I, вып. III. Тифл. 1903, стр. 521—
542—547—562. ბ. თაყაიშვილი სრულიად სამართლიანად აღიარებს
(ibid, 558): „ონანა მდივანს იმ დროს არსებული და უკვე გამოცემული
პროზითი თარგმანი კი არ გაულექსია, არამედ სხვა ჯერ ჩვენთვის უც-
ნობი“-თ. ჩვენის აზრით, ეს უცნობი ბარამიანი უნდა იყოს იგივე
პროზითი, ონანას საკუთარ გემოზე გადაკეთებული და გალექსილი
ბაჰრამიანი, რასაც მოწმობს ის გარემოება, რომ სპარსული ბაჰრამიანი
უდრის პროზაიკულ რედაქციებს და არა გალექსილს. ონანას პროზითი
ბარამიანის გულანდამი [(=გულანდამი-სპარ. گولاندام: გულ—ვარდი,
ანდამ—სურათი) (გულანდამი, როგორც ეპიტეტი გვხვდება აგრეთვე სპარს-
ულს „ვისორამინ“-ში, იხ. სპარსულის ტექსტის გვერდი 261, სტრიქონი
16)] გადაუკეთებია გულიჯანად (შეად. დარე+ჯანი); ამას გარ-
და, ჩინეთის მეფე ჯონშერი, გულიჯანის მამა, ძალიან გვაგონებს
როსტევეან მეფეს. მასაც, როსტევეანსავეთ, სხვა ძე არა ჰყავს, ვარდა
ერთადერთი ასულია, რომელიც სოფლის მნათი მნათობია; ჯონშერ-
საც (ისე როგორც როსტევეანს აეთანდლილი) გაუზრდია, „ვითა ყმა და

ქვეყნად სიარული და ომი ქაჯუბთან, დეკუბთან და სხვ.; ავთანდილისა და ტარიელის სამიჯნურო თაგუდასყავადი, ქვეყნიდან ქვეყნად მათი ხეტიალი, ომი ქაჯუბსა და დეკუბთან; დასასრულ, წადლის მიღწევა ბარამისკან, მისი კახელშწიფება და გამოჩქვმულება; ტარიელის და ავთანდილის სწადელის კასრულება და მათი კახელშწიფება და გამოჩქვმულება—უველაფერ, შოწმობს, რომ ერთის ტიხის სადეკუბიროს ზღაპარი თრევე ეს მოთხრობა. ამას კარდა, როგორც ავთანდილი, ისე ბარამი, დღე და ღამე დაუფინებელი მოგზაურობენ თავანთის მიზნის მისაღწევად; როცა მოშვიდებათ, ისრით ნადირს მოკლავენ, ტეცხლს დანთებენ და ნანადირკვისკან შწვადს სწვავენ; ბარამისკან სიმდიდრით სავსე ჯურდმულში აფრა-დევის მოკვლა და მთელის მისი ხაზინის სიფორისათვის ჩუქება, ტარიელისკან დეკუბის დასოცვა და საჭურჭლით სავსე გამოქვაბულის ხელში ჩაკლება ერთნაირი ინტერესის ამბებს წარმოადგენს; ბარამისკან ჩინეთის საზღვარზე მოქარაფე ვაჭრების შეხვედრა, მათი კაძლოდა და ნიანგის ისრით მოკვლა—გვატონებს შესავსავე შემთხვევას „ვეფხის-ტყაოსან“-ში, სახელდობრ: ავთანდილის მიერ შეშინებული მოქარაფე ვაჭრების კაძლოდას ზღვაში და მეკობრეების დასოცვას. მოქმედის ზიანების ბუმბურაზობა და უველგან და უფელეთის უძლეველობა—უველა სწარსულის სადეკუბიროს ამბის განსაკუთრებული თვისება ცხადად სწანს ამ ორ ნაწარმოებში.

შეგრამ „ვეფხის-ტყაოსანსა“ და ბარამიანს შორის განსხვავებულ დიდა:

„ველი“, ჩინეთისავე საგვარეულოდან გამოსული ბარამი, რომელიც აღჭურვილია გამოჩნურებული რაინდის საუკეთესო თვისებებით; მისთვის მეფეს უბოძებია სპასალარობა (ავთანდილიც რომ სპასპეტია), ვპიზოდები და საგმირო საქმეები ბაქრამის ცხოვრებაში „ვეფხის ტყაოსანი“-ს გმირთა ცხოვრებისა და ვპიზოდების თითქმის განშეორებაა. ვტყობა, ამ ორი ნაწარმოების საოცარმა მსგავსებამ გამოიწვია ონანა მდივანში სურვილი დაეწერა „ვეფხის-ტყაოსანი“-სებური პოეტური ნაწარმოები და გაეხადა უმნიშვნელო ზღაპარი „ვეფხის-ტყაოსანი“-სებურ, წყობილ მარგალიტად, მაგრამ მწარედ მოსტყუედა.

პირველში თითქო შეერთებულია რომანულისა და დევ-გმირულის ნაწარმოების თვისებები; იგი, ერთის მხრით, წარმოადგენს სამიჯნუროს წიგნს, სადაც გადმერთებულია უმაღლეს წერტილამდე განვითარებული ქალ-გაყის სიუვარული, მეორეს მხრით—გმირულ ბრძოლას დევებსა და ქაფუბთან; თუ, როგორც ზღაპრული სადეუ-გმარო ამბავი, ის ჩვენ შევეუდარეთ „ბარამიანს“, — როგორც სამიჯნუროს წიგნი, უნდა შევეუდაროთ „გვის-რამიანს“, რომ უფრო ნათლად გამოვარკვეოთ რუსთველის ქანის ორიგინალობა და სიძლიერე.

„ვის-რამიანში“ ისე, როგორც „ვეფხისტყაოსანში“, გადმერთებულია ქალ-გაყის სიუვარული, მაგრამ „ვეფხისტყაოსანს“ რომანი ძლიერ არსებითად განირჩევა „ვის-რამიანის“ რომანიდან, და ეს განსხვავება ძლიერ აშხილებს „ვეფხისტყაოსანს“ დამწერის მიზანს.

„ვეფხისტყაოსანს“ დამწერს წინდაწინვე ქონია განსახორციელებული თავისი საკუთარი მიზანი. მას თითქო ჰქონია გადაწყვეტილი დაწერა ისეთი თხზულება, რომელშიაც შეიძლებოდა წრფელის რაინდული სიუვარულის დახატვა: ავტორი შეუნიერად იტნობს „ვის-რამიანს“-ს, რომელსაც ხშირად იტნებს თავის წიგნიში; მას არ მოსწონს „ვის-რამიანში“ დახატული სიუვარული, რომელიც გამოიხატება მხოლოდ სულიერ ტანჯვაში, უნაყოფო სისხლის ცრემლების დვრაში და თავდება კი ცბიერი დღაღობით: პირ-უმტკიცობა, სიგრეუ და გუტანლობა სიუვარულში საერთო თვისებაა „ვის-რამიანის“ უკვლავ მოქმედ პირთა.

რუსთველი თითქო სტდილობსო დაჭხატოს „ვის-რამიანში“ გამოუვანილან სიუვარულისაგან განსხვავებული სიუვარული.

„ბედათი ბნედა, სიკვდილი, რა მიჯნურობა კტონია? სჯობს სიუვარულსა უჩვენო საქმენი სკმირობია“—ო, სწერს ხესტან-დარეჯანი თავის სიუვარულს. „ნუ იტანჯები ცუდად, ნუ იჭრი გულს უბრალოდ, ნუ მოკვდები, შენი ვარ, მაგრამ ცუდა ბნედა შეხარებაო; სკმირო საქმეები დამახსხვე და დამიმტკიცე აზით, რომ წრფელი, მძღავრი სიუვარულის გრძნობა გაქვსო“. აი როგორი სიუვარული მიანდა რუსთველის ნამდვილ მიჯნურობად: ცუდი ბნედა და სიკვდილი რა მიჯნურობაა? საქმეები, გმირობა—აი რა არის ნამდვილი მიჯნურობის დამამტკიცებელიო.

ავთანდილისადმი ფატმინის სიუვარულს კი სულ სხვანაირად აღიქვამდა. იგი უნდა აღიქვამებოდა, როგორც ავთანდილის სიუვარული; ის ამგვარ სიუვარულს ამსტავებს ვისის სიუვარულს. ერთხელ, როდესაც ავთანდილმა გაიზიარა ფატმინის ცხედარი და ამით უღალატა სამეფო მიჯნურის იდეას („კარგი მიჯნური იცა; ვინც იქს სოფელისა თმობასა“), რუსთველი ამბობს:

„ფატმინს ჰქვამდა უმისობა (უავთანდილობა),

„რამინისა ვითა ვისისა“-ო.

ცხადია, აქ რუსთველს სასეში აქვს ის დაღატი, რომელიც წინა რამინმა ვისის მიმართ, როდესაც იგი მოიხიბლა გულის სიღამაზით და, გატაცებულმა მისი სიუვარულით, სრულიად დაივიწყა თავისი ზირველი სატრფო ვისი. ტანტზე ასული თინათინი და ავთანდილი კი, ავტორის აზრით,

„უნახავსა და ნახულსა სჯობს ჯოგლსა სახასიერისსა,

„ნუ გეჴ მიჯნურად მათებრსა, ნუმტა თუ რამინს და ვისისა“-ო.

ართუ რამინისა და ვისისაკან, ნურაეისაკან ნუ ელა ამგვარ სიუვარულსო.

ერთის სიტყვით, რუსთველი თითქმის გასჭიბრებოდაც სმარსკელ მწერალს სიუვარულის დახატვაში, თითქმის სურდაც გეითხრას: ეს რა სიუვარულია, რომელიც იმან დახატაო? აი შესმის სიუვარული, ჩემ გმირებს რომ ამოჭმედებს, ერთს მეორეს უმონებსო, და კიდევ კბარის წრთელი და მძღაფრა სიუვარული, რომელსაც სარწულად გმირობა და ვაჟკაცობა უღვესო.

ჩვენს უურადლებას იპურობს აგრეთვე ამ თრის ნაწარმოების საცდარი მსტავსება კარგუანის ფორმის მხრით. ხშირად ვისრამინისა და „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმებს შორის ძლიერი მსტავსება არსებობს. აი მაგალითებიც:

1) „ვეფხ.-ტე“. ხ. 208: „კაცსა მიჭხედეს საწადელი,

„რას ეჭებდეს უნდა ჰოვსა,

„მაშინ მისკან აღარა ჰხამს

„კარდასრულთა ჴირთა ხსოვნა“.

„ვისრ.“. 232: „ასეთია გული ადამის ტომთა, რომე კარდასრულისა ჴირისა ღხინსა შიკან დაშეიწვებულია“.

2) „ვეფხ.-ტე“. „შიშე ვერ იხსნის სიკვდილსა,

ცულია დაღრუჯილობა“...

ibid. ს. 776: „არას გარტებს სიმიძიმილი
„უსარკებლო ცრემლითა ღენა“.

„ვისრ“. 217: „უსარკებლოა ცრუი დაღრუჯა“.

3) „ვეფხ.-ტყ“. ს. 50: „სმა-ჭამა დიდათ შესარტი,

„ღება რა სვარგულია:

„რასადა გასტემ — შენია,

„რაც არა — დაკარგულია“.

„ვისრამ“. 55: „შეგონება: გახარენ, სუა და ჭამე, გემე,
რომელ სახელი დაკრეს“.

4) „ვეფხ.-ტყ“. 857: „ვის არ ენახავს ჰატიენი,

„ვისთვის ვინ არა ბნღებიახ...
„არ იცი, ვარდი უკელოდ
„არავის მოჰყრებიახ?“

ibid. 858: „ვარდსა ჰკითხეს, ეგზომ ტურთა

„რამან შეტქმნა ტანად, ჰირად?

„მიიკვირს, რად ხარ კელიანი,

„პოფნა შენი რად არს ჭირად?“

ibid. 859: „რადგან ვარდი ამის იტყვის

„უსულთ და უსაკო,

„მაშა ღებინსა ვინ მოიპკის

„ჰირველ ჭირთა უმუშაკო?“

„ვისრ“. 238: „ვინცა ვარდსა დასთესავს და მოჭკრებს, ხელ-
სა კვლიდა დაესობის“.

ibid. 299.: „შენ კელო, შეწაღკოტესა არა უარებარ, არცა
იგი შენი საგონებელი ვარდისა ხესა უარეა; მას ხედავ, თუ რა დარ-
გოს, რაზომსა ჭირსა ნახავს მოკრეფამდინ?“

ibid. 441: „საწეთროსა რადონჭურტა გამოსტედი მაწით ასრეა,
რომელ ღებინი მისი უჭიროდ არ იქნების, ვარდი მისი კელიანი და
ღებინი ჭირიანი, მიჯნურობა ფათურაკია და სარკებელი მისი ზიანი“.

რამდენადმე წააკვს ეთმანეთს შემდეგი ადგილები:

5) „ვისრ“. 293: „სადაცა ვარდსა ვმოგებ, მოკვოტინი, დაწვთა
შენთა სახებინათვის, რა ნიავმან იისა და ვარდის სული მომართვის,

ამით მოვიღებენ, რომელ ვერე ვიტყვი: ნუ თუ წემი მოვა, და მისი სული შეცემის“. *ibid.* გვ. 68. სტრ. 11—12.

„ვეფხვ.-ტუ“.:
 „ვარდთა აკოცა ბაგითა,
 „შითვე ვარდისა დართა,
 „უბრძანა: გიჰვრეტ თვალითა,
 „ტულტუბილად შემხუდვართა,
 „მისად სხნცვლოდ მოვიღებენ,
 „თქვენთანა სუბართა“.

6) „ვისრ“. 49: „რა გაუნათლდეს მოაბადს თვალნი ვისის წაუვანითა, გზა-გზა მიმავალი მოაბად მხიარულობდა და უოველი ჭირი, რაცა ენახ, დაევიწედა“.

„ვეფხვ.-ტუ“., 1555: „ტარიელს და ცოლსა მისსა
 „მიხუდა მისი სწადელი....
 „მათ შტოეთა დაევიწეებს
 „ღხინი ესე აწინდელი“.

7) „ვისრ“., 451: „უზომი თქრო და საქონელი გასცა (რამინმან), რომე ძვირთა სხელი ამოჭხოცა, უოველსა ქვეყანასა დაავიწედა შირველი ჭირი და უსმართლობა, უოველნი გაღხინანდეს, მთხოველნი გამდიდრდეს, ცხვარნი შტელთა თანა ძოვდეს“.

ibid. 255.: „ვერე უშიშრად გახდა გურგანი, ცხვარნი და შტელნი ერთად იუვნიან და ცხვართა შტელნი უწობნობდიან“ (სმ „წობან“ = შწეუმსი).

„ვეფხვ.-ტუ“., 1570: „უოველთა სწორად წვალობასა,
 „ვითა თოველსა შოათოვდეს,
 „ობოლ-ქვირინი დამდიდრეს,
 „და გლახკანი არ ითხოვდეს,
 „აუთა შქნულნი დააშინეს,
 „კრავნი ცხვართა ვერა სწოვდეს,
 „შიგან მათთა სობრძანისთა
 „თხა და შტელი ერთგან სძოვდეს“.

აგრეთვე ძლიერ გვაგონებს ერთი მეორეს რამინის, როსტე-ვანის და ტულდურ-ბეკ სულთნის ეპიტეტები:

8) „ვისრ“., 1: „იოო დიდი და მაღალი სულტანი ტულდურბეკ

ჭეუწუნას ხერასნისას და აღრებადკანისა, დაშქარმრავალი, მოწვე-
ნილი, მორკმული და აღსრულებული ეოველსა სმარსეთსა ზედა*.

ibid., 418: განხელმწიფებული რამინი აძლევს ღმერთს აღ-
ქმას, რომ იგი იქნება „მოსამართლე, მდაბალი, ღმერთის მოშიში,
მართლის შეტვევლი, სიმართლის მძებნელი, გლახკათა დაუჭირველი
და მოწვალე“.

„ვეფხ.-ტყაოსანი“. ხ. 32: „იუო არაბეთს რისტვეან,
„მეფე ღვთისაგან სვიანი,
„მდალი, უხეი, მდაბალი,
„დაშქარ-მრავალი, უმიანი,
„მოსამართლე და მოწვალე,
„მორკმული, განგებანი,
„თვით შერმარი უებრო,
„ველავ მოუბარი წელიანი“.

ძალიან ჭკაკს ერთმანეთს შექდეგი ფრაზებით:

9) „ვეფხ.-ტ.“, 73: „ზეიმი და ზარი იუო, სმანი ველთა და-
ფარვიდეკს“.

„უისრ.“, 199: „სიხარულითა ერთობ ცათა განწველებოდა მისი
ზარი და ზეიმი, მიწა მისთა დაშქართა სიმრავლესა ვერ იტველა“.

10) „უისრ“. 59, სტრ. 10—11: „შეგონება: ღმერთისა გან-
გებასა ნუ ვან ემკლავების, ამით რომელ მოწვეწანდსა ვერვინ შექ-
ნებს“.

„ვეფხ.-ტყ.“. ხ. 189, ტ. 4: „განგებას ვერვინ შესცვლის,
არ საქმნული არ იქმნების“.

11) „უისრ“. გვ. 93, სტრ. 4: „მიჯნურსა ტირილი გამოა-
ცხადებს და ავად მოუბლების: ცხადსა მიჯნურსა დია ფათურაკი
სდევს“.

„ვეფხ.-ტყ.“. ხ. 895, ტ. 1: „სდევს მიჯნურსა ფათურაკი
საწუთროს დახადვლებს“.

12) „უისრ“. გვ. 80, სტრ. 1: „(ღონითა) კურულითკან
ტველსა გამოიეწანებენ, შელოცვითა დაამშვიდებენ“.

„ვეფხ.-ტყ.“ ხ. 881, ტ. 4: „გველსა ხერულით აღმოიეწანს
ენა ტკბილად მოუბარი“.

13) „ვისრ“. ქ. ტ. გვ. 80, სტრ. 11=სმ. ტ. გვ. 279, სტრ. 5: „დიდელისა ოდენი წვალი გერევა კარდმოვიდის შენთა თვალთაკან“.

„ვეფხ-ტე“. ხ. 830, ტ. 3: „დიდადგა კმარის შას რომე თვალთაკან ცრემლი სდენია“. *ibid.* ხ. 813, ტ. 2.

14) ამას კარდა ძალიან ჭკავს რუსთველის შედარებას „ვისრა-შიანის“ ორიგინალის შემდეგი ადგილები (ერთი შათგანი სრულიად გადაუსხვაფერება შთარემუნელს. იხ. შენიშვნა „ვისრამიანის“ ტექსტის შესახებ): სმარს. ტექ. გვ. 116, სტრ. 2.=ქართ. გვ. 124, სტრ. 18.:

„ეს სიტკვა უთხრა ვირომ დასა. ვისმა თვლიდან მარგალიტი სწვიმა“. *ibid.* სმარს. ტ. გვ. 350, სტრ. 1=ქართ. გვ. 392. სტრ. 2: „მოვიდა რამინის წინა, თვალთაკან მარგალიტსა ჭურიადა, ვითა ცა თოვლსა“.

„ვეფხ-ტე“. ხანანი: 159, ტ. 2; 140. ტ. 2; 1154, ტ. 1. შეუდ. ამთ ვისრ. სმარ. ტექ. გვ. 54, სტრ. 14=ქართ. გვ. 48, სტრ. 14. *ibid.* ქართ. ტ. გვ. 190 სტრ. 10=სმარ. ტ. გვ. 176, სტრ. 2.

დასასრულ, ზოგჯერ ფიგურები და სიმელოდია სრულიად ერთა და იგივეს ორივე შწერლის ენაში.

ეს მსგავსება კარეკანის ფორმის მხრით ¹⁾ უტყუარი ფაქტია „ვისრამიან“-ის ძლიერი გავლენისა „ვეფხის-ტყაოსნის“ ავტორის ზო-

¹⁾ აქვე საჭიროდ ვრაცხ შევნიშნო, რომ ეს საოცარი მსგავსება, გარეგანი ფორმის მხრით, შეიძლება ახსნილ იქნას გადამწერელთა სურვილითაც, დაეაბლოვებინათ, როგორც გარეგანი ფორმის, ისე ზოგიერთი ადგილებისა და ხშირად მთელი ეპიზოდების მხრითაც, ეს თუ ის ნაწარმოები, ვისაც რომელი მოსწონდა, რუსთველის „ვეფხის-ტყაოსანის“-თვის. ამას მოწმობს ისიც, რომ „ვისრამიანი“-ს სწორედ ის ადგილები, რომლებიც ორიგინალს არ ეთანხმება, წარმოადგენენ „ვეფხის-ტყაოსნის“ ადგილების განმეორებას. ამგვარადვე, რასაკვირველია, შეიძლება ახსნილ იქნას ის საოცარი მსგავსებაც, რომელიც არსებობს „ვეფხის-ტყაოსნისა“ და სხვა მე-XII საუკ. ავტორთა ამა თუ იმ ადგილს შორის.

ქონაზე: აღბად, რუსთველი ძლიერ განზობილი უოფილა ამ ნაწარმოებთან, რასაც, სხვათა შორის, ამტკიცებს მის მიერ ამ ნაწარმოების მოქმედ ზირთა ხშირი მოგონება.

ამნიორად „გეფხის-ტუაოსნის“ შედარება „ვის-რამიანთან“ და „ბარამიანთან“ გვაძლევს საბუთს ვიფიქროთ, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნებისა და ხელშეიფიქრების შესახებ ირანის ზღაპრულმა ამბებმა, ერთის მხრით, და „ვის-რამიანის“ რომანიტ გატარებამ, მეორეს მხრით, გამოიწვია ჩვენს რუსთველში „გეფხის-ტუაოსნის“ დაწერის აზრი.

ამ ორის ნიმუშის განზობა და მათი შედარება „გეფხის-ტუაოსანთან“ რაოდენაღმე ნათელს ჰქუენს რუსთველის შემოქმედებითს ნიჭსა. ამ შედარებდან ჩვენ დავინახეთ, რომ, ერთის მხრით, „გეფხის-ტუაოსანი“, თავისი სიუჟეტით, ძლიერ წაგავს „ბარამიანს“, კარკანის ფორმით-კი უახლოვდება „ვის-რამიანს“. მაგრამ „გეფხის-ტუაოსნისა“ და დასახელებულ ნიმუშებს შორის მინდ დიდი განსხვავებაა.

V

აქ, „გეფხის-ტუაოსანში“, თქვენს უურადლებას იპურობს განსაცუიფრებელი სიმეტრია, რომელიც დაცულია შინაარსის ინტერესთა თანდათანობითს ზრდაში: უცნაურის გმირის „გვალ-წმინდად წარხდომი (კაცისა უთა დევისა)“, ავთანდილისა და თინათინის რომანი, როგორც ტარეკლისა და ავთანდილის საუკუნო მეგობრულის კავშირის ნამდვილი მიზეზი, დასასრულ — კერძოდ გეფხის-ტუაოსნის შესახებ ამბავი, ვვალაჟური ისე ხელფინურად არის მოთხრობილი და ისეთის ინტერესის გამოწვევა სიმეტრიით შეწუობილი, რომ საკმაო ზოეტის აღმთურენსთან და მის უმადლეს წერტილამდი განვითარებულს მსტერულ რითმისთან ერთად, რომ გაფანტოს უოველი კვტი ამ ნაწარმოების ორიგინალობის შესახებ. „გეფხის-ტუაოსანს“ რომ გამოვკლეთ უმადლეს წერტილამდი განვითარებული რომანიული სიუჟარული, ზოეტური აღფრთოვნება, მსტერული რითმი, მოქმედი ზირების მსახლოგოურად დასურათება, მამინ ჩვენ იგი გვეჩვენება „ბარამიანის“ მსგავს სადეკ-გმირო მოთხრობად. ბარამიან-

ში ჩვენ ვხედავთ უსინცონსლო და უფერულს აღმოსავლეთის ზღაპრულ გმირებს, „გეფხის-ტუასან“. ში კი ეს გმირები ხორცშესხმულია, სცენაზე გამოხული სამოქმედოდ: ამიტომაც, ერთი შეხედვით, „გეფხის-ტუასანი“ სრულიად ჰკარგავს ზღაპრის ელფერს, მაგრამ, თუ დრამად ჩაუგვირდებით მის შინაარსს, ჩვენ დავინახავთ, რომ ამ ნაწარმოებში იპარება ბევრი რამ, რაც ამხილებს ავტორის მიზანს, შესცვალავს თავის გემოზე ზღაპრული მოთხრობა, გადააკეთოს და გადმოაქართულოს, სურვილისამებრ, ფაბულა. ავიდეთ, მაკალითისათვის, ქაჯების შესახები თქმულება.

ქართულში ხმარებული სიტყვა „ქაჯი“ ნიშნავს ავს, მანე სულს, რომელიც თავისი სიღამაზით ხიბლავს და აცთუნებს აღამანს. როგორ არის დახსიათებული სიტყვა „ქაჯი“ „გეფხის-ტუასან“-ში? ამას აშკარად დავინახავთ ავთანდილისა და ფატმინის ერთის საუბრიდან ამ საგნის შესახებ.

ფატმინი რომ დასრულებს ნესტან-დარეჯნის ქაჯთაგან მოტაცების ამბავს, ქაჯების ვინაობით დაინტერესებულ ავთანდილსა და ფატმინს შორის გაიმართება შემდეგი დიალოგი:

ავთანდილი: „საუფარულო, კმაზარ ჩემთვის სასურველად,
„შე ამბავი სანატრული მომსმინე არ ზიარბულად,
„მაგრა საქმე ქაჯეთისა გამაცნე უფრო მრთულად;
„ქაჯი ვგულა უხორცოა, რამის შექმნა ხორციულად?“

ფატმინ უთხრა: „მომსმინე, მართლად ცხელა მანდა მერთადსა,
„არ ქაჯნია, კაცნიაო, მინდობიან კლდესა საღსა.
„ქაჯნი სახელად შით ქქეიან, არიან ერთად კრებულნი,
„კაცნი გრძნების მცოდნენი, ზედან გახელაფენებულნი,
„უოველთა კაცთა მავნენი, იგი ვერვისკან ვნებულნი.
„მთინი შემბმულნი წამოვლენ დაშრმაღნი, დაწილებულნი.
„იქმენ რასმე საკვირველსა, შტერსა თვალსა დაუბრშობენ,
„ქართა აღძრვენ საშინელთა, ნავსა ზღვა-ზღვა დაამხო-

[ბუნ,

„ვითა ხმელსა კაირბუნენ, წუღლსა წმინდად დაშრობენ.
„ქსწადღესთ, დღესა ბნელად იქმენ, ქსწადღესთ, ბნელსა

[ახათობენ“.

„ამისთვის ქაჯად უხმობენ გარკვეული ვეფხისი,
. თვარა იგიცა კაცია ჩვენებრვე ხორციელანი“.

ამ ადგილიდან ცხადია, რამე ქაჯი, ზოეტის წარმადგენით, არ არის ფანტასტიური, იგი თვითონვე გვარწმუნებს, რომ ისინი ქაჯები კი არ არიან, კაცებია“-ო.

აქ აშკარად სწინს, ზოეტს შეუფეხლა მოთხრობის ხასიათი: აღმოსავლეთის გმირების საქმეება უოველთვის წარმადგენენ დეკლამაციას, ავსულებთან ბრძოლას; მაგრამ ეკ ხომ ზღაპრული და სრულად და ცნაგველს ინტერესს მოკლებული ამბავი იქნებოდა; ამიტომ, ავტორი თვითონვე გვაფრთხილებს, ქაჯები როდა ისინი, კაცებიაო, ქაჯებს რომ უძახიან, იმიტომ უძახიან, რომ სპეციფიკული არიან მათს მოხერხებითა და გამჭრიახობით, კრძნეულებითა და მძის ცეცხლის ცოდნითა¹⁾.

ამგვარი გაფრთხილება ავტორის მხრით და სურვილი მისი მისივე ამ ზღაპრულს მოთხრობას უფრო სარწმუნო და არა-ფანტასტიური ხასიათი მით უფრო საუურადლებოა, რომ მას უფურადლებოდ დაუტოვებია ისეთი ადგილები, რომლებიც ამხილებს ავტორის სრულად ზღაპრულ წარმადგენას ქაჯების შესახებ. მას, თითქო მისდაუნებურად, გამოძარადეს ისეთი ზღაპრული ადგილი, სადაც ფანტასტიკის გრძნეული მონა „გადფრანდება“ ქაჯეთს თვალმუტანებლად; აგრეთვე ზღაპრული ადგილი, სადაც ფრიდონისკენ მიმავლის ავთანდილის სიმღერაზე მულაზარში ქვეყნის უოველი სულდგმუნდა: „ზღვით ნიანგნი, ტუთ ნადირნი, ცით ფრინველნი“ იერინ თავს და სქენად იქვეყნიან; არაბთიდან, საბერძნეთიდან, საფრანგეთიდან, ერთის სიტყვით - ქვეყნის უოველი კუთხიდან იქვეს დეჩა აღამიანებმა და ავთანდილის გაღობას მოისმუნდნენ. აგრეთვე ზღაპრული ადგი-

¹⁾ ჩვენს ზალბურ ზღაპრებს თითქმის უმეტესობას ეტყობა აღმოსავლეთური ზღაპრების გავლენა, რის გამო ხშირად ზღვდება მათში კაცის დეკლამაციის და ქაჯების შესახებ მოთხრობები; აღმოსავლეთში ქაჯის წარმოდგენენ, როგორც მზეთუნახავს მომჯადოებელ არსებას; ჩვენში ამ აზრით ხმარობენ სიტყვას „ალქაჯი“, რომელიც თავისი სილამაზით ხიბლავს და აცთუნებს ადამიანს. რუსულ ზღაპრებში „волшебница“, ანუ „чародница“ ნამდვილს ქაჯების როლს თამაშობს“.

ლი, სადაც ტარიელი დახოცეს დევთა დასებს¹⁾ და წართმევს მათ გამოქვაბულს, რომელიც საესე უოველგვარი სიმდიდრით:

„ჭბოკეს საჭურჭლე უსახო კვლავ უნახავი თვალისა,
 „მუნ იდვა რიეუ თვალისა, ხელწმინდად განათალისა,
 „ნნდის მარკალიტი ოდენი ბურთისა საბურთალისა;
 „ვინმცა ჭქმნა რინცხვი ოქროსა, გერვისტან დანათვალისა.“

თრმოცი სახლი გატენილი იყო ქანებით, აჭარი უოველგვარი „ასრე იდვა, ვითა შწნილი“; აქვე იყო ერთი კიდობანი, რომელზედაც ეწერა:

„აქა ჭქეს აჭარი საკვირველიო,
 „ჭაჭუ-მუზარადა, აჭარი, ხმალი ბასრისა მჭრელიო,
 „თუ ქაჭნი დევთა შებენენ, იეოს დღე იგი ძნელიო,
 „უმის ვამისოდ ვინც კახნის, არის მუფეთა მკვლელიო“.

ამ წარწერაში ჩვენს უურადღებას იბურთებს ის გარემოება, რომ ქაჭები აქ დევების შიშირდაშიარეობად არიან გამოუვანიდნი. მაგრამ ქაჭები თუ ხორციელი არიან, რატომ დევებიც ხორციელად არ გაკვანო აუტორმა?! იმისი კმირები ხომ დევებსაც ხშირად ებრძვიან, ხოცავენ და სიმდიდრით საესე გამოქვაბულსაც კი ართმევენ?! ცხადია, აუტორმა ამ ადგილას ფატმანის შირით ქაჭები კაცობად გაკვანო, იმიტომ რომ მას სურდა დაეინტერესებია მეთხეული, მხოლოდ ისეთის ამბით, როგორც ნესტან-დარეჯანის ქაჭთაცან მოტაცება; დანარჩენი ადგილი ქაჭების შესახები თქმულებიდან ისევ ზღაპრად დარჩა: თუმცა აუტორი სტდილობს დაკვარწმუნოს ქაჭების ნამდვილ არსებობაში, მათი ვინაობა შინც რაღაც საიდუმლოებით არის მოცული; უოველი ამბავი მათ შესახებ ზღაპრულია: საოცარის სასწრაფით ზღაპრ ნესტან-დარეჯანის მოტაცება, ანუ ფატმანის გრძნული მინის თვალის დახმხამებაზე ქაჭთის ციხეში გადაფრენა;

¹⁾ დევთა დასები—სპარს. სიფოჰი დივ, სიფოჰი ჯადუვონ (შეადარე „ვისრამიანის“ სპარსული ტექ. გვ. 75, სტრ. 4) დევთა გრძნეულთა ლაშქარნი. მოიგონეთ ამირან დარეჯანის ძე და ყმანი მინი, რომლებიც ქაჭებს დახოცავენ და ზღვათა მეფის ასულს ქაჭთა ტყეობიდან დაიხსნიან (იხ. „ამირან-დარეჯანი“. ტფილისი 1897 წ. გვ. 5.)

ჭაჭეთის ციხეში შესვლისთვისაც ხომ განსაკუთრებული პატივები
 ღების ცოდნა იყო საჭირო? ¹⁾ (იხ. ხანანი: 1254, 1255).

სხვა დანარჩენ შემთხვევაში თვითონ რუსთველი ჭაჭის ხმარობს
 ამ სიტუაციის ნამდვილი მნიშვნელობით (იხ. წ. კ. გ. საზოგად. გამ.
 „გეფხის-ტეოსანა“ ტკეპ. 290, 282, 92). აგრეთვე „ვისრამან“-
 ში ჭაჭი და „დევი“ ხმარებული არიან როგორც მანუკ სულნი, უსხე-
 ულო არსებანი, ჭადონი (იხ. ვისრ. გვ. 44, 65, 75, 73, 85, 97).
 ორიგინალში ჭაჭის მაკიერად ვხვდებით სიტყვებს: „დივ“ (დევი),
 „ჭადუ“ (ჭადო), „ფერიარუა“ (ჭაჭის ტურავა პირი), „ფერიზოდ“
 (დევიდ ანუ ჭაჭად შობილი) ²⁾.

გურადღების ღირსია აგრეთვე შემდეგი ადგილები, რომლებიც
 მოწმობს, რომ ავტორს შეუგნვლია საკუთარი მიზნისთვის მოთხრობა.

ავთანდილი, გაპარეის დროს, სხამ მიგზითას ილოცებოდეს,
 ანდერძს სწერს როსტეკან მუფის მიმართ, და ეს მაჭმადიანა არაბი
 გვაოცებს თავისის ანდერძის შინაარსით; მართლაც, რასა ჭკავს ეს
 ანდერძი?

ის არაბი, რომელიც თავისი რჯულის წესისამებრ იბარებს,
 რომ „მისცენ გლახაკებს საჭურჭლე და ათევისუფლონ შონები“, რომ-
 ელიც ასე გულ-მხურვალედ ღოცულობს მაჭმადის საკურთხეველში
 (მიგზითას), — ქადაგობს წმიდა მოციქულების სწავლას სიუვარულის
 შესახებ: „სიუვარული აგვამადლებს, მოციქულების სიტყვითაჲ; თუ
 შენ არ გეწამება მათი სწავლა, უსწავლელი კაცები როგორღა უნდა
 დავაჯეროვო“, სწერს ავთანდილი როსტეკანს თავის ანდერძში (იხ.
 ხანა 772). მას მოჭყავს ციტატები ზღაპრის სწავლიდანაც: „სიღრუე
 და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა“ (იხ. ხანა 770—771).

¹⁾ სწორედ ამ საზიოთვე არიან დახატული ქაჯები „ბაჰრამიან“-
 ში, სადაც ყოველი მათი ბიჯი, მოქმედება და გმირობა ზღაპრულია:
 მოიგონეთ შამსა და მისი ჯადოსნური ბალანი, რომელსაც ბაჰრამი დას-
 წავს თუ არა, იმ წამსვე შამსა ქაჯთა უძლეველი ლაშქარით მის წინა-
 შე გაჩნდება და უზრუნველყოფს მის გამარჯვებას მოპირდაპირზე.

²⁾ ამგვარადვე იმარება ქაჯი და დევი ყველა მე-XII საუკ. საერო
 ლიტერატურის ნიმუშებში.

ავთანდილის აზრით, საჭიროა ისე მოიქცეს ადამიანი, როგორც ფილოსოფოსები სწავლიან: „ისე რომ არ მოვიქცეთ, როგორც ფილოსოფოსები გვასწავლიან, მაშინ მათი სიბრძნის სწავლა რაღა საჭიროა ჩვენთვის?!“

ავთანდილი ახდურძში და, საზოგადოდ, „გეგუხის-ტუაოსანში“, ნამდვილი შეცნობილი და ფილოსოფოსია; ის ფრიად სწავლული კაცია: იცის პლატონის ფილოსოფიაც, მოციქულების სწავლაც, ღვთის-შეტყველებაც, მაგრამ ამასთანავე აზნობა, მაჭმადიანია თავისი სულის კვებობით და მისწრაფებით.

რით იხსნება ამგვარი დილოგია ავთანდილის ხსენებით, ამ ფილოსოფოს-რწმუნის მუსულმანურ-ქრისტიანული ფილოსოფოსობა?

ცხადია, აქ ჩვენ გვაქვს საქმე პლატონის მოძღვრებასთან, რომელმაც თავისებური ელფერი შაილა და გაურცელდა შთუღს აღმოსავლეთში ნეოპლატონიზმის¹⁾ სახელით. ეს ნეოპლატონიზმი, რომელიც, ჰეგელის თქმით, ხშირად აურთებდა თავისი მოძღვრებით სხვა და სხვა ერთი მეორის წინააღმდეგ რწმენასა და შეხედულობას და ათან ხმებდა ერთი მეორის მოპირდაპირე მუსულმანურ და ქრისტიანულ სწავლათა იდეალისტურ შეხედულობათა, წარმოადგენდა პლატონის ფილოსოფიის განუქებულ იდეათა სიმართლისა, ღვთაებრივის მშვენიერებისა და სიუფარულის შესახებ უმადლეს წერტილამდე განვითარებას; მან, მესიანიზმისა, ბუდიზმისა, ბრამიზმისა და ზინსიზმის შერევით, წარმოშობა იდეალისტური მოძღვრება, რომელმაც სამუდამოდ დაამარცხა ბერძნული ფილოსოფიის ანტიროპოთეოლოგიზმი და განდევნა ანტიკური ფილოსოფიიდან ღვთაებობის ატრიბუციების შესახები სწავლა. ნეოპლატონიზმის დრმა აზროვნება გამოიხატა სიმართლის იდეის განვითარებაში.

ამ ნეოპლატონიზმს უნდა ქონოდა ვეგლახე უფრო მდიდარი ნიდატი საქართველოში, რომელიც, როგორც ვიცით, ცარდაიჭტა ნამ-

¹⁾ ნეოპლატონიზმის შემქნელი იყო აღმკანდრიელი საკასი. რომელიც ვარდაიკვალა 242 წელს, მის საუკეთესო მოწაფედ ითვლება პლოტინი.

დვიდ ბრძალის ვეღად კულტურულის ბატონობისათვის ორს შეტო-
ქეს—მუსულმანურ სმარსეთ-არაბეთსა და ქრისტიანულ ბიზანტიას
შორის; ამ შეტის-შეტად საინტერესო მოძღვრებამ, რომელმაც ახალი
სული ჩაუდგა სოკრატისა და პლატონის ანტიკურ ფილოსოფიას, ფრიად
დიდი გავლენა იქონია მთელს ქრისტიანულ ფილოსოფიაზე და მის-
თან ერთად საქართველოს ფილოსოფიაზე. იმ საქართველოსი, რომ-
ელსაც ისეთი მჭიდრო კულტურული ურთიერთობა ქონდა ბიზან-
ტიასთან, ამ ფილოსოფიის სამშობლოსთან, და ვეღა განათლებული
სახელმწიფოს კულტურათა შესვეურ არაბეთთან. კულტურულ მიზ-
ნებში ბიზანტიასა და აღმოსავლეთთან შეტოქეობამ და განათლების
საქმის ჩინებულად მოწეობამ შე-XII სუკუნეში საქართველოსთვის
ოქროს ეპოქის შემქნელების დაფით აღმაშენებლისა და თამარის მე-
ფობაში, — ვეღა ამან ის ჩაუთფი გამოიღო, რომ საქართველო გარ-
დაიქტა მთელის იმდროინდელი ფილოსოფიის ნამდვილ საფაროდ და,
მაშასადამე, საუკეთესოდ შეითფიას ხეობლატიონიკური სწავლა-მოძღვრე-
ბაც.

მართლაც, ჩვენ ვამჩნევთ ამ ქართულის სწავლა-განათლების აუვა-
ვების ხანაში ხეობლატიონიზმის მიმდევართა მთელ წეებს.

ჩვენს წარსულს ამაბის და ამშეენებს ისეთი სახელები, როგო-
რიცა იოანე პეტრიწი¹⁾, თამარის თანამედროვე ფილოსოფოსი და
სწავლული, რომელმაც დიდი დეენა აიტანა ბერძენთა და ქართველ-
თაგან ხეობლატიონიზმის მიმდევარობისათვის²⁾, იოანეს მოწაფე,
ეფრემ მტირე, რომელსაც მიაწერენ დიონისი არქიმეტიცის თარგმანს,
გიორგი ჭეონდიდელი, არსენ იუფთოელი და სხეები.

ამ სკოლას ეკუთვნის პოეტო ფილოსოფოსი, „ვეფხისტყაოს-
ნის“ შემქნელი, ჩვენა შოთა რუსთველიც.

მაგრამ არც ერთს იმ დროის ფილოსოფოსს არ დაუტოვებია
ჩვენთვის ისეთი ძეგლი, როგორიც არის შ. რუსთველის „ვეფხისტ-
ყაოსანი“.

¹⁾ იოანე მოკლაქობდა პეტრიწონს, ბოლგარიაში, რის გამო
ვეწოდა მას ეპიტეტი „პეტრიწონელი“.

²⁾ Н. Марр. Изв. кн. цар. Баграта, 1899, 234.

ტუასნი“. ეს წიგნი იმდროინდელი სპარსეთელის ნეოპლატონიკურ შესულებათა საუკეთესო გამოსახულებაა.

იმ საუცხოო აფორიზმებსა და ჰოეტურ ფიგურებს გარდა, რომლებიც გვაგონებს ანალოგიურ ადგილებს „ვისრამიანი“-დან, წვენ არა ერთგზის ვხვდებით მის უკვდავ ქმნილებაში ზეატონისა, დიონისი არეოპაგიტისა¹⁾ და სხვა ფილოსოფოსების ბრძნულ აზრებს. ნეოპლატონიკური იდეებით გაფლნობილია ამ ნაწარმოების ეგვლა საუკეთესო ადგილი. საკმაოა, აღვნიშნოთ აუთანდილის ანდერძი, რომელშიაც აეტორი ნეოპლატონიკურად აფილოსოფოსებს თავის გმირს აუთანდილს (იხილე ხანა: 770—774 და 778—779). ხოლო თვით გამოფენაელი სიუვარული, ამ დიდებული ნაწარმოების მთელი ჭესრების ამომოძრავებელი, განმცოცხლებელ სველად მიმდინარი მთელს ჰოემის შინაარსში, ეგვლაზე მჭარმეტყველური საბუთი არ არის იმისა, რომ წვენი ჰოეტი ეკუთვნის ნეოპლატონიკურ სკოლას? მანასადავ, ეს ფაქტიც, სხვათა შორის, გვაჩვენებს, რომ „გუფენის-ტუასნი“-ს ფაბულაში უნდა მომხდარიყო ძირითადი ცვლილებები, ჰოეტის მსოფლ-მხედველობის გაფლნობით, და ჰირვანდეული მისი ფაბულა—უფერული შითხრობა ირანის ზღაპრულ გმირთა შესახებ უნდა გადაქცეულიყო დიდი გენიის ქმნილებად, რომელიც შეიცავდა თანამედროვე კულტურულ მიმდინარეობათა მთელ ნაყოფს; ამ აზრით, შოთა რუსთაველი უნდა ჩაითვალოს თავისი დროის საუკეთესო გამომხატველად, რომლის მიმართულება ხასიათდება სპარსეთელის ისტორიის ოქროს ეპოქის ძველას რაინდული სულის იდეალისტური სწავლა-მოდერების სულთან შეერთებით.

ამხანაღდ ჰოემის სიუჟეტის განხილვა ცხად-ჭყოფს შემდეგს: იმ მიზნით, რომ დახატა წრფელი რაინდული სიუვარული, რომელ-

¹⁾ დიონისი არეოპაგირი ძლიერ მოწონებული ყოფილა ქრისტიან ნეოპლატონიკთა შორის; მას ზშირად ახსენებენ მე-XII საუკუნის ქართველი მწერლები ერთის მე-V საუკუნის ცნობილის სავკლესიო მწერლის ენოსის გვერდით; ეს ენოსი იყო ნეოპლატონიკური სკოლიდან; იგი იყო ალექსანდრიელი ნეოპლატონიკის პიეროკლესის მოწაფე (იხ. H. Марш T. P., IV, стр. 41, up. 1).

საც სარწმუნოდ გმირობა და ვაჟკაცობა კვდა, რუსთველს აუღია რა-
ღაც უძველესი, „ბაქრაშინის“ ტიზის, აღმოსავლეთის ჭვეუნებისა და
ხელმწიფეების შესახებ სმარსული სადეკ-გმირა ზღაპარი, რომელიც
ფართო ადგილს აძლევდა შოქტის შემოქმედებითს ნიჭსა და კანჯ-
საზღვრულ გრძობას, და აღუუვინა, თავისი საკუთარი კუნიის წყა-
ლობით, მსატრობას უმადლეს ხარისხში. მან სავსებით მიაღწია
თავის მიზანს, და ეს უბრალო ზღაპარი, რომლის თავკადასავალი
წარმოადგენდა დევესა და ავსულებთან ბრძოლას, აქცია უკვდავ ნა-
წარმოებად, ნამდვილ ეპოპეიად, რომელსაც საუკუნეების განმავლობა-
ში ასე მწყურფალივით ეწითებოდა ქართული ერი.

ამით ვათავებთ ამ ჩვენს წერილს, რომლის შინაარსის რეზიუ-
შე ასე შეგვიძლია გამოვსთქვათ:

ჩვენი მე-XII საუკუნის საერო მწერლობა სმარსულის ლიტე-
რატურის ზირში შეიღია; იგი სმარსულის საკარო ლიტერატურის
გაგებებით იყო გამოწვეული; სმარსული საკარო ლიტერატურა სრუ-
ლიად შეესაბამებოდა თამარის საქართველოს ბრწინვალე ზოლიტიკურ
მდგომარეობას და ძველი ქართველის რაინდულ მიმართულებას; ამ
ლიტერატურის მიმართულების უძლიერესი გამოშატველია რუსთვე-
ლის „ვეფხისტყაოსანი“. თუმცა ამბავი უცხო ჭვეუნებს და ხელმწი-
ფეებს ეხებოდა, ავტორმა იმდენად შესცვალა და გადმოაქართულა
ეს ზღაპრული მოთხრობა, რომ დღეს, თვალწინაც რომ გვედვას
ის უცხო ხელმწიფეების შესახებ ამბები, რომლებიც მან ლექსად
გარდასთქვა, ჩვენ მსგავსებასაც ვერ ვპოუბდით მისში ისეთ დიდ-
ბულ ნაწარმოებთან, როგორც არის „ვეფხისტყაოსანი“: ის იყო
„ამბად ნათქვამი“, ეს კი—„წუობილი მარკალიტა“, ის იყო ჩონ-
ჩხა, ეს კი—კუნიის უმადლესი და უმშვენიერესი ნაწარმოებია.

მაშასადამე, კითხვას რომ ვიძლევიით იმის შესახებ, თრიგინა-

და თუ არა „ვეფხისტყაოსანი“, სრულიად უსაფუძვლოდ ვაუხუნებთ ამ გვარს კითხვას; ჩვენის აზრით, უმურობესი იქმნება და უფრო სქემპარიტ გზაზე დაგვაუხუნებს კითხვა, თუ რამდენად შეიძლოა რუსთველმა შეესწავლა და გადმოეჭართულებია ის უცხო ფაბულა, რომელიც წარმოადგენდა უმნიშვნელო ზღაპარს, მის უკვდავ ჰომეოსთან შედარებით.

იუსტინე აბულაძე.

30 დეკემბერი.

1905 წელი.

ქ. თფილისი.

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკონი.

(ღამატება სტატიისა: „მე-XII საუკუნის ქართულის მწერლობის ბასიათი
ღ რუსთველის ვეფხისტყაოსანი“)

1. უცხო და მნელა გასაკება სიტყვები.

ა(==აღ) — მიმართულების მიჩვენებელი თავსართი, ანუ ჰრეფიქსი, აღნიშნავს მოქმედების მიმართულებას ჭევიდან ზეკითკენ.

ა — არსის ნაცვალის ხმოვანი ელემენტი; შემოაკლებული შემწეობითი ზმნა არს=არი, რომელიც მიეძმის ბოლოში შემასმენელს.

აზატებს, ხ. 1047, ტ. 4; იხ. აზატი; მაზატე, ხ. 247 ტ. 3.

აბანო, ხ. 329, ტ. 3. (ბერძნ. Βαλανειον, lat. balineum) ტანის დასაბანი სახლი. მოსახდენი წყალი (საბანებელი).

აბჯარი, ხ. 84, ტ. 3; 91 ტ. 3; 220, ტ. 3 — ფაჭვ-ჭური, ფაჭმანი, საჭურველი, T. P. IV, რმა.

ადლი (არაბ. كاهل — სამართალი) — სიგრიძის საზომი; არშინი. სამართალი.

ავაზა, ხ. 459, ტ. 1 (სპარს. *آواز*, სომხ. *ავაզ*, რფსპ. *ავაზ*) — კიტის ჯიშის სანადირო ცხოველი, საბა

ორბელიანის ლექსიკონში ეს სიტყვა ასეა ახსნილი: „ავაზა ვეფხისა ჭკავს, მცირეა (ამირან დარუჯანიანი)“.

ამირან დარუჯანიანში ეს სიტყვა, მართლაც, ხმარებულია სანადირო ცხოველის აზრით, იხ. ამირან დარუჯანიანი, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, ტფილისი, 1898., გვ. 3, სტრ. 3. გვ. 12, სტრ. 13 გვ. 122, სტრ. 8., გვ. 126, სტრ. 15; გვ. 136, სტრ. 12, 22, გვ. 261, სტრ. 32. ეს სიტყვა გვხვდება აგრეთვე „ვისრამიანი“ — ში, იხ. ჭართ. ტექსტი, გვ. 56, სტრ.

15, სადაც ამ სიტყვით გამოტყვევებულია სპარსულენოვანი კინაზის **كز** შველი, იხ. სპარს. ტექსტი, გვ. 60, სტრ. 10., რაც ამტკიცებს, რომ მთარგმნელს შეუფერხებელია ეს ადგილი; სხვა ადგას ამ სიტყვას სწორად გამოტყვევებს ქართული ტექსტი, იხ. გვ. 75, სტრ. 20—სპარს. ტექსტი, გვ. 75, სტრ. 12. პროფ. მარრი სოელის მას შინთერად, იხ. H. Marr. T. P, V, *Physiologie*, გვ. 93. მოშინურებული და სანადიროდ დაკეპილი ვეფხია-ავაზა მშვიდი და უვნებელია. ავაზა წარმოადგენს სანადირო ღვოპარდს, იცის აფრიკაში, სირიაში და სპარსეთ—ინდოეთში, იხ. ვეფხ. ტუ. ხ. 1137, ტ. 2 იხ. ამის შესახებ. Д-ръ Вильгельмъ Гааке, *Происхож. животн. міра*, стр. 590, С.-П. Бургъ, 1903 годъ.

ავლი, ხ. 777, ტ. 2; 912, ტ. 3.—ფერფელი, იხ. თეიმურაზისა და ორბ. ახსნა.

აზავერი—აზავირი, ხ. 449, ტ. 3—გახეღნილი მოზვეერი, უღლის ხარი, იხ. ორბ. ლექს. და H. Marr. T. P. IV, გვ. 105, სტრ. 15.

აზატი, (სომხ. *ազատ*, სპარს. **آزاد**)—თავისუფალი.

ათქს, ხ. 1495, ტ. 2.—ადგას, ადგია, შეადარე უთქს, ხ. 465, ტ. 2; ამირან-დარეჯან. გვ. 122, სტრ. 7.

აღამი, ხ. 390, ტ. 1; ხ. 923, ტ. 3; ხ. 1285, ტ. 2 (არაბ. **ام**)—ნაშანი, დროში; (T. P. IV, რნგ).

აღამნეს, ხ. 923, ტ. 3.: იხ. აღამი; ხ. 923, ტ. 2; ხ. 1552, ტ. 2, იხ. ღამი; ხ. 923, ტ. 4, იხ. ვღამი, ხ. 1465, ტ. 1.

აღაფი, ხ. 440, ტ. 1—ნატარები, ნადარები, ნატვენავი, დაფლა, ნაშოვარი, ნადავლი, ხარკი.

აღვა, ხ. 223, ტ. 3. ხ. 319, ტ. 1. ხ. 1286, ტ. 4. (სპარ. **اف** არაბ. **اف**)—აღვი, იოანე, 19, 40. საგმეველის ხე. აფვას

სხვანაირად სამოთხის ხეს უწოდებენ; ადვამ იცის მაგარი და მსუქანი ხე, რომელიც, წვის დროს, ავრცელებს საამო სუნნელებას, აღმოსავლეთში ძალიან მოწონებულა, როგორც მოსაკმევი ნავთაერება.

ადვა, ხ. 12, ტ. 3; ხ. 77, ტ. 4; ხ. 1400, ტ. 1; ხ. 1488, ტ. 4. და სხვ.—ადვის ხე, იხ. T. P. IV, რმა; ადვის-ხიანი—ადვის ხის მსგავსის ტანის შექონი.

ადი, ხ. 1135, ტ. 2; 1265, ტ. 2; 1498, ტ. 3; ხ. 1567, ტ. 2. (სპარს. آدی) — გეგხლის ნაქშენი; ადამა=ადმა.

ადმულობა, ხ. 1459, ტ. 3, იხ. სიტყები: ადი და მური, იხ. ხანა 294, ტ. 4.

ადქატი, ხ. 1441, ტ. 1 (სომხ. ადქათ) — დარბი, არას მქონები, გლახა.

ადმასი, ხ. 316, ტ. 4; 330, ტ. 4 (სპარს. آدما) — იგივე მნიშვნელობა; ანდამატი.

ადმასნი, ხ. 742, ტ. 2, იხ. ადმასი.

ადუა, ხ. 73, ტ. 2; ხ. 956, ტ. 3; 960, ტ. 2; 6. 962, ტ. 2, (არაბ. آدوا=ქალკა) — წრე, სელტე, ირკელიც შემორტემა.

ამაზრზენი, ხ. 983, ტ. 4; ხ. 1248, ტ. 2; 1469, ტ. 2; 1525, ტ. 3. —ამაყროლი, ამატოკებელი, შემადრწუნებელი.

ამარი, ხ. 1031, ტ. 2. (სომხ. ამარ) — რიცხვი, ზომა; უამარი—ურიცხვი.

ამარტა, ხ. 260, ტ. 1. — ქარვა, მძიეა (საბა ორბ.)

ამბაგი (სომხ. ამბაგი), იგივე მნიშვნელობა.

ამილახორი, ხ. 54, ტ. 2 (სპარს. آملاخور) — მუჟინბეთ-უხუცესი, თბერშტალმეისტერი.

ამირბარი, ხ. 306, ტ. 1; 369, ტ. 4; 397, ტ. 4 (სპარს. آميربار) — მხედართმთავარი, დიდი სარდალი; ამირ-სხასადარი.

- ამირ-სმასლარი, ხ. 40, ტ. 1; 306, ტ. 2 (სმარს. اميراسپاسا — სარდალი; ფართა წინამძღოლი. იხ. ამირბარი.
- ამაუი, ხ. 976, ტ. 2; ხ. 1211, ტ. 3—უიფი, შედიდური, დიდგული, თავმომწონე, ამბარტაყანი.
- ამო (სომხ. հայ-გემო), სასურველი, გემრიელი, გემოვანი; აქედან საამური, საამო, სასამოენო.
- ამხანაგი, ხ. 421, ტ. 3; 614, ტ. 4; 650, ტ. 4 (სმარ. امخاند) — იგივე მნიშვნელობა; შინაური, შეგობარი.
- ანაზდა (სომხ. անազդ) — ჩარი, უცარი. მოულოდნელი, უცები, შევიდნხელი, ცქაფი.
- ანაკები, ხ. 915, ტ. 3; 949, ტ. 1. — ტანადობა, მოყვანილობა, თვალადობა, აგებულობა, იხ. ტება.
- ანგარიში, (სმარ. انگرشي) — იგივე მნიშვნელობა.
- ანდამ:ტი, ხ. 1318, ტ. 3 (ბერძნ. ἀνδραμας) — აღმასი.
- ანდერძი, ხ. 768, ტ. 1; 679, ტ. 1; 789, ტ. 1. (სმარს. انداز) — უკანასკნელი აღთქმა.
- არაგი, ხ. 1487, ტ. 3. (სომხ. արագի) — იგავი, საგულისხმადრო ამბავი, მაგალითი, ზღაპარი.
- არამი, ხ. 685, ტ. 4 (სმარს. ارام) — უკანონო, ცუდი, აქედან სიტყვა არამზადა, რომლის მეორე ნაწილი „ზადა“-ც. სმარსულია ارامزاد — უკანამზადა — ცუდად, უკანონოდ შობილი (შეადარეთ თ. ჟორდანიასი კურითზული ახსნა, ქართული გრამატიკა, გვ. 86, c) სტრ. 9.
- არე, ხ. 177, ტ. 2; ხ. 353, ტ. 4; ხ. 435, ტ. 3. ხ. 303, ტ. 2. მხარე, არე მარე, ადგილი; იარე, ხ. 71, ტ. 2; ხ. 1191, ტ. 3. ატარე; ხ. 1191, ტ. 4. არირა.
- არიფი, ხ. 1143, ტ. 2 (არაბ. اريف) — შეგობარი, თანამზრახველი, მონაწილე წევრი, დაახლოვებული პირი; იხ. ვისრამ. ქართ. ტექსტი, გვ. 124, სტრ. 7. — სმარს. ტექსტი; გვ. 110, სტრ. 160.
- არმადანი, ხ. 1211, ტ. 2 (სმარს. ارمان) — ძღვენი, ძვირფასი საჩუქარი.

- არღვანი, ხ. 923, ტ. 3 (სპარ. ارغوانه. ارغوان) მალესტინის ხე, იასმანი, იასმანის ფერი, წითელი, წითელი ღვინო, ერთგვარი წითელი ქვა. მოჭირებული წითელი ფერი, საზოგადოდ.
- ასადაგეს, ხ. 136, ტ. 1, 2, 3, 4, იხ. სადაგი.
- ასაქმარი, ხ. 132, ტ. 4—კომპქნელი, მოპქრელი; —ან „ასაქ-შე“ — ს ნაგვად, ლექსისთვის.
- ასპარეზი, ხ. 100, ტ. 2 (სომხ. ასպարէզ), მოედანი, სარბი-ელი, მოჭიდავეთა გამოსადგელი ადგილი.
- ასპიროზი, ხ. 941, ტ. 1 (ბერძ. ἄσπιρος) ცთომილი ვარსკლავი, საღამოს ვარსკლავი.
- ასპიტო, ხ. 1209, ტ. 4. (ბერძ. ἄσπις), გველი.
- ასული, ხ. 33, ტ. 4—ას+ული, ასჯერ აღებული, ბევრად ასუ-ლი: ბევრი ნიშნის 10,000; ბევრად ასული—ბევრი ასჯერ აღებული, ე. ი. მილიონი ენა უნდა მის ქებასო.
- ასული, ხ. 33, ტ. 1. —ქალიშვილი. ძირ. ქე, ვაჭიშვილი.
- ასუბარნა, ხ. 241, ტ. 2: არ ენანი აუბარნა—სიტყვები ვერ მოეხერხებინა სიტყვადო, აუბარნა, resp. აუბნა.
- ატლასი, ხ. 992, ტ. 2 6. 1414, ტ. 1. (არაბ. آتلس) — იგი-ვე მნიშვნელობა.
- აუგი, ხ. 359, ტ. 4; ხ. 1071, ტ. 2; ხ. 1211, ტ. 4.—სირ-ცხვილი.
- აფოლხევა, ხ. 378, ტ. 4. შეღავათის მიცემა, აშევა, შეხსნა რისამე.
- აქიმი, ხ. 644, ტ. 1. (არაბ. احمى)—მეურნადი.
- აღვსება, ხ. 536, ტ. 2. აღდგომის დღე (ორბ.)
- აღლუმი, ხ. 389, ტ. 2 (თ. ოსმ. اغلما) ჯარის ნახვა, ტასინჯვა.
- აუეი, ხ. 1124, ტ. 4. (არაბ. اءى مراءف. اءى) — ერთგვარი ძვირფასი ქვა, წითელი ფერის, წითელი მარჯანი, წი-თელი ფარღული, გინა უოველგვარი წითელი სამკაული.
- აშოკი, ხ. 25, ტ. 2; ხ. 348, ტ. 4; გ. 360, ტ. 4 ხ. 1067, ტ. 3; (არაბ. اشوك) ტრფიალი, გულის საყვარელი, მიჯნური, მოტრფიადე საყვარელი.

აწამწამე, ხ. 133, ტ. 1.—წამწამად აქტიუ.—გაიხადე, შუადრეთ, ხ. 1517, ტ. 4.: „ბროდ-ბადანში გადაწვეს და ცი-
შერი აწამწამეს“.

ახავს, ხ. 639, ტ. 3.—ჭკუნესის, ოხრავს, ახს იახის, სწუსს.

აჯა, ხ. 17, ტ. 3; ხ. 270, ტ. 1.—თხოვნა, ვედრება, შუადრა.

აჯილა, ხ. 1154, ტ. 4.: თეთრი თავსუფარი, ქაღების მოსაბურა-
ვი, თეთრი ბაღდადის თავსუფარი.

აჯილოსანი, ხ. 474, ტ. 2—აჯილაში შუოფი; ქაღი.

ბ.

ბაკე, ხ. 5, ტ. 2; —ტუზი; ხ. 598, ტ. 1.—პირი, კიდე.

ბადანში, ხ. 3, ტ. 2; ხ. 5, ტ. 3; ხ. 137, ტ. 2. (სპარს.
بادان)—ლალი.

ბადანშინი ხ. 1528, ტ. 2. (სპარს. باداند)—სუვეტესო ხარის-
ხის ლალი ბადანშინის მხარედან.

ბადრაგა, ხ. 1016, ტ. 2. (სპარს. بادراغ)— გამძღოლი, გზის მარ-
ველებელი, თანამგზავი.

ბაუთი, ხ. 1486, ტ. 4. (სომხ. բաւթ)—სამწუხარო ამბავი, ავი
გასატანი.

ბაზარი, ხ. 967, ტ. 4; 1436, ტ. 4 (სპარს. بازار) — იგივე
მნიშვნელობა.

ბაზიერი (ძარი სპარ. بازار სომხ. բազար) — ბაზოა დამგუშავი, მე-
მინოვე, შეშავარდნე.

ბაზმა=ბაზმი, ხ. 1495, ტ. 2 (სომხ. բազმა, բაզმակ) — სანა-
თი, ღამპარი, სკიშვი.

ბალიში, ხ. 1238, ტ. 3. (სპარს. باليش) — იგივე მნიშვნელობა.

ბაკმული, ხ. 226, ტ. 4; ბაკმიანი, ბაკმის მექონი; ბაკში, ხ.
ორბულიანის განმარტებით ნიშნავს მომრგვალებულს,
გინა ბაკს: სინთლის რკალი, მნათობების სიმრგველე.

ბანის ბანი, ხ. 1090, ტ. 3; ხ. 1253, ტ. 4; ბანს ზევით

- ადგილი, ცის ტატნობი, სახლის სახურავი, ცის გუმბათი; ბანის შესახებ იხ. T. P. IV, რმა; ჰერი, ცის თალი.
- ბარბითი, ხ. 178, ტ. 4; 472, ტ. 2. (ბერძნ. βαρβίτων, სპარს. بار دا بار) — სიმუბიანი საკრავი, ციტარა, ჩანგური.
- ბარგი, ხ. 171, ტ. 4; ხ. 1409, ტ. 1; წერაკითხვ. საზ. გამოც. შუგლომით „ტვირთად ვარკად“, უნდა იყოს-ტვირთად-ბარკად, ხ. 1553, ტ. 1 (სპ. بار) — ტვირთი, სიმძიმე, შწუსარება, საზრუნავი.
- ბარი, ხ. 275, ტ. 2. ხ. 397, ტ. 2 (არაბ. بار) — დაბლობი, ვაკე, ცის ქვეშეთი.
- ბარი, ხ. 1094, ტ. 4; მიწის საშუშაო იარაღი; მიწის სათხრელი, ნიადაგის გადასაბრუნებელი რკინის ნიწაფი.
- ბასრი, ხ. 424, ტ. 3 (სომხ. սուր — მახვილი, შტრული); — იგივე მნიშვნელობა. შტრული, ზირმოღესილი, მოზირული სამაგალითოდ.
- ბასრობა = გაბასრება (სომხ. բասրել) — შერცხვნა, სახელის გატეხა, გაკინება, T. P. IV, словарь, რნდ. აქედან გაბასრული, გაბასრულა და სხვ.
- ბაღი, (სპარს. باغ) — იგივე მნიშვნელობა, აქედან შემცირებული ბაღა (სპარს. باغ — ბაგნა) — იგივე მნიშვნელობა.
- ბატი, ხ. 1441, ტ. 2 (არაბ.-სპარ. بات) — იხვი; ბატი.
- ბეღითი, ხ. 23, ტ. 3; ხ. 364, ტ. 1; (სპარ. با) — ცული, ავი;
- ბეღი — ხვედრი, იღბალი, მოსავალი, წერა.
- ბევრი, ხ. 419, ტ. 1 (სომხ. բար) — 10,000; ბევრად ასული, ხ. 33, ტ. 4 მილიონი; ბევრის ბევრი, ხ. 266, ტ. 1; ხ. 1039, ტ. 3, ასი მილიონი; იხ. ხ. 1200, ტ. 4.
- ბერი, პროფ. მარრის აზრით, არის სპარსული بار — იხ. T. P. IV, გვ. რნდ, ibid. გვერდი 106, სტრ. 30; — მოხუცი, ხ. 546, 3; ციტრი-დამწიფებელი, დაკაკლებელი, ხ. 767, ტ. 1.

- ბილწი, ხ. 10, ტ. ხ. 130, ტ. 2. (სომხ. *պիլძ*) — არაწმიდა, vulg. ბილწი, -ცუდი, არამი.
- ბინდი, ტ. ხ. 762, ტ. 3. P.—ცოტა სიბნელე; სლამორეულე.
- ბისონი, ხ. 701, ტ. 4 (=ფისონი) ედემის შდინარე,
- ბოზი, ხ. 561, ტ. 4; ხ. 562, ტ. 1 (სომხ. *բոզ*) როსკიბი.
- ბნედა, ხ. 12, ტ. 3; ხ. 363, ტ. 3; ხ. 364, ტ. 1; — შწუხარებისათვის თავის შიგნმა. შწუხარებისგან გრძნობის დაკარგვა. უზომო დანადგეაიხება. ძაღლონის დაკარგვა.
- ბორით, (ბერძნ. Βορέας), 1432, ტ. 4. ჩრდილოეთის ქარი.
- ბორთი (სომხ. *բորთ*)— ავი, ცბიერი, მღვდაკა, გულბილწი, ავი სული, შავი.
- ბოლო (სპარს. *بلور*), ხ.ხ. 404.386. იგივე შნიშენულობა.
- ბუკი, ხ. 46, ტ. 3; ხ. 405, ტ. 1; (სპარს. *بوك*) — სამხედრო საუვიარი;
- ბულბული, ხ. 1231, ტ. 4; ხ. 1232, ტ. 4; (სპარს. *بلبل*) იგივე შნიშენულობა.
- ბუნება-ზიარი, ხ. 1087, ტ. 1—ღვთაებრივია.
- ბურჯა, ხ. 123, ტ. 2; 597, ტ. 1.—დათვარება რისაშე, ხურჯა.
- ბურთი, ხ. 67, ტ. 4 (სომხ. *բուրդ*—მატული)—სათამაშო, მრგვალი სხეული, იხ. Н. Марр. Т. Р, V, физиол. стр. 88. აქედან, ჩვენის აზრით, წარმოსდგება სიტყვა ბურტული.
- ბუჭი, ხ. 712, ტ. 4, ხ. 1121, ტ. 4 (სომხ. *բուր*) — ქარიანი თოვლი (საბა თრბ.).
- ბჭე, ხ. 1371, ტ. 2 1518, ტ. 2;—კარი; სასახლის კარი, სემეუთ დარბაზი.
- ბუ, ხ. 946, ტ. 4 (სპარს. *ب*)— იგივე შნიშენულობა.
- ბურჯი, ხ. 1371, ტ. 2. (სპარს. *بجر*) — სვეტი, ღვდა-ბოძი ციხე.

ბ.

- ბ—არსის ნაცვალის (ნაცვალ სახელის) თანხმოვანი ელემენტი.
- ბა—მიმართულების მარჯვენა: აღნიშნავს მოქმედების მიმართულებას შიგნიდან გარეთ; გარ. ბა, ხ. 1056, ტ. 4: გარეთ გავიდა.
- ბაზუარა, ხ. 435, ტ. 4—ამაღლა; გააღიდა, გააძლიერა. შუად. ბუნება—ზუარი, ხ. 1087, ტ. 1;—დიდბუნებოვანი, ღვთაებრივი, იხ. ამის შესახებ დ. კარიჭაშვილის განმარტება, გვ. 297.
- ბაკარა—, ხ. 224, ტ. 2.—გარეთ ამოიყვანა (თავი თვისი)
- ბაბასრულა, ბაბასრულად, ხ. 615, ტ. 2 ხ. 842, ტ. 4; ხ. 1053, ტ. 4; იხ. ბასრობა=გაბასრება.
- ბაგვა, ხ. 1289, ტ. 3; ბენადვლება; გვაგვა, ხ. 492, ტ. 4. გვენადვლება.
- ბაგრიდა, ხ. 894, ტ. 3.—მოგირიდა ჭირმან; არ ბაგრიდა ე. ი. ჭირმან არ მოგირიდა, დავიხელა, ხ. 889, ტ. 3. გამოტყუა; გამოუჩინა, გამოუფატრა, ხ. 743, ტ. 1.—დარცხვნილი გაიპარა.
- ბაგვიდა ხ. 171 ტ. 1, 2, 3, 4. შირველი ბაგვიდა განშორდა, გაკიდებანდა, შორე — გაჭებულა უკან გაკიდება, დაღვენება, შესამე — გაღარიბდა, თავის იმუდად დარჩნა (შეღავა), შოთხე — ზურგზე აკიდებული ქონდა გაქმნის ტვირთი, ე. ი. მისი საზრუნავი გამხდარიყო იგულისხმება სუფარდისთვის (თინათინი) ფიჭრა, კეჟანი.
- ბავაზი, ხ. 211, ტ. 2. (სმარ. ბავაზ), მიმინო, შავარდენი.
- ბამიწაშე, ხ. 133, ტ. 3.—სიციცხლის სურვილი განმიცხოველე, რწმენა განმიახლე, ისევ მანატრე სიციცხლეო (შუადარე ბ. კარიჭაშვილის განმარტება, იხ. გვ. 269, ²¹)
- ბაბს, ხ. 743, ტ. 3.—შერე გასვლისას, გამოთხოვებისას.
- ბაბდეს—ეკუთხობდეს, ეხადვლებოდეს, ახნდეს წელულად.
- ბარგა, ხ. 1056, ტ. 4. შემოკლებით განმოკლებული გარეთ გავიდა.

- გასაგანა, ხ. 355, ტ. 4. გარაზმული.
- გვირაბი, ხ. 1220. ტ. 4. 1221. ტ. 1. (სომხ *ვირრად*); ხერე-
ლი, თხრილი. T. P. V, § 17, XLV.
- გზეთსა, ხ. 511, ტ. 2—გზასა, გზად.
- გიშერი, ამ სიტყვას ბ. მარო ათავსებს ნასესხებ სიტყვებში,
თუმცა კი არ აღნიშნავს, საიდან არის ნასესხები, T. P.
IV, რნდ—შევი ქარვა.
- გლახ, ხ. 94. ტ. 2, 188 ტ. 2, 194. ტ. 4. სწულაო, საბრა-
ლო. იხ. ვაკლახ.
- გოლიათი, ხ. 1511. ტ. 2., — ფილისტიმელთა ფადავანი; ბუმ-
ბერაზი (დაბადება.).
- კანება, ხ. 58. ტ. 1, 125 ტ. 3, 473. ტ. 4, 504. ტ. 1,
882. ტ. 1, 1004 ტ. 2. ფიქრი, შოგონება.
- კორდი, ხ. 252. ტ. 4.—სათივე თოკი, თივის შესაკრავი საბე-
ლი (ორბ.), დვლეჭი.
- კულის კული, ხ. 795 ტ. 4.—უსაყვარლესი, უკვლახე სასურველი.
- კულსადაგი, ხ. 650, ტ. 1. ორი სიტყვაა კული და სადაგი და
აღნიშნავს კულწრფელს, იხ. სადაგი.
- კუნდი, (სომხ. *კონდი*)—იგივე შნიშენელობა; ჯარი, მხედრობა.
- კუშაგი, ხ. 1367, ტ. 4 (სომხ. ძირი *კონი*) მეთვალყურე, და-
რავი. მცველი, უარული. სომხურად ნიშნავს წინასწარ-
მცნობს, კულთმისანს.

ღ.

- ღ-მიმართულების მანქანებელი თანხმეანი ელეშენტი.
- და განუსაზღვრელის მიმართულების მანქანებელი ბრევიქსი.
- დაბლებული, ხ. 295, ტ. 1—აღმოდებული, ცეცხლ-მოკიდებული.
აღად ქცეული.
- დავლა—(დოვლათი). P. ხ. 777. ტ. 4, 1043. ტ. 4, 1416
ტ. (არაბ. - სძარს. *داوا*)—ბედნიერება, სიმდიდრე, ქო-
ნება.
- დარაკი, ხ. 1077 ტ. 3. (არაბ. *دارا*)—ფარი.

- დარჯა, ხ. 434. ტ. 1. (სპარ. *دار*)—შველი, კარული, შვე-
თელურე.
- დარჯაგი, ხ. 1194. ტ. 2.—სეარული; იხ. დარჯა.
- დარბაზი. ხ. 459 ტ. 2 (სომხ. *դարբազ*, სპარ. *دار*)—იგივე
მნიშვნელობა; სეკრებულო, სასახლე, კარი.
- დარგი, ხ. 19. ტ. 1—ნაწილი, განყოფილება, შტო.
- დარდი, ხ. 82, ტ. 4; 1500; ტ. (სპარს. *درد*)—წუხილი, მწუ-
ხარება. ტყვიანი.
- დარი, ხ. 275, 1, 4.—სწორი, მსგავსი.
- დარი, ხ. 595. ტ. 2.—კარგი ამინდი.
- დარშანი, ხ. 382. ტ. 2. (სპარს. *دراش*)—წამალი.
- დასი, ხ. 33 ტ. 2., 163 ტ. 2- (სომხ. *դաս*)—წება, კუნდი,
რიგი, ჯარი.
- დადაქი. (არაბ. *دادي*)—*دادي*—იგივე მნიშვნელობა.
- დასტაქარი=დასტაქარი; ხ. 510 ტ. 2, 874 ტ. 3. (სპარს.
دستار)—ჭრილობების ეჭიში, ქარურტი.
- დასტური, ხ. 129. ტ. 3, 448. ტ. 3., 575 ტ. 3. (სპარს.
دستور—სულ სხვას ნიშნავს: ვეზირი, დიდი მოურავი;
ნიშუში, წესი)—მართალი, ნამდვილი.
- დაფი.—(სპარ. *دف*, არაბ. *دف*)—დაირა.
- დალი.—ხ. 574. ტ. 3., 696. ტ. 3. (სპარ. *دل*) იგივე მნიშ-
ვნელობა.
- დევი, ხ. 98. ტ. 2, 638 ტ. 1, 1340 ტ. 3., 1344. ტ. 3.
(სომხ. *դե* სპარ. *دو*)—ჭაჭი, ეშმა, გოლიათი, მძღავრა.
- დეზი. ხ. 211, ტ. 3.—ცხენის საჩხვლეტული ნემსებიახი ბორბა-
ლი ქუსლზე მისაკრავი, ცხენის საჩხვლეტული, ს. ორ-
ბელ. 9,5 საქ. შიგ.
- დესი, ხ. 248 ტ. 4.—შედარებითი ხარისხი სიტუვისკან და;
დის მუთბი.
- დილაჯი ხ. 813 ტ. 2.—წვალი (ო.) წეარო, შდინარე (თ). იხ.
დიჯლა.
- დიჯლა, ხ. 830 ტ. 3 ანუ დილაჯი ხ. 813 ტ. 2. იხ. საკუთა-
რის სახელების განმარტება.

- დოსტაქანი, ხ. 473 ტ. 1., 1144. ტ. 1. (სმარს. *დოსტაქანი*) — დიდი ღვინის თასი. *دستگاه* — ღვინო, ან სხვა მკვარი სსმული, რომელსაც სადღეგრძელოდ სმენ შეუღლისში.
- დრაკანი (დრაჭკანი), ხ. 456 ტ. 1. — ძველებური ფული.
- დრამა, ხ. 371 ტ. 3, 528 ტ. 3; 573. ტ. 3, 668 ტ. 4. სომხ. *դրամ*) — ფული, შუადრე ბერძნ. *δραχμή* — წონა-ბერძ. = 3 გრამი, 24 ტენტიგრ. ბერძნ. ფული, რომელიც წინედ ღირდა 17 კაპ., დღეს კი 6 შაურამდე ღირს.
- დრამა. ხ. 390 ტ. 1. 3016 ტ. 3. (სომხ. *դրամակ, դրամ*) — ადამი, ბაირაღი, ნიშანი.
- დურად, ხ. 1105. ტ. 1. — როგორც დამ, დის მსგავსად.
- დურაფი, ხ. 330. ტ. 1, 331. ტ. 4; 332 ტ. 3. (არაბ. *درا*) — კარეული ფრინველი; ტუის ქათამიყით
- დუხჭირა, ხ. 126 ტ. 1, 673 ტ. 2. უშნო, ნასი. ზროფ. მარს მითაფსებული აქვს ნასუსსებ სიტყვებში, T. P., IV, რნე, იხ. ამის შესახებ *ibid.* გვ. 106, სტრ. 19.

ქ.

- ქარსის ნაცვადის ხმოვანი ელემენტი; გულით ხასროლი.
- ქანი, ხ. 1100 ტ. 3. საკრავია. დაფი.
- ქბი, ხ. 16, ტ. 4. — ქს+ქბი, ქ. ი. უველაფერა ქს დაშმართოს ღადმან და ღამაზმან.
- ქეკმა, ხ. 50, ტ. 1, ხ. 77, ტ. 4. (სომხ. *կեկմ*, ბერძ. *Κεκέμ*) — სამთხის ბადი.
- ქვარდებოდა, ხ. 1328, ტ. 3. — იხ. ზარდ.
- ქზროს, ხ. 176, ტ. 1, თეიმურაზი სამართლიანად აწარმოებს მას სიტყვისაგან აზრი, ქზროს ნიშნავს, ეთანხმება, ასე ფიქრობს, აზრობს ბრძენი დიონისიცი.
- ქუერი, ხ. 283. ტ. 4. (ბერძნ. *κέρη*) — ჭაბრთაკანი, თხელი ჭაერი ცის სივრცეში, T. P., IV, რნე.

- ეორების. ხ. 139. ტ. 3. ელანდება, ეგეება, ტ. 4: უბუნება
 მწესარება ჭირი ერთი ოცად ემცევაო. შეადარე ხ. 1551.
 ტაუშები-შე 2 და შე 3.
- ეფენი, ხ. 772. ტ. 3, P. —საქლარუნებელი, საწკარუნებელი;
 საქლერია (ორბ. 39; 23 გამოსვლა).
- ერდო, ხ. 383 ტ. 3. სახლსა ზედა კერძო ბანი (ორბ. 2 შეფეთა
 9,25), — ბანი.
- ერლი, ხ. 269. ტ. 1, 1175. ტ. 3, 1513. ტ. 3; ბედის ვარსკ-
 ვლაეი, 12 ზოდიაქო და 7 ცდომილი ვარსკვლავი (სა-
 ბა ორბ.); კრებული (ვარსკვ.)
- ეშმა, ხ. 110 ტ. 3., 113 ტ. 3. ეშმაკი, მავნე, ბოროტი სული.
- ეჭიმი, ხ. 340 ტ. 1, 614 ტ. 1. (არაბ. عجم) — მკურნალი.
- ეჭი, ხ. 462 ტ. 3; 930. ტ. 2, — ბილაეი, ვაწრო და მიხვეულ-
 მიხვეული გზა. საცადფეხო მოსაჭრელი გზა. სიკრძის
 ზომა 60,000 ბიჯი (წუბ.) სიმი შილი (ო. თ.)
- ეჭიმი, ხ. 141. ტ. 1, (არაბ. عجم, ძირი عجم) — მეფის მხლე-
 ბელი, შირის ფარეში, შეკარე; კარის კაცი.

3.

არსის ნაცვალის თანხმოვანი ელემენტი.

- ვა, ხ. 336 ტ. 3, 398. ტ. 3, 597. ტ. 4, 1123. ტ. 4. —
 გულით ნასროლი; რუსთველის კეფხის ტუაოსანში იგი
 იბრუნვის ისე როგორც ხმოვანი საფუძვლის არსის სა-
 ხელი: ვა, ვისა ვასა და სხვ. იგივე რითმისთვის დერ-
 თვის ხშირად სატყეებს ბოლოში: დიანურვა, ხ. 597,
 ტ. 4. იღუმადვა, ხ. 398, ტ. 3. ვაგლახ შე ვა! და სხვ:
- ვაგლახ, ხ. 111 ტ. 3, 250. ტ. 4. ვაი შე უბედურა...
- ვადა, ხ. 1222, ტ. 1. შეცდომით კითხულობენ: იხ. შაკრ და
 შეად. ხ. 678, ტ. 4.
- ვაზირი, ხ. 795 ტ. 1. (არაბ. وزير) — იგივე მნიშვნელობა.
- ვალი, ხ. 146 ტ. 3., 330, ტ. 3. ჭირი, ჭირგარდახდილობა;
 მწესარება.

- ვაში, ხ. 100. ტ. 2, 483 ტ. 2, — ვაიშე, (ს. ორბ.) ვაშქი-ვაშქი
ხილი.
- ვარდი, ხ. 418 ტ. 3, 466 ტ. 3, 874. ტ. 2, (სომხ. վարդ,
არაბ. -სხარსული ٧١, syn. ٢٢) — იგივე მნიშვნელობა.
- ვაგაქიღენით, ხ. 198. ტ. 3. (ძირი სჯ.) — ვეჭალობა გავსწიეთ,
იხ. ვაჭილი.
- ვაჭილი (არაბ. سچي) — ადვოკატი, ვეჭილი, მოსარჩლე, მოციქული,
წარმომადგენელი
- ვაცი, ხ. 223. ტ. 4, 1128 ტ. 3. — მამალი თხა
- ვაშად, ხ. 290 ტ. 1, 379. ტ. 3. — კეთილად, მშვიდობით.
- ვანი (სომხ վան) სახლი, სადგური, სამუოფი, საცხოვრებელი.
მონასტერი, თავშესაფარი.
- ვაშობს, ხ. 757. ტ. 4. ოხრავს, ჰკენესის, მოსთქვამს.
- ვაჭარი, ხ. 1008. ტ. 4, 1010. ტ. I, 1019 ტ. 1, 1032.
ტ. 1, 1045 ტ. 1. 1051 ტ. 1, 1437 ტ. 1. და სხვ.
(სომხ. վաճառ).
- ვება=ვაის ძახილი.
- ველი, ხ. 77, ტ. 1, 3. ხ. 956, ტ. 3. და სხვ. სომხ. վայր, იგივე
მნიშვნელობა.
- ვეშაში, ხ. 1136 ტ. 4, (სომხ. վիշապ) — ბურძნ. ბრძახავ — ნიანგი.
- ვირ, ვირე, ვირემ, ვირეს ხ. 1452 ტ. 4; 400 ტ. 3; 193 ტ.
1; ხ. 28 ტ. 4. — სანამ; ვიდრემდის; ამ დრომდე, სანამ.

ვ.

- ვადი, ხ. 116. ტ. 4, ნაკლი; 1468. ტ. 1.
- ვაეი, ხ. 307 ტ. 3. კარიგება, მშვიდობის ზირობის დადება. მუო-
მარის სახელმწიფოების შერიგება.
- ვათქი. ხ. 957 ტ. 2. (ისი ვისია ხმა ვათქისა და ვარისა)? 1157.
ტ. 1. დიდი ხმაურობა. ზრიალი, ვახილი.
- ვაში — (სხარს. ٧١) — ვაება, დიდი და გასაოცარი, საშინელი აშმაგი,
ხანა 372, ტ. 4 = ვეში.
- ვაშთარი (სხარს. — ٧١) — იგივე მნიშვნელობა.

- ზანგი, ხ. 120. ტ. 2; 1253. ტ. 2. 1117, ტ. 2. (სპარს. زنگی) - კვავიბტელი, კითხვა, შავი მონა; ნჯერი.
- ზარადი, ხ. 1135 ტ. 4. (სპარს. زراد = სომხ. զար) თავზე დასარქმედი რკინის სჭურველი ბრძოლის დროს
- ზარადხანა, ხ. 1343 ტ. 2 იარაღის, ზარადის, აბჯრის სწყობი და სკეტებელი სხელი.
- ზარდ (კზარდუბოდა,) ხ. 1328. ტ. 3. — სომხ. ძირია զարդ — სელამაზე, სამკაული, მორთულობა, კაზმა.
- ზარი, ხ. 308. ტ. 2; 323. ტ. 3; 334 ტ. 4; 568 ტ. 1. (სომხ. զար, (զար) საშინელება; შიშის ზარი.
- ზარი, ხ. 957. ტ. 2; 1053. 1; 1156. 3; 1157 ტ. 1; კივი-ნა დიდი ხმაურობა; 73. ტ. 3, 303 ტ. 3; 313. ტ. 2, — სკერთო ხმაურობა, დიდი რამ სანახობა; აურ-ზაური.
- ზარქში, ხ. 595 ტ. 4. (სპარს. زارش) — თქროს ქსოვილი, თქრო-შკედი; თქროს ფარჩეულობა.
- ზაფრანა, ხ. 346 ტ. 1; 1135 ტ. 4; 484. ტ. 2; 1255, ტ. 4. (სომხ. զափրան, სპარს. زعفران) — იგივე შნიშენე-ლობა.
- ზეიმი, ხ. 73. ტ. 3; 303 ტ. 3; 305. ტ. 1; 313 ტ. 2; 326. ტ. 3. დიდი რამ ამბავი; სკანკებო რამ ამბავი. იხ. ზამი.
- ზეთი, ხ. (სომხ. ձէթ) — იგივე შნიშენელობა.
- ზენა, ხ. 291 ტ. 3. — ზეციური, უმაღლესი, დეთაებრივი; აღ-მოსავლეთის ქარი.
- ზენარი, ხ. 384 ტ. 2, დმერთმანი, დეთის სხელზე დავიციების ფორმა ზენარი, 407 ტ. 3; 688 ტ. 1, 718 ტ. 3; 1194 ტ. 4. — ფიცი.
- ზენი, ხ. 1525 ტ. 1; შაღალი, ზენას მუთფი, კურთხეული.
- ზესი, ხ. 771 ტ. 4; 1149 ტ. 4. შაღალი, ზეციური, ცთა შინა მუთფი.
- ზიანი, ხ. 448, 808 და სხვ. (სპარს. زيان) — იგივე შნიშენელობა; უნება.
- ზომი, ხ. 270 ტ. 4; 317 ტ. 3 — ზომი.

- ზრახვა, ხ. 405, ტ. 3; 804, ტ. 4; 100, ტ. 4; 409, ტ. 1; — ღაზარაკი; ცუდი ფიქრი, გაკიცხვა სიტყვით.
- ზუალი. ხ. 338 ტ. 1; 1397. ტ. 2. (არაბ. *حز* = vulg. *حاز*) — ცთომილი ვარსკვლავი, სატურნი.
- ზღვათაცა შესართუი, ხ. 218, ტ. 3; - შესამაღი, ხ. 259, ტ. 3 — დიდი მდინარე.
- ზურმუხტი, წ. 345, ტ. 4. (სპარს. *زهره*) იგივე მნიშვნელობა.

თ.

- თ — არსის ნაცვალეობრივი თანხმოვანი ელემენტი, აღნიშნავს სიმრავლეს.
- თათი, ხ. 1052, ტ. 3. (სომხ. *թաթ*) — ხელის მტევანი, დათვის ან სხვა უწლიაქო ცხოველის ფეხი; შუად. თათი.
- თათობრი, ხ. 1367, ტ. 1; 1373, ტ. 3; 1384, ტ. 2. (არაბ. *تات*) — ტუტმა, ურადობა, რჩევა; შმართველობა.
- თამაში (სპარს. *تاما*) — იგივე მნიშვნელობა.
- თასი (სპარს. *تاس*) — იგივე მნიშვნელობა.
- თხეში, ხ. 1346, ტ. 3. — მთის მწვერვალი, თავის საქაირე; უღუღუტხილი.
- თარგმანი, ხ. 16, ტ. 2 (სომხ. *թարգման*, არაბ. *تارجمان*) იგ. მნ.

ო.

- ო. — არსის ნაცვალის ხმოვანი ელემენტი.
- ოა — გაზაფხულის ვეკვილია.
- ოაგუნდი, ხ. 318, ტ. 2; 1527, ტ. 1 (არაბ. *وات*) — იგივე მნიშვნელობა; ძვირფასი ქვა.
- ოადონი, ხ. 648, ტ. 1 (ბერძნ. *ὄρνις*) — ბუღბუღი.
- ოავარ, ხ. 1081, ტ. 2 (სომხ. *օավար*) — ნადავლი, ნაშთივარი, ნაძარცვი, იხ. T. P. IV, რგ.
- ოღუმაღი, ხ. 259, ტ. — ჩუმი, დაფარული.

იღუმად, ხ. 398, ტ. 3.—ჩუმად, საიდუმლოდ, ფარულად, მალე.
იუფი—აფი, ხ. 134, ტ. 4.—უხვი, მრავალი, ადვილი საშოვნე-
ლი, უფასური, შეად. თათრ. ოსმანური—სს—იგივე
მნიშვნელობა.

იუფო—იუფი, ხ. 147, ტ. 2, შეად. დაზო—დაზი.

იე, ხ. 1249, ტ. 4.—resp. იე.

ითხეს, ხ. 1400, ტ. 4.—ითხებად აქციეს. შეად. იშულეს (იქვე);
ირმოს, ითხოს, ხ. 649, ტ. 2. შეად. აგრეთვე ხ. 579,
ტ. 3. იგი შტურნი გამილომდეს, აქამდისა რომე ვით-
ხენ.

ილაჯი (არაბ. عِلا) — წამალი, ღონის ძიება, საშუალება.

იმუდი, ხ. 1037, ტ. 2; 752, ტ. 2; 1015, ტ. 3. და სხვ.
(სპარს. امد) — იგივე მნიშვნელობა.

ინდო, ხ. 373, ტ. 2, (ჰინდო) ინდოელი (სპარს. اهند—ჰინდო).

ირო.—იროს, ხ. 863, ტ. 2 ირები ხ. 805, ტ. 1. ვირები ხ.
411, ტ. 4. ვარო ხ. 519, ტ. 3. აროს, ხ.
749, ტ. 3. ვარებ, ხ. 273, ტ. 2; არუ მარე, ხ.
1508, ტ. 4.—ზმნისაგან რება.

ირმოს იხ. ითხეს.

იოტა, ხ. 816, ტ. 3. (ბერძნ. ἰωτα)—ასო jota, ხაზი; იოტის
წამი—თვალის დახამხამება, წუთი.

იშისა, ხ. 323, ტ. 4.—იშ არის სიხარულის გძრნობის გამოი-
ხატველი გუღითხასროლი; შექქმნეს ხსენება იშისა, ე. ი.
იწუეს გახარება, გაიხარეს (მტრებმა), იხ. აგრეთვე ხ.
1184, ტ. 4. აქან სცდება ბ. კარიჭაშვილი.

იჩქითი, ხ. 401 ტ. 2.—მაღი, სწრაფი, მოულოდნელი; მუისი
(არაბ.) იხ. ამირან-დარეჯ., გვ. 218, ხ. ტ. რ. 25;
ibid; გვ. 270, ხ. ტ. რ. 3.

ქ.

კადნიერი, ხ. 65, ტ. 2 (ძირი არაბ. كاد) — თავხედი, უზრდე-
ლი, მოურიდეტელი.

- კადრება), ხ. 65 ტ. 3, 739 ტ. 3. (ძირა არაბ. *كادر*)—შე-
ბუდვა, უნგრისის მოხსენება უფროსისთვის.
- კაქანი, ხ. 171 ტ. 4, 303 ტ. 1.—ღარდა, სიმძიმადი, მწუ-
ხარება, სევდა.
- კაზმა ხ. 1099, ტ. 3, (სომხ. *կազմ*)—რთვა, წეობა, დამაზო-
ბა, კონტაობა.
- კავშირი, ხ. 864 ტ.—კაცის სხეულის ნაწილი; კდეშენტი; დამო-
კიდებულება, ერთობა.
- კაკაბი, ხ. 227, ტ. 3; 228, ტ. 2 (სპარს. *کاکب*, სომხ. *կարპი*)
- კალაში, (არაბ. *كلس*)—იგივე შნიშენულობა.
- კანჯარი, ხ. 75, ტ. 2; კარეული ვირი (თ. ოსმ. *كاجان*).
- კაპანი, ხ. 388 ტ. 4. (სომხ. *կაպან*)—უღელტეხილი, ხეობა,
ღრენი; ქვადოჯი (საბა ორბ.).
- კაპარჭი, ხ. 93, ტ. 2; 259, 2. (სომხ *կაպარճ*)—ისართ ბუდე
კარ-განსმული, ხ. 226, ტ. 2. კარ-გადებუდი, კარ-ღია.
- კარგი (სომხ. *կარգ*)—რიგიანი, წესიერი.
- კატაბა, ხ. 463 ტ. 4. (არაბ *كاتب*)—ტეული. T. P. IV, 106,
II, 1 საბა ორბუღიანს, და, მაშასადამე, ბ. კარიჭა
შეიღსნაც, შენდომით აქვს კატაბას მაგიერად კატაბანი,
კატაბანი შრავლობითი რიგხვია სიტყვის კატაბა.
- კატარღა, ხ. 596, ტ. 2. (თურქ. *كاتار*)—საბრძოლველი ნავი, ან
ხომალდი.
- კაუა, ხ. 1392, ტ. 3.—ჭრა, კეპა, ჩეს, აარადით აგუწვა.
- კანრიელი ხ. 636, ტ. 2.—აღამაანთა, კანთან, კანიანი, opp.
უკანური.
- კეისარობა, ხ. 306, ტ. 4.—ხელმწიფობა, იხ. კეისარი.
- კეისარი, (სპარს. *كيسر* ბერძნული *καισαρ*, სომხ. *կაისარ*, სირ.
კესარ, *)—ხელმწიფე, თვითმპრობელი.
- კეკლეუცი, ხ. 29, ტ. 4. 389, ტ. 1; 1439 ტ. 2;—კონტა,
დამაზი, ტურფა-ნაზი.

*) სირიული ასოები ვერ ვიშოვეთ.

- კენარი. ხ. 50 ტ. 1;—შნოიანი ტანის, ღამაზი მოყვანილობა; კვეთა—ჭრა, მახვია, გამწვეტანება; წვეტა; თღა.
- კეტო, ხ. 1020, ტ. 2; 1021, ტ. 4;—გრძელი და მომსხო ხელ-
 ვიხი.
- კვლადი, ხ. 1182, ტ. 1.—წივე სხვადა.
- კიდუკანი, ხ. 1125, ტ. 4; ხ. 1161, ტ. 2; ხ. 1171, ტ. 1.—
 სხვა, კიდვე, გარდა, გარეშე.
- კიდის კიდობა, 1464, ტ. 4. განშორება, წამოშორება, თავის-
 თავის უფინა.
- კიდეს (საუბარი): ხ. 1008; ტ. 4—გაბებს (მუსიაივი), საუბარი
 ჰკადრეს.
- კიდობანი, ხ. 564 ტ. 2. 608 ტ. 4. 1109 ტ. 1; 1343 ტ. 4;
 1345 ტ. 1. (სომხ. *ասպոն*). T. P. IV, 666.
 იგივე მნიშვნელობა.
- კისკასი, ხ. 1372, ტ. 2.—მარდი, შკვირცხლი.
- კოშკი, ხ. 504, ტ. 2; 319 ტ. 1; 520, 1. (სპარ. *كوشك*)—მა-
 ლალი ციხე.
- კონებით, ხ. 1551, ტ. 1—კონით, licent. poet.
- კოთობა, ხ. 664, ტ. 3; ხ. 850, ტ. 3; ხ. 609, ტ. 3; ხ.
 705, ტ. 8.—სროლა, ტუორნა, კიაფი, ციმცომა, თა-
 მაში, წახცახი, შიში, ფრთხობა, სხლეტა; გამოფხან-
 ლება, უგრად შებტომა, დაფუტება, თრთოლა, ხ. 228,
 2,—ხ. 1408, ტ. 2. გაკვირება.
- კოთომიდი, ხ. 1512, ტ. 2—მოსხლეტალი, გამოტუორნალი,
 მოშწედარი.
- კრძღვა,—რიდი, მორიდება.
- კუბო, ხ. 365, ტ. 3—ქალის, გინა კანის წასაჯდომი, აქლემის
 ასაკიდებელი, ან ხელით სატარებელი; ტანტრეკაი.
- კუშტი(+ობა), ხ. 10, ტ. 2, 206 ტ. 3. 1209, ტ. 3; 1462,
 ტ. 2;—შწერალი, სხე-შწერალი; გულმოსული, ახ.
 ქუში.

ლ.

- ლაგამი, ხ. 84, ტ. 3, 221, ტ. 3. (სპარს. لگام) — აღვარი.
 ცხენის პირში ამოსადები თავის მოსაკავეებლად.
- ლაღი, ხ. 138, ტ. 2; 204, ტ. 1; 318, ტ. 2; (სპარს. لا, არაბ. لاه) იგივე შინაშენელობა, ძვირფასი ქვა.
- ღამაზობა, ხ. 1099, ტ. 3. კოსტაობა; რთვა; შრანტვა.
- ღამვა, ხ. 352, ტ. 2; ხ. 1085, ტ. 1; ხ. 970, ტ. 2, ს. 1552, ტ. 3 ხ. 877, ტ. 1; ხ. 923, ტ. 4. შონდომება; სურვილი, მისწრაფება; ვლამი-ვაშირობ რასზე.
- ღამი, ხ. 923, ტ. 2. ხ. 1085 ტ. 4; ხ. 1874, ტ. 2; 865, ტ. 4. ხ. 1138, ტ. 1. — ღვარი, წვიმა, ცვარი; ხ. 1552, ტ. 2; დუღამე — დავასველე, მოვრწყე; საღამე-დასასვლელი, მოსარწყავი, მოსაღვარი.
- ღაჟვარდი, ხ. 934, ტ. 2; 1255 ტ. 4. (სპარს. اراجله არაბ. اراجله) — ცის ფერი, ღურჭი.
- ღარი, ხ. 54, ტ. 4; ხ. 601, ტ. 4; ხ. 1000, ტ. 2; ხ. 1034, ტ. 2; აბრეშუმეული, ფარხეული; ქონება, ხაზინა.
- ღარულად, ხ. 446, ტ. 3; — ღარის ქსოვილივით.
- ღაღი, ხ. 16, ტ. 4; ხ. 34, ტ. 3; ხ. 383, ტ. 3. (სპარს. لگه) — ამაუი, თამაში.
- ღაუფობა, ხ. 1574, ტ. 4. — (არაბ. لاف) — ხუმრობა, შექცევა, ცართობა.
- ღაშქარი, (სპარს. لاش) — ჯარი, მხედრობა; არმია.
- ღაღიციება, ხ. 1131, ტ. 1 — ხუმრობა, კომწიაობა, მისიეყარულება.
- ღებუდი, ხ. 295, ტ. 3. იხ. ღები.
- ღები, ხ. 295, ტ. 3. ხ. 482, ტ. 2; ხ. 759, ტ. 2; ხ. 1005, ტ. 3. ნაცემა, ცემისგან დაღურჯებული ხორცის კანი
- ღელი, ხ. 1396, ტ. 3 — ღელწამი.
- ღექსი. ხ. 947, ტ. 4. (ბერძნ. λήξις).
- ღიზღობა, ხ. 1059, ტ. 2. — ღაჭყდი. ცბიერი აღერსი, ფერება.
- ღილა, ხ. 385, ტ. 3. (სპარს. لپه) — იგივე შინაშენელობა;

- ლიტრა, ხ. 998, ტ. 3.—ზომა, სწვაო, (სომხ. *litra*).
- ღმობა, ხ. 38, ტ. 3; ტკენა, ტკივილი, წვალება, დასჯა; აქედან
მობილი, 829, 2.
- ღმობიერი, ხ. 454, ტ. 3 (ძირი ღმობა, აქედან საღმობა—ტკი-
ვილი) — გულშემტკივარი.
- ღოღი, ხ. 263, ტ. საფლავის დასაფარავი ქვა. მთლიანი უძარ-
მასარი ქვა.
- ღომი (ბერძ. *λίαν*) — იგივე მნიშვნელობა
- ღტობა, ხ. 899, ტ. 2, ხ. 1257, ტ. 2, — ღმობა, სველება.
- ღუგმა, ხ. 903, ტ. 4. (არაბ. *كامل*) — იგივე მნიშვნელობა.
- ღუსკუმა, ხ. 1345, ტ. 4. (ბერძნ. *γλωσσόκομος*, სირ. *gluskma*,
იხ. Н. МаррЪ. Т. Р. IV, რნზ, მისივე Жит.
Петра Ивера; II, 29, ქართული ტექსტი.) — კუბო,
ზანღუეი, კადობანი.

მ.

- მ.—არსის ნაცვალის თანხმობანი ელემენტი.
- მაგრ, მაგრა—ხ. 1222, ტ. 1, — მაგრამ: მაგრ ავადამან—მაგრამ
ავადმოფმა, დასკედაინებულმა, დაწყურებულმა.
- მაღესა, ხ. 558, ტ. 1.—ვინ დაღ გაუნენია: ნემთვის დმერთისო,
შეად. შიდა.
- მათრანო (სომხ. *մարակ*), ხ. 204, ტ. 4, 44, ტ. 4, 97, ტ.
1, ხ. 1390 ტ. 1 და სხვ.—იგივე მნიშვნელობა.
- მამაცი, ხ. 410, ტ. 1; 510, ტ. 3; ხ. 780, ტ. 1. ხ. 890,
ტ. 2; ხ. 911, ტ. 1.—მამაცი, opp. დაცი: მამაკაცი,
მხნე და მარჯვე.
- მანა, ხ. 378, ტ. 3.—მადო, ღურსმანი, რომელიც ჟაჭვზეა
მიბმული (თ.); მადო (ორბ.).
- მანგი, ხ. 120, ტ. 4; (სპარს. *منگه*)—მთვარე, იხ. Н. МаррЪ,
IV, რნზ.
- მანდილი, ხ. 1506, ტ. 2. (*ماندلی*) შირის დასაბურავი, ხელმანდი-
ლი — ხელსახოცი.

- მანდიკურად, ხ. 433, ტ. 3. იხ. მანდიკი.
- მანდიკი, (ლათ. *manica*) — ხურჯინი, იხ. Н, Марръ. Сборники притчъ Вардана, Ч. I, стр. 494.
- მარგალიტი, ხ. 1534, ტ. 3; (სომ. *მარგარით*, ბერძნ. *μαργαριτης*) — ძვირფასი ქვა; თვალი ზატისანნი.
- მარგი, ხ. 19, ტ. 2; ხ. 1553, ტ. 4. — სსარგებლო, სჭარო, სსურველი.
- მარზაზანი, ხ. 388, ტ. 1. (სომხ. *მარჯაჲան*, სპარს. *مارزبان*) — მონაცვლე (თ.), განაპირა კუთხის მმართველი, უფროსი.
- მარეკი ხ. 261, ტ. 4. — ნადირის მოსარეკად დაეუნებული, დანიშნული კაცი, შეად მრეკელი, ხ. 585, ტ. 2.
- მარხი, ხ. 940, ტ. 1. (ჯარ.) — მარხი, ცოთშილი ვარსკვლავი.
- მასხინძლობა — კვეთა, ხ. 1473, ტ. 2. გულუხვის მასხინძლისათვის თლა.
- მაქა, ხ. 1144, ტ. 3. (არაბ. *مخ*) — მაქა, არაბეთის წმიდაქალაქი.
- მადრიბული, 1165, ტ. 2. იხ. მადრიბი.
- მადრიბი (არაბ. *مدراب*) — დასუფლეთი.
- მაყარი, ხ. 600, ტ. 4; (ამყარხა); 1529, ტ. 4. — შეუფ დედოფლის დამამშვენებელი მსღებელი, გამყოლი საქორწილოდ.
- მაჭარი, ხ. 1010 ტ. 2. (სომხ. *մաճար*) — ხალი ღვინო, დაუუნებელი, დაუვარგებელი.
- მახალი, ხ. 991, ტ. 1. — საუკეთესო სსსმელი.
- მახვა, ხ. 493, ტ. 4. ხ. 1309, ტ. 4. — მირვა, ღვსვა.
- მახმული, ხ. 1535, ტ. 3. — მახმური (არაბ. *مخمر*) — მახმური, შოფრალი.
- მახმურად, ხ. 913, ტ. 3. იხ. მახმული.
- მაყა, ხ. 644, ტ. 2; მელავსა და მტევანს შუა საფეთქელი.
- მაჰმადი, იხ. საკუთარის სახელების განმარტება.
- მბეჭველი, ხ. 780, ტ. 3. — მქსოველი, ამომხვევი, ზმინისგან ბეჭვა.
- მგამა- ხ. 1312, ტ. 4, იხ. ტატვა.
- მგოსანი, ხ. 119, ტ. 2 (სომხ. *գոսան*) — მტკლობელი, მომღერალი.

- მდეგელი, 1213, ტ. 3; — გარდაშენებული, აღმასრულებელი მძღველი. შუა. ხ. 1016 ტ. 3.
- მდენნი, ხ. 924, ტ. 1 — მდენნი — მღვრენი, შუა. ხ. 874, ტ. 1 და 2; მირასა, მცირასა. ხ. 671, ტ. 3. — მინამან — მინამა, ე. ი. დასველა და სხვა თავისუფალი ადგილები.
- მეკეთა, ხ. 411, ტ. 1 — მომეწონა, მომავიდა ჭკუაში.
- მეკობრე, ხ. 54, ტ. 4; 193, ტ. 3; 195, ტ. 1; 1012, ტ. 3; 1016, ტ. 3; 1019, ტ. 4. 1031, ტ. 1; — მტარე ბელი, ზღვის ეზილი, ზირატი.
- მერეფე, ხ. 666, ტ. 4. — სტუმარი, დამსწრე.
- მელანი (სომხ. *მელიანი*, ბერძნ. *μέλαν*) იგივე მნიშვნელობა იხ. H. Mapp. T. P. IV. 666.
- მემახული, ხ. 804, ტ. 3. მახვილი, მკვეთრი, კმირული, საგმირო, იხ. მახვი.
- მემაჯანი. ხ. 255, ტ. 2; მამაბუნებელი (ორბ.), მადლი და წერილი (წ.) მოხდენილი; კობტა.
- მენა, ხ. 681, ტ. 2; (სწარს. *ა**) სამეოფი, სადგომი, სახლი, თავშესაფარი.
- მეოტი, ხ. 1363, ტ. 2; — გაქცეული.
- მერანი, ხ. 96, ტ. 3. — შავი ცხენი, თოხანიცა ცხენი (თ.)
- მესაკსე, ხ. 1526, ტ. 1. — უხევი, სრული. სვიანი.
- მეუნებლე, ხ. 258, ტ. 3 - უნებური; წინააღმდეგე, ურჩი.
- მეძავი, ხ. 10, ტ. 1. — ბოზი, მრუში.
- მეჭველი, ხ. 780, ტ. 2 (ძირი ეჭვი). — მათეპრალი, შიშში მყოფი. შიშის მქონებული
- მზარავი, ხ. 302, ტ. 1. — თავსარდამცემა; შიშის მკვრელი; ხ. 1489, ტ. 2. მხიბლავი. ამყრელი.
- მზაკეფი, ხ. 916, ტ. 1; - კვირა, შვიდეული. აქ ლექსისთვის არის ხმარებული.
- მზიან-მრდილი, ხ. 846, ტ. 2. — მშვენიერი (ველი) სანდილობელი ხეობით.
- მზირი, ხ. 416, ტ. 3. — ჯაშუში, მზეკრავი.
- მზობა, ხ. 2114, ტ. 2 — მზედ ეოფნა; ხ. 1114. ტ. 4 — ძიება, ეურება.

- მთვარებლად, ხ. 207, ტ. 2.—მთვარის მსგავსად, მრგვალებლად, იხ. ხ. 801, ტ. 2.
- მი.-მიმართულების მანქანებულა, გვიანგებს წყნადან სხვა ადგილი-საკენ მოქმედების მიმართულებას.
- მიადროვებს, ხ. 1309, ტ. 1.—მიათხარავებს, მიატყდებს, იხ. ცოცხა.
- მიაზრა, ხ. 520, ტ. 4. საქმე მიაზრა-სარწმუნოდ შეწვევა, შერწმუნა, შუად. ამ საქმეს ეზროს, ხ. 176, ტ. 1; იხ. ეზროს; მიაწარებს—იხ. მირათა.
- მიგზითა, ხ. 131, ტ. (არაბ. *الطريق*), სომხ. *մղիկի*, სირიული ექვავაღნტი, იხ. H. Mappx. T. P. IV, რნს.
- მიდამო, ხ. 228, ტ. 2. აქეთ-იქით. იხ. აგრეთვე ხანა 1451, ტ. 4. მიდამო რბენანი.
- მიდამოდა, ხ. 703, ტ. 3. ძაღლთა სრბოლა მიდამოდა: აქ კავშირი და გადატანილია რითმისთვის ფრაზის ბოლოში, მაშინ როდესაც ის უნდა აკავშირებდეს წინადადებებს: „შესესა ქორნი აბნელებდეს“ და „ძაღლთა მიდამო სრბოლა“—ო; ბ. კარიჭაშვილი კი სთხზავს რაღაც არ არსებულ სიტყვას „მიდამებს“. იხ. გვ. 322.
- მიდგომილი, ხ. 164, ტ. 3.—მიმყოლი, მორჩილი. ჩემისა სწადისა (სურვილის) მიმყოფნო, მორჩილნო, ამსრულე-ბელნო.
- მიდია, ხ. 1419, ტ. 1—დად გამიხდა, შუად. მადესა, ღურად, დება, ხ. 1524 ტ. 3. დებულსა, ხ. 831, ტ. 2; იხ. დესი.
- მისმიერი, ხ. 1, ტ. 4.—მისივე, მისუბრავე
- მიმდო სწუთროსა, ხ. 3351 ტ. 1—იმედით, სიცოცხლის რწმენით, სავსე, ოპტიმისტო, ხვალის ცრუმითაშედე.
- მილი, ხ. 284, ტ. 3; 1435, ტ. 4; 1528, ტ. 3; წყლის გასაყვანი მრგვალი რკინის ღარი; ნაკადული, ღვარი.
- მინა-ყარდი, ხ. 320, ტ. 2.—თეთრ-ყარმიანი; თურაშუელივით.
- მირათა, ხ. 1086, ტ. 2—ეს ადგილი თეიმურაზსა და მამასადამე, ბ. კარიჭაშვილსაც, შეცდომით აქვსთ ახსნილი. ამ მირათა

აზრით, აქ უნდა იყოს სიტყვა მორადება, მაშინ როდესაც აქ ჩვენა გვაქვს ხალხურის ენის ერთი ფრთად საინტერესო მოვლენა, სახელდობრ, მამართულების მანკებელი ნაწილაკის განმეორება. ეს მოვლენა, ჩვენს უნივერსიტეტში უოფინის დროს, ჩვენ გავაცანით ბ-ნ მარსაც, იხ. T. P., IV, გვ. 64—65. ეს მამართულების მანკებელი ნაწილაკის განმეორება არც თუ უმნიშვნელოა: იგი შერს სიგნოვლესა და სურათებრივობას აძლევს აზრს: (ავთანდილი) „მიჭხრის ტანსა ში-ა-წარებს—ე. ი ტანს საამოდ არხვეს, ცხოვლად გვიხატავს ავთანდილის მიმოხრას. ბ. კარიჭაშვილი *) სთხზავს რაღაც მიწარებას, იხ გვ. 698.

მიიქედნეს, ხ. 740, ტ. 4—იტვირთოს, კისრად იღოს.

მინა, (სპანს. სპ.)—შუშა; ღურჯი ემალი, ჭიქის ფურცელი.

მიუხედავებლად. ხ. 70, ტ. 4 სწორად შეუდგომლად.

მიუხედარობა, ხ. 306, ტ. 3. წაიკ მიუხედარობა—გამოუხედალობა; ხელისა მიუხედარობა: სულელის, ბრევეის გამოუხედალობა, მიუხედაომლობა, უჭკუობა და არა შეუხედაომლობა, იხ. ბ. კარიჭაშვილის განმარტება.

მიღმა. ხ. 289, ტ. 3; ხ. 1061; ტ. 1; იხმარება თანდებულის გან—ის აზრით: თურქთა მიღმა—თურქებისგან; მიღმა ვუთხრა—შეგუთვლო; —მხრით.

მიფნური, ხ. 2, ტ. 3; 8, ტ. 1; 10, ტ. 1; 11, ტ. 1; 129, ტ. 3; (არაბ. افسر)—სატრფო სიუყარულისგან შმაგი; იხ. საკუთარი სახელები.

შკედი, ხ. 1346. ტ. 3;—მსხვილი და მაგარი ძაფი.

*) ბ. კარიჭაშვილი კი გვარწმუნებდა, ვითომც მას პროფ. მარტხე ადრე სკოლნოდეს ეს იყისება, იხ. წ. კ. სახ. გამოცემის წინასიტყვაობა, გვ. XXI X, სტრ. 15, ამისი მთქმელი კომენტატორი „მოხისა“-ს აწარმოებს სიტყვისაგან „მოხე“, რომელიც, კომენტატორის აზრით, ნიშნავს ზის მბაძავს, იხ. გვ. 327, სიტყვა „მოხე“. ფიცი მწამს, ბოლო კი მაკვირებს!—ო.

- მკრნხალი, ხ. 1020, ტ. 1, სწრაფი, კისკასი, მკვირცხდმ, მკვირცხდმ
 მავი, ფიგხელი.
- მლაღავი, ხ. 1035, ტ. 2. ხ. წარმტავი, წამკლევი, მოძალე,
 მზარავი, გამჭრობი; მომხზობი, ხ. 209, ტ. 4.
- მო.—მიმართულების მარჯვენაგან მრეფიქსა; აღნიშნავს მოქმედ-
 ბის აქეთ, ჩვენსკენ მიმართულებას.
- მოამდაბლა, მოამიწა, ხ. 206, ტ. 3.—დამცირა, მიწასთან გა-
 სწორა.
- მოვანება, ხ. 100, ტ. 2; 1505, ტ. 4; ხ. 1510, ტ. 4; მოვ-
 ლინება, მობრძანება, იხ. ვანი.
- მოარნა, ხ. 92, ტ. 3,—მო—ავლო.
- მოლარე, ხ. 102, ტ. 3; 346, ტ. 3; 358, 1; ხაზინადარი, მყო-
 ჟახე, ქონების მმართველი
- მოლახობა, ხ. 127 ტ. 4; —შესჯება ორი სიტყვის: „მოლახო“
 და „ცა“-საკან; გერუკვი, (გთხოვ) კიდეით კიდე მოლა-
 ხო ცა, ე. ი. ცის კიდედან კიდემდისან (ცას ქვეშ) არ
 დასტოვო ადგილი უკათხავით; საკუთრივ: მოულახავი,
 მოუვალა—ო.
- მოედანი, ხ. 67, ტ. 3; 536, ტ. 1; (სპარს. ایدان)—სერბიული
 ასპარეზი.
- მოვანება, ხ. 106 ტ. 2; 1505, ტ. 4; 1510, ტ. 4.—და-
 ბრძანება, სხეოსნობა, დიდებული უოფა, დასადგურება,
 იხ. ვანი.
- მოვეყვ, ხ. 449, ტ. 3—მოვერაე, ვიკე, მოვასურხე.
- მოემზრა, ხ. 520, ტ. 3. (ძირი არაბ. مزرا) შემოეზღუდა, შე-
 მოესაზღვრა, შემორტეზოდა, შემოესარა.
- მოეჭაფნეს, ხ. 637, ტ. 3. ეჭურა, ჩაეკვა ვაჭვ-ჭური.
- მოამედდრე, ხ. 158, ტ. 4.—მოაღბე (ჩემი მოგონებით); ატირე.
- მოამდგომარე, ხ. 539, ტ. 1. მოიდრუე, მოამაღვალაკე, იტბიერე,
 იეშმაკე, მადღურობა ჩაიღინე.
- მოკენესა, ხ. 1179, ტ. 1.—მკენესარი, მწუნხარე, ხელაფხურა
 ფორმა.
- მოლი, ხ. 1253, ტ. 3.—მწვანე წამოსახსხში ნაბადივით (თ.),

შავი წამოსხსნაში, (ხუბ.); შავი ნაბადი, ვადონხონი
მოსხსნაში.

მოლიზღარი, ხ. 86, ტ. 2.—მოლიზარი, აღერსიანი, მხარული;
მოცინარი.

მომცქაფაფი, ხ. 684, ტ. 1; გაფორებული, აჩქარებული, იხ. ცქაფი.
მომწუროდეს, ხ. 589, ტ. 3.—შეწოდენ.

მონახსნანი, ხ. 388, ტ.—გამოშურებული, გამოქცეული.

მონაწთომი, ხ. 1117, ტ. 4;—წამონაწვეთი, დადვრილი.

მორნი, ხ. 475, ტ. 4; 616. ტ. 1; 962, ტ. 3.—ქორთა ჩეი-
ლი (სომხ. *ჩორ*)—ახალი.

მორანი=მო რანი, ე. ი. მო რაც (შემქმნის).

მორწმული, ხ. 32, ტ. 3; 400, ტ. 2; 287 2; გაძლიერებული;
სრული ბედნიერი. ავლა-დიდების მხრით უზრუნველ-
ყოფილი, იხ. მორწმა.

მორწმა, ხ. 32, ტ. 3; 459, ტ. 4;—გაძიდება, გაძლიერება, და-
დებით შეფუობა.

მოსადაფე, ხ. 1421, ტ. 2.—სადაფის მშეობნი, მჭკრელნი.
კბილნი ბროლნი, ბატენი კი სადაფთა მჭკრელნი, მშეო-
ბელნი.

მოსაცეთი, ხ. 511, ტ. 3 ლანძღვითი კილოა წმინდა ხალხური ფორმა:
მომცდარხარ მო, წა საც, გინდაო: ეთ—ადნიშნავს ადგი-
ლს—ს. ცეთოსა=რა ადგილსაც, (სადაც) გინდაო, შეადარე
ხალხური: „აზგამო“—„აქეთ გამოდი“. და სხვ.

მოუთმინაშნ, ხ. 671, ტ. 1—გაუტანელაშნ, მოუსყენარაშნ, გეგმან.
მოხისა, ხ. 1238, ტ. 2. შესდგება: ¹⁾ მიმართულების მიჩვე-
ნებულის მო—სი და ²⁾ ხისაკან, რომელიც :რის ნათესაო-
ბითი ბრუნვა სიტყვისაკან ხე. ტანი აღვისა მოხისა ნამ-
ნავს; აი ატერ მომკლავს:ღვის ხის ტანი—ო იხ. მირითა.

მოყამებული, ხ. 642, ტ. 4; დიდის ხნის; ნახვისა მოყამებულ-
მან—დიდი ხნის უნახავმა.

მრეკელი, ხ. 585, ტ. 2.—იხ. მარეკი.

მუდარა, ხ. 134. ტ. 2; 613, ტ. 3. (არაბ *مردار*)—ხეყნა, ვად-
რება, თხოვნა.

- მუზარადი, ხ. 530, ტ. 1; 1344, ტ. 2; იხ. ზარადი) თვინ
სარქმელი ბრძოლის დროს, რქიის ქუდი.
- მულამი, ხ. 339, ტ. 1 (არაბ. *كلم*)—სჯულის მოძღვარი, მასწავ-
ლებელი.
- მუნ—იქ.
- მუნ—ღა, ხ. 90, ტ. 4.—იქ დავუთენე; აქ განმეორებულაა მი
მართულების მანვენებელი ღა, რომელიც გულის ხმობს
•დავუთენე“-ს, შეად მისისა.
- მური, ხ. 1105, ტ. 4; 1575 ტ. 2. (სომხ. *მուր*) მჭვარტლი,
კვამლი, დარდი.
- მუსაფი, ხ. 339, ტ. 2, 514, ტ. 1; 1144, ტ. 3. (არაბ. *موسى*)
ურანი—მჭამდიანთა სჯულის წიგნი.
- მუსიკობა, ხ. 25 ტ. 4; (ბერძნ. *μουσική*)—ტკბილ-ხმიანობა.
სიუვარულის ჰანგზე მღერა.
- მუტრბი, ხ. 356, ტ. 2; 470, ტ. 1, (არ. *بطي*)—ჩანგის დამ-
კვრელი და კარგი მომღერალი.
- მუფარახი, ხ. 108 ტ. 3, 1 (ტ 74, რაბ. *خرم*)—ნაღველის გამ-
ქარეველი საშვალეა.
- მუქარა. (არაბ. *سك*)—ქაღალი, დაქაღნება.
- მუქაფა, ხ. 1167, ტ. (არაბ. *سكك*)—სამაგიერო სანუქარი, ნა-
ცვალი.
- მუქეფობა, ხ. 487, ტ. 4; 1445, ტ. 3 იხ. მუქაფა.
- მუურა (მოლა), ხ. 337, ტ. 1,—სჯულის მოძღვარი.
- მუშაითი, ხ. 119, ტ. 2 (არაბულია) — თოკზე მოსიარულე, ჭამ-
ბაზი.
- მუშაკი, ხ. 119, ტ. 2. (სომხ. *მუშაკ*) იგივე მნიშვნელობა.
- მუშთარი, 939, ტ. 1, (არაბ. *مشتر*)—ცთომილი ვარსკვლავი. იუ-
შიტერი.
- მუხთალი, ხ. 409, ტ. 2, (სხარ. *مختل*)—მოღალატე, მატყურა,
მღვალავი, ვერავი.
- მუყამარი, ხ. 319 ტ. 1; (არაბ. *مقمر*)—საცეცხლური.
- მქენები, ხ. 640, ტ. 4; ხ. 1496, ტ. 2.—იხ. ქენება.
- მქისი, ხ. 182, ტ. 1; 167 ტ. 3; 838, ტ. 4; 964; ტ. 4;

- 1049, ტ. 4; 1325, ტ. 4; მოსწვენი, უტემური, უსნო; მოწვენილი.
- მდერა, ხ. 11. ტ. 3 ხ. 82, ტ. 1; (აქედან სი — მდერა — იმ ვითაი ფორმა — გალობა). თამაში; გალობა, ხ. 472, ტ. 1; ხ. 24, ტ. 1; ხ. 947, ტ. 1.
- მმუნევი, ხ. 918, ტ. 3.—უენო, უტევი, გაწუმბული.
- მმქეფრა, ხ. 433, ტ. 2.—მმქეფრა.
- მენება, ხ. 775, ტ. 1.—ბრძანება, სურვილი, დაბილება, აღთქმა.
- მენხინარე, ხ. 849, ტ. 4.—მკზნებარე, გაძლიერებული.
- მეხრალი, ხ. 37, ტ. 4; ხ. 1412, ტ. 3.—დალეული, გალეული, დამკლევებული, გამხდარი.
- მეხბარე, ხ. 1011, ტ. 3.—resp. მეხბარი — მეხბნელი.
- მეწობრი ხ. 771, ტ. 4.—დასი, ტუნდი.
- მეჭერი, ხ. 137, ტ. 3; 6; ხ. 418, ტ. 3; ხ. 676, ტ. 2; ხ. 804, ტ. 2. კობტა, დამაზი, მოხდენილი
- მეჭელი, ხ. 956, ტ. 4.—ხელეური; ერთი ნამგლის მოსმით მოჭრილი მეჭა ბურა.
- მეჭვირსა, ხ. 401, ტ. 3 მერთის, მივიშივიშებს, მინათებს, მიდარებს.
- მეჭუნავი, ხ. 918, ტ. 1.—მეჭუნარე.
- მხალი, ხ. 1028, ტ. 1. მეჭქნელი, გამხენი.
- მჟილი, ხ. 482, ტ. 2.—მჟილი, მჟილიეკენი.

ნ.

- ნ.—არსის ნაცვალის თანხმოვანი ედუქტი—აღნიშნავს სიმრავლეს. ნა, resp. ნაი, ნაჲ, 178, ტ. 4; (სმ.რ. 5ს)—აუღწამი, საღამური.
- ნათალი, ხ. 1146, ტ. 4;—მეთელი, შეადარე—ნასამალი, ხ. 314, ტ. 2.
- ნაგი, ხ. 915, ტ. 3.—მოყვანილობა, მოსრულობა, შენობა.
- ნადერი, ხ. 676, ტ.—დამცირებული, დევნილი, სუსტი, ქედ-მოხრილი, ნაკრული.

- ნადიმი, ხ. 056, ტ. 2; 372, ტ. 3; 451, ტ. 3; 992, ტ. 1.
 (არაბ. ندى)—ქეიფი, შეკრებილობა, შევლსი, წვეულება.
- ნადიმობა, ხ. 472, ტ. 2, იხ. ნადიმი.
- ნაფროზობა, ხ. 1099, ტ. 1, იხ. ნაფროზი.
- ნაფროზი—(სპარს. نازوس)—ახალი წელიწადი სპარსთა.
- ნავი, ხ. 1016, ტ. 3, 4; 1020, ტ. 3; 1025, ტ. 2; 1031, ტ. 1. (სომხ. նավ, სპარ. navio, ბერძნ. ναυς)—ნავი; იგივე მნიშვნელობა.
- ნაზი, (სპარ. naz)—იგივე მნიშვნელობა; სუსტი; წვრილი და სუფთა; სუსტი და დელიკატი; აქედან: თავი გინაზობია, ხ. 279, ტ. 2.
- ნაზრახი, ხ. 781, ტ. 4.—სასირცხვო, გმობილი, სათავილო.
- ნაკადი, ხ. 1001, ტ. 3.—დვარი. მთით გადმოიქუზარი, ჩქერი.
- ნაკვეთი, ხ. 1268, ტ. 2.—იხ. კვეთა.
- ნაკვთი, ხ. 309, ტ. 4; ხ. 952, ტ. 3.—მოყვანილობა, გამომკვეულება, მოხზულობა.
- ნაღაქნი, ხ. 515, ტ. 1—მოფერებული, სათვალმაქცი.
- ნაგი, 787, ტ. 2;—ზედმეტი; გარდანამეტი.
- ნამა, ხ. 668, ტ. 3.—ნამება, იხ. ნამი.
- ნამი, (სპარ. nam)—ცვარი.
- ნამუსი, ხ. 1036, ტ. 4. (სპარს.—არაბ. ناموس)—საქციელი, ზრდილობა, სინიღისი.
- ნამუსთაღავი, ხ. 1209, ტ. 2.—იხ. მუსთაღი.
- ნარგისი, ხ. 307, ტ. 3. (სპარ. نارگس)—იგივე მნიშვნელობა; უკავილია.
- ნარდი, ხ. 82, ტ. 1; სათამაშო; გამათულთა ასატორებელი.
- ნარი, ხ. 379, ტ. 3;—უკლიანი ბაღახი.
- ნარიხვი, ხ. 465; ტ. 1; (არაბ. نارنج, სპარს نارنگ)—ფორთოხალი, აქედან სპარს نارنجى—ნარიხვის ფერი.
- ნარნარი, ხ. 1399, ტ. 3.—სამთი, დამატობელი; ხელი და ამო.
- ნასამაღი, ხ. 314, ტ. 2, ხ. 690, ტ. 3. შეად ნასათლი, ნასათლი და სხვ.
- ნასი, ხ. 1183, ტ. 1;—უშნო, გონჯი.

- ნატრფაღი, ხ. 635, ტ. 2; — ნაფეხური კვალი; ხ. 76, ტ. 4.
 ცხენოსანთაგან დაუენებელი მტვერის კორიანტელი; ხ. 1530, ტ. 4; — ქუსლის ნაღი.
- ნატი, ხ. 261, ტ. 2. მოჭნილი ტუავი, (ს. თრბ.) ტუავის ქვეშ-
 საგებელი.
- ნატიფი, ხ. 1104, ტ. 2; 1312, ტ. 1; ბ შარის აზრით, არის
 არაბ. اظنه, იხ. (H. Mappes T. P. IV, რთ.) —
 ჩვენის აზრით კი, უნდა იეოს სმარს. ღატიფ — ს-
 სიაშოვნო, მოხდენილი.
- ნატუსაღი, ხ. 1321, ტ. 1. — გამორუყული, გამოხუხული, გენდ-
 მონკადები.
- ნაუოტა, ხ. 594, ტ. 3. (ძირი სომხ. *ფაჟარ*) — ხმელი შუშა, ხე,
 ხმელი ხის ნაფლეტები.
- ნაღი, ხ. 574, ტ. 2. — გამოხადები, გამოხაჭკერი — ზმნისაგან ღე-
 ბა, აღება, შუად. ნაღი ზმნისაგან გება, ხ. 915, ტ. 3
- ნა — ჩანგ — დაფენი, ხ. 1421, ტ. 3. — სლამურება, ჩანგები და დაფე-
 ბი იხ. ცალკე-ცალკე ნა, ჩანგი და დაფი.
- ნაღი, ხ. 1180, ტ. 2. — გვამის, უკანაღის კარი, აქედან სიტყვა
 ნაწული; შუად. ბურთი — ბურტული.
- ნაჩინი, ხ. 404, ტ. 3. — რომელიც ჩანს, იხედება, გამოიყურება
 შიგდენილი.
- ნაჩაფაფი, ხ. 1291, ტ. 1; — ხელად მოგონილი, მოჭორილი,
 უაზროდ წამოსროდილი, იხ. ჩაფი.
- ნაჭარი, ხ. 1010, ტ. 4; — ნაკლები, მცირედი, არ ღარნი გვაჭვან
 ნაჭარნი, ე. ი ღარნი არ გვაჭვან, გვაკლია, ნაჭარი —
 საჭარო.
- ნახლი, ხ. 672, ტ. 3 (სმარს *كنا*) — ძვირფასი ნაქსოვი, ძვირფა-
 სი ფარჩეულობა.
- ნახოკარი, ხ. 482, ტ. 3 იხ. ნახოკი.
- ნახოკი, ხ. 594, ტ. 3. — ნახოტნი, ნაკაწრი, ნაფხაჭნი რისაჲ
 ზედაპირზე, ან კანზე სორცის კანზე ნაფხაჭნი.
- ნება, ხ. 106, ტ. 3; 210, ტ. 3; 352, ტ. 1; 860, ტ. 1;
 სურვილი.

- ნებასა — ნელა; მონაშენ წიგნი მომართვა, მე წავიკითხე ნებასა, ს. 352, ტ. 1.
- ნები, ს. 1348, ტ. 3; 1380, ტ. 4. ხელის შინაგანი სიბრტყე (ორბ.), ხელმკლავი; მეტაფორულად: ღონე, ძალა.
- ნეზვი, ს. 1182, ტ. 3 — დედალი: თხა, ღორი და სხვ.
- ნელი, ს. 1411, ტ. 1; — მალული, ჩუმად შწველი.
- ნიანგი (სპარს. *ننگ*) — ხვითქი, კროკოდელი; ვეშაპი. — გველ-ვეშაპი.
- ნირი, ს. 1051, ტ. 4; (სპარს. *خار*) — მაზანდა, ნიხრი.
- ნიშაგი, ს. 1421, ტ. 3. წვეკულობა, ღხინი.
- ნიშაი, ს. 1317, ტ. 4; (სპარს. *شان*, სომ. *ხუან*) — იგივე მნიშვნელობა.
- ნიშატი, ს. 323, ტ. 2; 666, ტ. 2; 707, ტ. (სპარს. *شاد*) — სიხარული, ღხუნა.
- ნიში, ს. 323, ტ. 2; (სომხ. *նի*) — სხსწაული, დღესასწაულობა, შხარულება.
- ნობა (ნობი), ს. 405, ტ. 1; 850, ტ. 2; 1170, ტ. 4. (არაბ. *نوب*) — სამხედრო საუვირო.
- ნობ:თი, ს. 908, ტ. 4; 1277, ტ. 3; 1394, ტ. 4. (სპარს. *نوبت*) — ჯერი, რიგი, დარაფობა; უარული.
- ნოხი, ს. 395, ტ. 1. (სპარ. *خا*) — ხალიჩა. ნოხი, იგივე მნიშვნელობა.
- ნუკვა, ს. 127, ტ. 4; 230, ტ. 3; 231, ტ. 1; 271, ტ. 1; მუღარა, მონურად, მოწიწებით ხეწნა. მუღარა.
- ნუში, ს. 1257, ტ. 2. (სომხ. *նուշ*) — ხილია ატმის ნაირა. მინდალი.

ო.

- ოჯენ, ს. 207, ტ. 4; ს. 331, ტ. 3. — შთოდოდა. მართ ოჯენ, ს. 33, ტ. 1; ს. 203, ტ. 3 — ერთილა.
- ოჯენი, ს. 1342, ტ. 3 — ტოლა, ხელა; ოჯენა.
- ოთხ-ახმით, ს. 177, ტ. 1. — ჭუნებით (გაირბინა).
- ორხოულად, ს. 446, ტ. 3; ორხოთ ქსოვილივით.

- ოტა, ხ. ტ. 2; - შტვერი, ნაცარი
 ოტარიდი, ხ. 942, ტ. 1; (არაბ. اوتا) — ცთომილი ვარსკვლავი,
 შერკვერი.
 ოქსინო, 320, ტ. 4; 1359, ტ. 3; — სება ორბელიანის განმარ-
 ტებით, ოქროქსოვილი ხავედი, ან მისი ფარდაგი; ძვირ-
 ფასი ფარნა. ამ სიტყვის ეთიმოლოგია არ ვიცით.
 ოცებით, ხ. 1551, ტ. 2; — მოწვენებად, ოცნებად, სიზმრად; გა-
 სოცებით — ოცად გამრავლებით, შუად. ეოცების, ხ. 139,
 ტკეპები: 3 და 4.
 ოხერი, ხ. 867, ტ. 2; 1068, ტ. 3. — უმატრონო, მივიწეებუ-
 ბული; მიტოვებული; დატეხული.
 ოხვრა-ახმან, ხ. 874, ტ. 3. — ოხვრა — კვნესამ; ახი-ახის ძახილი.
 კვნესა, ხ. 108, ტ. 4.

კ.

- მაკმანი, ხ. 832, ტ. 2. (სპარს. کمان) — დანიშნული დრო, ვადა
 მასუხი, ხ. 563, ტ. 3. (სპარს. کمان) — იგივე მნიშვნელობა.
 მატევი (სომხ. պատիւ), იგივე მნიშვნელობა.
 მატეპარი, ხ. 1296, ტ. 1. — შებენობილი, ტყვე.
 მატეჟი, ხ. 115, ტ. 2; 139, ტ. 4; 150, ტ. 4; 238, ტ. 1;
 291, 4. (სომხ. պատիւ) — სასჯელი, შწუნება.
 მატრონი, ხ. 294, ტ. 1; 341, ტ. 2; 374, ტ. 1. (ლათ. pat-
 ronus, i) — opp. aliens — იგივე მნიშვნელობა.
 მატრა, ხ. 406, ტ. 1. (patsa — მაცა) — ცოტა, მატრია.
 მერანგი, ხ. 120, ტ. 1; 1233, ტ. 3. (სპარს. مهران) — იგივე
 მნიშვნელობა.
 მერმერა, ხ. 1413, ტ. 4. სპარს ოქროს ფულია. (წ.)
 მირ-ბაკმიანი, ხ. 229, ტ. 2. — მირი მნათობის მსგავსი; სახე მნა-
 თობიანი.
 მირ-ოქრო, ხ. 505, ტ. 2. ოქროშკედის ქსოვილი, წმიდა ოქრო-
 თი ნაკერი.
 მერევა, ხ. 197, ტ. 2. — სხურება, მისხმა წულის გულ-წასულის;

და შიბნედილისათვის გულის მოსახრუნებლად; უსუბიო სხურება, შორწყვა.

შორფიარი, ხ. 1516 ტ. 2. (ბერძ. *παραφάρα*) — შეფის ზედა სამოსელი წითელი ფერისა.

ქ.

ქამი, ხ. 427, ტ. 3; 492, ტ. 2; 782, ტ. 4. (სომხ. *ժամ*) — სათა, დრო.

ქანგი (სპარს. *کنگ*) — იგივე შინაშენულობა

ქღერა, ხ. 472, ტ. 2; 772, 3. სიშვების ქღარუნია.

რ.

რაზმი, ხ. 301, ტ. 4; 426, ტ. 4; 1405, ტ. 1. (სპარს. *راز*) — წვევა, რიგი; ჭარი, ერთი მხარე.

რაულად, ხ. 446, ტ. 1. — რისაკან; რაკვარ, რაკორ.

რადინ, ხ. 744, ტ. 4. — მამ აბა, ნეტავ, შვად. ვინძი — ნეტავ ვინ, აბა ვინ..., ხ. 510, ტ. 4.

რბოლა, ხ. 568, ტ. 3; ხ. 1230, ტ. 4. რბუნა, ხეტიალი, resp. სრბოლა, (არაბ. *ربوب*), Н. Марр. Основныя Таблицы къ грамм. Древне-груз. языка, стр. 7.

რე, ხ. 158, ტ. 1 და 2 ხ. 382 ტ. 4; 2264, ტ. 3. — არის ნაწილია, რომელიც დაერთვის ბოლოში სიტყვებს: უფრორე, შეტადრე. რუსთველს სშირად გადააქვს იგი რათმისთვის ლექსის ბოლოს. გულშან გაურისა სიძნელე კვლავ უფრო დამიტარე = კვლავ უფრორე დამიტარა, 382. ტ. 4.

რება, ხ. 400, ტ. 2; 411, ტ. 4; 628, ტ. 2; 1484. ტ. 1; სიარული, სვლა; ის რული.

რემა, 54, ტ. 2. (სპარს. *رما*) — ცხენის, აქლემის, ღორის ან სხვისი ჯოგი; რემა, ჯოგი და ცხენი, უნდა იყოს; რემა — ჯორი და ცხენია, *ჯორი და ცხენია* არის მისართა სიტ.

- უვის რემა: „ჯოტი მოასხი: ჯორი და ცხენი“.
- დაჯოტა: ვინ დაჯოტა, არემა წამწმის გიშერი, აქ რე განმადლოებელი ნაწილაკია, ისე როგორც 382 ხანის მე 4 ტაკების რე, იხ. რე, შუად. შეტადრე, მხნედრე, უუეთელესადრე, ხ. 1508, ტ. 3.
- რეტო, ხ. 137, ტ. 2; 213, ტ. 1; 263, ტ. 2; 469, ტ. 3; 394, ტ. 2. 802, ტ. 2.—ხელი, გიფი, მიბნედილი.
- რიალი, ხ. 1390, ტ. 3.—მარცხი (ჩ.), ბოროტი მოქმედობა, საბა ორბ.; ფათურაკი.
- რიდე, ხ. 123, ტ. 2; 124, ტ. 1; 480, ტ. 1.—შირ საბურაკი.
- რიდი, ხ. 124, ტ. 3; 397, ტ. 4; 763, ტ. —კრძალვა, მოკრძალვა, მორიდება.
- რიუე, ხ. 1342, ტ. 2. მოღიანი ძვირფასი ქვა (კინა ქვიანი ადგილი).
- რომანული დედალი, ხ. 1534, ტ. 2; —ზღაპრული დედალი, მარგალიტისა და ძვირფასის თვლების მდებული (თ.).
- რონიება=რონიება, ხ. 353, ტ. 4; 255 ტ. 2; 1470, ტ. 1. ტარება.
- როსკიბი, ხ. 562, ტ. 2. (სპარს. راسک) —უნამუსო დიანტი, ბოზი ქალი.
- რუბი, ხ. 1124, ტ. 3; —(სპარს. روبر) ჩარეკიანი საწუაო, სასმისი თასივით (?).
- რუეა, ხ. 283, 2; —ბრძანების წერილი.
- რულად, ხ. 1184, ტ. 4; იხ. რაულად.
- რული=რებული, ხარები, ხ. 675, ტ. 2; 704, ტ. 1.
- რული, ხ. 377, ტ. 2; —ძილი.
- რხევა, ხ. 1507, ტ. 4. აქედან ვარჩევ—მოვიწონებ; მერჩია—ვამჯობინებდი, მომწონდა, სხვასთან შედარებით; მერჩიო—მომწონდეს (ამ შემთხვევაში სასიძოდ), ამირკუევიზარ სასიძოდ, ნულარ ირცხვი, ჩემა აღარ უნდა გრცხვენოდეს?!. ბ. კარიჭაშვილი სრულიად ამხინჯებს ამ სიტყვის აზრს.

ს.

- საბარკული, ხ. 998, ტ. 2; 1345, ტ. 3.—საწვივე აბჯარი (ორბ.);
 იარაღისაგან ფეხების დასაგველი მოწეობილობა.
- საბატონო, ხ. 624, ტ. 1. (ძირი ბატონი, შეგურული სიტყვისაგან
 საბატონი—*सबपतिय* შაბათი, განსვენება, მოღვა.—
 არამ. საბატან. *)—ტახტი, სამეფო საჯდომი.
- საგმარი, ხ. 725, ტ. 4.—საგმობი, სძინაბი; მისაგმაროს—მიძ-
 რახოს, მაგინოს, მღანძღოს, მკმოს.
- სადაგი, ხ. 136, 2; (სმარს. *اس*)—უბრალო, გაუმშვენებელი,
 მოუსატავი; აქედან გულსადაგი—გულწრფელი, რომელ-
 საც შეესაბამება სმარსული *كاسا*—სადადილ—სიტყვა-
 სიტყვით: სადაგული, გულსადაგი. სიტყვა სადაგი ამ აზ-
 რით გვხვდება კორინდული სახარების ბოლო მინაწერში:
 *ქ. ესე ოთხთავი და ერთი სახარებაჲ განთვისული კო-
 რინდული დაშლილი გზოჲჲ ფართა სიკრძოთაჲ შე ექმან
 ბეშქენ, შეგვაზშე ესე ოთხთავი, მოვქედე ჟვართა და
 ცვართა სახარებაჲ ესე სადაგად შევმოსე, საეკლ. მუზ. ხელ-
 ნაწ. № 993 გვ. 269. იხ. *Mélanges Asiatiq., Bulletin*
de l'Academie, გვ. 281, 6 octobre, 1870
- სადაგი, ხ. 136, ტ. 4 —დასადაგი, დასაწავა.
- სადავე, 846, ტ. 4; 974, ტ. 4; (ძირა სომხ. *դավ*)—ადვირის,
 ღაკმის საბურობი, ავშარა.
- სადარხო, ხ. 1388, ტ. 3.—საზვერაჲ, დათვალიერება.
- სადაფი, ხ. 836, ტ. 1. (არაბ. *داف*)—მარგალიტის ჩიფარა ანუ
 ბუდე (თეიმ. ზუბინ.), მარგალიტის კენ-ტუავი (ორბ).
- საესავი, ხ. 486, 1.—საიმედო საწამებელა, სარწმუნო; ხ. 1303,
 ტ. 4; მოიმედე; ხ. 1422. ტ. 1: იმედი, ნუგეში და
 შიფარველი.

*) აქაურ სტამბებში არ იშლება ებრაული და სირიული ასოები,
 რის გამო იძულებული ვართ ქართული ტრანსკრიფციით ვებუდოთ.

- სათი, ხ. 817, ტ. 3; 990, ტ. 4; 1052, ტ. 3. (სომხ. *սათ*)—
შავი ქარვა, გიშერი.
- საკანი, ხ. 261, ტ. 1; —ბნელი საშერობიდე.
- საკურტაქე (კურტაკი), 542, ტ. 4, (ძირი *كرك*)—ჯაჭვი საკურ-
ტაქე; შიკლე და უსახელო რკინის ზერანტი, ბრძოლის
დროს ჩასატყუელი.
- სალამი ხ. 142, ტ. 4; 1924, ტ. 4; (არაბ. *سلام*)—მიტეება, მი-
ლოცვა გამარჯობის, ღონე-კურთხევის მიძღვნა.
- სალამე, ხ. 1552, ტ. 2;—დასასველებელი.
- სალამე, ხ. 1552, ტ. 4. შუად. ხ. 1316, ტ. 4, სალამან, იბ.
სალი.
- სალი, ხ. 330, ტ. 4; 567, ტ. 4; 7005,—შაღლი ტინი კლდე.
სალტე—კოტა, ხ. 594, ტ. 4. სალტე—სიმაგრისთვის რკინის
ლი, კოტა—ხმლის ტარი, ან უღლის რკი (თ.).
- სამალი, ხ. 690, ტ. 2;—შალი, სწრაფი.
- სამი, ხ. 491, ტ. სამური, სასამოვნო.
- სამარი, ხ. 15, ტ. 4;—საფლავი სამარე.
- სამზოდ, ხ. 71, ტ. 3.—საურებლად. სატქერლად.
- სამსალა, ხ. 1005, ტ. 4.—შხამი, საწამლავი.
- სარანგი, ხ. 1157, ტ. 2; 1437, ტ. 2. (შარს. *سارنگ*)—ჯა-
რის უფროსი, შებრძოლი გმირი, მოურავი.
- სარაჯი, ხ. 318, ტ. 3; 329, ტ. 3.—შადრეკანი.
- სარი, ხ. 869, ტ. 1; 1206, ტ. 4; ჭიგო, სარდანი; გრძელი
და წვრილი გათლილი ხის ტოტი.
- სარო, ხ. 40, ტ. 2; 290, ტ. 2; 952, ტ. 3. (სომხ. *սարոյ*,
შარს. *سار*)—კვიპაროზის ხე.
- სარნელი, ხ. 230, ტ. 1.—საჩივარი. ჩივილი.
- სარნე (თბა), ხ. 198, ტ. 4. (ძირი სარნელი)—დავა.
- სასადუქო, ხ. 1055, ტ. 4;—საკობტაო სამკაული, მორთულობა.
- სასთუნალი, ხ. 514, ტ. 1; 1126, ტ. 3;—თავჭექმ დასადები
წოდის დროს.
- სატანა, ხ. 2, ტ. 2. (სომხ. *սատանայ*, ბერძნ. *σατανης*)—ეშ-
მაკი, მავნე სული, სული ბოროტი.

- სატი, ხ. 261, ტ. 4.—საზრდილობელი, გიორის სატი—წამისა.
 საქულებაქე, ხ. 598, ტ. 3;—სადუქნე ადგილი.
 საჯინიბო, ხ. 1179, ტ. 1 (ძირი. სმ. — არაბ **ساجين**)—თავდა, სა-
 ცხენე.
 სდებია, ხ. 1405, ტ. 3. დობა გაუწვეა; დედებია და სდებია—
 დედეობაც გაუწვეა, უქნია და დობაც მისთვისო. შუადა-
 რე: ხ. 296, ტ. 1; ხ. 558, ტ. 1; ხ. 248, ტ. 4;
 ხ. 1410, ტ. 1; ხ. 831, ტ. 2.
 სეედა, ხ. 884, ტ. 1; 449, ტ. 4 (სმარს. **سيدا**)—დრმა მწეხა-
 რება
 სახები, ხ. 1384, ტ. 3.—მსგავსები, დარები.
 სახეშან, ხ. 720, ტ. 3 —მსგავსშან.
 სეფი, ხ. 124, ტ. 3.—სეკაში.
 სეირნობა, (სმარ. **سيرا**)—სიარული, თავლის აშება, კართობა,
 სეირი.
 სეფე, ხ. 666, ტ. 3; ხ. 1047, ტ. 3; 1057, ტ. 2; 1480,
 ტ. 3.—(სომხ. **սկսութ**) სამეფო, საბატონო, შეფე,
 ბატონი, დადებული.
 სიადფე, ხ. 487, ტ. 2; 1017, ტ. 3; 1264, ტ. 3; 1492, ტ.
 2.—სიძარფე, უჩინალობა, მხნეობა, სიჩუქე,
 სიკრეხე, ხ. 1392, ტ. —აკლება, რებვა, განადგურება.
 სირა=(სირი), ხ. 864, ტ. 4; 310, ტ. 3.—მატარა ფრინველი,
 ჩიტო.
 სირინო, ხ. 329, ტ. 2.—ზღვის ქალი, ტკბილად მგალობელი.
 სიქა, ხ. 1527, ტ. 2;—ბეჭედი.
 სეკაში. (რუს. **СКАМЬЯ**) იგივე მნიშვნელობა, ხ. 103, ტ. 1!
 677, ტ. 1; 1040, ტ. 2.
 სიძენტე, ხ. 1087, ტ. 3.—სიზანტე, სიღუნე, სისუსტე (სა-
 სიათის) უნდომობა, დაუდეურობა.
 სეპეტრა, ხ. 45, ტ. 3. (ბერძნ. **σχημα** მრავალ. რიცხვი ბერძ.
 სიტუვისაგან **σχηματα**)—სამეფოთ კვერთხი.
 სოსანი, ხ. 72, ტ. 1; (სმარს. **سوسن**)—უფავილია.

- სოფი, ასოლებდა, ხ. 575, ტ. 4.—სეული, vulg. სოველი, resp.
გურ. სობელი.
- სოქალი, ხ. 42, ტ. 2. სბეკალი (ს. ორბ.) იხ. სბეკალი.
- სპა, ხ. 15, ტ. 2; 46, ტ. 1; 408. ტ. 2; (სპარს. سپا)—მსე-
დრობა, ღაშქარა, ჯარი.
- სპასალარი, ხ. 40, ტ. 1; (სპარს. سپاسدار)—სარდალი, ჯარის უფ-
როსი.
- სპასბეტი, ხ. 40, ტ. 1; (სპარს. سپهسالار, სომხ. սպարապետ)—
ჯარის წინამძღოლი, სარდალი.
- სბეკალი—უოველგვარი ძვირფასი თვალი, იხ. სოქალი
- სბეტი, ხ. 484, ტ. 2,—უმართლი (ს. ორბ.). ჩვენის აზრით, სბე-
ტი ნიშნავს ერთგვარ ფერმერთაღ უვაფილს, რომელსაც
იმერეთში ფერუმარულას ეძახიან.
- სრა, ხ. 377, ტ. 1; 648, ტ. 1. (სომხ. սրահ, სპარს. سرا)—
სასახლე, კარი; დარბაზი.
- სროლვა, ხ. 750, ტ. 1 resp. (შ)როლვა, ხ. 568, ტ. 3; ხ.
1230, ტ. 4. (არაბ. იხ. როლვა)—სირობილი, რბუნა, გაქ-
ცევა, გაჭრა.
- სრევა, ხ. 985, ტ. 2.—სროლვა, უკუტდება, დაურა.
- სრეული, ხ. 322, იხ. სრვა: - ნსსროლი, გატუორცილი—შეიძლე-
ბა აქ იგი ნიშნავდეს მომსერელსაც, ამწევეტელს, მომა-
კვდინებულს, მიმღეობა ზმინისგან სრვა, შუად სეული,
ხ. 4, ტ. 4. ხ. 1395, ტ. 3. აქ ფორმა სრეული არის
გნებითა მიმღეობა ზმინისგან სრევა - მიურა. მიურა, დაუ-
რა, აქედან სრეული—დაურილი, მიურილ-მიურილი
- სტაგრა, 672, ტ. 3; ხ. ტ. 1.—ძვირფასი ქსოვილი.
- სრვა, ხ. 302, ტ. 2; ხ. 719, ტ. 4. ხ. 322, ტ. 1.—სზობა,
აწვეტი.
- სუდარა, ხ. 698, ტ. 4. (ძირი ღათ. sudarium)—დიდი ტილოს
ზეწარი. მიწვალბუღის გასახვევი თეთრი ზეწარი; მძ-
მადანი სუდარაში უკუბოვოდ აბარებს მიწას მიწვალ-
ბულს.
- სუბეტი, ხ. 1120. ტ. 3. სპარს. سبته)—შხატე.

- სულად მოაქცია, ხ. 315, ტ. 3. გამოაბრუნა (ტაქტიკული), შიშ-
სულიერა, გამოაცოცხლა.
- სულად მოგე. ხ. 336, ტ. 3.—მოვიბრუნე სული, მოვეცოცხლდი.
გონს მოვეკლ
- სულ-დაღებუ ღი, ხ. 324, ტ. 4; ხ. 357, ტ.— დაწუმებული,
გაწუნარებული.
- სულთა-დგმა, ხ. 893, ტ. 2;—სიცოცხლე, ხ. 682, ტ. 3.—სუ-
ღის ჩამდგმელი, ნუგეში.
- სულთა-მდგმელი, ხ. 900, ტ.—სუღის მოქმელი, ცოცხალი.
- სულთქმა, ხ. 10, ტ. 2; ხ. 184, ტ. 2; ხ. 192, ტ. 1; ხ. 312,
ტ. 2; ხ. 563, ტ. 3; ხ. 807, ტ. 1; ხ. 833, ტ.
3.—თხერა, კენესა, აღმოკენესა.
- სულ-ღებული, ხ. 1108, ტ. 4. ხმა გაკმენდილი, სულ-ტანაბული,
იხ. სულდაღებული.
- სწრობილი, ხ. 1311, ტ. 2; 1349, ტ. 2; 1349, ტ. 2.—
მუთბი. გასწრებული, რომელიც წინაღ უსწრებს ვისმე.

ტ.

- ტაბაკი, ხ. 1442, ტ. 3; 1535, ტ. 1 (სმარს.—არაბ. *تباك*)—ში-
სართმევი.
- ტაბლაკი, ხ. 435, ტ. ; 1156, ტ (სმარს. *تابلو*)—ხატარა
ბარაბანი; ბარაბანის დაკვრა: ტაბლაკობა, T. P. IV,
რ. 2.
- ტაიჭი, ხ. 55, ტ. 96, ტ. 201, ტ (სომხ. *տայի*) არაბული
ცხენი.
- ტაღა, ხ. 1316, ტ. 3. (არაბ *طغ*)—უარული, შიგველი, დარაჯი,
იხ. ამირ.-დარეჯ. გვ. 215, სტრ. 11, 12, 16, 19,
21, 24 და სხვ.
- ტანა, იხ. ტანი.
- ტანაჯორი. ხ. 432, ტ. 2.—ერთგვარი ხატარა ბუზი.
- ტანი, ხ. 1345, ტ. 1; 1316, ტ (სმარ. *تان*)—კაცის ღერო,
ანატევი, ყოველი შირი, სული-ადამიანი, შეად. ხ. 2, ტ 1.

- ტან-ნაკეთიანი, ხ. 1076, ტ. 2.— მოხდენილი ტანადი მისრული.
- ტან-სარო, ხ. 229, 3.— ტურფა მოყვანილობის, კვიპაროზის მსგავსის ტანის მქონი
- ტახვა, (ძირი. სომხ. *տախ*)— იგივე მნიშვნელობა.
- ტაროსი, ხ. 657, ტ. 1. — შშენიერი, მარტუბული დღე.
- ტახტი, ხ. 475, ტ. 3; (სპარს. *تخت*) - სამეფო საუღარი, სამეფო საჯდომა.
- ტერება, ხ. 634, ტ. 1; 1275, ტ. 3; 1374, ტ. 4; (სომხ. *տեր*) — პატრონობა. იხ. H. Марр Т. Р. IV, გვ. 72, შენიშვნა მე 2-ე.
- ტერფი, ხ. 1336, ტ. 3. — ბოლო, ტერფი, ფეხის კული.
- ტეერი, ხ. 219, ტ. 266, ტ. 2; 415, ტ. 1. დიდი და ხშირი ტეე (ორბ); უდაბური ტეე.
- ტვირთი, ხ. 171, ტ. 4. (=ჭვირთი) — სიმძიმე, სძიკავი, ასაზიდავი, ასწევი, საძაღვე.
- ტიალი, ხ. 611, ტ. 3.— თეიმურაზით, ახალ-ჩასვენებულის შვის უკანასკნელი შუქი.
- ტინი, ხ. 404, ტ. 4.— საღივით მკვარი კლდე.
- ტერცალი, ხ. 1390, ტ. 4.— საზარი ხმა, უვირალი.
- ტომი ხ. 27, ტ. 1; 1322, ტ. 2; (სომხ. *տոմ*, ბერძნ. *τομός*) — მოდგმა, ნათესავი, კვარი.
- ტოტი, ხ. 889, ტ. 2; 1052, ტ. 4; (იხ. თათი, სომხ. *թաթ*) — ნადირის ფეხი.
- ტრამა, ხ. 528, ტ. 4; — ნახარი, ცარიელი.
- ტურფა, ხ. 858, 4; 1057, ტ. 2; 1104, ტ. 1; 1436, ტ. 3. (სპარს.—არაბ. *تراب*) — ღამაზი. თვალად საამო, კონტანაზი.
- ტუება, იხ. ტუება, ტუებანი ხ. 465, ტ. 4 = ტუებნი, licent. poet.
- ტუება, ხ. 465, ტ. 4; 1124, ტ. 4.— ერთის მუცლისაკან ორი

ერთი მეორის გვერდით შექნილ შობილი, ერთი ლაგის არსი, ერთად შესორცხული შობით.

უ.

- უ, ხ. 832, ტ. 3. ხ. 946, ტ. 2; მწუხარების გამოხატველი გულით ნასროლი: უარყოფის გამოხატველი ზრეფიქსი. უმარა, ხ. 1296, ტ. 4; იხ. ამრი.
- უარაკო, ხ. 859, ტ. 4, (ძირი. სომ. *uauak* — არაკი, იგავი) — უმატალითო. ისეთი რომ სხვა მატალითი არ იყოს.
- უასაკო, ხ. 859, ტ. 1. (ძირი სომხ. *uauak* სწავანება, წლოვანება, ასაკი) უხანო, უდღეური, დღე-მოკლე ხან-მოკლე დღე ნაკლები.
- უაუგო, ხ. 779, ტ. 2. აუგის ვერ შერძნობა, ურცხვია, ხელოვნური ფორმა: საზოგადოდ, ხევი შოქტის თავისუფლებას ზრეფიქსების ხმარებაში საზღვარი არა აქვს. უაუგო, როგორც opp. აუვიანი, უნდა ნიშნავდეს შეუბღაღავს, უძრახს. აუგის არა მქონეს, შუად. აუვიანი.
- უხანი, ხ. 465, ტ. 2, 3. — ალაგი, კუთხე, უხ. უხანი, კარაზ-მული, მწუობრად მდგარი, რიგ-რიგად მდგარი.
- უდილაღო, ხ. 1554, ლ. 3. — შუადღე, სადილობის ხანს.
- უებრო, ხ. 32, ტ. 4; ხ. 505, ტ. 3; ხ. 745, ლ. 4. (ძირი ებრ-მსკავსი, დარი) — შეუდარებელი, უტოლო, უსწორი.
- უზრახობა, ხ. 348, ტ. 2. — უბრობა, ხმის გაუგებლობა, უზრდელობა, ჩაუგებლობა, უკადრისობა.
- უთქს, ხ. 465, ტ. 2, იხ. ათქს; იხ. აგრეთვე ამირ.-დარეჯანისანი, გვ. 122, სტრ. 7, *ibid.* გვ. 123, სტრ. 27 — 28; შითქსო, ამირ.-დარეჯანისანი, გვ. 216, სტრ. 15 — 26. — მიდგათო, მახლავსო; მომითქსო; *ibidem*, გვ. 256, სტრ. 25; აკ. ბროსკტი კი ამ ფორმას სუქსო და სოვლის, იხ. მისი Notice sur un document géographique du XVII s., ¹/₁₃ Aout, 1856. Tiré des Mélanges Asiatiques, t. III, p. 32, note 88.).

გეუხის-ტვალის ლექსიკონი

- უი, ხ. 832, ტ. 3. — მწუხარების გამომხატველი გულით ნასრო-
და, იხ. უ.
- უიციისა, ხ. 6-8, ტ. 3. — ვინც არ იცის ცოდნა ჭხამს უიციისა,
ე. ი. ვი^აც არ იცის. მან უნდა დაისწავლოსო, შეად
ფორმა გუეშენერდა, ხ. 87, ტ. 4.
- უკადრი, ხ. 122 ტ. 1; ხ. 301, ტ. 3; 662. ტ. 1; ხ. 971,
ტ. 4; ხ. 1490, ტ. 3; (ძირი არაბ. كاد) — თამ. შა,
ლადა.
- უშოუხენ, ხ. 1106, ტ. 1. — გამოკადე.
- უკმოკიხან, 2110, ტ. — გამოვიხურე, შივიფურე.
- უკმორესწუდა, ხ. 417, ტ. 2. — უკმოსწუდარე — ჩამოცილდა, გა-
მოშორდა, გამოერჩია, უკან დარჩა; უკულაზე უკან დარ-
ჩა რე. აძლიერებს ახრს აქ, იგი ნიშნავს, უკულაზე
უფრო"-ს.
- უკუთქმა, ხ. 67, ტ. 3. — მსხუბი, ბასი. მაგიურის თქმა.
- უკუქმარდი, ხ. 618, ტ. 3. — განმიქმარდი, ე. ი. განმიქმარდა შე-
ნა სსენება.
- უკურიდეს, ხ. 257, ტ. 4. — მიიმაღსენ, უკანვე შებრუნდნენ.
- ულეპი, ხ. 274, ტ. — იხ. ლეპი.
- უმსტავსო, ხ. 1145, ტ. 3 — შეუდარებელი, ძვირფასი; 1068,
ტ. 3. — სძაკელი, ცუდი, უკნურა,
- უნაგირი, ხ. 998, ტ. 4. — იხ. ქენე.
- ურვა, ხ. 633, ტ. 2. — მწუხარება, დარდი, წუხილი, მიიმეზრუნ-
ვა.
- ურვეთ, ხ. 622, ტ. 4, რიცხვის სახელისაგან რვა, იხ. იქვე უშ-
ვიდეთ; რუსთველი ხშირად ხმარობს ლექსისთვის რიც-
ხვის სახელებს, ხოლო მას ვეულაზე უფრო უფერს რ^აის
ხმარება: რვა ცხრასა და ცხრა ჰქრის რვას, ხ. 1022,
ტ. 3; იყო თუ რვა, ხ. 597, ტ. 2. შვიდი თუ რვა,
ხ. 633, ტ. 3. არვებდა, ხ. 871, ტ. 1. და სხვ.
- უსტარი, ხ. 174, ტ. 2; 237, ტ. 4; 367, ტ. 1. — წერილი.
- უსტარა, ხ. 430, ტ. 3; (თურქ استار) — სსხდის უფროსი.
- უტყენი, ხ. 430, ტ. 3. — სიგრძის ზომა, 143 ბაჯი.

- უფრო-რე, ხ. 349, ტ. 1; 593, ტ. 2 — კიდევ უფრო, ბიბლიოთეკის კურსის სიძველე კვლავ უფრო დამიტარე = კვლავ უფრო-რე დამიტარე; უფრო მხსენდრე = უფრორე მხსენდ, 158, ტ. 1. რუსთველს ხშირად გადააქვს რე ლექსისთვის რითმის ბოლოში
- უქმან, ხ. 712, ტ. 1. resp. უქმმან, ე. ი. ზარმაცმან, *ibid.*, ტ. 2. — უქმნიან, უკეთებენ სიტყვისაგან ქმნა.)
- უშვიდეთ, ხ. 622, ტ. 4. შუად. ურვეთ, იხ. ზემორე.
- უშურველი, ხ. 715, ტ. 4 — არა ძუნწი, გულუხვი, ვინც არ ღია-შურებს ქონებას სხვისთვის.
- უხვობა — იფეობა, ხ. 1532, ტ. — გულუხვობა, იხ. და შუად. მას-ზინძლობა — კვეთა, შედრეკილობა — კლება და სხვ.

ფ.

- ფაზარი, ხ. 318, ტ. 2. (სპარ. *فازر*) — კარგად გათლილი ძვირფასი ქვა (თ.). ქვა ზოგბული ცხოველთა ღვიძლსა და ნაღველში, ხმარობენ წამლად.
- ფათურაკი, ხ. 163, ტ. 1; 419, ტ. 4; 614, ტ. 1; 895, ტ. 1; (არ. *فأثر*) — ცუდი შემთხვევა, უბედურება.
- ფანოსი, ხ. 1353, ტ. 2. (ბერძ. *φανος*) — ფანარი. (თრბ. თეიმ.).
- ფანწვა, ხ. 264, ტ. 4. — ფანტვა, შლა, გაუენა, მოფენა. დაუფანწვა მარკვი — გაუფინა მრეკელი; იხ. ამირან-დარეჯანაბნი, გვ. 184, სტრ. 28, გაიფანწვნეს.
- ფარდაგი, ხ. 329, ტ. 4; 380, ტ. 1; 382, ტ. 2. 394, ტ. 3; 505, ტ. 1; (სპარს. *فادر*) — ფანჯრის, ან სცენის, ან კარის ჩამოსაფარელი.
- ფარდა, ხ. 504, ტ. 2; — იხ. ფარდაგი.
- ფარმანი, ხ. 627, ტ. 2. (სპარს. *فارم*) — ნებართვის ქაღალდი. ბრძანება სიტყვით, ან წერილით.
- ფარდული, ხ. 1442, ტ. 1; (ნასესხებია) — მარტალიტის ველსაბაში.
- ფარჩი, ხ. 1144, ტ. 2 — სომხ. *ფარჩ* — მომცრო საღებნე, თუნგული, ხელადა; მაწია დოქი წულის სასმელად.

- ფასი, ხ. 163, ტ. 3; უნდა იყოს ფლასი.
- ფერი, ხ. 1, ტ. 3; 367, ტ. 3; 454, ტ. 2; 752, ტ. 1; 8349, ტ. 4; 118, ტ. 4; — სხე, გვარი მსგავსი, შესაფერი.
- ფერხი, ხ. 542, ტ. 2. (სპარს. *فرخ*) = ფეხი.
- ფილოსოფოსი, (ბერძ. *φιλοσοφία*) — იგივე მნიშვნელობა; სიბრძნის მოუყვარე.
- ფირმანი, ხ. 65, ტ. 2. — იხ. ფარმანი.
- ფისა, ხ. 609, ტ. 1; ფისი, კუპრი.
- ფირუზი, ხ. 468, ტ. 3 (სპარს. *فیروز*) — ძვირფასი ქვა. ჰატიონის თვალის; იგივე მნიშვნელობა.
- ფიფქი, ხ. 178, ტ. 1; 668, ტ. 3; 1115, ტ. 4; 1537, ტ. 1; და სხვ. — ხალი თოვლი, ცოტას რომ წამოთოვს.
- ფიქალი, ხ. 42, ტ. 3; ხ. 1498, ტ. 4. — გულმკერდის მოხაზულობა — გულფიქალი — მთლიანი გულ-მკერდი. გამრგვალებული გულმკერდი, ნეკნებ დაფარული.
- ფიქრი, — (არაბ. *فكر*) — იგივე მნიშვნელობა.
- ფლასი, ხ. 1183, ტ. 3. (სპარს. *فلاس*) — ძაბა, სამკვლელო-არა-სამოსელი.
- ფეთა, ხ. 426, ტ. 4. — resp. ფეთა. — კუწვა, ნაჭრა-ნაჭრა ქვევა, სინონიმები: ვულგ. ფრეწა (მრეწა), ფხრეწა, თხლეწა, თხლეწა, ტრეტა.
- ფონა (ფონი), ხ. 573, ტ. 4; 238, ტ. 2; 1006, ტ. 3; 1214, ტ. 2; ჩქერი, ჰატარა წანწკარით მიმდინარე წყალი, წყაროს წყალი.
- ფონი, იხ. ფონა.
- ფრტვევა, ხ. 46, 4; ხ. 239, ტ. 3. — ღვრა. ურა, სხმა, ქვევა.

ქ.

- ქაღება, ხ. 383, ტ. 1; 558, ტ. 3. — დაშირება; ხ. 576, ტ. 4. — ექაღდა — ემუჭრებოდა.
- ქაღაქი, ხ. 1090, ტ. 1; 658, ტ. 2; (სომხ. *քաղաք*) — იგივე მნიშვნელობა.

- ქარაგანი, ხ. 1008, ტ. 2; 1009, ტ. 1; 1015, ტ. 1 — იგივე მნიშვნელობა.
- ქარვა (სპარს. ს,ვ) — იგივე მნიშვნელობა.
- ქარვასრა, ხ. 1052, ტ. 2. (სპარს. ს,ვ-ა,ვ) — სავაჭრო სახლი.
- ქარქაში (ოსანი), ხ. 72, ტ. 3. — ხმლის ან ხანჯლას ჩასადები ბუდე.
- ქაფი, ხ. 998, ტ. 2; სამხრე, მხრების დასაფარავი რკინის აბჯარი ბრძოლის დროს (სპარს)
- ქაფი (სპარს. ك) — ადუღებული წყლის მონუეები თეთრი დუფი.
- ქაჭი, ხ. 282, ტ. 3; 559, ტ. 4; 1220, ტ. 1; 1223, ტ. 4. 1225, ტ. 1; 1227, ტ. 1; (სომხ. քաջ) — ჯადო, მომხიბლავა, მავნე სული, ზღაპრული ხალხი ამ სახელით იხსიკუთ. სახელებში.
- ქაღალდი (არაბ. اذن) — იგივე მნიშვნელობა; წერილი, მოწმობა.
- ქედი, ხ. 197, ტ. 4; 424, ტ. 1; 605, ტ. 2; 841, ტ. 4; 1347, ტ. 3; — უღელტეხილი. მთაგრესილი. ზედა შირი; მთის ზურგი.
- ქენება, ხ. 203, ტ. 1; 1048, ტ. 4; — ხეყნა, თხოვნა
- ქერიმა, ხ. 1187, ტ. 3; — ფეტვა,
- ქოსი, ხ. 703, ტ. 2; 1439, ტ. 3 (სპარს. خوس) — სპილენძის ბარაბანი, დიშვლიანი ტო (თ.).
- ქნარი, ხ. 1574, ტ. 1; (სომხ. քնար) — სიშებიანი სკრავია.
- ქორწილი. ხ. 1444, ტ. 1; და სხვ. (პროფ ნიკო მარტის აზრით, არის არაბ. خوس) — იგივე მნიშვნელობა.
- ქოხი, ხ. 1238, ტ. 4; უბრძლო სახლი.
- ქურციკი, ხ. 75, ტ. 2; — ჯეირანი.
- ქუში, ხ. 10, ტ. 3; 794, ტ. 3. — ნაღვლიანი, დაღრევილი, გულმოსული, მწერალი, მრასხანე; ქუშეებოდა, ხ. 1506, ტ. 3. — იღუშეებოდა, სწერებოდა.

ღ.

ღა — ბოლო სართი, რომელიც აღნიშნავს მარტოს, გინა მხოლოდ-ს, მეტი არა-ს, კადევე-სა და სხვ.

- დადარი, ხ. 739, ტ. 1. (არაბ. *داد*) — დაუნდობელი, ცბიერი, ტყუარი, მოღალატე მადვალაკი.
- დაზო = დაზი; ხ. 140, ტ. 1. (არაბ. -სხარს. *اذ*) — მიხედა, მიფურთხობისგან დაუძღურება; ნაკლი.
- დალატი, ხ. 779, ტ. 5. (ძირი არაბ. *طاع*) — შეცდომა, გატემა, გადადგომა, ფიცი გატეხა.
- ღარიბი, ხ. 166, ტ. 2; 209, ტ. 1; 242, ტ. 2; 356, ტ. 3; 394, ტ. 4; 486, ტ. 4; 783, ტ. 1; 1195, ტ. 1; (არაბ. *غريب*) — უარიბი, უცხო, მკზავრა მარტოობაში მუყოფი; არას მქონები.
- ღაფლი, ხ. 635, ტ. 4; 712, ტ. 1; 530, ტ. 1. (არაბ. *فعل*) — გულანრუებული, უკულო, უხალისო, ზარმაცი, უქმი, მოუხეშავი, უვიცი.
- ღაწვი, ხ. 3, ტ. 2, 128, ტ. 3; 195, ტ. 4; 337, ტ. 3; 464, ტ. 4 — ღოყა.
- ღილი, ხ. 298, ტ. 1. — მკედის საკინძე.
- ღირობა, ხ. 1378, ტ. 3 — მოქნევა (ხმლის), ხმარება.

ჟ.

- ჯაბანა, ხ. 455, ტ. 3; 489, ტ. 2; (სხმრს *جابه*) — მოკლე ქათამი
- ჯაღბი, (არაბ. *جاف*) — იგივე მნიშვნელობა.
- ჯანდი, ხ. 3, ტ. 3. (არაბ. -სხარს. *جان*) — შაქრის ეიხული, შაქარი, ტკბილეულობა.
- ჯარუმი, ხ. 123, ტ. 1; (არაბ. -სხარს. *جرم*) — ცხოველია, ამ ცხოველის ქურჭი; თეთრ-ბეწვეული
- ჯე, ხ. 76, ტ. 3. ხ. 510, ტ. 2 — არის ნაწილაკი, რომელიც იხმრება ზმნის ფორმის შემდეგ, არსის ნაცვალთა მიცემითის ბრუნვის „თქვენ“, „მ.თ“, ნაცვლად; ასე რომ ჯე ამ არის მაროყრებითი არსის ნაცვლის ნამდვილი ექვივალენტია. მონანიეუ მარათშიდეს მონანი (მათ) მარათ მვედენ ისრებს. წამალსეუ მოკიტანდეს, (თქვენ) ისინი

- წამაღს მოგიტანდენ *) აზნაირად ხმარობენ შუა-XII სუკ. შწერლები; აგრეთვე ხალხიგ საქართველოს თითოქმის ვეგლა კუთხეში.
- უენება, ხ. 13, ტ. 2; ხ. 14, ტ. 3; ხ. 30, ტ. 4; ხ. 743, ტ. 3. შერდხენა, სხელის გატეხა
- უენვა, ხ. 295, ტ. 1; ხ. 540, ტ. 4; 6. 735, ტ. 1;—დუმილი. დაწენარება, შესვენება.
- უონა, ხ. 993, ტ. 1; ხ. 1298, ტ. 2.—გატარება. მოგდა, ხანის მოგდა, ხანის დათევა.
- უოლაოზი, ხ. 1350, ტ. 4;—კულაოზი (სპარს. کوز-کوز) — გზის მანქნებელი, შეგზუური, გამძლოლი.
- უოლბი, ხ. 959, ტ. 1; 961, ტ. 3; (არაბ. بول) — შუაგული, გული. შუა ადგილი.
- უორი; ხ. 1267, ტ. 4; 1540. ტ. ხ. — გროვა; ამოუღესელი ქვის კედელი; უორე.
- უულაოზი, ხ. 955 ტ. 4; იხ. უოლაოზი.

შ.

- შაბა-შაბა, ხ. 355, ტ. 4;—ტულით ნასროლია, ისე როგორც ვაშა, ვაშა.
- შაბაშ, ხ. 741, ტ. 4; 879, ტ. 4; (სპარს. شمش) იხ. შაბა.
- შადი, ხ. 320, ტ. 1. — ძვირფასი ქსოვილი.
- შადი, ხ. 359, ტ. 2 — თეიმურაზით, უნდა ნიშნავდეს რამე პარტიკულადების მიზნით კრების მიტოვებას.
- შამბი, ხ. 170, ტ. 3; 192, ტ. 4; 216, ტ. 3; 911, ტ. (სომხ. շամբ) — დიდი ბაღახა ეკლხართ, გავენარებული ადგილი.
- შარა, ხ. 20 ტ. 1 — (სპარს. شارس) — დიდი გზა, მთავარი გზა.
- შაქარი, ხ. 1211, ტ. 4. — (სპარს. شکر) — ივაგუე შინაშენლობა.

*) ყუ-ს ახალ სასაუბრო ენაში ხმარობენ ზმნების იმ ფორმებში, რომლებიც მოითხოვენ მიცემითს ბრუნვას არსის ნაკვათა თქვენ, შარ: გწერყე=თქვენ წერ=გწერთ. გყავსყე=გყავს+თ; გიყვარსყე=გიყვარს+თ; უყვარსყე=უყვარსთ. ამიტომ ამ შემთხვევაში ძნელი გასამართლებელია ამ ნაწილაკის ხმარება, რადგან ნესტანდარეჯანი შენობით ელაპარაკება ტარიელს.

შეის, ხ. 743. ტ. 3. — შესვლისას.

შენაქმარი — გაჩენილი (აღამიანად), განხორციელებული, შექმნილი;
შერაშენდა, ხ. 1136, ტ. 3; = შე + რა + შენდა, შად. მომ-
ცდარხარ მოსტეთსა.

შესატუვისი, ხ. 677, ტ. 2; ხ. 701, ტ. 3 — შესაფერი, საკა-
დრისი.

შეუდნება, ხ. 774, ტ. 3. — აშება, სიამოვნება (თეიმ.)

შლეგი ხ. 741, ტ. 2; - გიფი, გეტი, შტერი.

შმაგი, ხ. 29, ტ. 1; 33, ტ. 431, ტ. 1; 469, ტ. 3; 614,
ტ. 1; კიფი, ხელი.

შტო (სომხ. *ստ*) — იკვე მნიშვნელობა.

შუკა, ხ. 463, ტ. 1; 1437, ტ. 1 (სომხ. *շուկա* არაბ. *شوق*) —
ფოლორტი, უბანი, ქუჩა, ორდობე.

შუბი (არაბ. *شبه*) — ღახვარი.

შუქა (სომხ. *շուք*) — ნათლის სვეტი; ნათელი.

შუვიწაშე, ხ. 138, ტ. 2. რა უნდა დამბრალდეს.

ჩ.

ჩაბღახი, ხ. 497, ტ. 1; 1384, ტ. 4; — მუზარადი, მამაკაცთა
თავსაფარი, თავის შესახვევი, დასაფარავი.

ჩამჩა, ხ. 1565, ტ. 2. — დიდი კოვზი დასასხმელი.

ჩანგი, ხ. 101, ტ. 4; 120, ტ. 2; 472, ტ. 2; 704, ტ. 2;
704; (სმარს. *چانچ*) — სიმუბიანი საკრავი

ჩაუქი, ხ. 57, ტ. 2. (სმარს. *چاوچ*) — ცქვიტი, სწრაფი, მარჯვე
ეოხალი.

ჩაღანა, ხ. 101, ტ. 4; 704, ტ. (სმარს. *չაღანა*) — შეჩანგეთ სამ-
ღერელი (საბა ორბ.), ტაშის ცემა. ანდოღდისშენტეტი

ჩანნაგირი, ხ. 1183, ტ. 2 (სმარს. *چاننگير*) — შეჭაშნიკე, გამსინ-
ჯველი, დამფასებელი, ის. დამატებაში.

ჩინი, ხ. 834, ტ. 1 (სმარ. არაბ. *چين*) — ჩინეთი, სატაეთი.

ჩოგანი, ხ. 21, ტ. 4; (სმარს. *چوچان*) — ბურთის გასაკრავი ფოხი,

დღეს გური:ში ჩოგანს უწოდებენ სუთთან სახმარებელ
დომის საზელ ჟობსაც.

ჩრდილი, ხ. 1281, ტ. 2;— გული ჩრდილი: უმზეო, დამწუხრე-
ბული, ჟავრიანი, სეუდიანი.

ჩუბანობა, ხ. 1036, ტ. 3; აღებ-მიცემობის საქმე.

ჩხარი, ხ. 92, ტ. 1;— ჩხარი-ჩხური, ხმაურობა აჭურის ან
სხვა რკინულობის გადაზიდვის დროს.

ჩხერი, ხ. 221, ტ. 4; იხ. ჩხარი.

ც.

ცება, ხ. 608, ტ. 4. ხ. 646, ტ. 3.— ცის რწყენა, — წამება,
ცაცა იცო—ცა იწამო.

ცერა (ცერა), ხ. 165, ტ. 4; = ცერო.

ცილი, ხ. 167, ტ. 4.— წმინდა სანთელი

ციკი, ხ. 681, ტ. 3. 3; კაშკაშა, ბრწყინვალეობა, ციმციმი.

ცორვა, ხ. 1309, ტ. 1.— ცხენის ღამაზა სიარული, თუხარიკი.

ცქაფი, ხ. 637, ტ. 4.— წინწკალი; აჩქარებული, რკვევი, ჩქარი,
უცნარი, ცუტი.

ცხებული, ხ. 849, ტ. 4. = ცხელი.

ძ.

ძაბუნა, ხ. 814, ტ. 4. (სმარ. ძაბ.) — მხდალი, სუსტი, მშიშრა
მორჩილი.

ძი, ხ. 1183. ტ. 4.— ნატურის გამომხატველი ნაწილაკაა, იხ. რა-
ძინ.

ძიწი, 520, ტ. 4; — წითელი მარჯანი.

ძულან, ხ. 363. ტ. 3; 397, ტ. 1; ამას წინეთ. გუშინდელზე
და გუშინწინდელზე უადრესი დრო (თ). ზოგჯერ წე-
ლან (ხ) — იმ დღეს.

წ.

წა — შიმართულების მაჩვენებელი ზრეფიქსი.

- წავარნა, ხ. 682, ტ. 2; — კლდის ბილიკი, მიხვეულ-მოხვეული
სადაღ-ფეხო გზა.
- წავეწამე, ხ. 133, ტ. 4. — წა — ვე — წა — შე = დეე წავედე წა-შე-თ.
შუად. ბ კარიჭაშვილის განმარტება. გვ. 279.
- წამწამ, ხ. 263, ტ. 3; ეოველ წამს, წამის-წამ, წამდაუწამ.
- წინწილა, ხ 46, ტ. 3; 1100, ტ. 3; (სომხ. *ժնժղայ*) —
საკრავია. იხ. H. M. T. P, IV, СЛОВАРЬ, რ. 63.
- წდომა, ხ. 502, ტ. 3. — იხ. წთომა.
- წთომა, ხ. 1117, ტ. 4. — წვეთვა, მონაწილობა — ჩამონაწვეთი. ნა-
დენი. ცრემლ-ნაწთომი. ხ. 978. ტ. 1. — ცრემლ ნადენი.
- წმახი, ხ. 876, ტ. 4. — მკეტად ცხარე სიმფავე.

ჭ.

- ჭა, ხ. 250, ტ. 3. (სპარს. *چا*) — იგივე მნიშვნელობა.
- ჭაბუკი, ხ. 1015, ტ. 2, (სპარს. *چابوک*) — მარჯვე, მარდი, ეოწა-
ლი. მხედარი.
- ჭაგლი, ხ. 820, ტ. 2; — ანკარა წულის ციმციმი.
- ჭარმაგოსანი, ხ. 1331, ტ. 2; (ძირი ჭარმაგი, სომხ. *ճար-
մակ*) — ჭადრა, კათოთრებულა, ^ჭიხ. დამატებაში.
- ჭმუნვა, ხ. 917, ტ. 4. — წუხილი, მწუხარება, წუხვა.

ხ.

- ხადუმი, ხ. 465, ტ. 2; 1167, ტ. 1; 1170, ტ. 1; 1176,
ტ. 1; 1218, ტ. 4; (არაბ. *خادم*) — მსახური, საჭურისი.
- ხაზი, ხ. 1114, ტ. 3; (არაბ. *خا*) — იგივე მნიშვნელობა.
- ხათონი, ხ. 1046, ტ. 1; 1103, ტ. 2; 1104, ტ. 3. (თ. *خاتون*) —
იგივე მნიშვნელობა.
- ხადასი, ხ. 1414, ტ. 4 (არაბ. *خاداس*, ძირი *خاداس*) — წმიდა, წრფე-
ლი, შეურეველი.
- ხადვა, ხ. 12, ტ. 2; 303, ტ. 1; 1122, ტ. 4; 1488, ტ. 2;
(არ.ბ. *خاد*) — მარტო, თავისუფალი, უსაქმური.

- ხაღვათ, ხ. 661, ტ. 1. (არაბ. عاود)—მიურუკებული უდაბნო, უდაბური; ცალკე ოთახი.
- ხაღვათი, ხ. 990, ტ. 1; 1200, ტ. 2. (არაბ.-სპ. عاود)—ერთად-ერთი. ცულის შეგობარი.
- ხაში, ხ. 1195, ტ. 2. (სპარ. რა)—უვიცი, გამოუცდელი.
- ხაში (სპ. რა)—უბრალო.
- ხანა, ხ. 186, ტ. 1.—დრო, წამი.
- ხანაგა, ხ. 785. ტ. 2; 1194. ტ. 2; (სპარს. خانگان, خانها, خانها)—დერვიშების მონასტერი.
- ხანი, ხ. 406, ტ. 1 (სპარ. თათრ. خان)—თათრის თავადთა მთავარი ხარისხი.
- ხანაჯა—(არაბ. خانچه)—დამორჩილებულის, დამარცხებულის სახელმწიფოს გადასახადი, კონტრიბუცია,
- ხარგა, ხ. 416, ტ. 3.—ხაზდის კარავი.
- ხარკი (სომხ. հարկ) იხ. ხანაჯა.
- ხასი, ხ. 44, ტ. 1; 163, ტ. 4; 174, ტ. 1; 325, ტ. 2; 456, ტ. 3; 1183, ტ. 2; 1414, ტ. (არაბ. خاس)—კარის კაცი, დახლოებული შეფესთან, დიდებული; წარჩინებული.
- ხარიან, ხ. 470, ტ. 1.—ქხარეს (თავი)
- ხატაეთი, ხ. 196, ტ. 4; 373, ტ. 1; 364, ტ. 3; 386, ტ. 1; 400, ტ. 1; 406, ტ. 3; 406, ტ. 2; 444, ტ. 1; 450, ტ. 1; (თურქ. خاتان)—ჩრდილოეთის ჩინეთი.
- ხატაური, ხ. 456, ტ. 2; 712, ტ. 2.—ჩინური; დღეს უწოდებენ საუკეთესო ფიშის კატას. შუად ინდოური.
- ხატი, ხ. 1471, 4 (ძირი არაბ. خا, სპ. خا)—იგივე მნიშვნელობა.
- ხაფი, ხ. 281, ტ. 2; 426, ტ. 1; 1291 ტ. 3; რიხიანი, მრისხანე, ძლიერი ხმა.
- ხეზი, ხ. 211, ტ. 2—ხიზი, წვრილი თოკი.
- ხელეს, 713, ტ. 1—გახხელეს. გააგუგეს, გააშმაკეს, ზმნისაგან ხელება, ხ. 464, ტ. 2.

- ხელი, ხ. 15, ტ. 1 და 2.— შმაგი, კივი, შეშლილი, აქედან ხელობა. იხ. ხ. 15, ტ. 1.
- ხეული, ხ. 4, ტ. 4. — რაჲ. ხეულია, სობილი. ჩასობი, იხ. და შედ. სრული, ზმნისაგან სრევა. ხ. 322, ტ. 1. და ზმნისაგან სრვა, ხ. 1359, ტ. 3; ცნული, ხ. 1245, ტ. 2, შუადარე შენახვია, ხ. 1259, ტ. 1.
- ხება, ხ. 579, ტ. 1. რევა, ხის ამოყვანა, ხის შობა, აღმოცენება; ხენ — აღმოცენე.
- ხენი, ხ. 579, ტ. 1; ხ. 602, ტ. 4; ხ. 630, ტ. 2.— ტანი, შრ. რიცხვი სიტუვისაგან ხე, მხოლოდობითის მნიშვნ. თქვენ საროსა ეგენ ხენი,— ეგ თქვენი საროს ტანიც, შედ., ხ. 229, ტ. 3.
- ხეშაადი, ხ. 13, ტ. 1; 162, ტ. 1; 1085, ტ. 2. (ხზარს. خاشاک) — საიდუმლო, გულნადები, სამადავი. სიყვარულში საიდუმლო. ხეშაადი, საკუთ რივ.— ტუბილ-სახ-სიყვარი.
- ხოკა,— ფხაჭხა.
- ხომი (ხომლი), ხ. 1117, ტ. 2;— ვარსკვლავთ კრებელი, სომხ. հով ան հայր — კრება, გუნდი.
- ხომლი, ხ. 1387, ტ. — იხ. ხომი.
- ხოტბა ხ. 3, ტ. 3. (ხზარს. ხატ) — იგივე მნიშვნელობა.
- ხოდვა (სომხ. — ქართ. ძირი *խոց*) იგივე მნიშვნელობა.
- ხული, ხ. 659, ტ. 4; ხ. 1447, ტ. 4.— ქობი, ხულა. ბეღელი, საკუჭნაო. სანოვაკე სახლი.

ჯ.

- ჯაბანი, ხ. 1019, ტ. 1; (არაბ. جاب) — მხდალი, სულმოკლე, სულათ მონა, მშიშარა.
- ჯავარი, ხ. 104, ტ. 1; 675, ტ. (არაბ. جاور) — ძვირფასი ქვა.
- ჯავშანი, ხ. 426, ტ. 2 (საარს. جاشان) — რკინის შერჩევი.
- ჯადობი, ხ. 101, ტ. 1; 714, ტ. 1. (სზარ. جاد) — თჯახობა. თჯახის წევრები და მოსამსახურეები.

- ჯანი, ხ. 413, ტ. 3; 1093, ტ. 3; 1490, ტ. 3. (არაბ. ج) —
დონიერი, მრთელი; დღეს ნაშნავს სამრთელეს.
- ჯარა, ხ. 15, ტ. 2; 403, ტ. 1. გროვა, სამრავლე.
- ჯარვა, ხ. 702, ტ. 3. იხ. ჯარი; ხ. 1175, ტ. 3; ხ. 1176,
ტ. 3; ხ. 1186. დაიჯარვით — ამხედრდით, ეყარვიან,
აწვებიან ერთმანეთს.
- ჯაჭვი, ხ. 637, ტ. 3; ხ. 1345, ტ. 3; — რკინის სჭურველი,
ჯაჭვის პერანგი.
- ჯერობა, ხ. 37, ტ. 2. — დაჯერება, სარწმუნოდ მიიწვევა.
- ჯიქი, ხ. 26, ტ. 3; — ვეფხვის მსგავსი ცხოველი, ღეობადი; ან
ჯიქეთის მცხოვრები; ჯიქტი, კერპი, შეუპოვარი.
- ჯილა (სპარს. جلا, სპარს. თურქ. جلی) — ფრთა, ან ფოხვი მუზა-
რადზე სმშვენებლად (თათრ. ج).
- ჯრა, ხ. 969, ტ. 3; ხ. 1053, ტ. 2; შეჯგუფება, თავის მოყ-
რა, ერთად მისევა. იხ. ჯარვა; შეხეთქება, შეჯახება. არე-
ვა. შეგროვება.
- ჯრუბა, ხ. 218, ტ. 2; 465, ტ. 1 (არაბ. سبارس. ج) — კაბა.
ერთნაირი მუღლის მოსასხამი.
- ჯრუბანა, ხ. 499. იხ. ჯრუბა. მოკლე ჯრუბა.

კ.

- კამბავი, ხ. 1222, ტ. 2; 1229, ტ. 1, 1184, ტ. 1; და სხვ.
(სომ. Камбав).
- კაერი, ბერძნ. κήρ — იგივე მნიშვნელობა.
- კაერ-ფერი, ხ. 988, ტ. კაეროვანება, კაეროვანი სხე.
- კახულე, ხ. 229, ტ. 1, ხ. 470, ტ. 1; — ცნულების ბრძანება,
ანუ სიკანაღი.
- კუნე, — ცხენი, აქედან უნაგირი.

დამატება.

ბ

- ახედი, ხ. 1278, ტ. 3. (სომხ. *խարէթ*)— იტყვე მნიშვნელობა.
 ალაფობა, ხ. 55, ტ. 1.— ის ალაფი.
 ალაღება; ხ. 440 ტ. 2.— გაამაჟება, გალაღება, შუად. T. P. IV.
 თამარიანი, XII, 12, 4 და XII, 50. 4.
 ამაღარი, ხ. 15, ტ. 1.— ამაღ არი— ამისთვის, იმიტომ.
 ამბეული, ხ. 642, ტ. 2.— ის. ამო, აქედან ვამბე, ამება და სხვ.
 არებით, ხ. 1186, ტ. 1.— ავლეთ, ჰფინეთ, ჰფანტეთ.
 არნენ, ხ. 1397, ტ. 3.— ჰფინონ, ავლონ.
 არნეს, ხ. 1393, ტ. 4.— მიაველ-მოაველეს, არბინეს აქეთ-იქით
 (თვალნი), შუად.: თვაღნი მთარნა, ხ. 92, ტ. 3; ხ.
 866, ტ. 1.— არეს, თაფნი არნეს— წავიდნენ, გაემარ-
 თნენ.
 ამოკრეფა; ხ. 204, ტ. 3— მიწნევა, ჩატება, დაფასება.
 ამოხეინწით, ხ. 244, ტ. 2.— ამოსკვნით, ამოჟდომით. გულ-ახვი-
 ღებუელი, მომწვარი
 ამოხმა, ხ. 581, ტ. 2.— ამოღება, ამოწმენდა,
 ამოხრწეინწით, ხ. 1118, ტ. 2. ის. ამოხეინწით
 ანაზღენობა, ხ. 737, ტ. 4. ანაზღენითა, უერად მომივლინე-
 ნით, სწრაფ-დ დამატესთ თაგს (რისხვანი), ის ანაზდა.
 ანაურდენი, ხ. 216, ტ. 4.— აღმართული, აწეული, ზმნისაგან
 აურდენა, — აწება, აღმართება, აღწება
 ანაწინები, ხ. 784, ტ. 1.— აწინილი.
 ანელად, ხ. 1089, ტ. 2.— ჩასნელებლად, ჩასაქრობად, ხელთ-
 ნური ფორმა რითმისთვის: ნებხლად ცხელი ანელად—
 ცხელის ნებხლის განულება სჯარო.
 არავი, ხ. 1489, ტ. 3.— მსუსხვი ქარი, ქარიშხალი, ის. ორბე-
 ღიანის ღვესიკონში ქარი.

არე, ხ. 552, ტ. 3. — არი

არეგბდა, ხ. 871, ტ. 1. — მე შგონია, აქ უნდა ნიშნავდეს რვას;
რე ვერ მინდ კი შეევედრაო.

აროს, ხ. 749, ტ. 1. — აროდეს

ასეპი, ხ. 1340, ტ. 1. — ეს ფორმა ორ-აზროვნისა: შეიძლება იგი ნიშნავდეს „ასე“-ს; ესრეთს აშვევარი, ასეთი, ან და წარმოებული იყოს სიტყვისაკან ასი, რადგან რიცხვის სახელებით რითმისთვის სარგებლობა ძლიერ უფვარს ზოეტს. შედ. ორები, ხ. 1540, ტ. 1. შეიძლება ქებათა დეკლენაციის წართმევის შესახები მითხრობა გრძელიც იყო: — აკი ტარიელი ამბობს: „გაამობ რასმე ამბავსა, მოამბედ ნუ ტენასები“-ო, შედ. აგრეთვე; ბერები, რეები, ხ. 1312, ტ. 3 და 4; ამიტომ, ჩვენის აზრით, აქ უფრო ასი უნდა იყოს, ვიდრე ასეთი.

აღმაფრენა, ხ. 27, ტ. 3; ხ. 29, ტ. 3; ხ. 1175, ტ. 4. —
ზეშთაგონება, ღეთაებრავი გატარება, კქსტაზი.

ანუქება, ხ. 965, ტ. 2. — ანვილება, ატირება, სიბრალულის მო-
რევა.

ბ.

ბარი, ხ. 497, ტ. 2. — ველი, მინდორი: „ვითა ვევილი ბარი-
სა“ — როგორც მინდვრის, ველის ვევილი

ბარ, ხ. 1196, ტ. 4. — ბარემ, ბარე.

ბედ-ქმნილი, ხ. 688, ტ. 4 — ცუდად (ბედ — სმ. ა) შექნილი,
უბედური, ბეზავი, ოხერი.

ბინდ-ბადი, ხ. 1254, ტ. 2. — დღე და დამის გაურის დროს შებ-
ნელებული; ოდენ ბინდ ბინდი ბნელისა — სიღამორელი.

ბრკემობა, ხ. 25, ტ. 1 — ბნევა, ფუჭება, ფანტვა

ბროლ-ბადაშხელი, ხ. 322, ტ. 4. თეთრ — წითელი; ბროლი
თეთრია, ბადახშიკი — წითელი.

ბროლ-ბადაშხ-მინა, ხ. 404, ტ. 1 — შირი-სახე.

ბროლ-ბადახსონი, ხ. 72, ტ. 2. იხ. ბროლ-ბადაშხელი.

- ბროღ ბაკმა, ხ. 1410, ტ. 4. სახე-შობანი, იხ. ბროღ-ბაკმული.
 ბროღ-ბაკმული, ხ. 226, ტ. 4.—ბროღი-შნათობი, სახე-შნათი,
 ტურფა და სხივოსანი.
 ბროღი ბროღდა, ხ. 847, ტ. 3.—ბროღი ბროღობდა, ბროღო-
 ბას იქნდა, შუადარე: სთა სთდა, იქვე; ვარდი ვარდა,
 ხ. 1315, ტ. 3; ბუქი ბუქდა, ხ. 965, ტ. 3.
 ბრძანება—მიუთხრობული, ხ. 114, ტ. 2.—ბრძანება მიუწდომე-
 ლი, განუსაზღვრული.
 ბრჭალი, ხ. 822 ტ. 3.—ფრწხილი; vulg. ბრჭული.
 ბუნება, ხ. 1087, ტ. 1. (სომხ. *բնութիւն*) — იგივე მნიშვნელობა.
 ბღნეჭა, ხ. 930, ტ. 3.—ფხეჭნა, ხოკა, დაბღნაჯა, ხ. 848,
 ტ. 3.—დაეკაწრა
 ბჭობა, ხ. 879 ტ. 4; თათბრობა, სჯა-ბასი; ხ. 878, ტ. 3;
 ბჭობილი — შოაზრებული, მსჯელობა, აზრი.

ბ.

- ბაბრჭობა, ხ. 225, ტ. 3.—აზრის ბაზიარება, განაწილება, ფიქ-
 რის განდობა; ბაბრჭოს, ხ. 751, ტ. 2. ხ. 827, ტ.
 2; ხ. 886, ტ. 2.—მოხსენება, დაზიარება, აღთქმა, იხ.
 ამირან-დარეჯ. გვ. 76, სტრ. 18.
 ბაგივიდოდეხ, ხ. 1066, ტ. 2.—შეიწუნარებდე ჩუხ თხოვანს.
 ბაგივდენიან, ხ. 150, ტ. 2.—ბაგივიდავს, ბაგივიდა (საქმენი).
 ბაბიჯა, ხ. 848, ტ. 4, —სოფლით ბღმა ბაბიჯა, ე. ი. საიქი-
 ში ბაბიჯა ბიჯა, საჭათს აღარ ჰბაბიჯა.
 ბავადაგი, ხ. 570, ტ. 1. ალაგი ავირჩიე, საზვერავი ალაგი
 დავიჭირე.
 ბავაშეთთ, ხ. 282, ტ. 5.—ბავაშტერეთ, ბავაგიფეთ.
 ბავაქილი, ხ. 538, ტ. 4. იხ. ვავაქილით.
 ბავესული, ხ. 1116, ტ. 4. სულში ჩავუძვარი, მის სულად ვიქე-
 ნი. მისი სული შევიქენი.
 ბავიდე, ხ. 265, ტ. 1.—ბავიდეიერე ნენხლის ალი; იხ. ალი.
 ბაზარშობა, ხ. 987, ტ. 4; ბაზარშული, ხ. 642. ტ. 3.—იხ.
 აზამი.

გარდაქარდეს, ხ. 523, ტ. 4.—გაჭკრეს, შიისშოს (ძირი, ქარი)
გაქსვა, ხ. 1071, ტ. 1.—შიკვრა, დაახლოება, დაკავშირება, გადა-
კიდება

გაღველენოდეს, ხ. 480, 3.—თუ კიდევ რამე ზატოვი გაქვს ჩე-
ში, თუ შე კიდევ შექვს რამე გავლენა შენს თვალში.

გახსნევა, ხ. 350, ტ. 3 — გაჭრით სისხლის გამოშვება.

გებნევიან, ხ. 420, ტ. 2. სათნო არიან, გემოვნებთან, გეფე-
რებიან.

გვალე, ხ. 880, ტ. 4.—წამოდი (თეიმ.)

გვანი, ხ. 1109, ტ. 4.—მსგავსი, სახე.

გზება = გზნება, ხ. 262, ტ. 1; ხ. 279, ტ. 4; ხ. 522, ტ.
4; ხ. 775. ტ. 3; ხ. 1247, ტ. 2.—ნთება, აღის
გზაღება.

გზობასა, ხ. 1099, ტ. 2.—სამგზავროდ.

გრაგნა, ხ. 422, ტ. 4; ხ. 1386, ტ. 3.—მოღახვა, წალეკვა,
გადარეცხვა, გადარება

გრძნება, ხ. 559, ტ. 4; ხ. 1216, ტ. 1.—შისნობა, გულთა-
შხილაობა, ჯადოსნობა, ეშმაკობა, კუდიანობა, ოსტატობა.

გრძნეული, — ქაფი, ეშმა კუდიანი, ჯადოსნური.

გულგანი = გულგანი.

გულნაღმობარი, ხ. 240, ტ. 4.—იხ. ღმობა.

ღ.

დაღება, ხ. 295, ტ. 1.—იხ. აღი, გავალე.

დაღასტურდა, ხ. 1503, ტ. 4 — დამტკიცდა, დანამდვილდა.

დაღრკა, ხ. 457. ტ. თაფი შიიხარა, ზმინისკან დრეკა—ღუნვა,
ხრა.

დაფაღებიან, ხ. 28, ტ. 2.—დაწუხდებიან (ძირი ვაღი—წუხილი,
შწუხარება, აქედან ზმინა დევაღება.)

დაზმა, ხ. 168, ტ. 4; 653, ტ. 1; 1308; ტ. 1, — ხანისღა-
უოვბა, -დაუოვნება, — მოთევა, მოცდა.

დაიუბედნა, ხ. 61, ტ. 4.—სთქვა, იღამარაკა, შორიშა, მოჭორა.

- დანებუდი, ხ. 112, ტ. 1.—ბევრჯერ ნათქვამი.
 დაწამწამება, ხ. 289, ტ. 1.—დახმამება, დაფხვა.
 დაჭირული, ხ. 807, ტ. 4.—ნაჭირსახულევი, ნაცოდვილები, ნა-
 შატრონები, სამატრონო. ვინცდა ვით დაგვიჭირან-ვინ-
 და და როგორ გვიბატრონოს, გვიზრუნოს, გვიჭირი-
 სუფლოს?!. ბ. კარიჭაშვილის აზრით კი, დაჭირული
 ნიშნავს შერყეულს.
 დაჭრილი, ხ. 101, ტ. 2.—მოგროვილი, თავმოყრილი, შეკრებილი.
 დეგნა, ხ. 1100, ტ. 4.—მარულა, ცხენების გაფიბრება ჭენებში.
 დგრაილი, ხ. 1100, ტ. 4.—ცხენის ფეხის ხმა; ბაკი-ბუკი.
 დაა, ხ. 36, ტ. 2; ხ. 116, ტ. 2. ხ. 196, ტ. 4; ხ. 338,
 ტ. 3; ხ. 414, ტ. 3;—დაახ. ოდონდაც. სწორედ,
 შეტად, ძლიერ.

ქ.

- ქაკე, ხ. 1351, ტ. 2.—წამოსული, მოსული კარდმოსხვეწილი.
 ქზომი—ქსოდენი, ამოდენი.
 ქლვა—მერთაღი, ხ. 380; ტ. 3. ქლვარე, სხივოსანი, შეად. ჰი-
 რი ქლვათა მერთომედი, ხ. 505, ტ. 4. ქლვა—ქლვა-
 რება, შუჭი, კრთობა—ციმციმი კაშკაში.
 ქრთსახე—სულ ცოტა.
 ქსეზომი, იხ. ეზომი.

ჭ.

- ჭკრთხელი, ხ. 531, ტ. 3.—ერთხელ შეტად აღარ მინახავს,
 აღარ მომრუნებია, ვაერთხელი, „ერთხელ“—ისაკან წარ-
 მოებულა ხელოვნური ფორმა. საზოგადოდ, ჰაეტო სიტ-
 ვით „ერთხელ“ ხშირად სარგებლობს ლექსისათვის, იხ.
 ხ. 254, ტ. 4. ხ. 445, ტ. 2; ხ. 588, ტ. 2;
 ხ. 713, ტ. 3
 ვებული, ხ. 735, ტ. 3.—იხ. ვება—უბედური.
 ვე, ხ. 752, ტ. 3. და სხვ.—აკრეთვე.

- ველანი, ხ. 412, ტ. 3.—ველნი.
 ვეფხი-ავაზა, ხ. 1137; ტ. 2 — იხ. ავაზა.
 ვითმე, ხ. 342; ტ. 2.—როგორმე
 ვინადგან, ხ. 49, ტ. 1.—რადგან, როგორც.

ზ.

- ზარ-ადებული, ხ. 1342, ტ. 3.—გარცეპული, განცვიფრებული,
 დაფუთებული. Н. Марр Т. Р. IV, თამარანი,
 XII, 66, 4, სტრ. რღწ.
 ზე, ხ. 200; ტ. 4.—ზევით, თავზე. მაღლა, opp. ქვე, ხ. 1460,
 ტ. 2; ხ. 636, ტ. 4; ცა, ხ. 1110, ტ. 2.
 ზეზი, ხ. 211, ტ. 3.— ს. თრბ.-ით, ზეზი ნიშნავს ორფერ
 ძაფს ან ძაფსა და სიარმას ერთად შერთულს, აქ ზეზი
 უნდა იყოს ერთგვარი ძვირფასი ქსოვილი, რომელიც
 ძველ დროში ფრად მონკნებული იყო, როგორც ფუ-
 ფუნების საგანი. იგი, როგორც პორფირი, წარმოადგენდა
 უბრწეინვალეს სამოსელს პურპურით შეღებილის უფერ-
 ფასესი ფარჩეულისა და ოქროქსოვილისაგან; ზეზი სი-
 ნათლითა ზეზითა, ე. ი. მზე უბრწეინვალესი სინათლით
 მოსილი, ვითა ზეზითა, Н. Марр Илл., Стр. L.
 XIV და მისივე Т. Р. IV, აღდუღმესია, 49, 3, 4
 გამოხვლთა, 31, 5; 26, 1; 36, 9, 29, 32; 37,
 2 და სხვ.
 ზეგარდმო, ხ. 1, ტ. 2.—მაღლით.
 ზედადამს, ხ. 1112, ტ. 3.—ზევიდგან ძირს.
 ზედთ, ხ. 1115, ტ. 4.—მაღლიდან.
 ზედან, ხ. 401, ტ. 3; მასზედ, ზედ.
 ზემხედველი, ხ. 45, ტ. 4.—ხელმწიფურა თვალთ, შეფური სხ-
 ხის გამომეტყველებით.—ცნობითა ზემხედველითა.—
 შეფური ჯევის გამომეტყველი სხათ.
 ზესთა—ზე, ხ. 667, ტ. 3.—უზესთასი, ფრად ქებული, დი-
 დებული, ღვთაებრივი, ზეციერი.

- ზმა, ხ. 219, ტ. 4; ხ. 1495, ტ. 3. უოფა, ქმნა: ქრევა-ზმა
უოფა-ქრევა, საქციელი, თავის დაჭერა, ხ. 69, ტ. 2;
საუფარლად და კარგა ზმიდეს—აშვიკობდნენ, კახტაობ-
დნენ, თვალთმაქცობდნენ, შუუდ. ხ. 1055; ტ. 1.—
მხობლავი, საუფარელი, თვალმაქცი; ხ. 510, ტ. 1.—
ჭზმიდი—მოსთქვამდი. ხ. 1038, ტ. 1, იხ. დაზმა.
- ზრახვა, ხ. 61, ტ. 1; ხ. 405, ტ. 3.—ზმის დაგდება, მხილება,
უკედრება, კვიჩინი. ხ. 840, ტ. 4.—ჩივილი რისამე
ვისთვისმე ხ. 190, ტ. 4.—თქმა, ლაპარაკი, შუად.
საზრახელი, Н. Марр, Т. P. IV, 91. 1, 3;
გვ. აა. სალაპარაკო და არა გასაკუბი, ibid. словарь,
რმგ.
- ზრვა, ხ. 137, ტ. 3; 167, ტ. 3; ხ. 176, ტ. 2; 840, ტ.
3; 520, ტ. 2; აზრა—დათრთვილა, მოთომა, მო-
ყინა; ზრული, ხ. 151, ტ. 2. დათრთვილული.
- ზღვარი—სამზღვარი, კიდე.
- ზღუდა, ხ. 148, 2. 551, ტ. 3.—კედელი, გაღვანა.

თ.

- თავის-თავის, ხ. 445, ტ. 1; ხ. 669, ტ. 1; ხ. 1466, ტ. 4;
1558, ტ. 3; თავ-თავისთვის, სათათოდ, ცალკე-ცალკე,
უკვლავ თავისთვის.
- თავსება, ხ. 47, ტ. 3.—შეცვლა, გამოცვლა
- თანისთანა, ხ. 653, ტ. 4.—ხშირი, დაუბოლოებელი, მრავალ-
კეცი; გაათანისთანე, ხ. 297, ტ. 3.—გახშირე, გაა-
მრავლე.
- თემი, ხ. 477, ტ. 1, 636, ტ. 2.—ადამის ტომი, ნათესაო-
ბა, საზოგადოება
- თვალ ახმული, ხ. 348, ტ. 1.—თვალ-გახელილი.
- თვალ-უკუბედი, ხ. 606, ტ. 4.—თვალს ვადუენებდი, თვალ კება-
თვალ თვალი, უურება.
- თვალ დაუფახელი, ხ. 851, ტ. 4.—თვალ-დახუჭული. ვინც არ

ფახავს თვალებს, ან ვინც არ ამოდრავებს თვალის უშუებს, არ ახამხამებს თვალს.

თვალ-დაფახული, ხ. 659, ტ. 2. — თვალების ფახვით, ე. ი. ტირილით; თვალის მფახველად, ხ. 1158, ტ. 1. ფახვა აქ ნიშნავს უშუების ხშირ მოძრაობას შხის სხივების ძლიერების გავლენით. ბ. კარიჭაშვილი სრულიად ამახინჯებს ამ სიტყვის აზრს, იხ. წ. კ. გამოცემის ლექსიკონში სიტყვები: „თვალ-დაფახული“, თვალ-დაფახული — აქ წევნს ავტორს ვერ გაუგია ჩვეულებრივის მკითხველისთვის სრულიად ადვილ-გასაგებია სიტყვა.

თვალვა, ხ. 1401, ტ. — თვლა, აღრიცხვა.

თვარა, ხ. 235, ტ. 4. — თორემ, -თუ არა და —.

თვარე, ხ. 193, ტ. 3; ხ. 441, ტ. 4, ხ. 1464, ტ. 4 იხ. თვარა.

თინათინებდა, ხ. 51, ტ. 4. — თინათინობდა, თინათინობას იქდა. თიობა, ხ. 11, ტ. ტ. 2, 4.; ხ. 89, ტ. 4 — დათიობა, უარყოფა; სოფლისა თიობა-თავის გაწირვა; სინტაქსის შეწირვა მოყვრისათვის, მიჯნურისათვის; ხ. 89, ტ. 4; ჭირისატანა; ხ. 1065, ტ. 2. თინა, ატანა: გაყურებარ თიობასა — გაგშორებყარ თინას, მოთმინებს, დამიგდა მოთმინება.

თიობა-ქმნა, ხ. 359, ტ. 4. — მოჭირვება, მოთმინება, (ამ შემთხვევაში) სიმშვიდით ატანა ჭირისა და მწუხარების.

თნება, ხ. 79, ტ. 4. — მიფერება, კრძალვა, რადი; ხ. 771, ტ. 4; მუთნების — მესურვების, მიაშუების, ხ. 714, ტ. 4. გუთნების — შენი სათნო იქნება.

თნევა, ხ. 39, ტ. 2. — იხ. თნება. ხ. 420, ტ. 2, გუთნევიან, სათნო არიან, თითქო გუთნევიან; მიენდო ასე, როგორც მოყვრებს, იხ. გუთნევიან. ხ. 786, ტ. 2. — გუთნევის-მოგუთნევა, შეად. ხ. 877, ტ. 2. სათნევი, ხ. 1379, ტ. 4 — მისაფერებელი. საზოგადოდ, თნება იგივეა, რაც თნევა.

თრთვილი, ხ. 233, ტ. 2; გაუნული ნაში, თოში ფიფქი; რთვილი; ხ. 178, ტ. 1 დასთრთვილა-დათოშა, ფიფქი დაუინა.

თურ, ხ. 1072, ტ. 3.—ის. თურე.

თურე, ხ. 222, ტ. 1.—თურმე.

თქართქარება, ხ. 1484. ხარხარა; საქართო სიცილა.

თქმევა. ხ. 239, ტ. 1; ხ. 300, ტ. 2, ხ. 877, ტ. 1. თქმევენება. აღაძარაკება.

თქმულე, ხ. 856, ტ. 1. resp. თქმულეზ—თქმულეზისაშუმბ, თხება, ხ. 579, ტ. 3; ხ. 649, ტ. 2;—ის. თხეს.

თხმა, ხ. 579, ტ. 4; (ხ. 1400, ტ. 3)—აღჭურვა, ჩაღმა; საჭურველი გარ ვერ ვითხენ—ვერ შევეჭურე, ვერ ჩავეცი აბჯარი; ხ. 1400, ტ. 3.—არ ვითხეს—არ დაჭურეს, არ შთისხეს.

ი.

იგ, ხ. 1464, ტ. 4; ხ. 1474, ტ. 4.—იგი, იგინა.

იავარ-ყოფა, ხ. 1081, ტ. 2.—გაოსრება, აკლება, გაფუჭება. ის. იავარ.

კ.

კაც-დაუკარება, ხ. 1475, ტ. 4.—კაცის ხელუხლებელი, მაგრა ძეს რომე საჭურჭლე, ჭკვანდა კაცდაუკარება ე. ი. მაინც კიდევ იმდენი საჭურჭლე დარჩა, რომ გვეტონებოდა, კაცს ვერ ხელიც კი არ უხლიათ.

კვამლ-აღმულობა, ხ. 1459, ტ. 3.—ის. აღმულობა.

კრული, ხ. 1004, ტ. 3.—წვეული.

კუმტ-გვანად, ხ. 240, ტ. 1.—გულმოსულად, გაბუტულად.

ლ.

ლიტრა, ხ. 998, ტ. 3.—ბერძნ. λίτρα, არაბ ლა—თორმეტი უნდა=1 გირვანქა. ის. ლიტრა.

გ.

- მანდიო, ხ. 136, ტ. 4. — შენგნით.
- მგელი, ხ. 1571, ტ. 4 vulg. გელი (სომხ. *გაჟი*) — იგივე მნიშვნელობა.
- მემუქარე, ხ. 333, ტ. 4. — იხ. მუქარა.
- მოართაო, ხ. 527, ტ. 2. — შემოიერთებ, გაყოფილებ, ახსლებო.
- მთმო, ხ. 700, ტ. 2. — მთმობელი, მამენი, ამტანი.
- მცდარი, ხ. 340, ტ. 3. — შემცდარი, არეული, სულელი.
- მცნეველი, ხ. 844, ტ. 4 — მცნობელი, შემტუობი.
- მცრობა, ხ. 812, ტ. 2 — დაკლება, შემცირება.
- მონასმინა, ხ. 671, ტ. 4. — მონასმენი, „მომსმენი-ს“, ნაცვლად მძორო, 1327, ტ. 4. — ლეში.
- მძრახი, ხ. 874, ტ. 4. — მზრახველი. მოსაუბრე, მოლაპარაკე.
- მწდომი, ხ. 317, ტ. 2. — შემძლე.

ნ.

- ნაჯებარი, ხ. 88, ტ. 3. — ნაკიდები,
- ნაჯანები, იხ. ვანი.
- ნათნები, ხ. 1457, ტ. 1. — იხ. თნება.

პ.

- პურობა-დარბაზობა, ხ. 1099, ტ. 4. — წვეკლობა.

ი.

- სახელსა, ხ. 851, ტ. 1. — გამოსახულად (ხელს აელებდა თვალზე).
- საქმე-დედალი, ხ. 526, ტ. 1. — დაცური საქმის ჩამდენი, დაცურად მოქმედი.
- სიბინო, ხ. 328, ტ. 2, ბერძნ. *Σειρήνας* — ზღაპრული ქალები, რომლებიც იზიდავდნენ თავიანთი ჟადოსნური კადობით ახლო გამგულეთ და ჰსოდნდნენ მათ. (ოდისეიანი).

საზოზნელი, ხ. 460, ტ. 4. - საზოზინო, საუფმანო, გდ
 დები, დასახლებული.

უ.

უედრეკბლობა-კლება, ხ. 68, ტ. 2 — უან დახევა, სიმხდალე.
 კაუბედაობა.

უმოკდობა, ხ. 529, ტ. 3. — თავკამოდებით ხეწნა-მუდარა, ხა-
 ნივება, გარჯადობა, შუად. 1560, ტ. 1.

უმოჭდობა, ხ. 530, ტ. 4. — უმობხევა, მატრად გარდახევა,
 შეწებება, მიერდნობა.

უნართევა, ხ. 1259, ტ. იხ. ზღვათაც შესართავი.

უნადრწერი, ხ. 830, ტ. — უმაწუხებელი, დაშტკვრელი.

უსწრობილი, ხ. 538, ტ. 3 — მომწრე.

უფრობილი, ხ. 316, ტ. 3. — უჭირვებელი, გახუნებული.

უფრუინვა, ხ. 989, ტ. 3; ხ. 1041, ტ. 2. სიამით ცქერა,
 უვაება.

უქნევა, 526, ტ. 2. — ქნეინება, დაღვრუეინება.

უშთობა, ხ. 738, ტ. 2 — კაშეშება, შეშინება, დახრობა.

უცვა, ხ. 300, ტ. 4; ხ. 376, ტ. 4; ხ. 1440, ტ. 2. — შიფ-
 ვა, შერობა, ფარვა.

უწამება, ხ. 133, ტ. 2; ხ. 289, ტ. 3. — დაბრალება, დაწამება
 რისაზე.

უწობა, ხ. 1520, ტ. 1. — დარცხვენა, უკროთმა, უკშფოთება.

უწონვა, ხ. 766, ტ. 4; ხ. 936, ტ. 2; ხ. 1071, ტ. 2. რი-
 სამე სამძიმოდ მიხნვა, დამძიმება, რისაზე რადმე მიხნ-
 ვა, ან ჩაკლება.

რ.

რახნაგირი, შეფის ერთი 40 შირის ფარეშთაგანი, დამფასებელი,
 შუჭაშნიკე, იხ. რახნაგირი.

ს.

სერა, ხ. 165, ტ. 4. — ისრა (?)

სნობილი, ხ. 316, ტ. 2 — სონიერი, სკუიერი.

- ცრობა, ხ. 1305, ტ. 1. ცვარვა, წერილი წვიმის სროლა.
 ცხება, ხ. 1486, ტ. 4.—წვა, ცხლაღ ცემა, ცეცხლაღ დება
 ცხვა.
 ცხრო, ხ. 568, ტ. 1.—ციება.

წ.

- წაწერილი, ხ. 605, ტ. 2.—გადახრილი, წახრილი, გადაწოდილი
 წდობილი, ხ. 316, ტ. 4. ხ. 1544, ტ. 4.—აძგერებუდი, წა-
 დებუდი, ღრმაღ გამსჭვადუდი.
 წკარი, ხ. 1080, ტ. 3;—წანწკარი, შუად. ხ. 482, ტ. 4. წკან-
 წკარი.
 წელანი, ხ. 1096, ტ. 1; ხ. 1248, ტ. 3; ხ. 32, ტ. 4;
 ხ; 159, ტ. 1 — ლამაზ-ენა, ენამჭეერი, მოხდენილი,
 მახვილი, ხ. 1383, ტ. 2.—ენა-მდიდარი, ნიჭიერი.

ჭ.

- ჭარმაგოსანი, ხ. 1331, ტ. 2—(სომხ., *ჭარმակ*).—თეთრი, თე-
 თროსანი. სპეტაკი სახის; თეიმურაზით, შხნე (?).

II საკუთარი სახელები.

ბ.

აბდულ მუსია, ხ. 1576, ტ. 2 (არაბ. عبدالمسيح) — მონა ქრისტესი;
ამ უბითეთს მიურთავდნენ არაბები შეუე დავით აღმაშენე-
ბელს.

ავთანდილი, (სპარს. آستان) — ხატტანდილ: ხატტან ნიშნავს ვეფ-
ხის ტყავის ჟაკუნს, დიდ-გულს.

„ავთანდილ იყო სპარსშეტი, ძე ამირ-სპასალარისა“

„საროსა მურობი ნაზარდი, მსკაცისი მზისა და მთვარისა,

„ჟერ უწვეურული, სადარო ბროლ შინა სანობარისა;

„მას თინათინის შეენება ჰკლევიდის წამწამთა ჟარისა“. (იხ. ხ.

იგი თავის თავს ამ საიტეუბით აცნობს ფირიდონ შეუეს:

„შე ვარ უმა როსტენ შეუისა, მოუშე არაბეთს ზრდილობით, 40.)

დიდი სპარსშეტი, სახელად მახმობენ ავთანდილობით,

შე დიდებულთა დიდგვართა ზრდილა შეუეთა შეილობით,

საკრძალავი და უკადრა, შუოფი არეისკან ცილობით, (იხ.

ხ. 971).

ამირან-დარეჯანის ძე, ხ. 1576, ტ. 1 (სპარს. امیراندار) — შეუ-
დარებელი ამირა, რომლის მსკაცისა არ მოიბოვება ამ
ქვეუნად; ამ სახელით ცნობილია სადევემართ რომანის
ამირან-დარეჯანის მთავარი გმირი, რომელიც გან-
თქმულია მთელს დედაშიწაზე თავისი უძლეველობით.

არაბეთი — არაბთა ქვეუნა.

ასმათ (არაბ. اسماء) — აღნიშნავს პატრიოსხებას; ამ სახელით ცნო-
ბლია ნუსტარდარეჯანის მოახლე და გამზრდელი. „ამირ-
ველ გლახ მისი ნაჭკრეტი“, შერშე ტარიელის დობი-

ლი, მათ შუა „ქველი საქმისა“. მათი „შეხვედრის“
შსახურა“.

ასხიროზ (ბერძ. ἄσχιρος)—სიღამის ვარსკვლავი (ცთომილი).

ბ-

ბორიო, ხ. 1432, ტ. 4. (ბერძ. βίρηα) — ჩრდილოეთის ქარი,
ცაფი ქარი.

გ.

გაბათნი, ხ. 320, ტ. 4 — მთა ზალესტინაში; იგი მდიდარი მცე-
ნარეულბით: ღამაში ნაძვებითა და ფიჭვებით.

გოდიათი, ხ. 1511, ტ. 2 ფილისტიმელთა ბუმბერაზი; საზოგა-
დოდ ბუმბერაზი.

გულანშარი = გულანშარი (სპარ. گولان) — ვარდქალაქი (ზღვითა სი-
მეფით), იხ. აღწერა, ხ. 1043—1045.

დ.

დავარ (ძარი სპ. دوار) — იყო და მეფისა, ქვრივი ქაჯუთს გათხოვილა,
„მას სიბრძნისა სასწავლებლად თუიო შეეუმინ მისცა შეი-
ლი“

დავით, ხ. 1574, ტ. 1. — წინასწარმეტყველი და მეფესაღმუნ
დარეჯანი, იხ. ნესტან დარეჯანი.

დიუნოს, იხ. დიონოსი.

დილარგეთ, ხ. 1576, ტ. 3. — სარგის თმოკკელის ნ.წარმოების
მთავარი გმირი.

დილაჭი, იხ. დილა.

დიონოსი, ხ. 176, ტ. 1 — დიონოსი არეოპატი (არეოპაგელი);
მისტაყურის მიმართულების დუთისმეტყველი (1 სუკ-
ქ. შ.); რომელიც დიდი მოწონებული იყო ქრისტიან
ნოზღატონიკთა შორის.

ვეფხისტყაოსნის დექლამაციონი.

დივლას. ხ. 830, ტ. 3, ახუ დილაჯი, ხ. 813, ტ. 2. (არაბ.
تاج — დივლატ) — მდინარე ტიგროსის, საზოგადოდ
დიდი მდინარე.
დულარდუხტ, ხ. 1199, ტ. 1 — ქაჯეთის ხელმწიფე, ქაჯთა მფლობე-
ლის და.

2.

ქემა, ხ. 77, ტ. 4; 311, ტ. 3 (სომხ. ლექსი ბერძ. 'Εξέμ,
იხ, H. Mapp, T. P. IV რხე.

3.

ვეფხისტყაოსანი. — ვეფხისტყაოვით მოხილი, ხ. 218. ტ. 1,
ვეფხისტყაოსნის უმთავრესი გმირი ტარიელი, მზეთ-
უნასაყის ნესტან-დარეჯანის მიჯნური; ზოგჯერ ასე აკვი-
რებს ვეფხისტყაოსნის წამყვლობას:

„მის ტასს კაბა ემოსა, გარე თმა ვეფხისტყაოვის,
-ვეფხისტყაოვის ქუდივე იყო სარქველი თავისა“. (იხ, ხ.
85, ტ. 1, 2.)

„თავსა და ტანსა ემოსა გარე თმა ვეფხისტყაოვა, (იხ. ხ.
201, ტ. 3.)

„რომე ვეფხი შვენიერი სხედ მისად (საყვარლისად) დამო-
სახავს,

„ამად მიუვარს ტუავი მისი, კაბად ჩუმად მომიხახავს. (იხ. ხ.
639, ტ. 1, 2).

ავთანდილი ასე მოკლედ და ცხოვლიად ახსნათებს ვეფხისტყაოსანს:

„ჭკაბინა თმითა წაუხმან, სახლად აქვს დევთა სახლები,
საყვარელისა მისისა ქალი ჭევეს თვით ნახლები,

„ვეფხისტყაოვი აცოია, ცუდად უნნს სტავრა-ნახლები,

„ალარა ჭნახავს სოფელსა, ცეცხლი სწევს ახალ-ახლები, ხ.
672.

ზანგი (სპარს. زنگ) — უთიობი, ნეკრი, შავი მონა.

ზუღაი, ხ. 338, ტ. 1; 1397, ტ. 2 (არაბ. جاز= vulg. جاز) —

ცდომილი ვარსკვლავი, სატურნი.

თამარი — შეფე, ხალხის შირით, საქართველოს დედოფალი.

თინათინ — რისტეგან არაბთა მეფის ასული, ავთანდილის სამიჯნურო, „სოფლისა მნათი მნათობა. მზისცა დასთა დასული“, „რა გაიზარდა, გაიესო, მზე მისგან საწუნარია“, იხ. ხ. 34, ტ. 2. შუად. ხანა 36, ტ. 4: „ჩემი ძე დავსვათ ხელმწიფედ, ვისგან მზე საწუნელია; საზოგადოდ, ზოეტი მიურთავს მას კშითეთს „ვისგან მზე საწუნარია“, (ავთანდილმან) „ფიცა მზე თინათინისა მის შიისა მოწუნარისა“, ხ. 66, ტ. 2; შუედ. აგრეთვე ხ. 661, ტ. 4. — მის შიისა მოკამათისა; აკი ზოეტის თქმით, „თინათინ მზესა სწუნიობდა, მაგრამ მზე თინათინებდა“, ხ. 51, ტ. 4. თინათინის ერთად ერთი ნამდვილი მეტოქედა მოკამათე მნათობი მზე იყო, მაგრამ ეს მზეთუნახავი მისცა კი არაფრად ავტებდაო!....

ინდო — ჰინდო (ს. ანა) — ინდოეთის მცხოვრები, შვედრი. „კეფხის ტუაოსნის“ სახელი, ხ. 1351, ტ. 3.

ინდოეთი — ინდოთა ქვეყანა (სხ. ანა — ჰინდ)

კ.

კაენ, ხ. 1316, ტ. 4. ადამის უფროსი ვაჟი, ძმის აბელის შვილელი, რომელსაც საშინელი სულაერი სასჯელი მოუვლინა ღმერთმან. ამ ტაქში კაენთან მოხსენებულაი სიტუვა სადა, რომელსაც შეცდომით სთვლიან საკუთარ სახელად, ვიდაც სადად, მაშინ როდესაც ცხადია, აქ სადა კლდეც აღნიშნავს; არა თუ ადამის ტომთაგანი, თუნდა კაენ, კლდეც კი ვერ აიტანს მისდონ გაჭირებასო, შუად. ხ. 1297, ტ. 4.

კრონოს, ხ. 1391, ტ. 2. (ბერძნ. Κρόνος) — ბერძნების ღმერთი. — სატურნუსი, მისი შვილებია: ზევსი, პოსეიდონი, ჰერე და დემეტრე.

ლ.

ლევი, ხ. 797, ტ. 3. ურბის სახელია; ღიას შიდა, რომელიც
 ნიშნავს: იგი მე შემეერთება.

მ.

მარხი (არაბ.-სპარს. خمر) — ცთომილი ვარსკვლავი, მარია.

მაჭა, ხ. 1144, ტ. 3. — (არაბ. ماء) — არაბეთის წმიდა ქალაქი.

მადრიბი ხ. 1010, ტ. 2. არაბ. ماء) — დასაფლეთი.

მაჭმადი (არაბ. ماء) — მაჭმადიანთ სეულის შემქნელი.

მელიქ-სურხავა, ხ. 1043, ტ. 4. — გულანმაჭრის ანუ გულანმარის
 ხელმწიფე, სრული სვითა და დაფლითა.

მესხი, ხ. 1572, ტ. 4 — რუსთაველი ტომით მესხი იყო.

მისრეთი (არაბ. ماء) — გვიგამტე.

მიჯნური (არაბ. ماء) — არის გადმოქართულებული მეჯნური, რომე-
 დიც ნიშნავს შმაგს, ხელქმნიდს. მეჯნური არის სპარ-
 სთა უშესანიშნავენი რომანტიკოსის ნიზამის პოემის „ლე-
 ილ-მეჯნური“-ს გმირი; ამ ნაწარმოების სიუჟეტად
 პოეტმა გამოიყენა არაბული ლექსები და ბედუინების ცხოვ-
 რებიდან, რომელიც წარმოადგენდა „ლეილა და კაისის
 მიჯნურობის ამბავს (კაისი პოეტმა მონათლა მეჯნური“ —
 ანუ „შმაგის სახელით. შეუვარებული ეკუთვნის ორს
 ერთი მეორის მებრძოლ თემს. მეტის ტრადიციისთვის,
 ლეილას, რომელსაც გაგიჟებთ უუფარს მეჯნური, პოე-
 ტი შერთავს სხვას, რაც ვრცელ ანპარესს აძლევს ავ-
 ტორს, უბედურ შეუვარებულთა ტრადიციული სურათის
 დასახატავად; ამასთან, ავტორისავე სურვილით, ქმარი
 ლეილასი ჰკვდება, ლეილა თავისუფლად ოცნებობს უკვე
 თავის სუვარებულთა სრულს შეერთებაზე, მაგრამ ამ დროს,
 ბედის უკუღმართობით, ჰკვდება მეჯნურიც.

შობაღდადე — ბაღდადში მოსიარულე.

მოსე ხონელი - სადეგ-გმირთა რომანის ამირან დარეჯანიანის დამწე-
 რი, ხ. 1576, ტ. 1.

მოფრანგე — სოფრანგეთის მკვიდრი

მულღაზარი, ან მულღაზარშარი (სპარს. مرغز ან مرغزარი) — ფრანგულით მდიდარი ადგილი, ბადი, წაღკოტი, ბადის ქალაქი, იხ. გ. 973, ტ. 3; 583, ტ. 1; 956, ტ. 1; 1436, ტ. 1; იხ. აგრეთვე ზეზნი შესწორება, გვ. 28, 29.

მუშთარი (არაბ. مشتر) — ცთომილი ვარსკვლავი, იუპიტერი.

ნ.

ნაფროზობა (სპარს. نافر) - სპარსთა ახალი წელიწადი.

ნესტანდარეჯანი (სპარს. نستاندادهجان) - უპრო დამაზი, რომლის მსგავსი არ არსებობს ამ ქვეყნად. ტარიელის სამიფრანგო მზეთუნახავი,

ნურადინ ფრიდონ, ხ. 583, ტ. 2. (არაბ.-სპარ. نورالدین فریدون) — მულღაზარშარის ხელმწიფე, იხ. ხ. 973, ტ. 3

ო.

ოტრიდა (არაბ.-სპარ. اترید) — ცთომილი ვარსკვლავი, შერკურაუსი (ზუბ.)

რ.

რამ.ზ (არ. راء) — ხატკელთა მეფე.

როდა, ხ. 1199, ტ. 3. ქვთა ხელმწიფის შვილი, დიდარდუხ ტის ძმსწული, შვირეწლოვანი.

როსან — იხ. როდა.

როშაკ, ხ. 1101, ტ. 1 შონების უფროსი.

რუსთაველი ვეფხის ტყაოსნის დამწერის სხელწოდება, წარმომდგარი დაბის რუსთაველიდან.

ს.

სარადან — ტარიელის მამა, ინდოეთის ერთი შვიდ შვიფთაგანი.
სირინო — იხ. ზეშთთ ლექსიკონის ღამტეპაშა.

ტ.

ტარია — იხ. ტარიელ.
ტარიელ — ვეფხისტყაოსნის გმარა, ნესტან-დარეჯანის მამურაი.

უ.

უსამ (არაბ. اسام) — მსხვილი, იხმარება როგორც მამაკაცის სხელი, ან ტიტული, ქარაზის უფროსი. ხ. 1009, ტ. 1.
უსენ ან უსეინ (არაბ. عسین) — ეპქართა უხუცესი, ხ. 1046, ტ. 3.

ფ.

ფარსადან (სპარს. فرهاد) — ინდოეთის შვიდის სიმეფის უფროსი და ხელმწიფე, ნესტან-დარეჯანის მამა.

ფატმან ხათუნ (არაბ. فاطمة) — უსენის ცოლი; ზოგჯერ ასე გვიხუ-
რათებს ამ სიმეფლისა და სიციცხლით სავსე მანდილოსნის:
„ფატმან ხათუნ თვალად მარჯვე, არ ემაწვილი, მტერა მზმუღი,
ხაკეთად კარგი შავგრემანი, პირმსუქანი, არ პირხმული,
მეტრითა და მომდურდთა მოყვარული, ღვინის მსმელი,
და ეღვან სსსლუქო, დასბურაუ-ჩასცემული“ (ხ. 1055); ამის-
თან იგი იყო:

„შურად კარგი მსმინხელი, სეყვარული, არ თუ მქისი“, ხ.
1049, ტ. 2.

ფრიდიან — იხ. ნურადან ფრიდიან.

ქ.

ქაჯა ზღაპრული არსება, ქაჯეთის მკვადრო, სპარსულ მოთხრობებ-
ში მას უდრის სიტყვები: *خداوندی* *خداوندی* *خداوندی*.
შეად. სმ. „საჭრამიანის“ *خداوند* — ღიბნ, შმაგი, ეშმა, ქაჯა,
დემონი, *خداوند* *خداوند* (გვ. 8, სტრ. 20; გვ. 9,
სტრ. 11 და სხვ. თავარზიული გამოცემა 1892 წ.).

ყ.

ყერმაღან, შეად. ნურადან — ავთანდილის გაზრდილი, მისი ერთგუ-
ლი ყმ და მკობარი; ვეფხისტყაოსნის სიმეზრად რომ

დაპირებს წასვლას, ხუთნდელი მას დაკვებს თავის წილ
 სხვათა ხატობიან და უფროსად.

რ.

ჩაჩხაკორი—ის, საზოგადო სახელთა განმარტებაში.

ჩინი, ხ. § 34, ტ. 1. (სმ. არაბ. ربي)—ჩინეთი.

ს.

სათუნ, (თ. خانون)—ქალბატონი, მხნდილოსანი.

სატკეთა (თ. ساع انو ساع)—ხრდილოეთის ჩინეთი.

სვარაზმა (სპარს. خوارزم)—უძველესი სამეფლო აზიის სამეფოთა.

სვარაზმული (სპარს. خوارزمي)—სვარაზმიდან გამოსული, ხ. 495, 3.

სვარაზმა (სპარს. خوارزمشاه)—სვარაზმის შვი, ხ. 495, ტ. 3.

ჯ.

ჯკონი, ხ. 731, ტ. 3 (არაბ. جیحون)—სამოთხის მდინარეა.

საზოგადოებრივი და ლიტერატურული მუშაობები.

საზოგადოებრივი და ლიტერატურული.

1.

რადგან სტამბა ძლიერ გავრცელებდა, ჩვენს რეპერტში და ლექსიკონში რამოდენიმე მძიმე შეცდომა შეგვეპოვა; ზოგი ადგილიც დედნის ხელნაწერიდან დაუბეჭდავი გამოგვრჩნია. ვასწორებთ უმთავრეს შეცდომებს და ვაყვებით აღნიშნულ ადგილებს.

რეპერტის სათაურში მე-69 გვერდზე, ზირველ სტრიქონში, სიტყვები „ქართული მწერლობის“ უნდა ასე ვასწორდეს: ქ ა რ თ უ დ ი ს ს ა ე რ თ მ მ წ ე რ დ თ ბ ი ს.

მე-74 გვერდზე მე-20 სტრიქონში დაბეჭდილია „ქართული“, უნდა იყოს: ქ ა რ თ უ ე ლ ი ს.

მე-78 გვერდზე მე-7 სტრიქონში ვისრამიანთან ამოდებულის ფრაზის თარგმანი ასე უნდა შესწორდეს: „ამ სიტყვას ეუბნებოდა ვართ თავის დავა და ვისი თვლიდან მარჯალიტს აწვიმებდა“-თ.

მე-78 გვერდზე მე-13 სტრიქონში დაბეჭდილია: „შეშვარათ“; უნდა იყოს: შ ე ე ვ ა რ ა თ, თ ა ვ ს დ ა ე ს ხ ა თ, შ ე ე ს ი ა თ.

მე-80 გვერდზე მე-16 სტრაქონში შემდეგ სატყუის: რამიანი*—დახ უნდა ჩემატოს: და „ა მ ი რ ა ნ -დ ა რ ე ჟ ა ნ ა ნ ა ი“—დახ.

მე-81 გვერდზე ზარველი სტრაქონის შემდეგ უნდა ჩემატოს შემდეგი ადგილები „ამირან-დარუჯანანდან“:

სინთა შეფის შეილის სიმინის მხრით ბრძოლად გაწვევაზე ამირან დარუჯანის ძე ამგარ ზსუსეს იძლევა:

„შე უოკელთა შეფეთა მონა ვარ და არავის ვაკადრეო ომის“-ო.

ამ მოზარდაზიორე შეფის ცბიურის ქცევის მიუხედავად, ამირან დარუჯანის ძე მაინც კიდევ არ იშეტვის მას სსსაკვდილოდ: ცხენს რომ მოუკლავს და დაამარცხებს, ეს უძლეველი გმირი რაინდი უმრად ლიებთა და დადი ზატაყით ეპურობთ დაამარცხებულ შეფეს:

„ვითა ცოტა უმა, ესრეთ შეღავთა ზედან აუყვან და ჰრქვა:

„შემინდევე, სვიმონ შეფეთა! რათ გინდოდა ომი ჩემითა!“

ამგვარი რადით ქცევა ეს გმირი ზვასრო ხაზართა შეფესაც, რომელსაც იგი ბრძოლად გაწვევაზე უზასუსებს:

„ვითა უწყის დმურთმან, შე ნებთა ჩემითა არ ვებრძვი ხელმწიფეთა, ამაღ რომე არამტა ფთურაჟი და მოკვდეს რომელიმე ხელითა ჩემითაო, არა ჟერ-არს აზნაურთატან შეფეთა სიკვდილი“-ო! (იხ. ამირან-დარუჯ., ტმ. 89—90).

ამ შეფესაც სულგრძელად და ღმობიურად ეპურობთ და ზატაყის ბრძოლის დროს ჩადებიდ ვერაკობას ამ სიტუქუებით:

„ხეხარმან ღვთისამან და თაემან ზატონისა ჩემისა ამირ შემდასამან, თემტა ხელმწიფე არ იყო, შკვდარ ხარ აწვე ხელითა ჩემითა“-ო (იხ. ამირ.-დარუჯ., ტმ. 92, სტრ. 10).

აგრევე ეპურობთ შეფებს შეორე გამოხეხილი რაინდი „ამირან-დარუჯანანისა“ ამირი არაბი, რომელმაც დაატყვევა ჟერუდ ტაუნსობელი სინთა შეფე, ხოლო რომ ტაიგო, ხანთა შეფეთა, ტარდახდა იგი ცხენიდან, თაყვანი სტა შეპურობიად შეფეს და მთასხენა:

„შემინდევე, შეფეთა! შე მონა ვარ, და შენ—დადი ხელმწიფე, არა ეტების ჩემტარ სიკვდილი შენი და არცა სჰატამროდ წარუყვანებო! ამ სიტუქუებით გათავისუფლდა მან მოზარდაზიორე ხელმწიფე“).

*) თუ რა დიდი რიდი ჰქონდათ მეფის პიროვნებობაში, ეს, სხვათა შორის, იქიდანაც სჩანს, რომ მეფეზე მრავლობითი რიცხვით ლაპარაკობდნ იმ შემთხვევაშიაც კი, როცა საუბარი ეხებოდა ერთს მეფეს და არა ბევრს. ამიტომ ბ. კარიჭაშვილი სტდება, როდესაც იგი რუსთველის

მე-84 გვერდზე მე-4—5 სტრაქონში დაბეჭდილია: „მოხელე-
 ხილა, მორწმუნოა; უნდა იყოს: აუცხაურო, უთქმელა“.

იმვე გვერდზე მე-27 სტრაქონში (შენიშვნა 1-ლი) ბროფ.
 ვ. შვაბისკის გამოცემულის ზღაპრების („Сказки попугая“) ცი-
 ტატი და გამოცემის წელიწადი ვერ არის სწორად ნაჩვენები; რა-
 დგან ხსენებული გამოცემა ამ ფაზად ხელთ არ დაგვრჩა, იძულებული
 ვართ აღნიშნული ადგილი ვუჩვენოთ იმვე ზღაპრების თავრიზული
 გამოცემის (1892 წლის) მიხედვით, გვ. 28.

მე-109 გვერდზე მე-8 სტრაქონში „ფილოსოფიის სამშო-
 ბლოსთან“ უნდა გასწორდეს ასე: „გ ა ხ ა ხ ლ ე ბ უ ლ ი ფ ი ლ ო ს ო -
 ფ ი ა ს მ ე ო რ ე ს ა მ შ ო ბ ლ ო ს ო ა ხ“.

იმვე გვერდზე მე-22 სტრაქონში შენიშვნა მე-2 უადგილია;
 იგი გუთუნის შემდეგის სტრაქონის (23 სტრ.) სიტყვას: „თარ-
 გმის“-ს.

მე-112 გვერდზე მე-4 სტრაქონში დაბეჭდილია: „შეესწავლა“,
 უნდა გასწორდეს ასე: შ ე ე გ ვ ა ლ ა.

2.

ლექსიკონში და მის დამატებებში აუცილებლად სჭირია შემდე-
 გის ადგილების შესწორება:

მე-114 გვერდზე მე-31 სტრაქონში დაბეჭდილია: „აღოა,
 იოანე, 19, 40“; უნდა იყოს: „აღო, სახ. იოანესი 19, 30; ქე-
 ბათა-ქება 4, 14“.

მე-115 გვერდზე მე-5 სტრაქონში შემდეგ სიტყვების: „აღ-
 ვა, ხ. 12, ტ. 3“ უნდა ჩაერთოს: „იხ. ა ლ ო“, რადგანაც აღნი-
 შნულ ტაბში ალვა ნიშნავს აღის მოკიდებას; ხოლო დანარჩენი სა-
 ნიშნოთა და ტაბებიანი ნაჩვენები ამ სიტყვის თომონიმი იქვე სწორად
 არის განმარტებული (აღვის ხე).

შემდეგს ადგილს: „უფუ სდგეს და თავიანი სცეს მეფეთა და მისთა სპა-
 თა“, ჰიობზულობს ისე, როგორც მას იგი აქვს შესწორებული. იხ. ხ.
 46, ტ. 1; შეუდარეთ ამას ხ. 974: „მათ სპათაგან ვერ შეპყრობა სცნეს
 მეფეთა მეტად მწყარალთა“ და სხვ., რომ დანიხნოთ ბ. კარიბაშვილის
 შესწორების უსაფუძვლობა (იხ. წერა-კითხ. სახ. გამოც. გვ. 265, შე-
 ნიშნა 16).

მე-116 გვერდზე მე-26 სტრიქონში დაბეჭდილია „**სადა**“;
უნდა იყოს: „**ს ა დ რ ა ა რ ი ა**“.

მე-120 გვერდზე მე-28 სტრიქონში დაბეჭდილია: „**სმარს. ა**“;
უნდა იყოს: „**არაბ. ۵۲**“.

მე-122 გვერდზე 1-ელ სტრიქონში „**კასკანსა**“-ს განმარტებაში გამოგვრჩა სიტყვა „**სამაზნოდ**“, ასე რომ „**მშვიდდოსნები კასკანსა**“ ნიშნავს: **სამაზნოდ კარაზმული მშვიდდოსნები**.

მე-123 გვერდზე „**დარაჯა**“-ს შესაფერი სმარსული სიტყვა („**დარაზა**“) შეცდომითა გვაქვს ნახულები დ. ლუბინაშვილის ლექსიკონის მანუალებით; უნდა იყოს **არაბ.-სმარსული „დარაჯა“**.

იმვე გვერდზე მე-4 სტრიქონში დაბეჭდილია „**სმარს. აჯაა**“;
უნდა იყოს: „**სმარსული „აჯაა**“.

იმვე გვერდზე სიტყვა „**დალაქა**“ ლექსიკონში მეტია.

მე-133 გვერდზე მე-3 სტრიქონში დაბეჭდილია „**მობილი**“;
უნდა იყოს „**დმობილია**“.

მე-133 გვერდზე მე-25 სტრიქონში „**მინა**“ ვერ არის კარგად ახსნილი; მინა საკუთრად აღნიშნავს შერად დასობილს მომხსულ სარს, ანუ ზღოს, რომელზედღაც ვაჭვი ან სხვა რამ არის მიამული, ან მამკურეული; ასე რომ სიტყვები: „**ამიფოდხვა ვაჭვითა მინა**“ ნიშნავს: „**შეუშვა, ახსნა ვაჭვითა მინით**“.

მე-136 გვერდზე „**მაგზითა**“-ს შესატყვისად სომხურთან ჩანამტებელია სირიული „**მასვიდა**“, რომელიც სირიული ასოების უქონლობის გამო ვეღარ მოვათავსეთ ლექსიკონში; გამოგვრჩა ამ სიტყვის განმარტებამ: **მაჰმადიანთა სამლოცველო, მუსულმანთა ტაძარი, მქანთა**.

მე-140 გვერდზე „**მუფარახი**“-სთვის ნახულება გვაქვს ორი ადგილი; ის ადგილი, სადაც შორეუ ხანა ნახულები, წარუყვნილია; დაბეჭდილია: „**1 (ტ. 74, რაბ. ۱)**“; უნდა იყოს: **ხ. 874, ტ. 1 (არაბ. და სხვ.)**.

მე-144 გვერდზე „**ნუში**“-ს განმარტებაში სიტყვები „**ატმის ხარი**“ უნდა გამოარჩის.

მე-148 გვერდზე აგრეთვე წარუყვნილია სიტყვის „**ს ა ბ ა ტ ო ს ო**“-ს განმარტებაში ადგილი, სადაც სწერია: **არამ. „საბატან“**,

უნდა იყოს: (გერ. შპატ) — ტახტისა, სამეფუთა, საბრძანებელი. ამ სიტყვის შესახებ ჩვენ ცალკე წერილი გვაქვს დამზადებული; ჩვენის აზრით, მგერული საბატონი და შპათა ერთი ძირის სიტყვებია; აქედან შემდგარა ქართული სიტყვა „ბატონი“-ც.

მე-149 გვერდზე „სარანგა“-ს განმარტებაში სიტყვების: „შებრძოლი გმირი“-ს ნაცვლად უნდა იყოს: „წესრიგის დამწყველი“; ის., აგრეთვე, 90 გვ., 11 სტრიქონი, სადაც „თავზარდამცემა გმირი“ უნდა გამოირიცხოს.

იმვე გვერდზე მე-14 სტრიქონში „ღა“-ს ნაცვლად უნდა იყოს: „რგოლა“.

მე-152 გვერდზე, მე-15 სტრიქონში დაბეჭდილია „სწრობაღა“; უნდა იყოს: „სწრობაღი ვერვისკან“, რაც ნიშნავს: ეველას მუბობა.

მე-161 გვერდზე „შეკა“-ს შესატყვისად ლექსიკონის ხელნაწერ დედნში ნაშეყნება გვაქვს სიბრძნული „შეკა“-ც (ქეჩა). ის Syr. grammat. von C. Brockelmann, Glossar. აგრეთვე იმვე სტრიქონში დაბეჭდილია არაბ. „შეკ.“; უნდა იყოს „სეკ.“

იმვე გვერდზე მე-14 სტრიქონში დაბეჭდილია „არაბ. აბ.“, უნდა იყოს: „აბ.“.

იმვე გვერდზე „შექა“-ს განმარტებაში შეცდომით მოთავსებულია სომხური *շուք* (=შექ), რომელიც სულ სხვა სიტყვაა და ნიშნავს ხრდილს და არა შექს.

იმვე გვერდზე „ჩაღანა“-ს განმარტებაში უნდა ჩამტკოს: სიმუბაბი საკარაი (სმარსული „ჩაღანა“), ისე, როგორც თარა; ხოლო „აზღადისმეტეპი“ მეტა და უნდა გამოირიცხოს.

იმვე გვერდზე მე-26 სტრიქონში სმარსულად დაბეჭდილია *ჩაშაჰიარა*, უნდა იყოს *ჩაშაჰიარა*.

მე-162 და 177 გვერდზე სიტყვა „ცერა“ ორჯერ გვაქვს ასხილი; ამ სიტყვის მნიშვნელობა ჩაწერილი გვაქვს ერთი ზირისკან, რომ იგი აღნიშნავს, აგრეთვე, ისარს; ხოლო ჩვენ სუკვლად ვხადით და ამიტომ ლექსიკონის დამატებაში (გვ. 177) კითხვის ნიშნი დავუსვით.

მე-163 და 178 გვერდზე სიტყვა „ქარმაგოსანი“ ნაწარმოებია

გვაქვს სომხურას *հերթակ*-ისაკან, თუმცა აზრს უდგება მხოლოდ თეიმურაზის განმარტება: „მსნე“, რაც ნაწვევები გვაქვს დამატებაში (გვ. 178).

მე-164 გვერდზე „სარგა“-ს (სწარს. „სარგაჲ“) განმარტება ასე უნდა შეიტვალოს: კარავი, შავილიანი.

მე-165 გვერდზე „ხეაშადა“-ს შესაფერი სწარსული სიტყვი ჩაწერილი გვექნდა ერთის სწარსულ-არასრული მტოდნე შირის, შირ-ხა-აღი სუფიანთვის სიტყვით (შირხა-აღი სუფიანთვი თფილისის სწარსულის საქვედმოქმედო საზოგადოების სკოლის „იტტიანკ“-ის სწარსული ენის მასწავლებლად იყო). მაგრამ ვერც ერთს ჩვენთვის ხელმისაწვდომს სწარსულ ლექსიკონში, ვერც ტექსტებში, განსვენებული დ. ვაფიანის კრამტიკის „ქმთკლეტულ ლექსიკონს“ ვაგდა, (იხ. მისი ქართული კრამ., ს.-პეტერბურდი, 1882, გვ. 195), სადაც „ხეაშადა“-ს შესტყვისად ნაწვევებია ორი სწარსული სიტყვა, ვერსად ეს სიტყვა ვერ ვიპოვეთ.

მე-166 გვერდზე სწარსული „ჯუბა“ უნდა უღამზოდ (სტრ. 17).

მე-168 გვერდზე მე-2 სტრატონში სიტყვა „არვეკედა“-ს ჩვენ ვაწარმოებთ სიტყვისაკან რვა, თუმცაღა ეს შესაძლებელია იგი სმარსული იყოს „შეაჭირვედა“-ს, ან „აწუსებდა“-ს აზრით, სიტყვისაკან ურვა, რადგან რუსთველს ამგვარი ფორმის სმარსის მაგალითი სწარად ხვდება, როგორც, მაგალითად, ფორმები: „ეკდა“, „ეზროს“, სიტყვისაკან ჟდობა, აზრი და სხვა.

მე-180 გვერდზე მე-12 სტრატონში დაბეჭდილია სწარსულად „დაიკა“, უნდა იყოს „დაიკა“.

ვაძოგვრის აგრეთვე სიტყვები: ს ა ხ მ ი ლ ი — ფეხა, თონე, აგხსებული ნაგხლი, მეტაფორიულად: გულის მწველი რამ; ს ი მ ი ა მ ი ლ ი — ღრმს მწუნარება, მწუნე; ძ ე წ ხ ა (ამწხა, იხ. 742, ტ. 4.) — ერთგვარი ტოტემ-ჩამკეებული ტორიფი, რომელიც თითქოს სტორისი, „плакучая ива“ და სხვ.

სწარული სიტყვისთვის: „კესარ“, „გლუსკმა“ და სხვ ჩვენ ვახსებებთ ზნოფ. ნაკ მარსს, როგორც ავტორიტეტს: იხ. სხვათა შორის *Syrische Grammatik von Carl Brockelmann*: სარ. კესარ, გვ. 198, *Eigennamen*; სარ. გლუსკმა (იხ. ჩვენი ლექსიკონის ლუსკუმა), *ibid.* გვ. 156 და სხვ.

დანარჩენი კორექტურული შენდომები უმეტესად სსრკ-ის წინამძღოლებს ეკუთვნის (იხ. სხვათა შორის მუ-155 გვერდზე სიტყვა „უკმოსწყლარე“, რომლის განმარტებაში ნიშნები არეულია: „დარხა რე. აძღაურებს აზრს აქ, იგი ნიშნავს, რეველაზე უფრო“-ს; უნდა იყოს: „დარხა რე აძღაურებს აზრს: აქ იგი ნიშნავს რეველაზე უფრო“-ს).

3.

ჩვენი ბოქვის ცაკებს სხვათა შორის აძველებს ხალხურის ენის შესაფერა განმეორებანი:

- ა) უკვლახე სშირად ვსვდებით უარყოფითი კავშირების განმეორებას; მატალთებია: „შენ დატამეტებს ვერავინ მსახურებთა ვერითა“ ხ. 789, ტ. 3.
 „ვერ წაიფიან, ვერა ქქმნა სიტყვითა ვერა-ვერითა“ ხ. 866, ტ. 4.
 „ვერ ქქოფა, მივა მქმუნვარე, ვერა ამბისა მინობული“, ხ. 844, ტ. 4.
 „მას მოფიორდი, ვერ ვიახელ, ვერ ვისურვენ, ვერ ვასურვენ“.
 „ვერ მიგია ქება მათი, ვერა ქება საქებარი“, ხ. 881 ტ. 2.
 „სმა მათისა დახოცისა არ გაისმა არ სითარა“, ხ. 1095 ტ. 1.
 „მერმე უთხრა: „აჭა, რადგან არ მომისმენ არას არა“, ხ. 868, ტ. 1.
 „მკრა თუ დმერთი რას უზამს არა იცოდა გლახ არა“, ხ. 532. ტ. 2.
 „მას თუ დავთმობ სხლას ჩემსა, ველარ დავთმობ ვინსა ვერად“, ხ. 767, ტ. 4.
 „ტული დასდეკ დავიერე, ვერ წაგოტან ვერა, ვერაია, ხ. 764, ტ. 4.
 „აგრე შმაგი არც ვეზირად არად ვარგხარ, არცა სხვად რადა, ხ. 739, ტ. 4.
 „მოვასსენე, ნურა ცაკვა, ნუ ინადელი მაგას მკედა“, ხ. 614, ტ. 2.
- ბ) გარეგანი ფორმით მსგავსის სიტყვების ერ-

- თად ხმარება; მაგალითები:
- „თაქმან მისმან მუხკე მომკლავს, კეჭე წამიცა არ წამა-
როს“, ხ. 725, ტ. 1.
 - „მასი ნახე გულსა ჩემსა ვითა ბადე და ებადა“. - ხ. 716.
ტ. 1.
 - „მისგან ჩაერავი გვიანსავს მსერნი ვერ წადმა წარებოთ“
ხ. 80, ტ. 4.
 - „დაბნა წყნა შუატო, ჰნახა შესვლითა მკვითა“, ხ.
1076, ტ. ხ.
 - „გველნი მოშლით მოკვერცხს, ბაღი შეღმა მერაქენ-
და“, ხ. 1176, ტ. 3.
 - „მინდორს სადმე წავადოდა, მხეცისაებრ ველთა ვლიდა“
ხ. 1808, ტ. 2
 - „მის ველებ და მსხვივონებ, ვიარები ველთა ვლისადა“, ხ.
835. ტ. 4.
 - „დავედრე, სადა მე მკვლეოს, ველენით იბოვე ვი
ლანო“, ხ. 412 ტ. 3.
 - „მერმე ასმით ჩემთვის დოსა მართ დად უფრო და ება-
და“, ხ. 716. ტ. 4.
 - „შენ ტენუვი, შემოფერო, ღმერთი იღვოო, ცანცა იცო“.
ხ. 646. ტ. 3.
 - „არ ვეშიშვი მტერთა ჩემთა თავი მონად მომიმონ-
დეს ხ. 766 ტ. 2.
 - „ვად მართებს მისსა გაურიღსა შვი ხდა თავსა ხელეობა“. -
ხ. 977 ტ. 4.
 - „ასე ესე სოფელი, შექე დი კვლავ შექე რებადა“.
 - „მზე და დარ მზეობს ნუნთანა, დარ იარ დარობს
დარულად“, ხ. 801 ტ. 4
 - „წამწამ მობრუნდის იაჭდის მისთვის მზისა ვე მზობა-
სა“, ხ. 812 ტ. 3.
 - „ტულმან რა გლახქმნის უტულად. თუ ტულ იტულ-
სა ელი“, ხ. 922 ტ. 2. შუად. აგრეთვე ხ. 881, ტ. 2.
- ტ. მიმართულებების მანკენებელის პრეფიქსების
ტანმეორება, მაგალითები:
- „ფატმან სთქვა დმერთსა დიდება, სქმენი მომხედეს მო
რანია“, ხ. 1246 ტ. 1.

«წაიღე ჩემი საჭურჭლე, სრულად მიერიფე მითხარა». ნ.

1086 ტ. 3.

«თეატრის სიქვა: მომკვლავს უცილოდ, ტანი აღვიხა მო-
ხისა», ხ. 1238, ტ. 2.

«თვალთა წინა წაგვივიდა ლალი, კუშტი, ამაჲ წა», ხ.
206 ტ. 4.

«კერ ვასმინე საუბარი მით, დავუოვნი ხანი მუნდა», ხ.
90, ტ. 4.

«მეცა თანა წამოკვები, დაახოცნი იგი მუნდა», ხ.
592, ტ. 3.

დ) მიმართულებას მანკენებელა ნაწილაკე-
ბისარსის ნაცვალთან «ვინ» და უარყო-
ფითს კავშირთან «არ» ხმარება:

„დავარ სიქვა: მქნელი ამისი ვინ არ დამქოლოს ვინ არ და“,
ხ. 565, ტ. 2.

ამგვარსავე არსის ნაცვალის «ვინ»-ის განმეორებას ჩვენ ვხვდუ-
ბით 756 ხანის მე 2-ე ტაგშიც.

„მინარ ივის რად ვინადა, სულდგმულია ვინგან ვინა“.

ე) უურადლებას იტყვის აგრეთვე ის ვარემოება, რომ მიმართ-
უბუნების შესავსებლად ერთი სიტყვის
ნაცვალად ხმარად რამდენსამე სიტყვას
ხმარობს; მაგალითები:

ხმელეთის ნაცვალად იგი ხმარობს სამ სიტყვას: წელით, მი-
წისა და ხისა.

მდინარის ნაცვალად იგი სიტყვას: ზღვათაჲ შესართავი, ზღვა-
თაჲ შესამადა, ზღვათაჲ შესართავია და სხვ.

დასასრულ, საჭიროდ ვრაცხთ აღნიშნით, რომ ამ შრო-
მაში ჩვენ ვუჩვენებთ «ვეფხისტყაოსნის» ხანების და ტაგების
(სანამ ჩვენს საკუთარ რედაქციას კომენტარებითა და შენიშვნე-
ბით გამოვაქვეყნებდეთ) ქართვ. შორის წ.-კ. კამ. საზოგადოე-
ბის გამოცემის მიხედვით (ტფილისი, 1903 წ.), რადგან ამჟამად
სსრკ-ის გამოცემა უფრო ხელმისაწვდენია მკითხველისთვის.

განუთვლივა

III

საისტორიო და სალიტერატურო
მასალანი.

მხირა უწყობა ქართულთა მწერალთათჳს ¹⁾.

1.

მეფე დავით აღმაშენებელისათჳს.

წმინდა და ღირსი მეფე საქართველოჲს და აფხაზთა დავით აღმაშენებელი ბეგრატოვანი. ესე საურმითვე აღიზარდა დუთის სივეჯრუდაის სწავლასა და სდრმითთა და სიფილისთაფისთა სწავლათას შინა; ესითა წინაშართა ამა მეფესთა მოეიდნენ საქართველოს შინა აგარანნი, სხდეკლითურთ თჳსით ვიდრე სამი ათასი მოსახლე კაცნი და დაიბურეს საქართველო და დაუშენენ სამთა მდინარეთა სანაპირეთა ზედა, ესე იგი მტკვარსა, აღაზანსა და იორს ზედა. სხათა ამით მათ კლასა მთავართა განიევეს ამ სსკეთ ადგილნი ესე; ერთი მთავართაგანი ასი ათასისა კომლისა კაცითა დაესხდა მტკვრისა კიდეს ზედა ამიერ და იმიერ, სურამითაგან ვიდრე განჯამდის; მეორე მთავარი დაესხდა ასი ათასისა კაცითა იორის მდინარის კიდეს ზედა, მთიანეთითგან (შიდ) ვიდრე აღაზანისა შესართავამდე, რომელადაცა ერთეის მახლობელ სსმუხისა; ხოლო მესამე მთავარი დაესხდა ასი ათასისა კომლისა კაცითა შანკისადამ აღაზნის სანაპიროსა ზედა—ვიდრე იერისა შესართა-

¹⁾ ეს წერილი იბ. ტღეა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების წიგნთ საცავის კრებულიდან № 3677, რომელიც წინეთ გუთენოდა პროფესორი დ. ზუბინაშვილის ბიბლიოთეკას. ცნობები ქართველთა მწერალთა შესახებ აქ იწყება მეფე დავით აღმაშენებლით და თავდება ალექსანდრე ჭავჭავაძით. ეს ნაწილი კრებულისა შეიცავს სულ 35 ფურცელს III 4° ნუსხა მხედრულის ხელით ნაწერს და გუთენის მეტრამეტე საუკუნის ნახევარს. მართლ-წერა ტექსტისა ერთგვარი არ არის და არც ჩვენ ვიცავთ. სათაურები ზოგ მწერალთა გვერდზე უწერია და ზოგს სრულებით არა აქვს. ჩვენ ყველას უფრებთ სათაურს. აგრ თვე ციფირების დასმა გვეგუთენის ჩვენვე, ორიგინალში ციფირები სათაურებს არა აქვს

ვადმდე მახლობელ სამუხისა და დაიბურეს სხათა ამით ქართლშია და კახეთი და ღუევეს დევნა, ტუვეობა და ახორება ქართლსა და კახეთსა შინა მცხოვრებთა, და ესე ცარიელ ჰქვეს ადგილნა ესე, რომელ თუ არა მითათა და სიმაგრეთა შინა არდარა იბოკობდნენ მცხოვრებნი ურნი ქართველთანი; მხოლო განგებთა დეთისათა არა მადლო ტახტი წინაშართა თვითა დავითმან და იქმნა შეუფედ აფხაზთა და იმურთა. შემოკრებნა იდუმელ მხედრობანი და დანაშთი ქართველთანი დროსა ზამთრისასა და გარდახვეტეს მთაჲ სიფიანისა და დაესსნენ იდუმელ სურამსა მდგომთა თათართა და შეწკებთა დეთისათა ამოსწვეიტნეს მრავალნი და ტუვეთ ჰქვეს სულნი რაოდენნიამე ათასნი და აღიესნეს ალაფითა მათითა; და უკუნაქტნენ მიღვეულნი, კვალად რაოდენისამე ხნისა შემდგომად უმეტეს კანიმრავლა მხედრობანი დავით და დაესხნა კვალად თათართა და ასწვეტნა იგინი და სხათა ამათა სრულად შემუსურნა მოსახლენი იგი ელნი და დანაშთი განილტუენ ქვეუხასსვე თვსსა; შემდგომად კახეთისა შინა მოსახლენიცა თათარნი შეუეფანა ზირველისკურ ხვედრსა შინა და დაატევებინა ადგილი ესე და შერე იწყო შენობად დაქტეულთა ქალაქთა და დაბნებთა საქართველოსათა და რაოდენისამე წლისა მოიუფანა ზირველისკვე მდგომარეობასა შინა და აღაშენნა კეთილად და განაწყო მხედრობანი და უოველთიეს მზად ჰქუჲა რაჴკავით სამეოცი ათასი მხედარი; ამან აღაშენა გულათის კელესია; აღილო ტრანზიხონი და აღაშენა მუნ მონასტერა და კელესია და დაიბურა არზრუმი და კარემონი მისნი, აღიო ციხე დარუბანდისა და კარნი რკინისანი მიაღო მის ციხისანი და ქმნა კარებად გულათისა კელესიას და მრავალნი ძველნი შეიმოსნა თურქთა ზედა. ჟამის თიფლისის აღებისასა აღილო ესანი და სიღო საზართა; და მრავალთა განსაგდელთაგან ჰიფარუიდა დმურთა; და ოდეს მთავალეს სამეფო საქმისკან, იყო განკრძალულ ღოცვასა და ვედრებასა შინა დეთისასა, და იკითხვიდა სამღრთოთა წერილთა, და შეტადრე სამოციქულოსა და გრაგოლი დეთისმეტველისა წიგნსა; ხოლო ერთა მეფობისა ამისსა იქმნა კრება ადგილობითი სომეხთა და ქართულთა შორის და იყო მუნ შეუეფა, და აქუნდათ სამღვედლოთა ჰსჯულთა ზედა ბასი ურთაერთისა შორის, კარნა ვერუან ძალიდვა დაყოფად ზირისა

სომეხთა და მაშინ შეუქმან მიადო ნება მღუდელთა-მთავართაგან, და უწყო ბაასი სომეხთა, რომელმანც დაუყო შირი ეოველთა და სირცხვიდეულ იქმუნ, და მრავალთა სომეხთა მიადესთ სარწმუნოება მართმადიდებულთა და ესრედ კეთილად განულო ცხოვრება თვისა, და შეირაცხა წმიდათა შორის, ვითარცა უგრცელეს ჰსწერია ცხოვრება და საქმინი შეთვის ამისა სჯუთარსა მეტაფერასისა შინა ამა შეთვისსა და ამისთვის მიადო ტიტლოჲ აღმაშენებლობისა ერთაგან საქართველოსათა, ვინამთგან ამან აღაშენა თათართაგან დაქვეული ქუჩებუბა და ამისთანავე ღერბსა ამა შეთვისსა შესძინეს ცხენი რქოსანა, რომელიც მოაბოთა თვით შეუქმან მიამეალმან მარტომ ტფილისადგან ქუთაის სანქნებულად; ესრეთ რომელ იხალა მცხეთის აწროთა ადგილთა შინა ცხენა ესე რქოსანა, დაუძახა შეუქმან, და მოვიდა შეთვისთანა, და შეაბურა შეუქმან და მაშინ მოვიდნენ მონანიცა შეთვისანა და ბრძანა შეუქმან შეკაზმა ცხენისა ამის და აღუდგა ლაგამი წმინდის გიორგის ცხენისა, რომელიც აწ არს გელათისა შინა მიზეზითა ამით, რომელ სული არა იუოს რა ცხენა იგი, გარნა განცხობათა ღთისათა მოეცა ცხენი იგი, რომელ დღე ეოველ ვლადა უქმნთა ადგილთა შორის, და აგულსმოადგინებდა შემაკთა, რომელ ცხენი იგი ესრეთი იყო შეკარცხლ და მალი, რომელ ერთს დღეს ადრე მივიდას ტფილისითგან ქუთაის და მუნითგან ქართლს, და ქართლთაგან კახეთს და ესე ცხენი არცა გახდის და არცა მოადლის და მაშინ სცნა წმინდამან, რომელ ცხენი ესე მოეცა განცხობით, რათა მალად მოვლიდეს თვისთა ქუჩკანათა და განამხნობდეს შემაკთა და ესრეთ განულო ცხოვრება თვისა სანწმინდათ, და შერე უფლისადმი შიაცვალა, და აწ ვდღესასწაულობთ იანვრის თვის ოცდაექუსსა.

2.

იოანხე კათალიკოზისათვის.

იოანხე კათალიკოზი ქართველი იყო ძველთა არისტოტელისა და სხვათა ფილოსოფოსთა სწავლათა შინა გამოცდილი მოძღვარი, კეთილ მასწავლებელი და მშენიერი მსიტყველი, რომლისა გამო მიადო შეთვისა და ერთგან ზედწოდება იქრობიარად.

3.

მამა არსენი კათოლიკოსისათვის.

მამა არსენი კათალიკოსი ქართველი. ესე იყო ფილოსოფოსი დ'თისმეტყველი, და მოქადაგე, ამან შეაწყო სავალაპურნი რამდენიმე ქართველთა წმინდათა, და განმართა ხმაზუდა ქართულსა ეკრესიულს იყო მწერლობაშიაგ გამოცდილი, მალაღსა ფრანსას ზუდა შემთხუზუნსლი.

4.

ნიკოლაოზ კათოლიკოსისათვის.

ღირსი ნიკოლაოზ კათალიკოსი, ქართველი მეცნიერი, სწავლასა და სამღრთოთა წერილთა შინა გამოცდილი, ამან მოალოცა იერუსალიმი, და დაესწრა კრებსას შინა და საბრძანოთა თვისითა ამხილა მწუადებულთა, და შერე კუადად მოწოდებითა მოვიდა სედასსა ზუდა თვისსა და მრავალნი სწავლანი შესძინა, და კეთილად განულო ცხოვრებაჲ თვისი.

5.

იოანსე კათოლიკოსისათვის.

მამა იოანსე შორე, აღზრდილი მონასტერსა შინა წ'ის შიო მღვიმელისასა, საფილოსოფოსოთა და სამღრთოთა წერილთა შინა გამოცდილი, აკრუთუნს მონაზონთა მის წესთა აღმასრულებული, და მარტოებით ცხოვრებასა მოეკარე, იძულებით დადგინებულ იქმნა მწუემსთ-მთავრად კათალიკოსობისა ხარისხით. ამან განამრავლნა სწავლანი და კეთილად მწესიდა სამწესოთა თვისთა, რომელთაგ ქართულნი შორე ვასილად ხმობდუნ, და ესრეთ სიწმინდით განულო ცხოვრება თვისი.

6.

შორე არსენი კათოლიკოსისათვის, რომელი იყო ბულამისძე¹⁾.

ესე ნეტარი არსენი კათალიკოსი ბულამისძე ქართველი იყო, მონაზონებით სრული და დ'თის მტყველი, ფილოსოფოსი. ამან შეაწყო

¹⁾ ენა იყოს ბულამისისძე.

მეორე უწყება ქართველთა მწერალთათვის.

მეტაფრასნა შიარად მშვენიერს ენას ზედა, და სხვანიცა სწავლანა და ზირი მღუთასა, ახუ მღთაების ხატის საკალობენი, მშვენიერ ენას ზედა რიტორულუბ დათხზული, რომელიც წარუვლიან გულთათ ვარდანას ანუსარის მთავარსა და მშვენიერ თხზულებათა აინთ მას, და სხვანიცა მრავალნი შაფინა ამურ-ამურთა შამართ.

7.

მეორე ნაკოლაოზ კათოლიკოზისათვის.

ნაკოლაოზ შამთ-მთავარა კათალიკოზა ქართველი. ესე იესო სწავლათა შინა გამოცდილი, კალობათა შინა სრული და მშვენიერა მესტახე, რომელმანც შუაწო სხვა და სხვა კალობანი სტახებისა გუართა ზედა და კეთილად დამწესო სამწესოთა თვისი და ესრეთ მშვიდობით განვლო ცხოვრებაჲ თვისი.

8.

მესამე ნაკოლაოზა კათოლიკოზისა, ღუონ მეფის ძმის ბატონისათვის.

ესე ნაკოლაოზ კათალიკოზა მეფის ღუონის ძმის ბატონი. მონოზონობით სრული და წმინდა ღირსი კაცი, სწავლათა შინა გამოცდილი, და ღთის მეტუველებასა შინაცა მიწეინილი, რომელიც ძნელთა სწავლათა და კითხვათა მისდაძი ადვილად და ნათლად იყო განმარტებული, ამან კეთილად დამწესო კველესა თვისი და უკანსეხელ უფლისად მშვიდობით დაიძინა.

9.

ბესარიონის კათოლიკოზისათვის, მეფის ღუონის ძმის ბატონისათვის.

ღირსი მწვემით მთავარი, მეფის ღუონის ძე, კათალიკოზა ბესარიონ ბატონი, მონოზონობით სრული და მოღვაწე კველესათა. სიბრძნის მოყვარებასა შინა სრული, და მქადაგებელი შზგა-

ვსად შვედე მოციქულისა. ამან შეთხზა ქართველთ წმინდათა ცხოვრება და ისტორია, ამან დასწერა ღათინთა სარწმუნოებისა ზირის დასუთიფილი წიგნი გურდემლად წოდებული და კეთილისა ცხოვრებითა დაიძინა უფლისად.

10.

მამა დომენტი კათოლიკოსისათვის.

მამა დომენტი კათალიკოზი მეფის ნაიბის ღვთის ძე ბაკრატანი და მამა ვახტანგ მეფისა. ესე იყო მონოზონებით სრული, მეცნიერი და სდამართოთა წერილთა შინა გამოცდილი, ამასთან შეუდრო, მშვიდი და მდაბალი და ფრად მლოცავი, ზოღუტაკასა შინაცა კარგი, ესრეთ რომელ შტურნიცა მისხა უვარობდენ, და მრავალ გზის დაშვრა ესე ქართუწლიათვის ვახთან თუ ხონთქორთან გაგზავნით, და ესრეთ კეთილად დაასრულა ცხოვრება თვისა.

11.

მამა არსენა ეპისკოპოსისათვის.

ესე მამა არსენა ეპისკოპოზი ნინოწმიდის იყო ქართუწლი, თვლდოსთავისა და ღთის შტურველი, წმინდათა წერილთა კეთილად მთარგმნელი და მხელთა და ღრმთა წერილთა ადგილად აღმხსენელი; მონოზონებით სრული და შობაძევი ანკელაზია. ამან კეთილად დაშწესა ეკლესია თვისა და ესრეთ დაიძინა.

12.

იოანე ბოღნელისათვის.

ესე დირსი მამა იოანე ბოღნელი იყო გამოცდილი სიფილოფოსთა სწავლათა შინა და აღძრველი ღთის შტურველი, და წერილთა მდალთა ზედა დამთხუზული. ამან მრავალნი სწავლანი გამოსცა და მრავალნიცა განახილნა მოძღვრებითა თვისითა და კეთილისა მონოზონებითა გახელთა ცხოვრება თვისა.

13.

ანტონი ჭეოანდელისათვის გარესჯელისა.

ესე ანტონი ჭეოანდელი მატროზოლიტი ოდიშთა და ლქიზთა, იყო ფილოსოფოს ღმრთის მტრეველი და სამღრთოთა წერალთა შინა გამოცდილი, მქადაგებელი შხვაესი ძველთა მეცნიერთა, მაქრობასა შინა გამოცდილი, რომელ ჟამს მეფობასა ბატონისა აქენდა ბასილათინთა მატროზადმი, რომელმანცა დაუყო ხირი, და კეთილად დაშწესო სამწესო თვისა და შესძინა მონასტერთა მრავალს, და შეეწია ბრძოლათა ზედა სძარსთასა მეფეთა ჩუქნთა და ძღვევა შეამოსა მუნ და შერე დაუტევა მართებულობა სედრის თვისისა და მოღვაწებით განხლო ცხოვრება თვისა.

14.

იაკობ შემოქმედელს გურაელისათვის.

მაჰ იაკობ შემოქმედელი გურაელი. ესე იყო ფილოსოფოსი, და კეთილი მოშარე, ღრმად შწრალი, და ძნელთა ადვილად ამხსნელი, და მწესოდა სამწესოს თვისსა კეთილად, და შერე წარვიდა იურუსალიმად, და მუნდაძაგ წარმოსცნა წერილნი, და გარდაიცვალა მუნ, და დაეფლა ქართულთა მონასტერსა შინა.

15.

იოსებ თბილელისა სააკასმისთვის.

იოსებ ტფილელი არხიერი სააკასძე. ესე იყო სოფილოსოფოსითა და წერალთა შინა გამოცდილი, სუფარელი მეფეთა და კრთაკან, ამან შეთხზა სხვა და სხვა ზიტიკანი, ანუ შირნი სსმეწელად საამონი, და ესრედ განხლო ცხოვრება თვისი კეთილად.

16.

მაჰ ნიკოლაოზ ეპისკოპოზისათვის.

მაჰ ნიკოლაოზ ჩერქეზისმელი, რუსთველ ეპისკოპოზი, კაცო სწავლელი სოფილოსოფოსითა ხელოვნებასა შინა და სამღრთოთა წე-

რილით, შქადაკებული უოვედს გვარს ზუდა, და მალად მოუბრუნდნენ შინაშე
შეთსხა სხვა და სხვა აკლოთიანი მშვენიერ ენას ზუდა, რომელსა
აქუნდა წერათა შინა კარგი სისტემა, და შერე უფლისად დაიძინა.

17.

ნიკოლაოზ ორბელაიანის პროველ მიტროპოლი- ტისათვის.

მამა და მწვემით შთაგარი ნიკოლაოზი ორბელაიანი საფილოსო-
ფოსოთა ზელთუხებათა შინა მიწეუნილი და სამღრთოთა წერილითა ში-
ნა გამოცდილი, ამხ მრავალნი იამნიკონი შეაწყო ქართულთა წმი-
დათათვის და სხვანიცა კადურ წერილნი, ფრად მშვენიერნი, რომელ-
ნიცა აწცა ფრად საქებ არიან, და კეთილადცა დამწესო სამწესონი
თვისნი, და შერე უფლისად დაიძინა.

18.

წმინდა იოანე მანგლელისათვის.

წმინდა იოანე მანგლელი, სამღვდელთა წერილითა შინა გამო-
ცდილი, და აღმრცელი ღთის შტრეველი. ესე წმინდათა შინა არს
შერაცხილ, რომელმანცა იღვანა მზგავსად ძველითა ღირსთა მამთა,
და კურნებასიცა უოფდა და ესრეთ სიწმინდით შევედრა სული თვისი
ზელთა შინა ღთისთა, და აწ საფლავი მისი არს სიონის ეკლესია-
სა შინა, წინაშე ღთისმშობლის ხატისა და ჰეოფს აწცა სისწულთა.

19.

მამისა ილარიონი კახისათვის.

წმინდისა ამის ილარიონის კახის ცხოვრება ზეთაც მოგახსენეთ,
გარნა ესე იყო ღთის შტრეველი ფილოსოფოსი და საქართველოსა
შინა ზირველი მთარგმნელი ელანურის ენისაგან ქართულთა, რომელ
ამისა ჯერეთ არვის ეთარგმნა სდრმითა წერილნი, და ამხ მრავალი

მცარე უწყება ქართველთა შვერალთათვის.

შრომა მიიღო და მრავალნი კეთილნი თესლნი დათესნ ქართველთა შორის და მერმე ჭამს მოხუცებულებისს სული თვისი შევედრა ხელთა ანგელოზთას თესლთანივეს.

20.

მამისა იოანესათვის.

ცხოვრება ღირსისა ამის მამისა იოანესა ზემორეცა მოგახსენეთ, და ღირსი მამა ესე იყო ზედ მიწვენილი სათვალისთავისითა სწავლათა შინა, გამოცდილი და დიდი ღთის-მეტყველი. მუსიკათა შინა შეცნაურა და მშვენიერა მუსიკოსი. ამან თარგმნა მრავალნი სამღთო წერილნი, და განამრავლა შეცნაურება ქართულთა შორის, და კეთილად თხზვიდა ზიადიკათა, და შერე სწამნდითა ათინს მთას შინა სული თვისი შევედრა უფალსა.

21.

მამა თორნიკაოზისათვის.

ღირსი მამა თორნიკაოზ იყო ძირით ქართველი და მსახურა ბერძენთა კეისარსა, და განითქვა სამხნე ამისა საბერძნეთს შინა, და უკანასკნელ იქმნა თავისუფალ მსახურებისაკან, რომელმანცა მრავალნი ძლეუანი შეიმოსნა თურქთა ზედა და შერე მივიდა მთასა ათონისსა და იქმნა მონაზონ, და აღწერა სულიერნი წერილნი, და დიდითა ღვაწლითა და შრომითა გახვლო ცხოვრება თვისი.

22.

ვეთიამე ათონელისათვის.

ღირსი მამა ვეთიამე ათონელი, ზემორეც მოგახსენებთ, თუ ვითარ იქმნა შეცნაურ, და ესე იქმნა მღვდელ-მონაზონ, და შერე დაიდგინა ათინსი ათონელისაკან მონასტრისა ძმთა წინამძღვრად. და ესე ვეთიამე იყო ფრად სიბრძნის მოუვარე, და დიდი ღთის-მე-

ტეშქელა, კლიხურთა ენათა მეცნიური, რომელმანც მრავალნი მრავალნი წერილი გარდმოიღო ქართულს ენათა ზედა, და განვეიმრავლან წერილი, და შერე უფლისად მიატვალა.

23.

მამისა ითანე ხსუღელისათვის.

ესე ღირსი მამა ითანე ხსუღელი იყო იმერეთით, დიდი ღთის-მეტეშქელ-ფილისიფოსი, და მშვენიერ ფრასზედან მწერალი და მქადაგებელი, რომელმან განათლან აფსაზ-გურაელნი, ოდიშ-ლეხუშნი და სვანნი, იმურნი, ქართველნი და კახნი სიბრძნითა თვისისითა და მრავალნი კუთაღნი სწავლანი გამოსცა, რომელსა ქართულნი უწოდენ თათელის მთლად მშვენიერებისათვის (sic) მისას და ესრეთქს შესწინა მონათლან, და შერე სიწმინდით და შეუდროებით განუღო ცხოვრება თვისი.

24.

მამა ზაქარასათვის.

მამა ზაქარა, ქე მარდატ ჩინებულის, იყო ღთის-მეტეშქელ ფილისიფოსი და დიდი რიტორი, ბერძენთა ენათა ზედ მიწეხნილი და ქართულისცა, რომელმანც სთარგმნა წერილი და თვითცა დათხზნა სხვა და სხვანი სწავლანი, რომელსა ქართულნი ხსუღის დუბდენ ქართულთა შზედ, მეცნიერებისა გამო თვისისა, და ესრეთ კუთლად განუღო წელნი თვისი.

25.

ღირსი მამა გრიგორისათვის.

ღირსი მამა გრიგორი, ახალ აბრამად წოდებულა, იყო ქართულნი, სიბრძნისა მოყვარებას მინა და ღთის-მეტეშქელისას გამოცდალა. ამან სიურმითგანვე თვისით მოიგო სიწმინდე, და იქმნა მონოზონი, და შევირთინა მრავალნი მოწაფენი, რომელ მამა აბრამად ს-

მტარე უწევა ქართულთა მწერალთათვის.

ხელდება, და განხატულს ერნა სწავლითა თვისითა, და ესრეთ სი-
წმინდით განვლო ცხოვრება თვისი.

26.

გიორგია ათონელისათვის.

მამა ღირსი გიორგია ათონელი იყო ხედეითა და სწავლითა ხე-
ლოვნებათა შინა სრული, დიდი ღთის-მეტყუქსელი და დოღმობიკო-
სი, მშვენიერი რიტორა, სკეპსიკითა წერილითა კეთილად შეწყუ-
ბი და მოქადაგე კეთილი, და ზიტიკოსი, მოღვაწებითა სრული, აბოღ-
თა და ჭერიუთა გამოზარდელი, რომელმან ჭმის სიემილისას მრ-
ვაღნი სულნი გამოზარდნა და დაურდომილითა შექწია და ესრეთ
განვლო ცხოვრება თვისი.

27.

ძამას ილარიან თუბალელისათვის.

მამა ილარიან თუბალელი, მოძღვარი გიორგია ათონელისა, სიბ-
რძნის მოუვარებას შინა სრული, სათხოების სარკე, სარკე და მზარ-
ხელთა კანონი, ამან მრავალნი მოწაუენი განსწავლნა, და გამოიღო
საუოფნი კეთილნი, და სიწმინდითა განვლო ცხოვრება თვისი.

27.

მამას არსენასთვის.

ესე მამა ღირსი არსენი იყო ქართულელი, ისწავა ბერძული ენა
და იქმნა ფილოსოფოსი, და თარგმნა ღთის-მეტყუქსელეა და სხვანი
წერილნი, რომელ თვით ბერძენთა მეცნიერნი დიდეს რიტორის უწო-
დებდენ, და აქებდენ სიწმინდითა და მონაზონებითაცა, და ამან, რა-
მცა აქუნდა ქართულთა კლეპსიკითა ნაკლულეუენება, შეამყო უოღვი-
თურთ, და გამოიტინა და შერე უფლისად დადიანს.

ანტონი მნათისათვის.

მამ ანტონი მნათი ქართველი, ღთის-მეტყველ-ფელოსოფოსი და მთარგმნელი წერილთა, უნობას შინა მკვერ მეთქვი, და მშენიური მთხზველი, და მქადაგებელი, რომელიცა იწოდებოდა დიდ მეტნიურად; ამან კეთილად განულო ცხოვრება თვისი, და მრავალნი ნყოფენი სწავლისანი გამოიღო, და შერე უფელასდში მიიგვალა.

ვასილა ბაგრატიონისათვის.

ღირსი მამ ვასილი ბაგრატიონი იყო სიფილოსოფოსოთა და ღთის-მეტყველებას შინა ზედ მიწვენილი, მთარგმნელი სხვათა ქნათაგან ფრიად კეთილი და რიტორ მომთხრობელი, და შაღლ ფრანს ზედა დამთხზველი, მონოზონებიათ სრული, და განმანთლებელი კვლესიებთა, რომელს უწოდეს ქართუნლთა კვლესიათ სამკაულად.

მამისა გიორგისათვის.

მამ გიორგი ქართველი იყო ზირველ დრამატეოს-რიტორი და აზნაურთა ხელთახუბიათ სრული, რომელმანც მრავალნი წერილნი განამრავლა ქართველთა და სრულის მონოზონებიათ დაასრულა ცხოვრება თვისი.

ღირსი მამა გიორგისათვის.

ღირსი მამა გიორგი იყო ქართუნლი, ამან სიერმითგან თვისით დაიცუა სიწმინდე თვისი, დაისწავა აზნაურებითი ხელთახუბა და იქნა ფილოსოფოსი და სამღრთოთა წერილთა შინა გამოცდილ. უკანასკნელ იქნა მონოზონ და წარუდა და დაეუჯა სეიმონ დიდის მითს სკვირ-

მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის.

ველისა შიარის, და სცხოვრებდა მუნ მეუღროებით, და მსოფლიურთა შესწარავთა და ზატყთა არა რამისა მიიღებდის, და იყო ღუმილით და სამღრთოთა მოქალაქობით ცხოვრება მისი, და ესრეთ მშვიდობით უფელისად შაიძინა, და ამის წერილებთაგან განათლდენ მრავალნი.

31.

მაძასა იოანე ზატრაკ-ყოფლისათვის.

ესე იოანე ზატრაკი იყო ქართველთა დიდებულითაგანი, ამან ისწავა დ'თის-მეტეველ-ფილოსოფია, და ენა ელინთა და სხუთა და იყო კარგი მხედარი და საქმიანი სხუთა დიდებულითა შიარის, უკანასკნელ დაუტევა დიდება თვისი და იქმნა მონიზონ, და მრავალნი წერილნი კარდმოიღო ქართულთა ენათა ზედა და შუამკო კვლევისანი და განამუშნა, რომელსა სახელსდევს ქართველთა გვირგვინად კვლევისითა, და შერე მარტობით შეეცა ცხოვრებასა, და ესრეთ კეთილად დაასრულნა წელნი თვისნი.

32.

მაძა გიორგი ოღთისელისათვის.

გიორგი მაძა ოღთისელი იქმნა მონიზონ და იღვანა მრავალი და იყო ფრთად შეცნიურ და კეთილისა მონიზონისითა განვლო ცხოვრება თვისი.

33.

მაძა სტეფანესათვის.

დირსი მაძა სტეფანე იყო ქართველი, სამღრთოთა წერილთა და საფილოსოფიოსითა შინა ზედ მიწეწილია, ამან მრავალნი წერილნი თარეშნა ქართულსა ენასა ზედა და განახთლნა კრნი და აღსარდა მოწაფენი კეთილად, რომელსა ქართველთა უწოდეს ნათელ მოთქვლად, და კეთილისა ცხოვრებითა განვლო დღენი თვისნი.

მამას ითანე ფელოსოფოსისა და ზეწოდებთ ზეტრე- წასა ჭამჭამელისათვის.

ითანე ჭამჭამელი, ფელოსოფოსი და ზედ წოდებთ ზეტრაწი, ესე იყო გურაით ერთობას შინა შეფობისას და შეფუთვას გაიგზავნა ათინას და მუნ მიიღო აზნაურობითი და გონებათი ხელფანება. ისწავა მათემათიკა, ასტრონომია და ასტროლოდია; და ოდეს დაასრულნა სწავლანი, მამან მიაუფანეს მოძღვართა მასთა, და უზგუნეს ციხისა კედელთა ზედა დაწერილნი ძუნწლთა ფელოსოფოსითაგან თქმულნი ჰაზრები, რომელმანცა უკეთეს განმარტნა თვისთა მოძღვართა ზედა და უკეთეს ხათლად აღმოაჩინნა, და ამის მიზეზნასათვის სხელ ღვეს ზეტრაწად (რომელ არს ჭეის...) და მერე დასუეს სკამსა ზედა, შეუსსდუნ მსრითა მოძღვარნი თვისნი და ესრეთ გარემოულეს ადგილი იგი; ესე ითანე იყო გონება მადალი და დიდი ღთის-მეტრეველი, ფელოსოფოსი, ზედ მიწვენილი ბურძელსა და ქართულსა ენასა ზედა, რომელმანცა თარგმნა სახარებისა თარგმანნი, ლუკასი და მარკოზისა თაფნი, კლემაქსი, კუშარა ღთის-მეტრეწლეთითა და სხუანი მრავალნი საღმრთო წერილნი. დიხისის არიოზაკელის ღთის-მეტრეწლეთა; მან შეწყო ბურძენთ გვარზედ იამბიკო ქართულად, და იმეტადინაჲ შემოკლებად ქართულისა ენისა მზგავსად ელიზურისა ენისა და მრავალნი კუთილნი სწავლანი დათესა ერთა შორას და მრავალნი წმინდათა ცხოვრება გარდმოიღო, და კუთილისა ცხოვრებითა განულო წელნი თვისნი.

მამასა ეფრემისათვის.

ეფრემ იყო ძირით ქართუნწლი, ფელოსოფოსი, რატორი მშენიერი და დაღლიკტიკოსი, დიდი სილოგასმოსი და აქსიომითა დამმეტრიცებელი მწელთა ჰაზრებითა, წერილთა უცნითა ენათაგან მთარგმნედა და ღთის-მეტრეწლეთაში გამოცდილა, უცნო ზიიტკიკოსი. ამან აღსწერა ცხოვრება წმინდაისა ნინოსი და ქართუნწლითა კურთხ-მისხუ-

რებისაგან მოქცევა. ამან აღსარდა სწავლას შინა ქართულისა და ითახე ფილოსოფოსი და ასწავა ბერძული, რომელიცა წარაგზავნა მუჟუთაგან ათიანს კვლად სწავლისათვის ითახე. ამს ეფრემის უქად-გა აფესხთა და მოქცევის მათისა აღსწერა ისტორია, და ამან ასწავა თავისუფლებისათვის არხიუნიკობოზთა, რომელ ქართულნი არა უტყუებდენ თავისუფლად არხიუნიკობოზთა. ამან გარდმოიღო ქად-გება დიდის თეოდორატესა. ამან ქმნა წერილი აუთოკეფალიის წოდებული, რომელ არს თავისუფლება ეპისკოპოსთა, რომელ ესე გუბრ-ნი ზატრანარხის სამართლისა შინა არა მივიდოდნენ, არამედ თვით აქუნდათ სასამართლო, და სთარგმნა ფილოსოფია და სხუნაიცა წერი-ლნი. ამან გარდმოიღო ეთიმობი, რომელ არს დიდმარხვის სამწუ-ხრო მსახურება კეკელისის; და აგრეთვე განსწავლნა მრავალნი მო-წაფენი და ესრეთ სიწმიანდით და მოღვაწებით განუღო მონაზონება თვისი.

36.

მამა თეოფილესათვის.

ესე მამა თეოფილე იყო ქართულნი და თანამედროე ძველთა მამისა ქართულთა არსენისა, ეფრემისა და ითახე ფილოსოფოსისა, საბრძნისა მოყვარებისა შინა სრული და დთის მტკუქული, სამართო-თა წერილთა შინა გამოცდილი, და მთარგმნული ბერძულისაგან ქარ-თულსა ზედა, რომელ ესეცა დასრულა ზემოსხსნებულთა მთარგმელ-თა თანა.

37.

ღარსისა მამისა არსენი იუდათოელისათვის განხისა.

მამა არსენი იუდათოელი იყო დთის-მტკუქელი, ფილოსოფო-სი და ფიზიკოსი და ანტომიკოსი, აღადგომილთა შუთხუზუთა ში-ნა ქეზული, სამართოთა სჯალბულთა კეთილად დამთხუზულნი, უც-ხი და მადალი მესტახე და სკელესითა ტიბიკონთა მგნაერი. ამან შუთხუზა კრთოფნობანთა წვადებისა ზირის დასყოფელი წერილი, რომელ ვერა რაისამე დონითა ძალუდექს სიძესთა ზახუხის კებად.

ამან ქმნა დასდებულნი რომედნივე ქართულთ წმინდათაწილნი და მათგან ვაღნი მოიუყუნნა სწავლას შინა და უკანასკნელ წარვიდა მღვამეს მანასტერსა შინა წმინდის შიოსისა და მუნ სიწმინდით დაასრულა ცხოვრება თვისა.

38.

მაშას ქრისტეულე ოხად წოდებულასათვის.

მაშა ქრისტეულე მონაზონი ესე იყო კეთილშობილთა ძირთაგან აღმოსრული ქართველი და არბულთა და სმარსულთა წერილთა შინა გამოცდილი, რომელმანც ზუდ მაწევით უწყოდა ენაჲ მათი და ესწავა უურანბა, ესე იყო ფილოსოფოსი და სამდრთოთა წერილთა შინა გამოცდილი. დროს ამისა, ოდეს მოვიდა მხედრობითა იამამან სმარსთა კელმწიფე, უომრად შეურაცდენ ქართველნი და შემოვიდა ტფილისსა შინა, ქართველთა მოექცა კეთილად და მრავლთა მანაიჭა საბოძარბი. ოდეს ამ ხელმწიფის წინაშე შგურულიუენეს ქართულნი, იხილა იამამან მათ შორის ბერი ესე დაბებულთა მოსილი და მოუწოდა თვისთაწა, და ბრძანა ახლისა ტახისმოსისა ბოძება, რომელსა სმარსნი ხელათს უწოდებენ, და რა მოიღეს ბერის მისდაში, არა მიიღო ბერმან მან. ჰკონებდა იამამან, რომელ ვინაითგან მონაზონი არს, უკეთუ ძლეთას შთავაგვათ ხელათი ესე, იმკაცვრის ბერი ესე ქართველთაგან. და მაშინ უბრძანა მისხურთა მათ, რათა გახადონ ბერსა მას საბერო სამოსელი და შთააგონ ხელათი იგი. ოდეს მისხურთა ხელჰქეეს განბრცვად მისა, მაშინ ბერმან დადგო სმარსულთ და სოქუა: „კელმწიფეო, უურანს შინა სწერა, ხოლო არა არს იძულება სჯულსა შინა“. იამამან [ბრძანა] დატყუებდა ბერისა და მოუწოდა თვისთაწა და კულსმოდგინედ დაუწყო კითხვად სჯულთათვის, და ამ კითხვათა შინა აქუნდათ სხუა და სხუა უბნობა, ვითარცა ერთსა ღმერთსა, კერეთულ განკებულესაცა და წურთათვის კაცთა, რომელსა აჯადს უწოდებენ თათარნი. ხოლო ბერმან ამან უფელავე დაარდვა, და უურანთაგან თვისთა დაუყო ბირა, ვითარცა უფრეელსად ჰსწერია ამ ბერისა საკუთარსა წიგნსა შინა. და მერე მოუწოდა იამამან თვისსა მოლასა, თვისთა ენას ზუდა შეგნიერსა, და

აქედით ბასია ურთიერთას, და მასცა სძლიავა ბერძენს, რომელმანცა მოახსენა იამამანს, რომელ ბერძენს ამის კშმაკა მამალი არისო, და ამის გამტყუებება შეუძლებელი არისო, რომელ ბერძენს უკო მასუხად: „მამა შენა კშმაკი დედელი იქმნებისო“. ამასუდ მრავალი იცინა იამამან და განგრძობდა უბნობა ვიდრე სადილობამდის მათას; და შემდგომ უბრძანა იამამან ხელმოწიფემ ბერსა: „მცირედ მკლავს, რომელ ქრისტეანე არა მყოფა“, და სთხოვა რაოდენისმე თქროსა მიდება, და უბრძანა: „აწ ზურას ხმევისა დრო არს და დაშთეს კვლად უბნობა სხუადროისათსათვის“. და ბერი წარმოვიდა მდღობელი ღვთისა, და ამან სიწმინდით განვლო ცხოვრება თვისი, და შერე მშვიდობით დაიძინა.

39.

მამისა იოანე ტაიგისძისათვის.

იოანე ტაიგის ძე იყო ქართველთა აზნაურთაგანი. ამან სიურმე-სავე შინა ასწავა ფილოსოფია და ღთის-მეტყუებლობა, და ესა ბერძენთა, რომელმანც მრავალნი სამღრთო წერილნი კარდმოიღო ქართულსა ენასა ზედა, იყო ფრიად რიტორი და კკლექსიათა შემამკობელი, უცხო ზიარტოასი და მოშარიე, რომელმანც მრავალნი ქართულნი განასწავლან საბრძნის მოეყარებას შინა, და ესრეთ კეთილად განვლო წელნი თვისნი.

40.

მამისა საბა ვარდანის სვინგელოსისათვის.

მამა საბა სვინგელოსი იყო კაცი შენებური უოველსა სწავლასა შინა; ამან ქმნა საკალობელი ანტონის მარტომყოფელისა მოღებულისა ხელათა უქმნელისა ღთაების ხატისა, მშეხიერ და მადლსა ფრახასა ზედა შეთხუზულა; იყო უცხო მწერალი და სტისთა გამომთქმელი. ამან მრავალნი სწავლანი განიფინა ქართლსა, კახეთსა, მესხეთსა, იმერთა, ოდიშთა და აფხაზეთისა შინა და გურაისა, რომელსა სახელსდევს ქართულთა ქართველთა დადებად, და ესრეთ კეთილსა მოძღვრებათა განვლო ცხოვრება თვისი.

41.

მამის იუზეკელისათვის.

მამა იუზეკელი¹⁾ იყო ქართველი, დიდი ღთის-მეტყველ-ფილოსოფოსი, და რიტორი კეთილი, წერილთა მადიდ ფრასზედ დამთხზულნი და სტიხთა და შაირთა და იამბიკოთა მშვენიერ გამოთქმული, რომელსა მოძღვრებით შეუსწორებდენ იოანე ფილოსოფოსის სწავლასა და სხუთა ხელოვნებათა შინა; ამან მრავალნი მოწაფენი განასწავლნა და კეთილის ცხოვრებითა კარდავლნო წვლნი თვისნა.

42.

მამის ზეტრესთვის.

მამა ზეტრე იყო ქართველი, ფილოსოფიასა შინა ზედ მიწვენილი და აღძრველი ღთის-მეტყველებასა შინა, ამან მრავალნი ზიციკონი შეთხზნა სამართლისა რიტორულისა მშვენიერ უბნობითა, ამას შემზგავსებდენ ჰსწავლითა არსენის, ეურემის და სხუთა ფილოსოფოსთა, ხოლო ქართველნი უწოდებდენ ზეტრეს საკვირველად; ამან განუღო ცხოვრება თვისი კეთილად და ესრეთ დასრულა წელიწადნი თვისნი.

43.

მამისა იოანე შავთელისათვის.

მამა იოანე იყო ადგილით შავთელი, საქართველომს ჭრი, კეთილშობილი და მწერალი თამარ მეფისა. ესე იყო ფილოსოფოს-ღთის-მეტყველნი, ამან შეთხზნა შაირნი წერილნი, დიდარაზად წოდებულნი ისტორია, და თამარ მეფემს შესმანიცა იამბიკოდ, რომელსა შითა მესტახე, დიდი ქართველთა შორის, უმჯობესად რაცნდა თვის ზედა ამ შავთელის მიერ ნათქვამთა შაირთა და აქებს თვისსა ქმნილსა ისტორიასა შინა, ვეფხვის-ტეაონსად წოდებულსა, გარნა ქა-

¹⁾ აქ დედანში იოზეკელი სწერია.

მტარე უწყება ქართველთა მწერალთათვის.

რთველთა დაუყარავთ ამ შვეთელის მიერ თქმულნი წერილნი, და არდასდა სწანან. ხოლო უკანასკნელ ეს იაანსე შვეთელი იქმნა მონოზონ, და კეთილის დეაწლითა დასსრულა ცხოვრება თვისი.

44.

მაძისა გასალა ათონელისა, ბიძისა კქეთიმე კათოლიკოსისათვის.

მაძა ბასილი ათონელი იყო ქრთქსლთა თავადთაგანი, ამან სიურმიტგანვე თვისით შიუეგარა დმურით და დაუტევა სოფელი და იქმნა მონოზონ, წარვიდა მთას ათონისს მონასტერსს შინა ქრთველთას, და შიადლო მუნ სწავლა სამეცნიერლთა სსმოდროთითა წერილთა, ისწავა ბურძელი და იყო ფრად მეცნიერი და მოუვარე წერილთა, ხოლო უკანასკნელ სცხოვრებდა განშორებით დიდს დუაწლს, და შეფუთაგან აქუნდა და ერთაგან დიდი ზეტევი, და უკეთუ იხილოს რაჟმე ნაკლულთაგანება შეფუთა შორის, იყო მაძილეებელ და განშმართველ უწყსობათა მათთა, და ამანაგა სთარგმნა რაოდენიმე წერილი და ესრეთ დასსრულა ცხოვრება თვისი.

45.

მაძისა ზამენ სალოსისათვის.

მაძა ზამენ სალოსი იყო კახი, კეთილშობილთაგანი, ესე წარვიდა მონასტერსს დავით-გარეჯისსს, შიადლო სიბრძნე ხედვითი და დთის-მეტეუქსლბობითი და იქმნა ქრისტესთვის სალოს. ესე იყო ფრად მაძილეებელ უსამართლოებასს და უწყსობასს ზედა შეფუთა და მთავართასს, არა თუ სიტყვით, არამედ წერილებითაგა, ამან იღუწა რაოდენიმე წელი უდაბნოსს მას შინა და მერე წარვიდა დეკთა შორის და უქადაგა ქრისტე და მრავალნი მთეგანი მოიუქანა ქრისტეს სარწმუნობად, აგრეთუქ ფშავთა და თუშთა უქადაგა, და მრავალნი მოაქციუნა იგინიგა, და მერე მივიდა ბელაქანს და მოაქციუნა იგინიგა და მერე მთას მასვე ბელაქანისსს შევიდა ქებასს შინა განშორებულს და მარტობით იღვწა ფრად, და ესრეთ გარდავლო წელნი თვისნი.

მაშის ანტონისათვის.

მაშ ანტონი ნათრებელისე შესხეთელი, იყო ესე ფრად სი-
 წმინდის მოყვარე, კაცი დიდი, ბრძენი და ღუთის-მეტეუქსლესას ში-
 ნს გამოცდილი, ზამენისმებრ შეეუთა მამხადებელი, რომელსა
 აქუნდა დიდი ზატევისცემა შეეუთა და მთავართაცან და ერნდენ მოძ-
 ლერესას ამისას. ამან მრავალნი სწავლანი მიიფინა შესხთა და გან-
 ნათლნა ერნი მუნებურნი და ქართველთანი და იყო დიდი მოღვაწე და
 მმარხველობითა სრული; ამას სსხელსდევს ქართველთა მზკდ, და
 ესრეთ კეთილის ცხოვრებითა სულა თვისი შეეუდრა ხელთა შინა
 ღთისათა.

მაშის ნიკოლაოზ ქართველი მნათობელისათვის.

მაშ ესე ნიკოლაოზ ქართულელი იყო სთფილოსოფოსოთა ღთის-
 მეტეუქსლესას შინა გამოცდილი, მონოზონებით სრული და დიდი
 კრძალული და მოღვაწე. ამან შეთხზნა მრავალნი აკოლოთიანი და
 ხმარისა წეიმისა სეკდრებელი ღთისდმი აკოლოთია, რომლისა ღო-
 ცვითა დასაქენებელი დაუცხრომელი წეიმა დაშუდროვებოდა და
 სხუნანცა სწავლანი განამრავლნა, და ესრეთ სიწმინდით და კეთილო-
 ბით განვლო წელნი თვისნი.

მაშის დიმიტრი შეოთხისა, შეფისა საქართველომასა, ბაგრატიონისათვის.

შეფე დიმიტრი შეოთხე დავითიან-ბაგრატიანი, ამან ისწავა სი-
 ერმესავე შინა სთფილოსოფოსოსა სწავლანი და ღთის-მეტეუქსლესა
 და სხუანი ხელთნებანი. ესე იყო მშეუნიური რიტორი, ზიციკოსი
 და შეთხზულელი უცხოად შიართა, რომელმანც მრავალნი სწავლანი
 გამოთქვა, ხოლო უკანასკნელ დაუტევა შეფობა თვისა და იქმნა მო-

ნოზონ, და წარვადა მონასტერს კარესვისას და იყო მარხუას და ღუაწლას შინა, რომელ მუნებურნი მცხოვრებნი მოიყვანს განკვირვებას შინა, რომელს უწოდდენ ქართუშლთა და მონოზონთა დიდებად, და ამან ესრეთ სიწმინდათ განვლო წელნი თვისნი და მშვიდობით უფლავად მცხოვრებობის ჟამს განისვენა.

49.

მაძისა ნილავაძისა ძისა, ნიკოლაოზ არხიმანდრიტისათვის.

მაძ ნილავაძისე კახი, არხიმანდრიტი ნიკოლაოზ, ესე იყო სიფილითოსითა სწავლათა შინა გამოცდილ და ღთის-მეტეუქსლუბისა სწავლისა ზედ მიწეწილი, მშუშნიერი რიტორი და კარგი ღრამატეოსი. ესე წარვიდა წმინდას იურუსალიმად და მოილოცა წმინდა ადგილი; და მუნვე ჭჳარის მონასტერს შინა განიენა სწავლანი ქართველთა ბერებთადმი; ამან მოვლო კურატის კარეშონი და აფრიაკა; ამან აღწერა მშეწიურად მიმოხილვად თვისი, და შერე უჭადაცა მკერულთა, იშერთა, ქართველთა და კახთა, განიენა სწავლანი თვისნი და შერე კეთილის სათნობითა გარდავლო წელნი თვისნი.

50.

მაძისა ზეტრე ჩხატარაძისა ძისა გურიელისათვის.

მაძ ზეტრე გურიელი ჩხატარაძისე იქმნა სიურმიტგანვე მონოზონ, მან ისწავა ხეღვითი ხელოვნება და იქმნა მეცნიერ, და წერილთა შინა გამოცდილ. ამან შუაწო ისტორია აღექსანდრე მაკედონელისა მშეწიურ ენას ზედა; ამანვე აღსწერს მრავალნი კარგნი სტიხნი და შაირნი, გერეთუშტ განსწავლენა მრავალნი მოწაფენი, და კეთილისა მონოზონობისა წესითა განვლო ცხოვრება თვისი.

51.

მაძისა გრიგორი ხუცეს-მონაზონისა დოდორქელისა, ვახახის მისათვის, რომელა იყო ბაზიერთ უხუცესისა ძე.

მაძა გრიგორი ვახახის ძე ბაზიერთ უხუცესისა და მონაზონი დოდორქელისა მონასტრისა, ესე იყო სწავლათა შინა გამოცდილი მონაზონებითა სრული და სიბრძნის მოყვარე, ამან შეთხზნა რომელთაჲ ქართველთა წმინდებითა აკოლოთიანი მშვენიერ ენას ზედა, და ამანვე აღწერა წმინდისა ქეთევან დელოფლისა ცხოვრება და წამება მისი უღთოს შაბაზისაგან, და ამან იღუაწა დოდოს მონასტრისა შინა მარხვითა და ლოცვითა და ესრეთ განვლო ცხოვრება თვისი.

52.

მაძისა კოსმა მწიგნობრისათვის.

მაძა კოსმა მწიგნობარ-უხუცესი კახთა მეუფისა და ხუცეს-მონაზონი მრავალმთემისა. ესე იყო ძირთაგან კეთილშობილი, მეფისა უპირველესი მწერალი, ამან დაუტოვა ადგილი და სხელი თვისი და იქმნა მღვდელ-მონაზონ მრავალ-მთემისა მონასტრისა და იღუაწა კეთილად; ამან გამოთქვა შესხმა ქეთევან დელოფლისა; ესე იყო საკვლესითსა წერილთა შინა წარკაითხვასა თუთ უპირველესი და მეფესაღმუნე ქებული; და ესე იღუაწა მრავალმთემთათვის მცხოვრებითა, რომელიცა წარმოსრული მუნით, საქმეთა ზედა მათთა, გზას მოაკლა უღმრთოთა ბარბაროსთაგან და ესრეთ დაძინა.

53.

მაძა იოსებ ფიტარელისათვის.

მაძა იოსებ ფიტარელი (sic) იყო სამღრთოთა წერილთა შინა გამოცდილი, რომელ სხჳანი მწიგნობართაგანნი ძუღლ ესწორებოდნენ, იყო უცხო შჳადაკებული და მესათხოე მსმენელთა, მწერლობასა შინა ზირველი და მესიკობითა ქებული, აგრეთჳს მონაზონებითა წესიერ მქნეველი, და კრძალულების მოყვარე, რომელმანცა კეთილისა შრომითა დასრულა ცხოვრება თვისი.

მამა გერმანე ხუცისათვის.

მამა გერმანე ძირით სჯარათველოსით, მღვდელობას შინა ჩინებულა კეთილისა უოფა ქცევითა, მეცნიერებით სრულა და მოქადაგე მალაღა. შეიქეთა და მთავართაგან ზეტევემული; ამან განსწავლნა რაოდენიმე მოწაფენა; ესე იყო ჩინებულა მტალობელა ქართულთა ხმთა ზედა და ახალთა ხმებთა და კილოთა დამთხუზველი, ამან განვლო სიურმითგან ვიდრე საბერდმდე კეთილად ცხოვრება თვასი და ესრეთ უფელისად განხსენა.

მამისა ააკობ სამებელისათვის

ესე ააკობ სამებელი იყო კახეთით, ეპისკოპოსი სამების კვკლე-სიასა, ხაშმის თავს შოფთისა; ესე იყო მეცნიერი, რატორი; ამან მრავალნი სამდროთანი წერილნი შეთხზნა საამო სტიქებად სასმენელ-ნი, და სხვებც კეთილად იღვაწა და ესრეთ განვლო წელნი თვისნი.

მამა ევლოგისათვის.

მამა ევლოგი ხუცესი იყო ქართველი დროს მეფობისა თამარისასა, ესე იყო ქრისტესთვის ხელელ ქმნაღა და სიწმინდის ხარისხსა შინა მიწვენიღა, მამა ევლოგიმ მწირველმან იხილა მხედრობა ქართველთა და ნორაღდანი (sic) სელთახისა, ოდეს ურთაურთს შებუნენ, და უეცს ბრძოლაჲ დიდა, რომელ ქართველთა სძლეს და მადლობა შესწირა დ'თს ძღვევას შემოსისათვის, ხოლო ესე ჩვენება დაწერეს ქართველთა და შენაშეს რაცხუა დღისა მის, რომელ შემდგომად რაოდენისამე დღისა მოვიდა მახარებელი გამარჯვებამს ქართველთაგან მას დღეს, რომელს დღეს იხილა მამამან ევლოგი. ხოლო უგრც-დეს იხილეთ ქართლის ისტორიას შინა.

მამა საბასათვის.

მამა საბა ქართველი ესე იყო სწავლათა შინა გამოცდილი და ბერძულის კნის ზედ მაწვეხით მეცნიერი, ესე დროს კირილე აღექსანდრიელისა სცხოვრებდა აღექსანდრიას შინა, ამან იღვაწა იოანე ფილოსოფოსთან თარგმანებას ზედა დიონოსა არიოპაგელას დ'თის-მეტეუქს'ლების წიგნსა ზედა, და კეთილად კახელთ მონაზონებამ თვისი და ესრეთ აღსრულდა.

მამისა ანტონი ქართველისათვის.

მამა ანტონი და ზემოსხეხებული საბა ერთად იმყოფებოდენ ჟამს მას კირილე აღექსანდრიელისას, რომელადაც სწავლობდა ბურთა ამით და ზატაუს უყოფდა კეთილად ქცევისთვის მათისა, და ესე ანტონიცა შეეწია იოანე ფილოსოფოსისა და განამხნო თარგმანებას ზედა დიონოსის წიგნისას და სხუთა წერილთ ზედაცა, და ამან სხეებრცა იღვაწა საქართველოს ეკლესიებთათვის და მერე უფელსად დაიძინა.

მამისა მაჭაელისა და სხეებისათვის.

ღარსი მამა მაჭელ ჭჭას ძე კახელი, ღარსი მამა იოანე რუხეის ძე ქართველი, ღარსი მამა დანიელ აბაშელი ქართველი, ღარსი ნუნუს კბისკობეზა კანდ ქართველი; ღარსი მამა ნიკიფორე ამან ნოღაუაშელი კახელი, წინამძღვარა მეტეხის კველესიის, მოძღვართ მოძღვარა, ოდიშის სიოფან კონცხრულთა გამგე და უკანასკნელ ჯვარის მამად დადგინებული, იერუსალიმის და კოლკოთის არხამანდრიტი; აგრეთჲც მასვე დროს იყო თეოდორე მანგლელი რევისშელი, და ნოფიეტე ქართველი მმართველი მონასტრებთა ქართველთასა იერუსალიმს შინა, რომელთა კეთილად იღვაწეს და დაშურენ სამღრთოთა წერილთა ზედა თარგმანებად და კეთილისა დეაწლითა გარდავლენეს წელნი თვისნი.

შოთა რუსთაველისათვის.

შოთა რუსთაველი მწერალთა უხუცესი დროს თამარ მეფისას, იყო ფილოსოფოს-ღთის-მეტეუძე, სამართოთა და სკოლათა წყრილთა შინა გამოცდილი, ენათა სწარსულისა და სომხურისა მტოდნე. უცხო ვარსკვლავთ-მრინცხველი და ბუნების ისტორიათა მეცნიერი, ზირველი მწერალი და დამთხვეული მღაღღს ენას ზედა წერილთა; მუშაირობასა და ზიიტაკას შინა უოველთა ზედა ზირველი და უადმატეუღესა. ამან ქმნა წიგნი ვეფხვის-ტუთისნად წოდებული შირად, რომელ ერეთ არავის ქართველთაცნის უმჯობეს მის უთქვამსთ ვისმე შირნი, და ესრეთ სიბრძნის მოფარებას შინა გარდავლხო წელნი თვისნი.

სარგის თმოგველისათვის.

ესეცა იყო მწერალი თამარ მეფისა, მზგავსი მეცნიერებით შირთასი, და ზირველი რიტორი, მშეუნიერი ზიიტაკოსი, რომელიცა ქებულანს თვით შირთასკანცა მოშირეთა შირის. ამან ქმნა წიგნი ისტორია, ვისრამიანად წოდებული, და ამანვე აქო დილარკეთ, მეცნიერებითა და ზიიტაკოსობითა სხუთა ზედა უმეტეს, და ამანც ესრეთ გარდავლხო წელნი თვისნი.

დილარკეთისათვის.

დილარკეთ იყო კაცი მეცნიერი, ქართულსა ზედა მწერლობითა გამოცდილი, რომელსა სხუთა ზედა ამისკან თქმულთა შირთა უმჯობეს სდებუნ. ამან ქმნა ისტორია დილარანი, სიამო სისმუნელი უოველთაცან, და ამანც დაასრულა ცხოვრება თვისი.

ჩახრუხისძისათვის.

ჩახრუხ ჩახრუხას ძე, კაცა მგნიერი და ცერემონიამეისტერი თამარ მეფისა, მგნიურებით სრულა და რიტორ-მსკერ-მოუბარა, ამან სხუა გვარად დათხზნა შაირნი, სასმენად სამონა, და ესე იყო, შესწმთა თამარ მეფისათა მომხსენებელი და სხუათა ესე ვითართა წიგნებთა გამკეთებელი, რომელსა უწოდდენ ქართველნი მესტიანეთ კვირგვიანად, და ამანც ესრეთ კარდაულნო წელნი თვისნა.

ძგნაკორელის ხემშაის ძისა იასესათვის.

ძგნაკორელი ხემშაის ძე იასე, ესე იყო ფრიად მგნიერ და რიტორა, ამან შეთხზნა შაირნი სხუა გვარად, უფრო უგრძელეს ტრიქონებითა (sic), ფრიად ტკბილნი და საამო სასმენელნი, რომელსა აწ უწოდებენ ლექსისა მისისა გჳართა, ვინმცა შეთხზავს, ძგნაკორულად თქმულსა, კარსა ესე ძველადვე იყო უწინარეს შოთასა.

მეფისა თეიმურაზისა ზარგელისა ბაკრატოანისათვის.

მეფე თეიმურაზ ზარგელი იყო საღმრთოთა და სამგნიეროთა სწავლათა შინა გამოცდილი, რომელმანცა უცხოად შეაწყო საღმრთო და საერო სწავლისა შაირნი და ანანთ-ქებანი. ესე იყო ფრიად მხნე და შემმართებელი მტერთა ზუდა, რომელმან მრავალნი ძლეუანი შეიმოსნა სმარსთა და თურქთა ზუდა და თვითცა ეოველთა ბრძოლათა შინა უზარველეს შემომრად გამოიწდის, რომელმანცა ვაჟსა მირანდის (sic) იმისასა სმარსთადმი ეოველი საომარი იარაღი ამოქმედა, მშვილდ-ისარი, შუბი, ღახტი, სმალი, ხანჯალი, და ხანჯალისა დახა, რომელ ეოველთა ამა იარაღთაგან კარდმოყარნა თვისნა შემომარნა; და იტყვიან ახჳანდიოთც მთელა თათართა მს იმსა შინა; უკანასკნელ მრავ-

ვალნი დევნანი და ჭირნი გამოიარა ქართველთათვის სტამბოლს სულ-
თანთან მიხვლითა, რუსეთს და სმარსეთს შინა მიმოსვლით და თა-
ვისათვის ქართველთა, ხოლო უკანასკნელ იქმნა მონაზონ და სა-
წმინდითა გარდავლნო წელნი თვისნი, და ესრეთ უფლისად დაიძინა.

66.

არჩილ მეფისა მეორისა ბაგრატიანისათვის.

მეფე არჩილ მეორე ბაგრატიანი, ესე იყო კეთილად სწავლუ-
ლი და ფილოსოფოსი, ამან კეთილად იმეფა საქართველოს ზედა
და იმურეთსაც, ამან თარგმნა ბერძენთა მეფეთა ისტორია, ხრონიო-
ლოგიად წოდებული, და ბიბლია, რომელსა ჩვენ დაბადებამდ უწო-
დებთ, შემოკრიბნა და სრულყო სიდაც დაბეჭულ და დახეულ იუფენ
ესე წერილნი, განამთელა და შეამოწმა სხვათა ესთა ზედა; ბიბლიას
დასრულებამა მომეყანმან მოსკოვს გააკეთებინა სტამბა სიფრანგეთ-
შია ქართულად და მოატანინა სიფსითა თვისითა, და მერე შემდგო-
მად მისა ბაქარ მეფეშან დაბეჭდებინა, ვინაჲთგან არჩილს არდა
დასცაღდა სიცოცხლე. დაბეჭდა ათასსა ზედა უმეტეს და წარმოსცა
ქართველთადმი; სხვებრ არჩილ მეფე იყო უცხო მესტიანე და მრ-
ვალიცა სტახნი შაწყო, ესე იყო უცხო მხედარი და ზოგან-ისართა
შინა მხმარებლად ქმუელი, ღვინთა და ჭირთა შინა კეთილ გამკებე-
ლი. ამან აღსწერა კვლად ზნეობითი სწავლა ქართველთ ქრეულე-
ბისათვის, და ესრეთ გარდავლნო წელნი თვისნი ქადაქსა მოსკოვს,
რომელიცა იყო ესეცა მოსრული საქართველოს შესწავლად მტერ-
თა ზედა; ამან მიადო მეფეთა რუსთაგან მატაგი და ოცდა-ოთხი ათა-
სი სული ემა რუსეთს შინა, რომელიცა აწ აქქით მეფე ბაქარის
შვილებთა ბაგრატიანთა.

67.

მეფისა ვახტანგ მესამისა¹⁾ ბაგრატიანისათვის.

მეფე ვახტანგ იყო წერილთა შინა გამოგდილი და მესტიხოსი
კეთილი, ამან გამოთქმა ანანთ-ქებაზედა წერილნი, დაუღო სჯული

¹⁾ უნდა იყოს მეექვსისა.

სამართლის ქართველთა, რომელს ვახტანგ მეფის სამართლის წიგნს უწოდებენ. ამან ფაშის სმარსეთს მყოფობას თვისს სთარგმნა ქილილა-დამინსა წოდებული წიგნი ზნეთ სწავლულებიანს. ამან მოიკვანა ვლახეთით სტანბის მგოდნე, და დაბეჭდინა სამღრთო-საერო წიგნები და იმეფა კეთილად, და შერე ოსმალთაგან ტოლელი კარდ-მოვიდა რუსეთს შინა, და კარდაიგვალა ქალაქს შინა ასტრახანს.

68.

მეფისა თეიმურაზ მეორისა ბაგრატიანისათვის.

მეფე თეიმურაზ მეორე კეთილმისხური მეფე იყო, წერილთა შინა გამოცდილ, ამან შუაწყო ქართველთა საყოფაქცეო წიგნი, იუ ვითარ მეფენი ანუ შთაფარნი იქცეოდნენ ფაშის ომობის, ანუ განსვენებისსა; აგრევე დროს ნადარობისსა და ასმარეზობისსა; აგრეთჲ ქორწინების და ფაშის ჭირის-უფელებიანსა და სხუანა ესე ვითარნი. ამან მსახურა ნადარშის, ეგუნსა სმარსთას, რომლისა შეწყვნითა განახსნა საქართველოდამ ოსმალნი, ნადირ უწოდდა თეიმურაზს დიდს ერთგულს თვისსა და სხელ სდო დოკლათ შირიქად, რომელ არს დიდებულების ამხანაგი, ამან უბოძა არაგვის საერისტო ემად, ოსმალთა ძღვევისთვის, ოდეს სდო არაგვის შირს ზუდა ოსმალთა, რომელთაც მიაქუნდათ ხაზინა დაღისტანში, აგრეთჲ მანჩიკა მეფობა საქართველოსი. ხოლო კახეთი[ს] მეფედ სხელსდო ირაკლის ძესვე ამა მეფისსა. ამან სდო ივარის შთაფარს, მჭადის ჯვარს მდგომარესს, და სხუანიცა ძღვეანი შეამოსნა, და კეთილის ცხოვრებითა კარდაიგვალა ზეტერმურდს მისრული ელისაბუდ კელშიფისთან, მწუხარებითა კარდაიგვალესა ზუდა იმურატრიცის ელისაბუდისსა; ხოლო ტუშაში ამისი წარმომავლენს ქართველთა მცნეთას დასაფლულად; კარს ასტრახანს იქით ვერღა უძღეს წალებს, და შერს ასთელავია დიდსა სობოროსს შინა.

69.

სულხან-ხაბა ორბელიანისათვის.

საბა ორბელიანი ერის კაცობას შინა სულხანად წოდებული, ესე იყო ქართულს შინა ფილოსოფიას შინა გამოცდილი და სმ-

ღრთობა წერილთა შინა. ესე უცხო ზიარტისა და ქებული, ძველთა მოშაირეთა შესდარი, ესე დაშურა ფრად და შკერობა განხეული და დაკარგული ლექსიკონი და იღუწა ამხედ იცდნათ წელი. ამან ქმნა წიგნი ზნეთ სწავლულებისა სიბრძნე-სიბრუნედ წოდებული; ესე წარვიდა რომსა, შიდილი მანამ კეთილად და აწვია თვის თანა წირვად და დაანან ფერხიდა, მისცა ნიშნად ძელი ცხოელის ნაწილი და სხუანი წმინდათა ნაწილები, და მატრეითა გამოისტუმრა. ესე ფრად და-შურა შეფეთა მსახურებისათვის ისინანს ეკენთან წარსულით, ამანვე შეთხზა წიგნი სამოთხის კარად წოდებული, კარნა ამამი არ თან-ქმნენ ქართველნი მეტნიერნი, ვინაჲთკან მიკურძა უფროს ლათინთა და ამა იტვიისათვის კალათინებულად აღიარებდენ სობასა.

70.

ძველთა ქართველთა მოშაირეთათვის, სახელდობრ:

1. აკობე შემოქმედელი, კაცი მეტნიერი და მესტიხე ზირველი (ამან შემოქმედელმან გაღექსა დელი-მეფხუნიანი); 2. მოსე ხონელი, მესტიხე და მეტნიერი, საამო მეშაირე (ამან ქმნა უცხოისა და მშეგნიერისა ენას ზედა ისტორია ამირან-დარეჯანის ძისა); 3. თერმანისძე ხოსრო, ამან გაღექსა როსტომიანი და კარდმოილო სმარსთა შეფეთა ანაივი; 4. ნ-სუნა მოღექსე და შაირთ მწერალი, ამან დურთით სხუა ლექსები ვეფხის ტყაოსნს; 5. ჟაკლაკა ფაღვენისშვილი მოღექსე; 6. ქაიხოსრო ქართველმან გაღექსა ომნიანი; 7. ფარსადანის ძემ ნოდარ გაღექსა სმარსთა შეფის ბრამ-გურისა ისტორია; 8. ჩოღაყაშვილმან კარსუევან გაღექსა ხარგიზიანი წიგნი; 9. სელხან თანაშვილმან გაღექსა ამირან-დარეჯანი; 10. ბარძიმ ვაჩხაძემ კარდმოილო სმარსულითკან საამიანი და ბეფხიანი ლექსად და კარკათ; 11. ფერმანგისშვილს ფაშა-ბურტუის ძეს გაუღექსავს ფირმელიანი წიგნი; 12. ბაკაკ დვალაძესაც უთქვამს მრავალნი შაირნი სხუა და სხუა ჰაზრზედ.

71.

ანტონისათვის კათოლიკოზისა, შეფის ისეს ძისა, და-გათიან ბატრატონისათვის.

მამა და მწყემსთა-მთავარი ანტონი კათოლიკოზი და მატრეარხი სმცხე-საათაბაგოსი და სრულიად საქართველოის იყო ღრთოა შეო-

რე შეფასა თეიმურაზისა და ძის მისისა ირაკლისისა, დას წული შეფასავე თეიმურაზისა, კაცი ღთის-მეტეჭმელ-ფელისოფისა, სამღრთოთა წერილთა შინა გამოცდილი და დიდი დიალექტიკოსი და დოქმატიკოსი, რიტორი მშვენიერი, ვითარ წერას შინა. ამხ სთარგმნა ბეუმესტერის ფელისოფია სრულიად; სახუჯის წიგნი კირილე ალექსანდრიელისკან ქმნილი, ეფესოს წიგნი; ხისტორიისდ ბასია და სხუანი წერილნი. ამხ თვისით შეთხზა საქართველოს წმინდა მოწამეთა ცხოვრება, მარტირიკად წოდებული; ქმნა კატეხისმო და შხა სიტყუობა გააკეთა, და განავრცო ღრამტიკა, და ქმნა კარგი რიტორება, და სხუანი წერილნი ვიდრე ოცდა-სამი წიგნი, თვისკან ქმნილნი; შემოკლებით გააკეთა ქართლას ცხოვრება; ამხვე თარგმნა კვირტოს კურცილისკან ქმნილი ალექსანდრე მაკედონელის ცხოვრება, ქართულსა ეხას მშვენიერად გარდმოიღო; განმართხ სამღრთო წერილნი ბერძულელისა და რუსულელისა ენისკან შემოწმებით; სრულ ეო სყოველდეო სადღესსწაულო და შეასრულა მარხუანი და ბარაკლიტინი (8:0) და ზადეაი და სხუანი სამღრთო წერილნი; ეო უცხო მოქადაგე და მრავალნი ქადაგებანი აღწერა; ამხ შეთხზა ოთხი ტომი ღუთის-მეტეჭველებსა და მადლსა ფრაზსა ზედა; კეთილად შეამო კელესია თვისი და ცერემონიათა განახთლხა ველესიას წესნი და ესრეთ კეთილად დაშურა სიურმიოტკან ვიდრე სიბერემდე და მერე უფელასდ დაიძინა; ამხვე ასწავლა მრავალთა მოწაფეთა, რომელთაცა მოვიხსენიებ ქვემოთ.

72.

კათალიკოზისა ანტონი მეორისა, შეფას ირაკლას მისათვის.

შემდგომით ამის მიიღო კათალიკოსობა ანტონი მეორემან, შეფის ირაკლას მეორის ძემან, რომელად თვთ ანტონიმ აღზარდა სწავლასა შინა და მიიღო ტეორეტიკის და პრაქტიკის ხელოვნება, და ისწავლა კეთილად ფელისოფია და ღუთის-მეტეჭველებსა და ისტორია, ესე არს ფრად მხევილი, წრეული და უმხეო, მონოზონებაში სრული, ღრმა ღუთის-მეტეჭველი და მოქადაგე კარგი, რომელსა უოველ-

თვის ძალედა მოუშზადებლად ქდაცების თქმა, იყო ფრად მშეკნე-
 რი მწერალი თხზსა შინა, ამხ მრავალი იღვაწა სეკლარის თვისი-
 სათვის, უედა სოფლები, აღუშენა ხათხარნი ადგილნი, გაუკეთა ბა-
 დები, სოფუქელი დაზღო თბილისს შინა, უღთოს აღა-მამად-ხანის
 სოჯასკან დაქვეულის კელესიის, აღაგერდის წმინდის გიორგის კე-
 ლესიის ჩინურითა დახურა სამსროები და კეთილად იღვაწა. უკანს-
 კელ უღღით ამის თქუბნ მიერ კესტორია (sic) იქნა და მიუგან-
 ბულ რისსიად.

73.

მაძისა გაიოზ თავაშვილისათვის.

გაიოზ იყო აღზრდილი კათალიკოს ანტონისკან სიფილოსი-
 ფოსითა და სდგითი-მეტოქველის შინა სწავლასა, ზედ მიწვენილი
 რუსელის ენისა, იცოდა ლათინური და სამხური წერილი, ამხ თარგ-
 შნა რუსთა ენისკან მრავალნი სხუა და სხუა წერილნი ქართულს
 ენას ზედა, რომელ იტუვიან ვადრე სამსამდინ წიგნსა, კარდმოღებუ-
 ლს სამღთითა წერილთა და ისტორიათა და სხუათა მეცნიერთა წე-
 რილთა. ესე წარმოიფლინა რუსეთს შინა და მიიღო მენ არხიერობა
 ნებითა იმპერატორა კატრინასათა და დაიდგინა მწეკმსითაერთ
 ზენხას შინა, რომელმან განახლა კელესია და აღუშენა კარგი სამ-
 რკელი. ამხ თვისს ეოფესს შინა ასწავა მეფის ძეთა ფილოსოფია, განუ-
 მართა თელავსა შინა შოლაჲ და განასწავა მენცა მრავალნი და სხუა-
 ნიდა და ესრეთ აწცა შრომას შინა არს, ვითარცა თქუბნც უწყით ს-
 ქმენი მისნი.

74.

**ვარლამ ანტალის ეპისკოპოსისა და ვით ერისთვის
 მისათვის.**

ვარლამ ანტალის ეპისკოპოსი იყო აღზრდილი კათალიკოსის
 ანტონისკანვე, სიფილოსიფოსითა და სწავლასა და ლეთი-მეტოქველ-
 ბას შინა მეცნიერი, უცხო რატორი და მშეკნიერი მქადაგე. ამხ
 ასწავა სხუათა და სხუათა მოწაფეთა სიფილოსიფო სწავლანი და

უკანასკნელ წარვიდა როსიად და ზეულე იმპერატორმან განაწესა მკვერად სინოდისა. ამან ისწავა რუსული ენა კეთილად და ქმნა საუფლო და სხუათა დღესასწაულთა ქადაგების წიგნი, საამო სასმენი და კარგით დათხზული, და აწ არს აქა თქუწნთახა.

75.

ითანე ოსეშვილისათვის.

ითანე ოსეშვილი, სიონის ეკლესიის დეკანოზი, ესეცა აღზარდა კათალიკოზმა ანტონიმ, ისწავა თელისოფიად და ღვთის-მეტყუელებს. ამანც ჰქმნა რაოდენიმე წერილი სასწავებულად გრმთა, ესე იყო უმეტეს მშენიური მწერალი თხზუქასა შინა, ვადრე უბნობას შინა.

76.

დავით აღექსიშვილისათვის.

დავით აღექსის ძე, ანხისტის დეკანოზის შვილი, ესეცა აღზარდა ანტონი კათალიკოზმან, და მიიღო სწავლა თელისოფიის და ღვთის-მეტყუელებისა, ესე არს გონება მკუთრი და კარგი მხსიერი, მწერალი მშენიური ვითარ ხელ-ნაწერობით, აკრთოვე დათხზითაგა. ამან ჰქმნა წიგნი, თსკან ქმნილი, და უწოდა „ჩემ მიერ ნაღვაწი“. და აკრთოვე შემატა დექსიკონს. ამან ისწავა სკოლას შინა თელავს მრავალ მოწაფეთა სიუღლოსიოფიისა სწავლანი, რომელიცა დადგინებულ იყო მეფის ირაკლის, თეიმურაზის ძისგან, რეგტორად და მეცა ვიუვე მასთან, რიცხვითა შორის მოწაფეთას. ესე არს უცხო ისტორიკოსი ძველთა და ახლთა მოთხრობათა, რომელიცა ჭებულ არს ერთა ჩვენთაგან, და აწ სცხოვრებს მიწუბითა თქუწნითა მკნდოვანებას შინა. ამ ზემოსხენებულთა მოწაფეთა ანტონი კათალიკოსი, მოძღვარი მათი, მაჩქებდა თვითთუელთა ნიჭთა ამთ: გაიოზ უწოდდა კარკას მასწავლებლს და მოძღვარს და ავღილად მხელთა განმარტებლსა მოწაფეთადმი თვისთა; ვარლამს უწოდდა მშენიურს რიტორს და მოქადაგთა შორის ზირველს; ითანე ოსეს ძეს უწოდდა მშენიურს მთხზველს წერილთა შორის; ხოლო დავით აღექსის ძეს უწოდდა ქრთველთა შორის ზირველს ისტორიკოსად.

77.

მახალ თბილისელთათვის.

მახალ თბილელი, ემანუელისი, ესეცა იყო თანაშეზრდილი ანტონისა კათალიკოსისა, იყო ფილოსოფოსი და სმღრთოთა წერილთა შინა გამოცდილი, დიდა გერემიასისი კვლევისა და შემამკობელი, ესე უფრო დაშურა სმღრთოთა წერილთა და ისტორიებთა გარდასწრად, რომელმანც თვისთა ხელთა გარდაწერა წიგნნი დიდნი და მტირენი ვადრე რეასსმდისინ და უკანასკნელ მცხოვრების ემსა გარდაიცვალა.

78.

ტრიფილე არხიმანდრიტისათვის.

ტრიფილე მღვდელ-მონაზონი, ესეცა იყო აღზრდილი ანტონისავე კათალიკოსისა. ესე იყო სწავლული ფილოსოფიისა ხელმოგნობას შინა და კარგი დრამატისი, სმღრთო წერილსა შინა ფრად მიწევნილი, მოფაშუთა და კვლევისთა წიგნთა წამკითხველთა შორის უპირველესა, ვითარცა სიმარჯვითა ენასთა, ეგრეთვე გამოცემითა ლექსთა და განრკვევითა სიტყუათათა სრული, კანანსობას შინა უპირველესა, მწერალი უცხო და ჩქარა, რომელ იდეს მოიცადის კვლევისა მსხურებისკან, არა დაუტყუებდის სმღრთოთა წერილთა და ისტორიათა წერასა, რომელმანც გარდაწერა წიგნნი ვადრე ხუთასსა ზედა უმეტესნი; და უკანასკნელ შიდა არხიმანდრიტობა, მეორისა კათალიკოსისა ანტონისკან და მოხუცებულობითა იქმნა ბრმა, კარსა უოგელთა დღესსწავლებითა შორის თუთ ზეპირ უკანასკნელად დაზღებულთა შინ დღისათა, ვინაჲდგან აქმნდა ჩვეულება ეს კვარ მსხურებისა კვლესიებთა.

79.

გამალიელა ოს უოფილასათვის მღვდელ-მონაზონისა და მერე არხიმანდრიტად დარდგინებულასათვის.

გამალიელ ოს უოფილი არხიმანდრიტი. ესეცა იყო კათალიკოსისა ანტონისკანვე აღზრდილი, წერილთა და კადობათა შინა გამო-

ცდილი და არახმარებელი და მონოზონების კარგა, მწერალი ეცნო, რომელმანც მრავალნი სამღვთისი და სკოლის კარდასწერა ვადრე სამსამდისინ. ამან კეთილთ იღუაწა აკოროთის მონასტრის მთავარ ანკლოზის კვლესიისათვის და ესრე შრომიას ატარებს დროს თვისს.

80.

არხმანდრატის ნოთფიტე ოს ყოფისათვის.

ესე ნოთფიტე ოს-ყოფილი აღზარდა ერმა მთავარ-ეპისკოპოს-მან წერდითა შინა და შერე მიადო რიცხეთა შინა ბერებთა ანტონი კათალიკოსის. ესე არს შესადარი ზემოხსენებულის ტრაფილესი, ვითარცა მოგამნობითა, კერეთუნტ კვლესიას წერდითა წარკითხვითა, მწერლობითაცა ქებული და მონოზონებითაცა სრული. ამან მიადო შერე ანტონი კათალიკოსისაკან არქიმანდრატობა, და აწ მსახურებს მას, და ცხოვრებს მისთანა განუთარებელად.

81.

გერასიმე მღვდელ-მონოზონისა ტბილ-მკალობელისათვის.

გერასიმე იმერეთისა ქვეყნადამ მოსრული ძმითურთ თვისით თარათა, ესე სცხოვრებდა ზირველ რაჭის ერისთავებთან და შერე დაშთა ანტონი კათალიკოსთან, რომელმანცა მიადო რიცხეთა შინა ბერებთა თვისთათა. ესე იყო იურად სწავლული კალიბასა შინა, რომელმან უწედა ვადრე ზუთასი უკუტ სრული, რომელსა თქვენს უწოდთ კონცერტსა. იყო უცხო მთქმული და მსმენელია ყურისა მშოველი. ამან აღზარდნა მრავალნი შეკირდნი კალიბასა შინა, და გაამრავლა ქართუნტითა შორის კალიბა, რომელნიცა იუყენ უფრორე ჩინებულნი მოწაყენი მისნი მკალობლობითა სხელდობით: კვლიაშედილი სილომონ, დარაბული კიორგი, ლეონტი (სიღ) სილავაშვილი, ქარემიძე (სიღ) იოანე, და ძმისწული მისი და სხუნიცა მრავალნიცა მოწაყენი მისნი, და ამ მსწავლულობასა შინა დაშურა ესე და ძმა მისი თთარა, ვადრე

მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის.

რამეთუცა წელი და უკანასკნელ დაიდგინა არქიმანდრიტად მეთრე კათალიკოსის ანტონისკან.

82.

ღერვასი სამთავნელისათვის.

ღერვასი მაჭავარიანი სამთავნელი, ესეცა იუთ აღზრდნული კათალიკოსი ანტონისკან, მთავარ დაავუნობას შინა ზირველ ქებულ, და უკანასკნელ მიიღო არხიერობაჲ, ესე არს ტაბიკონთა შინა გამოცდილი და მშვენიერი გურუმონისი, უცხოდ რაგზედ შეშწირველი; სტუმართ მოყვარე, და კაპლესათა თვისთა მოღვაწე, და თქუენ შიკრცა ზატოეცემული.

83.

გაბრიელ ჯვარის დეკანოზის მამასათვის.

ესე გაბრიელცა იუთ კათალიკოზის ანტონის მოწაფეთა რიცხვთაგანი, რომელმანც ზედ მიწვენით იწავლა თელოსოფიოს-ღთისმეტყუელეობა. არს კარგი მწერალი და მოქადაგე კეთილი, ზნეთ-სწავლულებას შინაცა გამოცდილი და კეთილი მოღვაწე კაპლესიანთა თვისისა.

84.

ზაქარია მოძღვარყოფელისა გაბაშვილისათვის.

ზაქარია გაბაშვილი მღვდელი. ესე იუთ ძველთა თელოსოფიოს სწავლათა შინა გამოცდილი და ღთის-მეტყუელებისცა მიწვენილი, მშვენიერი რიტორი და უცხო მოქადაგე. ამან აღუწა ქაზიუსი შინა ქადაგებითა, რომელთა შორის შევიდა მცირედ დეკანობა, და მალე მოაქცივნა იგინი. ესე იუთ მშვენიერი მწერალი და მთხუზველი მალაღს ფრასსა ზედა, უცხო ზიარკოსი და მღვდელობითა სრული, რომელიცა იქმნა შეფეთ მოძღვარიცა. ხოლო უკანასკნელ მცირე რამ სანდურავისთვის ანტონის კათალიკოზის და თვისკან წარმოვიდა როსიად და მერე მოვიდა იმერეთს, და შერ კანისკენა.

გლახ ნათისშვილისათვის.

გლახ ნათისშვილი იყო დააკვანი შეფის კარის სკედრის, ფი-
 ლოსოფის და ღთის-მეტეუქნდებსა შინა სრული და უცხო მოქ-
 დაგე, დიდი რიტორი, სომხურსა ენაზედ მიწეუნილი, რომელმანც
 კარდმოიღო სომხურისა ენისკან სვიმეონ ჯუდეელ ფილოსოფოსისკან
 შემოკლებული კავშირი, ზრაკლეს მიერ ქმნილი ღთის-მეტეუქნდება
 და შეთხზა ამა ნათისშვილმან მადღეს. ქართულსა ენას ზედა ს-
 სკოლოთ სასწავლებად, და სხუანიცა წერილნი კადმოსთარგმნა და კ-
 რეთ აღასრულა წელნი თვისნი.

86.

მამისა ტომოთე ეპისკოპოსისა ერისთავთ გუბრისათვის.

ტომოთე ეპისკოპოსი ერისთავთ გუბრის თავადი, კაცი შე-
 ცნიერი, წარვიდა ტვიღისადამ და მიუდა სტამბოდს. სულთანმან კარ-
 გა მიიღო და უბოძა თხოვნისკერ მისისა ფარმანი მოსალოცველად
 წმინდითა ადგილთა და ესე წარვიდა მუნით, და მოილოცნა წმინდანი
 მონასტერი და სიდაცა რამ იხილა უფვლივე აღსწერა კეთილად და
 მშეუნიერად, რომელსა უწოდა წიგნს ტომოთიანი, და სხუანიცა სწავ-
 ლანი შესძინა წიგნსა მას შინა, და კვლად მოვიდავე ქართლსა შინა
 და კეთილისა სცხორებითა განვლნო წელნი თვისნი.

87.

გერმანე ტფილელისათვის, რომელ იყო ზარველ და- ვით გარკუას წინამძღუარა.

გერმანე ტფილელი, რომელიცა სიურმათკან თეისით აღიზარდა
 მონასტრის შინა კსრეთ მცირე ემა, რომელ ოდეს წარმოგზავნეს
 მონასტრის მამათა სოფელსა შინა მოსარეწველად მოწყალები-
 სთვის ერთკან, მხილველმან დედაკაცებოთკან იკითხა, თუ ვინ არიან
 ესენი, რომელ ზარველ ხილვასევე განკვირებულ იყო, ვანთკან არა

უწუდა სახეჲ დედათა. ამან კეთილად იღვაწა მონასტრისათვის, უფრო ფრიად სიწმინდის მოუვარე და შეტყუიერი უცხო, დაღუკტიკოსი, მამათ ცხოვრებით წერილთა ზედა მიწვენილია, უკანასკნელ შევემან ირაკლი იძულებით დადგინებულ ჰყო ტფილელად ტფილისსა შინა, და კეთილად იღვაწა კველესიასათვის, და მრავალნიცა განსწავლნა სამღვდელოდ და ესრეთ სიწმინდით გარდავლნო წელნი თვისნი.

88.

ეფთვიამი წინამძღვრასათვის.

ეფთვიამე წინამძღვარი წმინდის ნათლის მცემლის მონასტრისა, კაცო იფილოსოფოსი და ღთის-მეტეველი, სათხოუბათა ზედა უცხო მოჭადაკე. ამან ფრიად იღვაწა მონასტრისათვის, და აღაშენა სიფელი ხაშში, რომელად იყო ქსნას ურისთავთა ლკეთა მოუკანის მიზეზით დამწვარი, აღუშენა უცხო კენახი და წისქვიდნი, რომელად აწ. განუკადა თოფილავთემ, თქვენმან დადგინებულმან; ამან მრავალი შემატა მონასტრისა, ვითარცა ნივთნი, კერეთვე მამულნიცა, და ესე იყო ფრიად შემარხულე და მღვთცაე და თათქმის სასწაულისა მოქმედებისა შინაცა მიწვენილი და სხვებრ სტუმართ მოუვარე; და ესრეთ დასრულა ცხოვრებამ თვისა, და ამანც ასწავა რაოდენთამე მოწაფეთა იფილოსოფია და ღთის-მეტეველებამ.

89.

თამა წინამძღვრასათვის.

თამა დავით გარეჯის წინამძღვარი და გვართი კარსევანამელი, ესე იყო სამღრთოთა წერილთა შინა გამოცდმელი და მგალობელი სრული, ამან აღზარდა სამღვდელოდ სწავლასა შინა ვადრე ას რომყოცდა-ათამდის სულნი, რომელნიცა მისსივე დროსი შინა დაადგინნენ დიაკვნად და მღვდელებად, სიღთა ურის კაცნიცა მრავალნი იქმნენ მის მიერ განსწავლულ, ვითარცა წერილთა შინა, კერეთუბ ტალობათა, და უკანასკნელ დაადგინა შეფეთაკან წინამძღვრად დავით გარეჯისა მონასტრისა და მუნცა იღვაწა მხტოვანებასა შინა თვისსა

და შწყვიდა კეთილად, და ესრეთ კარდაუღნო დღეები ცხოვრების თვისისანი.

90.

იოანე წილკნელ ეპისკოპოსისათვის.

იოანე წილკნელ ეპისკოპოსის ქარუმიძის, ესე აღიზარდა გარესჯის მონასტერსა შინა სიურმიტკან და ისწავა მუნ ფილოსოფია და სხვანი სწავლანი, იყო მშეუბიერი მოუბარი და მამათ ცხოვრების მცოდნე; ამან აღზარდა რაოდენიმე მოწათეხი და მათ შორის იოანე ოს-ყოფილა, რომელმანც შიადო ფილოსოფია და სიარგმნა ოსთა ენათა ზედა კანდაკი და ლოცვანი და მრავალნიცა დაამოწათა, და ზატეიცა შიადო თქუწზგან.

91.

მცირე ისაკისათვის.

მცირე ისაკ, რომელსა ქართველნი ზატარა ისაკად სხუელს დეობდენ ესე იყო მკენიერი კაცი და მშეუბიერი მესტიხე, და კარგი შწყრალი, რომელმანც კეთილად განატარა ცხოვრება თვისი.

92.

დვინტი სოლაყაშვილისათვის.

მღვდელ-მონაზონი დვინტი სოლაყაშვილი, ესე იყო სიფილოსოფოსოს სწავლასა შინა გამოცდილი და მკალობლობასა შინა ზირველი მკალობელი. რომელმან უწყოდა ვადრე ხუთასამდისან ჭრული და სხვანი კალობანი, ამან განსწავლნა მრავალნი მკალობელი და კეთილად კახელთა წელნი თვისნი.

93.

სიონის დეკანოზისა ეოინისძისათვის.

სიონის დეკანოზი ეოინისძე იყო სიმღრთო წერილში გამოცდილი, ხეგურის ხელის შწყრლობაში ზირველი, რომელ ვერეთ არ-

ვის უოფილა ამისთან მშენებლის ხელის მწერალი, ვითარცა ესე და აგრეთვე ხელ-ხართული მშენებელად, ამან კარდასწერს მრავალნი სამართო წერილნი და ამან აღწერს ურთის კალმათა მთელი კანდაკი, სამღვდელი მსახურებაში სსხმარი, რომელსა მეორე კალამი ხელ-მეორედ გამოუჭრია. ამან დაა ბატონსებით იცხოვრა, და უეკარდათ შევეთაცა, და ესრეთ დაასრულნა წელნი თვისნი.

94.

**ზაქარია წარგულ ეპისკოპოსისათვის და მერე
ამბროსად წოდებულისა.**

ესე ზაქარია, ზედ წოდებით ამბროსი, ძმა იყო ამ ზემოხსენებულას ნიკოლაოზ დეკანოზისა, იყო მეცნიერი, სამართო წერილსა შინა გამოცდილი და უცხო მწერალი, ვითარცა ხუცურის კერეთვე მხედრულის ხელისა. ამანაც მრავალნი სამართო წერილნი და ისტორიები კარდასწერს. ესე იყო კარგი ზიციკოსი, მუსიკოსი და სრული მკვლამელი. ამან აღზარდნა რაოდენიმე მოწაფენი და უნახსენელ მიუგუმან ირაკლი, დაადგინა მწვემს მთავრად ნკერესის ეკლესიის, ნკერესელად, და მუნცა იღვწა კეთილად.

95.

დოსათოს ნკერესელი ეპისკოპოსისათვის.

ნკერესელი დოსათოს ზერქეზისმეილი, კაცი მეცნიერი და დთის-მეტყველებისადა მცოდნე, ამან უწყადა სომეხთა ენა კეთილად, რომელმანც კარდმოიღო სომეხთა ენისკან მიხითარ ბრძნისა რიტორება მშენებურ ენაზედ, ესე ვითარცა მონოზონებსა შინა გერეთვე ურის კაცურთა სქმეთაცა შინა გამოცდილი იყო, რომელ ჟამს მტრანხობისა და ომობისას უაველთვის ამხობდის ერთა და კეთილისა რწეუთა თვისითა კარგათ წარუმართუელის სქმეთა და ესრეთ მოხუცებულებისა ჟამს დაასრულა ცხოვრება თვისა.

იახუ ნინო წმინდელისა ჭანდერისშვილისათვის.

იახუ ნინო წმინდელი ჭანდერისშვილი, ესე იყო მსწავლუ-
 ლი კაცი მეცნიერი, და სრული მკალობელი. ამან სწავლას და მკა-
 ლობლობას შინა აღზარდა შეუგუ ირაკლი და სხვანიცა თავადნი და
 კეთილადცა იღვწა ეპიტოპოსიტისათვის თვისისა, და ესრეთ გარდაუღწი
 წელნი თვისნი.

ისაკ ხუცესი კანდელაკისათვის.

ისაკ ხუცეს-კანდელაკი, ესე იყო სამღრთო წერილთა შინა გა-
 მოცდილი, მოგამნეთა შორის ჩინებულა, და ხუცურისა წერისა შინა-
 ცა ქებულა, მკალობლობითა სრულა, რომელმანცა იცოდა ჭრელი ვად-
 რე ათასმდისინ; ამან მრავალთა ასწავლა ცალობა, აქუნდა ზატევი
 შეუფიქარებდა და კეთილად განატარებდა დღენი თვისნი.

ნიკოლოზი განაშვილისათვის

ნიკოლოზი ხუცესი განაშვილი იყო სმეცნიერისა სწავლას
 შინა გამოცდილი, კარგი მოქადაგე და შესხმთა შემთხვეული. ესრე
 უფრორე სცხოვრებდა იმერეთს შინა და აქუნდა ზატევი შეუფიქარებ,
 ამანცა აღზარდა რაოდენიმე მოწაიენი და კეთილად განატარა ცხო-
 ვრება თვისა.

ნიკოლოზი ბიჭიაშვილისათვის.

ნიკოლოზი კახი ბიჭიაშვილი, ესე იყო მეცნიერი დაკარგი
 რიტორი. ესე იყო თანა შესრდილი შეფისა ირაკლისა, უცხო მოქა-
 დაგე, რომელმანც მრავალა ქადაგება გამოთქვა. ესე იყო მცხეთის
 დეკანოზობის ხარისხით, კარს მარადის მსახურებდა შეფეთა კარისა

ეკლესიას შინა; აგრეთვე საქვეწმით სარგებელთა რჩევათა შინა მრავალ გზის დასწრებოდის შეუესთან, რომელსაცა აქუნდა მადლი კარგ უნებობითა თნებად მსმხელთადში, და კარგათაგა აჭზრებითა იყო მომშობებელი.

100.

აღუქსისა შვილნი მწერად-მგალობელნი სახელდობ:

აღუქსი დეკანოზი ანხისტისა, ესე იყო შეცნობური კაცი, მოძღვარი სულიერა, ანტონი კათალიკოზისა მწერალი ხუცურისა და ხედრულისა (გიც), რომელიც დირს ქებისა არს ნაწერნი ამისკან. ამის მრავალნი სამღრთონი წერილნი და ისტორიანი კარდასწერნა, და ამის კეთილად აღზარდნა შვილნი თვისნი: გიორგი, სოლომონ და დავით, რომელთაცა ასწავლნა სამეცნიერო წერილნი სამღრთონი და მგალობლობაცა. ამათაც ასწავეს ხუცურისა და ხედრულისა წერა, კარნა მხედრულისა წერასა შინა ჟურეთცა არც ძველად და არც ახლად არეინ თქმულან უკეთეს ამათსა; და მეტადრე სოლომონ დეკანოზისა; კერეთუნქ ძენა ამათნი მიქელ გიორგისშვილი, დიმიტრი, იოელ და ტარასა სოლომონისშვილნი, ზირველნი მწერალნი მხედრულისა ხელისა, ხოლო მგალობლობასს შინა სრული იოელ, და კეთილადცა სწავლულნი სცხორებენ ჟურეთცა.

101.

აასტოს კრასტისშვილი ანდრონიკეს გვარისათვის.

ესე აასტოს ანდრონიკესშვილი აღზარდა კათალიკოსის ანტონის კრებულთა შორის; ამის ასწავლნა ფილოსოფია და დამის-მეტრეველებთ ვარდამ ეპისკოპოსისმის კრისთეისა შვიდმის. ესე არს მონაზობობაში კარგი, და განმარტებელი სამღრთოთა და სიფილოსიფოსოთა წერილთა კეთილად. ამხვე აღზარდა სხვანაცა მოწაფენი, ხოლო მოწაფეთა მათ შორის ითანე მღვდელი კალიკოსისა უწარჩინებულეს იქმნა სხვათა ზედა, რომელიცა აწ თქვენიან დადგინებულ არს მოძღვრად შეოლასს შინა ქართველთასა და აგრეთუნქ ასწავა ფილოსოფია გიორგი აღაბაბაშვილს და ითანე ყულარადარისშვილს.

ნიკოლაოზ ხელაშვილი კახისათვის.

ნიკოლაოზ ხელაშვილი კახი აღზარდა დავით აღლეკისშვილმან; ჰსწავლას შინა გამოცდილი და სადოღმატიკოსისაგა, მკალობლობას შინაგა კარგი, რომელ მამა მისი გიორგი კახურსა გალობას შინა იყო ზირველი, რომელმან ასწავა შეიღს ამას თვისსა, და აწ ეს არს მოძღვრად საქართველოს სკოლას შინა ნაცველად ზემოხსენებულისა ითანუ მღვდლისა.

ეგნატო თნისიმეს ძის მარტყოფელისათვის.

ეგნატო მღვდელი, კარის ეკლესიის წმინდის გიორგისა, თნისიმეს ძე მარტყოფელისა, აწ იოსულიანად გვარ მიღებულისა, ესე მცირე შეიქმან შეათამბეტუმან გიორგიმ თვისსა ბატონანშვილობას შინა აღზარდევინა სწავლას შინა სიფილოსიოფოსისა და სამღრთის-მეტყველოსა, ასწავებინა ენაჲ სომხური ტერ დავითს, კაცსა მეცნიერსა, რომელმანცა უცხოად შიადო ჰსწავლა, და ენა სომეხთა ზედმაწეწნით, ვითარცა არს ესე თვითსიოფიისა და სამღრთისა წერადსა შინა გამოცდილი, კერუთვე უცხო რიტორია, მშეკნიერ მოუბარა, და კარგი წარმოითხველი წერილთა. ამას ასწავა ახსნით შუე ჰაბუე ორბულიანმან დამსკკელას წიგნა და ზროკლე კონსტანტინებოლის მთავარეპისკოპოსისიკან ქმნადა ოთის-მეტყველეთა, კავშირად წოდებული, და სხვანაგა ღრმანი წერილნი და აწ ჰსცხოვრებს ესეგა, დროსა ამას შინა უქმად.

იოანე ლარამის დეკანოზისათვის

იოანე მღვდელი ლარამი. ესე აღზარდა სიფილოსიოფოსი ჰსწავლას შინა მშეკნებუე ორბულიანმან. ესე იოანე იყო მშეკნიური მწერალი და კარგი დაღიკტიკოსი. ამან შემდგომად მამისა თვისისა,

გიორგი ხარბიის კექელისას დეკანოზის, მიიღო ადგილი შინა და კეთილად იღვწა სუფრისას მისთვის და ესრეთ განვლნო წყლნი თვისნი.

105.

ზაქარია ღაღახანაშვილისათვის ხუცესისა.

ზაქარია ხუცესი ღაღახანაშვილი, ესე არს არაკვის ერისთავთაგანი მხუელისაგან, ესე აღზრდევინა შეუქმან ირაკლი ჰსწავლასა შინა, მიიღო ჰსწავლა კეთილად და ენაცა სომხური, მოქადაგობასა შინაცა აქქს ნაწილი, და აწ თქუწნგან გაწესებულაა კახეთს სკოლასა შინა მოძღვრად.

106.

ისტანბოლი მაცაფენა დავით ალექსისშვილისანი.

ალექსისშვილმან დავით თელავის ქალაქის სკოლასა შინა აღზარდნა ვადრე სული ოცდაათამდის, ხოლო მათ შორის ბერი ნიკიფორე მიქელისშვილი ხარსკელაშვილი, აღავურდის დეკანოზის შვილი ქობულთაის შვილები, სოლომონ, გეგენა და თთარ; მუხრან ბატონისშვილი, სვიმონის ძე; დაღინანისშვილი ვასილი, და სხვანი რომელთა მიიღეს სწავლა აზნაურებითა კეთილად, და ისტორია და ხელწერილთა წერა მხედრულ-ხუცურისა, დია მშენიერ, და სხვებ სიბრძნითაცა ქეუღნა გამოვიდნენ.

ერის კაცთა ჩვენის დროსათა მეცნიერთა.

107.

იოანე ორბელიანისათვის.

იოანე მდივანბეკი ორბელიანი, კაცი სიბრძნესა შინა აღზრდილი, რომელმან უწუღა ზედ მიწვევით ფილოსოფია და ღთის-მეტყველები, იყო ვარსკლავთ მრაცხველი, ფიზიკოსი და არიფოტაკოსი.

უწუდა ბუნების ისტორია, და ეყო უცხო რიტორი, გაიშინა უკმ-
კმუნეს ჰსწავლანი ესე, ვინათგან მიიღო ლათინთ სარწმუნოება. ესე
ეყო ფრიად კონება მახვილი, ესრეთ რომელ მსცხთვერებას გამო
თვალთგან მოკლეებულ იქმნა და ვერა რამეს ხედავდა, მაშინც უო-
ველოა წერილთა ძალედეა განმარტებად.

108.

მზე-ჭაბუკ ორბელანისათვის მსაჯულისა.

მზე-ჭაბუკ ორბელანი, კაცი შესხედავი, მზგაესი ეხოზესი და
ძველოთ იედიოსოფიანთა ზედმაწვენილი, ღთის-მეტვევლებას შინა
გამოცდილი, და ჰაკრობას შინა მარჯვე, აკრეოვე ხუმარ-სიტყვაო-
ბას შინადა მარჯვე და მსხუხის უცხთთ მიძგები, მესრეხეობას ში-
ნადა ქებული და მსაჯულისა საქმეთადა შინა გამოცდილი, ამან აღ-
ზარდა რაოდენიმე მოწყალება, ამანვე სთარგმნა ძველი სივლილოფოსი
წიგნი, ჰერარმეხიად წოდებული, სომხურისა ენისაგან. ესე ეყო მე-
ფეთაკან მიჩნეულ, რომელიდა შეატკევედას ხუმარ-სიტყვაობითა, რო-
მლისა ანკედოტნი, მისგან მრავალნი ნათქვამნი, უწყიან ქართველოთ.

109.

იასე მდიგან-მსაჯულისათვის.

ესე იასე ოსეს ძე ეყო ჰსწავლული კაცი და ქართულს შინა
ისტორიას გამოცდილი და ზედმაწვენიით მცოდნე, ამან უცხო მა-
დლი აქუნდა მწერლობის, და ჰქმნა ქართველოთ ზნეთა ჰსწავლულე-
ბისა წიგნი, ეყო კარგი ზიტიკოსი და ზრდილობას შინა მოსწონი.

110.

სოლომონ ლაგანის ძე მდიგნისათვის.

სოლომონ ეყო გვართ ლეკთაგანა და ამან მიიღო ჭილღოდ
თავადობა და გჳარი შეორისა მეფისა ირაკლისაგან, ვინამთგან ესე

სილომონ დაიჭრა ბრძოლას შინა ერეკვისსა მეფისა წინაშე. ესე იყო გონება მახვილი, წერილთა შინა გამოცდილი, სიტყუა მარჯვე და საქმის წერათა შინაცა კარგი, უკანასკნელ, ოდეს აღდგა (?) საქართველოსა შინა მეფობა, წარვიდა იმერეთს მეფისა სილომონისთანა და მსახურა მას ძაღლისმუბრ თვისისა და კარდავეა ოსმალის ქუჩუყანასა შინა და მუნ სრულუბითა კარდიცვალა.

111.

ბესარიონ გაბაშვილისათვის.

ბესარიონ გაბაშვილი იყო მეცნიერებისა შინა გამოცდილი და უცხო ზიარტაოსა, მოშადრე, მუსკავსა რუსთველისა, რომელმანც მრავალთა საამო შიარნი დასწერა სმარსთა ხმათა ზედა სამდერული ქართულისა უბითა და აგრეთუწ სხვანაცა ლექსი. მოუთხრობენ ამისთვის, რომელ ჰსცოდნოდეს ზეზირად მთლად ლექსიკონი ქართული. აგრეთუწ ამის შემდგენი მესტიხენი არიან: დავით ჯიმშურის ძე სოლოგაშვილი, ბერტრე ლარაძე, რომელმან აღსწერა ზელახლად დილარიანი და შეაწყო თვისით, ხორგუაშვილი თეოდორე, იოსებ, შაჰა მუსრადის შვილი, ბარამ ბარათაშვილი, და სხუანი ახალნი უმაწვილნი კაცნი ქართველნი და სომეხნიცა.

ფთლოისსა შინა სომეხნი მეცნიერნი.

112.

ზაქარია ვართაბეცისა მადინაშვილისათვის.

ესე ზაქარია მადინაშვილი ვართაბეცი იყო ზედმიწევნითა ფილოსოფოს-ღთის-მეტყველი და მეურნალობისა კეღოვნებისცა მეცნიევი. ამან ასწავა მრავალთა ქართველთა და სომეხთა სიფილოსოფოსა წერილნი და ამან განუმარტნა კუშიარი ღთის-მეტყველებითა, ზორფირის ფილოსოფოსისა ხუთი ხმა, და საზღვრისა წიგნი, დავით უძლეველისა ფილოსოფოსისა მიერ ქმნილი, სხვათა და სხუათა მოწაფეთა, და ამით განახალნა მრავალნი.

ტერ-ფილაპესოვის.

ესე იყო ზედმიწევნადა თვალსაჩინო მშპკავსა ზემოსხენებულის ვართაშეტისა, ამანაც მრავალნი მოწაფენი განსწავლნა, და შეეწია რაოდენთაჲ წიგნთა თარგმანებათა შინა კათოლიკოს ანტონი ზირველსა.

ტერ-პეტროზისათვის.

ტერ-პეტროზსაც იყო მშპკავსი ამა ზემოსხენებულთა და მთარგმნელობას შინაც კარგი, რომელ შეეწია ამანაც კათალიკოსს ანტონის თარგმანებას შინა წიგნთასა; აგრეთვე არიან კარგნი მთარგმნედი სომხურის ენისაკან ქართულად და კარგნი ღრამატკიოს-დაღუგტკიოსნი ტერ-დავითა და ტერ-სამოელ.

რომელთაჲ თაკადთა დროსა მეფისა თეიმურაზ და ირაკლისასა.

იესე ქსნის ერისთავა ბიშაღურასათვის.

ესე იესე იყო კარგი მართა შემთხუზველი, ამან ქსნა ავითოთთა წმინდათა მოწაფეთა შაღვა და ელიზბარისა, ესე იყო ჰსწაფლის მოეგარე, კარნა ამასთანაც აქუნდა დიდების მოეგარება.

დიმიტრა ორბელიანისათვის.

დიმიტრა ორბელიანი იყო დროსა ვახთანგ (810) მეფისას წინათ, მკნებური კაცი და მართა კარგათ შემთხუზველი, კარნა უფროარე მრავალნი ამაო მართნი გამოსთქუნა, ეიდრე სისარგებლონა.

117.

ვახთანგ ორბუღიანისათვის.

ვახთანგ ორბუღიანი, ესე იყო სიფილისისათვის სიმღრთითა წერილთა შინა ზედმიწევნილი, უცხო მესტაზე და მშვენიერი, შხგავსად ძველთა, და კარგი ანბანთ ქებას შემსწობელი, ამან ასწავა რაოდენამე სწავლის წერილნი ანტონი კათალიკოსს სიყრმესა შინა მისსა.

118.

ვახუშთი ბუშისათვის ბაგრატიონისა.

ვახუშთი ბუში ბაგრატიონთა აღზარდა ვახთანგ შევეშან მოსკოვის შინა, და იყო კარგი მეცნიერ. ამან განავრცელა ქართლის ისტორია და აღწერა კარგით; აგრეთუწ შევეთა შიამამავლობიანიცა, კარნა ვინაითგან გამოძებულ იქმნა კასთა შევეთაგან, ამისთვის ისტორიასა შინა, თვისსა შაერ ქმნილსა, შურითა მოუთხრობს სექქეთა მათთა შეწუხითა ცხვარმოჭრილისა ორგულობას ზედა შევისსა ამიღობორის შეიღისა, და ამისთვის ზრახვეს ქართუელნი და არა ჭეშმარიტს ისტორიად რაცხვეს, ვინაშთგან შურითა შევეთა და მრავალთა თავდთა აუგნი დაწერა.

119.

დიმიტრი ციციშვილისათვის.

დიმიტრი ციციშვილი აღიზარდა მოსკოვის სსწავლეებელსა შინა, ამან მაილი უცხოად სხვა და სხვა ენათა სწავლანი და სიფილისისათვის სელთხევა, ასწავა მათემათიკა და სთარგმნა ქართულად ლეოშეტრი და სხუბთაგა შექწია თარგმანებასა ზედა წიგნთას ქართუელთა.

120.

დიმიტრი ბაგრატიონისათვის.

დიმიტრი ბაგრატიონი, შვილის შვილი იესე მუფისა მხვეღისგან, ესე ორგულობისთვის გამოძებული შივიდა მოსკოვის, ასწავა რე-

სულა, არს კარგი მთარგმნელი, რომელმანც ქსთარგმნა რაოდენიმე წიგნი, და არს კარგი შესტახე, რომელმანც აღწერა შაირად წმინდას დედოფლის ქეთევანის ცხოვრება.

121.

ახდრონიკეს შვილი ზაატასათვის.

ახდრონიკეს შვილი ზაატა, ესე მტარე უმა აღაზრდევისა ბიძამან მისმან უოვლად სამდედლო აღავერდელმან მოსკოვს შინა, მიიღო სწავლა რუსულასა ენისა და ქართულასა, ისწავა მათემათიკა, მზაზველობა, არტელარია და ფორთუფიკაცია, შერე შოვიდა ქართლსა, მიიღო შეუქმან ირაკლიმ ზატაითა და უბოძა თითონბაშობა. ამან განაწყო კეთილად თოფხანა და ჩამოასწა სხვა და სხვა კვარა ზარბაზნები, განასწავლნა თოფხნა ვადრე ირანსმდის და სხვათაცა ასწავა ზელოვნება თვისა, და ესრეთ მსახურებითა მამულისათა განვლნო წელნა თვისნა.

122.

გაბრაელ სომეხისათვის.

შემდეგომად ამის დაადგინა გაბრაელ სომეხი, ამანც კარგად იცოდა არტელარია და ესე მშითურთ თვისით შეეფის ირაკლის წინამუ დაიხოცნენ აღა-მამათ-ხანის ბრძოდასა შინა; და შერე განწესდა მოსამსხურედ არტელარიას გურქადა, ნასწავლი მოსკოვს, და ამანც კარგა უწყობდა; ვირთაცა არტელარია, კერეთვე ექიმობაცა.

123.

ათანასე თარხნას შვილისა კავთას მოწასტრას წინამძღვრისათვის.

ესე ათანასე თარხნას შვილია, თუმცა არა იყო დაა სწავლელა, გარნა სომხნითა იყო სრული. ამან დიდად აღჭაწა ქებათაზვევის მოწასტრასათვის დანგ-თემურის მიერ შემუსვრილის, აღაშენა ნათხარა

სოფელი კავთის-კვეი, ბრძოდა ძლიერად ღუგას ჯართა, რომელმანცა მრავალჯერ კაიპარჯვა მათ ზედა, და სხვანიცა კრნი მცხოვრებისა კაღმა მხარსა შინა განამხნო და განამტკიცნა, აქუნდა ჰატევი შეთვის ირაკლისა და შეთვის გაორგისაგან, და დღე და ღამე იყო მზრუნველ ერთათვის თვისთა, და ესრეთ კეთილად განვლია ცხოვრება თვისა.

124.

**დოსითეოს ფაცხელაურისათვის კავთის-ხევის
მონასტრისა.**

შემდგომად ათნახისა დაიდგინა დოსითეოს ფაცხელაური არქიმანდრიტად ქუბთა ხევის მონასტრისა. ესე არს წერაღთა შინა გამოცდილი და უნობათა შინა რიტორა; ამხანგ იღუაწა მესტავსად ზირველისა, და განახლდა კელახლად მონასტერი და დადგინა ბერები, ამხნვე აღუშენა კარგი წისქვილი გორსა შინა, და განუმრავლა შემოსავალი მონასტერსა და შერე თანა მოეკა აქ ანტონი კათალიკოსსა, და თქუენ შერე მადლო არხიურობამდ კავკასიის შთისა, და წასრულმან ქართლად მოხათლნა რაოდენიმე ათასნი სულნი ოსთაგან, და განაწესნა მღვდელნი და კეთილად შწესიდა ეპკლესიათა ღთისთა. გარნა შურათა ქსნის ერისთავთაგან და მუნებურისა მთავარ-მართებელისა ტიშვეისაგან (810), კაცისა მოქრთამისა და განუძღაშელისაგან, სიგრუთა შესმენილ იქმნა, და ბრძანებათა თქუენითა მოწოდებულნი მცხოვრებს აწ მოსკოვსა შინა.

რომელთამე ქართველთა და იმერეთისა ღირსთა კაცთათვის.

125.

მაშისა ანტონი ჭყონდელისა დადიანის ძისათვის.

ანტონი ჭყონდელი დადიანის ძე, ესე იყო მსწავლასა შინა საეკლესიოთათვის და საღთის-მეტეველთათა შინა გამოცდილი, ზირველი მოქადაგე, რომელმან აღსწერა მრთლად ეთველთა დღისა წლის

ქადაგება მუსკავსად მინათათს (გი) მშენიურ. ამან ღრთს მდის შე-
 თის სოლომონისს დაუყო ზირი ბასის ზუდა ღათითთ ჰატრს,
 კაცს მეტნიერს, და არწმუნა სულის წმინდის მხოლოდ მამისკან
 გამოსვლა, და ამან კეთილად დამწესო კვლევსა თვისა, და მურე და-
 უტყვა თანამდებობა თვისა, და მისცა ადგილი იგი მის წულს
 თვისს ბესართს ჭეიანდელს.

126.

ღირსისა მამისა სურამლის ნათლის-მცემელის მოხას- ტრას წინამძღვრისათვის.

ესე ღირსი მამა სურამლისა იყო იმერეთით და ესე დადგინე-
 ბულ იქმნა მეუფის ირაკლისკან წინამძღვრად ნათლის-მცემლის მო-
 ხასტრისა, რომელმანც ილუაჲ კეთილად. ხოლო სიმშვიდითა და მარ-
 ხვა-მოთმინებითა მუსკავსება ძველთა წმინდითა მამათა, ამან მიაწა
 სწომის სსწუელთ მოქმედებისსა, რომელ ჟამს ამისს იყო დიდი ღე-
 კანობა, და უდაბნოს სჭირთებისათვის წარვიდა სთველსა მის მო-
 სარეწველად ირის თვისითა დაიკვნებითა, და მიამადის გზას ზუდა
 დახუდენ ღვკნი ვადრე ას თთხმოცამდინ კაცნა, და შეიბერეს ერთი
 დაიკვანი მისი. მამან სურამლის კამთისხა ჭვარი და შუეტოა ეუ-
 რუქნის სელმა მურთბელმან, და თდეს ვის კარდაუქმედას, იულტო-
 დენ ზირისკან მისისა, და ესრეთ განირის დაიკვანი იგი და თვითცა
 მშვიდობით განვიდა. ვერღა მიმხლოებულნი ღვკნი მისდამი; ხოლო
 შემდგომად ღვკთა მისკან მოაწია ამაჲა, რომელ ბერა იგი თდეს უავრ-
 ჳენს მის კარდმოკეაქმედას, მუნითკან გამოხდებოდას გეცხლი შემწე-
 ღა, რომლისა გამო უოველნიეე ვაქმნებით კანტოლვილ. უკანასკელ იღუ-
 ჲა იფრად და ჟამს მსტოვანებისს უფლისად განისვენა, და თხოვის-
 შებ მისისა დაილეს კვლევსისა კარის შესავლს კარეთ ადგელსა,
 რათა შემავლნი დასთრცხედენ იერხით, და ესრეთ დაასრულა ღვ-
 კნი თვისნი, და სხვანიცა სსწუელნი ქმნა, რომელიცა არს აღსწერილ
 ცხოვრებას მისსა.

მამას გერმანე დაუუდებულისათვის.

ესე გერმანე დაუუდებულა იყო ამერეთით. ამან დაუტევა მშობელნი თვისნი და იქმნა მონოზონი, და მარტოებით ჰსცხოვრებდა წელ რაოდენიმე მარხვითა და ღოგვითა, რომელ უოველთუთაი შეინახამდას შვიდეულს, ამას მრავალ გზას ბრძვეს სულთა არა წმინდათა სხვა და სხვა სხედ, გარნა ვერ უძღეს შერევა მასი. ესეცა მიაწია სასწაულთ-მოქმედებისა მდღის შინა და ჰყო რაოდენნიმე სასწაულნი, და უკანასკნელ ჟამსა მხცოვანებისასა იმარხვა ორმოცი დღე, და ეზიარა წმინდას საიდუმლოს, და ესრეთ სულა თვისა შეკვდრა სულთა შინა ღთისთა.

მამასა სემეონ გარესჯას წინამძღვრასათვის.

სემეონ წინამძღვარი დავით გარესჯას მონასტერას, ესე იყო სომხითელა ანაურიძე ამან მრავალი ღვაწლი აჩვენა მონასტრისათვის თვისის, იყო ფრად ღირსი და წმინდათა შორას შესარაცხა, ამან ჰსცნა სულთა, რომელ მხედრობა შეიქმნა თეიმურაზისა და არაკლასი იძლეოდენ ჭარულითაგან, და აუწყო შეფეთა, რათა არა წარვიდენ მათზედა, გარნა არა უსმანეს, და იძლეენ მთაკან. უკანასკნელ სცხოვრებდა მონასტრის შინა, რომელსა ღთის-მშობელისა ხატაცა გამოიღებინა; ხოლო ერთსა დღესა ხარებობისასა არა აქუნდათ თვეზა მონასტრის მას შინა მცხოვრებთა, და სწუხდენ ამისთვის, ხოლო მამ ესე ნუგეშინის ცემდა, შემდგომად წირვისა, ენებათ, რათა ესრეთ სადაღს ზედა, ხოლო მამამან ამან ჰრქვა: მცირედ მცადელი შეიღნო, რათა შევადე სენაკს ჩემს; მამან კვდრა ღმერთისა მამ ესე და გამოვიდა გარე, რომელსა ელოდნენ კრებულნი. ჟამსა ამას მოფრინდა ღირსი ღირს მათის ორბი ერთა, რომელსა ეწერა ფერხითა ორავულა დიდა, და შთამთავდო საშუალ მონასტრისა, რომელ ჭერეთა ცოცხალი იყო ორავულა იგი, მამან რქვა მამამან. აჰა

შვიდნო, მოგვიღონა თქუქსნ დემრმან ნუკეში, ჯიღლით და შუაგითი კბი და შერე ვისურთოთ, რომელ უთველი მადლობელი დ'თის კრებულნი ადის ვსნეს სიხარულითა, და ისურეს მადლობის შეშწირველთა დ'თისადმი.

129.

ქარუმისძე ონოფრესათვის.

ქარუმისძე ონოფრე იყო ერის კაცობას შინა სიმკდროს საქმისა მოუყარული და ამან მონასტერს შინა ინება წარსულად მოსალოცველად, ოდეს იხილა წმინდანი ესე ადგილნი, მაშინ წარმოსრულმან მისცა განკება სახლეულეთათა თვისთა და თვით იღუმალ მოვიდა გარესეთის მონასტერს შინა და აქმნა მონაზონი, და შერე რაოდენისაჲ ხანისა შემდგომად შთავიდა მღვამეს შინა დავით გარესჯულისას, სიდაცა ასიფლავია წმინდა იგი, და შუნ ჯუდეებით ჰსცხოვრებდა შეიდეულისა და ორმოცის დღისა მარხულებითა, და ესეცა შიაწია მადლოს სასწაულთ მოქმედებისას, და ესრეთ სიწმინდით დაასრულა ცხოვრება თვისა.

130.

იოსებ მოხვევსათვის.

იოსებ მოხვევე მღვდელი, ესე იყო ფრად სიწმინდის მოყვარე და შემარხულე, რომელ უთველგან განითქვა სათხოება ამისა. ესე ნებათა დ'თის ადვიდა შეინჯარის მთას შინა, კაცთაგან შუევალსა, და იხილა შუნ კარავი და აკვანა აზრამისა მამათ-მთავრისა, რომელ ჟურეთ არავინ აღსრულ არს მთას მას, და მოართო შეფესა ირავლის ნაჭერი კარავის მას, და ესეცა შიაწია საზომისა სასწაულთ მოქმედებისას და ესრეთ უფელისად დაიძინა.

131.

იოსებ კათოლიკოსისათვის.

იოსებ კათოლიკოსი (ხერხულიძე), ჯანდერის შვილი. ესე იყო ზირეკლად ანტონი კათოლიკოსისა, სიმღრთოთა წერადთა შინა გა-

მოცდილა, ხოლო მონაწიხებით სრული და დიდი სიწმინდის მო-
ევრე. ამან კეთილად დაძწესო კვლევსია თვისი და მერმე დუტკვა
სუფარი თვისი და ამას ადგიდის დავდა ანტონი ზირველი კათოლი-
კოზი. ესე იასებ წარვიდა კახეთის ახმეტას შინა და სცხოვრებდა
მუნ კარჭაშვილის სამყოფის ადგილს შინა, და იყო დიდსა ღუაწლსა
და ლოცვას შინა, რომელიცა მიწას სისწაულისა მადლსა შინა, და
მრავალნი სხუელნი განკურნა და ბრძანსც აღუხილნა თქალნი, და
ესრეთ სიწმინდით მოხუცებულმან სული თვისი შევედრა ღმერთს.

**სხუანი კვლევსიას მსახურნი მკაღობელ-მწიგნობარნი, ქარ-
თლსა და იმერეთსა შინა.**

ზირველი მკაღობელი ქადაქანიძე გიორგი, რომელი იყო გურიელი,
და რომელმანც იცოდა სრული ათას ერთი, ამან აღზარდა მრავალნი მკა-
ღობელნი და შულნი თვისნი. ამანვე აღზარდა მეთოდი რაჭვის ერისთვის
შვილი მდივანბუკი ქართლის, მჭკავისად მკაღობლობასა შინა თვისსა-
კერ სრული; იყო ჩინებული მკაღობელი: აესულა კანდელაკის შული,
გენატე და დამუა, თქროზირი და სხვანი ზირველნი მკაღობელნი
და კეთილად შემწეობის ნმათანი. ხოლო ქართლსა შინა კირილდე
მთავარ-ეპისკოპოსსა, ციციშვილი იოთამ, მკაღობელი დიმიტრი, გარ-
სევანასშული კოკია და სოლომონ, მეღვინეთხუცისშვილი ზაატა.
ესენი საკუთრად მეფისა ირაკლისა იყვნენ მკაღობელ-მწიგნობარნი,
და ისწაულესცა მრავალთა, და სხუანიცა მრავალნი, რომელნიცა უმაწ-
ვალნი კაცნი არიან.

ახალნი მიტროპოლიტ-ეპისკოპოსნი ქართველთა და იმერეთანი.

ბოდმელი (sic) მაყაშვილი იოანე აღზარდა ნათლის ცემლის მო-
ნასტერს შინა და მერე მეფისა ირაკლისკან დაიდგინა ბოდმელად,
ესე გამოცდილთა სამღრთით წერილთა შინა, მან იღუაწა კეთილად კვლევ-

სიას თვისს ზედა და აღუქმნს კარგნი შენობანი, დაუშუშავს ვეზხნი და კეთილად შვესიდა სამწყსოს თვისს.

მზგავსად ამისვე გელათელა გვეფთვამე გურიის ერასთვის მე, სიერძითგან ვადრე სიბურეღმდე სიწმინდის მოვევრე, სამთა შევევთა მსახურებელა, ესე იგი შეთვის სოლომონისა, კველქიანთა თვისთა კეთილად შემსკობელა, და მარხელთასს შინაცა ქებელა; ამის რაიმლისა მიზეზით მიეცა სანდურთა შევეს თვისთათან და შერეთ იწვო მსახურება უმადლესის კარისადმი თქმსნისა; გარნა შურათა ესეცა მოკლეებულ აქმსა სეკდრისკან თქმსნისა და მოკვეთებულ აქა.

ქეთათელადაც დოსითეოსა წერეთელა, კაცი ზეციოსნა და სიყ მართ (816) მოვევრე და განმსვენებელა, ესეცა დასვილ აქმსა და განტვიხულ უკრძალველობითა წამოვევანის დროს მკედართა მართებულთგან.

მოფარ-გნისკობისა ვაჯავამე, კაცი ღეთ-შემოსილი, და სიწმინდითა სრულა, რომელადც უოგელთვის ზნდის გლახკათა სიანის ქალაქს შინა სხვა და სხვა სენთაგან შეპურობილთა ვადრე ასის სულის უმეტეს.

ხოლო სხვანიცა არიან მრავალ ღირსი ქებისა, და გერეთეს 'ხაქარაა იმერელი, არხამხდრიტი გელათის, რომელადც აღზრდა ზნწავლას შინა ვეთამე წინამძღვარმან სთილის მტემლის მიხსტრისმან, ამან იღვწავს კეთილად და გააკეთა სტახიამ ზეგურა, შეწევითა ზურანა წერეთელის სლხიუხეგისათა და მრავალნი წიგნი დაუბეჭდა იმერთა, რომელი ვერეთ არა ქინდათ სტამამ იმერთა, და ესეცა წარმოვევანებულ აქმსა მდარას მიზეზისათვის რუსეთად.

134.

ახალნი მთარგმნელნი ქართველნი.

მთვის ძე დავით, მირიან, ავღლისშვილი, აღექსნდრე ჭავჭავაძე, გოდერძი ფირაღოვი, იოანე ბაზლიძე, სეგუნისშვილი გიორგი, ნიკოლაიზ წეგუნისშვილი და იესე მღვდელი, ძმს ამისი, და მახელ ფელაუნდოვი. ხოლო ასტრახანს სემინარიას შინა აღზრდილნი: აღექსნდრე მღვდელი და დეკანოზი ეახლარის ზეტრიაშვილი კახელი, ამისივე ბიძაშვილი მღვდელი აღექსი და სტეფანე, ტომოთეს შვილი

მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის.

გრაგოლ მღვდელი, იოანე მღვდელი ჭილაშვილი, სტეფანე ამასიძე, და ვასილი ამისივე ძმა, ესენი უცხოდ ზედმიწევნითი სამეცნიეროთა, და რუსულისა და ქართულისა ენას ზედა მშვენიერ შემთხუზველნი, და ამა უთველითა შთარტმნელთა ზემოსხენებულთა თავად-ახსნურთა მრავალი წიგნები გარდმოიღეს სხვათა ენათაგან ბუნებით ენას ზედა ჩეხსსა, და მრავალნი ამათგანნი არიან აწ მიცვადებულნი.

შენიშვნები.

ქართველთა მოღვაწეთა და მწერალთა შესახებ ვრცელნი ცნობანი სისტემატურათ დაწვობილნი უძველეს დროიდან ჩვენ არ მოგვე-
ხოვეს. ცნობილია მხოლოთ უკანასკნელი ტაბეი ვეფხისტყაოსნისა, რომელშიაც მოხსენებული არიან რამოდენიმე რუსთველის თანამედროვე და წინა დროის სურთ მწერლები. მკვიდმეტე სუვერუში არჩილ მეფემ და-
ნასა საჭიროდ გადმოგვა ჩვენთვის საინტერესო ცნობები შესახებ ცა-
მეტა „ძველთა და ახლთა საქართველოს მულაქსითა“, რომელნიც
დაცულნი არიან არჩილიანში. მეორამეტე სუვერუში ანტონ კათალი-
კოსში შვერისა ცნობები ქართველთა ძველთა სუვერისა და სურთ
მოღვაწეთა და მწერალთა შესახებ, დაწყო ასე თუ ისე სისტემატურ-
რათ, კალექსა და შექმნა თავის დირს შესანიშნავი წიგნი „წუობილ
სიტყვაობათ“ წოდებულა. უკანასკნელ ამგვარ შრომათ უნდა ჩათვა-
ლოს ეს ჩვენ მიერ ახლად გამოქვეყნებული „მცირე უწყება ქართველ-
თა მწერალთათვის“. ანტონს სტატეისა უსარგებლია ვედა ჩვენამდის
მოღწეულისა ზემოაღნიშნული ცნობებით. არჩილ მეფის ცნობები ჩვენს
ანტონს მოქცეულა აქვს მე-70 ზარგრაფში (გვ. 29), ხოლო ვეფ-
ხისტყაოსნის უკანასკნელი ტაბეს ცნობა მე-60—63 ზარგრაფებში
(გვ. 25—26). ვედაზე მეტად ანტონა სარგებლობს ანტონ კათალი-
კოსისა წუობილ-სიტყვაობათ და იმავე რაგით აღნუსხავს მოღვაწეთა
და მწერალთა სიას, როგორც ანტონ კათალიკოსის აქვს მოყვანილი-
(შუადრე ზარგრაფები ჩვენი გამოცემისა 2—54; 60—69 და ტა-
ბები წუობილ სიტყვაობისა 645—793; 695—805). ანტონის წიგ-
ნი წინ უდევს ჩვენს ანტონს თავის სტატეის დაწერის დროს და-

ხელმძღვანელობის მით. ზოგჯერ სთაურებიც ზარკრავებისა ისე იწყება ჩვენს დედანში, როგორც მოყვანილია წითილ სატყუარაში, მაგალითათ: „თვის შამისა ითანე ზეტრეკ ეოფილისა“, „თვის შამისა ითანე ფილისოფოსისა“ და სხვა. ასეთი ფორმები ჩვენ არ დაგვიცავს ზემოთ, ვინაიდან დედანიდან ეოველითვის არ იხმარება. ამ გვარათ ზირველი ნაწილი ხსენებული სტატიის შემტეს შემთხვევაში დამყარებულია ცნობილ წყაროებზე, მაგრამ აქც ბევრი ასეთი ცნობებია მიმტებული, რომელთაც ზემო აღნიშნულ წყაროებში ვერ ვხვდებით. ასეთია მაგალითათ სანტურესა დეკენდა დავით აღმაშენებლის რქოსან ცხენზე (ახ. გვ. 3), დეკენდა ითანე ფილისოფოსის ჭიშკამელის შესახებ (გვ. 14), ცნობები ქრისტიანულად ოსად წოდებულის შესახებ (გვ. 16) და მრავალნი სხვანი. რასაკვირველია, სტატიაში თვალსაჩინო შეცდომებიც მოიპოვება და მრავალი საკვლეო ცნობებიც, მაგალითათ, ძველია მწერალითა შორის ავტორი უჩვენებს დილარკეთს, რომელსაც მანწერს დილარიანის შეთხზვას (გვ. 25), მხოლოდ ვეფხის ტყაისნის უკანასკნელი ტაქების მიხედვით დილარკეთი მწერალი ვა არ უნდა იქოს, არამედ გმირი ზოქმა დილარიანისა. მისაღება არ არას ავრთვეე ახსნა, ვითომც სატყუა „ზეტრიწა“, წოდება ითანე ფილისოფოსისა, წარმოსდგებოდეს ბერძნული სატყუიდან „ზეტრა“-ქვა (გვ. 14). კვ შეტრი სხელი წარმომდგარაა მონასტრის სხელიდან ბოღვარაში, სდაც ითანე მოღვაწეობდა. არ ვიცით ავრთვეე, რამდენით მართალია ცნობა, ვითომც აკობ შემოქმედელს დეილამიურრანა გაქაქისოს“ (გვ. 29). ამგვარი საკვლეო ცნობების მაგალითები საკმაოდ მოიპოვება.

თუ ზირველ რხხვეარი სტატიისა ისე თუ ისე დამყარებულია ცნობილ წყაროებზე, შეორე ნახევარი (გვ. 29—55) მთლიან ავტორის კვთვხის და მის მიერ შეკრებილს, ნახელს და კაკობილს ცნობებზე დამყარებულია. ამ შეორე ნახევარს შრომისას დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან მრავალ ახალ ცნობებს გვაძლევს ქართული კრის მოღვაწეებზე განურჩევლად ტომისა და სარწმუნოებისა. მეტადრე საყურადღებოა ცნობები ანტონ კათოლიკოსის მოწავეუბზე, რომელნიც მსწავლებლათ მოაქციან მოელ საქართველოს: ვინ დუთის შეტყველების მსწავლებელი ეოფიდა, ვინ ფილისოფოსის, ვინ კალობისა, ვინ ქა-

დატებისა და სხვა. რასაცვირვულია, აქედ ლეკებდარული ხასიათისაა. ტანილი ზოგერთ ცნობებში, მაგრამ ეს ლეკებდები ავტორს არ შეუთხზავს, არამედ ხაღხისაგან აქვს გაკონილი, და ეს ლეკებდები ხშირათ კარგათ ხასიათებენ მოლკაწევის და ხაღხის მებედულობას და აზრს მათზე. სამწესართთ სტატიაში არ იხსენიება არც ავტორი, არც დრო ამ საინტერესო შრომის დაწერისა ამიტომ სხვა არა დაგვრჩება რა, უნდა ვვინდეთ სტატიის შინაარსის მიხედვით დაახლოვებით მაინც გამოვარკვიოთ დრო დაწერისა და ვინაობა ავტორისა. დაწერის დროს გამოხარკვევით სავაია აღვნიშნოთ, რომ სტატიის მიხედვით ცოცხალი არის ანტონ II კათოლიკოსი, რომელიც, როგორც ვიცით, გადაიგვალა ნიჭი-ნივგოროდში 1827 წელს. ამ საბუთით სტატია დაწერილი უნდა იყოს 1827 წლამდის. შეიძლება მხრით სტატიადან სჩანს, რომ დოსითეოს ქუთათელი წერეთელი დასჯილია რუსის მთავრობის მიერ, ესე იგი კატახანილი რუსეთის და კარდაცვლილი გზაში (გვ. 54), ხოლო ეს მოხდა 1820 წელს 8 მარტს, დოსითეოსი დამარხეს ანანურში. ამის მიხედვით სტატია არ შეიძლება დაწერილიყო 1820 წლამდის ამ გვართ სტატიის დაწერა უნდა მომხდარიყოს 1820—1827 წლებს შუა. ეს დრო კიდევ შეიძლება შემოკლდეს, რადგანაც სტატიადგან სჩანს, რომ ხინის ეპისკოპოსი ანტონი ფაფავაძე ჯერ კიდევ ცოცხალია (გვ. 54), ხოლო ანტონი გადაიგვალა 1822 წელს. ვარდამქსნის ერისთავი, შარკელ ექსარხოსათ ნაშეოფი, როგორც სჩანს, ცხოვრობს ზეტერბურგში (გვ. 32), ხოლო ჩვენ ვიცით, რომ ვარდამი 1825 წლამდის ცხოვრობდა ზეტერბურგში და იყო სინოდის წევრი. ხოლო შემდეგ გადავიდა მოსკოვში დანილოვის მონასტერში, ამის მიხედვით შრომის დაწერა შეგვიძლია დავსდვათ 1822—1825 წლებს შუა.

სტატიის დაწერა ავტორს შეკვეთილი უნდა ჰქონდეს რომელიმე რუსის ს.მ.რთველთა წარწახებული შირისაგან, ანუ წარმოშადგენელისაგან, ანუ უმაღლესი დაწესებულებისაგან. ამით აიხსნება ხშირი მიმართვა ავტორისა: „ბრძანებითა თქვენითა მოწოდებული ქსენოფრობის აწ მოსკოვის მინა“ (დოსითეოს ფიცხელაური, გვ. 49), „თქვენ მიერ შილი არხიერობაჲ კვესისის მთისა“ (ibid); „თქვენ

მიერ ექსტორია იქმნა და მოყვანებული როსიად“ (ანტონევიძე, გვ. 31); „და აწ არს აქა თქუქნიანა“ (ყარღაძე კვისკობი, პირველი ექსარხისი, ქსნის კრითაჲ). „და წისქვილნი, რომელიცა განუედა თოფილაკტემ (ექსარხოსმან), თქუქვან დადგინებულმან“ (ეფთვიში წინამძღვარსა, გვ. 37); „და ბატონიცა მიიღო თქუქვან“ (იოანე წიღენელ კბასკობიშმან); „და აწ თქუქვან განწყებულთა კახეთს სკოლასა შინა მოძღვრად (ზაქარია ღალიხანაშვილი, გვ. 43); „რომელიცა აწ თქუქვან დადგინებულ არს მოძღვრად სკოლასა შინა ქართველთასა“ (იასტოს ურასტიშვილი, გვ. 41); „და ესრეთ აწცა შრომისა შინა არს, ვითარცა თქუქვან უწყით საქმენი მისნი“ (ვაის თაფაშვილი, გვ. 31).

უველა ეს ადგილები ცხადთ მოწმობენ, რომ ავტორი მიმართავს რომელსამე უმადეს წარმომადგენელს რუსის მთავრობისას, რომელსამე უმადეს დაწესებულებას. მართლაც, ექსარხოსის დანიშნა და სხვა მოხელეების განწყება იმპერატორის სახელით ხდება, მაგრამ რომ ავტორს თვით იმპერატორი უადეს სახეში, ერთხელ მაინც მოიხსენიებდა თავის ტიტულით, ამიტომ უფრო სარწმუნოთ მიგვაჩნია და ჩვენ გვგონია, რომ ცნობებს შეკრება ქართველ მოღვაწეების შესახებ ავტორისთვის უნდა მიენდოს, ან სინოდს, ან სინოდის წარმომადგენელს, თავუდომარეს ან იმერ-პროკურორს; ასეთი მოსახრება მით უფრო მისაღებია, რომ ფრაზები „თქვენ მიერ განწყებული“, „თქვენ განდგინებული“, „თქვენ მიერ ექსტორია ქმნილი“ და სხვა ეხებათ მართა სამღვდელთა ბირებს, რომელნიც სინოდის განკარგულებაში იყვნენ.

ავტორი ჩვენი სტატიისას ასე თუ ისე დამოუკიდებელი კაცია, ის გაბედულად და თამამად ამბობს, რომ ანტონ II კათალიკოსი, დონსიუოს ფიცხელაურა, დონსიუოს ქუთათელი, გულათელი ეფთვიძე, გურიის კრითავის ძე, და სხვები, უფლად დიარსნი მოღვაწენი, უსამართლოთ და უდანაშაულოდ არიან დასჯილნი მთავრობის მიერ, რომ მთავარ-მართებელი რტიშხვეი მოქრთამე და განუძლიშული კაცი იყო, რომ თოფილაკტემ ექსარხოსი უსამართლოთ მოქმედებდა და სხვა. ავტორი ამას გარდა, რაგორც ეტყობა სტატიის დაწერის დროს სიტყვობებს შეტერებურში; ის განვიითარებუ-

და კაცია ქართულს მწერლობაში, მაგრამ ცხადათ ეტეობა ახლად შეთვისებულას რუსული ენისა: ავტორი სმარათ სმარობს რუსულ ტერმინებს. ვინ უნდა იყოს ეს ზირა? ჩვენი აზრით, ეს თეიმურაზ ბატონიშვილია, შეფის გიორგი შუთარშეტის ძე. ეს იყო ამ ვამად საუკეთესო მცოდნე ჩვენი წარსულისა, ის იცნობდა და თანამედროვე იყო მეფრამეტე საუკუნის დასასრულის და შეცხრა მკეტე საუკუნის დასაწყისის მოღვაწეებისა, ის კარგათ იცნობდა როგორც ქართლ-კახეთის წარჩინებულ ზირთ, ისე იმერეთისს. და ამ ვამად მას შეთვისებულა ქქინდა რუსული სწავლაც და თავის შრომებში ხშირად ხმარობდა რუსულ ტერმინებს როდესაც დავით რექტორზე კვადღეს ცნობებს, ავტორი ამბობს: „შეცა ვიუვ მასთან რიცხეთა შორის მოწაფეთასა“ (გვ. 32), ჩვენ ვიცით, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილის მასწავლებლათ შირთლა დავით რექტორი იყო. უკანასკნელ პარავრადში ჩვენი სტატისის ჩ.მოთველიდა მწერალი ბატონიშვილები და თეიმურაზი გამოტოვებულა. არა ვკანებ, სხვა რომ იყოს ავტორი სტატისის, თეიმურაზი არ მოესხენება მწერალ ბატონიშვილების რიცხეთა შორის. ავტორი ჩვენი სტატისის არ არის კამოთვილი ბატონიშვილის ვახუშტის ისტორიისა, მას კილიანი სიტყვებით ახსენებს, ბატონიშვილად არ უსმობს, არამედ „ბუშს“ ეძახის („ვახუშტი ბუშისთვისა“, გვ. 47) და ამტკიცებს, რომ ვახუშტამ თავის ისტორიაში შურათ დაშვირ კახთა შეფეება და აამილდა ვახტანგ შვექისის შთამომავლობა, როგორც ვიცით, ასეთი აზრის იყო ვახუშტის და მის ისტორიის შესახებ თეიმურაზ ბატონიშვილი. უველა ზემო მოყვანილ საბუთების მიხედვით, ამ ახლად დასტამბულს საისტორესო „მცირე უწყებას ქართველთა მწერალთათვის“ ჩვენ მივაწერთ თეიმურაზ ბატონიშვილს და მის დაწერის დროთ დავლებთ 1820 - 1827 წლებს.

დასასრულ უნდა შევნიშნოთ სკირთა მიინახოს ამ სტატის დედანი, ვინაიდაც ჩვენი ხელნაწერი ვერ არის რიკიანად კადმოწერილი და შეიძლება კიდეც აკლდეს ან სხვა რიკათ იყოს პარავრადები დაწოთილი. ამის საბუთს კვადღეს შენიშნება სტატისისა: „წმილის ამის იღარიონის კახისა ცხოვრება ზეთაც მოკახსენეთ“ (გვ. 8); „ცხოვრება ღირსისა ამისა იოანესი ზემოთაც

მოგახსენეთ“ (9); „ღირსი მამა კეთილმე ათონელი ზემორენ შო-
 ტახსენეთ, თუ ვითარ იქმნა მეცნიერ“ (9). არც ერთ შემთხვევაში
 ამ პირთა შესახებ „ზემოთ“, სხვა ადგილს, სტატიაში მოხსენება არ
 მოიპოვება. ადვილათ შესაძლებელია, ამ სტატიის დედანი და მისი
 რუსული თარგმანი დანული იუოს სინოდის არხივში, ან რომელიმე
 მე სხვა არხივში პეტერბურგში ან მოსკოვში.

ე. თაყაიშვილი.

ყანჩაეთის ცუკუის სახარება და მისი მინაწერები *).

1908 წელს ზაფხულში ქსნის ხეობაში მოგზაურობის დროს ჩვენ გავმინეთ სოფ. ვანხეთში ტუავის სახარება, რომელიც ეს-
ლა ინახება სოფლის მატარა კვლესიაში, სოლო წინეთ ჰეგონებია
ძველ კაბენის მონასტრის ვანხეთის მახლობლათ. ეს მონასტერი ეს-
ლა გაუქმებულია და ხელ-ხელა ინგრევა უმეტრობის ვაშთ. სახა-
რება, 24×17 სანტიმეტრი, დაწერილია მშვენიერს გრატზედ
ნუსხა ხეგურის ხელათ ორ სვეტად. თითოეულს სვეტში 23 სტრი-
ქონია. ედა ხასა აქვს ტუავ გადაგრული. ტუავს ზემოთ წინეთ მი-
ტედილი ჰქონებაა ქანდაკებანი ვერცხლის ფურცლებია, როგორც ეს
ტბეთის სახარებას აქვს, მაგრამ ესლა ეს ვერცხლის შესამოსელი
ანუ ედების ვერცხლიანი ზედა ზარები აღარ არის, დაჩენილია
მხოლოდ აქა-იქ ვერცხლის მატარა ღურსმუბია, რომლებთანაც ქან-
დაკებანი ხელფურთი ვერცხლის ფურცლებია უოფილა დაშარებუ-
ლი. სათარუბი ნაწერია წითელის შეღებით, ტექსტი შავით. ფურ-
ცლების სათვლავი რვეულებზეა ჩაწეხები ასო მთავრულებით. სულ
31 რვეულია, თითო რვეულში რვა ფურცელია. მთელ წიგნში 259 ფურ-
ცელი არის. ხელნაწერი შემკობილია ოთხთავუ მახრობედის ფერადანი
და კარგი სახელავი სურათებით, რომელნიც ჩვენ ფოტოგრაფიით
გაღმოვადებეთ. წარწერება სურათის, ესე იგი მახრობედების სახე-
ლები, ბერძნული აქვს. სახარება იწყება ევსების წერილით კვი-
რიანესთან. ეველა სახარებას წინ მიუძღვის ნუსხა თავებისა, შემ-
დეგ მახარებელის სურათი და შემდეგ სახარების ტექსტი. ბოლოს
დართული აქვს მშვენიერად შედგენილი: „ზანდუკი სახარებისა, სა-
ძიებულისა: და სწელიწადოა“ (ფურც. 243—259). ეს ზანდუკი

*) ცნობები ამ სახარების შესახებ მოყვანილი აქვს თ. კორდანიას
(ქრონიკები, II, გვ. 172), მაგრამ მინაწერებიდან სამიოდუ აღუნიშნავს
და ზოგ შემთხვევაში იგიც შეცდომებით.

და საძიებელი სხვა ხელით არის ნაწერი, ვინემ ტექსტი. არის სახარება დაწერილი არა სწანს, ხოლო ხელის მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ დაწერილია არა უდრეს მე-XII საუკუნისა და არა უკვიანეს მე-XIII-ის, ასე რომ სახარება მე-XII—XIII საუკუნისაა. საძიებელის ბოლოს დაგულია ძველი მხედრული მიხაწერი, როგორც საფიქრებელია, მე-XIII საუკუნისა:

:ქ: თითთაუი: ესე წ დაი განმანათლ-

ებელი: ზდამის ტომთაი: მე ბასილი:

:წ: მწმან: შევმოსე და მოვტევეც:

ღვცა ვვთ სემთს: დ'სათუი: -

...: წ: მწმან: "უნდა ნიშნავდეს „ფეხსუთის შავან-კმისგო-ზოსმან“ როგორც შენიშნული აქვს თ. ჟორდანიას (ქრონიკები II, გვ. 172). ეს წარწერა ჩვენ ფოტოგრაფიის საშუალებით კადმოვიღეთ.

ეველა თავისუფალი ფურცლები სახარებისა და სწორად არმიუბინ საესეა სხვა და სხვა მანაწერებით. ვისაც რა შეუწირავს კაბუნის კვლესიასათვის, ეველა აქ დაუწერა, ასე რომ ეს მიხაწერები კაბუნის კვლესიის გუგართა კრებულაა. ჩვენ მოგვეფხვს ეს გუგარები შეძლებისამებრ ქრონოლოგიურის რიგით, მართლ წერას ვიცავთ დედნისს და ატრეთვე უმეტეს შემთხვევაში ნიშნებსაც.

1. პირველი ფურცლის მეორე გვერდზე ხუცური მე-XV—XVI

საღუენის ხელით:

სხლო მწმის და ძის და სღი: წს შემაღგლომბთ: ხტის
ორვისით და: ცსმსხს ღმ მ: მობღსთ: ესე დაწრლ: მოგაკსნ: თქენ.
ბტრონთა: მღდელთ და მოძღრთ და კრბულთ: კანის ვიხებთ მე
ბიღქს: ათრს ძემა: მას ვმას იღეს უნწელ. ხრანსს: აწოიეს და
მეჭმარ: და თქენ ჟაჭ: მუსრღაგდგ: შმტეხწე: მიბითქთ და მოგვიდე.
ვნაკი: ოგომურღსა: თავს: მიწა ბურკულას: ძისცხ: სხუადი: მ-
ქონდა აწ გიბღნიეროს: ღთ თქნ მონასტრსა: კრბულთა: რო-
მელი აწ ხარბ: და შმდგმ: მათავლ: ხრთ ვერს: შგნელოს ვრ
მარტონმა და ვრც ნმის გარს კრმა ამა: და რომე მეც ნსეიდა და
მქონდა. აწ ვრც რა შგნელოს ჰრსხეს მ: ხტი ორვისის და გეს-
მანს: ღთმობილი: დამმტეგბლხ: ღმმა აკურთხეს: ამისნი: მოწ-

მენი. არიან: ანორას: ძნ კრშიმ: და ზეტრეს: ძე: ჩიტა კსბურს შუ:
 ინონა: მე ჭოდლას: ძესა იონათს დამაიწრდა. და მოწამუნა ვრ.

შეუმოკლებლად ეს წერილი ასე უნდა წაეკითხოთ:

სახელითა: მამისა და ძის: და სულის წმიდისა, შემდგომ-
 ლობითა ხატისა ოროვისითა (ორაისისთა) და კეს. მხაიას ღმრთის
 მშობლისათა, ესე დაწერილი მოგახსენებ თქვენ ზატრონთა მღვდელ-
 თა და მოძღვართა და კრებულთა კაპენისა; ვინებეთ მე ბილქან
 ათარის ძემა (ათარის ძემა?) მს ვამსა, ოდეს ვანხელ ხა-
 რასანს (ხორასანს) აწვიეს, დაშეჭირა და თქვენ ვაჭუ-მუზარადი
 გდექ (=დაგდექ), შემოგვხვექ. შიბოძეთ, და მოგვიდე ვინაჲ
 ოგომურისა იავსა. მიწა ბურკულას ძისა გან ხსივიდი შქონ-
 და. აწ ტიბენიეროს ღმერთმან თქვენ მონასტრისა კრებულთა, რი-
 მული აწ ხართ და შემდგომად მომავალი ხართ. ვერავინ შეგა-
 ცვალოს, ვერ ზატრონმ: და ვერც ჩემის გვარის კანმა, აზად რი-
 მე შეც ხსივიდი შქანდა. აწ ვინც რა შეგაცვალოს, ჭრისხავს მას
 ხატი ოროვის: (ორაისის) და ტეისმხაიას ღმრთის მშობელი, და-
 მამტიციტებელი ღმერთმან აგუროხეს. ამისნი მოწამენი არიან ან-
 თრას ძე გერშიმ (ანუ გურშიმ) და ზეტრეს ძე ჩიტა
 კასბურის ძე ინონა. მე ჭოდლას ძესა იონათს დამაიწუ-
 რია და მოწამუნა ვარ.

2. მეორე ფურცლის პირველ გვერდზე მხედრულის ხელით
 მე-XV—XVI საუკუნისა:

ქ: სახელითა: სამშნათობაერთა: ღმრთთა: შეოხებითა: ეოვ-
 ლად: წმიდისა: ღმთის მშობედისათა: შეოხებითა: დათავსებობითა:
 ულთა: წმიდათათა: რნი: საეკურიოტან: სათხო: ეუუნენ: უფადსა: ჩენ-
 სა: იესოს. ქრისტესა: დაგაწერთ: დაწერილი: ესე: მე. მიქელის-
 შვილმა: შიპაიმა: და ჩემმა: მეუღლემ: როსოდან: და ჩემმა:
 შვილმა: აფთარმა: დაგდეკით: ტულოშულთა: ვინაჲ: მშიდა
 ძისაგან: ნუიდა: სარგისისგან: და დათაისაგან: ეოვლი-
 სა: კადისა: მოუდეგარი: ჩენისა: სოდისა: სმლონეველით: მოვასე

ნეთ: მონასტერსა: და კრებოლსა: და: შეკვიკეთეს: ადაზი: დღეს
 ნიკოლოზობასა: რაისაღენიგა: მწირველი: იოს: თო მას დღე-
 სა: ვერ წირვიდეს: მეორესა: დღესა: წირვიდეს: და ვინც: ესე:
 დაკლოს: დაძვავადების: [სუ]ქელსა: ქრისტაიანეთასა: ვინ გაკო-
 თოს: დ'ნ: აკურთხოს:

3. მეორე ფურცლის მეორე გვერდზე იმავე ხელით:

ქ: სახელითა: სამნათობაურისა: დთისათა: შეოხებითა: უო-
 დაწმიდაისა: დთის: მშობულისათა: შეოხებითა: და თავსდებობა-
 თა: უოველთა: წმიდათა: რემუნია: საუკუნითგან: სათნო: ეუენეს:
 უფადსა: ჩენსა: იესოს: ქრისტესა: დაგვიწერეთ: ესე დაწერილი:
 ნებ: მიქქელის შვიდმა: ბასილმა: და: ნიკიანმა: და: ნი-
 კოლაოზ: და: გიორგი: ვიუიდეთ: ასლას ძისაგან:
 ვერაი ადალითა: წვენიათა: საქაიხელით: მას: ჭამსა: შიგა: იდეს:
 დედა-მამია: შეიდასა: ჭეიდა: გაკვიკეთეთ: საბობასა: დღესა: ადაზი:
 თხთავე: ძითა: ჩენისა: სოლისთა: რაიზომიგა: ხოცესი: იეს:
 ჩენთის: შეამოსებოდეს: მონასტერსა: შიგა: და თო მას: დღე-
 სა: ვერ წირვიდეს: მეორესა: დღესა: წირვიდეს: და ვინ-
 ცა: დაკლოს ჩენთამგა: ცოდვათათის: გაკითხვის: ვინცა: ესე:
 ჩენა: განენილი: შეტიფელის: შემგა: იგვადების: სუქელისგან:
 ქრისტაიანეთისა: და: ნესტოს: და ოროგანესმგა: თანა არის: სამ-
 კადრებელი: სოლის: მისისა: და ვინცა სროლ: ქმას: დმერთ-
 მან: აკურთხოს: და თუ ვინ: ჩენისა: გარისა: იოს: თანა: და-
 კახდებოდეს: შე: ჭოდლას (ჭოდლასი) ძესა: დოკას: დაშიწრთა:
 ვინც: შენდობასა: უოფდეთ: დ'ნ: შეკინდენ: ვითა: ამას: წიგნსა:
 შიგა: სწერია: ასრე მკვადრად: შიგაკსენებთა:

4. მეოთხე ფურცელზე ხეცურათ მე-XVI საუკუნის ხელით:

ქბ: დწლი სწრველთა. წწროა ცხორებისა. და იქნებებს მკურ-
 ნლად. და იქნებებს აღწვეწულ. კიბე. სმწროთა. იბრებდინ
 ტძარო. დწს მშობლისო გესმანიაო. დ'დდ ვოთ მორწმუნო
 გ'ანბრლ. წესთ მთ'ვრისა თ'ა და ვიტყოდეთ: „ბ'ნ სხარულეწ'ნო

თხ შნ თწ. რწ მოსცემს ს'ფელსა შნ მრ დიდსა წუ'ლობასა?

ნებითა და შეწვევითა დნსათა და უშეტესად კურთხეულისა დე-
ლოფლისა ჩუენისა დნს მშობელისა მარადის ჭაღწულისა მარამისათა.
ესე უკუენისა მდე უამთა ტასათევებადი (sic), მდირე შესწირავი შე-
მოგწირეთ ჩუენ ძე მან ქუტნი ფნეველისა მან, კრისთავთა
ერისთავთა მატრონმან იასე და თანა: მეცხედრე მან ჩუენმან
მატრონმან რო დამ და ძეთა ჩუენთა ღარტუტ ღმან და ქუტ-
ნი ფნეველ მან ცოდვათა ჩუენთა შესანდობლად და ძეთა ჩუენთა
სადდეტქლოდ. ჩუენთა მამათაგან სსსოებითა აღშენებულსა კაბენს
ტესმნიისა დნს მშობელსა კაბენს ჭირღინულისა მამული კუამდი
ერთი თეველორ¹⁾ მითათა, ბართათა, წუღითათა, წისქუღითათა და სს-
სახღვითათა და სეფეობითათა, ასრე რომე ჩუენგან არა სათხოვარი და
არა გამოსადეგბი არა გუთხოვებოდეს რა ღაშქარ ნადირობის შეტი.
ვინტა და რამანტა კაცმან ამა ჩუენგან შეწირულსა კელ ჭუოს შლად
ან შეფემან ან დედუფაღმან, ან ჩუენის გუარის კაცმან, ან მატრო-
ნობითათა, ან კელოსნობითათა, რისხავსმტა წმიდაჲ ღმრთის მშობელი
ტესმანისა და უოვეღინი წმიდანთა დნსანთა ზეცისანი და ქუენისანი.
გამთავებულნი დმურთმან აკურთხნეს. *

ნ. მეშვიდე ფურცელზე მხედრულის ხელით მე-XVII საუკუნისა:

ქ: ნებითა: არსებად: და: უსაბამოსა: და: უსრულებელისა:
მღთისა: მამა: მისა: ძისა: სულისა: წამიდისათ: მინადობითა: და:
შუამდგომლობითა: უოყლად: წამდისა: მღთის მამობელისათა: მარ-
დისა: ჭაღწულისა: მარამისათა: თეავსა: მდებობითა: და: მოწამო-
ბითა: და: შუამდგომლობითა: ასრე: რომ: მოგაუიდე: მე: მამუ-
ნი მ: მარკოზა: შვიღმან: ჩემი: აღადი: ნსუიდი: მამული:
ჭადისა: ვენაკი. გაძულთა კრას (კარსა): მიწა: შენა: მასარკებ-
ლის: შვიღასა: დემეტრეს: ჭორმელი: შვიღას-
სა: ბასიღასა: ძაბღასვიღასა: მითსა: სომინა-

¹⁾ ეს სიტყვა ზემოთ დაწერილია სწვა მელნით.

²⁾ წაწერა ბეჭდისა გადახულია.

შვიდს: გიორგისა: ვაშაბაძესა: ზავდეს რომე: მოგიცით: ფასი: სრული რასაცა: ზემა: გული: შავჯრ-
დებოდა: ნახევარი: ფასი: მოგიცია: ნახევარზედა: ზემსა: სულისა:
საღმბოდა: დამიდვია: ამაღლებასა: დღესა: ერთი: ცხვარი: დამიკა-
ღითა: ერთი მღვდელი: შამიმოსეთა: ამისა: ბოლო: ზემოთა: წე-
რი: (ზემოთ ბოლო სწერია მე-4 ფურცელზე იმავე ხელით): რიანს:
ამისნი: დამხდომნი: და: შუმდგომელნი: თენიერ: დემერთი: და:
გესმანისა: მღთისა: მშობელი: კაცთაგან: ერთობიანი: უხსენებნი:
ვინცა: და: რამხნა: კაცმან: ანუ: დიდმან: ანუ: მცირემან: ანუ:
რჯულანამ: ან ურჯულანამ: შემცა: იცვლების: რჯულისა: მისის
ქარისტანეთსა: აქმან შენდება: მასა დღესა: განკითხვისას: ვინცა:
ესე: წიგნი: გატეხოს: შამალოს: მასამცა: რისხეს: დემერთი:
და: უოველნი: მისანი: წამიდან: ზეცარანი: და: ქვეყნარნი: მე:
გვდევანსა: დამიწერია: და: მოწამეც: ვარ +.

6. მე 119—120 ფურცლებზე ზეცურათ მე XVI—XVII საუკუნის ხელით:

წ: სხელითა დაუსამბოსა ღრისათა, მამის ძისა და სულისა
წმინათა, მეოხებითა უოველად წმსა დედოფლისა ჩნის ღმს მშო-
ბელისა და მარადის ქალწულის მარიამისათა, ძლიერებითა ზატო-
სნისა და ცხოელს მეოფელისა ვურისაგათა, წმიდათა ზეცისა ძღ-
თა ანგელოზთა და მთავარ ანგელოზთა მიქელ და გაბრიელისითა
და ცსრათავე დასთა ანგელოზთა, წმიდისა და დიდებულისა წინას-
წარ მეტეფელისა წინა მორბელისა და ხთლის მგემელისა ითანესი-
თა, ითანე ღმს მეტეფელისა და ითანე მახრობელისაგათა, წმს და
უდ ქებულთა თავთა მოციქულთა: პეტრე და პავლესითა, თავსმდ-
ბობითა, მანდობითა, წყალობითა და შუმდგომლობითა უოველად
წმსა ღმს მშობელისა გესმანისათა და ხატისა ორბისისათა, ამ
თხზავისა მადლითა და ამ უოველთა ამ წიგნსა შინა წერილთა
წმიდათა მადლითა და თავსმდებობითა, ესე უკვე ვამთა განსთავებუ-
ლი წიგნი დაგიწერეთ და გიბოძეთ ჩნ რატის შვილმან
იოანე (იქ) და ჩნმან მეუღლემან სინდუსტი თქვენ მახ-
მანის შვილთ: ტატისა და შენთა შვილთა დემურასა, ქა-

მ ა ლ ა ს ა და მ ა რ ქ ა რ ს ა, ასრე და ამა ზირს ზედა, როდეს უშვილონი დაურხით და ე რ ი ს თ ა ვ ი ს ე რ ა ს ტ ი ს ა გ ა ნ მ ა მ უ ლ ი და სასახლე ვიეიდე, სასლკარი და ჭურმარანი ი შ ს ა ნ ა ს შ ვ ი ლ ი ს და ვ ი თ ი ს ე უ ლ ი და ვ ე ნ ა ვ ი ე ნ დ რ თ ი კ ა ს ე უ ლ ი და ა მ ს ა რ და ვ ს უ ე რ დ ი თ და ო რ ი ს ა ქ ე ლ ბ ა ქ ე კ ი დ ა ვ ე მ ა ბ ო მ ა. მივერ ამისთვის ე რ ა ს ტ ი ს ე რ ი ს თ ა ვ ს ა ე რ თ ა გ უ ლ ა ს ზ ი რ ი თ უ ა ლ მ ა რ გ ა ლ ი ტ ა ნ ი, ერთი მძიმედ ოქრო ქსოვილი ატლასი, ერთი მაშრაში *) ვერცხლისა. და მამული ესე მიეიდა, კაცი ჩუმი მკვდრი ემა არის შევწირე და მოვაკსენე გესამანისა ღწს მშობელსა სულისა ჩწისა სა-ლორცველად და დავსდევით ორი ღატრა სახთელა და ერთი ჩარეჭი სიმუქელი, სხვაჲ არა ვეთსავეობდეს რაჲ არცა ე რ ი ს თ ა ვ ი ს ა გ ა ნ და არცა ჩწინისა სახლას კაცისაგან და ვინცა ესე ჩუენგან მოცემული წიგნი შეეცევალოს და არე ხატისა სახთელ საკმელი მო-გაშლევინოს, შემცა იცვლების რჯულისაგან ქწანეთასა, რისხავსმცა ღმერთი და გესამანისა ღწს მშობელი და ამა ოთხთავსა შინა აღ-წერილნი წწნი ღაწწნი, ა მ . ნ .

7. მე-188 ფურცლის მეორე გვერდზე ხეუროთ მე XVII — XVIII საუკუნის ხელით:

სახელითა ღწსთა და ამა ოთხთავსა შინა აღწერილთა წწა მ ა - დ ლ ი თ ა თ ა, ესე წიგნი მოგაკსენეთ ჩუენ რ ა ტ ი ს შ ვ ი ლ მ ა ნ ს ე - ფ ე დ ა ვ ლ ე და ჩემთა შვილთა ბ ა ი ა დ უ რ და შ ა ლ ვ ა ე ო ვ ლ ა დ წ მ ა დ ა ღ წ ს მ შ ო ბ ე ლ ს ა გ ე ს ა მ ა ნ ი ს ა ს ა, ასრე რომე შემოგწირეთ მიწაჲ ა ს ა თ უ რ ი ს ხ ა ნ ვ ა ლ ი ა ს ა ნ ა ს კ ე ვ ს გ ა მ ო ღ მ ა თ ზ გ ა ს ქ ე ლ შ ე - თ ი, მიეიდა ჩემითა საქთლწიანა (sic). ს ე ფ ე დ ა ვ ლ ე ს და მის მკუდლესა მკუდლს ღმერთმან; მასთა შვილთა მკუდლეს ღმერთმან, ბ ა ნ დ უ რ ს და შ ა ლ ვ ა ს მ კუდლეს ღწ, ამინ. მათსა მკუდლე-თა გ უ ლ ა ნ შ ა რ ს ა და ა თ რ ბ ი ს მ კუდლეს ღმერთმან: ვიხე მე-გვერდლოს, გესამანის ღწს მშობელა, მენ რისხავდა.

*) მაშრაფა არაბ.—ღოსტაქანი.

8. მე-189—190 ფურცლებზე მხედრულის ხელით მე-XVII—XVIII
 საუკუნისა:

ქ. ნებითა და შეწევნითა მხთისთან, მამითა, ძისთა, შუა-
 დგომლობითა ხატის ორბაისისთა გესმანის მხთისთა შობელისთა
 დაციწრეთა თაქვენ კრებულთა ხელთა ერთა შირათა კამუნელათა,
 მოგვიდე კ რ ა ე და ს ზ ა ვ რ ი (ზვარი) მოუდევრი ჩემი მამული აღა-
 ლი ნახიდი (სიღ). ავიდე ფასი სრული, უწინაჲ შემოწირული იყო
 ჩემკება გესმანის მახთისა შობელისთაიან მ ე ს ე უ ე დ უ ვ ლ ე ვ ს
 შ ვ ა ი ლ შ ა შ ა ნ შ ე შ ა და ჩუმა შეუდღემა თ ა დ უ კ ა შ ა,
 შაკაიღმა ჩავენმა რ ა მ ა ზ, ტ ი ო რ ტ ი შ ა. ვინცა და რამც კც-
 მა ესე ჩეხი შოსხიდული (სიღ) მამული შემოწირული გესმანის მახთის
 შობელსა შეტიცვლოს, ჟულის ქარისტანობისგნა შეტიცვლოს, რის-
 ხვსც შამა ძე და სული წამაიდა, ხატი ორბაისის, მერმე გესმანის
 მახთისშობელი, ცხრნივე დასნა ანგელოზნი, რანიცა წამიდიანი ხა-
 ტნი გესმანის მახთის შობელში არიან, რანიცა წამიანდანი ამა სვი-
 ნაქსარსა შინა აღწერილ არიან, რაც ამა ოთხთავსა შიგა აღწერი-
 ლა არიან, გამათავებელი ღმერთმან აკურთხოს + + +.

 9. უკანასკნელ მე-229 ფურცლებზე მხედრულის ხელით მე-XVII—XVIII
 საუკუნისა:

ქ. სახელითა ღმთისა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისთა,
 შოხებითა (სიღ) უოყვად წმიდისთა ღმთის მამობლისთა მარადის
 ქაღწულისა მარამისათა, წმიდათა ზეცისა ძალთა და ანგელოზთა და
 შთავარ ანგელოზთა მიქელ და კაბრიელისთა, რანიც წმიდანი ან-
 გელოზნი ამა ოთხთავში წერიან, ამითითა შადლითა და მოხვევაბი-
 თა (სიღ) დაშიდვია მ ე რ ა ტ ი ს დ ა ვ ი ს ა შ ა ვ ი ლ ა ს ა
 ნანისა მამული ჩემისა სულისა სააღად (სიღ) და ჩემისა შეუდღისა
 ხ ა უ რ ა მ ა ზ ე ს ა თ უ ი ს ა და მიშიცემია კ ა ზ ა უ რ ი ს ა დ ა-
 ვ ი თ ა ს ა თ ა ვ ი ნ ა ესე წიგნი. კორციელ შაბათსა აღაშნა იქმო-
 დეს ერთისა ცხურითა და ბატონითა და ორისა მღრღლითა. თუ
 ხუცესი ვერა იშოოსა, წინამძღვარსა აწირვინოს. ერთი ჩემისა სახ-
 ლის კაცი სახ-კარსა არა უთრუდოდეს რა ... და სუფობის შეტი

და ძღვნისა მეტი. ვინცა ესე.. აღმა მოუშალოს ღმრთისაგან და მის წმიდათაგან შეიგვლოს.. მისი სული და მისი კორცა + +

10. მე-8—11 ფურცლის არშეიბზე მხედრულის ხელით 1703 წლისა:

ქ: ნებითა და შეწყვენითა მღთისათა მამისა, ძისა და სულისა წმინდისათა, ოხითა და შეოხებითა უოვლად წმინდისა უბრწუნელისა უფროსად კურთხეულისა დედოფლისა ჩვენისა მღთის მშობედისა, მარადის ქადწულისა მარიაძისათა, ესე უკუნისამდე უამა და ხანთა, საუკუნოდ გასთავებელი, მტკიცე და უნკალებელი, უოვლისა კანის მოუდევარი და მიხუხ შემოუდებელი შესაწირი შემოგწირეთ თქვენ, ჩვენს სასოსა და შეოხსა, უოვლად უბრწუნელსა, უბიწოსა და უფროსად კურთხეულსა და შეამდგომელსა უოველითა ცოდვილითა წინაშე მღთისა, და მხსნელისა წეკვისასა და შიმატეკებულსა კურთხევისასა, უოველითა ქრისტანხეთა შესავდრებულსა, კაპისის ტესმანისა მღთის მშობედსა, ჩვენ მღთისაგან და მადლის კეშქიფისაგან სმართლად შეუვრებულმა და მრავალ წესდობა სიკეთე მოვლენილმა მ უ ხ რ ა ნ ი ს ბატონმა და მატონმა ბატონიშვილმა ბატონმა ერეკლე მ, ძმამ ჩვენმა ბატონმა შ ა შ უ ა მ ა, ძმისწული ჩვენმა კ ო ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე მ, ბ ა ტ რ ა ტ, ო ტ ი ა მ, ლ ე კ ა ნ, ძეთა ჩვენთა და ვით, ჩამომავალითა სახლისა ჩვენისა უოველთავე ასე და ამა მირსა ზედა, რომე როდესაც რ ა ტ ი შ ვ ი ლ ე ბ მ ა გაურა მთინდომეს, სახლის კანობა ვეღარ ქნეს და აღარც მოგდა, მოვიდენ და ჩვენ შემოგვეწვენ, რომე გაგვარეთო, მოვედით ქ ს ო რ ი ს რ ა ტ ი შ ვ ი ლ ე ბ ი ს გასურელად ჩვენ და ჩვენი ძმა მთავარ ეპისკოპოზი ქ რ ი ს ტ ე ფ ო რ ე და ჩვენი ძმისწული კ ო ს ტ ა ნ ტ ი ს ე, ჩვენი დარბაისელი გვერც გვახდენენ, 'ხ ე დ ტ ი ნ ი ძ ე ნ ი, რ ა ტ ი შ ვ ი ლ ე ბ ი, ბ უ რ დ ი ა შ ვ ი ლ ე ბ ი და უოველი ჩვენი მსახურ აზნაურშიელი, დავსხედით სამართალშია და ოთხად გაგვარეთ, რაგვართაც გაურის წესი და მართებელი იყო, იმ წესით ბართათა გაგვარეთ რ ა ტ ი შ ვ ი ლ ი ფ ა რ ს ა დ ა ნ, რ ა ტ ი, ო ტ ი ა და შ ი ს ი ძმისწულები, გ ო რ ტ ი შ ვ ი ლ ი ლ უ ა რ ს ა ბ და რ ე ვ ა ზ ო თ ხ ათ გაიურენ, ჩვენთაქს ავიდეთ ამათა გასამაურელი ა ხ ა ლ ტ ო რ ს

ოთხი კვამლი კაცი. ამ ოთხის კვამლის კაცისაგან ერთი კვამლი კაცი დე მურა, მისი შვილი ბერი თავისის მამულითა, თავასი სახლკართა, შესავლითა და გასავლითა, რისაც მჭონებულნი არაან უოვლითურთ უნაკლულოდ, შემოგწირეთ თქვენ, ჩვენს სასოსა და შკოხსა კაბენს გესმანისა მდთის მშობელსა ჩვენთა და ჩვენ თანა-მეცხედერთა ცოდვათა აღსაკოდლად, ზირმშითა ძეთა ჩვენთა და ვითის აღსაზრდელთ, ძეთა და ასულთა ჩვენთა წასამართებლათ, ასე მ(ა)მოგწირეთ, რომე არაფერი გამოსადები არა გთხოვებოდეს რა, არა ღაღა, არა კულუხი, არა კოდის შური, არა ს:მასპინძლო, არა სამოსელი, არა უღაუი, არა ხარვის გაღება, ასე გაცვითარხებუ. ბახარ და ისრე შეგვიწირავს, რომ შხისა და წვიმის შერი კრს არა მოგადტებოდეს რა, თუნიერ ს(ე)დრის სამსახურისა(საგან კიდე), და არცა რა გთხოვებოდეს, არა სჩვენო, არა სკემწიფო, არა საკრისთო ბაჟი, არას კაცისაგან არ გთხოვებოდეს რა. ვინცა და რამინც ჩვენმა სახლის კაცმა, ანუ ხელმწიფემა, ანუ დიდმა, ანუ შვირემა ამისად შლად და გამოკვებად კელ უოს, რისხამცა თვით დთი დაუსბამო, მამა, ძე და სული წმინდა, გესმანისა მდთის მშობელი და მისი ძე იესო ქრისტე და უოველნი მისნი წმინდანნი, ზეცისანი და ქვეყანისანი, კორციელნი და უკორციონი, მასმცა ეღების ტეცელი გენისა, კეთრი გეზისა. შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან-პრონისა (sic). შეწველებულიც იქნება შემგვალელებელი ამისი ოთხთა მატრიაქთაგან, უოველთა მართალ მადიდებულთა მატრამოლიტაგან, მართალ მადიდებულთა ეფისკოპოზთაგან, მღვდელ-მოძღვართაგან, მღვდელთაგან, მთავარ დაეკონთაგან, ცსრა დასთა ანგელოზთაგან, უოველთა წინასწარ მტრუველთაგან, მკედარ მოწამეთაგან, ქალწულ მოწამეთაგან; შვიდი შურის ძიება აბელისა, მეას და რვე ფსალმუნი დაეითისა მას ზედამც დაესრულების, შეწველებულიც იქნების ზირისაგან მდთისა, ამ ოთხთავ მაზარებულთაგან. შვიწირე წმინდაო კაბენისა მდთის მშობელო შვირე ესე შესაწირავი ცოდვათა ჩვენთა მოსატეკებლად და ძეთა ჩვენთა წარსმართებლათ. ვინ ამისად გამოწირედ, ან შლად კელუოს, შურისხდი წმინდაო გესმანის მდთის მშობელო თქვენ და თვით ძე თქვენი იესო ქრისტე; შემგვალელებნი ამისნი ღმერთმან შესცადნეს, ხოლო დამტკი-

ცებულნი ამისნი ღმრ აკურთხეს. დაიწერა შეწირულობა ესე კარი-
სა ჩვენისა დეკანოზის იასესითა, გიორგობისთვის ოცნა, ქვს ტყა.

მონა მღთისა ბატონის მვილ
ერეულს ებეჯა

ჰაჰუ *

11. მე-11 ფურცელზე სხვა მხედრულის ხელით 1726 წლისა:

ქ. ჩენ მღთისკან და მადლის კელმწიფისკან უხვად ზეგარ-
დმო წყალობა მოვლინებულმა და ღირსად ბატონეგუმულმა, ძირმოღ-
გმით იესიანმა და ტომობით აწ ბატონმა მუხრანის ბატო-
ნის, ერეკლეს ძემან ბატონი შვილმა მამუკამ, რა-
გვარადც კურთხეულს მამა ჩვენს ეს გლეხთა თავისას გამოხადები-
თა შექწირა, ჩვენც ისე ჩვენის უმის რატი შვილებს ს-
სა ფლაოს გესმანის მღთის მშობელისათვის შეგვიწირავს და
დაგვიმტკიცებთა მამის ჩვენის მოსახსენებლად და ჩვენს გასამრ-
ჯვებლად და საღვთობელთ, რამინც მუხრანის ბატონმა და ან რა-
ტიშვილმა ამისად შლად კელ უოს და გამოხწიროს, ნუმცა იხსნება
კორცი მისი აქ შერცხვენიანგან და სული მისი საიქიოს წაწმენ-
დისკან, დამამტკიცებელი ღმრ აკურთხოს. დაიწერა მკათათვის გა-
სულს ქვს უად. ჰაჰუ მ. შუკა (ხელ ჩართულად).

12. მე-7ბ ფურცელზე მხედრულის ხელით 1705 წლისა:

ნებითა ღმთისათა მე მკინიბეთ უხუცესმა რატი შვილმა ზუ-
რატ მუშოგწირე ტყემანისა ღმრს მშობელს ჩუმა მკვიდრი უმანი
კატენს მოსახლენა მადლეშვილი შო, ძაბილან შვილი ბერი,
ქურცაკაშვილი ივანე თავეთას მამულათა, ყოფლს თავის ბეგა-
რასა და კულუხსა უვლებლად კელესისა მთარბეუდენ, ვერა რა-
ტიშვილი ამის ვერ იმსხურებდეს ერთის ძღვნის შეტს. ამით და-
ვადევით ერთა ღმრს სახთული. ერთი ჩარეკი სკამელი, ერთი
თუნგი ზეთი წელიწადშია, ვინც გამოხწიროს, რისხავს ღმრ და მი-
სი მშობელი, ამან. დაიწერა იანკრის ათსა ქვს ტყვ. მე რატიშვი-
ლი ოთარამ ჩემის ძმის შეწირვის უბული მაქ. + + + +

* სრულად წარწერა არ იკითხება.

13. მე-73 ფურცელზე მხედრულის ხელით 1804 წლისა. ნიშნებათ რაზმზეა
თითო წერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ:

ნებითა და შეწყვენითა ღმრისათა და ეოველთა წმინდათა მის-
თათა, სსოსსა და შეოხსა ეოველთა ქრისტანეთისა ღმრის მშობელსა
მარიაშს გესმანიისსა უძღვნი მცირესა ძღვენსა მე მონა მისი თა-
ვადი გაბრიელ რა ტ ი შ ვ ი დ ი, ასე რომ კ ა ს ა ბ უ რ ი ე კ ლ ე
სიის ემანი არიან და უმამულოდ ეოფილან თ ე ღ ო ვ ა ნ ს და
ზ უ რ ა ბ ბ ი ბ ა ჩ ე მ ს ერთი ვენახი მიუცია და იმისი გამოსავლი-
დამ ჩვენ კულუსა აკვიდია. რადგან დღეს აღარც ვენახად იყო და
ის კ ა ს ა ბ უ რ ე ბ ი ც უ მამულა იფერენ და ხატის ემები, მე ვი-
გულსმოდგინე და ის ნავენახობი ორის დღისა თელავანს შემოგ-
წირე მოსახსენებულად ბიძის ჩემის ზ უ რ ა ბ ი ს ა, მამისა ჩემისა
ბ ე ჟ ა ნ ი ს ა და დედისა ჩემისა ა ნ ა ს თ ვ ს და ს: დღევრედოდ
ქეთა ჩემთა და რათა მეცა შეოს შეეო დღესა განკითხვისსა, წელსა
ჩუდ. ქვს უბი; შეფობასა ოსიისსა: აღექვანდრეს ზავლეს ძისსა.
როდესაც მოსხაყდენ, იმის დღისა უკლებლად მოგართმევდენ ეს
კასაბურება. მე მაიორი გ ა ბ რ ი ე ლ რა ტ ი ს ქე თვთ კვლითა ჩე-
მითა ვწერ. რა ტ ი ე ვ ი (ჩართულად)

14. მე-116 - 118 ფურცელზე მხედრულის ხელით 1814 წლისა:

ქ. რ: ც კაბენს მამული აქვს შეწირული სულ ამას ქვევით სწე-
რია, ან ვისაც უჭირავს და ან რამდენის დღისა არის.

ქ. ერედას ვენახი. ქ. ბახუნთ წინ ერთი დღისა ნავენახობი,
ამის მაგიერი მღვდელს უჭირავს, მათეს ვენახის გვერდზე,
გაუცვლია სხვაზედა.

ქ. ბახუნთ ბაღებს ზევით ერთი დღის მიწა ოთარას ბიჭს
უჭირავს.

ქ. ბუღლათ კარს ერთი დღისა გორთამაშვილს უჭირავს

ქ. სარუკაანთ კარს გოგია ჭარმელაშვილს უჭირავს ერ-
თი დღისა. ქ. მათეს ვენახის გვერდზე გოგია ჭარმელაშვილს უჭი-
რავს დღიურია. ქ. ხესაღს (ზეზაღს?) ვენახის გვერდზე ერთი დღი-
რი ოთარას ბიჭს უჭირავს.

ქ. ხუხუტს ვენახის თავზე სმა დღის მიწა მათეს¹⁾ მთეს²⁾ რავს.

ქ. ამ ხუხუტს ვენახს აქვს სმა კოკა ტკბალი.

ქ. ვეძას ქედზე ორი დღის მასა³⁾ და ხეხილს უჭირავს.

ქ. ერთი დღისა მღვდელს უჭირავს მათეს წინჭვილის გამოდმა, ზუღეშვილის მიწა არის.

ქ. აქა ერთი დღიური თევდორეს ბიჭს უჭირავს.

ქ. გოგას ბაღს ზემოთ ოთარას ბიჭს უჭირავს ნახევარ დღიური.

ქ. ანანანთ კეკეში⁴⁾ ხეხილს უჭირავს ერთი დღისა.

ქ. კახენს ზუღეშვილის მიწა გოგია ჯარმელიშვილს უჭირავს ორი დღის.

ქ. ვადნანთ კარი საკომლო არის ღუა ტატუნაშვილს და მის ძმის დათუას აქვს.

ქ. თეზიაშვილის მიწის ზარზედ ერთი დღის ნავენახობა მღვდელს უჭირავს.

ქ. შეიდანა და კარმეო სრულად მღვდელს უჭირავს.

ქ. კადვე მღვდელს უჭირავს შეუქლის სწილენისურის⁵⁾ თავზედ დღიური.

ქ. ვაზარაულში ორი დღისა. ქელახნდ⁶⁾ ქედზე გლახა გოგაძეს უჭირავს ერთი დღისა.

ქ. ამსონ გვას ქვევით შეუქლის მიწის თავზე ღუას უჭირავს დღიური.

ქ. ეუდრევისკენ მიწა ახი⁷⁾ გოგია ჯარმელიშვილს უჭირავს, დღიურია.

1) შეიძლება ამ სიტყვაში იგულისხმებოდეს „ფშანი“ — ქაობნარი.

2) ასანანთ ზევი შით ყანჩაეთის სოფელს ჩამოუღის.

3) სპილენძაურის ზევი ყანჩაეთის დასავლეთით არის.

4) ეხლა ქვია გელიანთ ქელი.

5) ახლად გაჩეხილი ტყე, სადაც პირველად მოხზავენ.

ქ. ზახოროს კარკბახანთ კარს ერთი დღიურია, რასაც მისი შირი წამოიტანს.

ქ. წირს ქინკვიძის მიწებს აქეთ გზას ქვევით კვეთსავე დღიური ორი არის.

ქ. კახს ბურებს უჭირავთ ორი დღის ხეუნისობი თელთანს შრავსხნებშია.

ქ. ეს ხუხუა მღვდლის თანადსწრებით და სოფლის კაცთ ქვათხვით დავსწერეთ, რომ კვლეციას არ დაკვარტოს მამული შე კახორი ელ რატეკვა, ჩემა ბიბსეილმა სოფომახ და დავეთმა წელს ჩეად. ვინც მოხნას დაღა უკვლად კვლეციას უნდა შიართოს, და ვინც შიშროს, კაუწერეს დმის მშობელი და ძე შისი იესო ქრისტე, ზნ, ზნ.

ქ. დემურანთ აქვეს ორი დღირა სხთელი და ერთი წარეჭა სკამელი უოველს წელიწადსა.

ე. თაყაიშვილი.

კორიდეთის ოთხთავი და მისი ქართული წარწერები.

კორიდეთის ბერძნული ოთხთავი დაწერადა ბერძნულ ასომთავრულ ასოებით მაკარ კტრატზე და ზომით არის 29 × 24 სანტიმეტრი. თითოეულ კვადრზე ორ-ორი სვეტია და თითო სვეტში 28 სტრაქონი.

სულხაწკრი სრული არ არის: შირველი ფურცელი დაზიანებულია მათეს სსსრების 1-ლი თავის მე-9 მუნდამდე, რამდენიმე სსვა ფურცელი დაკარგულა, წიგნში დარჩენილა მხოლოდ 249 ფურცელი და მთვან 1-ლის კარდა დაზიანებულია კიდევ ფურცლები 2, 3, 25, 26, 34, 38, 39, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 247 და 249.

შეკვრილია ხელნაწერი რვეულებად, მაგრამ ეს რვეულები შემდგომ დროის მკაზმავს ალაც-ალაც აურევია. ყოველ რვეულში, როგორც თვით საიტევა „რვეული“ კაიზერებს (რვა—რვეული) რვა-რვა ფურცელია, მაგრამ ზარველიდგან გადარჩენილია მხოლოდ 2 ფურცელი.

წიგნის კაზმი განხლებულია მე-XI სვეტებში ერისთავთ-ერისთავის ბეჭელების მიერ. უდა კადამიტეარა და მისი ზედა ნახევარი დაკარგულა, ქვედა ნახევარი კი ხისა და კადაკრულია შვიი ტყავით და შუაში დამატებულია აქვს ჯვარტმის სტი კერტხლისა; სტიის კვარტხლბეკზე მოჩანს ადამის თავი, ხოლო ჯვარტმის ზემო ცალკე ფიარფიტაზე, რომელიც აგრეთვე კერტხლისა, არის ასომთავრული წარწერა:

Ն Կ: Կ Կ: Կ Կ Կ Կ —ესთ; ქე მეფე-
Կ: Կ Կ Կ Կ Կ Կ: კ¹ კორათთაი.

ხელნაწერში არის ბერძნული და ქართული წარწერები. ბერძნულები მიწერალია შემდეგ კაბდონებზე: 72, 73, 132, 139, 140, 155, 174, 197₂, 249₂.

ქართულები მიწევიან ტვერდებს; 2, 26, 27, 28, 29, 30, 73, 74, 75 (ვილაცას გაუშევიან), 76, 77, 78, 121, 122, 123, 124, 131, 132, 187, 188, 192, 193, 247, 249.

ეს მინაწერები და წარწერები ჩვენი ხელნაწერის ადგილ-სამყოფელოდ სთვლიან კორიდეთს. სთფელი, რომელსაც ეს სახელი მიწევიან, არსებობს დღესაც. იგი ართვინის მარაშია და კვეთვინის ძნსულის სასთფლო საზოგადოების, რომელშიაც სთფელები: ადურჩა (27 კომლი ქართულია), ბუჯურა (1 კ. ქ.), ძნსული (70 კ. ქ.), დურჩა (23 კ. ქ.), კაბარკეთი (20 კ. ქ.), კორიდეთი (9 კ. ქ.) და ოსმალი (1 კ. ქ.) (იხ. სტატ. კომიტ. გამოც. 1893 წლის, № 13,332).

კორიდეთი და მისი ამე-მარე შედიოდა ჯაქელების სამფლობელოში, ხოლო ეს ჯაქელები ითვლებოდნენ ქართველ მეფეების ერისთავთ-ერისთავებად, მერე შეიქმნენ მესხეთის ათაბაგებად და შემდეგ კი ფეშებად. უმეტესი ნაწილი კორიდეთის ოთხთავის ქართულ მი-

ნაწერებისა და წარწერებისა შესრულებულია ამ სხელოვან წარმომადგენლების ხელით. ესენია არიან:

იოვანე ჭიანჭყაძე (X ს.).

ბეშქენ I კრისთავო-ერისთავა († დაახლ. 1045 წ. — ქარ. ცხ. I, 224, H. G. I, 318).

მურვან I († დაახლ. 1070 წ., ქართ. — ცხ. 232). შეუღლე მისი აგათა.

ბეშქენ II — ბექა († 1118 წ.).

მურვან II (XII სუკ.). შეუღლე მისი ელი.

ყოთლ არსდანი, რომელიც თამარ მეფეს წინადადებას აძლევდა შემოიღო საქართველოში ჰერალდისებური მშრომელობა.

ბერძნული წარწერები და ქართულების ნაწილი შესრულებულია ითხთხვის თავდაპირველდ მისაკუთრეთა ხელით. ესენი თავიანთ თავს უწოდებენ კვირიკისძედ და ხუცესის შეილებად და ხუცისძეობად. მათი შთამომავლობა ამ მინაწერებით:

მარკოზ ხუცესისძეა კვირიკისძე.

ივანე.

მიქელ (შეუღლე სლომე).

მიტრიონ.

შეტრე.

აქ არ არის მოხსენებული გიორგი ხუცესისძე (მინაწ. 249 ცხ.); რომელიც თავის ვუნახის ნახევარს სწირავს ტაძარს(?) და შეორე ნახევარში იღებს 11 ასარს (დინარს) და რომელის შეწირულებას

იბარებს სტუფენუ დოღისეანაში ქორანიკონს მა (=821 წ.). კორიდა, ალბად, იყო შამა მარკოზისა. თარიღი, რომლითაც თავდება მისი წარწერა, ცხადად გვაჩვენებს, რომ ჩვენი ხელნაწერი გადაწერილია არა უკვიანუს შერვე სუფუნისა. იგივე თარიღი გვაჩვენებებს და თვალწინ გვაჩვენებს იმავე დროის დიდ მნიშვნელოვან შემთხვევებს: 26 იანვარს 826 წელს, როგორც ვიცით, სარკინოზები შეიპარნენ არტანუჯს და შერტრუზაველს ტაძრის საკურთხეველში დაქკატეს შუვე ამოტ დიდი. მისი ჭარი მამინ იდგა დოღისეანაში. შუოტკეს-რა შუფის მოკვლის ამბავი, აღელდნენ, ენენ კატხეულ შტრების, დაქწივინ და სულ ერთიან ამოწვეიტეს ადგილსა სვანუს. თვით დოღისეანაში დიდი სუფარა ააქნა შუვე სუმატმა, რომელიც კარდაიცვალა 958 წელს.

წარწერებიდან არა სჩანს, თუ როდის, რა მიზეზით და რა გზით შედგა ჩვენმა ხელნაწერმა სვანეთამდე. მისი ერთი წარწერა იხსენიებს კ ა ღ ი ს ს აზოგადოების დადგენალებას იმის შესახებ, რომ, თუ ვისმე ვინ შემოაკვდა, ზასუხი უნდა გასცესთ კადის სოზოგადობის ხატს კვირაქს. იქ ეს წიგნი ენახა (1853 წელს) გენერალის ბარტოლომიუს, რამდენიმე წარწერა გადმოეხატა და ქუთაისის გუბერნატორის დეკლარაციისათვის ენობებინა—სვანეთში ასეთი და ასეთი შესანიშნავი ხელნაწერი არისო. ამასვე გამოეწერა სვანეთიდან და გაგზავნა რუსეთს გრაფ ზანინისათვის და იმასვე გადაეცა ბროსეს-თვის. შემდეგ დიდის ხეყნა-მუდართი ისევ დაეპირუნიებინო განსვენებულ კაბრიელ ეპისკოპოსისთვის, რომელსაც გელათში დაესვენებინა. აქედან ებ. კარიონმა მოიტანა ტფილისის და გადასცა აჭურ ზასტორ ბერმანს. ამან წაიღო რუსეთს და აქადგან ორა წლის მიწერ-მოწერის შემდეგ დაუბრუნეს საკელესიო მუზეუმს.

კორიდუთას სახარების შესწავლა ჭირად არ დასრულებულა.

მისი ტექსტი შეისწავლა მეცნიერმა ზოდენმა და ის აზრი გამოისიტება, რომ ამ სახარების ტექსტი უნათესავდებათ კატობრიკონის და ჰოსიკურის ვარაზტების ტექსტს და სამთავე კი ზნთვალსა და ევსევის მიერ 300 წლის ახლო ხანს დადგენილს ტექსტსო (Mater. по арх. Кавк., вып. XI, стр. XVI). იმავე სვანურ შემოაბდა აგრეთვე ე. ე. კესევა, ხოლო მოსკოვის არქეოლო-

გაურ საზოგადოებამ ფოტოტიპურად გამოსცა კორადეთის სახარუბის ერთი თავი, სასელდობორ, მარკოზის სახარუბი.

მიხსწორ-წარწერების შესწავლას პირველად ხელი მოჰქადა მარი ბროსისემ, მაგრამ უმეტესი და უმთავრესი წარწერება მას ან სრულიად ვერ წაჰკითხია და არც კა უხსენებია, ან და აურ-დაურგვია; თვით ბერძნულ წარწერებიდან კახუნიდავს მხოლოდ სამი და ისინიც უთაუბლოდ. მას არა უთქვამს რა, მაგალითად, ამ ბერძნულ წარწერების შესახებ, რომელნიც მიწერილია 132 და 139—140 გვერდებზე და რომელნიც დაწერილია ბერძნთა იმპერატორების დროს, ე. ი. იმპერ. ნიკეფორე ფოკასი (970—976) და იმპერ. ანდრონიკე (1185—1194) (იხ. ბროსეს შრომა „Note sur un manuscrit grec des quatre Evangiles, rapporté du Souaneth et appartenant au comte Panin“, რომელიც მან დასწერა 1870 წელს და დაბეჭდა 1872 წელს *Mélange Asiat.*-ის მე-VI ტომში).

ჩვენ შევეცადეთ ამ ძეგრფის ძველის ქართულ წარწერებას შესწავლას და, ვფიქრობთ, სრულად შევაცნეთ მათი ნამდვილი მნიშვნელობა და აზრი. მოგვყავს თვით წარწერება ფურცლების ჩვენებითვე.

1. არა ლამაზ და გაურკვეველ შეათე საუყუნის მხედრულით, ამირსპასაპლის ამირახორის ივანე ტიასძეს ხელით.
2. დაწერილი ეს თქვენ ეოლა წმადისა დსმ(შო)ბდაის კორადეთისასა მე ივანშან ტიასძ[ემან] ¹⁾ ამირსპასაპლასა ამირსიორმან მ[ას ჟამს],

¹⁾ იოანე ტიას ძე, ჩვენის აზრით, იხსენიება აგრეთვე საეკლესიო მუზეუმის ქვის სვეტზე, რომელიც ყველის ციხილამ არის ჩამოტანილი თავ. მიხ. ბერბეულიძის მიერ. მისი წარწერა წაკითხულია ე. ს. თაყაიშვილის მიერ ასე: „დიდ არი იოანე ერისთავი. სახელითა იოანესითა ესე ჯუარი ჩუენ შუავისძეთა ავაგეთ მრთელითა ქეთთა (იხ. *Извѣст. Кавк. Отд. Имп. Моск. Арх. Общ.*, вып. II, стр. 68). ამ სანახევროდ გადა-

- 2₂ ოდეს ზატრონიას ჭემის ამირხმასხდლისა წყალობით ორჯისა შ[ამოლი] ორთავე შეუეთავან: თით დავით მეფის კეტ[ის]სკან და ბრძნებით მეფის გათრგისკან²⁾
- 26₁ (ზ)ატრონიას ჭემის წყალობით დაგიწეს³⁾ დობა[ე]რით ესე კორადეთა ოდეს ოთხთავი წაიღეს და ეკლესია ჭსა...ან გან-
ვ[ას]ლე)
- 26₂ მოგჰქადე⁴⁾ კელა და ამჟ ეკლესიას დაედეგ და შევსწირე შე-
გოდანსე⁵⁾ წმიდასა დ[ე]თის მშობელსა კორადეთისასა ჭემის-
სა სო-
- 27₁ ღისათის და ჭემისა შეიღისა ბეშქენის სადღეგრძელოდა გავა-
კეთე მარიამობა დღეა საღაბოდა.
- 27₂ რაზომნიც ხუცესს აუნენ, ჟამს⁶⁾ წირუადენ. სსოდ ეკლესიას
ჰკაზმადეს ზეთით, სხილით და ყვრით
- 28₁ და სტრანჰეზიას ჭემსა ბეშქენს საცოცხლესა და გამარჯობასა
ოდღეცადენ. შემაწირავს ყოვლით ფერით შეოგადადა
- 28₂ და ოცადებდადა. და ვინც შეოცელოს, შემციფვადებას სჯო-
ღისკან ქრისტიანობისკან, აოდანსმც თანა ღისა-
- 29₁ ჟებას და მისმც თან არს ნაწილი მისი და თეას არს და ორი-
გინესმც თან არს ნაწილი მისი და იკიმც დაიც, რომელმბს
აოვანე ნათლანსმცე-
- 29₂ ეღსა თავი მოგჰქეთა და დ[ე]რამან ორით სხანსოლითა სო შე-
ონდენეს⁷⁾. შე ივანსა ჭემითა კელათ დამიწერა

ლელუს და მეტად დაზიანებულს წარწერას ჩვენ ასე ვკითხულობთ: „საყ-
დარი იოანე ერისთავისაჲ სტოითა იოანესითაჲ ჯუროსაჲ (თუ ჯაეისაჲ?)
ჩუენ შუევი ჰიას ძეთა ავჰმართეთ“.

²⁾ აქამდის ეს შესანიშნავი წარწერა გამოტოვებულია მარი ბროსეს
მიერ (იხ. *Mélange Asiatique*, t. VI, გვ. 272).

³⁾ ბროსეთი: „და მეწესლობ რთ“.

⁴⁾ ბროსეთი: გავჰკიდე.

⁵⁾ ბროსეთი: ავეოლისძე.

⁶⁾ იქვე: ამას,

⁷⁾ სიტყვებიდან „და ვინც“ აქამდის ბროსეს გამოტოვებული აქვს,
ზემორე წაკითხულებიც უსწორია.

30₁ ნიშნად და შეგველად^{*)}).

2. ლამაზ მე-XI საუკუნის მხედრულით.

73₂ ქ: კ ერისთავთერისთავ (კაპუა) ბეშქენ, დუთას სწორთ მაცამან შენმან ითანე დავაწე⁹⁾).

3. ლამაზ ძველ ნუსხურ-ხუტურით მე-X—XI საუკუნისა:

73₂ ქ. სახელთა დთისაჲთა და მუხებთა წდის დთის მშობლასაჲთა წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისაჲთა და შეწვენითა წმინსა გიორგისითა და ეოველთა წმიდათაჲთა შე ცოდვადი ზიტორიონ დირს ვაქშენ შემოსად ამათ წმიდათა თათთათა საღოცველად თავისა ჩემისა და მშობელთა ჩემთათჳს: მიქელასტს და საღომესტს. წნ.

4. ძველის ლამაზის მხედრულით:

73₂ ქ: ჩუენ მორეანს და აკათას მოკუეკსეხება წსა დთის მშობელისა კორადეთისადა თახნე არა ზარტასტი. დმურთიმან გომარეონ. არა ვინ თქტათს ესე ჩუენ მვაცე(?) არს, თო დმურთისა თნდეს.

5. ლამაზ მხედრულ ხელით ბეშქენ I-სა.

74₁ ქ სახელთა დთისაჲთა შე ბეშქენ ჩემისა სძლისა ხააშაქისა სოვიშნთათათა კორადელთა სოცესთა სარტართა დრამა, რა-ზომიტა გამოვიდოდა, აღარავან აიღოს და ჩემისა ძ(ა)ს წოდისა ბეჭათისა საღოცავად და სოღისა... ხარკად შეამოსებთ-

^{*)} ბროსეს „პეელიად“ წაუკითხავს.

⁹⁾ ეს წარწერა ბროსეს არ წაუკითხავს. თუმცა ბეშქენი მოღუბუნებია მე-4 წარწერის ქვეშ.

დათ რაზომნიცა იუიხენ დრის¹⁰)...

6. ბეშქენ II (=ბეკა) ლამაზის მხედრულ ხელით.

74₂ ქ. ამას ზორგით რომე ზაზას ჩემის კელითა დაწერილი არს, დაძვეებულიყო. მე ძისწოდამნ მისმან ბეშქენმა განფაცხოვლე და მე დამიმტკიცებთა, რაიცა სლოცაფი თქვენ დააკლოთ... სიღის თქვენს დააკლოს მას დღეს განკა... წყენ თბრადლო-ნა ვართ თქვენ კაკა...¹¹).

7. ბეშქენისავე ხელით.

75₁ ქ. ესე მე ბეშქენ ჩემითა კელითა დაწერე ესე რაიცა ჩემთა მშობელთა და ჩემან დაწერილი არს განდამც მტეიცი იყო, რომე სატანტროთა გამოდებულა ამის... რაიცა ხეგესი კორადეოს არს ხარებად... სხლსა შიგან ხეგესი არ იუოს და ვერ წირეადეს სატანტროს. . (რომე)ღნიც წირეიდეგ რადმცა ვინ სთხოვდა, კრულმც არის დმისმშობელისმეურ(?) და ვინ ლოცვას დააკლოს, იგიმც კრულია დმისა შირითა¹²)...

8. მურვან II-ის მხედრულის ხელით.

76₂ ქ. სახელითა დმისათა დატიწერე ესე დაწერილი მე
77₁ მურვან თქვენ სრულად კორადელთა. თახჩეთა

¹⁰) ამ წარწერიდან ბროსეს ამოუკითხავს მხოლოდ შემდეგი: „*Moi Bechken et ma fiancée Khouachak nous avons offert à Coridéthi*“ (ibid., გვ. 275). ეს სულ შეცდომაა, ვინაიდან ხოაშაკი ბეშქენის საპატარძლო (fiancée) კი არ იყო, არამედ რძალი.

¹¹) ამ წარწერიდან სიტყვაც არ აღუნიშნავს ბროსეს.

¹²) ამ წარწერიდან ბროსეს მოჰყავს,—ისიც მეხუთე წარწერის ვაგრძელებად,—მხოლოდ სიტყვები: „*J'ai écrit de ma main*“ (=წერ ჩემის ხელით).

- 77₂ დედასა ღუთისადა შუქწარა მურვანს და აგათას და
- 78₁ თქუენ ნაკუყდ(?) ვითა მქქონებოდა და ვითა კარდასაკდეკელი იყო. ამისთ¹³ არაი კარდაკადევიხუ ფორცელი ამოკუთილი იყო და არ... ვინუ. ავადუ თქუენკან სამსახურა თრმოცდა... და ფორცელის ამოკუთილიცა კაცითა და თახხუთა მოგერ მამოლობ(ითა) მამოლი თქუენა კერკვე აგ(ი) მამოლი (თქუენ)ს კრდგულებას შაცან. ვინუ შუშალას კრდლია ბირითა ღ¹⁴ თისითა:—შემოკადე მელმული (შლი) სამოცი. მერა ათა კაცითა და თრმოცდათისა ბოტინატისაი ავადუ ჩემთვის ჩემისა სოღისა და საკლავისეფლოდ უოვლად ფერად თახხუთს ქსისა კაბიწისა ნიგოზისაი შუქწარა და განდა ჰგერკვე იყო და ვინცაღარა...ნოს თქუენიშგ ბრანბი და ცოდვანა .. მც კორიდეთისა ღ¹⁵ თისშმოხელა ჰრისხავს:—ქ. ესე ვითა (ჩემითა) კელითა დამიწრაი მე მორვანც ... (ვამ)ტკიცებო ჩემნაცამც ბრანბი და ცოდვანა ოზღვან, ვან ამისთვის სცელიდეს(?), ოზღვიოს დმურთმან ¹³).

9. მურვანის მუელლის ელის ლამაზის ხელით.

- 78, ქ. ამ ბატონისა ბრახუბას მე კლცა მამტკიცებელი ვარ ¹⁴).

10. ივანე მათეშელის მმედრულ-ხუცურ ხელით.

- 121₂ ქ. სახელითა ღთისათა და შთამდგომლობითა წმიდასა ღ¹⁵ თის შმოხელისათა მე ივანე მათეშელმან ¹⁵) დავიწერე
- 121₁ მაქელ ხოცესს კორიკეს ძეს მას ჟმსა, ოდეს ზარსმან გამგებლად იყო, შოდელეთა ივან წმიდასა თანა, რომელ მიწა იყო, მისი ნახეგარა ნიგოზითა ვიუადე. გაბუნბიერუნ დმურთმან.

¹³) ამ წარწერიდამ ბროსეს წაუკითხავს მხოლოდ 20 სიტყვა დასავლეთისილამ და მურვანი ბურვანად უხსენებია (იქვე, გვ. 276).

¹⁴) ეს წარწერა ბროსეს ვერც კი შეუნიშნავს.

¹⁵) ბროსეთი — მალეშელმან.

ამს დაწვრილს მოწაშენი არაან ვაშნა და იანე სკოროდნი და თადუი და ხადარბური ¹⁴⁾ და ჰეტრე და სროლად კორი-
დიგლნი. დაიწერა ხადარისქეას კელითა და ვინცა ესე დაწვრი-
ლი შლას, ათა ბოტინათი ზღოს და ესე გაგებოდა ჰასრევე
იოს ¹⁷⁾.

11. მურვან I-ის ხელით შედრულად ¹⁵⁾.

123. სსხელითა ღთისათა და შეოსებითა წდის ღთის მშობე-
ლასითა ესე დაწვრილი მე მორვან დაიწერე შენ მაქელ [ხე]-
ცესსა იო[ვან]ქსესსა: მამს მამა შენი მარკოზ ხოცესასშეიღა
იყო და მისი კერძი მამოღა შენდავე მომიტემა შეიადრად შე-
ოცვალეებულად შენდა და შეიღთა და მომავლთა შენთადა. ესე
ჩემკან და შეიღთა და მომავლთა ჩემთაკან მტეიგე არს. არ
კელა შეუუადს არც კელისოფადს ჩემსა შლად და ქცევად ამა-
სად.

124. შენკან სამსხორა ამიღა ერთი ჯორი და ერთი კარი.

12. ბექას ხელით შედრულად ¹⁶⁾.

ქ. ესე ვითა მამას ჩემსა მორვანს დაიწერათ, მე ბექა მო-
წაშე და მამტეიგებულა ვარ.

¹⁴⁾ ეს სახელი ბროსეს გაკოტოვებული აქვს და დანარჩენებსაც ასრე კითხულობს: ეაენანი(?) და იანე საკო...ლი და თი.., კოვი და ჰეტრე და სროლად კორიდელნი.

¹⁵⁾ ბროსეთი: „...ათი გადანაჯი ზღოს და... გუეშალოს ასევე იყოს“. „გადანაჯი“ კი არა, ბოტინათი გადაიზადოსო გუჯრის მშლელ-
მა ბერძნული ფული „ბოტინათი“ (—„ბოტინატი“) საბერძნეთში იკ-
რებოდა იმპერატორის ნიკოფორე ბოტინატის (1078—1081) მიერ. მა-
ლე ამის შემდეგ იგი ჩვენშიაც შემოვიდა ხმარებაში.

13. მურვან II-ის ხელით მხედრულად ^{1*)}.

ქ. ამ მახის ჩემის დამტკიცებულს მე მორვან ვამტკიცებ²⁾.

14. ბეშქენის ხელით მხედრულად ^{1*)}.

132₁ ქ. სხელითა ღთისითა და შოხეებითა და შოამდგომელობათა კორიდეთისა ღთის შშობელისათა დაგვიწერე ესე დაწერილია მე ბეშქენ თქვენ კორიდელთა ერთობ სოფელსა მას ჟამსა, ოდეს ახალი ბეგარი დაგდევ, წინას რამ წრეობდა. ვნახ, რომე ბრალი შექნა, შევე კავიშოი. ესე დამეფა: კნეი, შკაი, თიბი, სადეწაუი კაშქობაი, არ გეძრთადებოდი და შით კავიშო-

131₂ ი. შწირველნი ხართ ჩემნი და შშობელთა ჩემთანი. სსთაი, რაიგ გწ(ე)რებთ, გვრევე იუთს. ესე ვახიმე გავტეიოს და გაქნეკინოს, კრულმე არს ზირითა ღთისითა და დედისა ღთისა შგმობართამე თან არს ჩაწილი სოღისა მასისაი, კვლიამე მდდელთ-შიმღიართა და მდდელთა ჟიართა კრადისა. ამის: —

15. მურვან II-ის ხელით ^{1*)}.

132₁ ქ ესე ვითა მამსა ჩემსა კავიგა, — რაიგ რა გავწირებოდა კავიშოთა, — მე მორვანგ ვამტკიცებ ჩემს კრდვლობასა შიგან. კრულია მშლედი: —

16. ყოთლ-არსლანის ხელით მხედრულად ^{1*)}.

^{1*)} წარწერებს 11, 12 და 13 ბროსე არ იხსენიებს.

^{2*)} ამ სამ წარწერიდამ ბროსეს მოპყავს მხოლოდ შემდეგი უმართლოდ წაკითხული სიტყვები (გვ. 277): „ბეშქენ.. კორიდელთა ერთობ სოფელსა მას ჟამსა ოდეს ახალი ბეგარი დაედეა დაბას... და ვეან რომე ბრალი შეონდა .“

ქ. ამა ზეტონისა ზმასა და შამასა სემასა ბრახნეჰსა შუამონჰსა
 ვითღ-ანსღან მამტეიტეებულა ვარ:-

17. ულამაზო და უწერთელ მხედრულ ხელით.

- 187₁ კალისა და კალისა კვეი ერთობილა
 187₂ რაი გინდა სქმე მოუეეს, ვან და ვან მოკდეს, ვან და ვან
 დაიკოდოს ან და ვან ბოართოტ შემოუეეს და ვათა ზასოხეის
 გამტეჰა წმიდა ვეირაუოს
 188₁ გინდა რა ვან დადად სმანელას თქრიბირას, მტკარე და
 უმტეჰელი რას. ვან დაშლასა შეოსროლობასთოვა შეუგვალეუ-
 ლა ამა ზარსა ზედა რაც ქნასა მათას სქმეს მოუეეს წმიდა-
 ს ვეირაუეს კლასა თაუსდებობითა და შუეამდგომლობითა და-
 უწრეთელა დაკადევათ უოკელთა წკრილა ესე სერთოდა. სე 2⁰).

18. ლამაზი მრგვალი ხუცურით.

- 192₂ ქ. სსხელათა დ'თასაჰთა ესე დაწერალი მე თახნე 2¹) და-
 გაწერე შენ ითანე და გიორგის არემეთას ნემას კერძისა სხ-
 ხეარა. დემრთმან გიბუღნაურს თქუენ და თქუენთა მოამფელთა.
 დაწერა გამკებლობას 2²) ითანე ფხუნს'ლის'ს ტახოტრობას
 კორადელისას, დორწელი ითანე ტახირი (ტხრა), თაგოგისქე
 ზეტრე 2³) და სროლად კორადეთა. და ვანტა ესე დაწერი-
 ლა შლოს, თ ა ბ დრაჰკანა 2⁴) ზდოს და ესე არცა კერე
 აშადოს:

¹⁶) აქედგან ბროსეს წაუეთხავს მხოლოდ ხუთი პირველი სიტყვა
 და ისიც უმართლოდ: ვალისა კალის მავიერ, ვალისხევი კალისხევის
 მავიერ და სხ.

²¹) ბროსეთი—თახნე

²²) ბროსეთი—გამგებულეზასა.

²³) ბროსეთი: „დორწელი იე ტტრი თაგოგისქე ჰე“.

²⁴) ბროსეთი: „იბდრასი კმ“. სწერია კი ობ(—82; დრაჰკანი,

19. ხუცურ-მხედრულით.

247, ქ. სსკელითა დ'თისათა ოდეს მაქელ ხოცესს ცოლი მო-
ოკოდა ტეხიხვისას ასოდა²⁵⁾ მისა ზეთევა დაწერეთ ერთი
კარი და ერთი ფორი. ერთი დრაჰკანი ერთი...

248, ერთი თხაი.

20. გიორგი ხუცისძის ხელით ხუცურ-მხედრულად.

249₂ ქ. სსკელითა (მამისა და ძისა) და (სულისა) წმიდასათა მე-
გიორგი დაუხსნა ენაჲ (და)უც და სსკესუროს მე გიორგი ხუ-
ცისძემან შეეწირე ნახური(?); ნახეგარის ფსა ავალე დასსე-
რეგულად ჩემად: ია: სს ასარის... სს... თესესს, არცა ჩემ-
(სა სს)ლს კელესსა კ(ცსა) ქონდეს ესე(?) წა შობით
ძმას ჩემ(ისა კელით ადგაშენე) სსა ხუცდრე(ბუღიეთ ...) ...
ცხეხუდასათა და წა..... სტეფანე*) დოღისე(ნს) ქს მს.

ბროსე ამ წარწერის შესახებ შენიშნავს (გვ. 281): „ამავე გვერ-
დზე არის დიდი წარწერა ხუცურ ასომთავრულით გადაღებული ისე,
რომ ვერც მისი პირი გადმოვიღეთ და ვერც წავიკითხეთ“.

წარწერა მართლაც ისე დაზიანებულია, რომ ბევრგან ნაწერი გადა-
ღებულია, თუმცა ამ გადაღებულ ასოების კვალი ალგა ალგა ცხადად
გამოჩანს. წარწერა შესანიშნავია მით, რომ თარიღიანი და მისგამო ყვე-
ლა დღევანდლამდე ცნობილ ქორთიკონიან სიგელ-გუჯრებზე უუძვე-

²⁵⁾ ბროსე კითხულობს: „სახელითა ლისათა ოდეს მიხელ ხუ-
ცესსა მოკვდა ტე აუცისა ასოლი“ და თარგმნის კი ასრე: „Au nom
de Dieu, quand mourut la femme du prêtre Mikhael, fille du prê-
tre(?) Théodore“. ტეხიხვითგან, არ ვიცი, როგორ შესდგება prê-
tre Théodore, ე. წ. მღვდელი თეოდორე, ამიტომ რომ „თეოდორე“
არასდროს ქარაგმით არ იწერება ტეი. ჩვენი ტეი უნდა იყოს ნაშთი
ბერძნულ თეოსისა ან და ქართ. სიტყვისა მტეი, რომელიც 1035 წელს
გადაწერილ დავითნის თარგმანში გვხვდება ფორმით ტე (პურის—ტეი).

*) სტეფანე ბერძნულ მინაწერებშიაც იხსენიება, მაგრამ ბერძნულ
მინაწერის სტეფანე მიქელ ხუცის ძმა არის.

ლესია. ამავე ქორონიკონის მიხედვით შეგვიძლიან აღვნიშნოთ თვით დრო-საუკუნეც კორიდეთის სახარების დაწერისა: ამიტომ რომ რახან გიორგი ზუციძის წარწერას ახის ქორონიკონი მა (=821 წ.), თვით სახარება ბევრით ადრე დაიწერებოდა, ე. ი. არა უგვიანეს მე-VIII საუკუნისა მაინც.

21. მრგვალის ზუკურით.

249₂ ქ. ესე ოთხ(თ)ავა და ერთა სახარებაჲ²⁶) კანთვსულა კორადელა დაშლიდა ვხოე ჭმთა საგრძობათა. შე ერასთავთ-ერასთავმან ბეშქენ შეგვეზმე: ესე ოთხთავა მოგვქედე ჟუართა და გუართა, სახარებაჲ მთა სადაგად შევმოსე. აწ ვანცა იკათხედეთ და იმსახურებდეთ წმადათა ამთ წაგნთა, დოცვასა მომაკსენეთ ცოდვალა ესე და უღირსი, რომელსა დიდად შეკმარებოს შენდობაჲ დღეს მას ცანკათსვისსა:-

22. ქართულ-ბერძნულ ასოებით ყდაზე.

თავსა წაგნთასა წერილ არას ჩემთვის ჟოფნებას²⁷).

ეს სიტყვები ამოლებულია დავითნიდამ (39,7), საცა ეკითხულობთ: „თავსა წაგნთასა წერილ არს ჩემთვის“. „ჯობნებისა“ კი თავისით მიუმატებია წარწერის ავქსონს.

მ. ჯანაშვილი.

²⁶) ბროსეთი: „ესე ოთხთავი სახარებაჲ“. წარწერაში კი ორი ზელ-ნაწერი იხსენიების.

²⁷) ეს ბერძნულ-ქართული ასოებით მინაწერი მოყვანილია ბროსეს შრომაში.

ზ ე ნ ი ზ ე ნ ა .

ეს ბ-ნი მ. ჭანაშვილის მიერ გადმოწერილი კორიდეითი სხარების ქართული მინაწერები ჩვენ შევედარეთ დედანს და მცაროდნათ შევასწორეთ. სამწუხაროთ ვკვლავ უძველესი მუ-20 ხეგურთ მინაწერი ისე გადასულა, რომ მისი სრულთ აღდგენა შეუძლებელია. სიღრმე ჩვენგან მისე ჭანაშვილთან ერთათ ეკვინათ, რომ უკანონისხეული ირა ასო ამ წარწერის „მ“ ქორთიციონის რიცხვით და უდრის 821 წ. აქამდე ცნობადს ქართულ წყაროებში ქორთიციონათ წელის აღრიცხვა ზირველათ ევსდებოდა სეშმატ დავითის ძის ბატონიციონის ქორთიციონა, სდაც მოხსენებულია აშოტ კურაპალატიის სიკვდილი „დასაბამიაცი წელთ ხ ჯღ, ქორთიციონსა მეთა-ცამეტედ მოქვეყდსა შინა მ ვ (იხ. „ქარ. ცხ.“ მარამ დედათულის ვარიანტი, ხეჩი გამოცემა, გვ. 345). დასაბამადგან 6430 წელი ქართულის სთავდავით და 46 ქორთიციონი შეცამეტე მოქვეყდსა უდრის 826 წელს ქრისტეს შემდეგ. მუ-20 კორიდეითი სხარების მინაწერა, თუ ხეჩ არ ვგდებთ, ხეთი წლათ ადრე უზენებს ქორთიციონის სმარებას ქართულს მწერლობაში. სხვა წარწერების სიზოგადო აზრთ ეკვებს ადარ აწვეს მართლ-გათიციონაში. მხოლოდ უთარილობის კამთ გადაჭრათ არ შეიძლება თქმა, თუ რომელ დროს ეკუთვნის თითოეული მინაწერი. სელის მიხედვით უძველესი მხედრული მინაწერები უფრო მეთერთმეტე და მეთორმეტე სეუნეს უნდა ეკუთვნოდეს.

ბუნებლითგურ ცბუელაში ბ-ნ მისე ჭანაშვილს ბეშქენ II და ბექა ერთ და იმავე ზირათ მიანათ, მაგრამ ამის უტყუარ სბუთის მინაწერები არ იძლევა. ხეჩ ეკვინათ, რომ ბექა და ბეშქენი ერთი და იგივე ზირი არ არის, არამედ ძმებთ, მურფხ I-ის და აგათის შვილებთ. ტექსტის მიხედვით აგრეთვე, შვილი სხელათ მურფხი ბეშქენსც უნდა ეოდოდეს და ბექასც.

განათვილება

IV

ეთნოგრაფია:
სახალხო სიტყვიერება.

ხალხური გლაპრები

(შეკრებილი სვესტი გაჩეჩილაძის მიერ სოფ. წვეაში, ზემო იმერეთს).

1. დღით მკედარის დედა.

იყო ერთი დედა-ბერი. ერთი ვაჟის შერი არაუვდა-რა, და ისინი გარდევნილა. ზომა და ანგარიში აღარ ქონდა დედის მწუხარებას. გასვინეს ცხედარი და ერთ მახლობელ გაუქმებულ სახტარში დასაფლავეს. გვეიდა დრო და ჟამი.

ერთ ხემწიფეს მზეთუნახავი ქალიშვილი უავდა. ბევრი მთხოველი დიდი-კაცის შვილი შადიოდა, მარამ არავის არ მიუვებოდა, უველას იწუნებდა. ბოლოსაც ილაჯ-გაწვეკტილ მამას ძალათი უნდოდა დეკვირგებება თავისი ქალიშვილი. ეს რომ ქალიშვილმა ტეიგო, გეიშარა დამით და დიდი ხეტიალის შემდეგ ამ გაუქმებულ ეკლეხას წაატედა. კარი ღია იყო. შვიდა შიდ და, რომ შადეკრებს ვეღარ მიეკნოთ, კარი მიხურა, თითუან კი აკლდამაში ჩაძრა. ამ აკლდამაში ესკენა ის დედის-ერთა ვაჟი თავ-ახდილი კუბოთი. ეს ვაჟი უოველ დამ ადებოდა, შთელ დამე ეღვინძა; როცა დილა მოახლოვებოდა, ჩაწვებოდა თავის კუბოში და მოკვებოდა. ასე კემართებოდა ცის მარად დამე.

როცა ეს მზეთუნახავი ჩვიდა აკლდამაში, უმწვიღის ეღვინძა, გაცოცხლებული იყო და ვეღზე შემოეხვა მზეთუნახავს.

— შენი ბედი ვოთელვარო, უთხრა მზეთუნახავმა და, თუ გინდა, ქერ¹⁾ მაკალიო.

შადეგრებმა მზეთუნახავის ავან-ჩავანი ვეღარ ტეიგეს და თავი დანებეს შის ძებნას.

გვეიდა დრო და ჟამი.

მზეთუნახავმა იგრძნო, რომ ტულთან რაცხა²⁾ დეემძვრა³⁾. ეს ამბავი დამე უთხრა ვაჟს და იმანაც ურწია: წადი ამ და ამ გზით,

¹⁾ კიდევ; ბარემ.

²⁾ რაღაც.

³⁾ დაენძრა.

აქა და აქ ამისთანა და ამისთანა სახლს ნახავ. მიდი იქ. იქ არის დედა-ჩემი. ჩემ შესახებ არასფერი არ უთხრა. მიდი ამისთანა და ის მოგივლისო. შე-კი უოველ დამ მოვალ იქ და გეგებებ შენს ამბავსაო.

როგორც ვაქმა ურჩია, მზეთუნახავიც ისე გეცისარჯა. მივიდა იმ სახლში, ნახა იმ ვაჟის დედა, შეჩივლა თავისი ფეხ-მომიბობა და შეიღლის სიუფარულისთვის თხოვა, რომ შეველო მისთვის. დედა-ბერმა დიდა სიხარულით მიიღო, განსაკუთრებით თავისი შეიღლის სიუფარულის ხსენების კამო.

ამ დღიდან უოველ დამ შევიდოდა ვინცხა, შევიდოდა სახლის სახურავზე და საფაფურიდან ¹⁾ ჩუმათ ჩამოძახებდა:

იასამან — გულისამან,

შენი საქმე რაყარაო?

მზეთუნახავიც მიახარებდა ჩემი ხმითვე, რომ დედა-შენი ძალიან მიუღლის და შეფერებო და არა მიშავსრაო.

ეს ქალ-ვაჟის ერთმანეთთან კამოდარდილება ²⁾ არ გამოძარცვია არც დედაბრის სმენას. იმან გეიგონა, რომ ვინცხა შეიღლის სახლის თავზე და „იასამან-გულისამანს“ იძახის.

ერთველ კითხა დედა-ბერმა ამ მზეთუნახავს: ვინ არის, საფაფურიდან რომ ჩამოგძახის ხოლმე, დედა-შეიღობას, მითხარო, მზეთუნახავი გადაფიცავდა და არასფერის გულისთვის არ გტოვდა ხოლმე.

ერთველ, როცა ფეხ-აკრეფით სახლის თავზე ასული უძახოდა მზეთუნახავს, წამოდგა ლოკინიდან დედა-ბერი და დოუძახა მზეთუნახავს: თუ შენი ორგული არ ვიყო, ნუ დამიფარავ, ვინ გიძახისო. მზეთუნახავი ვერ ბედავდა: ვაი თუ შერე აღარ შევიდეს ჩემი სატროფო.

ვაქმა ჩამოძახა: ნუ გეშინია! უთხარო!

— გეტყვიო, უთხრა დედა-ბერს მზეთუნახავმა, მარამ იმ ბირობით კი, რომ წამალი უშონო და მოაჩინოვო;—ის შენი ვა-

¹⁾ სახურავში ბოლის (კვამლის) ასახვლელი ნახვრეტი.

²⁾ გამოხმაურება, გამოლაპარაკება.

ჟია ჩემი გულის სიტყვით, — დამე ცოცხალი და დღისით შევღა-
რო.

— ოღონდ კი მასწავლეთ, რა ეშველება, რა გააცოცხლებს,
თუარა ქვეყნის კადეს იქითაც წავალო.

— ამა, წადი, გადაუვი თან და მზის დედა მანც ნახეო. შეეს-
ვეწე მას, — ასე და ასე ჩემი ვაჟი და მიშველე რამე წამალი-თქვა.
ის გასწავლის, თუ რა წამალი უშველის შენს ვაჟს. სხვა ვოველი-
ვე ცდა ამაო, სხვა არასფერი უშველის შენს ვაჟსო.

წვიდა საბრალო დედა. იარა, იარა და, რომ გეიხედა, დეინა-
ხა, ოთხი მამა-შვილი მუშაობს ეანაში.

— სად მიდისარ, ბებიაო, კითხეს ემწვილებმა.

— მზის დედის სანახავათ მიუდივარო, — და მოუყვა თავის
გაჭირვებას.

— შენი ჭირამე, ჩემო ბებია, — შეესვეწენ, — თუ ნახო მზის
დედა, კითხე, ჩვენი საქმის უამედო უოფას რა ეშველებაო? ჩვენ
ვართ ოთხი მამა-შვილი, ძარღვები გვაწუდება, კანში ვძვრებით, ისე
ვშრომობთ, და ხეირი არა აქვს ჩვენ შრომასო.

შეზირდათ ბებერი და წვიდა, გოუდგა თავის გზას. ბევრი ია-
რა თუ ცოტა, ხედავს, რომ გუთნუელი გოუბამსთ და ცხრა უღელი
ხარ-კამბენი ვერ შათრევს გუთანს. გუთნის-დედამ კითხა დედა-
ბერს: სად მიხვალ, ბებიაო? დედაბერმა მიუტო: მზის დედის სა-
სანახავათაო, და მოუყვა თავის გასაჭირს. ახლა გუთნის-დედა
შეესვეწა დედა-ბერს, — ხომ ხედავ, რავა ვწულებით, რავა ვი-
ხოცებით და ფაიდა¹⁾ არა აქვს ჩვენ შრომასო. კითხე დედაშვი-
ლობას, რა ეშველება ჩვენს საქმესო. დედა-ბერი შეზირდა და გო-
უდგა თავის გზას.

იარა და იარა, ხედავს, — ცხერის ფარა დაცვინილა, ძლივსდა
იღებს სულს. თავზე ადგია შწეუმი და ხელ-გულ დაკრუფილი ტირის.

— სად მიხვალ, ბებიაო? კითხა შწეუმსა.

— მზის დედის სანახავათაო, მიუტო ბებერმა და თან მოუყ-
ვა თავის გასაჭირს.

¹⁾ ნაყოფი, ხეირი.

— ხომ უყურებ, ჩემო ბებია, როგორ უნუტეშო უოფაში ვარ, მთელი თვარა ცხვარი მიწედება; გამიკე, დედაშვილობას, რა ეშველებათ?

შეპირდა ბებერი და გოუდტა ტზას.

იარა ბებურმა და იარა... ხედავს, რომ ერთ მიდორში ირემი დტას, თუხებს ველარ სდტამს. ერთი ბორჟდიანი რჭა მიწაში ჩარტობია წვერებით, შეორე კი ცამდი ასვლია.

— რას შვები, ირემოვო? კითხა ბებურმა.

— ამ რჭების წვალბობით ისეთია ჩემი გატორეება, ველარ ვამძრევი.— შენ სად მიდიხარო?

— მე მივდივარ შზის დედასთანო; და მოუყვა ბებერი ირემს თავის გატორეებას.

— აბა, რაღა შორს მიხვალ, უთხრა ირემმა: აუკვი ჩემ რჭებს და ახვალ შზის დედასთანო და, დედაშვილობას, არ დეიფიწუო ჩემი უსამკელო უოფაც, ჰკითხუ, რა მიშველისთქვა?

ირემის რჭების ბორჟდებს ისე აუკვა ბებერი, რავარც კიბეს, და კვიდა შზის დედის ძელურ¹⁾ ქოხში. შინ იუო შზის დედა. გამოდტა ტანის²⁾ კარზე და შეიხმო შინ დედა-ბერი.

— რა გატორეებამ შოტიუვანა ჩემამდიო, კითხა ატრემლებულ დედაბურს შზის დედამ.

დედა-ბერი ჩამოჟდა ლოკინზე³⁾ და ძიმის⁴⁾ მარცვადივით ჩამოუთვალა, რაც უბედურება ეწია.

— ნუ ტირია, ნუ გეშინიაო, უთხრა შზის დედამ: შზის შირის ნახანი წეიდე და ის შოტირჩენს შენს ვახსაო. ჩადი ისეგ იმ ტზით, რომელთაც ამოხვედი. იქ შეიცადე გათენებამდი. გათენებისას წამოვა ცვარი, ეს არის შზის შირის ნახანი, მოუყარე თავი, წეიდე, შიასხურე იმით შენი შვილი და დდისითაც ისე ცოცხალი იქნება, რავარც დამით არისო.

¹⁾ ძელური—მრგვალი ბისა.

²⁾ გვერდის კარები.

³⁾ საწოლი ტახტი.

⁴⁾ მძივის.

მადლობა მოახსენა დედა-ბერმა შხის ღუდას და ღოუკონს მუნ-
ღები.

ახლა კითხა დედა-ბერმა: ასე და ასე ირმის საქმე და ტხოვსთ,
რა შეუქლებაო.

— რომ ჩახვიდე ძირს, მიუგო შხის ღუდამ, შეუძვრე რქე-
ბი, წაძვრება, გოუმჩატდება თავი და იფრენს თავის ნებაზედაო.

— რაღა ეშველება დაფოლხვებულ¹⁾ ცხვარსაო?

— გაკრიჭონო.

— რა ეშველება გუთნის-ღუდას შწუნარებასაო, და მოუყვა გუთ-
ნეულის ამავს.

— რკინის უღელი არ ვარკა, ხის უღელი იხმარონ: შჩატკა
და მსუბუქათ გასწევენ ხარ-კამბელები, ბეგრს შიხნავენ და მოსაყა-
ლიც მტრი მოვაო.

— რაღა ეშველება მამა-შვილებს, — მუშაობენ და ხეირი არა
აქვს მათ ნამუშევარსაო.

მამას ნუ ამუშავებენ... მოხუცებული კაცის მუშაობა საცოდა-
ობის არის და უფაილო. უთხარა შვილებს, ნუ ამუშავებენ მამას და
მტრი დოღათი ექნება შიო შრომასაო.

— ამ მასუხების შემდეგ ჩამეარა ირმის რქის ბორჯლები დედა-
ბერმა, ჩამევიდა ძირს, შეუმძვრა ირემს რქები, წაძვრენ, ეიშვა ირემ-
მა და გაშვა²⁾ შიისაკენ.

შეიბადა იქვე გათენებაში დედა-ბერმა. კანთიადისას მოუყა-
რა თავი დიღის ცვარს და წაშევიდა შინისკენ.

შინხარა შენხვარეს: გაკრიჭე ცხვარიო. მანაც გაკრიჭა და წა-
მოღვა ფეხზე ცხვარი.

შინხარა გუთნის-ღუდას: რკინის უღლით ნუ ტანჯავ ხარ-კამბეჩს
— ხის უღლები შჩატკა და უფრო მსუბუქათ ამუშავებს ხარ-კამბეჩიო.

ასე შეიქცა გუთნის-ღუდა და სისწრაფით წევიდა წინ მისი საქმე.

ახლა შინხარა მომუშავე შვილებს: თუ გინდათ დოღათიანი
შრომა, მამას ნუ აწვალებთ, ნუ ამუშავებთო.

¹⁾ დავარდნილი, დასუსტებული, მოხსლეტილი.

²⁾ გაიქცა, გაეარდა.

— ჩემმა გველ-ვაჟმა მოსვენება არ მომიღა, თქვენს ქალს გთხოვს სიცილითა და მოუყვას უველაფერს. შეფემ არ გაიკვირება¹⁾, გულ-დასმით მოუსმინა და მასუხათ უბძანა: უველა ჩემმა ხელ-ქვეითმა იცის, რომ მე ვარ ერთი ღარიბი შეფე. მომთაღებია ერთი მოსამზღვრე შეფე და განადგურებას მიქადისო. ახლაც გამოუგზავნია შუაკანები და სამ კითხვას იძლევა. ასახსნელათ; თუ არ აუხსნის, დამარბევს და დამაჭრევს. უთხარი შენს ვაჟ-გველს, თუ მოახერხებს და ახსნის ამ სამ კითხვას, ქალსაც მიუთხოვებ, რადგანაც განსადგელს გადაშორებს თავზე ჩემ ქვეუანასო.

პირველი კითხვა: მე შეავსო, ითვლეკინება ის შეფე, — ცხენის ჯოგი, გამიციანია, რომელია დედა და რომელია შვილებიო.

მეორე კითხვა: აგზავნის ქვასანას²⁾ და ითვლეკინება, ამაზე ამოჭერთი ათასი წედა³⁾ თანმა და გამამიგზავნეთო.

მესამე კითხვა: ჩემ ქვეუანაში ერთი მხარეა უწელო, წყარო არსა და გოუნინეთო.

დედაბურმა თქვა: თუ გადაეკიდე ჭირი, ეს ახლა გადაეკიდეო, და კუნკულ-კუნკულით გამოქანდა შინისკენ.

— რა ჭენიო, კითხა გველ-ვაჟმა.

— რაღა რა ვჭენიო, მიუგო ნერწყვ-გამშრალმა დედამ: სიკვდილი გველის, მეტი არაფერიო. ამ ბოროტებას შენ გადამიდეო და დეიწეო ქვითინი.

— რა დაგუმრთა, რა იუოვო, ჩააცვიდა გველი: მე ის ხე-მ წიფე ვერ მიმერევა, თუ ძალაზეაო.

დედას ამ სიტყვების გატონებაზე სულელივით გვეცინა:

— შეფე ვერ მოგერევა ერთ ღვაფს⁴⁾ გველ-ფეშისა?

— ვერაო, დარწმუნებით უთხრა გველმა.

— ამა კარქი და რუხსენი ახლა ეს კითხვებით და მოუყვას, რა კითხვებიც იყო ასახსნელი.

¹⁾ დიდათ არ გაიკვირება, არ იუცხოვა.

²⁾ ფილთაქვას.

³⁾ წყრთა.

⁴⁾ ღვაფსი — ძალიან პატარა (ერთი ბეწო).

ტველი ერთ წუთსაც არ ჩაფიქრებულა და უთხრა დედას:

— წადი ახლავე და მოახსენე შეფეს: კატონე შენი ვეზირი იმ შეფესთან და დააბარე—რამისისხო თასმა უნდა, მინუსი ამოჭერი ამ ქვესანაუზე და მეც იმ ზომას გამოვჭერთო. ვერ აჭრის ამ ქვესანაუზე მინუსს და შერცხვნილი დარჩებაო. ცხენები დააწურონ სამ დღეს და როცა გამოუშვებენ, რომელიც დეიხვიხვიანებს—ის იქნება დედა. სადაც დამწურვადებულა ხალხი, იმ ქვესანაში ერთი მუხაა ამა და ამ ადგილას, მოთხარონ ის მუხა და ამეიღონ იქ მალაღი ¹⁾ ორში, სანამ წყალი არ ამევიდეს. ის იქნება ჭა და მისი წყალი იხმარონ.

კაფრინდა დედა შეფესთან. მივიდა. მთელი სსსსსსლე დამწურებულად და უიშელო იყო. როცა მივიდა დედა-ბერა, ვველას სიცილი აუტრუდა ამ კატონეების დროსაც. მარამ, როცა ჰასუხი გვიგას, დიდი მოწინაობით მიიღეს, ეს სულ უოველივე კადანეს შუა კანებს, თან კატონეს ვეზირი და ჰირში ხალა გამოვლელებული დარჩა შარიან შეფე. ეს-კი კადარჩა კასაჭირს, და კიდევ გვიწვია თავისთან ჰირობის თანახმით სასელ-გათქმული ტველი.

შემოზოზდა სახლში ბურუხუნა ²⁾ ტველი. დიდი თავაზით მიეგება ვველა, უფრო ეშინიათ მისი, ვიდრე მოსწონსთ. შიშის ხათრია, რომ ეადერსებთან. მოუყინეს ტველს დედოფალი, მზეთუნახავი ტვერდით და გამართეს ქორწილი.

ისეოდა დედოფალი, რომ დანა კბილებს ვვდარ უხსნის. მის მწუხარებას ზომა და ანგარიში არა აქვს, მარამ რა ტველებთან—ჰირია შიდატული და ალბათ მისი ბედი უოფილა!

ტველანეს ქორწილის შემდეგ ნეფე-დედოფალი სანთიობოში ³⁾. მისურა შეფემ სანთიობოს კარები თუ არა, წეივლო თმაში და წვერებში ხელეები და ბურჭვა-ბურჭვა ⁴⁾ იბდღვნიდა: შეჭამს ის წვეული ტველი ნემ ქალსათ!

¹⁾ ღრმა.

²⁾ ბუნუნულა, ბუნუნულა.

³⁾ ახლად ჯვარდაწერილთათვის საკუთარი ოთახი.

⁴⁾ ბლუჯა-ბლუჯა.

მარამ სანთიობოში კიდე უფრო ძნელი საქმე სთვებოდა. მზესუნახავს კისერზე შემოხვეოდა გველი და ტკბილი ალერსით ორთგაყოფილ ენას უყოფდა შირში. ქალი სულს ღევედა—ადარც მკვდარი იყო და ადარც ცოცხალი; გარეგნულად იყო და თითქოს ადარაფერი ადარ ესმოდა. გველი-კი ეუბნებოდა: ნუ შემინახვლებ, ნუ დაშერიდები, იქნებ ისეც მოხეთეს, რომ შენ შეაღერებოდე და შეკი აგრე გვეიუინოყო. ამ ალერსში და ეშხში რომ არის, გაძვრა შეტის-შეტი სიუვარულით კანში და, ჭოი, სასწაულთ! მზესავით მანათობელი უმწველი გამევიდა. ახლა კი შეაკუსა¹⁾ თვალეზი მას მზეთუნახავში, გულში საშინლათ დოუწყო ძვერა და ცეცხლი ანთო სხეზე; აზრალდა, აზრალდა—მზესავით ანათებდა. ამით ნახვას ადარასფერი ჯობდა. ვაჟის ოქროს თმა შხის სხიუბივით ბრტყვიანვდა და ქალი სინახით უსვამდა შიდ მარგალიტით თითებს. ამ დროს ჭიჭიტალადან²⁾ შეიხედა სანთიობოში ერთმა გადაამ—ეს რა სინათლე მოდის იქიდანო, ვაი თუ ცეცხლი ამოუშვა გველმა შირიდან და დასწვა ღეღოფალიო. მარამ რა დეინახს? ადარაფერი ჯობდა სინახვით ვაჟს, და ორივეს ნეტარება ადარ ითქმოდა.

გამეიქნა გადა შირალი შეფისთვის ამ ამბის მისახარებლათ. შეიქნა ხმაური, ჭდრიაშული, შითქმა-შითქმა; გაჭანდენ სანთიობოსკენ. შეტის-შეტი სიხარულით ჩამტვრიეს კარები და შეფე ეცა გველის ხალთა-კანს.

შეკრთა ვაჟი, შეშინდა.. დააზირა შიდლა ახტომა, ჭიერისკენ შენაფარდება და... გაღეიქნა სხეტაკ ტრედათ. დეიწყო ფრიალფრიალი სანთიობოში, ეძებს გამოსაფრენ კარს, სარკმელს. უკან დეეღევენება და უნდა მისი დაჭვერა მზეთუნახავს და გული მიუდის, ეშინოა, ადარ დამეკარგოსო. თან ჩამოდის ცრემლები, თანაც იცინის. ბოლოსაც იშინა ტრედმა ღია კარი და გამოძვრა შიდ, გამოფრინდა. მიფრინახვს ტრედი ნელ-ნელა. მზეთუნახავმა თხოვა მამა შეფეს თავისი რაში. იმანაც მამინვე მიაკება. შეჟდა ზედ მზეთუნახავი და გაჭევა ფრენა-ფრენით თავის ტრედს.

¹⁾ შეიპყიტა.

²⁾ ბუბრუტანა, ჯუჯრუტანა, მუტრუმალა.

მიფრინავს ტრედი და შიდულუნობს, მიფრინავს რაში და მისდევს ტრედს კვალ და კვალ მზეთუნახავი. შეჯდება ხეზე ტრედი, მივა მზეთუნახავი, ტრედი აფრინდება და ნედა, აუნჩარებლათ მიფრინავს კიდე იქით. აშნიარი ფრენა-ფრენით მივიდენ ზღვის შარზე. ზღვაში მწაწა კუნძული იყო კიდის მახლობლათ. კუნძულზე იდგა ერთი კოდალივით ¹⁾ სწორი შადალი აღვის ხე. ამ ხე ე შეფრინდა ტრედი და დეიწო ღულუნი. გადააჩანებს ნიავი აღვის ხის წვეროს, თან გადაუვება ღულუნით სბეტაკი ტრედი, კადმოაჩანებს, თან კადმოუვება. კააჩანა მზეთუნახავმა რაში, ის კუმა რაშია კიდიდან კუნძულზე, მარამ იმდენი ადგილიც აღარ იყო, რომ ოთხივე ფეხით დატეულიყო. მხოლოდ წინა ფეხებით დეკვიდა კუნძულს რაში. აღვის ხემ ჭედი იხარა. წაატოტინა ტრედისკენ ხელი მზეთუნახავმა. მარამ ტრედმა ისკუმა, შეაჭდა მხარზე მზეთუნახავს და ეურებთან დოუწო ღულუნი. ისკუმა უკანვე რაშია, დახტა ზღვის კიდეზე. ტრედი ხან თავზე ევლება მზეთუნახავს და ხან ფეხებზე აჭდება, მარამ ეოველივე ცდა მზეთუნახავის, რომ შეიგლოს ხელში ტრედი—ამათ რჩება. დღესაც ასე დაფრინავს რაშით მზეთუნახავი და ტრედიც თავზე ევლება, ხან მხრებზე აჭდება მზეთუნახავს. იმათი ფოფინი ²⁾ და ფორთქინი დოუსრულეებელია.

3. მეფის შველი.

იყო ერთი მეფე. უავდა ერთი შველი. ამ შველს სულ რძეში აბანიებდენ და კაკა-ბაბას ³⁾ არ აკლებდენ. მეტათ უუვარდა ხემწიფეს და მიიქნალი უავდა კარის კაცები: არ დატკარგოსთო.

მეფეს უავდა ერთი ერთოფ კამოცთილი და ხანში შესული ვეზირი. უიმისთ მეფე წყალს არ დააჭნევდა. დიდი სამსახური გაქვია თავის სიცოცხლეში მეფისა და ჭვეუნისათვის, და მეფესაც ძან უუვარდა.

¹⁾ კოდალი — (იხარი) სწორი და თავ-სხვილა, შვილდით სასროლი. ჯობი.

²⁾ ფოფინი — ტრფიალი, ალერხი.

³⁾ კაკა-ბაბა — ხილეული და პური.

ერთხელ ეს ვეზირი შინიდან მიდიოდა სასახლეში. კზოში რომ შევიდა, უცბათ უფრო მოკრა, რომ საყინობოში შეყინებუ წერებოდა. ტეფურა ¹⁾ ვეზირი და მთაურა. შეყინებუ ნიჩფით ნაკელს ²⁾ ურდა ცანის კარიდან. ეილო ერთი დიდი ნიჩფი ნაკელი და სანამ გადამოურდა, დეიძხა: ეს ერთი ნიჩფი ნეხვი იმის დედ-მამის სასულეში, ვინც თავის ბატონს უერთგულოსო. თქვა და გადაურა ნაკელი. ვეზირი შენკნდა ³⁾. იმის თავისი სინოცხლე თავისი შეფე-ბატონის ერთგულებაში დეკლია და ეს შირეული ნიჩფი ნაკელიც, თუ სხვას ვისმე, მის დედ-მამასც მიდიოდა საკურთხათ. ეილო შორეუ ნიჩფი ნაკელი შეყინებუ და დეიძხა: ეს იმის დედ-მამის სასულეში, ვინც ძველი მოყვარე დეივიწოს და ახალ მოყვარეს მიენდოსო. თქვა და გადაურა ნაკელი. ვეზირი გაფითრდა. ეს შორეუ ნიჩფი ნაკელიც სწორეთ მის დედ-მამას მიდიოდა საკურთხათ: შორეუ ცოლი ეთხოვა და შორეუ მოყვარეც შირეულის შედარებით გველმერთებია, შეფესთან კარის კაცათ შეუყვან და შირეული მოყვარის გვერდში აშეყვინებია. ეილო შეყინებუ მესამე ნიჩფი ნაკელი და დეიძხა: ეს მის დედ-მამის სასულეში, ვინც თავის ცოლს გულის მასუხს გოუტყდესო.

ვეზირის თავბრუ დეკსხა, ეს შესამე ნიჩფი ნაკელიც მის დედ-მამას მიდიოდა. თურმე ერთ აზრს არ გოუბოდილებია ⁴⁾ ვეზირის თავში და ერთ ძრახვას მისი გული არ თუტკერებია, რომ ცოლის-თვის არ მიეხარებია.

მძიმეთ ჩაფიქრდა ვეზირი და თქვა: მოდი ერთი ვშინჯავ, რამდენათ საგულისხმია შეყინების სიბრძნეო. ამა ვეზირის ვინ უთვალთვალედა და არც არაუის შეკძლო იმასავით იმ განძრახვის ასრულება, რომელმაც მას გოურბინა გულში, — მან შეიპარა მუთის შეკელი.

ერთი ურია იყო ამ ქალაქში. კარგათ იცნობდა მას ვეზირი. მივიდა იმ ურიასთან, მიგვარა შეკელი და უთხრა: ისე შემიანახე ეს

¹⁾ შეიკუმშა, გაინაბა.

²⁾ პატვის, ნეხეს.

³⁾ სახტად დარჩა, განცვიფრდა, გაოცდა.

⁴⁾ გაუგვლია.

შველი, რაგარე შენი თვალის წინით. არაფერ გინახოს, ჩემი და შენიც ჩამოხსნობა აუცილებელი რამე იქნებაო. ურამ მართოსანი სიტუვა მიცა და დარწმუნა, რომ, მთელი დედამიწა რომ გადააბრუნონ, ამ შველის ნახვას ვერაფერ შიდახერხებს, ამის კვალსაც გაკაქრობო.

ვეზირი თითვენი წამევიდა, დაკლა თხა, გაატყავებია, მიცა ფურნეში და შეაწვევია; წამეილო ღანკრით ¹⁾ შინ, შეიტანა და მართვა ცოლს; ტეიხში საიდუმლოთ ოთანში და უთხრა: დიდ სახითათო საქმეში გაგვბი, მეფეს რომ შველი უადა, ის მოეზარე, შეგწვა და ეგ ის შველიაო. შეტათ მომინდა მაგის ხორცის დაჭანნიკება, მარამ თუ შეფეშ ტეიგო, რომ მე მოეზარე იმას ეგ შველი, უგჭველათ დამახსოვსო. არამდ და არამდ არ წამოგტყეს რამე ამის შესახებო.

დიდი და შიშიუ ფიცი მიცა ცოლმა, რაგა ²⁾ გაგამხელო და მოუგდენ შეწვეარ თხას. ვეზირის ცოლის შირში ის, თხა კი არა, ნამდვილი შველი იყო.

შორე დღეს კირია მონასტერი—სასახლე ფეხზე დადგა. შეფე რისხვით კანში აღარ ეტყოდა: ერთი შველი მოგაზარეთ და ისიც ვერ შემინახეთ კარის კანებმა, სხვა რადა კის ³⁾ უნდა ევლოდო თქვენგანაო. აკრიჭინებდა კბილებს და კარის კანებს ემუქრებოდა: ახლავე ნახეთ ჩემი შველი, თუ არა ევლას ტყავს გაგადრობო.

კარის კანების საცოდაობით იწვოდა დიდი და შატარა. თხე ბივით დარბოდენ ტვა-კვალ დაბნეულები და ღობე-უორეს ედებოდენ, ამა თუ სადმე მივაგნოთო. მარამ უოველივე ცთა ამოთ შეიქნა. შველის ხსენებაც კი გაქრა.

ამ დროს საიდუმლოთ შიშიარა შეფესთან ვეზირის ცოლი და უთხრა: რისთვის ტანჯავ და ახნობ ამდენ კაცს, როცა ბრალი არ მიუძღვისთო?

— მე ვიცი, რომ შავათ არ იციან არც ის, ვინ შიშიარა თქვენი შველი და არც ის, სად გაქტრაო.

¹⁾ სპილენძის სინი.

²⁾ როგორ.

³⁾ კარგს.

— მაგათ რომ არ იცან, ეტ შენ რა იციო? ტაკიგონოს რაშე შენ ჩემ დაკარგულ შევლზედაო?

— ამა რითი შევლოდინებოდა, ეტ კარის კანები დანაშაულები არიან თუ არაო!

— ამა მითხარა, ვინ შეიპარაო?

— მაგას ვერ გეტყვი, ავთ შეეპურობი მამპარაფსაო.

— ამა, შენ როგორ გინდა, რომ შეეპუროყო?

— ნუ მოკლავ, ამატყეო.

— დეიტირეთ ეს დედა-კაცი. მოუტირეთ მუხრუჭები თავზე — მაგას ცოდნია ჩემი შევლის ქურდი და არ ამხელსო, დეიდრიალა შეფემ.

ვეზირის ცოლი გაქანეს¹⁾, მოუტირეს თავზე მუხრუჭი და არ კი წამოატორტვლიეს²⁾, რაც ტეკტონა და ენახა!

შეფე გარეფიერდა, როცა გეიგო, რომ მისი ერთგული ვეზირი ეოთილა მისი შევლის ქურდი. მით უფრო გარისხდა და იმ წამსვე დეიპარა ვეზირი.

— შენ ხარ ჩემი შევლის ქურდიო?

— ვინ მოგახსენაო?

— ამ შენმა ცოდმაო.

— ქენი, შეფეო, რაც გერჩიოს, რაღა ცოდმაც მიღაღატაო.

მაშინ მოეშვათ გულზე კარის კანებს. იმათ ახლა კი თავისუფლათ ამეისუფთქმეს და ერთი მეორეს ელესებოდენ³⁾: აი, ეს სსსჯელი დავადგათ შევლის მარია ვეზირს, აი, ეს სსსჯელიო.

ასაღმა მოეგარე კარის კანმა თქვა: — მაშევი ნება, შეფეო, რომ ეს ჩემი სიძე კაცი ტევიფონო ქუნაზე, იქ გავაძრო ტანისამოსი, დაგწვინო შირ-დაღმა და ზედ ზურგზე გავაელო კაჭიანი საღეწი კვერიო. ხალხი დეესწრება ამ ამბავს, თავის თვალით ნახავს ქურდობისთვის სსსტიკ სსსჯელს და სამერმისოთ ვეღარავინ გაბედაუსო.

1) შებოქებს, მაგრათ შეჭკრეს.

2) ათქმევიწეს.

3) ეცილებოდენ, ეკამათებოდენ.

— ეგ უღვთო და სასტიკი ზომია, ჩემო მეგობარო, წამოუ-
სარჩლა ვეზირს ძველი მოევარე კარის-კანდი: ერთი შველის გულ-
სათვის ბატონმა რაჯ უნდა გეიმეტოს თავისი ერთგული ვეზი-
რი, რომელსაც ამდენი ღვაწლი მიუძღვის მის წინაშე, რომ საბაზ-
როთ და ისინი კვერის ზურგზე გავლებით აწამოსო? თუ რომ მა-
გისი თავი და გამოცთდილება მართლაც აღარ გჭირდებათ და ერთ
შველში ცვლით, თუ რომ მეტი საშველად აღარაა, ბარემ მოკალით
და ნულა აწამებთო.

— ბარაქელა, ჩემო ძველო მოევარეო! შესძახა გაკვეთულმა
და გაბაწრულმა ვეზირმა: შენი წრთელი სიტყვა გულზე მაძენხო-
ვო. და შენ, მეფინბეუ! შეჭკივლა ვეზირმა: შენ უოფილხარ ბრძე-
ნი და ღირსი ვეზირობის, მე კი მეფინბეუთაც არ ვარგებულვარ.
შენთან მეც ვიპოვებ: ნაკელი მის დედ-მამის სულს, ვინც ბა-
ტონს უერთგულეს! — ერთგულ ვმას ჩემი ბატონი ერთ შველში
მცვლის! ნაკელი კიდე მის დედ-მამის სულს, ვინც ძველი მოევა-
რე დეივიწოს და ახალს ენდოს! — რაჯ გამიმეტა ახლმა მოე-
ვარემ! და რაჯ წამამესარჩლა, წამამეტამატა ძველი მოევარე! ნაკე-
ლი მის დედმამის სულს, ვინც თავის ცოდს ენდოს!

რა ფიცი მამცა, არ გიდალატებო, და რაჯ უარუმიფით
წამოტორტლა, მიდალატა, გამცა! აი, მეფეე! მე თქვენ, სამი-
ვე წყება, გამოცნადე. თქვენა შველი უფნებელია, — ის აბარია ამა
და ამ ურიას. დოუძახეთ და მშენიერათ მოვლიდს მოკართმევსთ.
ჩემ ცოდს თხის ხორცი მივართვი და შველის კი ეგონათ!

დეობარეთ ის მეფინბეუ, მეფეო, და ის მოკახსენებთ თავის
სიბრძნეს — ის დაუერთ აწი ვეზირათ ჩემ შატეართათო. ამასთანავე
მოუფვა მეფეს უოველისფერს დალატებით და უველა გააოცა. ურიან
მევიდა და მოკვარა მეფეს თავისი შველი. უველა შერცხენილი და
ტაწმიდებული დარჩა ვეზირის ხელში, ტარდა ძველი მოვერისა,
ურიისა და მეფინბისა.

ურიათ დეინდო ვეზირი და ცოდმა კი არა!

4. ბ რ ი ყ ვ ი ო ბ ო ლ ი.

იყო ერთი ობოლი. მართალია ხემწიფის შვილი იყო, მა-
რამ დედას ისე გასულელებული ვაგდა, ისე თავის ნებაზე აზდე-
ბოდა, რომ კაი ბრეფი იყო.

როცა წამეინი¹⁾ და ახეინი²⁾ აკადა, თუტუდა დედას—ქალი
მინდა და ქალი მინდაო; მამეც იფულა, რომ წვედიე ქალის სა-
ხეგრათაო.

ამ დროს უცხო ქვეყანაში ერთი ხემწიფე იყო. იმას ვაგდა
მზეთუნახავი ქალიშვილი. მთელი დედამწის ვოველი კუთხიდან
ხოლხით³⁾ მოდიოდნენ იმასთან საცოლო მეფის ვაჟები, მარამ უკ-
ლას ცარავდა⁴⁾, ღვებდა, ღვებდა⁵⁾ და ცარიელ-ტარიელს უშვებდა
შინ. მამა მეფე ღარიბი იყო და ისე გამდიდრდა ამხარი წანაგლე-
ვებით, რომ ტოლი აღარ ვაგდა სიმდიდრეში მთელ ქვეყანაზე.

ამ მზეთუნახავის ამბავი მიწდომიდა ბრეფი ობოლსაც და უნ-
დოდა ბედი ეტადა. მეტათ ატრუგებული იყო და დედას მოსვენე-
ბას აღარ აძლევდა.

როცა კადოუწედა⁶⁾ დედას, უთხრა შვილს: ხადი მამაშენის სარ-
დაფებში და, რაც იფულა მიიგნო, წედიე, მხოლოდ მე ნუ შემა-
წუხებო.

გამოართვა დედას კლიტკები ბრეფის ობოლმა და ჩვეიდა სარ-
დაფებში. რაც იფულა კი იყო, დახვია ხელი და გვეშურა მცარავი
მზეთუნახავისაკენ.

დიდი იარა თუ ცოტა, მივიდა ხემწიფის კნოში. ვინ დე-
ინახავდა მას, ვინ მიაქცევდა უურადლებას, რომ დიდ ქვანე არ შე-

¹⁾ წამოიზარდა.

²⁾ ატრუვდა.

³⁾ შეგზოფულათ, გროვათ.

⁴⁾ ატყუებდა.

⁵⁾ ყვლეფდა, «ტყავს აძრობდა».

⁶⁾ მობეზრდა.

სულიყო. მზეთუნახავმა უურადღება მიაქცია: აღბათ ის დიდი ტუ-
 ტუნი იქნებაო და მიიწვია თავისთან.

— რა გნებავსო?

— შენი თხოვა მინდაო.

— რა გაქვს შერე, რომ მე შენ შემინახავო?

— აი, ესა მაქვსო და, რაც ებადა, გადაუჭა მზეთუნახავის წინ.
 მოაბრუნეს ბრიფინგ-ობოლი, მიუშვეს და მიუშვეს¹⁾ მანღურები
 და გამოაგდეს კარში. ეს მოტანილი იქრო და ვერცხლი კი ხემწი-
 ფემ ჩოუშვა თავის საღაროში. ჭონდა და მიუშატა.

ბრიფინგ-ობოლი დიდხან იყო თავბრუ დასხმული. აღარ იცოდა,
 რა ექნა, მეტათ ჩქარა დეკრატა სიმდიდრის გუდა, თავისი სკატალი.
 იფიქრა, იფიქრა და ისევ შინ მობრუნება გადაწყვიტა.

მევიდა შინ და დეკრატა ცოდვასავით კისერზე დედა-მისს,
 ტექნება რამე და კიდე მამეცი. ჭკუას ვსწავლობ, ერთი ფიფი²⁾
 მაკლია კიდეუ და მამეცი ფული სასწავლებულში გასადებო. დედამ
 მიუჯო:

— თუ რამე მაქვს, ხომ შენთვის მინდა, შენზე უკვეთეს
 ვიღას მივცემო, მარამ ჩემდა საუბედუროთ აღარაფერი შეგუკუ-
 ბაო. ეს ბირველი ჭკუის სასწავლებელი ერთოფ ძვირათ დაკვდომიაო.
 თუ რამეა, სარდაფებშია, სხვაგან არასფერაა. სულს იქით არაფერს
 დაგიკავებ და მის მეტინ აღარაფერი გამინიაო.

ჩვეიდა ბიჭი ისევ სარდაფებში; თუმცა იქ აღარაფერი დეე-
 ტოფებია, მარამ იმედი მაინც მიიტყუილებდა იქით.

ახა, სხვა რადა სამედა იყო სადმე?

ჩვეიდა სარდაფებში. ვერასფერი ვერ ნახა, ერთი გრომიც
 აღარ დარჩენიდა, ისე ტულ-მოდგინეთ გამეკვებტა ბირველათ.

სარდაფებში ბოდიალის³⁾ დროს უნვე ფეხი წამოკრა რანხას.
 დეხარა, ეილო, გეიტანა სინათლეზე—სალამურია, მეტი არაფერი.
 სალამური რას უშველის მის უბედურობას! ატირებული ჩამოკდა

¹⁾ ჭკრეს და ჭკრეს.

²⁾ ერთი ბეწო, ცოტა.

³⁾ ფორფორტი, უაზროთ სიარული, ყიალი.

სარდაფების კარებთან და მოწვენილათ დოჟკარ სილაშური, უნდოდა გული გვერთო. მარამ რაღა იყო მისი კაცვიფრება, რომ ეოველი მხრიდან სილაშურის ხმაზე მოცვინდენ შეომრება, შამეხვიენ გარშემო თბოლ-ბრიუეს და იარადს იქნევდენ, თათქოს ექომატე-ბოდენ, თათქოს ვინცხაზე იწევდენ, ვინცხას ემუქრებოდენ.

თბოლი შეერთა, შეწვიტა სილაშურის დაცვრა და უნდოჟ გვიფანტა ურიცხვი შეომარია.

მაშინ მიხვთა თბოლი-ბრიუეი, რა იყო საქმე. ეილო სილაშური, ბედს მადლობა შეწირა და გვექანა საბედოსავეს. თანაც იმოურება გულში: ჩემ მორევას ვინდა შეძლებს!? თუ არ გამამევა ცოლათ ის მზეთუნახავი, ხნარ-ტუტას ავადენ ზურგზე მის მამა-მეფესათ და მთელ სახემწიფოს დოეუმტვერეო.

იარა, იარა და მივიდა იმ ხემწიფის სასახლის ეზოში, სადაც ისე საშინლათ გაფრქვინეს.

შედა მადლ ქვავზე. ამა, ისე ვინ დეინახავდა— ურიცხვი ხალხი ირეოდა ეზოში. მოატანა სასახლის სარკმლიდან მზეთუნახავმა თვალი და გულში გვეცინა: ეს დუტარა¹⁾ კიდეკ მოსულათ, ჭკუა ვერ უსწავლიათ. მიიხმო თბოლი ბრიუეი და უთხრა: რა გაბადია, რომ ჩამცეგებინარ და აღარ შემევა, რითი უნდა შემინახოეო?

ვაქმა მიუგო: რაც წეიდე, ისიც ბეერია. განა ის ვერ შეცინახავს შენც და და შენისთანას ათს და ოცსათ? ახლა მე სხვანაირათ შევედი, — ან უნდა გამევე, ან უნდა ევიკლო მამიშენის საბაძნებელით. თქვენ შეურადხეთ ჩემი დირსება, თქვენ მე უკაცურათ გამესარჯეთ!

— მაგ მუქარისთვის რა ძალ-დონე შეტწევსათ? მიუგო კილით²⁾ მზეთუნახავმა და სიცილია დააყარა.

— აი, ესა ჩემი ძალა, ეს თილისმური სილაშურიო. კმარა, ერთი დავაფსტვინო, რომ ეოველი მხრიდან მოსკდექს ლაშქარი და გავანადგურო მამიშენის სახემწიფოთ.

¹⁾ ტუტუტო.

²⁾ დაციწვით, ნიშნის მოგებით.

ამის თქმა იყო და ელვასავით გამოვლინა ხელში ხავეს საღამური ვაჟს. მოსცხეს და მოსცხეს ობოლ-ბრძოვს და კინ-ვის ტუხით გამოუძახეს კარში.

გატუნურატებულმა ¹⁾ ვაჟმა ძურწა თაეი ²⁾ და მთას შოუტოვა ³⁾, — შე ბარათ აღარ მეცნოებება ამას შემდეგათ; სუბოს, რომ იქ მო-კვდებ; უკარურ ადგილასათ!

დიდ-ხან ედებოდა ღობე-უორეს, დიდ-ხან დახეტიალობდა ვაჟი. შეაქანდა; მოშავდა, მოშავდა, შიმშილით მუცელი ეწვოდა.

ამ დროს ერთ კდეზე ⁴⁾ დეინახ ორი ძირი ლეღვი: ორივე შწიფე იყო და ჩამონახდული ⁵⁾. ერთი ჩიტა ლეღვი იყო და მეორე ბერძული ლეღვი ⁶⁾.

შიმშილისაგან გამწვრებული ვაჟი ტუვაში კაძვრა და ათოთხდა ლეღვებამდე.

ვეოდა თუ არა, მოწვევით ბერძული ლეღვი და ჩეიტენა შირ-ში. ჰურ კადეუ არ გადევლავდა, რომ წამოუვიდა შუბლზე რქები; იზარდა, იზარდა და ერთი რქა შინაში ჩაერჭო წვერით, მეორე კი მალდა ცაში წვეიდა. ისე დოუძიძიდა ემაწვიდს თაეი, რომ დეიწ-უო კადეუ უნტალი ⁷⁾ — ის-ის იყო, უნდა გადმოვარდნიდოთ ლეღ-ვის ხიდან და ძირს ხომ სულიც აღარ დავეუბოდა, რომ ჩიტა ლეღ-ვი მოწვევითა: მაინც ხომ აღარაფერი მეშეველება და ამის შეკვმას და გულის ჩატკობას მაინც მოვასწრეთო. შეკვმა თუ არა ჩიტა ლეღვი, რქები მოუთავსებლდა და ჩამოუცვიდა. ვაჟმა თაეი თავისუფლათ იგრიწო — გამწვრდა. ამასთანავე გეიგო, თუ რა იყო ამ ლეღვების ძალა, მოკარიფა და ჩეიწო თავსაფარში ⁸⁾.

¹⁾ გაბაბებულმა, შერცხენილმა, გაწბილებულმა.

²⁾ დაღუნა და ჰკრა თაეი.

³⁾ მიაშურა.

⁴⁾ კლდეზე.

⁵⁾ ჩამოყურული, დატვირთული, ჩამოშავებული.

⁶⁾ ჩიტა ლეღვი — წვრილი ლეღვი; ბერძული ლეღვი — მსხვილი ლეღვი.

⁷⁾ ყანტალი — რყევა.

⁸⁾ ქალის თავდასახურაეი ჩითისა ან მიტკლისა.

— ახლა კი უნდა გამოვძიოთ სიბრძნის ტყეში, ფიქრობდა ვაჟი: მეუღლე ამდენი ჯიუტი სწავლა. გულ-ახთილობით მე ვერაფერს გაეხეთი და თავს-კი წაფარავ. წავაღ, ჩვენივე მხედის ძონძის, წველივით ბერძულ ლეღვს გასაუბრებ და გოგუფლი სასახლეს. მივედი ხეშივე და მერე მე ვინა, რაც მოუფა და რაც საშველი იქნება ჩემთვისაო.

სულ ხტომა-ხტომით წამევიდა სასახლისკენ.

მართლაც არ იყო, გამეწყო მხედით ისე, რომ თბოლ-ბრძნის მამი ველარაფინ იგნობდა. ჩოუარა სასახლეს და თან იძახოდა: კაი ბერძული ლეღვებია!

მადლი კოშკიდან თვალი და უური მოკრა მზეთუნახავმა მხედლეს. მოახსენა მამას: ლეღვს უიღის ვინცხა მხედლე და იუიდე, მტრათ კარქი ლეღვა და გულე შემივიდაო.

იუიღეს ლეღვი. ახალი ხილი იყო და მტრათ დეკხარბენ. შეუე და დელოფალმაც მიართვეს და მზეთუნახავსაც საკმარისი გოგუზანეს.

ჯამეს თუ არა შეუე და მისმა დელოფალმა, წამოუვიდათ რქები. ერთი რქის წვერი იატაკში ჩეხს, მეორე კი მერწმი ¹⁾. ტეიბლიხენ ²⁾ ჭ თავ-მოდრეჯილება ვეღარც სვამენ, ვეღარც ჯამენ, ვეღარც წვებიან, ვეღარც დტეიბიან. ერთ ადგილას არიან მიჭკეკებული და თავის სიმძიმით კვნესიან. ასევე დეკმართა მზეთუნახავსაც.

მთელ ქვეყანას შეეღვა ეს ამბავი. ვინც კი იცოდა რამე ან გულთთობის ³⁾, ან შეღონვის, ან მკითხობის, ვეღა აქ იყო და თავს არ იზოგავდა. იცოდა, რომ უხვ საზღაურს მიიღებდა, ვინც მათ უშველიდა დასაფეთებელი რქებიდან. დიდი და მატარა იძახოდა, ქვეყნის ტანქველეთის ცოდვით მოუვიდათ ეს უხედურობაო. ბოლოსაც იყო, გამოჩნა თბოლ-ბრძნე. მივიდა შეუესთან კარგათ ჩამოღ-დახურული და მოახსენა: მე გიხსნით მაგ გასაჭირიდან, თუ თქვენს მზეთუნახავ ქალიშვილს მამათხოვებთო.

— ვინ სულელი დეკეკეებს, თუ კი გვიხსნი ამ სამარცხინო გასაჭირიდანაო.

¹⁾ ტერწმი.

²⁾ გაბლიხვა—გზირება, გაჭეღვა.

³⁾ გულთმისნობის.

შეატმა შეფესა და დედოფალს ჩიტა ლეღვი თუ არც მამისა თვე შეუმტრათ რქები და ჩამოცვიანდა.

მზეთუნახავისკან დიდ საყვედურს იღებდა დედ-მამა, რათ მიღლატეთ ასე და ეს საუბედურო ლეღვი რათ მაშაიკთხეთო. დედ მამაც უთუღიდა: ჩვენც მაგ ბუქსას¹⁾ გადუვეკიდეთ და რაღა ვქნათ ახლაო. ახლა-კი, როცა საშველი მიეცათ, შეესვენენ ამ ვაჟს მზეთუნახავის რქებიდან გათავისუფლებასაც.

— ძალიან კარქიო, მოახსენათ უმაწვილმა, მარამ ჯერ დავაქორწილეთო; ბევრი დაღატი გატწვიათ უმაწვილებისათვის და შერ იმასვე ვუღიო; თუ თქვენ მოგარჩინეთ, იმასაც მოვარჩენ და, თუ ჩემთვის გინდათ მზეთუნახავი, რაღა გატკჷმანებთ?²⁾ დავკავიერტვიქეთო.

ძალიან სანახებულში ჩავარდა შეფე, მარამ სხვა ხსნა აღარ იყო, ვაჟი აღარ ცთებოდა; რაც შეცთა, ისიც სანახებლათ განთოშოდა.

დიდი ტკჷმანის და ხრიკების შერე დაწებდა ბედის-წერას შეფე, რქებიან მზეთუნახავზე დაკვირგების თბოლი ვაჟი. მაშინ-კი გულ-დასმით უაქამა მზეთუნახავს ვაჟმა და უთხრა, როცა რქები ჩამოაშორა:

— შერ მე შეტათ მაწამე, შეტათ აბუზათ ამილეო, მარამ იმდენი ვერადე; რომ ჩემი საბედო არ დავკარგეო. მე ვარ ის ვაჟი, ქვაზე რომ შვედგებოლი ხოლმე თქვენს ეზოშიო; მე ვარ ის ვაჟი, ურიცხვი ოქრო და ვერცხლი რომ წამართვითო; მე ვარ ის ვაჟი, სლამური რომ გამამტარეთ ხელში და მე კი სამარცხინოთ გამატგეთ კარშიო. ახლა ტკჷთა ვისწაეღე — აღარ გამოგიტრედით, რას და როგორც ჩავდიოდი, და კიდეც დავხწიე თავი საბრიუვეს, კიდერ დავკმატრონე, ჩემო თვალის სინათლეო.

შეფემ რომ ეს ამბები ტკიბონა, ბედს ქედი მოუხარა, თავისი საშეფო ვაჟს დოულოცა და კიდეც კამეფა იკი.

შეისმო ვაჟმა თავისი დედა და ცხოვრობდენ ბედნიერათ.

¹⁾ ბუქსაბი — ხათაბალა, უბედურობა.

²⁾ ტოკმანი — რყევა, ყოყმანი.

5. ნაცურის ბეჭედი.

იყო ერთი ქვრივი დედაკაცი. ევდა მატარა ვაჟი. ეს ვაჟი დეიარებოდა ტუქში შეშხე; მოჭრიდა, დაწყობდა კონათ, მიქონდა მსხლობელ ბაზარზე, უიდა; იუიდიდა იქ დაქვეულს¹⁾ აშ ფულებით, და მარტვა ჭადით რჩებოდა დედა-შვილი. რომ წამეიზარდა ბიჭი, უთხრა დედას: დედა, დედაო! სულ მარტვა ჭადის ჭამა დიდა უბედურებაა ჩვენ თაყუეთ; ერთი წასვლა წავალ უსიერ²⁾ მთაში, ჩავაშქშვე³⁾ დიდ ხეებს, ჩავზიდავ ჭაღაქში, გავეიდა; ნამოვარი ფულებით ხორცს გიუიდი და მოგიტანო.— მაგას რა აჯობებსო, მიუგო დედამ, მარა შეშინა, შეილო, ვა თუ უსიერ მთაში ხაფათს გადგვიდოყო. ამდენი ხნის დედა-კაცი ვარ, უხორცოთად იოლათ წავსულვარ და, თუმც კაი პირის გემო ვის აწეენს, მარამ არ დევექებ— ახლოს იყავი და არაფერი შეიწიო; მე ჭადზედან კმუოფილი ვიქნებით.

ვაჟმა არ დეიჯარა. გალესა წაღდი, გეირჭო წელში და გოუდგა დაბურული ტუისკენ ტზას. მართლად არ იეოს, მოჭრა ხე, კაი კაი ნაფლექები⁴⁾ დაწყო და წეილო ჭაღაქში. იქ იმედმა უმტუუნა: ერთიც არავინ ეკითხებოდა, შეშას როგორ უიდიო? ბოლოს გასვავათებულმა⁵⁾ უკან დაბრუნება დაამირა, რომ ერთი ვიდაცა შეესენა და არ კი შეევაჭრა! ბიჭმა უთხრა: მხოლოდ ხელი დამიცაღე⁶⁾ და, რაც გინდა, მამეცაო.

ამინაც ეილო და სამი შაური მიცა. ხელ-დაცდილი ვაჟი გაშეკმურა ჭაღაქიდან შინისკენ. თან მოქონდა თავისი სამი შაური. ამა, სამ შაურათ რამდენი ხორცი უნდა ეუიდა! მოდის შინისკენ

¹⁾ ფქვილს.

²⁾ უსიერი—უტეხი და დაბურული, გაუვალი.

³⁾ დავეჭრი და წავაქცევ, ჩავყრი.

⁴⁾ ხის დიდრონი ნახეთქები, ნაგლეჯები.

⁵⁾ ძლიერ დაქანტულმა.

⁶⁾ „ხელი დამიცაღე“, ე. ი. ხაეაჭრო ნივთი გამისაღე.

ჩაფიქრებული და უფრთხე შევეურა ქალაქში მიმავალ გლეხებს.
 გლეხს მიუხვდა გასაუიდალათ ახალი ქათამი, ვარია.

— რაშდენათ ეიდი მაგ ქათამისო? შევეპტრა ვაჟი.

— სამ შაურათაო, უმასუხა გლეხმა. აშეილო ბიჭმა სამი შა-
 ური და, აღარ ეჯანჯლა¹⁾, მიცა გლეხს ქათამში. თან მიუხვდა ქა-
 თამი ბიჭს და თანაც სიხარულით სულ მადლა ხტოდა, მიწაზე ფეხი
 აღარ ედგა, რომ სავუარელ დედანს ქათამის ხორციით შერეუდა²⁾. ამ
 დროს შამუეკება გზაში ერთი ურია.

— რა გეპასო? შევეკითხა ურია.

— ვარიაო.

— რაჟა ეიდიო?

— გასაუიდი არაა, დედანქემისთვის ვიუიდეო.

— რაც გინდა, დააფასე, მხოლოდ მაშეიდეო.

— არ შემიძლიათო.

— ოც თუმანს მოგტეშო. მაგ ქათამისთანას ათასობით იუი-
 დი, ის არ გირჩევიანო?

— ამა, მაშეიდი ჭურ ოცი თუმანი ხელში და შერე მოგტეშ
 ვარიასო.

მიცა მართლაც ურიაშ ოცი თუმანი ვაჟს. ვაჟა აფრინდა³⁾:
 ფულის მატრონი გაფხთი და ვაჭრობასაც დევიწეებო.

მივიდა შინ დედანთან ეს ბიჭი და დოუყარა წინ ოცი თუმანი.
 აი, დედა, რა ვიშინეთ! და მოუუვა, რაც შეემთხვა.

— ვაი, შვილო, შენს დედასო, წამეიძისა დედამ: საწყალი
 მამაშენი სამოცი წლის კაცი იყო, მარტვა ხმელ ჭაღზე ვიდე-
 ქით, მარამ იმისა ხელი არ გაბრუნებულა, აღალი დეკეით ვიკეებე-
 ბოდითო. შენ-კი, — დამშესება თვალები — და, ეგ ფულეი მოგიმა-
 რავსო.

ბევრი იფინა და იჯვარა ბიჭმა, მარამ დედა შანინ თავისს
 გეიძხოდა. რომ აღარასფერი გოუვიდა, ვაჟმა უთხრა დედანს: ამა,
 წავალ, დედამიწის ხერელს გავთხრა და გვეივლი და იმ ურიანს შა.

1) ჯანჯლობა — ეპრობაში ბევრი ღიტინი, ძნელი მორიგება.

2) ე ი. ქათმის ხორცს ატეუდა.

3) აღტაცებაში მოვიდა სიხარულისაგან.

ინც მიფატნებ, გამოფართოვე ნემ ქათამს, მიფატნა ზირში მის ფუ-
ლებს და მოგოფუნ ისევე ფარაისათ.

თქვა ბიჭმა და გაჭკრა ხელი¹⁾. დიდი იარა თუ პატარა, მივიდა
ერთ ქალაქში. დიდ ხანს იხეტიალა იქ. ბოლოსად იყო, წაატედა
თავზე მისი ქათმის შეიდეველ ურას და კეტუნა გვერდში. ურამ
ეს ბიჭი ვეღარ იცნო.

ვინ ხარ, რომ ჩდილიფით დამდევე უკანათ? კითხა ურამ
ბიჭს.

— ერთი სოფლის ბიჭი ვარ, დამალამდა ქალაქში. პატრო-
ნან კანათ შეკიცნანი და ვეღარ მოგპორდი— ბინა მამეცი ამალამათ.

ურამ ბინა მიცა, მარამ სანამდი შეისევენებდა ბიჭი, ურამ
ამ მიუთითა ქათამზე ამ ბიჭს: დაკალი ეს ქათამი, გაფრქვენი²⁾; წე-
იდე ფურნეში გამოუკუჭკავათ³⁾, რგვლათ შემეწვანო⁴⁾. შენ იქ მოუ-
დექი, რომ არამც და არამც შეფურნემ არ გამოკუჭკოსო. შეწვი და
მამიტანეო.

ბიჭსად ამის შეტი რადა უნდოდა! წატანა ხელი, გამოსრიბნა⁵⁾
კისერი, გაფრქვნა და გოუკუჭკავი წეილო დანგრით შეფურნესთან.

გოუკუჭკავი შეწვევია, როგორც ურამ ურჩია, და იმან-იმანს
გაჭკრა ხელი შინისაკენ. სულ ტყე-ტყე მიდიდა ბიჭი, ურამ არ
დამეწიოს და ქათამი აღარ წამართვასო. მარამ ტყე-ტყე სიარულ-
მა გზა ერთოფ გოუტყელა და გზაში დააღამდა. მოშიედა. ამელო
მარკიდან ქათამი, მოჭკრა ხელი ფროთებზე, ააკლიფა ბარკლები,
კიბქიბა და მიართვა.

ახლა მეორე დღეს იძინებდა კლდე-ღრეებში და სადილობამც
მოატანა. ამეილო ქათამი და კუჭის შეტი სულ ვეღლაფერი მიახ-
ვია⁶⁾. გაჭკრა ქათმის კუჭი და განვიფრდა: ბეჭკვი გამოფარდა კუ-
ჭიდან.

1) „გაჭკრა ხელი“— გზას გაუღდა, გასწია.

2) ბუმბული გააცალე, გააუტე.

3) გამოკუჭკვა— კუჭისა და შიგნეულის გამოცლა.

4) „რგვლათ შეწვა“— მთლიანათ, დაუტრელათ შეწვა.

5) გამოლადრა, გამოსტრა, გამობასრა.

6) მიახვია— შეტამა.

ვაჟმა ეილო ბეჭედი, წაშეიცვია თითზე, ახა, როგორ დაშე-
ვინდესო. „წაშეიცვია!“ ატუდა ტუე და შიდორი, შესძახოდენ ამ
ვაჟს: *რა გინდა, რას გვიბძანებო?!*

ვაჟი შეშინდა, განცვიდა¹⁾. მეტი გზა აღარ იყო, რამე უნდა
ეძებნებო: ტუე და ველი ან ცხრებოდა.

— ამსვი, ნატურის ბეჭედი, და ჩემ სხელში, ჩემ დედას-
თან დამსვიო.

თქმა და სწავლელის ასრულება ერთი იყო. ვაჟი გაზთა თა-
ვის ქოხში დედა-მისის გვერდში.

დედას ვაჟმა აღარაფერი აღარ გოუმხილდა. მხოლოდ ჩააღივდა:
მიდი ჩვენ მეფესთან. ეზოში რომ თეთრი ქვა აქვს, იმაზე დაჯდო.
მოცვინდებიან ვეზარები და კკითხავენ: ვინ ხარ, რომ მეფის მზეთა-
უნახავ ქალს თხოულობ რძლათათო. შენც უთხარი შენი ვინაობა და,
რა პასუხი გითხრან, მინდობო.

დედა-კაცმა იტკვილიდა²⁾ თავში ხელები: არ კი გამწეროშია
დმერთიო, ჩემი დედის-ერთა ვაჟი ჭკუიდან შეშლილათ! ვინ შენ,
დ. რიბ-ლატაკი, უსახლ-კარო, უჭულო და უფესხაცმილო ვიგინდარა³⁾
ბიჭი და და ვინ მეფის მზეთუნახავი ქალიშვილიო? რამ გათქინა,
შე უბედურო, კტკო? სიკვდილს ხომ ან თურქუვებიხარო?

— ნუ გეშინია, დედა ჩემოვო, ანუკეშებდა ბიჭი: დმერთი ჩე-
ნი შემწვა და ბედიო. წადი და, რაც გითხარი, ამისრულეო.

— ხომ არ გასულელებულხარ, ბიჭოვო? კივოდა დედა-ბერი:
ცხენის კუდზე გამამაბამენ და ისე დამწიწკინიან მაგ სულელი შე-
კითხვისთვისო.

— ხათრი ნურაფრისა გაქვს, წადი და მერე შე ვიციო.

უარი აღარ გოუვიდა დედას. მეტი გზა აღარ იყო, უნდა წა-
სულეო და კადეც წვეიდა მეფესთან. მივიდა მეფის ეზოში და
დაჯდა თეთრ ქვაზე.

თხუბივით გამოცვინდენ სასახლიდან ვეზარები და მივი-
დენ თეთრ ქვაზე დამუდარ დედა-კაცთან.

¹⁾ გაშტერდა, გაოცდა.

²⁾ ჩაირტყა, იკრა.

³⁾ ვინღაც ოხერი, უბატრონო.

— რამ გაკაბედევა, შე სხლოდავო დედაბურო, შეუვის ქალი-
 შეილის რძლათ თხოვის საქმეო?

— ჩემი ვაჟი არ შამეშვა და ახლა თქვენ იცით, რასაც მიბ-
 ძანებთო.

მთასხენეს შეუეს. შეუეე გარისხდა: როგორ თუ კალვლეზილ-
 გაცქვლეფილი ¹⁾), ღარიბ-ღატაკი მეშეშა: მთხოვს ქალსაო! უოველ
 დღეს ვუუერებ, რომ კაღმა სერზე დოუჭკერია ხელში ჭადი და
 დღოკინის ²⁾). ის შეინახავს ჩემ ქალსაო? ააშენოს ოდა-სარაია ³⁾), გა-
 რეშემო შამოავლოს ოქროს კალავანი და შერე გამიბედოს სიძობაო
 ახლა კი შამოვლეთ ქინძში შაკ ბებურს და გოუძხვეთ ეზოდანაო.

შეუვის ბძანება ისე აასრულეს, რომ კადეც გადაჭარბეს ერთ-
 გულმა კარის-კანებმა.

ღამეავებებული და დღილეებული დედა-კაცი ძლივს მიწოდდა
 ქოხში და ტირილით მოუევა ვაჟს თავის თავ-გადასაცალს. თან დას-
 ძინა: სანამდი ოდა-სარაია არ ეაშენოს, გარეშემო ოქროს კალავანი
 არ შამოავლოს, მანამდი სიძობა არ გამიბედოსო. — კარქით, უთ
 ხრა დედას ვაჟმა: ებ ვეკლაფერი ადვილი საქმეა, შერედა კი გა-
 მიბედოს უარის თქმა და მე ვიცით.

ეს შუქარა დედისთვის ვაჟის რაღაც სიკეთის ნიშანი იყო. ის
 ხალვლიანათ აქანქალებდა ⁴⁾ თავს და თან დუდუნობდა: ვაი ჩემ
 უბედურ დღეს! სრულ ჭკუაზე აღარ არის ჩემი შვილიო. თავის
 ტკივილებს კი აღარ გრძნობდა.

გათენდა დილა. დედა-ბერი მართლა ჭკუიდან შეამლა ღარმე ⁵⁾),
 როცა ოდა-სარაიაში გეიღვინდა და ოქროს კალავანი მის გარეშა-
 მო დეინახა. არა ნაკლებ გამოინჭდა ⁶⁾ შეუვის გადაიგ; ის გადმოშდ-
 გარიყო სისახლის დერეფანზე და იქიდან უკვირდებოდა კაღმა სერ-

¹⁾ გატყვეფილი — გატყვევებული.

²⁾ უშნოთ სქამს.

³⁾ ოდა — სახლი; სარაია — სრა, სასახლე.

⁴⁾ აქნედა.

⁵⁾ ღარმე — კინალამ.

⁶⁾ გამოინჭება — ტკუიდან შეშლა.

ში ამართულ მშეენიერ ოდა-სარაიას და მის ოქროს გადავანს. კანის თვალი უკეთეს ველერაფერს იხილავდა.

მიახარა ეს ამბავი გადავი ვეზირებს, ვეზირებმა მეფეს, მეფემ მზეთუნახავს და ამ სანახავით სწორეთ ჭკუიდან იშლებოდენ. სიზმარში ეკონათ თავისი თავი. ამ დროს მევიდა დედა-კანი და დაუდა ისევ თეთრ ქვაზე.

ეს იმას ნიშნავდა: აბა, რას მიბძნებთ? თქვენი ბძნება ავასრულეთ; გვაძლევთ ახლა ქალს, თუ არაო?

მეფეს უარის თქმა აღარ შეეძლო. შეიწვია ობოლი ვაჟი, სანძობო. ისინი ათასხაარ ზიზილ-პიპილებში და ოქრო-ვერცხლში გამოხანტული მევიდა. მზეთუნახავს სიხარულით ხელი ცაში უწვდებოდა.

დაქორწილეს და გაატანეს შინ მისი ცოლი, თან გაუოლეს სამასი მყარი¹⁾.

მივიდენ ახალ ოდა-სარაიაში. გაცვიფრებული ათვლიერებდენ მერები ამ სანახობას, იმით გაკვირებას ზომას და ანგარიში აღარ ქონდა. მარამ არა ნაკლებ უკვირდათ ის გარემოება, რომ არსად ცეცხლი არ ემთო²⁾, არსად არ იყო მზადება ამდენი ხალხის განსამასინძლებლათ³⁾.

როცა დრო მევიდა სადილობის და ღზინისა, ამეილო, როგორც ჩვეულება ქონდა ბიჭს, ცალკე საიდუმლოთ თავისი ბეჭედი და ინტრა: აჰ, ბეჭედი, შენსა მზესა, ვინც გამოგცა, მისსა მზესა! გამომართე ამ ოდა-სარაიაში სამეფო სუფრა უოველგვარი სსსმელ-საჭმელით, რომელიც კი გაახარებს კანის გულსაო.

ნატვრის ბეჭედი რაღა ნატვრის ბეჭედი იქნებოდა, თუ ამას ვერ შეძლებდა. გეიშლა სუფრები და დეუეინა ზედ, რა და რა გინდა, სულო და გულო! ჩიტის რძეც აღარ აკლდათ მერებს.

მთელი დასკვნილი სამი კვირე ქონდათ გამდმებული ღზინი. სულ ახალ-ახალი სუფრები იშლებოდა და სულ ახალ-ახალი სსსმელ-საჭმელი და ხილი მოდიოდა.

¹⁾ მყარიონი, ქორწილში „ნეფისა“ და „დედოფლის“ მხლებელნი.

²⁾ ენთო.

³⁾ განსამასინძლებლად.

გვეიდა დრო. ერთველ ვაჟს მეეგუნება მთაში სანადირა გე-
 სიარუნება. მიიწვია სასახლიდან სამოცი კარჭი მონადირე და გოუდ-
 გა გზას.

ურაას ამ დროს განმამეგლობაში არ ეძინა. ის სოფლიდან
 სოფელში დეეხეტებოდა და ათვალთვალებდა, ამა, სად ვიხელთო ¹⁾
 ის ვაჟი და რაჟა ვიგდო გვერდზე ნატურის ბეჭედით. იმან
 კარჭათ იცოდა, რომ ის ქათამი უბრალო ქათამი არ იყო და კიდე-
 ვაც მისთვის იყიდა, რომ მის კუჭში ეგ ნატურის ბეჭედი ეგულე-
 ბოდა. ამა, ოც თუმანს ურია მისცემდა უბრალო ქათამში?²⁾

ხეტიალის დროს ურია მიაღება ამ ოქროს გაღაცნიან ოდა-
 სარაიასაც. ვათამა და თხოველი ვარო, შეეხევა მზეთუნახავს:
 ერთი ძველი ბეჭედი გეჩქება და მანუქეო.

მზეთუნახავსაც მიძებნა-მოძებნა, მიაგნო თავისი ქრმის სს-
 თუმლის ²⁾ ქვეშ დამალული ბეჭედი და ახუჭა ურიას. იმასაც შეტო
 რაღა უნდოდა: ეს ბეჭედი იყო ნატურის ბეჭედი; მზეთუნახავსაც კი
 არაფერი ამისი არ იცოდა. გადევფარა სერს თუ არა, ურიაშ შეთ-
 ხოკა ბეჭედს: ეს სსახლე დედოფლიანა, თავის ოქროს გაღაც-
 ნიანა ამა და ამ წითელი ზღვის კუნძულზე გაღამიტანე და იქ მაც-
 ხოვრეო.

თქმა და ქნა ერთი იყო. უოველისფერი ეიფხვრა, გაქრა
 ამ სერზე რაფარც სიზმარი.

გეიხედა სსახლის დერეფნიდან გაღამი, გულში ელდა ეცა და
 გეიწვია თმები. მიიბრინა ვეზირებთან და მოახხენა უოველისფერი.
 ვეზირებმა გეიხედეს—ვაი ამ გახედვას! იტკველიცეს თავში ხელები და
 დიდი მოწიწებით და გლოვის ზარით მოახხენეს ხემწიფეს უოვე-
 ლისფერი. გეიხედა შეფემ, აღხი ³⁾ ეცა ღ გეიბდღენა წვერ-ულაში.

მობრუნდა მთიდან ვაჟი და, რომ აღარაფერი აღარ დახვთა,
 დანელდა, გეიქნა თავი და ნადეღიანათ თქვა: ეს მიქნა მე იმ
 წვეულმა ურიაშაო.

გოუდგა გზას მის საქებრათ.

¹⁾ ხელში ჩავიგდო.

²⁾ სასთუმალი—მეთაქა-ბალიში, თავქვეშ დასადები.

³⁾ ელდა, მოულოდნელი შიში.

ერთგან შესხვთა ვაჟს ერთი დედაბერი. ვაჟი მიჰყავდა დედაბერთან, მოხატრებით ღოჟკრა თავი და, „შენ დედა და მე შეილიო“, მოახსენა.

— ვინ ხარ და სადაურიო? კითხა დედაბერმა ვაჟს.

ვევლაფერს დალაგებით მოუყვა ვაჟი. იმასაც შეკითხა: ხომ არსად გაგიგონია ოქროს გაღაფნიანი ოდა-სარაიის ამბავიო.

— ვინც, შეილო, ვინც, სადაც არის ის ოდა-სარაიო. იმ წვეულ ურიას წითელი ზღვის ერთ კუნძულში ჩოუდგამს და მზე-თუნახავს ეზომიდაც აღარ უშვებსო.

— რაღა შეშველება, ჩემო დედობილოვო? შეკითხა გულ-მოწვევტილი ვაჟი.

— მე შეავს ერთი კატა. ჩემსხი ის კატა გულში და წვივვანე. იარე აქიდან ამა და ამ მხარეზე. ერთ გაუქმებულ კოშკს მიაღებო. ის კოშკი სამსჯა თაგვებით. იქა აქვთ თაგვებს გოთავებუფი ურილობა; უნდათ მეფე ამეირნინო და, რავარც წვრილ ხალხს შეეფერება, ისე იცხოვრონო. მარამ ვევლა ფეხს აწოკინებს¹⁾ მეფობაზე და აქამდი ვერ შეთანხმებულან, ვინ ეირნინო. შენ მიდი იმ კოშკში და გამოუმცხადე თაგვებს: აი, თაგვებო, მე შევიფვანე საშინელი კატა, წუნარა იუაგით და ჭკვიანთა-თქვა. ვინც წავა ამა და ამ ადგილას, წითელ ზღვაში რომ ოქროს გაღაფნიანი ოდა-სარაიადგას, და ვინც ნატვრის ბეჭედს მამიტანს, ის უნდა ღავსვა მეფეთა-თქვა. ვინც იუარებს მის მეფობას, აი, მას კატა შეიფვანს ჭკვაზე-თქვა და ამოაუოფეე კატას გუდიდან თავიო. — თაგვები შიშით ერთი მეორეს მიაწედენ, როცა მართლა დაანახვათ კატა ამ ვაჟმა.

მაშინ გამევიდა თაგვებიდან ერთი ზატარა თაგვი და მოახსენა ვაჟს: შენ შიშინე ჩაღის ღერო, ჩამსვი შიდა, ჩაღის გულთ დამადვი თავი, როგორც ჭილას, და გადამატდე წითელ ზღვაში; მაშინ მე ვინც, შევიტან იმ ნატვრის ბეჭედს, თუ არაო.

ასე შეიქვა ვაჟი; მარამ, როცა მობრუნდა თაგვი, არაფერი მოუტანია: გადავაკვდი, მთელი ოდა-სარაიადვე ირბინე, გადავქაქე და იქ კი მატისი მსკავსი ბეჭედი, შენ რომ ამბოთ, ვერ მივაგებნო.

გამოვარდა ახლა მეორე თაგვი. მე წავად და მე ვინც, სადაც იქნება ის ბეჭედი, მე შევიტანო.

¹⁾ აშვერს, იწედის.

ჩაკუტეს¹⁾ ისიც ჩაღის ღეროში და გადააკდეს წითელ ზღვამი. აქანავა-აქანავა ზღვის ტალღამ და გააკდო ოდა-სარაიის კედლებთან. გახერტა თავმა ჩაღის ღერო და გათხარა მიწა, გოჟარა გადავანს ძირს და შეძვრა ოდა-სარაიაში. ერთი კუნტული არ დოუტოვებია გადაუქექელი, მარამ ამით! ცარიელი გამობრუნდა უკან.

მაშინ თავვის ჯოგიდან გამოთოთხდა ერთი კოჭლი თავუნია. ძლივს-ძლივს ადგამდა ფეხებს და იმან თქვა: გამიშვით და, თუ ვერ შევიტანო ის ბეჭელი, კატას შემსკამეთო.

კატასაც ეს უნდოდა და პირველი ხმა ამ კოჭლი თავვის გაგზავნისთვის კატისა იყო. რომელიღა თავვი გაბედავდა უარს!

მოაწუვეს და გაგზავნეს კოჭლი თავვი ნატვრის ბეჭედზე.

მიაწია როილაცა²⁾ ოდა-სარაიაში, შეიჭრა შიღ და დათათურდა. სულ გადაფურღრიაკა³⁾ იქოურობა. მარამ ვერსად ვერ ნახა ჭვერ ნახა.

ერთ ღამეს, როცა ურავს უძინა, მიეპარა და თმები გოჟინიქნა. არაფერი იყო შიღ. გოჟინიჭა უღაშები, წვერი: ცალი უღაშის წვერო ურავს შიღში აქვს ჩადებული, და პირიც ძალიან მაგრათა აქვს მოკუმული. მაშინ კი მიხვთა თავუნია, თუ რა ეშმაკი უოფილა ეს ურია და სად დოჟმაღავს ნატვრის ბეჭელი. ბეჭქანა კოჭლი თავვი სამირისაკენ; ამოავლო ძმარში კუდი, მიიბრინა ცახუნ-ცახუნით⁴⁾ გუღის ძიღში მივარდნილ ურავსთან, შეუჩიკინა ცხვირში ძირიანი კუდი. დაამცხაკვა⁵⁾ ძიღში ურავს, პირიდან ამ წამსვე წამოვარდა ნატვრის ბეჭელი, უღაშზე იყო დამბული და უღაშზე დეკვიდა. მოჭრა ძირში ურავს ამ კოჭლმა თავკმა ეს უღაში და ნატვრის ბეჭელი მოაუენა კარზე საბრალო ვაეს.

ეს კოჭლი თავვი დააუენეს ამ კოჭლის თავკების შეუეთ.

ინატრა ვაქმა სუყვარული ბეჭდის წინაშე: სადაც იყო ჩემი ოქროს გადავანანი ოდა-სარაია ჩემი მზეთუნახავით, იქავე გამინაღე ახლავეო!

1) ჩატენეს.

2) როილაცა—როდისლაცა.

3) გადაწვრიკა, გადაყარ-გადმოყარა.

4) კოჭლობით.

5) სხვირი დააცემინა.

რვარც ინტრა, ისედაც ახთა.

ურია სულ ცხენის კუდით დატლიჯეს. მეტათ დაჯილდოვა ამ ვაჟმა დაუვიწყარი ამავისთვის თვისი დედობილი.

ცხოვრობდა ამიერიდან ბედნიერათ და უზრუნველათ. მარამ სიფრთხილეს თავა არ ტკიოდა და ფთხილათაც კეპრობოდა ნატ-ვრის ბეჭედს.

ნ. მელორის ეოლი.

იყო ერთი დედაბურ-ბერიკაცი. ბერიკაცს ქონდა მარილის ქონი, დედა-ბერს-კი აწილის. დადნა ბერი-კაცის მარილის სხელი, ბერი-კაცი მივიდა აწილის ქონთან და შეხვეწა დედა-ბერს: ჩემი მარილის ქონი დადნა, შვიცა და ცეცხლთან გამათფეო.

— მოდიო, უთხრა დედა-ბერმა. დაწეე ერთათ და ეუოლათ გოგო. დილას დაბანდენ შირს ამ გოგოს, ოქრო ჩამოცვიოდა, საღამოს დაბანდენ, მაინც ოქრო ჩამოცვიოდა. გვიზარდა ეს გოგო დიდი. მისი მშვენიერების ამბავმა მიატანა ხემწიფის შვილამდი და ხემწიფის შვილმა შამოუთვალა დედაბურ-ბერიკაცს: თქვენი ქალი შამათხოვეთო.— თუ კი იკადრებ ჩვენ შვილს, რავა დატკივებთო, უპასუხეს და ცაში ხელი მიუცვიდათ. ხემწიფის შვილმა წაიუვანა ეს მშვენიერი ქალი შინ. როცა შიიუვანა თეთრი და შიე ზღვას შუა, თითუნ ხემწიფის ვაჟმა შეინდომა შინ წასვლა, რომ იქიდან ნაზირ-ვეზირი და მხლებლები შეეკვანა და დიდი აზბით მისუდიოთ სისხლესი.

ქალმა უთხრა, ნუ დამტოვებ, თუარა ინანებო. ვაჟმა არ დე-იჯერა და წიკვიდა შინ. სანამ ხემწიფის ვაჟი მობრუნდებოდა, საღ-იო და საღ არა, განთა მელორის ცოლი. მოწინაწილდა მზეთუნახე-თან და უთხრა: მამეცა შენი ტანისამოსი, ამა, რავა დამშვენიდესო. მზეთუნახევი ხათრანა იყო და ვერ დოუკავა ¹⁾. ჩიიცვა მელორის ცოლმა მისი ტანისამოსი და უთხრა მზეთუნახეს: ამა გადაუდგეთ

¹⁾ დაუკავა, დაუპირა.

ამ ბრეკე¹⁾ და ჩაეხელოთ მოწმენდილ ზღვის სარკეს—რომელი ვუბობიათო. გადადგენ თუ არა დღეზილზე²⁾ ზღვაზე დასახედავით, უკანა³⁾ მეღორის ცოლმა ხელი და მზეთუნახავი გადაკლო ზღვაში. მობრუნდა ამისობაში ხეწიფის შვილიც. უუთში აღარ მოუვიდა⁴⁾ ეს ქალი, მარა რას იზამდა?! დაქორწილდა მანც.

ტკვიდა ხანი. ზღვაში გადაგდებული მზეთუნახავი გადაიქცა თევზათ. ეს თევზი წამევიდა წვალ-წვალ და მამევიდა იმ მდინარეში, სადაც ხეწიფის შვილის ცხენებს ასმეგდენ ხოლმე წვალს.

რამდენჯერ მიიუვანეს ცხენები წელის დასაღვეათ, იმდენჯერ შამოუქნა თევზმა ფრთა, დაფთხენ ცხენები და ფრუტუნით უკან გამობრუნდენ.

ეს ამბავი მოახსენეს ხეწიფის შვილს. იმან შეიხმო მებადურები და დაავალა იმ თევზის დაჭერა.

ნახირ-ვეზირებმა დიდი ამბით მოტვარეს დაჭერილი თევზი.

მეფის შვილს თავის ეზოში ჭირდა წვარო, ამ წვაროში ჩაგდო ეს თევზი და თითვანც წვაროსთან გეიკეთა ღოგინი. სამკვირას იწვა იქ ხეწიფის შვილი.

მეღორის ცოლი შვეიდა კვებში, სხეკან რათ წევს ხეში ქმარი, რათ უდგია ოქროს თევზსაო.

მეიგონა მეღორის ცოლმა ავთმოფობა და ჩაიცედა ხეწიფის შვილს: ხეში მორჩენა თუ გინდა, ამოაუვანეო წვაროდან ის ოქროს თევზი, მოახარშეო და მის ნახარშ წვენში დამახანეო ტანო; სხვა—სამშველი ჩემთვის არ არის, მოგვეკვებო.

სამშველი აღარ მიცა და მეტი გზა აღარ იყო,— მოახარშეო და მის ნახარშ წვენში აბანეს ტანი მეღორის ცოლს. მეღორის ცოლმა თითვან თევზი შეჭამა და ფხები და ძელები კი ნეცხლში ჩაუარა, დაწვა.

¹⁾ ბრეკი—მალალი კლდე.

²⁾ დღეზილი—ჩანგრეულ-ჩაგლეჯილი ნაპირი კლდისა.

³⁾ უკანა, უჯიკავა.

⁴⁾ ყუთში აღარ მოუვიდა—აღარ მოეწონა.

გამოხვეტეს მეორე დღეს სახლი. ნახვეტს ერთად-ერთი გადარჩენილი ფხა ამ ოქროს თევზისა გადაუოლოდა; ეს ნაკავი გადაურეს უზოში და, სადაც ფხა დევნა, აშვეიდა კოდალივით სწორი, მშვენიერი ალვის ხე; ცაში მიეჭირებია თავი.

ამ ალვის ხის ქვეშ გვიკეთა ხემწიფის შვილმა ლოგინი და სამ კვირას აქ იწვა. მეღორის ცოდმა კიდევ შეაკონა ავთიმოფობა, ჩავარდა ლოგინში და ეიქმა: ალვის ხე მოსკერთ, მისი კანი დააღებო წყალში და იმ წყალში მახანეთ ტანი, თუ არა, ღამარაკი აღარ უნდა, მოვევდებო. აღარ უსუსტა ხემწიფის შვილს მეღორის ცოდმა და, რომ აღარაფერი გოჴედა, იმანაც მოსკრა ალვის ხე, გააძრო კანი, დააღბო წყალში და იმაში ახანა ტანი მეღორის ცოდს. მეღორის ცოდმა მოჴუარა თავი ამ ხის მორებს¹⁾, ტოტებს, ნაფოტებს და ცეცხლში ჩაწვა. ერთად-ერთი ნაფოტი გადავრღინდიყო ალვის ხის ჭრის დროს გზა-შარაზე. ამ გზა-შარაზე დეიარებოდენ თავის საქმეებზე ის ბერი-კაცი და დედა-ბერი, შეფის ვაჟს რომ ქალი გამოატანეს. ბერიკაცმა ვიღო ნაფოტი, წვიღე შინ და სპარცხალი²⁾ გამოთავა. ეს სპარცხალი შუარჭო ანწლის ქოხის კედელში. საქმიდან რომ მობრუნდებოდენ დედაბერი-ბერიკაცი, — სახლი დაგვიღი და დაწმინდილი, ჭადები ჩაუჩინებია³⁾ დახეთბოდათ. ერთჯელ გაუმარცხინდენ⁴⁾. ის-ის იყო, წვეიდენ საქმეზე, ნაფოტი, სპარცხალი ამ დედაბერი-ბერიკაცის მშვენიერ მზეოუნახავათ იჭდა და ის იყო რომ დეიწყო სოხანის⁵⁾ გვა, შე მოცვინდენ ანწლის ქოხში დედა და მამა და მოეხვეენ თავის ქალს ევლზე. მათ სიხარულს ბოლო აღარ ქონდა.

კაშვეიდა ხანი.

ერთჯელ ქალიშვილმა ეიქმა: წადით და შეფე-დედოფალი დამიმატიფეთო: დედაბერი-ბერიკაცი გაცვიფრდენ: სად შეგვიძლია

¹⁾ მორი — ხის მსხვილი ნაჭერი.

²⁾ სავარცხელი.

³⁾ ყეცებზე დაკრული.

⁴⁾ ჩაუხაფრდენ, უთვალთვალეს.

⁵⁾ სოხანე — მიწის იატაკი ქოხში.

იმითი ზატრევისცემით. ქალიშვილია არა ქნა და არა. მაშინ ბედა ბერი-კაცმა და შეიპატრუა შეუფის ვაჟი და დედოფალი, მელორის ცოლი. უარი არ უთხრეს.

შევიდენ თავის ნაზირ-ვეზირებოთ და მსდებლებოთ და სუფრას¹⁾ მოუსხდენ მოწვეულები. შევიდენ თურა შუა ბურის-ჭამაში, დედაბერ-ბერიკაცის ქალმა თქვა: იუო ერთი დედაბერ-ბერიკაცი. უაგდათ ერთი ქალიშვილი, ითხოვა ეს ქალიშვილი ხემწიფის შვილმა და წიეყვანა შინ. როცა მივიდენ თეთრი და შავი ზღვის შუა... გესმისო? კითხა ხემწიფის შვილს. — მესმისო! მიუგო მან ზასუხათ. — გესმისო? კითხა ქალიშვილმა მელორის ცოლს. მელორის ცოლმა მიუგო: მესმის, მარამ თვალ-ბჭუვიალა²⁾ მესმისო.

ამ თეთრი და შავი ზღვის შუა დატოვება დოუპირა ხემწიფის შვილმა ქალს.

— ნუ დამტოვებო, უთხრა ქალმა, თურა ინახუბ: ნემ თავს წააკართმევენო. ხემწიფის შვილმა არ დეიჯურა და დატოვა ქალი იქ.

— გესმის, ბატონოო? შეეკითხა ქალი-შვილი ხემწიფის შვილს.

— მესმისო, მიუგო იმან. — გესმის, ქალბატონოო? შეეკითხა მელორის ცოლს.

— მესმის, მარამ თავ-რეტი მესმისო, — მიუგო მელორის ცოლმა.

სად იუო და სად არა, კანთა მელორის ცოლი და უთხრა მზეთუნახას: მოდი შენი კაბა მე ჩამაცვი და ზღვის სარკეში ჩევიხედოთ, რავა მშენდისო. ასე ქნეს, და როცა სარკეში გადახედეს, მელორის ცოლმა ხელი უჭიანა მზეთუნახავს და გადააკლო ზღვაში. — გესმის, ბატონოო? შეეკითხა ქალი ხემწიფის ვაჟს. — მესმისო, მიუგო იმან. — გესმის შენ, ქალბატონოო? შეეკითხა მელორის ცოლს.

— მესმის, მარამ თავ-ბრუ მესმისო.

ხემწიფის ვაჟი მიხვთა, ვინ იუო მელორის ცოლი და ვინ იუო მისი საუფარელი მზეთუნახავი. უბძანა ნაზირ-ვეზირებს, რომ ცხენის

¹⁾ იმ სოფელში, სადაც ეს ზღაპარია ჩაწერილი (წევას, ზემო იმერეთს) სუფრა წარმოადგენს გრძელსა და ვიწრო, ერთი მთლიანი ფიცრისაგან გაკეთებულს, დაბალს ოთხფეხიან სტოლს.

²⁾ თავ-ბრუ.

კულზე შეებათ შეღორის ცოლი და ღვეკლიჯათ; მზეთუნახავს და მძინარეებს
მინ წეიყუნა და ცხოვრობდენ ერთათ ბედნიერათ.

7. ორი ძმა-კაცი.

იყო ორა ძმა-კაცი. უნცროსი რასაც შოულობდა, უმფროსი შეიხმარებდა ხოლმე. ეს უნცროს ძმას მეტათ წეინდა, ზირში ვერაფერს ეუშებოდა ძმას და წევიდა სამართლის საქებნულათ ღმერთთან. გზაში შეიმოხვთა მგელი და კითხა მგზავრს; სად მიხვალო?

— ღმერთთანაო.

— ერთი სჯახი ¹⁾ საქმე შემართება, უთხრა მგელმა: რამდენ ხორცს ვთანთქლავ ²⁾ და ნემ გასუქებას არაფერი ეშველა—ფერდი ფერდზე მაქვს შამეკვდარიო. იკითხე, თუ კაცი ხარ, რიტომ შემართება ეს და რა შეშელებაო?

— კარქო, მიუგო მგზავრმა და წევიდა თავის გზაზე.

დიდი იარა თუ ჰატარა, მიატანა ერთ ვაშლის ხემდი; გადოუხვია ტიდან და დაჯდა ნდილში. კილო ჩამოგეკნილი ვაშლებია გაკბინა, და ზირი გოუმწარა.

— გატისმეს, მწარე ვაშლო, ძირიო! გაშხამებულმა მგზავრმა წამეიძახა და გამოყარა ზირიდან ჰანტა-ვაშლის ნდეჭა.

ვაშლმა კითხა: სად მიხვალო?

— ღმერთთანაო, მიუგო მგზავრმა.

— თუ კაცი ხარ, რა მიხეზია, რომ ასეთი მწარე ნამყოფი მესხმება, კითხე და გამოკეე; რა მიშეღლის, რომ გემრიელი ნამყოფი მაშებასო.

კარქო, უთხრა მგზავრმა და წევიდა თავის საქმეზე. იარა, იარა და ხედავს: ზღვიდან გამევიდა ნაზირზე ერთი თევზი; ტრიალობს და იტეხავს კისერს.

— რას შეკბი, თევზოვო? კითხა მგზავრმა.

— ვინ ხარ შენ და სად მიდიხარო? კითხა თავის მხრით თევზმა.

— შე მივალ ღმერთთანაო, და მოუყვა, თუ რისთვის ხეცდოდა

¹⁾ საჯახი, ცული.

²⁾ თანთქლეა—ყლაპვა.

— შენს კაი კაცობას, უთხარი, რიტომ შემართება ეს თავის ტკივილი უოველ დილა-საღამოს და რა მიშველის! შენ კი რაღა შორს მიდინარ, — აკურ, შე კუღზე დავდებო, შენ შევევი ჩემ ტანს და ახვალ მზის-დედასთანაო.

თქვა თუ არა თვეზმა, დადგა კუღზე; შევეა ზედ უმაწვილი და კვიდა მზის დედასთან. მზის დედა შინ დახვთა.

— რა გაგიჭირდაო? კითხა მტზაურს მზის დედამ.

— ჩვენ ვართ ორი ძმა-კაცი. შე უნცროსი ვარ. რასაც ვშო-
ულობ, სულ ჩემი უფროსი ძმა ხარჯავს და რა შეშველებაო? აქ
რომ მოვდიოდი, მტკელი შემხვთა და დამაბარა: ხორცს ვსანსლავ
და ჩემ გასუქებას არაფერი ეშველა — რისი მიზეზია და რა ეშვე-
ლებაო? შერეც ვნახე გზის ზირას ერთი მწარე ზანტა-ვაშლი. იმან
დამაბარა: ვინც ტკივლის და ვინც გამეივლის, ვველა კბენს ჩემ
ნამყოფს, უმწარებს ზირს და ვველა იძახის: ძირი გაკეიმესო. რა
მიშველის, რომ ტკბილი ნამყოფი გამევიდოვო? ბოლოსაც ზღვის
ზირზე ვნახე თვეზი: სტოდა, კისერს იტეხავდა. თურმე უოველ
დილა-საღამოს საშინელი თავის ტკივილი უტუდებო, და დამაბარა:
ოკითხე, რა მიშველისო?

მზის დედამ მიუტო: თვეზს უთხარი — სამჯერ გამეტკებით დაქ-
კრას ლიბ ქვაზე თავი და თავის ტკივილი გადაუფლისო; ვაშლის
ძირში ერთი ზატარა ქვევრია დაფლული; სულ სამსუა ვერცხლის
ფულით, თავზე კი ერთი გროში ადკვს; ის გროში წვილე, შენს
ძმას მიუტანე და უთხარი: ამის მეტი ვერაფერი ვიშინე-თქვა, და
რადან დავიხარჯავს; ვაშლში ის ქვევრი აშეიღოს და ტკბილი ნამყოფი
შეესხმებაო; ბოლოსაც მტკელს უთხარი: კაცის ხორცი ჭამე და გასუქ-
დებო-თქვა. შენც, რასაკვირველია, გზაზე შეესწრება ცხოვრებასაო.

გახარებული ბიჭი ჩამეიჭრა თვეზზე ძირს და უთხრა ისე,
როგორც მზის დედამ ასწავლა. თვეზმა დაკრა ლიბზე თავი და სა-
მი ოქრო წავარდა ზირიდან. უთხრა ბიჭს დიდი მადლობა, რადი
თავი მოურნა და თან უფეშეაშა ეს ოქროები. მარამ ბიჭმა იუარა:
რათ მინდა შენი ოქრო — შე ცხოვრება გზაში შემხვთებაო!

წვეიდა ბიჭი და მივიდა ვაშლთან. ამოუჩუნქნა ფესოებთან და,
მართლაც არ იყო, ნახა ერთი ქვევრი ვერცხლი, თავზე ედგა გრო-

ში. ამოგდო ქვევრი შაღლა და უთხრა ვაშლს: ახლა ტკბილ ნამ-
 უოფს გაშვილებო. ვაშლის ხემ უთხრა: მიართვი ფეშქაშით კვ ვერ-
 ცხლიო.—არაო, მიუგო ბიჭმა და მხოლოდ ერთი გროში ეძღო:
 შე ცხოვრება თავისით დამხეთება წინაო.

წვეიდა და შემოხვია შველი.

— რა ქენი, რა მიშველისო?

— კაცის ხორცი ჭამე და გასუქდებიო.

— კაციც შენა ხარო! შეუღმუველა შველმა, დაწინკა და შეჭამა.
 კაი ცხოვრება არ შეხვია გზაზე საწყალ ბიჭს!

8. სასწაულ-მოქმედი მათრახი.

იყო ერთი კაცი. ითხოვა ქალი. გვეიდა რამდენიმე ხანი. იმ
 გლეხის ცოლს სხვა კაცი შეეჩვია. იმ ქალს აღარ უნდოდა, რომ
 მისი ქმარი სახლში უოლოდა, გადაკრა მათრახი და ვირთ გადა-
 აქცია. საწყალ ვირს ხან წყალს აზიდვიებდენ, ხან დაქფულს და
 არასფერს კი არ აჭმევდენ. ვირი იყო შეხედულობით, თურა კა-
 ცის აზრი ქონდა და კაცის გული. პეტი ვაფით რომ ზურგი გა-
 დატყავდა, მისმა ცოლმა და ცოლის საუვარულმა იფიქრეს, აწი კი
 ხელში შემოგვაკვდებო: ქალმა გადაკრა მათრახი და ვირი გადაქ-
 ცა ბომბურა¹⁾ ძაღლათ. ძაღლი იყო, თურა აზრი და გული
 კაცის ქონდა. რომ აღარ ასევეს და აღარ აჭამეს ამ ნაგას²⁾, წე-
 ვიდა მთაში შეცხვარებთან და შირი-ახლოდან უძუძურებდა³⁾.
 შეცხვარებმა ქალი აჭამეს და ისინი შეცხვარების ფარა-ცხვარს გულით
 შეკვიდა, ერთგულათ ვარაულობდა. ერთხელ შეცხვარები ძაღლან
 დათერენ, გოუტებლათ⁴⁾ დეკინ:თ; ამ დროს დამეში შევიდენ მგლე-
 ბი და ზეერიენ ცხვრის ფარას, გვიფრინეს ცხვრები. გაშვედევნა
 ძაღლი და ზოგი აქ წაგუდა, ზოგი იქ. როცა გაწვიტა მგლები,
 მოუყარა ცხვრის გაფანტულ ფარას თავი და უტრიალკბდა კარეშეში.

¹⁾ დიდი, უზარმაზარი.

²⁾ ნაგაზი—დიდი ძაღლი.

³⁾ შეპყურებდა.

⁴⁾ უგრძნობლათ, ცნობა-დაკარგვით.

გამეიღვინძეს მეცხვარეებმა, შეიხედეს: საღა¹⁾ არი ცხვრის ფარ? საღა არის ნაკაზი? იცეს თავში ხელი. აქეთ ეგონ, იქით ეგონ. უთავბოლო სიბობღში ნახეს, რომ ერთი კაკუღული მტკელი აკერ აკდაი, ერთი იქ, ერთი იქით... მოფენილია შთა და გორა დახრილი მგლებით. იარეს, იარეს მეცხვარეებმა და ნახეს ცხვრის ფარა. ფარას უდგა ნაკაზი. დათვალეურეს ცხვარი — უვნებელია, დათვალეს — უკლებლივ აქა უველა, ერთი იქ არ აკდაი. მაშინ დაკლეს ერთი ცხვარი, მოუხარშეს და შეაკამეს საკუთრით ამ ნაკაზს. მოხრშული ხორცი თუ არ იქნებოდა ან ჩაჯენილი²⁾ ჭადი, ისე არ ჭამდა ეს ძაღლი. დიდ ხანს უკვდათ მეცხვარეებს ეს ძაღლი; თავის თავს ურჩევნობდათ.

ერთ ხემწიფეს უვდა თურმე სამი ვაჟი. ჯერ ერთი გამხთარაუო ავათ, არაფერა წამალი არ მიდგომიდა და მომკვდარიო. მერე მეორეც მოკვდომიდა. მესამეც ავათ გახთომიდა და სიკვდილის ბირზე იყო მისული. ხემწიფეს მკითხვისთვის კკითხვიება და მკითხვის ურთა: ამა და ამ ადგილას მეცხვარეებს უავს ერთი ბომბერაზა ძაღლი, იმის შეტს მაგის წაშლობა არავის შეუძლიაო.

წვიდენ მეფის ბძანებით ნაზირ-ვეზირები. უთხრეს: გვათხოვეთ ერთი ღამით თქვენი ძაღლიო. მეცხვარეებმა მიუცეს: ჯერ ჩვენი ცხვარი გააწვევთ და მერე წვიუენათ კგ ნაკაზიო.

— რაც გინდა, გადაგვახთვევთ, ჩანციდენ ნაზირ-ვეზირები: რამდენი ოქრო და ვერცხლიც გინდა, მიიღეთ, ნუ დაგვიკაკებთ ძაღლს: ესე და ესეა ჩვენი ხემწიფის ვაჟის საქმო. და მოუვეჭინ დაწვრილებით უველაფერს.

მაშინ კი ადარ დოუკავეს ძაღლი და გაატარეს ხემწიფესთან.

რომ მიიუვანეს ძაღლი სასახლეში, ძაღლმა თქვა: წიფლის ნახარში მაშიტანეთო. დაფათურდენ და მოუტანეს. წიფლის ნახარში ნაკაზმა ვაჟს დაბანა ტანი და მერე იმ ღამეს გვერდით მოუსვა: თფლი უნდა ვადინოო.

რომ შეიქნა შუა ღამე, მევიდა ერთი დედაბერი და ახნობს ამ

¹⁾ საღ-ღა.

²⁾ კესზე გამომცხვარი.

ვაუს. წამოვარდა ძაღლი, წაუღო შირი დედაბურს და, ეს-ეს არის, რომ უნდა დაწინაყნოს, დედაბურმა უთხრა: გამიშეო და ბედსა ბწე-ვო.

ეს რომ უთხრა, ძაღლმა შირი გოუშეო და დედაბური გაგლი-ჭინდა ¹⁾ კედელში.

გათუნდა დილა. ხეშწიფის შვილმა საჭმელი შეითხოვა. მო-ართვეს და დეიწო ჭამა. მეტათ გვეხარდა ხეშწიფეს და უელზე ოქროს ძეწვევი შეაბა ამ ძაღლს.

ძაღლმა იფიქრა: მოდი წავალ და გვეიგებ, რას შევბიან ხე-ში ცოლი და ხეში ცოლის საყვარელი, ხეტა რას აკეთებენო. რომ მივიდა შინ, გვეინათ მის ცოლს და ცოლის საყვარელს!

— უჰ, ხეში ძაღლი მოსულაო. გადაკრა მათრახი ცოლმა და აქცია ახლა ჩიტათ. გაფრინდა ჩიტი. იფრინა, იფრინა და ბოლოს მიაწია ერთ დეღეში.

ერთი კაცი წამოსულიყო სანადიროთ და ვერაფერი ვერ შეგე-და, ვერ დეჰქირა. ეს უცხოფერი ²⁾ ჩიტი დეინახა ამ კაცმა; დია, დია ³⁾ და ბოლოს დეიქირა; წეიუენა და შესვა კალიაში.

კაცმა უთხრა თავის ცოლს: სადილისთვის გამიკეთე ეს ჩიტო! ეს ჩიტი ქაღმა დამალა. იმის მაგიერათ გააკეთა ქულა ⁴⁾ წინდი და შოუწვა. შევიდა შინ ქმარი და ჭამა სადილი. როცა გაათავა ჭამა, წვეიდა სამუშეარში.

მისმა ცოლმა გამეივენა დამალული ჩიტი, კელერსა: შე, უბე-დურა ჩიტო! შე რომ გათხარი, გამიშეო და ბედსა ბწე-შეთქი, აგისრულებ შენს წადილსო.

გადაკრა ჩიტს მათრახი, გადააქცია ისევ კაცათ; მიცა ხელში მათრახი და უთხრა: მიდი შინ, გადაკარი ეს შორახი შენს ცოლს და შენი ცოლის საყვარელსაო. იმათმა ⁵⁾ არ მოკასწრონ მათრახის

¹⁾ გავარდა, გახტა.

²⁾ საუცხოვეო, უცხო.

³⁾ სდია, სდია.

⁴⁾ ქულა—სულ პატარა, თეთრი ბუმბულით შემოსილი, ნორჩი.

⁵⁾ იმათ.

გადაკურა, თუ არა, კიდე გადატყვევებ რამეთ და შენი საშუალებით ალარ იქნებოა.

შეივდა მათრახიანი კაცი შინ. შინ დახვთენ ცოლი და ცოლის საუფარკელი. შევიდა თუ არა, ერთი ერთს გადაკურა, მეორე მეორეს და ორივე ვირებით გადაქცია. გათენდებოდა თუ არა, ზირდაუბანელი ჩვეილოდა ეს კაცი ვირების საბურში¹⁾ და იქამდე ურტუამდა, სანამდი არ დეილაღებოდა. ამევილოდა, ზირს დეიბანდა სახლში, სადილს ჭამდა, ხელ-ახლა ჩვეილოდა და ურტუამდა და ურტუამდა.

ასე გაატარა ამ კაცმა თავისი დღენი. ვირებს არც ატყვევდა და არც ასშვედა. მათრახს კი ქნიდა ხოლმე ქონში²⁾, რომ არ ელაღატებოა.

9. უცნაური ძილი.

იყო ერთი გლეხი-კაცი. დეემართა რაღაცნაირი ძილი: აღარც შვედარა იყო, არც ცოცხალი. დიდ-ხანს იყო ამ შვედარ-ცოცხლის მდგომარეობაში და ბოლოსც გაშეთიხიზდა.

კითხეს: სად იუავი და რა ხახუო?

— რაღა რა ვახუო? უახუსა ახლათ მოშვინდილებულმა³⁾: მოგვედი და წვევიდი საიქიოს. ანკელოზებმა ამატატეს⁴⁾ და წამოიყვანეს. მარამ, როცა ბეწვის ხიდთან მივედი, დაგვხვთენ წინ ეშმაკები და გადაგველობენ: „ეგ ჩვერიაო!“ და გადმოშალეს ჩემი ცოდვის აგვაროზები.

შეიქნა ეშმაკებსა და ანკელოზებ შუა ანგარიშები ჩემ შესახებ. გული მისკდებოდა შიშით და ბაიას⁵⁾ ფერი შედგა.

ტევიზედე ბეწვის ხიდისკენ — ვაი იმისთანას დანახვას! ობობაის ქსედები იყო გამბული უფსკრულზე, საიდანაც ამორბოდა აღი და კვამლი ბურჭვა-ბურჭვით⁶⁾; ისმოდა იქიდან ბაჭა-ბუჭა, აურ-

1) საბურში — დასაბამი ადგილი, ბოსელი.

2) „ქონში დანა“ — ქონში დახელა, დაპოხვა, ქონით დარბილება.

3) გამოფხიზლებულმა.

4) ატატება — ხელში აყვანა.

5) ყვითული ყვილი.

6) დიდ-დიდ ნაგლეჯებად, გუნდა-გუნდა.

ზაური, კივილ-ზივილი, წვევლა-კრულვა, ლანძღვა-გინება, სიტყვით, ზოფოხეთს რომ იტყვიან — აქ იყო.

ბევრი დავის შემდეგ შემაყენეს ბეწვის ხაღზე და გამისტუმრეს. აყვანტაღდა ¹⁾, ვერ გვემზატრე ფეხები, თვალი წამივინდა, ვერ ევიმზატე ტანი და ტეიზნიჭა ²⁾ ბეწვის ხაღი. შეგერთია, შეგშინდი და... გაწვდა ბეწვი, დევეუვი თავ-დაღმა ორთქლის ბურჭებში, რომელიც ადგილით შწავდა და სულს მიხუთავდა. როინდ ჩავარდი ადუღებულ კუბრის ტბაში და იმდენი ვიზვანტარიკე ³⁾, იმდენი ვიბრძოლე, მთლათ კან-გამძვრალი, გავთოთხდი ნაზირზე. დიდხან ვიჯედი იქ თავ-ბრუ დასხმული და მტირალი. ბოლოს გევიხედე და რა დევიანხე! ორთქლში ძლიერ ლანძღვით იხედებოდა, გამოჩნა ერთი კაცის თავი. კაცს ეკონებოდა, შოწვევტილია იგი და მადლა-მადლა დატოზავს ⁴⁾ ამ ადუღებულ კუბრის ტბაზეო. სულ ეკვლაზე უფრო გასაკვირველი და გასაბეგებელი ⁵⁾ ხს იყო, რომ თავი იცინოდა. ვეღარ შევითმინე და ვკითხე: რა კაცი ხარ, რომ ასეთ გასაკარში ხარ და მაინც იცინი-მეთქი? — ვეღარ მიცანიო?! მითხრა თავმა და სიცილით გადაფიანდა ⁶⁾: მე ვარ შენი შეზობელი *... დოჟვერდი და მართლაც შევიცანი: ჩემი შეზობელი იყო.

— შერე რას იცინი-მეთქი? შეკვეითხე: განა ასეთ გასაკარებაში სიცილი შეგიძლია-მეთქი?

— ჰაი, ჰაი, ჰაი! რა იცი შენ, ჩემი სიცილი რა არიო?! ურანტამიდი ⁷⁾ ადუღებულ კუბრში ვარ, მარამ თავი მაინც მადლა მაქვს ამოუოფილი. ეს თავი რომ დარბის, იმიტომ დარბის, რომ ჩემ ფეხებ ქვეშ ვინც დგას, ის ვერ ისვენებს და ტბის ძროზე ⁸⁾

¹⁾ რყევა დაიწყო.

²⁾ ჩაიღუნა.

³⁾ ვიტრიალე.

⁴⁾ დაცურავს.

⁵⁾ გასაშტერებელი.

⁶⁾ გადაყიბყიბდა, ჩაკაკანდა. ჩაბვირდა.

⁷⁾ ყანყრატომლი.

⁸⁾ ძრო — ძირი, ფსკერი.

აბუზარაიანებით ¹⁾ დარბისო. მე-კი ფეხები მიდგია იმ ლობიანს ²⁾ შებლზე, რომელიც იმ ქვეყანაში ჭკუას მასწავლიდა: ასე და ასე უნდა შეიქნე, თუ გინდა ცხოვრებაო, და თითუან კი ჩემ ფეხ ქვეშ შეეკცაო.—მეც დამამიწყდა ³⁾ ჩემი გასაჭირი და სულელივით გამეცინა, როცა გვევება, რომ ეს იყო ჩვენი ხუნცი, აწ უკვე განსვენებული და წაწეშენდილი.

10. ეუეუნა მეფე.

იყო ერთი გუგუნა მეფე. გადაეოლიდა იყო ამ წუთის-სოფელზე. რა წამსაც კოუშეებდა ისე, რომ სიამუნება და ღებნა არ ენახა, დაკარქულთ თვლიდა სულ ღებნაში და განცნობაში იყო, ათასობით და ათი-ათასობით იმტყებდა კარის-კაცებს და დიდებულებს მათ-მათი თვახობით. თითო ღებნაზე ათასი ჩაფა ღებნო დეილეოდა, ასი ფუთი ფლაფა აღამს ვერ უკლავდა ⁴⁾ ვერავის. რიცხვია არ ჭონდა, იქ რომ იხმარდენ დანა-ჭურჭელს. რამდენი ხარი ისოცებოდა, რამდენი ძროხა, რამდენი შველი და არეში! ნიტის რძის მეტი აღარასფერი დააკლდებოდათ სოფლმე. ეს ქვეყანა თავის სომოთხეთ ჭონდა გადაქცეული გუგუნა მეფის და მხოლოდ ის ჭონდა სოფელ-სადარდებული, რომ „წუთის“ სოფელი იყო იგი.

მარამ საშაგეოროთ მეტათ გულ-ჭება, გაუტანული, მიუხედავი იყო ჭკრავ-ობლების, გღახა-თხოველების და განირვებულებისა. მისი სასახლის კარს რომ თხოველი მიდგომოდა, შოუთელიდა: მე უშენოთაც დიდი ხარჯი მაქვსო! და, ვაი იმ თხოველს, განირვებულ-საწუადს, რომელიც მაშინვე არ გაშორდებოდა: იმ წამსვე ძაღლებს დაახევიებდა უმოწყალით. ამხარათ ისე დაშინებული ეავდა საწუა-

¹⁾ აბუზარა—ერთგვარი მწერიც რომელიც საქონელს ჰტენს და ავიეებს.

²⁾ მოტელეპილი, მელიოტი.

³⁾ დამავეიწყდა.

⁴⁾ „აღამს ვერ უკლავს“—ვერ აკმაყოფილებს.

დი, ღატაკი და დანკმული ხალხი, რომ სსსხლესთან მანჭდნისც ველარ ბედავენ.

მარამ, ერთჯელად იყო, მოუვიდა აღსასრული მეფეს... გახთა ავით, დეკარქა მადა, სინჯე თანდას-თან უმატებდა. შეტის-შეტი სინჯით გათარანებული ¹⁾ და მოთენთილი ²⁾, ძაღათ იყო მიკარდნილი. ერთჯელ გამოთხიზლდა. მიახუდ-მიეხედა: დიდებულნი, ერთკული კარის-კარები უველა ჩამოშორებოდა. მხოლოთ თაჯით და ფეხ-ტით ³⁾ თითო-თითო ასეთი სმინელი სურაელი უდგა, რომ მათმა დანახვამ გული გოუსეთქა: თვალემა გამობრაზული ⁴⁾ ქონდათ და თითოული ბიასე ⁵⁾ შეტო იყო სიდიდით, კბილებს მკეკრათ ეშუები ქონდათ... ესქი იუვენ სულთამხუთავა-ეშმაკება ⁶⁾. ჩოუუვენ ჰარში მეფეს ჩანკალი და შითი ამოცადეს სული; წეიდეს თან და წეეადენ.

მეფე გასვენეს კარის-კარებმა და დიდებულებმა დიდი ვალა-ლით, ტუემა-ცემით, მოთქმით... თმა-გაწეწილი ხალხი, შავებში ჩამჯდარი, შიელი შილეთი ⁷⁾ შიდეკვა შის კუბოს სამარის კარებაში-დი. წინ მიუძლოდა სიმღველოების კრება... მარამ ვერავინ ველარ უშველა შაღალი ღეთის განკითხვისკან.

მიიუვანეს შუფუნა მეფის სული შინცოვართან.

— რა და რა საქმე ჩაციდენიათ? კითხა უფალმა.

— მე ვიუაეი შუფუნა მეფე .. ჩემი სინცისლე დროს-ტარებაში და ღხინში გავატარე... დეიწო შუფუნა მეფემ და ძიმის მარცვლებივით ჩამოუთკალა უოლიფერი, რისი მომქმედიც იყო.

უბანა მამინ მინცოვარმა ანკელონებს, რომ შუფუნა მეფის სული საწორზე შუეღათ.

შუდეკს საწორზე შუფუნა მეფე. შეორე მხრით ეშმაკებმა შისი ცოდვების ავგაროზი შუდეკს. ცოდვებმა სძლიეს შუფუნა მეფის

¹⁾ გატარანებული, გახურებული.

²⁾ მოშლილი, დახუსტებული.

³⁾ ფეხით.

⁴⁾ გამობრაზვა—დაბყუტვა.

⁵⁾ ბია კომში.

⁶⁾ სიკვდილის ეშმაკები, სიკვდილი.

⁷⁾ ქვეყანა, ხალხი.

სული, და სასწორიდან უკუ-გდებული შეფის სული წვეიდა კურწად კვიწიადით ¹⁾ ჭოჭოხეთისკენ; იქ ჩვევს ადუღებულ კუბრში და უსახო სახით ²⁾ იტანჯება.

II. ძაღვარა ბიჭი და ხარები.

იყო ერთი გლეხი-კაცი. მეტათ ურადი ხასიათის კაცი იყო. უვდა ერთი ზატარა ბიჭი და ერთი უღელი ხარიც. ეს ზატარა ბიჭი ამ ხარებზე ისე იყო შეჩვეული და შენაგუებული ³⁾, რომ იმისი დედა და მამა ეს ხარები იყვნენ.

ერთჯელ გლეხი შევიდა შინ სამუშეურიდან, თან მორეკა ხარები. მეტათ გაბრაზებული იყო გლეხი. დააბა ბოსელში ჭერზე ⁴⁾ ბაგასთან ხარები და იქიდან ბუსდუნ-ბუსდუნით შინ ქონში შამევიდა. უთხრა ცოდს: დედაკაცო! ხვალ დიღს ადრიანს წიქარა ⁵⁾ უნდა დავკლავ: კადამიტანა მე მაგათმა უკან დევამ და სირბილმა. დღეს სამკშმო-საბადახით ⁶⁾ გადოვეუში კეპნი ნაშუადღევს სტეში ⁷⁾, მე კი ხის ქვეშ ჩდილში წამოეწვი თვალის მოსატყუებლათ. სანამდი გამეოდინებდი, ხარები გადაკარქულიყვენ. ვეძებე, ვეძებე და მაგათ ძენსაში დაკარქე დღევანდელი დღე. მარტვი-ხელი კაცი ვარ, რათ მინდა ხარები, ჩემი შრომითაც იოღათ წავალ. მე მაგათ მოვლას და უკან დევას ვუნდები. დავკლავ წიქარას და თითო ნაჭრობით დოვერეცებ სოფელს სიმიდზე და დვინოზე. გაგანმობ ტუავს და იმასაც დაგჭრი საქადამნეებათ და დავარიცებ. თუ ეს ასე მოხერხდა და არ ვიზარადე, მერე ნიკორასაც ⁸⁾ დავკლავო?...

დიდ ხანს იქაქანა ⁹⁾ გლეხმა. ზატარა ბიჭი ურს უგდებდა მამას და თითო მისი სიტყვა მასთივით ესობოდა გულში: იმას უე-

¹⁾ ტრიალ-ტრიალით.

²⁾ «უსახო სახით», ე. ი. გამოუთქმელათ.

³⁾ შეგუებული, შეჩვეული.

⁴⁾ ზემო იმერეთში ბოსლის იატაკს «ქერს» ეძახიან.

⁵⁾ ხარის სახელია.

⁶⁾ «სამკშმოთ» — სამოვრათ.

⁷⁾ სტე — მაღალი ჩირგენარი, ბურქნარი.

⁸⁾ ხარის სახელია.

⁹⁾ ხმა-მ-ღლა ილაპარაკა.

ვარდა წიქარა და ნიკორა. მათი დაკვლის ამბავი რომ გვიტყვიან და და მოსვენება დეკარქა, და, როცა დედ-მამას დრ...
 ეძინა, ის გამოძვრა ქვეშაგებლიდან ზერანტის-ამარა, გაშევიდა
 ქოხიდან, შეძრა ბოსკელში, მიიხარა ღანდივით ხარებთან და ბაგას-
 თან დოუწყო ხეში ხმით ორივეს ხურხული: არიქა, წიქარა და ნი-
 კორა! უშეკლეთ თავს; მამა ჩემი დაკვლას გიხიბებსთ; დანა გა-
 ღესა და ხვალ აღიონზე უნდა გამოგჭრას ეკელი შენ, წიქარათ!

წიქარამ ამეიფუქინა, ამეიოხრა, გეიხმორა და ადგა ზეზე.
 ასე შეიქცა შიშით აუგანალი ნიკორაც.

პატარა ბიჭი მივარდა ბაწარს და ორივე სისწრაფით ახსნა.
 დაპირეს კიდევ ხარებმა გაპარვა - კარა ღია იყო. მარამ პატარა ბიჭმა
 უთხრა: მე ნუ დამტოვებთ, ხარებო! ჯერ უოქვებით მე ვერ გა-
 ძღუბ და შერე მამა ჩემიც აღარ მაცოცხლებსო: ჩემ გარდა კვს
 ვიზე შეიტანს, რომ სხვა ვინმე გოუმხელდა იმას, რაც მე გითხა-
 რით, ხარებსაო? წამიფუანეთ მეც და ვიცოცხლებთ — ერთათ ვიცოც-
 ხლოთ, და მოვეკვებით — ერთათ მოვეკვდეთო. დაუბუღდენ ხარები:
 იხნიქა წელი ნიკორამ, შეჯდა ზედ პატარა ბიჭი, ჩაქიდა მაგრათ
 ხელები რქებში, იქავე ზესხვანში¹⁾ ეკიდა პატარა შვეშისის ზარკი
 ხმელი კოკორით²⁾, ჩაშეიღო ის, გადვიკიდა, გადვიწერა ზირ-ჯვარი
 და გოუდგენ ფეხ-ჯვარეფით გზას.

შეტის-შეტა სიჩქარით იარეს. მიადგენ ერთ მდინარეს. უნდა
 გასუდიფვენ, შეტი გზა არ იყო: მადევრების ხმური უკვე ისმოდა.

შეტოპეს მდინარეში ხარებმა. მდინარე იყო შეტათ მოდიდე
 ბული, გადავლილი იყო მისი ტალღებით წელი-პირი. დეკტგრა
 სიშინელი ტალღა პატარა ბიჭს და უკუ-აგლო ხარადან წყალში.
 მდინარემ დატრიალა ემაწვილი, ერთი-ორი გზობა ამოაყოფია თა-
 ვი და შერე ჩაძირა.

დაუკენ იმედ-დაკარქული ზირუტეკები მდინარეს ცურვა-ცურვით
 და მანამდე აღარ გამოვიდენ ნაპირზე, სანამდე წყალმა დამხვალა

¹⁾ უპერო სახლებში შუა ცეცხლის პირდაპირ მალლა გადებული
 ხეები, სხვენი.

²⁾ მქადის კვარი.

პატარა ბიჭი არ გამოატეო კიდევ. მაშინ ტანურეს ხარკში მოუწვენ იქით-აქეთ გვერდზე პატა ბიჭს, თითქოს მისი გათბობა და გაცოცხლებს უნდათო, მარამ პატარა ბიჭს რაღა გააცოცხლებდა! ის ისე იყო დანებებული-დანაეული ქვებზე და კიდევებზე მიჯვსებით, რომ გაღურვებული იყო და სისხლი კიდევ დიოდა. შეიყარეს ახლო-მახლო მიდამოდან ჭილეკვებმა, ვვავ-უორნება თავი და გამართეს საშინელი ჩხავილი. საშინლათ გულ-მოსაწამლავათ ზმუოდენ და ქშინავდენ ხარები.

შეიმტყრა ცა და დედა-მიწა პატარა ბიჭის საცოდაობით. ამ ცლოვის ზარამ მააწია მადალ ღმერთამდი, და უბძანა მან უორანს: წადი და გამოიკე, რა ცოდვის კითხვა და ამბავათ?

გაფრინდა უორანი. გვეიდა ხანი და, როცა მობრუნდა, მოასსენა უფალს: ვინცხა პატარა ბიჭი დამხსნადა და ვვავ-უორანი და ჭილეკვაი დატრიალობენ თავზე მის ღუმსათ.

— არათ, ბძანა ღმერთმა: ვვავ-უორანის ჩხავილი ასეთ მწუხარებას ვერ აძრავს, შენ ურალი ენა-პირი გაქვს და სიბრალული არ იცი, შენ თუთრი კი არა, ღამესავით შავი უნდა იყო შენი შავი სულიათო, და ესროლა ამთილი ¹⁾ ნიკუზალი ²⁾. მას აქეთ გაშავდა კუმბრავით უორანი.

ახლა გაგზანა მადალმა ღმერთმა ტრედი და დააბარა: უოვეღისფერი სიმართლით გამატეებეო.

გაფრინდა ტრედი. გვეიდა დრო და ხანი და, როცა მობრუნდა, და, მოასსენა: საცოდავი სანახავი ვნახეო: ერთი პატარა ბიჭი დამხსნადა; წელაპირზე გოჟგღია მდინარეს; მისულან ხარები და მოწოლიან იქით-აქეთ გვერდზე, თითქო უნდათ გაათბონ და გააცოცხლონო, და საცოდავათ, გულ-საკლავათ ზმუიანო. მთელი დედა-მიწა, თვით ვვავ უორანი და ჭილეკვებბიც კი სასარლათ მოსთქვა მენ მათი ცოდვითათო.

— კურთხეულ იყოს შენი ენა! სპეტაკი იუავი, როგორც უმანკო და სპეტაკია შენი გულიო! მანამდი შავი იყო ტრედი, შერე გათეთრდა.

¹⁾ ანთებული

²⁾ მუგუზალი.

ტრედს წითელი ფეხები იმიტომ აქვს რომ ,ამ პატარა ფეხებისა და
დააჯდა წულულზე და მოეცხო მისი სისხლი.

12. ა ბ უ მ ა რ ა .

ყოფილი იმპერატორი. უკვლავ ერთი უღელნი ხარი. როცა გვიყ
ვენ¹⁾, დათქვენ²⁾: ორივემ ვხედნათ ხოდმე სახნავში თუ ურ-
მის საბრუნებლათ ეს ხარები, რადგანაც თითო ცალი არაფერში გა-
მოგვადგებოდა. პირველათ განაფხულის პირზე სახედნათ ხარები უმ-
ფროსმა ძმამ წიგნიანა. ის ხნავდა, თესვდა ვანებს და უნგრისი
ძმა ხელ-გულ დაჭდობილი იყო თავის აღოს³⁾ შოლოდინში და
კანი ეჭმებოდა⁴⁾, რომ ხენა-თესვის დრო გვიანდებოდა. თუმცა იმდენი
სახნავ-სათესი არაფერი ქონდა უმფროს ძმას, მარამ რაცხა გერუ-
ბოდა, რომ განკეთე ოწნობდა, ფეხს იბრუნებდა⁵⁾, აგვიანებდა ხენა-
თესვის გათავებას.

რიტომ?⁶⁾ და, აი, რიტომ.

თვალსა და თვალ შუა რომ ცხვირი არ იყოს, თვალები ერთ
მანეთს შექაშენო. ასეა ძმა და ძმის საქმეც: ძმა რომ ძმის გვეუ-
ფა, მისთვის აღ.რასფერს ფიქრობს; კი არა—თუ არ გუავდეს მტე-
რი, ძმას გვეუფი და მტერი ის იქნებაო. თურმე უმფროს ძმას
გულში სხვა ეშმაკობა აქვს: უნდა რომ შიათვისოს, უნდა რომ წაარ-
თვას ძმის მისი წილი ხარი!

ბოდოსაც რომ ცადოუწუდა უნგრის ძმას, რომ დეკარტა უოვე-
ლივე იმედი დროზე ვანების დამუშავებისა, უთხრა ძმას:

— ჩემი საშუელი აღარ არის, თუ ახლა მაინც არ დამითმე
ხარებიო. შენ ხომ ბუერი აღარაფერი დაგრწენია დასამუშავებელი.

¹⁾ გაიყარენ.

²⁾ სიტყვა დასდეს.

³⁾ აღო—ჯერი, დრო.

⁴⁾ „კანი ეჭმებოდა“—მეტის მოუთმენლობით იტანჯებოდა.

⁵⁾ „ფეხის დაბრუნება“—ფეხის დაბრუნება ხელ დაწოლისა ან ცუ-
დათ დგომისაგან.

⁶⁾ რიტომ?

თუ ღმერთმა და შენმა ბედმა იბრანა, ეტბერ ტეუოფა, რან ღმერთი, და შე კი, თუ ცოტან დავაგვიანე, ცოლ-შვილი შიმშილით ამაშიწ უდებთო.

შერე შე რა ვუყო, რომ შენ ცოლ-შვილი ამოგიწვდესო? გაუოფაში ეტ რომ არ ჩაკვითქვამისო? გათხოვეს ხარებს — ჩემი ნებაა, არ გათხოვეს — კიდე ჩემი ნებააო. შე ჩემი სამუშეარო არ გამითავებია და ქვეყანა არ ამოგდებს სტინათ, რომ ხარები შენ გათხოვოვოვო?

— შე სნათხოვროს არასფერს გეძალდებთ, შიუგო უნტროსმა ძმამ: ეტ ხარები ტოუოფელა და, შენ თუ ზრუნე შენთვის, მეც ჩემთვის უნდა ვიზრუნო — მეც მჭირდებაო.

— არ კი გათხარი, რომ შენ სხვა რამეებსაც შეიგონებს და შენი ცოლ-შვილის რჩენასაც შე მაკისრებს, თითქო გაუოფაში ისიც ჩაკვითქვას? გაუოფა რაღა გაუოფაა, თუ სიზიარო რამე რჩება. ჩვენ როცა გვეიფავით, ხარები შე წვეუევანე და, რომ არ ტაკვეუო, რომ არ მრგებოდა, რა ბიჭი ხარ, რას გამტანდა, რას დამანებებდიო? ეს ხარებიც ჩემია, გათხოვეს თუ არა — ეტეც ჩემი ნებააო.

— შე და ჩემი ღმერთმა! ეჯიღებოდა უნტროსი: როგორც შე ნია ეტ ხარები, ისე ჩემიაო...

მარამ, როცა კაცს გულში ეშმაკობა აქვს და ამ ეშმაკობის ასან რულებლათ დრო ხელს უწევობს, იმას ფიცი მოარჯულებს? როცა ტეუევენ, მოწამე არ დოუსწრიათ.

— მამ კარკი, ძმაო! უთხრა უნტროსმა: რა სიმართლიათც მართმევე ჩემ წილ ხარს, ამ სიმართლით მოგხმარდესო.

თუ კი ფიცი აღარ ჟერა კაცს, იმას წვეულან ვეღარ შეაშინებს, და უმფროსმა ძმამ სხვებთან შირის გამოსაწმენდათ აგრე იყოსო — უთხრა.

ტევიდა დრო და ხანი.

ერთჟელ საბურშაო წირვა¹⁾ აქვს უნტროს ძმას. შეიწვია დიდი და შატრა, მტერი და მოეგარე: მოდიოთ და დამლოცეთ, მარ

¹⁾ «საბურშაო წირვა»-ს ისეთს წირვას ეძახიან, როცა ყველაფერს სუფრაზევე შეგებენ და სამღვდლოებს თან არაფერს გაატანენ შინ.

ტვახელი კაცი ვარო. შეიწვია თავისი სახლი-კატიც¹⁾, მარამ სახლი-კატის—ამ ორგულ ძმის—არ მოდიოდა ჭკუაში ძმის დალოცვა. ის, საპურშაო წირვაში მოსვლის შეკერათ, სახსავში წვეიდა მითვისებული ხარები.

ტკვიდა უმფროსი ძმა ენაში, გააბა სახენელი და ჯერ კიდევ ზირველა ხტულიც²⁾ არ გვეკლო, რომ საიდანღაც განთა აბუზარა³⁾, მოუყდა ხარებს და გადარია. იქით ეცენ ხარები, აქით ეცენ: საით მირბიან, აღარ ესმისთ. თუბრეხათ⁴⁾ კუდა, თუშვერათ თავი და უტზო-უკვლოთ გარბიან. დიდ-ხანს აკავა გამხეცებული ხარები უმფროსმა ძმამ, დიდ-ხანს იბრძოლა, მარამ ვერ დარია: ამა რა შეკრეოდა გაცოფებულ, ტუჩებზე დორბლ მოსულ და თვალეუბ-დასის ხლანებულ ხარებს!

ბოლოსაც ილაჯ გაწვევტილი კაცი წააქციეს, უღელზე ხელი შეაშვებოეს და ბასრივით სახნისი გვერდში გაკრეს. მირბიან ხარები, თან მიათრევენ სახნისზე თვეზივით წამონმულ უმფროს ძმას. მირბიან კლდე-ღრეში, მირბიან ვაკე მიდორში, მირბიან ტუბუჩქნარებში ხარები, ახტებთან ღობე უორეს, ახტებთან თხრილებს ერთი სიტყვით, საშინლათ დასახინრდა სინოდავი კაცი, და ეს საშინელი სახახობა ზირდაზირ შევარდა იმ უნტროსი ძმის ქობის ბაკეში⁵⁾.

მის დანახეზე ეიშადა სუფრიდან დიდი და ხატარა. ვისაც სადეთ ეშველებოდა, თავ დავიწკებული იქით მირბოდა, რომ მოსლოდნელი უბედურობისაცან თავი დექსწია.

ერთათ-ერთი უნტროსი ძმის გული არ შედრკა. უბედური ძმის დანახეზე, ის გამაგრდა, თავი ტეიშეტა და ეცა ხარებს. თფელში გაგლეპული ხარებიც შეკრთენ და, თითქო ჭარტეხელი⁶⁾ ჩავარდაო, დამშვიდდენ, აკანკაღდენ. თურმე აბუზარაც მხოლოდ ახლა მოშორებოდათ. შეტა

1) სახლი-კაცი—ძმა, (შორაპნის მახრაში).

2) ხტული—სახნისით გავლებული კვალი.

3) შწვრია, რომელიც საქონელს კბენს და ავიეებს.

4) აბრეხვა—ზემოთ აშვერა.

5) ბაკე—ეზო.

6) ქარიშხალი.

რადღა საშუალება იყო? უნდრთსმა ძმამ დირსუელი ძმური კრებით დასამარა თავისი ორგული ძმა და, არამც თუ ხარები, სხვა კოგელი-ვე მისი საცხოვრებელიც მას დარჩა საკუთრათ.

13. სამი ძმა და მცხოვარი.

იყო სამი ძმა-კაცი. ერთჯელ წვევიდენ მთაში სანადიროთ. სულ მთლათ ერთიანათ აფუნდრიაკეს უსიერი ტყე, მარამ ერთი მჭდავანი ნადიროც ვერ ნახეს, ვერ მოკლეს. ასე ძანძალში და ამოა შრომაში დააღამეს მთელი დღე. დაქანტულები დღე და ღამის გაურის დროს დეჟურენ ერთი ხის ძირში. წამოწინწკლა. შეცვიდათ ნათელარებს. კვეს-ახედიც არ წამქელოთ თან, რომ ახლა ცეცხლი ეკკინებოდათ.

ამ დროს შორს მთაში გეკიაფა¹⁾ რაცხამ და კემთო ცეცხლი.

ძმებმა იბქეს, იფიქრეს, იღაზარაკეს და უმფროსს დაავალეს იქ წასვლა და ცეცხლის მოტანა.

წვევიდა უმფროსი ძმა. იარა, იარა და მოატანა იქ, სადაც ცეცხლი ემთო. ცეცხლს უფდა ერთი კაცი—დიდება მის სახელს! მაცხოვარი იყო და თეებოდა.

— შენს კაი კაცობას, უთხრა უმფროსმა ძმამ: ერთი ნიგუნადი კვითავაზე, მთაში შემოვრწით და კვეს-ახედიც არ დატვესწრო თანაო.

— ალბათ იმედი ტქონათ თავისი, რომ არ შეტვივდებოდათ, თურა კვეს-ახედისც წამიადებდითო, მიუგო მაცხოვარმა: შენს კაი კაცობას, რაფა ატყოფ, რაფარი ამიდი იქნებოა?

უმფროსმა ძმამ მიაგელ-მიაგელო ცას თვალუბი და გადაჭრით თქვა:

— თქმა არ უნდა, რომ შეიწმინდებოა.

მაცხოვარმა ჩეიციან უღვასუბში და უმფროსი ძმა სახედრათ აქცია. უელზე მომბული საბული ქონდა ამ სახედარს, და იმით იქავე მიაბა ხეზე.

იცადეს, იცადეს ძმებმა, მარამ უმფროსი ძმა აღარ მოუბრუნდათ. იფიქრეს: «უაი თუ რამე ხიფათს გადაეკვიდაო», და გოუღტა

¹⁾ გაკიაფება—განათება.

მას კვალ და კვალ მომტანო ძმა. მიჰქუვა და მიჰქუვა იქით, საიდან-
ნანდ ბეურავდა აგიზინებული ¹⁾ ნენხლი. ბოლოსან მივიდა და დეი-
ნახა ნენხლზე მიცხუნებული კაცი.

— გამარჯობა შენი, კაი კაცოვო! მოახსენა შუათანა ძმამ.

— ღმერთმა შენი თავი ნუ შამაშალოსო, უხასუხა მაცხოვარმა.

— შენს კაი კაცობას, ერთი ნიგუზალი მითავაზე, ნენხლის
დამთება გვინდაო, კვეს-ახედი აღარ დაგვესწრო და ვიუივნებითო.

— თუ კაცი ხარ, რაჯა ატეობ: რაჯარი ამიდი იქნება ზვალაო?
კითხა მაცხოვარმა.

შუათანა ძმამ შიავლ-შიავლო თვალეები ცას და დაჯერებით
თქვა: ღრუბლები ირევიან და, რაღა ღამარაკი უნდა, აუდარი იქნე-
ბაო. დასავლეთის ქარი რომ ქრიტინობს ²⁾, ეს აუდრისაო.

ნიგუზლის მიცემის ნაცვლათ, მაცხოვარმა ეს მომტანო ძმაც
სახედრათ აქცია და შეორე სსხედარს მიუბა საბუღათ გვერდში.

უცადა, უცადა უნდროსმა ძმამ უშიფროს ძმებს, მარამ აღარსა განთერ.
გულმა უზრა: „აქ რაცხა კაი ამბავი არ არისო“ და თითვანდ წვეი-
და იქით, სადაც ნენხლი ემთო. იბოღიალა, იბოღიალა დამეში და,
ბოლოსან იუო, მივიდა ნენხლთან. დეინახა, რომ კაცი მოჯდომია
ნენხლს, და შეკითხა:

— თუ ძმა ხარ, ჩემი ძმები წამევიდენ აქეთ და ხომ არ მო-
სულან? ნენხლი უნდოდათო.

— ნენხლს რაჯა დაეკავებო, მარამ, შენს კაი კაცობას, ერთი
ეს მითხარი: რაჯარი ამიდი იქნება ზვალაო?

— დეილოცა ხეთის განგება! — ეგ იმან იცისო, მე რა ვიცი,
გულთმისანი კი არა ვარ და არც კუდიანიო.

— ღრუბლები რომ დაჯოღიგობენ ³⁾ ცაზე და ეს დასავლე-
თის ქარი რომ ქრიტინობს, განა არ ნიშნავს, რომ...

— განა არ შეუძლია შამა ზეციერს, — დიდება მის სახელს! —
რომ ქარიც ჩავარდეს, ღრუბლებიც გადარეკონ ციდან და აუდრის

¹⁾ აგიზინებული, ანთებული.

²⁾ სისინობს.

³⁾ ჯოგათ დადიან.

მაგიერ კაი დარი გაშვიდესო? მე რათა შიგნეთება მის საქმესო?

— კურთხეულ იუოს შენა ენა-პირიო! უთხრა მაცხოვარმა და გადასხა პირ-ფარი. აი, შენა ძმები, აკერ რომ აბიან, ეს სხედრები არიანო. ამათ შეინდომეს უფლის განკების გაკება, და ვირუბათ ვაქციეო. აჰა, დიდი ჟვერი ¹⁾, წარვეკე გენი შინ და იმისურე, სანამდი შეიძღონ სამსახურიო.

ერთ ხელში ნიგუსალი მიცა, მეორეში ის ვინფლიდის ²⁾ ჟვერა, აუხსნა ვარები, გოურეკა წინ და უნგროსი ძმა მაცხოვრის თაკანის-ცემის შემდეგ, გაჰკვა თავის ძმა-ვარებს. მარეკავდა და უფაჟუნებდა, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. ვარები ამოვოხურის შეტს ველარასფერს ახერხებდენ.

14. კუდიანების თემობა ³⁾.

იყო ერთი კაცი. მტზაურობის დროს გოვარა ნათლი-დედას. შეტათ სანატრული სტუმარი შეიქნა. ნათლიას პატავის ცემის ნიშნათ, მის ცხენსაც კი შეტათ მოუღებინა: თივა არ დააკლო და ბზე. მოუღებინეს ვახშამს და შეისვენეს.

შუა-ღამე რომ შეიქნა, ადგა ნათლი-დედა, მივიდა კერასთან, — იქ ჰქონდა მიდგმული ქოთანი, — გადმეიღო ქოთანი, ჩაუო ხელი, დააჰკურა ⁴⁾ ცოცხზე, შეჟდა შერე ამ ცოცხზე და არ-კი აცირციტდა ⁵⁾, ატოკდა! შეუყენა ქარი ფეხებში ამ ცოცხსა, აფრინდა დედა-კაცი და, რავარც შნატე ნისლი, საფაფურში გაძვრა და გაქრა.

ნათლიას როდი ეძინა. სახინიდან გამოკეკუსა თვალები და გულის ბარძკვლით უფურებდა ნათლი-დედის ამბაკს.

¹⁾ ჟვერა — ხაზრე, წნელი; გურიაში კი «ჟვერს» ეძახიან ზის ფოთლიან ტოტსა.

²⁾ ვინფლილი — დაგრებილი წნელის სანათია, კვარის ნაცვლათ ხმარობენ ქარიან ღამეში, უშეტესათ როცა სათევზაოთ მიდიან.

³⁾ თემობა — კრება, ყრილობა სადღესასწაულოთ.

⁴⁾ დაახზურა, წვეთ-წვეთათ დაახზა.

⁵⁾ ზვეით-ზევით წავიდა

წამოვიდა ლოცინზე ნათლია. მიიხედ-შეიხედა: მთვარისნათ, შველი ქა შამოდის ძეღურის საფაფურიდან და ნაპრალეებიდან¹⁾. არაყინ არაა, არც ხმაური ისმის საღმე. ადგა, ჩამევიდა ლოცინიდან, მივიდა კერასთან. გამოქექა ლაღარი, გაკაიფდა ნაკვერცხალი. ჩახედა ქოთანში: კადგა შიგ საუცხოვო წამალი. მიიხედ-შეიხედა: აქვე გდაიკერიის ძირში ერთი გაკრიჭული²⁾ ძველი ცოცხი. დასხურა ზედ წამალი ქოთნიდან, გაშეირტო ბუფებში: ამა, შეც თუ ჩემს ნათლიდედასავით დაშეშართოსო. არ-კა ასწია ცოცხმა ნათლია! ასწია და აადგმევა ფეხები, ააცირიტა, ააფურტა³⁾ და შიგ საფაფურში გააძვინა. იფრინა, იფრინა ჩუენმა ნათლიამ, რავარც ღრუბელმა, და ერთ ტრამელ ველში ხეზე ჩადგმულ ზვინს წამედეა. ჩეკვიდა ზვინს ნათლია და შერჩა. მიიხედ-შეიხედა: მთვარის შუქზე კაიფობს⁴⁾ მთელი უშედეგებელი ველი და უოველი მხრიდან მოფრინავენ, მორბიან კაიფილ-ჟივლით კუდიანები. მოდის და მოდის ურიცხვი და უჩგარიძო: ზოგი ჟის ცოცხზე, ზოგი ღორზე, ზოგი მტელზე, ზოგი რაზე და ზოგი რაზე არა.

ბოლოსაც მობძანდა დათვით საშინლათ დადმადული⁵⁾; ზონე-ბიანი⁶⁾ დედა-ბერა რომაში⁷⁾. მის მოსვლაზე გადირია სიხარულით მთელი კუდიანობა და ეურთა-სმენა წეადო მათმა დონსრულეებელმა ჟღავილმა. გაიყო შუაზე ურდო, გაკეთდა წრე შუაში და შებძანდა შიგ კვანსით და კრუნცხვით რომაში. ეს იყო ზატარა, მოკვეკული⁸⁾ ბებერი, სახე-ხმელი და ცეცხლ-თვალეობანი. დაჯდა. მის წინ დაამთეს კუდიანებმა ცეცხლი, შემოდგეს ქვაბი და შეუდგენ საჭამადის მზადებას. ვის ჩიტი მიუყვდა რომაშთან და კუმ-

¹⁾ ნახეთქებიდან.

²⁾ გაკრიჭილი, გადახეზილი.

³⁾ აამჩატა.

⁴⁾ ბრწყინავს, ანათებს.

⁵⁾ კბილებ გადმოგდებული.

⁶⁾ დიდ კბილებიანი.

⁷⁾ როკაპი, კუდიანების უფროსი.

⁸⁾ წელში მოხრილი.

ბებოდა: ეს ჩემი შვილი-შვილის სულაო; ვის სისხლი მიჭმდა შეშვით¹⁾ და ეუმბებოდა: ეს ჩემი შვილის სისხლიაო; ვის ცოცხალი, აჭროდებულდი გული მიჭონდა და ეუმბებოდა: ეს ჩემი ნათლულის გულიაო... და უველაფერს დიდი შადღობით ჩამოართმევდა რომანა კუდიანებს, ჩაგდებდა ქვაბში და ურევდა თავის ეშმაკურ ჯოხს. ერთი არავინ დარჩენილა, რომ რამე ფეშქაში არ წარმეუდგინა.

ურია, ურია რომანა და ქვაბიდან აშვედა სისხლის ქაფი.

კუდიანებს სსკამადის ეშხით ტუჩებზე ღორწკი ჩამოდიოდათ. მოულოდნელათ ელოდენ: ამა, როდის გვერება ჩვენი ხვედრი უღუფაო²⁾. სულ უველაზე უფრო ამ კაცის ნათლი-დედა დატრიალობდა. ის იყო, რომ ჩიტი წოხდებინა რომანს და უთხრა: ეს ჩემი შვილის სულაო.

ბოლოსაც რომანმა შირველათ თითვან მიირთვა კერძი. ჩაუო ხელი ადუღებულ სისხლის ქვაბში და ჩიტი ამოევა. შეახრამუნა ხაგვებთანმა³⁾ რომანმა ეს ბაღანას⁴⁾ სული. ისმოდა კრუსუნი, რაცხა ჩაგუღელი, შორეული სხავილი. როცა გაათავა, უთხრა ამ კაცის ნათლი-დედას რომანმა: შენ ერთოფ დიდი რძღვები მამიტანე და შენ გარკებ უველაზე უწინ კერძსაო და, როდისაც ის-ის იყო უნდა ჩეკო ქვაბში ხელი, გაგარდა დაშანა. დაშანის გაგარდაზე ეირ-დეირენ კუდიანები, ავიუინდენ და გეიფანტ-გაშეიფანტენ. დარჩა ცარიელი ტრიაშელი ველი.

ამასობაში კიდევაც გათენდა.

ეს დაშანა გეისროლა ნათლიამ. ესროლა რომანს და, თუ ნათლი-დედას მოხუთებოდა, არც იმას ინადლეუბდა ძალიან.

ჩამეკვიდა ზეინიდან ძირს ნათლია და შვიდა იქ, საცა რომანმა იჯდა. იქ რაცხა დარჩა, როცა კუდიანები გადცვინდენ. შვიდა ნათლია და იტკვლიდა თავში, რაც ძალი და ღონე ქონდა, ხელი: თითვან თავისი ცხენი მეკვლა თავისი დაშანათ საცოდავ კაცს!

¹⁾ პეშვი—ცალი ხელის გული, ნახევარი მუტი.

²⁾ კერძი.

³⁾ კბილეზიანმა.

⁴⁾ ბაღანა—ბაღლი.

15. დავით ბერიშვილი.

იყო ერთი ხუცესი. ერთ-ერთი ვაჟი ევდა, მარამ ხარის ¹⁾ მიუტავდა პირი, ზვინის ხელა იყო.

ერთჯერ ხუცესმა შეიწია მუშა: შკა ქონდა უნაში ტახურებულა. თავისი შვილი შინ დეკტოვებია და დეკბარება: დახოცე ძროხა და ხარი, სადილი დამზადე და უნაში შეიტანო.

რაც არ დოუბარა მამამ შვილს, დავით ბერიშვილს, ამან კიდევ შუტი დაამზადა სადილის საკაღი და წვილო უნაში.

მივიდა, შიიტანა სადილი. დაუდგნ. დატრიალდა დავით ბერიშვილი. სხვა რომ ერთ ჭადს ვერ ათავებდა, ის მთელ-მთელს თითო ღუკმაზე მიახვევდა ხოლმე; სხვა რომ ერთ წვადს ვერ ჭამდა, ის თითო ღუკმაზე თითო ბექს გამოეღებდა ხოლმე პირში და ძვალს გადაკვებდა. ღვინოს ხომ საფობით სვამდა. შუღვინიანდა, შეზარხოშდა დავითი და დატრიალდა ნელ-ნამკალი, ნუნღლივით შეეღვა უნას და სათიბივით ჩააკო. ერთი ჟოგი შენამკლეებისა შესამთლეებავით მიხინჯალობდა შკაში მის უკან. ის ასე კაცის საქმეს აკეთებდა.

გავარდა მთელ დედა-მამაზე დავით ბერიშვილის ქება. ისე ძრიელი და ისეთი სანახავი იყო, რომ თითუნ მამ ხუცესსაც კი შეეშინდა მისი და, რამე-ნაირათ რომ თავიდან შეეცილებია შვილი, დავით ბერიშვილი, უთხრა: შენ შვილო, უბრალო კაცს არ გავხარ, სამეფო კაცი ხარ და, ამამავალი ხუმროვის ქალი-შვილი თუ არ გათხოვია, ჩემ სხლში აღარ დაადგა ფეხით.

დავით ბერიშვილმა თავი შეიწონა. გულიც ერწოდა და ძალასაც გრძნობდა. წვეიდა მართლაც ამამავალი ხუმროვის სასახლისკენ.

დიდი იარა თუ ცოტა, შეხვთა ერთ გაშლილ ველზე გუთნის-დედას. გუთანი აბრუნებს ბელტებს ²⁾. რამდენ ბელტსაც კი გადააბრუნებს გუთანი, გუთნის-დედა დეკბრება და გადაუღამავს, თანაც ითხის: ვაი, რა შშაო!

¹⁾ ხარო—ორმო.

²⁾ ბელტი—ბელტო, მოხნული მიწის დიდ-დიდრონი ნაფლეთი.

მივიდა მასთან დავით ბერიშვილი და ცაოცრებით კითხა: რა სურვილი ხარ, რომ ამდენ ბელტს უღაბავ და მაინც „მშობლო“ გეიძახი?

— მე ვისი ბუზი ვარ! კაცი დავით ბერიშვილია. რაც იმას საქმე ზოუდენია, იმას ვინ შეძლებსო?

— ახა მე ვარ დავით ბერიშვილი; ან მიძმე ან მიუძმე!

— უმობს ვერ შემოგადრებ და მიძმე, თუ კაცი ხარო. დამშობილდენ. ბელტი-უღაბამ დაჩება თავი საქმეს და ცაჟუვა დავით ბერიშვილს.

დიდი იარეს თუ მატარა, მიადგენ ერთ მდინარეს. ხედავენ, რომ ერთი კაცი წახრილა მდინარისკენ და იძახის: „წრუში ვქნა, ხრუში აღარ იქნება, და რა ვქნა?— ვკვდები წუწურვილითაო!“ დე-ქსტრობა¹⁾ მდინარეს და ააშრობს. სანამდი მდინარე ისევ წაშვეი-ლოდეს, ის მაინც გეიძახის: ხრუში ვქნა, წრუში აღარააო!

გადადგენ ძმობილები და მიაძახეს: რა სურვილი ხარ, რომ მდინარეს ააშრობ და მაინც გეიძახი: „წუწურვილით ვკვდებით!“

— მე რა კაცი ვარ? კაცი დავით ბერიშვილია. იმისმა საქმე-ებმა მოელი ქვეყანა გადაურუაო.

— ახა, მე ვარ დავით ბერიშვილიო.

— ან მიუძმე, ან მიძმე და გამოგადტეპიო.

— შეძმე, მე უმა არ მიხდაო! და გადაეზვიენ ერთმანეთს. სამივე დამშობილდენ და წვეიდენ ამაყვანი ხემწიფისკენ.

იარეს, იარეს და ხედავენ, რომ ერთ ხუნესს მოუკადაა ზურ-ტზე ქვის სახტარი და, სადაც შეეკურნება, იქ დადგამს, გამოიფანს წირვას, თუ ლოცვას, ისევ ეიკადებს თავის სახტარს და შგზავ-რობს.

— რა კაცი ხარ. რომ სახტარი დაგაქვს ზურგითო?

— მე რა კაცი ვარ? კაცი დავით ბერიშვილიაო, — მიუგო ხუ-ნესმა: მისმა საქმეებმა შეიარა ქვეყანაო

— ახა, მე ვარ ის დავით ბერიშვილი და შეძმეო.

დამშობილდენ ოთხივე და გასწიეს ამაყვანი ხემწიფის სასახ-ლისკენ.

¹⁾ მუხლებზე დანოკებით დაერება სასმელათ.

დიდი იარაგს თუ ზატარა, მიიჭრენ ამაშავალი ხეშეწიფის სსსსხელს-
თან.

შოუთვალეს ხეშეწიფეს: დავით ბერიშვილს შენი ქალიშვილი
უნდა მიათხოვოთ.

მეფემ შამოუთვალა ძმობილებს: ჩემი მოყვრობა რათი შეუძ-
ლია დავით ბერიშვილსო? მე ზურ-უხვი ხეშეწიფე ვარ, ღხინი მე-
ტათ მიეყვარს, მეტათ მიეყვარს სმა და ჭამა. დავკლავ ცხრა უღელ ხარ-
კამბეჩს, მოვხთი ათას-ჩაფიან ქვევრას. თუ დაცლის ქვევრას და შეჭამს
ამ ხორცეულს, მაშინ იქნება ჩემი სსსიძო კაცი და სსხეშეწიფისაც მას
დოუფლოცავ; თუ არა და რაზე მეზობირება, თავს წავკვავებოიფო.

ძმობილებმა შოუთვალეს მეფეს: მაგის ჯავრი ნუ გაქვს — შენ
მხოლოდ ჩენი დანაურება შეიძელით.

აჰ, მიშველეთ, ძმობილებო, გამამაზინეთო! შეგხეწა დავით
ბერიშვილი ძმობილებს და ჩოუფდენ გამართულ სეფში¹⁾ სუფრას.

რა გააძლებდა ბელტი-ულაზას? წარა-მარა გეიძახოდა: მოგ-
კვლა შიმშილით მასინძელმაო.

მეფეს შეეშინდა: მეც არ შემჭამონ, ესენი ღორ-მეცელა ხალ-
ხი უთიფლა, და ამათ რავა მივათხოვებ ჩემ ქალიშვილსო.

მაშინ უთხრა დავით ბერიშვილმა ხუცესს: ახლა კი შენი საქ-
შეა, მამაო, აჰ, მიშველეთ: ეს სსსახლე მეფიანა და მზეთუნახვიანა,
ჩვენიანა წაშეიდევი ზურგზე და, ჰაიდა, გოუდექი ჩემკენ გზასო!

ასე ქნა ხუცესმა. მისთვის სსსახლის აკიდება ბუმბლი²⁾ იყო,
სახტართან შედარებით. მიხვთა მეფე, რაც სამარცხვინო საქმე ემართე-
ბოდა, შეითხოვა ბოდიში და, მეტი ძალა არ იყო, დანებდა ბედს: მიათ-
ხოვა თავისი მზნთუნახვი ქალი დავით ბერიშვილს და სსმეფოც მას
დოუფლოცა. თავისი ძმობილები ვეზირებათ გეიხდა დავით ბერიშვილმა.

ვინ ვერ მიხვებთა, რა დღე დაადგებოდა ამათ ხელში სსხეშ-
წიფის: კანა ცოტა ხორაკი, ცოტა სამჭმო დაჭირდებოდათ ბელტი-
ულაზას და „წრუხ-ხრუხის“-ძახიას?

¹⁾ როცა დიდი წვეულება აქვთ, ეზოში საქართოთ გამართავენ სუფ-
რა-საკამებს, ზემოდან ფოთლებიან ტოტებიან ტილოთი გადახურავენ; ამას
ეძახიან სეფას.

²⁾ ბუმბლი — ბუმბული.

ხალხური ლექსები.

(შეკრებილი სევასტი გაჩეჩილაძის მიერ სოფ. წვეაში, ზემო იმერეთს).

I

საემირო და საისცოროო ლექსები¹⁾.

1. აპირანი.

სანადიროთ დადიოდენ
ამირან და ძმანი მისი;
ათი თა²⁾ რო გადაარეს,
მეთერთმეტე არგვეთისი³⁾;
შუა თაზე რო შივიდენ,
კოშკი ნახეს ქვიტყირისი;

შიდა კვდარი⁴⁾ ასეენია
საწვალა და საბრადისი,
თითებსა და თითებ შუა
წიგნი ქონდა ქალადდისი;
ამირანშ: წეიკითხა:
«დისწული ვარ უსუბისი».

2. ბეჟანი და მარჯანი.

ბეჟან, გივი და გოდერძი
ერანელ⁵⁾ თავადება.

ბეჟანს ტახმა შოუტია,
ჟაჭვის კაღთა ღოკება.

¹⁾ ბ. ს. გაჩეჩილაძის მიერ შეკრებილი ხალხური ლექსები მრავალგვარი შინაარსისაა. «სხეთნოგრაფიო ჭ საისტოროო საზოგადოების» საბჭომ საჭიროდ დაინახა, საგნების მიხედვით, ყველა ეს ლექსები ჯგუფებად დაეწყო, რაც თავ-თავის ადგილას რომაული ციფრებით იქნება აღნიშნული.

²⁾ მთა.

³⁾ არგვეთი—სოფელია ზესტაფონის მაზლობლათ.

⁴⁾ მკვდარი.

⁵⁾ სხვა ვერსიით: «ერევენელ».

შიძე ლახტი თავში დაკრა,
ტვინი ადგილ დოუმტვრია;
მოჭრა თავი, მხარს გვიდო,
ეშვი ადგილ გოუთრია.

აფრასიონის ხეშვიფეს
ქალი უავდა მარიჯანი:
მზე არის ამამეფადი,
ხვინჭკაზე ¹⁾ გადამამეფადი;
რაც კაცი იმას არ ნახავს,
მისი სინოცხლე რა არი?

ბეჟან ივდა ციხის ძირსა,
ანათლებდა ²⁾ მზესავითა.
ქალ-მარიჯან გადახედა:
„ვინ ანათლებს მზესავითა?
წადი, ძეძა, აქ მამეგვარე;
ტყუ-ტალამს ³⁾ წამოგასხამ,
ოქრო-ვერცხლით მოჭკედილსა!“

წვივდა და ამოგვარა.
ბეჟან ღვინათ დაჯინა,
ცხრა დღე და ღამე აღვინა,
იმღეროდა წერილი ხმითა.

მამა თავზე წამეკსქროდა:
„შეხედე კახზე დაცხსა,
ქმარი ამჟობა მამასა?!
რისთვის გაცხარდა მამამა,
რისთვის გეტუოდა ნანასა?!“

— არც გოუზღივარ მამასა,
არცა შეტუოდა ნანასა:
ადულებდა ფაფასა,
მითი დამწვამდა ხახასა!...

ბეჟან ხაროში ⁴⁾ ჩააცდეს,
თავს ხარხიმი ⁵⁾ გადააცდეს,
თავს მარიჯან დააყენეს,
ეშმაკებით გატენილი...

— ბეჟან არის ერანელი,
კაცთან არის საყვარელი.
თურანელი! რათ ვერ გაძეს
ერანელის სისხლის სმითა?

— „მე რა უო, ჩემო ძმაო?
შემარცხვინა ჩემს ქალმა...“
ვევლებივ კეიტანს ქარმა!...

3. სოლოღანს ლექსი.

სოლოღან ჩამეიარა
ქალაქში იზანდრითათ ⁶⁾.

სამეკელ ცხენი წამეკეჭრა,
სამეკლევე მუხლის-ტრითათ ⁷⁾.

¹⁾ ხვინჭკა — წვრილი კენჭები, ქვიშა.

²⁾ ანათებდა.

³⁾ ტალამა, ტალმა — ხემოდან ჩასაცმელი ტანისამოსი.

⁴⁾ ხარო — ორმო.

⁵⁾ ხარხიმი — ორმოს თავსახურავი.

⁶⁾ იზინდარი — ვკონებთ, სამუსიკო იარაღი.

⁷⁾ მუხლის-ტარი — მუხლის ქვემოთი ნაწილი ფეხისა, წვივი, კანკი.

შვიდი დღე-ღამე იარა,
ჩაბძანდა ხვანთქრის კარსათ.
რაცხა ¹⁾ იმისი ბედა,
ვეზირი დახვთა კარსათ: [ხარ?...²⁾

— „სოლოდა, რაზე დარჯილ
ხვანთქარს ერთი არაბი ეავს,
თუ იმას ევირთიუბი,
სიმაყრს დაგიჯუნ ტახტსათ!“
— წადა, ის ცხენი მამგვარე,
რძეს რომ ასმევენ ტაშტსათ!

შვიდ მეჭინბეს მოიუდა,
შვიდი ძეწვეი აქვს თავსათ.
შუადტეს თქროს ასალი,
რახტი ამოდვეს თავსათ.
მაზე სოლოდა შებძანდა,
რავარც როდინა ³⁾ მტკვარსათ.

ისარი შეიტრიადა
შუატულ შეედანსათ:
— „აბა, არაბო, მამდიე,
მამდიე ცხენის კვადსათ!“

ორი ესროლა არაბმა,
ორიე გადიულო თავსათ.

მესამე რო გოუბრუნა,
უხალა აბუნდასათ.

გადმეწია სოლოდამ,
დადგა ცალ აბუნდასათ:

— „აბა, არაბო, გამეჭვე,
მოგლიო ცხენის კვადსათ!
ვირითს ერთის შეტს არ გესვრა,
იმ ხეთისა სამართაღსათ!“

ერთი ესროლა სოლოდამ
მარჯვენა ბეჭის ფთასათ.

დეიდრიალა არაბმა,
დექნა შეედანსათ.

მოდიან სერდაბეგები,
შეგროედენ შეედანსათ:

„ვაიმე, ჩემო არაბო,
კბ რა კაცი გამოგინთა,
გაჯობა კლავის ძაღსათ?!“

4. მამუკა სავანელი.

მამუკა სავანელია,
ტეზილი და სეფარელია,
ადგა, ცოლშეიღს დეკითხა:
„სიზმარი ვნახე ძნელია!
ადე, ბიჭო, შემეიკაზმე
ჩემი თამაშა ცხენია,
ზედ იარადი შემიდგი,

წინ აბუნდები გქელია!“
სიზის დელეს რო შეუდგა,
იქ დახვთა მისი მტერია,
თავი მოჭრა და მიკიდა;
წიფლისკენ კარბის ცხენია;
ეს რო წიფლეკმა გვიგეს,
ადვირში ტანეს ხელია,

¹⁾ რაცხა — რაღაც.

²⁾ გარჯილხარ, მოზრძანებულხარ.

³⁾ ამ სიტყვის მნიშვნელობა არ ვიცით.

ბატონს კაცი გოუგზანეს:

„მოგიაქვს სვანელია!“

— „ჩემ სვანელს ვინ მოკლავდა,

ვინ არი ჩემი შტერია?

ვიტირო, რავა ვიტირო?!

ცოლი-ძმა არი ჩემია!

ხუთის მადლს ნურავინ გოუმხელთ

მაშუკაშვიდის ქალსაო!“

გამურდა ¹⁾ და იტირა,

თავი ახლად ქვასაო;

სოფლის ქალი ვერ კაულობს ²⁾,

იგლეჯდა გიშრის თმასაო:

— „წითელ ტალამას შვევხთი,

ჩვეიგვამ ძაძა-შავსაო;

მარშია ³⁾ შე რაღათ მინდა,

ჩვეიგვამ ქალამანსაო; [ხმით,

ხუთის მადლს, ნურავინ დამძრა-

მარჯვეთ ვიტირეთ ძმასაო!...“

5. ოთარას ლექსი.

საწულობელი ოთარა

იყო ნაჭები გვარსაო.

სამი ჩერქეზი რო მოკლა,

მეოთხეს მიდეუს კვალსაო.

რომ მიწეოდა მამაძადლს,

ადენდა სისხლის ღვარსაო.

ეს მამაძადლი ჩერქეზი

აზნაღებდა ხმალსაო;

ოთარას თოფი შოარტუა

მარჯვენა თეძოს თავსაო.

— „შენ, ბიჭო ორხელაშვილო,

შენ ნუ წახედავ სხვასაო:

მამხედე, აქ ნუ დამაგებ

ამ გაჭირვების ვამსაო!...“

გვიქცა ორხელაშვილი

წამეკიდა მხარსაო...

დაჯდა და წიგნი დაწერა,

ცოლს გოუგზანა სხლსაო:

„ჯიქედშიდა თოფი მამხედა

მარჯვენა თეძოს თავსაო;

ველარ მოგიაქვს ცოცხალი,

ველარ გეხვევი შკლავსაო.

ეს წერილი წეკითხე,

იგლეჯე ლოყის კანსაო;

მოკითხვა და ნახვის ნატერა

ჩემ კუწას ⁴⁾ და რძალსაო.

სული დმერთსა შემეკედრეთ,

ნუ შეიწუხებთ თავსაო!“

6. ომან ხანიშვილი

ეს ომანი ხანიშვილი

ტან-წერილი და სუფთა არი.

ბელექანს შამოურა,

ბახჩა ნასა სამალავი.

¹⁾ გამოვარდა.

²⁾ ვერ იტერს.

³⁾ ამ სიტყვის მნიშვნელობა არ ვიცით.

⁴⁾ კუწა — ქალის საკუთარი სახელია.

შათათს წასული ომანი
კვირეს სადილათ შინ არი.
რას კითხულობთ, გურჯანღებო?

ომანო უაზახი არი:
ასი კამბუჩი ¹⁾ მოასსა—
ოცი ზაქის დედა არი!

7. სოლომან ბუტულაშვილი

სოლომან ბუტულაშვილი
კარგათ ინახამდა ცხენსა.
ძის იმს ოუმბუბოდა:
რატომ აჭმევ მაკდენ ქერსა?
— ორ ომში გამოსული ვარ,
მესამეში დამწერეს
ჯარში რო გამამაწვიეს,
სამი მასროლი თათარი
დაბაღ ადგილას დამსუთესა...
გააქანეს ტყუზათ თოფა,
ტყუზათ სოლომანს მოხეტესა,
ორი რომ მოხეტათ სოლომანს,
ერთი მის საჯდომსა ცხენსა.

გაღვიწია სოლომან,
ერთ აბუანდაზე დადგეს.
ეუენია, მისი ქალი,
თმა-გაშლილი მივარდესა.
— ნუ გეშინია, სოლომან,
კიდე ნახამ მამაშენსა!
— მე მამაშემ ვეღარ ვნახავ,
სამათ უმზურ ²⁾ მაღლა მზესა.
ეუენია წვიუენათ,
მუცელიარ წოუხეთესა!*
ამ ლექსების გამათქმულეს
შვიდი გლეხი აჩუქეს!

8. გიორგი ბუთიბაშვილი.

გიორგი ბუთიბაშვილი,
შეჯარდენი ხარ მთისაო,
კარგა მხენელი და მთესველი
მსახური ერისთვისაო!
ოჯახი კარქი გიდეია,
კოში გიდეია ხისაო.
ახვალ შიდა, დეიძინებ,
არ გეშინია მტრისაო.
ტყვია-წამალი ბეკრი გაქ,
თოფები ხვარესნისაო.

არ მოგნზ ტყეში ნადარი,
არც ორგული წულისაო.
დეკესნათ და ჯარს წვიდეათ,
ბძანება არი ხეთისაო.
გამოგვიინიშნეს, მოგვიკლეს
გიორგი ალვის ხისაო.
გიორგი მარჯუეთ იუავი,
ნუ დეკარგვი შვილსაო!
დმურთი მოგვემს ბარაქსა ³⁾,
ქამინხსა და შტვირისაო;

¹⁾ კამეჩი.

²⁾ ვუმზურ.

³⁾ ამას ქვემოთ, ალბათ, მესტვი-ის საკუთარი სიტყვებია.

გინდა დოფუკრავ ქაშინას,
გინდა შატარა შტვირსაო.

მიდღეში ნურა სტვიკა-რს
თქვინი დელ-შამის შვიდსაო!

9. მარიაშ-დედოფალი.

ნეტა რა არი მისთანა:
აშაშავალი შზისთანა,
წუალში რო ფეხი უდგია,
იმ ოქროს ჩარდახისთანა ¹⁾,
გადმით-გამოდმით ქაღაჭი,
შუაზედ შეედნისთანა,
დედის მუცლიდან ნაშობი
მარიაშ-დედოფლისთანა? ²⁾

მარიაშო, რამ გაკავსო, [სო?
თოთხმეტი დღის შთვარის შგზავ-
შიგნით თვალი სამოთხის გაქვს,
გარს წამწამი ხშირი გაქვსო.
მდომიერმა კანმა განახოს,
ამას იტუვის: „უღვა დვასო!“
ერთი შუნი შამოსუღვა
ათას ჟაფრსაც დავარკავსო!

10. რეკება და არჩილ-გივი.

რეკება შოდის იმერეთს,
ინით იღებავს უღაშსა;
ჟარსა იმედს ეუმება:
„თუ ჩაგეუყვანე იმერეთს,
სულ შინით ³⁾ გასმეუღვინოსა!“
ათასი კაციოთ რეკება
დეებარვა ნებოძირში ⁴⁾.
ნუფესთან ⁵⁾ შორბის ჩაფარა:
„მოგვესმარე გასაჭირში!“
ნუფემ უთხრა: „არჩილ ⁶⁾ ძმაო,
რეკებაშ მამუგინა

არ წვეიდეოთ, არ იქნება!“
არჩილმა წამეიძახა:
„შეიკავშეთ ბერი-კვიცი ⁷⁾!“
შათრახი ერთი ამოკრა,
იქ მოუსწრო ტარტლის ⁸⁾ ძირში.
შექნეს დეკებაშ ფურჩული:
„მოგვეწია არჩილ-გივი...
ტეკეთხართო ვეკლამ მიწა,
რომელსაც გვაქ დანის დინწი ⁹⁾!“
რეკებაშ მამუგინა

¹⁾ ამ ჩარდახს დღესაც უჩვენებენ ქუთაისში, რიონის პირად, ვაეების გემნაზიანთან.

²⁾ სოლომონ II-ის მეუღლე.

³⁾ შინა—დიდი ჯამი.

⁴⁾ ნებოძირი—სოფელია ზემო იმერეთს, ბეჟანთუბნის ახლო.

⁵⁾ მეფე სოლომონ I-ელთან.

⁶⁾ ეს არჩილი სოლომონის ძმა იყო. გამბედაობისთვის «არჩილ-გივის» ეძახდნენ.

⁷⁾ ხალხის თქმით, ეს «ბერი-კვიცი» ზღვის ცხენი იყო.

⁸⁾ ტარტალი—სოფელია ნებოძირის ახლოს.

⁹⁾ დინწი—პატარა დანა.

ბატონიშვილს დედა შირში.
ერთი არჩილმა შესძახა:
„შენი რჯულის საქმერ ვიცი: |ჩენ,
ზოგს მოგკლავ და ზოგს მოგარ-
ზოგს ღორის ქონს გასხამ შირ.
ხოხია ¹⁾ ჯდ არჩილ-გივი |ში!“
შუას ქვეით ნაჯდენ თსრილში.
წამოუჩოქა ხოსიამ,
ლეკსა თოფი მისცა ცხვირში.
ბერმა-კვიცმა თქვა სწულამა:
„ამას თქვენიგან არ ველოდი,
თუ საურათ გამიკუთუბდი!
ასი ფთა ჩიგვი ²⁾ მუნახა,

გვეონა დაგიფთხებოდე?!
სიბ ქვაზე გმშენებოე,
შუბივით დევესობოდი;
ადმართში ვიფაე მერახი,
დადმართში დავგოცდებოდი.
მუვინიბის ჟაფრი ჩამუვა,
ნეტაეი იმას ვრტებოდი:
წელის სასმელათ გამიუვანდა,
წელს შემაზელდა კროთით,
ნატრა ³⁾ ქერს შირს ამკრავდა,
ისე მსჭმევდა გემოთი.
რას ღირს-ხარ, უვაო-უორახო,
შენ ნემი ხორციით ძღებოდი!“

11. კოსტანტილე დათაშკელიანი.

დათაშკელიანის ქება
კათქმულა ქეუენაზუდა.
სვანეთიდან წამუვიდა
გახარებულა გზაზედა.
ხემწითის ბძახება არი,
ნახმობია რაცხაზედა:
გაკარენმა ⁴⁾ მიიწვია

თავის საკუთარ ტახტზედა;
გაკარენმა გომუნდა:
„თავადმა და ახნაურმა
ხელი ეიღეთ უმაზედა!“ ⁵⁾
— იმ დღეს ღმერთმა ნუ შემასწ-
ხელი აშეღოს უმაზედა; [როს,
მისთანა საქმეს კი ვიზამ,

¹⁾ ხოსია მაქავარჩიანი ცნობილი ვაყვაცობით.

²⁾ ჩირგვი, ბუჩქი.

³⁾ ე. ი. ლიტრა ანუ მ გირვანქა.

⁴⁾ ქუთაისის გუბერნატორი იყო.

⁵⁾ როგორც ვიცით, გაგარინისა და დადიშკელიანის შეტაკების მიზეზი სხვა იყო; მაგრამ ხალხის ფანტზიას აქ სხვა-და-სხვა ფაქტი ერთ მანეთზე გადაუბამს.

თავს შევიაკვამ მაგაზედა!...
 სატევარს¹⁾ ხელი გეისვა,
 თთხი დასწრა ერთ-წამზედა;
 ეველა გაფანტ-გამოფანტა,
 ერთი სტოლ ქვეშ შეუძერეს.
 კოსტანტილე გამევიდა,
 უნდა რიონს ჩავარდეს:
 „მე რომ ამ წულში ჩავარდე,
 სირცხვილია ჩემ თავზედა!...“
 გამობრუნდა კოსტანტილე,
 მიდის ბაქრადის სახზედა;
 ბაქრადის სახში შევიდა,
 დეკურს²⁾ აკოცა ტარზედა:
 „მე შენ აქ არ დაშრენოდი,
 შევისრულეგბო ცხრაზედა!...“
 ჟარები შამეკისა,

რავარც ბაღანი თავზედა;
 დეიჭირეს კოსტანტილე,
 მოყავსთ ზე ნაობსზედა...
 ეს ალექსანდრემ³⁾ შეიტყო,
 ცრემლი მოადგა თვალზედა:
 „ვინ მამიკლა გაკარენი?
 მიუვარდა მამის გვარზედა!...“
 ვეზარებმა მოახსენეს:
 „ვინ იქნება ავი კაცი,
 თქვენ რო გაფობოს ძალზედა?...“
 ეოველმა კაცმა უეუროს
 სულის-ხორცის გაურაზედა!...“
 კონსანტილე გეიუვანეს,
 მადლა თოკით შიახესა,
 ძირიდან თოფი ესროდეს,
 ძირს საფლავში ჩავარდესა.

12. იუნე აბაშიძე⁴⁾.

საწვადობელი იუნე
 რა მოსაკონი ენითა!
 ათასში გამოსარჩევი,
 თავადიშვილი ხელითა!

მტერზე ხმად-და-ხმად მიმსვლელი
 რა საშინელი ელვითა!
 ხუთასს ერთ მისვლით მოკლავდა,
 მობრუნებოდა ღხენითა.

13. შაქარა კიკნაძე.

რუსის ჯარი რო შევიდა,
 ჩამეიშარა ვანსო,

ზურაბ⁵⁾ დაირა დოუკრა
 დავით ბაქრადის კარსო.

¹⁾ სატევარი—ხანჯალი.

²⁾ დეკური—ხმალი.

³⁾ ალექსანდრე II იმპერატორმა.

⁴⁾ ცნობილი იყო, როგორც რუსთა მფლობელობის წინააღმდეგი იმერეთში.

⁵⁾ ზურაბ წერეთელი—მომხრე რუსთა მფლობელობისა იმერეთში.

დავით ბაქრაძის ცოლ-შვილი — ბიჭო რა მოკარბუნიებს
 აქ მოუყენეს მთასაო. რეგორ მახარებე ქმარსაო?
 მას ხოსია უკან მიდევს, — ბატონო, რა მოგახსენო?
 მიატუნებს მერანსაო; მოასყენებენ კვდარსაო!...
 მას შაქარა უკან მიდევს, იკიულა, კარში გავარდა,
 მიახრიალებს ხმადსაო. შულოთ ¹⁾ ივლევდა თმასაო.
 შაქარ კიანძე მოგვიკლეს, გამდელმა ხელი შევლო:
 სუფუელას ფობდა ძმასაო. *ბატონო, თავს რაზე იკლავ?
 მახრობელი შორბოდა. კიდევ იშინი ქმარსაო!
 — „ბიჭო, რა მოკარბუნიებს? — შე მისთანს ვერ ვიშინი
 ხვთის მადლს, ნურავინ გოუშხელთ — შაქარსა და შარბათსაო!“

14. ბემტია (ხუმარა) ეუბნება სოლომონ მეფეს:

ერთი ბრეთი, არადეთი, დმურთმა დაგიწროს ჟვარი!
 რუისი და შაქარშვეთი, გადმაშვიდე იტრიაო,
 გორს წისქვილი, ატონს ჟვარი... ვითამ ერთი კიტრიაო!

15. ინგლისი და რუსეთი.

ნეტა რას გადაგვეკიდა რუსები მოწუობილია:
 ეს ანგლია და ზვანთქარი? თოფი და ხმალი შზათ არი!

16. ბატონ-უმობის გაუქმება.

იმერატორმა-ხემწიფემ ახლო-ახლო დაასახლეს
 გაგვხდა თანატოლები: ქეიშხეთი და ტაში-კარი.
 მოახლეები დათხოვედენ, ბატონუ კაცი ჩამოართვეს,
 ქადს აცხობს ქალბატონები. ქალბატონებს გულის კარი ²⁾.

17. მცხეთის ტაძარი.

ცხეთა! ისე აჯაშენე, ცვარი არ ამაშილია.
 არცა ტყვარი, არც არაგვი ოსტატმა მარუვეგნა მამქრა:
 «კარქი რისთვის აგაგია?!»

¹⁾ შულო — ერთი მოხვევა ძაფი. აქ კი ნიშნავს: «ბლუჯა-ბლუჯა» იგლიჯდა თმასაო.
²⁾ გულის-კარი — გულის-პირი, ქართული (ქალის) კაბის ქვეშ გულ-შეკრდის დასათარავი ნაჭერია.

18. ლექსი მზის დაბნელებაზე.

მეცნიერები შევიდენ,
 ანგარიშს კრეფენ ცისასა,
 სოფელში გამოაცხადეს:
 დაღამდეს შუა-ღლისასა.
 ზოგ-ზოგი ერთათ მიდიენ ¹⁾,
 ზოგი მიდიენ ღვდღისასა:

„ეგებ ღვდელმა გვიბატოს,
 წიგნებს კითხულობს ხეთისასა“.
 რა საღმობას ²⁾ მივესწარიო
 მთვარისასა და მზისასა!
 ერთმანეთსა ზირის კონცით
 ამბავს კითხავენ ტზისასა.

19. ბასრის დაწვა სოფ. წვეპი.

ორშაბათ დილას დეიწვა
 საწვადი წვეის ბაზარი:
 ძაღლი და ღორი დეიწვა,
 თან მათყინვადი ქათამი,

სულ ნამეტურ გადაბუჯა
 ნაქლაქები ³⁾ ფართალი,
 წამლები კაცი ვერ ვნახეთ.
 ერთმა არ გვათხრა მართალი.

20 სოლოგრას ლექსი.

ხორელას ⁴⁾ ამბავს მოგითხრობ,
 შიგ ხაეტანს გამხუნელსა.
 სამი ბერი ერთათ დაჯდა,
 ერთი ზური გასტეხესა:
 წვეიდეთ და შევეხვეწით,
 ვევედროთ ჩვენს გამხუნელსა:
 ხალხი მთელათ გაურჯულდა:
 ბარემ ვეველა გათთრდესა!
 ხათლიობა აღარ არი,
 ვიდა იტყვის მეზობელსა?!

ხეთიშობელი ⁵⁾ ხორციელი
 სურიელათ გაფრინდესა;
 წვეიდექ და იქ მიბძინდეს,
 ასე უთხრას ქრისტე-ღმერთსა:
 შვილო-ძეო, რას მიმართო?
 შენ რომ ხალხი გამიწვეიტო,
 ვინ ახსენებს დედა-შენსა?
 ან სამთელსა ვინ მამიტანს,
 ვინ მამართმევს ზედაშენს?
 — „დედა-ჩემო! მათ გულისთვის

¹⁾ მიდიან.

²⁾ ე. ი. საღამოს, ერთმანეთის მოკითხვას.

³⁾ ე. ი. ქალაქიდან (თფილისიდან) მოტანილი.

⁴⁾ ხორელა — ხორეველა, ხოლერა.

⁵⁾ ღვთისმშობელი.

თავი მივე სატანჯველსა:
 დამიჭირეს ურთებმა,
 მაგრათ ხელი გამიკრესა,
 შეიტანეს ძმარ-ნადველი,
 შენს მეუფეს ის ასვესა“.
 — გვევდრები, შეიღო-ძეო,
 მანატრეო ორი წილი,
 მესამედი შენ დაგრჩესა!
 — „წადი, დედა, და მიბძანდი
 ნება შენი ასრულდეს“.

წამომბძანდა ქრისტე ღმერთი,
 მოწაფენი გვერდს უსხდესა:
 — „წავახდინო, როგორა ვქნა,
 როგორ მირჩევთ, მოწაფენო!
 ცეცხლი მიფეცე, არ იქნება,
 იქნებ სუფეველს დაწვასო;
 ქარი მიფეცე არ იქნება,
 ეგებ ვეველს გადაფაროს;
 წყალი მიფეცე, არ იქნება,
 იქნებ ვეველს დაახნოს!“

ცხრა სული იასოული
 ვეველს ერთათ კამტზავრდესა.
 უმაღლ რუსეთს გაატანეს,
 ას როტაში მოუშვესა.
 ასე გაწედა ასი როტა,
 ბაუშიც აღარ გოუშვესა.
 ხემწიფე ტირილით სკდება,
 თვლიდან ურის ცხარე ცრემლსა.
 მატრები იქ დაიბადენ.
 — დამიძახეთ აქიშებსა!
 ზოგი გაჭრეს მუცელზედა,

მათი გულ-ღვირძლი ნახესა?
 ხეთის რისხვით წამხდარი არი,
 წამალი არ მოუხდესა.

მანამ უკან წამევიდენ,
 იქ „ხოროლა“ დაარქვესა.
 იქიდან რო წამევიდენ,
 „სულ-მეტყველი“ დასძახესა;
 ქალაქს წიგნი გამოგზანეს:
 „მადაც მოკალთ ორ-სამ დღესა!“
 ხანხანს ხიდზე რო შევიდენ,
 სამი ანგარიში ქნესა:
 სამსა დარჩა აუღაბარი,
 სამსა თათრის შეედანი,
 სამიც ხიდის ყურზე დგესა.
 სამ რიგით შამოურეს,
 გარეთ არეინ გოუშვესა;
 ერთ დღეს მოკლეს ცხრა ათისი,
 ანგარიში ვედარ ქნესა;
 თათრისა შეედანზედა
 ჭერეხეით დაფარესა.

ქალაქის უსამბაშები ¹⁾
 დაჯდენ, ანგარიში ქნესა:
 „ამისთანა სატკივარი
 არ უნახავს მან-ხვესა.
 არიქა! ვეველამ გავასწოთთ,
 თვარა ამოგწელებით დღესა!“

— „გვერქ-აღა გვემალება,
 სად დეექტება დღესა?“
 რვა სარდაფი წეიარა
 და მეცხრეში რომ შევიდა,
 არწევიანეს, ამთხევიანეს ²⁾,

¹⁾ უსტაბაშები.

²⁾ აღებინებს ცხვირიდან და პირიდან,

აქნევიანებს დედის ხსენსა.
შეორე დღე რო გათუნდა,
ნახეს: წვენი გურქ-ალა

დიდი რუმბივითა ძეგსა.
საფლავები ამოთხარეს,
შკვდრეობა ერთათ წაყარესა.

II

ლექსები სხვა-და-სხვა წოდებითა და სოფლის მოხელეთა
შესახებ:

1. აზნაური ჭადს არა ჭამს;
თუ მოშივდა, ჭირსაც მამჭამს.
2. აზნაურის სტუმრობათ
ნუ გგონია ხუმრობათ.
3. დმურთო! კაი დარი ქენი,
დარი დარზე შობაბო,
აზნაუშვილი გასწვეიტე,
კვდარი კვდარზე შობაბო!
გლეხი კაცი მოაშენე,
სახლი სახლზე შობაბო!
4. მიევარდა აზნაურობა,
გვერდზე დახურვა ქუდისა,
ქაღაჭი გაცვლა-გამოელა,
გადაკიდება ჩხუბისა.
შემძულდა სასტარ-სამრეკლო,
შიგ წირვა-ლოცვა ხუცისა;
5. ახლა შევდგები, მოკვდები,
დმურთო, შენ იცი სულისა!
6. ავი ბატონის ხელშიო,
ვერ გვეიმართე წელშიო;
დილა-საღამოს შიძახის:
„წაღდი გვირგვინსა წელშიო!“
7. ეველიერში ეველი ვჭამე,
ადგომას დიდი ვანი.
დმურთო, შენ გადააშენე
კორდაძე¹⁾ და მისი კაცი!
8. ეო, შეო, ლევან ჩხეიძეო!²⁾
შენი გოგო თამარაი
შე შევიტანეო;
წისჭვილს უკან გედვებდე:
ჭალა იდგა ტუეო,
ძროხა შეკელსა შეეჭამა,
ხბო იძახდა „შეო!“

¹⁾ კორდაძეები - აზნაურები ყოფილან.

²⁾ ჩხეიძეები აზნაურები არიან.

8. ბეჟან მიქელაძე და მისი უმა.

თავად ბეჟან ბერის ძეს მიქელაძეს, დავით მაკაეარიანის ვერს, უმამ თოხნის ლინგით (მწვეტით) თავი გადააჩეხა. სიკვდილის წინ აი რას მოსთქვამს მიქელაძე:

მოაწია უაშია ჩემმა,
მოკმორდი-უე ბეჟან თქვენი,
უოფლი კაცის თავდაბაღა,
მორჩილი და ფეხთა შტვერი.
წვევდი, ამიურადან
მე თქვენს ნახკას ველარ ველი.
ვაი თუ სწავალ დედა-ჩემს
არ გოუშრეს თვალზე ცრემლი!
მოკიძულე, დედა-ჩემო,
სამწუხრით გაძაღლებულა;
დავტოვე ჩემი სასახლე
უდროვით ტანჯებულა,
ჩემი ღამაში მუუღღლე
უდროვით დამჭერივებულა.
ვაუაჟ ერთ კვარეს მდებარე,
აღარ მქონდა მამცობა;
ვიძახოდი: მამარჩინე,

ვისაც გწამდეს ჩემი ძმობა!
დედა თავზე დამტროდა,
ვერ შივევა ჩემ გულს ცნობა.
ჩემს კაცმა შიდალატა,
არ იკადრა ჩემი უმობა,
არც ჩემი სამსახურაა,
შევიქენი მე სწავალი
უდროვით დამარხულა.
დედა ჩემს კვით ნუგეში,
ვინც რომ ხართ ჩემი გვარაა.
მე ჩემს საკვდილს აღარ ვწევხვარ,
ხამუკა მე გულში ჯაურაა.
ვაჭმე, ჩემო საფაჩკანე!
შენ რა გრჯიდა ამის თქმას?!
მარამ სოფელს ვეთხოვები,
გულზე ვიდევ ღოდის-ქვასა! ¹⁾

9. როსაუე ამირეჯიბი.

როსაუე ამირეჯიბი
გამოწკებლი ტანშია.
თვალათ და ტანათ კარქია,
ტოღი არა უავს გვარშია.
მარამ შეგთა ერთ საქმესა:

ქალებს მიდედა სახშია.
დუიჩენ ბიჭი ოსუბი,
როსაუეს ღოუხუთენ გზაშია.
ოსეთის მოურავი მას
საუბით არ უავდა მათშია.

¹⁾ . ღოდის ქვა — საფლავის ქვა.

ერთი ოსი თოფს ფერად,
კარქათ აწობდა ტანშია.

შესუდეს: მოდის როსაფი,
შეიგრიხება ტანშია.

მარცხენა გვერდის დღიაში
მუარტუეს ტუეია ცხელია.

იმისმა ცოლმა სოფიომ
სიზმარი ნახა ძნელია.

მეხმო თავის გამზდელი,
სიზმარი უთხრა ძნელია.

გამდელმა იმედი მიცა:

„ნუ გეშინია, ბატონო,
ახალ-შამოდგომი არი,

სიზმარი არაფერია!“
რომ წამოდგა დილაზედა,
ხელი იბანა, შირია.

მხარობელი შევიდა,
სახელათ ერქვა ბერია.

— „ბერო, შენ განცვალეუბი,
ამბავ რა იცი ჩვენია?“

— რომ მოგახსენეუ, ბატონო,
მისთანა შენი მტერია!

მოგვიკლეს ჩვენი როსაფი,
ტუეია მუარტუეს ცხელია!

ამდელი დიდი მიღორი
ფეხშიშველ გოურბენია ¹⁾;

აღარც ეძება ქოშუბი,

არც შეკაზმული ცხენია.

მივიდა, ცრემლი აუარა,

სულ მდუღარება ცხელია:

„ამას სულ გეუშეუბოდა:
ეილე მათზე ხელია!“

10. ლექსები ძღვდელ-ღიაკონზე.

ბ.

ღიაკონო კეჩნუბაო,
სეპისკვერი ბეჭნუბაო!

ბ.

ხუცესმა უთხრა ხუცესსა:
აღაპი ²⁾ არი რუსეთსა.

— ქე კი არ მუშორებაო,
მარამ ქე მუშტორებაო ³⁾.

ბ.

— ღიაკონო, ღიაკონო!
აარიტე-შოარიტე,

ფაში ⁴⁾ გლახებს ღოურიტე,
სხვა ხეირჯინში ჩაარიტე!

დ.

ღეითხოვეთ ეს ხუცესი,
ჩვენსა ნუ დეიარება!

აღარ გვინდა მისი წირვა,

არცა მისი ზიარება:

ჩვენ რომ სანტარში ბეჭე
ჭაღებში დეიარება!

მ.

გადირაენ ეს ხუცება:
ჭაღებს არ ზოგვენ სხვისასა;

¹⁾ როსაფის ცოლს.

²⁾ მიცვალებულს წლის თავზე წირვას გადახდიან და ყველას მი იწვევენ, ვინც განხეუნებას დასწრება; სამღვდლოება აღაპიდან ზორა-გუელობით დატვირთული ბრუნდებოდა ზოლმე შინ.

³⁾ ე. ი. ჰორი მგონია, თორემ სიშორებს არ მოვერიდებოდით.

⁴⁾ საქონლისა ან ცხერისა, საკურთხად მოტანილი.

არშეუობას დეიწებენ
იმ თავის მოწაფისასა,
მოწაფეებს რომ არ ზოგვენ,

მვენ რას ვირწმუნებთ მისმამა?
ტახლებით დასუჭებულან,
სათბილოს ²⁾ ჭამენ ცხვრისასა!

11. ქამასახლისი.

შეუღია მამასახლისი
შალაღია ხესავითა;
ბოქაული დეიბარებს,

მაშინ წავა თხლესავითა;
ულაშებში რომ აწიკავს,
ფუღს შეიტანს ბზესავითა.

III

ლექსები ოჯახის წევრთა, ნათესავთა და სცუშიარ-მასბინძლო-
ბის შესახებ:

1.

სუფრა, ღვინო ხან-გაშლილი,
ზედაც დეინო ღაღ-წითელი.
დედ-მამის უპატიურსა
ცეცხლში უდევს ენის წვერი.

•უველას კარგა შეკვიდე,
შე ველარას გიშეკვლია!“

4.

ოდელია — დელია,
რკინის კაკშქელა!
საში ძმანი დიაკონი
სახტარს უკან ფლავსო,
ზე კანაფი ამოსულა,
დელივითა ³⁾ დგასო.
დელი გამიშეკეტა,
ჭურში ჩამიფენია;
ჭური ადუღებულა,
ქალი აკივლებულა;
ქალსა ვაფი უოღებია,
დედას გახარებია;
მამას თოფი დოუღლია,

2.

გასათხოვარი ქალი ამბობს:
დედამ კაბა შემიკურა,
დამიკურა დიღებთა,
დედე-დედე მარბენია,
შაკრეფია თხიღებთა.

3.

აზლათ გათხოვილი ქალი ამბობს:
დედამ მამცა ერთი ძიმი ¹⁾
ტიშერია, ზედ წერია:

¹⁾ სათბილო — ცხვრის ხორცის ერთ-ერთი (საუკეთესო) ნაჭერია, რომელსაც მღვდელს მიართმევენ ხოლმე თბილათ მოზარულს, ან შემწვარს.

²⁾ ძიმი — მძივი.

³⁾ დელი — მცენარეა.

გულში დატკეპია.

— წადი, შვილო თანდილა,
ჭალა შეინდიარე;
ჭალა ეკლიანია,
ხოხობი დამიჭირე.
თას შედექი მაღალსა,
დოუძახე თამარსა:
თამარ კაი ქალა,
ხვანი შატრადია,
ნეკს ბეჭედი აგვია,
იმურეთის თვალა!

5.

მართმა განათხოვარმა ქალმა სიზმარი

ნახა და თავის დედას უთხრა:

წუხელი სიზმარი ვნახე,
ნეტა, დედა, რა არიო?
აღვის ხე წაჭეუელიყო,
ნეტა, დედა, რა არიო?
მას შტოები დამტვრეოდა,
ნეტა, დედა, რა არიო?
მას ფურცელი გასცვენოდა,
ნეტა, დედა, რა არიო?
წყაროს თვალი დამსილიყო,
ნეტა, დედა, რა არიო?
წყალს კიდობანი მოჭონდა,
ნეტა, დედა, რა არიო?
მას სამოსელი მოჭონდა,
ნეტა, დედა, რა არიო?
ბერი ხარი მობლაოდა,
ნეტა, დედა, რა არიო?

ბოსელში ფური დმოუღმა,
ნეტა, დედა, რა არიო?

ორი გურიტი დუღუნობდა,
ნეტა, დედა, რა არიო?
წერილ-ჩიტები მოდიოდენ,
ნეტა, დედა, რა არიო?
წინ უორახნი მოუძლოდა,
ნეტა, დედა, რა არიო?

ხამი დლის შემდეგ მოკვდა ქალი და
დედამ დაატორა:

აღვის ხე რომ წაშეიჭტა,
შვილო, შენი ტანი არი ..
ვაჟ შენს დედასაო!

მას შტოები რომ დეკმტვრა.

შვილო, შენი კლავება...
ვაჟ შენს დედასაო!

ფურცელი რომ გასცვენოდა,
შვილო, შენი თმები არი...
ვაჟ შენს დედასაო!

წყაროს თვალი რომ დამსილა,
შვილო, შენი თვალეზი...
ვაჟ შენს დედასაო!

წყალს კიდობანი მოჭონდა,
შვილო, შენი კუბო არი...
ვაჟ შენს დედასაო!

მას სამოსელი მოჭონდა,
შვილო, შენი სუდარა¹⁾...
ვაჟ შენს დედასაო!

ბერი ხარი მობლაოდა,
შვილო, შენი მამა არი,
ვაჟ შენს დედასაო!

ბერი ხარი მობლაოდა,
შვილო, შენი მამა არი,
ვაჟ შენს დედასაო!

ბერი ხარი მობლაოდა,
შვილო, შენი მამა არი,
ვაჟ შენს დედასაო!

ბერი ხარი მობლაოდა,
შვილო, შენი მამა არი,
ვაჟ შენს დედასაო!

¹⁾ სუდარი—მკვდრის შესახვევი ტილო.

ბოსელში ფური დმუოდა,
შვილო, შენი დედა არი ..

ვაჟ შენს დედასაო!

ორი გვრიტი დუღუნობდა,
შვილო, შენი დები არი...

ვაჟ შენს დედასაო!

წყრილ-ჩიტები მოდიოდენ,
შვილო, ასაბია ¹⁾ არი...

ვაჟ შენს დედასაო!

წინ უორანა მოუძლოდა,
შვილო, დეკანოზი არი...

ვაჟ შენს დედასაო!

6.

ბოსტანშია გადვიხედე,
გაშლიდიუო ბაიაო ²⁾.

შენ რომ გლახა ქმარი გუაფდეს,
შე რა გიუო დაააო?!

7.

ამევიარე ალიო,
იქ დამეკარქა ქმარიო;
ვეძებე და ვედარ ვნახე, —
ამოუარდა გვარიო!

8.

შე ვარ ქალი, ქვეუნიის თვალი, შე სანუქრებს შეველოდი,
დარო ჭიჭინაძის ქალი. დამაჭინეს ტუვესავითა.

კვირეს სახტარზე გვედი,
შამამედვა ქვეუნიის ჯარი ³⁾.

უმაწვადებო, ჩამოდექით,
დამახხვეთ ჩემი ქმარი!

ხვთიშობელო, შენ მამაკად
ჩემი თხობედა ⁴⁾ ქმარი, —

შემოგწირო თეთრი კრავი,
მასთან დაუღლელო ხარი!

9.

კახასი ქალის შიარი
რაფა გამოვთქვა უნათა!

ქმარსა ასე თუმბება:

„ შენ სახლი-კაცსა წელ-კავი ⁵⁾)

სულ დაამტვრია გეგები,

ცეცხლზე დაადვა ხელ-კავი.

არცა უძებნა დაქიუული,

არცა უძებნა წისჭეილი;

ცოცხალი ბევრი უცინა,

კვლარი ვინც უავდა, მიცვლილი.

10.

შე გოგია კვანტრეშვილსა
ტული მქონდა კდესავითა ⁶⁾):

რძლები კარქი შევიუვანე

ამამავად მზესავითა.

¹⁾ ასაბია — მიცვალებულის პატივ-საცემლად შორიდან წამოსულის ნათესავის მზღებელი, თანამგრძნობელი.

²⁾ ბაია — ყვითელი ფერის ყვავილია.

³⁾ ჯარი — ხალხი.

⁴⁾ თხობედა — სულელი, უბერიო.

⁵⁾ წელ-კავი — ერთგვარი ავითმყოფობაა წელისა.

⁶⁾ კდე — კლდე.

11.

ბოსტანშიდა გადვიხედე,
ქინძი ვუვა, ქინძარაო.
შენ რომ რძალი შეიუვანე,
გინდ იეთს და გინდ არაო.

12.

რძალს ასეთსა შევესწარი—
შე ვუთელსა, წეროს ფერსა;
შე ვინ მამცემს იმდონ ფერსა ¹⁾,
რომ წოუსვა უოეულ დღესა.

13.

შენი რძალი შე მინახავს
ღამაზი და კვიწინაო ²⁾;
ხარზე ³⁾ დოჟუკრებაა
სათყ:ლე და ღინჭილაო ⁴⁾.

14.

სიმაერი ვუბნება თავის სიძეებს:
ღელე-ღელე შევიარე,
სარტყელი ვნახე ორ-კეცი.
რავარიც კ:ცი იუავი,
მისთანა ქალი მოგეცი.
აგ: შეილო, აგ: შეილო,
ღურტიძე და ზეჩსაშეილო!
შე მამეცი გლახა ხარი,
შენ მოგეცი გლახა ქალი.

¹⁾ ფერ-უმარილი.

²⁾ კვიწინა—პატარა და მოხდენილი.

³⁾ მხარზე.

⁴⁾ „სათვალე და ღინჭილა“ - მწარე ბლის პატარა ჩხირია და მძი-
ვი, რომელსაც ბავშვს მხარზე აკრებენ: ავმა თვალმა არ გაღალისო.

⁵⁾ ტილო ნიორი—ერთი შეკვრა (კონა) ნიორი.

შე კი დავკლავ გლახა ხარს,
შენ რას უზამ გლახა ქალსა?!

15.

სიღედრი ვუბნება სიძეს:
სიძეო, ჩემო სიძეო,
მზე და ვარსკვლავის მგვანეო!
მზითვი ბუერო გაგატანე,
ეზო გადაგიფარეო;
დიდხან ნუ დაგვიანებ,
შენ შენი წყეუვანეო!

16.

სიძემ ღეიტრებახა სიღედრთან და-
კარქულ ქისაზე:
ვაი, ჩემო ქისაო,
ოქროს ქსოვიღისაო!
შიდ ნადები საქონელი —
ფასი სამოთხისაო.

სიღედრმა უპასუხა:
ვნახე შენი ქისაო:
თხისა ციბიკისაო;
შიდ ნადები საქონელი
ტილო ნიორისაო! ⁵⁾
ოღლში გეიწურა სიძე და გეიპარა.

17.

ვაი, რა ვჭნა შევ დღისაო,
აგი დედამთიღისაო?

სახში 1) შევალ, კუნტს შეძახის, —
გარეთ გავალ, ძუნძულასა;
საჭმელს შევჭამ, დორს შეძახის,
არ შევჭამ და—წინასა;
მამიუენა წიწილებსა,
გავატანე ძერასაო.
ღმერთო, მადე მამაშორე
დედამთილის შზერასაო!

„დოუძახე! დოუძახე!“ ჟ)
— ჭუ, ჭუ, ჭუ, ჭუ, ჭუ, ჭუ, ჭუ, ჭუ!
ერთი, ორი, სამი, ოთხი,
ხუთი, ექვსი, შვიდი, რუა...
შეთერთშეტე დაკარქულა,
თავ-ქონორა ნაცარაო:
მელამ წაანანარაო!

18.

სახანდარზე (სტირზე) იციან დაპ-
ლერება:
— „შატარაძლო! შატარაძლო!“
— რაო, ბატონო? რაო, ბატონო?

— „მოგიუენე წიწილებსა,
გატანე შელასაო?!“
— ღმერთო, მადე მამაშორე
დედამთილის შზერასაო!

19 ქალის მოტაცება.

ამფერუმ, ბიჭო საჩინო,
რომ აასრულე თქმა ისი:
ფერაძეს ქალი მოტაცე,
იყო ჰირველი მამისი.
შუაღამე რო შეიქნა,
ჭიშკარს ცხენი შამევიდა.
შუაღამეა, ბნელაო,
ცხენმა დეიწყო ფთქვენაო;
ბაბუთაძე ველში ეცა,
კინაღამ გამოწელაო:
„შე, რჯუღმადლო, არ გაგვიგონ,
არ ამოგვწვიტონ ვეღლაო!“

საჩინო სახლში შევიდა,
ქალს ეცა ხელდახელაო:
„ადე, ესმა, და წკვიდეო
ტორისკენ შე და შენაო!“
— საჩინო, შე ნუ წამიუენ,
თუ არ შეტეძლოს რჩენაო!
— „ზური და ღვინო ბევრი შაქ,
ბელღები გამობერაო;
შენ საფერთო შეგინახე,
საჩინოსა აქვს შეგლაო!“
ქომოს 3) წელზე რო შევიდენ,
დეიწვეს ნელა მდერაო.

1) სახლში.

2) ე. ი. წიწილებსო.

3) ქომოს წყალი—ეს წყარო მდებარეობს ულევის ვაკე-გორაზე სოფ. ბოსლევში (შორაპ. მანრ.).

ფერადები დაძრულან,
 მოდიან ცხენ-და-ცხენაო,
 ერთმანეთს ეუმბებიან:

„დაუბრუნდეთ ვეკლა ჩვენაო!“
 მანდეთში¹⁾ რო შევიდენ, —
 დეიწვეს ჟვარის წერაო.

20.

მოუვარეს შამოუთულია:
 მოუვარის მოუვარე კვდებაო.

— მოკვდეს და ჟანი ტავრდეს,
 სხვა უკეთესი მრწყებაო.

21.

მოკვარე ვნახე ტან-წვრილი —
 გზა-მარას იყო გაწვდილი.

22.

ზემოთიდან წამეკვდი,
 წამევიდე დართულიო.
 დმურთო, შენ გამიძლიერე
 ჩემი ხელით ნათლულიო!

23. ნათლია და ნათლიდედა.

— ჩემო ნათლიდედაო,
 ჩემთვის რასა ბედავო?
 — წინდა-შაიჭს გიმზადებ,
 ლეკვერთხებესაც²⁾ ზედაო.

— ჩემო ნათლიდედაო,
 შენთვის რასა ვებედავო?!
 კაი ქოშებს გიუიდი,
 წვივ-საცმელსაც ზედაო.

— ჩემო ნათლიდედაო,
 ჩემთვის რასა ბედავო?
 — კაი პერანგს გიკურავ,
 ახალუხსაც ზედაო.

— ჩემო ნათლიდედაო,
 შენთვის რასა ვებედავო?!
 კაი კაბას მოგიტან,
 კარქ სარტყელსაც ზედაო.

— ჩემო ნათლიდედაო!
 ჩემთვის რასა ბედავო?!
 — კაი ჩოხას მოგიტან,
 კაი ქამარს ზედაო.

— ჩემო ნათლიდედაო,
 შენთვის რასა ვებედავო?!
 კაი ლაჩაქს მოგიტან,
 კაი ბაღდათს ზედაო.

— ჩემო ნათლიდედაო,
 ჩემთვის რასა ბედავო?
 — კაი ქუდაც მოგიტან,
 ბურსოულსაც³⁾ ზედავო.

— ჩემო ნათლიდედაო,
 შენთვის რასა ვებედავო?!
 კაი ჩიხტსაც მოგიტან,
 კაი კოხსაც ზედაო.

¹⁾ მანდეთი—სოფელია ზემო იმერეთს, ქოხოს წყლიდან 4—5 ვერსზე.

²⁾ ლეკვერთხი—პატივის შესაკრავი, წვივ-საკრავი.

³⁾ ბურსოული—ხელ-მანდილი.

24.

იანურისა რვასაო
 ნუ გოუდგები გზასაო,
 ნუ ეწვევი სხვასაო,
 ნურცა ცოლი-ძმასაო!
 თუ მიხვიდე დისასაო,
 ფული გქონდეს ქისასაო.

25.

შექვებები მოდიან,
 ქვაბი მოვკაგლვითო.

მასინძდესა გადაუძხოთ,
 ღვინო მოვატანიოთო.

26.

ბღაიძისა კარზედაო
 მტერს ნუ დადამდესაო!
 ჭადი ვთხოვე; ვერ შიშინა,
 ქერქი ეღვა ჟამზედაო.
 ცოლი ისე დაბდური¹⁾ ვაეს,
 იხუხება კვამლზედაო;
 ვერ ტვირეკა ნაცარი,
 ვერ გამოჩთა კარზედაო.

IV

სამეურნეო ლექსები:

1.

„ოდილა“ უთხარ უანსა,
 ნაფუზვარსა და ჭალასა!

2.

აღ:ღმაქო, დაღ:ღმაქო,
 დიდ შიდორში უანა მაქო;
 მუშა ბევრი შევიწიე,
 სჯამადი აღარ მაქო.

3.

განჯას წუალი შამოვასხი,
 ვარდო-მანანსა!
 დმერთო, წვიმა შეიუვანე,
 ვარდო-მანანსა!

4.

ზემოთიდან წამყვედით
 მე და ბიჭი ომანაო.
 ზურის ქუდილისთვიან ტუდა ჯობს,
 სიმიდისთვიან ტომარაო.

5.

შენ, ჩემო ღომო, რას შვები?
 შერკან ველოდი სარწოსა.
 ეს უბისღების¹⁾ ღორები
 სულ შენში დეიხარჯოსა.
 — ღორო, ეს ჩემი სიათა
 მაქვს მხარზე დაკიდებული,
 შამოგიწეო და გქსროლო

¹⁾ შეუგნებელი, უხეირო.

) უბისა — სოფელია შორაპნის მახრასი.

ის ჩემგანვე შეჭირვებული!
 შენი პატრონი შევიდეს,
 ის ჩემზე აჩივლებული.
 — ეს ჩემი ახლა სიკვდილი
 ჩემი პატრონის ბრალთა,
 ჩემი პატრონმა არ იცის
 ჩემი საღორის კარია.

6.

წისქვილის ამბავს თუ მკითხავ,
 მე მოგახსენეუფ, რა უნდა:
 სათავე ¹⁾ აშენებულად,
 დარსა პირამდი თლა უნდა,
 ქვეშ-ქვეშ ღამაზი ბორბალი ²⁾,
 შიგნი ღამაზი ქვა უნდა,

ხეიმირა ³⁾ და სარკველა ⁴⁾,
 საინწიადლო სხვა უნდა,
 ზედ რომ მური დაარბო,
 იმასაც კარქი ქეთა უნდა.

7.

ნახშირმა თქვა: მოგახსენებ,
 მეც ვარ სახსენებელი:
 წმინდა რკინა ჩემთან მოდის,
 სახნისი და საკეთელი.

8.

ჩარირამა, ბუბიაო!
 აბრეშუმმა გვიღალატა,
 ბამბა მაინც ბუერიაო.

V

ლექსები შინაურ და გარეულ თრინელებსა და ცხოველებზე:

1.

— უიუღიუო მამადო!
 სადა ხარ?— წინჭარში.
 — დაგსუსხავს.
 — ფაჩუნება ¹⁾ მაცვია.

— დაგიკვება.
 — ხარაზი შეავს.
 — მოგიკვდება.
 — ცხვარს დოუკვამ.
 — სად დაკვლენ?
 — ხიდის თავში.

¹⁾ სათავე—ჯებირი.

²⁾ ბორბალი—წისქვილის თვალი, ფრთებიანი.

³⁾ ხეიმირა—წისქვილის ქვის ზემოდან დაკიდებული ყუთია, რომელშიაც ხორბალს ყრიან.

⁴⁾ სარკველა—მოკლე და მოკაუტუებული ჯოხია, რომელიც წისქვილის ქვას ზედება, ხეიმირას ანძრევს და იქიდან ხორბალს ერეკება.

⁵⁾ ფაჩუნები—პატარა ფეხსაცმელები.

2.

ელენიკის ქათამიო
 ღობის ძირში დავკალიო;
 იმის კურტუმი-ბარკალიო
 ბატონ-შეფეს მივართვიო.
 ბატონ-შეფემ დამიწუნა,
 ბიძა ჩემსა მივართვიო.
 გობ ქვეშ შეინახა,
 კატამ შეუჭამა.

- კატა რე-იქნა? 1)
- ხიდზე გივიდა.
- ხიდი რე-იქნა?
- წულმა წეილო.
- წული რე-იქნა?
- შხემ დააშრო.
- შხე რე-იქნა?
- გორას შეეფერა.
- გორა რე-იქნა?
- ხორას 2) შეეფერა.
- ხორა რე იქნა?
- ცეცხლში დეიწვა.

3.

ჭაფარა 3) შუადა, მიუვარდა
 ეშმაკური სიტყვის მთქმელი;
 ხუთი კვირის რო შეიქნა,
 გარეთ ფრენას მიჰყო ხელი;
 ექვსი კვირის რო შეიქნა,
 სულ ეილო ჩემზე ხელი.
 ავდექი, ბეგრე ვეძებე,

ვერ გვიბე ვერაფერი,
 ვინახები შუუაჭურე;
 მარნები და სწინახელი;
 ეველა ჭაფარა შეკონა,
 რაც რომ ვნახე მისი ფერი...

ხუთშეთათ დილა გათუნდა,
 აგერ მოხტის ჭაფარ-ჭრელი,
 ჭერ საღამო მოვასხენე,
 შერე ჩქარა ვტარე ხელი.

— არათ მოგვიძულე, ჭაფარა,
 რათ დამტოვე მარტვა-ხელი?
 მარტვა-ხელი კაცისათვიან
 იუავ თავის შესაქცევიან

ერთი სიტყვით, გოუნწერი:
 „სადა გინდა, წეუთერი!“
 გოუტანელი უოფილა
 ეს ჭაფარა გვერდებ-ჭრელი
 თუ ჩვენკენ გვერდი არა ქნას,
 იუოს ქორის განსადღუნელი!

4.

კატამ თავვი დახატეა
 ას და ხუთი კაციათაო.
 ადგა თავვი და ეწვია
 სულ ცხენოსან ჭარათაო.
 საჭამადი ვერ იშონა,
 კატა კვდება ჭავრითაო.
 თხა და ცხვარი ჩამორეკა
 იმ დიდი ოსეთისაო,

1) „რე იქნა“ — რა იქნა, საით წავიდა?

2) ხორა — საენებად დაწყობილი შეშა.

3) ჯაფარა — ჩხიკვი (ფრინველია).

ასიანები ¹⁾ დახადა
 იმ შუმი ²⁾ ბეგრებისაო.
 ჟერ თავგმა შექნა შილინგრო ³⁾;
 კატამ შეიწოთ უვებრები ⁴⁾.
 ერთი თავგი გეიზარა,
 ღეინს უკანა შეეფარა.
 კატა ცხენ და ცხენ მიეჭრა,
 ცალი თვალი წამოთხარა.
 შენი შვილი დამამოყვრე,
 კატამ უთხრა თავსა:
 *თუ ამ სიტყვას არ მიყვრის,
 ზე წაკვერეს თავსა*.
 თავგი ბატონთან გეიქცა:
 კატამ არ დამაყენაო.
 კატა შეისმია ბატონმა:
 *კატა, რამ გაცხელაო?
 თუ შეტი ჭკუა არ გქონდა,
 რამ გატყარდა მაგ-ხელაო? —
 მე თუ რომ ჭკუა არა მქვს,
 კაცი ნუ დამემდურება:
 მე თავგის შიშით არ მძინავს,
 დანჯვეტილი მაქვს ეურები;
 შემოდის, რახუნს ასტეხავს,
 რავარც ქართული ⁵⁾ ურემა.
 კაკალსაც არას შემარჩენს,

რომ შექონდეს ასი ურემა!...
 — მიდი, თავგო, და აკოცე,
 აღარ დაგიშლის კაკალსა.

5.

ცხენი იმტომ მოგაბარე,
 კარზე გქონდა საბადახო;
 ახა. იმისთვის კი არა,
 გოუშვა და აღარ ნახო.

6.

გელმა თქვა: შეტათ გავსუქდო
 ამ უზარმავე ხორცილო,
 აუდექ და გამევიარე
 ამ უსიერი ⁶⁾ ტვერითო ⁷⁾;
 ჭაღში გადევსებდე,
 ცოტა რამ ვნახე თვალითო:
 ოცათ კრავი დევიანსე,
 დასუქებული ჭაღითო.

ბეველი, გამევესაღმე
 საუკეთესო ვერძსაო,
 უგელას თავები დაგწვიტე.
 რავარც მიმინომ წვერსაო.
 ერთი ხატარა თიკანი
 აფარება ბეგსაო.

¹⁾ ას-ჩაფიანი ტურები.

²⁾ შუმი ღვინო — კარგი, მაგარი ღვინო.

³⁾ შილინგრო — შლიგინი, შრიალით რბენა.

⁴⁾ ყვიბარი — ყველის ქილა (ჩუბინაშვი.).

⁵⁾ ე. ი. ქართლური.

⁶⁾ უსიერი — გაუვალი, დაბურული.

⁷⁾ ტვერი — შირი ტყე.

— გელო, რა ავი უოფილხარ:
 გვემტერებოდი ჩვენცაო?
 გუშინ ბურაკი მიტყონდა,
 ზურგზე აფეჭვინიდი ბეწვისაო.
 ჩვენი ჰატრონი ეიდულობს
 სულ ფინთიხიან თოფსაო,
 დაკინოქებს და მას გესვრის,
 დატამტერებს ბეჭის ფთებსაო.
 ნაღველას წაშლათ იტყვიან,
 საუკეთესოთ — ქონსაო.

7.

კაღმა-კამოღმა უანაო,
 შუაზე გამოგვალაო.
 კაღმა ირეში ბღაგაო,
 ნეტამღ აქ გამამგვარაო.

8.

დათვი და პავლია.
 — ვაი დედაშენს, შავლია!
 რას წამიდექი გვალშია?
 რა შუგიჭამე მისთანა,
 არ დამაენე მთაშია?!
 არ იჭმება ჩემი ხორცი,
 არც ფასს მოტყემენ ტყავშია.

თუ მაინც თოფი მესროლო,
 შიგ მამახეთერე პაუვშია!...
 — თუ ტესროლე, თავში ტესერი,
 თვარამ ში წავალ სხსშია.

ადგა, წვეიდა დათუნა,
 გზა-წვრილი კადეიარა.

საწული ჩვენი შავლია
 დასაფრულაა, წინ არი.
 ჩახმახი გააციმცამა ¹⁾
 დათვს გაატანა წინ-ხალი.

— ვაი დედა-შენს, შავლია!
 რა კლახათ მოტეკაღია?!...

ძროხა ბევრი შუგიჭამე,
 შენი წიქარაც ²⁾ ხარია.

— მეც მიტომ გამოგიდექი:
 არ შემარჩინე ხარია,
 ნალია ³⁾ მთლათ დამიმტერიე,
 ჭიშკარიც აღარ ვარცია.

თითო შესვლაზე არ გეუო ⁴⁾
 ნაჭები კარქი ძარია ⁵⁾.

— ანასური ჩემ სიკვდილსა!
 გაფქელი კარქა ხანია.
 ამიდე — და მამგერი
 როკინა ⁶⁾ ჩემი თავია.

¹⁾ გააციმცამა — განძობია, დააცემინა.

²⁾ წიქარა — ხარის საკუთარი სახელია.

³⁾ ნალია — მაღალ ფეხებზე შემდგარი სასიმიინდე.

⁴⁾ იგულისხმება სიმიინდი.

⁵⁾ ძარი — წნელისაგან მოწნული გრძელი, ურემზე დასადგმელი ჯი-
 ნია, რომელშიაც სიმიინდის ტარობებს ჰყრიან, ან ყურძენს ზიდავენ.

⁶⁾ როკინა — უშნოთ დიდი და მსხვილი.

VI

სატრეილო ლექსები.

ა. ვაჟი ქალს ეუბნება:

1. ნიტი ღობეზე შამოფდა,
ბიძიბილი ¹⁾ ნოუშავდაო.
ვინაც რომ შენი ძრახი თქვას,
გვირგვინი გოუშავდაო.
2. იელშია ²⁾ ჭორის ბუდე:
კატკატს გული დაწვევტია.
ვინაც რომ შენი ძრახი თქვას,
თავზე შეხი დატეხია.
3. ნეტაი, გოგო, დედა-შენს:
შენ გოუზდინარ შეილათა!
არც გინდა პირის დაბანა,
არც უმარინი სშირათა.
4. დილი, დილი, დიბანდაო,
გოგო სახეს იბანდაო;
ტავხედე და შამაშხედა
სამსე ³⁾ შთვარეს უტავდაო.
5. კაი თავსრაკი ⁴⁾ გარტეა,
შუბლი დაგვიშვენებია.
6. მარგალიტი ძუძუები
ტულზე აგისვენებია.
7. საევარელო ძვირფესოვო,
ნეტაი, შენთან დამსვო.
შენა ბროლის თითებთა
შე ჭიჭით ღვინო მასვო!
8. წითელ ღვინოს მიგატვანე
ჭიქაში მდგომარეს...
სასუფეველი რათ უნდა
შენს მკლავზე შწოლიარეს!
9. მიდორშია ⁵⁾ თეთრა ქვაო,
ავკარ ხელი, თან აშევაო.
გოგო, შენი სიევარული,
სადაც წაველ, თან წაშევაო!
10. ესე წიგნი ჭრედიო,
შენთვის მამიწერაო:
შენ თავს ვერავინ წამართმევს,
ჩემი საევარედიო.
- დაბნეულ ფეტვის მარცვალს
რა შობოტს წაწილის შტო?

¹⁾ ბიბილო.

²⁾ იელი — ბურჭოვანი მცენარეა, ყვითელ ყვავილს იხზამს.

³⁾ ხავეს.

⁴⁾ თავ-საკრი.

⁵⁾ მინდორშია.

შე და შენსა სიუვარულს
რა გაურის სიკვდილის მეტი?

11.

წყალ-გაღმა კახა-მბალები ¹⁾,
ზე მოსხუდილან ქალები;
ერთი შეხედვით შევატყოფ,
რომელსაც შევებრალე.

12.

გაღმა ბატები გუდგენე,
გამოღმა დევიარები;
გოგო, რათ არ ტებრალეები,
უნოდოთ დევიარები?

13.

საღამო ქაში მევიდა,
მეშუმ დეიწყო ტალობა;
რა ქაღმაც არ შემობრალოს,
დეიწვა მისი ქალობა.

14.

იაგუნდო და გიშურო,
შე აქიდან რა გიშეგლო?
ახლოს მოვად, გენაცვალე,
ეგებ მსარი დამიშეგნო.

15.

აქიდან და შენამდი
ვარდი მასხია უელამდი.

რომ ვინმე გამამიშვებდეს,
თამაშით მოვად შენამდი!
აქიდან და შენამდი
მთები მიფარებს, წინ არე;
შე შენი სიუვარულითა
დაბნედილი ვარ, შიინარე;
ასე გამსდა სურვილმა,
დავჭექე და ვეღარ ვიარე.

16.

მონაწერსა შენსა წიგსა ²⁾
ვაკონეფ და მოგუკამ ტირსა,
დამე საწოდში ჩვეიტან,
არ ვადარსეფ თვალსა ძიღსა.

17.

გოგომ დამწეველა ღამაზმა,
ხელ-შელებიღმა ინითა;
ნეტამცა წინა შემუარა,
ზაღსოშთ ³⁾ ვიყო ღვინითა.

18.

წისჭვილშია სიარულით
ტვერდი მამტუნა გუღამა ⁴⁾;
გოგოს ვთხოვე, არ მაკოტა,
ტუნე მოტამოს მურამა ⁵⁾.

19.

გოგო, გოგო კვისკვისოთ,
აქ ჩამოდი, წუღის პირსათ;

¹⁾ კახა-მბალი—ერთგვარი ჯიშის ბალია (არა ალუბალი).

²⁾ წიგნსა.

³⁾ ზარზოში—ღვინით შექვიფიანებული.

⁴⁾ გუღა—ხალთა, ცხვრის ან თხის ტყავისაგან გაკეთებული.

⁵⁾ მურა, მურია—ძაღლის სახელია.

ღვინოს ტასმევე კუდიათაო,
ტაკანარებ გუდიათაო.

20.

იარე, გოგო, წამოდი,
ჭადის უანები ვნახოთო;
წვეილოთ ჰური და ღვინო,
დავედეთ და ღვინი ვნახოთო.

21.

საუვარულო ნინო,
მასვი ტივი ღვინო,—
დახე ჩემ ვაჟკაცობას,
რაფრათ შევიღვინო!

22.

მუხას ტული შამოვკარი,
მე შეკონა წითელაო;
გოგო, ერთი შაკონიე,
ჩემო ღოფა-წითელაო!

23.

მივად-მოვად, მოტანასე,
მოკვდები და დაგმარხე;
რწმუნებულ შენს შატონზე
მე უკეთ შეტინასე!

24.

მივარე, მევარე,
ტულფა ¹⁾ განხე მწოდარე;

თავით ეღვა თეთრი ვაზლი.
ბოდოს უფრო მსხმოიარე;
თავი ვთხოვე, არ მათხოვა:
ქმარზე იყო მგლოვიარე.

25.

შატარა და მშვენიერო,
ღვინის უფრო მდინარეო,
სიახლოვეს რომ შევედი,
თავი შეიმკვდინარეო!

26.

საუვარულსა ეძინაო,
გულზე ვარდი ეფინაო.
შევედი და გავაღვინძე,
ტავაღვინძე... ეწეინაო.

27.

ვაი, დედა! თავი მტკივა.
სად არი შავ-ბალახო? ²⁾
თეთრმა გოგომ დაშტინა,
შავმა გოგომ გამღახაო.

28.

შირათ მშვო, დაწვით ³⁾ ვარდო,
შუქი მოკივალეზია.
შენთვის აღარ მიკონია,
ვაჭმე, დიდი ხანებია!...
სულო! როდის დაგიკონო
მაკ სამოთხის თვადებია?

¹⁾ ტულფა—ტურფა, საკუთარ სახელადაც იხმარება.

²⁾ შავ-ბალახა—ერთგვარი ბალახულია, რომელსაც თავის ტკივილის წინააღმდეგ ხმარობენ.

³⁾ ლაწვი - ღოფა

სულა! დაბძანდი დოშაკსა¹⁾,
 ჩემო ხმელეთის მთვარეო,
 ია ბუმბულათ დეიტე,
 ვარდი ზედ შეიუარეო,
 უკვდავების წყაროზედაც
 შაქარი შეიუარეო!...
 მე უშენოთ ვეღარ გავძლებ, —
 სულეი შენ მიიბარეო!

29.

იაგუნდისა წვიმამა
 მოლი-მიდორი დანამა.
 შამკლა და აღარ მაცოცხლა
 იმ ქალმა ღერწამ-ტანამა.

ან შამქე, ქალო, იმედი,
 ან გამითხარე სამარე;
 სარწმუნოებას გაფიცებ,
 მაგ ძუძუ-შეკერდი დამალე:
 მოგჩერებავარ, შიტუდება
 გულის წუხილი მალ-მალე!

თუთხმეტე დღის მთვარის მსგავ-
 მიკვირს, აგრე რამ გაკავსო?! [სო,
 ერთი შენი შამოხედვა
 ათას ზედვას დაკარგავსო.

ათი თითი ბროლისა გაქვს,
 ზე კალთაზე დატედატოს,
 თასით დვინო ზელთ გეჭიროს,
 შიტაც ვარდი ჩაკუაროს;

ერთიც კიდევ მაკონნიე,
 შენი ჭირი შეშეუაროს!
 ხირი მიგიკავს მთვარესა,
 ანათებ ბნელსა ღამესა.
 აქ მამკლავს შენი სურვილი,
 ჩამატებს ცივ სამარესა.

30.

თანათი არე-მარე,
 ჩემო მზე, ჩემო მთვარე!
 დმერთია ჩვენი მოწამე,
 შატარა მოგიუყანე:
 სულ ჩემ კალთაში გზარდე.
 ბალიშს არ მიგაკარე;
 ღალისა დვინო გასვი,
 რკოსი²⁾ არ მოგაკარე;
 დიბა-ატლასი გაცვი,
 ხამი³⁾ არ მოგაკარე...
 გაფრინდი, წამიხვედი,
 ნეტა, რა დამიბარე?!...

31.

ვაი, დედა, გვერდებოთ,
 უცოლ-შვილოთ ვებრდებოთ!

32.

გოგო, გოგო შევთვალაო!
 ბიჭმა შამოგითვალაო:

¹⁾ დოშაკი—ბუმბულის დიდი ლეიბი.

²⁾ რკო—ერთგვარი ჯიშის ყურძენია, შავი ფერისა.

³⁾ ხამი—უბრალო შინ მოქსოვილი ბამბის სამოსელი.

„ან მაშეც ჩემი დანაო¹⁾,
ან წამიტანე თანაო“.

33.

— ჩიტო ღობეზე შამოჯდა,
კაკალი ჩამოუარაო.

გოგო, შენმა დანიშნულმა
სიტყვა შამოგითვალაო.

— რა სიტყვა შამოთვალაო?

— ის სიტყვა შამოთვალაო:

„თუ არ წამოგვევს თანაო,
აკოცე ღოყასთანაო“.

34.

საუვარელო, შენი ქება
უნხო თემში გვიამბესო.
გადმოფრენა დავაპირეთ,
მარამ ჟაჭკით დაგვაბესო;
არ გვაღიარეს შენი ნახვა,
ვეკლბან მახე დატვიტესო.

ველი გიგავს არაბულსა
შეკაზმულსა ბედაურსა,
თვალ-წამწამი უორანს გიგავს.
შავი ზღვიდან ამოსულსა,
ენა ბულბულ-კაჭკაჭს გიგავს,
ინდოეთიდან მოსულსა.

35.

საუვარელო! აღვის ხე ხარ;
მებრადები, რომ მარტვა ხარ.

36.

მელანო, ჩემო მელანო,
ნუ ხარ ჩემი ორტუღიო!
სახლი აგვეშენებიათს,
ქვეშ პალატი-ოდურიო²⁾.

37.

ფერი მიგიგავს დეინოსს
ჭიჭაში მდგომიარესს.
შენი არ დეინდილება
შენსა არესა-მარესს!

38.

ეო, მეო, შაისურაძეო!
შაისურაძის ვენახში
ჩვევივისკვისეო.
იქ რომ ერთი ქალი იყო,
სამი ვაკოცეო.
სამა ნაკოცეო

ფერი უნვალაო.

ფერმა-ნაცვალმაო

წიგნი დაწერაო.

— წიგნი ვიღას გოგუზანა?

— დავით შეფესაო.

დავით შეფე შინ არ იყო,

ქალაქს წასულაო.

— ქალაქიდან რას მოგიტანს?

— წითელ ატლასსაო.

¹⁾ დანას ბიჭი ქალს საწინდრად (ნიშნად) აძლევდა, როცა დაი-
ნიშნებოდენ.

²⁾ პალატი—ძირა სართული; ოდა—ფიცრული კარგი სახლი; პალა-
ტი ოდური—ორ-სართულიანი კარგი სახლი.

39.

ტყეში შევალ. შეგინდლები,
 გამევიტან ფურტუროსა;
 გოგო, შენთვის დედაშენი
 დღე და ღამე შეტუნობსა.

40.

იმისთანა დილა წაწვედეს,
 ცხვირს არ დამაცემიოსო...
 რა იქნება, თეთრმა გოგომ
 ერთი რომ შაკოტნაოსო?!

41.

ბადში ქალი შესულიყო,
 დგუკრიფა ქლიავიო,
 გულთან უბე შეხუდა,
 შედიოდა ნიავიო.

42.

დილაზე ადრე ავდექი,
 წინ ავასწარა შხესაო.
 თქვენც კარგა იციო, ქალებო,
 რომ ძაფი უნდა ნემსსაო!...

ბ. ქალი ამბობს:

1.

გოგომ თქვა გასათხოვარმა:
 „სახელსო ¹⁾ შევიქარგავო;
 ღამაზი ბიჭის დედასა
 გულის-ყურს დოუქარგავო!*

2.

გოგომ თქვა გასათხოვარმა:
 ნუ გამათხოვე დედაო!...
 თუ შიმცე, ისეთ კაცს შიმე,
 ან იფოს მამასახლისი,
 ან იფოს გუთნის დედაო.

3.

ღამაზმა თქვა: ასეთი ვარ,
 მე არ მინდა ფარანაო ²⁾;
 მე ისეთა ქმარი მინდა,
 შირს არ ჭონდეს ბაღანაო.

4.

ახლა დიდიღმე, დიდიღმე!
 დამტოვე დაბნედილი მე.
 კაბისა ზორტი ³⁾ შემისხენ
 და პერანგისა დიდი მე.
 ნეტაი როდის შედიროს

¹⁾ სახელო — „სახელი“ (ქართლ-კახეთში); სახელოები — „სახლები“ (ქ.-კახეთში).

²⁾ ფანარიო.

³⁾ ზორტი — კაბის შესაკრავი გრძელი და მსხვილი ძაფი ან წვრილი ნაჭერი.

შენთან წილს და ძილი მე?
თვალ-ქონორ გადახატულო,
ტანი-აღვისა ჭირამე!

შამთხედვას არ ვიკადრეფ
შენისთანა ბიჭისასა!

5.

რადღი არ მინახავხარ,
ღადი ხანი გამოსულა,
ხეს ფოთოლი გაცვინა,
ხელახალი გამოსულა,
მე და შენსა სართუმად¹⁾ ქვეშ
ია-ვარდი ამოსულა,
თუ ჩემი ხარ, ჩემთან მოდი,
თვარა სული ამოსულა!..

6.

— „შენი ნანიშნი დანაო
აგერ მაქ ჭიბასთანაო,
ამევიდებ და დევიკრამ
შარცხენა ძუძუსთანაო!“
(მართლაც დაიკრა დანა
და მოივლა თავი).

7.

კავალ ხესა, კავკრამ ხელსა,
ყავარს კავხდი ფიჭვისასა;

8.

დილაზე ადრე ავდექი,
აერია²⁾ არეული;
შენ რაფა მამეწონება —
დაბადი ხარ, დაღეული!

9.

— სუვარელო, კაკვ ღები...
— ამ ჩემ ჭირს, თუ მოკვდება!
თავით აციმთეფ სამთელს,
ფეხტით³⁾ აციტირდება.

10.

დედამ კაბა შემიკერა
აბრეშუმის, სრიალაო,
ზედ დოკშები დამიკერა
ჩაბურასტი ჩხრიალაო.

¹⁾ სართუმალი—ბალიში და მუთაქა.

²⁾ ჰაერი.

³⁾ ფეხით, ფეხებთან.

VII

მილოცვა, ლოცვა და შელოცვანი.

ა. სადღეგრძელოები და მილოცვა:

1.

ერთი ძირი ბია ¹⁾ შედგა,
 ვორი ²⁾ ძირი ბრაწოული.
 დმერთმა უგულა გადღინძელოს
 ამ სუფრასზე მოწვეული!

2.

ამიერი, ამიერი ³⁾
 ფხიღლი არ წამოგტკეპნას,
 ცაცოცხლოს და გადღინძელოს,
 დღე მოქცეს დიდი, ტქელა!

3.

დმერთმა ნუ მოვიშალოს:
 ტანი მთელი,
 ტული მხიარული,
 ბეღელში ზური,
 ხელში ჭიანჭური,
 ჟიბეში ფული,
 ქოშით სიარული!

4.

გვირგვინის მილოცვა:
 ზემოთიდან წამუვიდა
 წითელი და წითღოსანი.

თაუზე გვირგვინი დაგდგმა
 სუ-მიღათ მარგალიტოსანი.
 დმერთმა მაგ ქალს შეგაბეროს,
 მოქცეს ხუთი ვაჟი-შვილი,
 უგვაღებელი ამუოფოს,
 ნეფეო, შენი გვირგვინი!

5.

შობა-ახალწლის მილოცვა ⁴⁾:
 ნატა დობეზე შამოფდა,
 იახის ქიშმიშობას;
 დმერთმა მრავალ დღეს დაგასწროს,
 ახალ წელს, ქრისტეს შობას!

6.

ტყუალბეჯს წმინდა გიორგი,
 მათე, მარკოზ და სებაო;
 ბედნიერი სახისა ხარ,
 ქრისტემ მატეო დაგდგაო!

7.

მთას ურეში გამოვჭერი,
 შინ მუვიდა გორებითა.
 აქ სიცოცხლით გაჭერიდები,
 საიქიოს—ცხონებითა!

¹⁾ ბია—კომში.

²⁾ ორი.

³⁾ ე. ი. ამიერიდან და სამუდამოთ.

⁴⁾ შემდეგს ოთხ ლექსს (5—8) ეგრეთ წოდებულ «ალილო» ში გალობენ შობის წინა ღამეს.

8.

წისქვილს ზური დავარიტე,
 ჩამუეიდა მინდობითა¹⁾.
 დმერთმა ისე ატაშენოსთ,
 თუთრი²⁾ მოქტესთ კიდობნითა.

9.

აღღკომის მილოცვა³⁾:
 ალათასა, მალათასა,
 ხელი ჩაკარ კალათასა;
 ამეიღე ფორი კვერნხი,

დმერთი მოქტეს ბარატასა.

კატეობო, კიტეობო,
 ღაკეზღება ბიტეობო;
 ღობობოვო, ღობობოვო,
 კატეზღება გომბობოვო.

ტუეში მგელი გამოვარდა,
 თხა შეტვიტვამა ნისლათ;
 მასინძელო, კაკვისტუმრე,
 სხვაგანც გვინდა მისვლათ!

ბ. ლ ო ც უ ე ბ ი:

1.

ლოცვა ძილის წინ:
 დავწეები, დამეძინება,
 ზირფვარი დამეწერება;
 ცხრა ხატი, ცხრა ანტელაზი
 სართუმალს დამესვენება.
 ვერას მანდენს მანდური—
 ფვარი მწვალობს, ფვარ-ცმული.
 აქა კარია, კართან ფვარია,
 შიდა ბთანდება მიქელ ტაბრიელ,
 მთავარ-ანტელაზი.

კლიტე მამე ელვარისა,
 ბეჭედი სოლომანისა!
 დასწევლე, დმერთო,
 მოსიარული ღამისა,
 შეშერავია,
 შემოტავია,
 მავნე კაცისა!

2.

ლოცვა მზისადმი:
 მზე შინა და მზე გარეთა,
 მზე, შინ შამოდით!
 უეივლია მამალსათ,
 მზე, შინ შამოდით!
 კათენებულათ,
 მზე, შინ შამოდით!
 კათენდი, თუ კათენდები,
 მზე, შინ შამოდით,
 კათენებულხარო,
 მზე, შინ შამოდით!
 ძილო, რასა მეძინები?
 მზე, შინ შამოდით!
 მე საბრალოსათ,
 მზე, შინ შამოდით!
 ტანს ზერანგი არ მანცვია,
 მზე, შინ შამოდით!

¹⁾ მინდი—ღჭვილის განსაზღვრული საწყაო, რომელსაც მეწისქვილე ღებულობს დაფქვის სასყიდლად.

²⁾ თუთრი—ე. ი. ფული.

³⁾ ამ სიმღერას „ტონა“-ს ეძახიან; მომღერლები წითელ კვერცხებს აგროვებენ.

თირისტარი ¹⁾, კვირისტავო ²⁾,
შზე, შინ შამოდო!
ჩქარა დაბრუნდო,
შზე, შინ შამოდო!
მალე შერანგს შევიკრავ,
შზე, შინ შამოდო!
წითელ კაბას შევიკრავ,
შზე, შინ შამოდო!
სანატრელსა, ფრიაფსა,

შზე, შინ შამოდო!
ჩქარა დაბრუნდო,
შზე, შინ შამოდო!

3.

შზე, შამოდი ბაკესო,
ცხვარს დაგიკლავ მაკესო³⁾,
შეგიწვამ, დაგიშარიღებ,
დაგიდგამ ხელ-გობითაო!

ტ. შ ე ლ ო ც ვ ა ნ ი:

1.

შაკიის ლოცვა.
შაკიი შამაშეწვია
სათბისა ბოლოსაო;
ასე ჭამდა რეინასაო,
რავარც ხარი თიფასაო;
გოუწერა წმინდა გიორგი,
ტეიზარა დიღასაო.
(შეულოცავენ დაწერილ ქალღღს,
თავზე შემოადებენ და შორიება
შაკიი).

2.

დამწერის ლოცვა.
წითელ ხუნესსაო
ხარი ტეეპაო.
რას ხნამდაო?
ზღვას ხნამდაო,
ქეიშას თესამდაო.
ვინ ტეეგონაო
ზღვა ხანხავი
და ქეიშა ნათესაო?!
(მესამე დღეს იქით დამწვარი გა-
მონელებულია).

3.

სატკბურის ლოცვა.
ჭრისტემ დაკლა თეთრი ფური,
შეიწვია უოვლი სულა.
სატკბურმა უთხრა სატკბურსა:
„ჩახეილ ემაწვილის ტანსაო,
ჭამ მიიღსა და ხრამ ძვალსაო*.
— არა! შამამ, ძემ და სულმა წმი-
დამა იცოდეს:
არცა ვხრამდე ძვალსაო,
არცა ვჭამდე მიიღსაო!
გავსშები ჭიქასაიეთა,
ხამოფეცხინდები ბრელისაიეთა⁴⁾).

4.

„თვალის“ შელოცვა:
აღისასა, მალისასა,
შეგილოცავ თვალისასა,
შინაურისასა, გარეულისასა.
ქორი გახტა ქანდარასა,
დედალი საბუდარსა.
გულო, მოდი საგუდესა,
გულო, ნუ შეტეშინდება!

¹⁾ თირისტარი — თითისტარი.
²⁾ კვირისტავი — თიზის პატარა რგოლია, რომელსაც ცარიელ თითისტარს ქვემოდან წამოაკმენ ხოლმე რთვის დროს.
³⁾ ბაკე — ეზო.
⁴⁾ ბრელო — განაივებული ხორბლის ან სიმინდის ანახვეტი ქერტილი.

5.

ნანა («ბატონების» საგალობელი
ლოცვა).

იავ-ნანა, გარდო-ნანა,
იავ-ნანინაო!

ბატონებისა დედასა,
იავ-ნანინაო!

უღვთა ოქროს აკვანი,
იავ-ნანინაო!

შიგ უწევს ბატონიშვილი,
იავ-ნანინაო!

უსხია ოქროს ქოჩორი,
იავ-ნანინაო!

ხანდისხნ გადაარწებენ,
იავ-ნანინაო!

ტკილათ კტუვიან ნანასა,
იავ ნანინაო!

იავ-ნანა, გარდო-ნანა,
იავ-ნანინაო!

დატკივით, დატკივით, ბატონებო,
იავ-ნანინაო?

შაქრათ, შაქრათ დაამდიოთ,
იავ-ნანინაო!

— თუთრი ზღვიდან გახუდით,
იავ-ნანინაო!

შვიდი და-ძმანი ბატონი,
იავ-ნანინაო!

შვიდ სოფელს შუეფენენით,
იავ-ნანინაო!

ასე დაკადივართ სოფელში,
იავ ნანინაო!

არც კაცი დაგვიწვენიან,
იავ-ნანინაო!

არც რწეილი აგვიფერენიან,

იავ-ნანინაო!

იავ-ნანა, ბატონებო,

იავ-ნანინაო!

6.

ღვეისა და ქაჯის ლოცვა.

სახუდითა ხეთისათა,

მაშისა და ძისათა

და სულისა წმინდისათა!

უღენიენტა ღაიღე შამათე,

უღენია იავი გერამათე,

კერესემ იოსი კრავანე

და იონა იოსავე¹⁾.

ამათითა სახუდითა

შეიკრა ბირა დევეთა,

ქაჯთა და გველთა

და უოველთა საჩინოთა

და უჩინოთა მიეჩებულთა.

იესო ქრისტე, ძეო და სიტყვაო

ღვთისაო ცხოველისაო!

იხსენი უოველივე ჭირისაგან

და უოვლისა საუშმაკოსაგან

და უოვლისა ცრუსა შავნისა

და საცთურისაგან

შონა ესე ხეთისა!

7.

ალ-დაცემულის ლოცვა.

ჩვენ ვიფუვით სამნი ძმანი:

იროს, მაროს და კვირსტინე;

ტვევდით შთასა შაღლასა სახადი-

როთ

და ვერა ვზოვეთ კვალი ნადირისა;

¹⁾ ამ სიტყვების მნიშვნელობა თვით მთქმელსაც არ ხეოდნია.

ვიპოვეთ კვადი აღისა და ეშმა-
კისა:
ისხდენ კლდისა ძირსა;
ხელში ეპურათ ბადე აბრეშუმისა.
და შევიპურათ იგინი ხელთა ჩვენ-
მათ ესხნეს თმანი გიშრისანი, [თა:
კბილნი რვაღისანი,
წვიფნი ჭიქისანი.
იროხ თქვა: მოვეკვეთოთ აღსა
თმანი გიშრისანი;
მაროხ თქვა: შთავაურვეინოთ აღსა
კბილნი რვაღისანი;
კვირსტინემ თქვა: დავუღწოთ
წვიფნი ჭიქისანი! [აღსა
მიუგო აღმან და ეშმაკმან:
თექვენ, სამნო ძმანო, სამებისა
ძღვისანო:
იროხ, მაროხ და კვირსტინე!
ნუ მოვეკვეთოთ თმათა ჩვენთა
გიშრისათა,
ნურცა შთავაურვეინებთ
კბილთა ჩვენთა რვაღისათა,
და ნურცა დაგვიღწოთ
წვიფთა ჩვენთა ჭიქისათა!
სადაც იხსენებოდეს სახელი ხვთი-
სა,
მამისა და ძისა და სულისა წმი-
და სახელი თქვენი, — [ღისა
იქ ჩვენ არა მივეახლოთ
და არცა ვაფნოთ მშობიურესა
და არცა ურმასა ჩვილსა,
და არცა ქრისტიანესა ნათელღე-
და თუ შევრიდ ვიუოთ, [ბუღისა.

დავდნეთ, ვითარცა თოვლი და
კვამლი,
და ვითარცა მარილი, და ვითარ-
ცა ქარი,
ეგრეთ განვქარდეთ და განგეშო-
და წარვიდეთ ასს მილიონზე [როთ
და არა ვაფნოთ ჩვენ მონასა
ღვთისასა!

8.

საქონლის შელოცვა:
როცა საქონელი ღამე კარში დარ-
ჩება, რომ ნადირმა არ შეკამოს, სა-
კეცეს (მაშას) სარტყლით პირს შე-
უკვრენ, შიგ დაატანებენ სავარცხელ-
სა და მაკრატელს და იტყვიან:
გვენია, ბეგენია,
ბერსა ხატი სვენება.
ოთხი კუთხის მარსკვლავებო,
ნადირს კბილი შეუკარი,
კადაგდე ზღვაში,
ნუ გოუშეგეუ გზაში!

9.

სისხლის ლოცვა:
მამისა მარსკვებსა
იორდანე მოდიოდა,
რკინა მოაქკინოთისა
და აღმასი სმიღენძისა
და ისარი დაეკღისა.
სისხლო, გაბერე?..
ნულა გაბერაე!
ჭუჭუ, შგელსა!
(უნდა დაჭრა სისხლით ვაბერილ სა-
ქონელს ატმის ჯოხი და გაუშეგეს).

VIII

გ ა მ ო ყ ა ნ ე ბ ი :

1.

ერთი რამ არის უსულო,
მუცელ მდებარე კელითა,
წუურია—წუალსა ვერა სვამს,
სხვანი ასმევენ ხელითა,
თავსა ცნენლი მიუღება,
ტულსაც გაამსებს ღხენითა.
(ყალიონი).

2.

ძირი ნეღლი, შუა ხმელი,
თავი წითელი.
(აღება, დიდ-მარხვა და აღდგომა).

3.

ერთი სტუმარი მეწვია,
მიდღემნი ¹⁾ უსტუმრებელი,
ვორი ²⁾ უღუფა ³⁾ მივართვი,
სუფრასუ დოუდებელი.
(ბავში და ძუძუები).

4.

ცასა მოუწმენდიათ,
მოუკანკრანებაყო ⁴⁾.

მელას კუდი გადუგდას,
გადუფინჯილებიაყო ⁵⁾.
(თხილი).

5.

ხე ტეეარე სევნარი,
ხე კა ვერ ვნახე მართალი;
ერთი ხე ვნახე მართალი,
ისინ ტვერდ ჩამონათალი.
(?)

6.

ახლახუნ-დახლახუნი,
დოსკამ-დოინჯებანი.
ოხროხი, დოხროხი,
დოინჯი და დოწკაბი.
(ხაფანგი).

7.

ერთი წევს და არა დგება,
მეორე ჭამს და არ ძღება,
მესამე მიდას, არ დგება.
(კერია, ცეცხლი, კვამლი).

¹⁾ მისღლეში.

²⁾ ორი.

³⁾ კერძი.

⁴⁾ ძლიერ მოუწმენდია.

⁵⁾ ჯინჯილი—ფოჩები, ბუჩუჩი.

8.

დღე ცარიული,
 დამე ტვირთიანი.
 (ლოგინი ანუ ტახტი).

9.

ჭრის და არ აკაკუნებს.
 (ცეცხლი).

10.

ჩემი შატარა ფინია
 ჩემი სუფრა და ღვინია;
 სუნთელათ¹⁾ დეკნაცვალა
 ჩემი ცოლი და შვილია.
 (ფული).

11.

შიგნი გული გურგუმელი,
 გარეთ კანი ატლასისა,
 რაც იმაში ჯარი არი,
 თუ არ შეტი ათასისა.
 (ბროწეული).

12.

უფხო, უძვლო ტუის ნადირი.
 (ლოკოცინა).

13.

სახლი დაედგი ხისა,
 არა ხაფორისა,
 შედიან და გამოდიან
 ანგელაზნი ზეთისა.
 (სკა და ფურტკარი).

14.

ახლა-ბაბღი, ვერცხლის ტახტი,
 მზით ვეიდე, მთვარით დაედგი.
 (ყინული).

15.

ჭვეუანაზე ოთხი რამე არ არის.
 (ხელის გულზე ბალანი, ქათმის ძუ-
 ძუ, ზღვის სარკველი და ცის კიბე).

16.

ორი ორენას,
 ოთხი კორენას,
 თორმეტი ასკუნას,
 არცერთი ჩინილაკს.
 იგივე სხვა ვერსიით:
 ორი ოდენას,
 ოთხი კოკენას,
 თორმეტი უანჭურას,
 არცერთი კირკიტელს.
 (ძუძუები: 2 თხასა, 4 ძროხასა,
 12 ღორსა,—და ქათამს არც-
 ერთი).

17.

ზენას ვიუფ, ზეცა ვნახე,
 მარსკვლავებსაც დევექრახე²⁾.
 (თვალი).

18.

კიკელი-კიკელი კიბესაო,
 ზვარასანის ციხესაო
 გურდღელი გადმოიმდგარიო,
 აცმატურებს ყურებსაო.
 (სამარგლო და ზარები).

19.

ჩემი შატარა ბოსელი
 ვხვეტი, ვხვეტი, ვერ დავხვეტი.
 (ცხვირი).

¹⁾ სულმთლათ.

²⁾ ე. ი. დავეზრაზე—გამოველაპარაკე.

20.

ასიანისა მთაზედა
ასი თათარი დგასათ;
ასსა ფეხი მოტყხია,
ასი ისევე დგასათ.
(დგიმ-საბარცხალი ¹).

21.

აიანური, ბაიანური,
წითელი კაკიანური,
ვიშღება, დვიშღება,
მოწეენია სიარული.
(სათი).

22.

ერთა თხა მუავდა ერთა,
შუაზე ება ენათ,
მისმა სიტყვა და მსუსხმა
ჭეკუნს დაჯერათ.
(სახწორი).

23.

ქალი იჯდა ტახტაზედა²,
ცრემლს იურიდა კალთაზედა.
(წისქვილი).

24.

თავს ხერხი, ბოლოს ნამგალი;
გამეიციანი რა არი?
(მამალი).

25.

გამოცანას მოგახსენე,
ბევრი არაფერიათ:
აღაგ შევი, აღაგ თეთრი,
აღაგ ღაღის ფერიათ.
(ხალიჩა).

26.

მამა დაჯდარეული,
დედა—ლამაზი,
შვილი გადარეული.
(ვახი, ყურძენი და ღვინო).

27.

მიდის-მოდის ქარავანი,
არ უტყება ქალამანი.
(ქარი).

28.

ბოძი, ბოძი, ბოძჩკალი,
ზედ ძარი და ზესადგარი.
(მკებნარი).

29.

ებერ-ებერ სერზედათ
ბოსტან უკან კვახიათ³,
დედამიწა გახიათ.
(მუღო).

30.

ორმაგ⁴) ძელშიდ⁵) ამოვძვერი
ძნელათ მოსაბრუნებელი.
(ხმალი).

¹) საფეიქრო, საქხოვი მანქანა.

²) ი. ე. ტახტზედა.

³) კვახი—გოგრა.

⁴) ორმაგი—ორკეცი.

⁵) ძელი—ხე.

31.

ეს ჩემი კუზურელა¹⁾
 დღეც და ღამეც ზეზუა.
 (თუნგულა).

32.

რა იგი და რა არ გახსოვს.
 (შობა კაცისა).

33.

ერთი სახლი შაქვს ასეთი,
 კახაკუბოთი ნაშენი,
 შიგა ვუდივარ და ვიმღერი,
 გარეთ არსა მაქ სარბენი.
 (ენა).

34.

ქორქოლამ დეიქორქოლა,
 გარს შამუისხა შვილები,
 არც იუო მისი შვილები,
 არც მისი შვილიშვილები.
 (ყვერული).

35.

ოქრო ბზინავს, ოქრო ბჭუევი-
 ოქრო მიჭრი-მოჭრიადობს. | ნავს,
 (ციცინათელა).

36.

ჩახტა ჩაჩქანი,
 ჩაევა ღაშქარი.
 (კრუბი და წიწილები).

37.

სირი²⁾, სირი, სირი-გოგდი,
 სირის ფოტები მასხიაო;
 რაღაი შენ გაგკრალე,
 სულიც აღარ მიდგიაო.
 (თეზი და წყალი).

38.

ერთი რამა სურიელი
 დამე-ღამე შავალა,
 საკლავს ისე გაატუეებს,
 არ სჭირდება მამხმარია.
 (მელა).

39.

ვიხილე კაცა ცასა ბეწვითა
 და შუბის ტარსა დარბაზი ედგა.
 (ობობა, ბაბაქუა).

IX

ანდაზემი, ჩქარა-სათქმელი და ზმა:

1.

თუმც რა გზია ზაქარია,
 ცივი ჭადი შაქარია.

2.

ძიღს სართუმალი არ უნდა,
 შიმშილსა — საჭამადიო.

¹⁾ ამ სიტყვის მნიშვნელობა არ ვიცით.

²⁾ სირი — ფრინველია.

3. — მგელა გუგას მოდიო! — სათხებოში შევხტო?!
თავის ქებაო — თავის ტეხაო.
4. მიდის-მიდის გაბრეული, არაუინ ვავს მადრეული.
შეიღო ჩვენი გვიფვარს ცოლი კი — სხვისიო.
5. გერტის ნახული კანაფი მარცვალს ვერ გვიკეთებსო.
ახალ მატარძალს ღრუბლიანი დღე დილა ეკონაო.
6. კარქა ცხენი ქერს იმატებს, ავი ცხენი მათრახსაო.
41. შინაურ ხარს მოზგერს ²⁾ ეძახიანო.
7. დათვმა თქვა:
ორსაც ჩემი ტორი ვერ მოვატა-
ბემო ვერ ჩავატანო. [ნეო,
51. ცარიულმა თითმთო შირი გამომქლითო ³⁾].
8. ქაღსა დედა გოუშინჯე, სიმოსელსა ნაწიბურა ¹⁾.
16. შედღე-ხვალეუ კაცსო თოვლი მოუვა კარსაო.
9. — ძაღლო, ვისთვის უეფხრო?! — ვის სანაკვეზედან ვწევარიო!
17. შეღასაც თავისი კუდი სჯისო.
10. დედა იკითხეო, კვიცი იუადეო.
18. კარეუმს რა მოკლავს და .. თავისი ენაო ⁴⁾.

¹⁾ ნაწიბური — კიდურ-ქსოვილი, ნაპირი.

²⁾ მოზგერი — ახლგაზღა ხარი.

³⁾ გამომქლითა — გამოტყავება

⁴⁾ ხალხი ამბობს: ერთ ჭვეყანაში ორი კაცი დეიარება თურმე; ერთს პარი აქვს გადებული მხარზე და მეორე უკან მიყვება. ერთი ეუმ.

19.

ქოთანი რომ წაიქნევა,
საჭამადი დეიქნევა.
ოთხი ფეხით დაწვედილო
ცხენი აღარ წაიქნევა.

20.

თაყის ურგებელი კბი
სხვისთვის რა სარგებელია?!

21.

ჭაღაჭა რომ შენდებოდეს,
შეასწარიო;
რო იქნეოდეს,
გამოასწარიო.

22.

კვდარი კვდარს კვიდებოდო.

23.

სინქართი ძაღლშო
ბრმა ლეკვები მოუარაო.

24.

ერთმანეთის მზერითაო
სახლი ეყისო მტკვრითაო.

25.

შენ გაჭყავრება მანახეო
და გაჭნევას შე გაუურებეო.

26.

თვალი თვალის მტკრიაო.

27.

თვალი თვალს შეჭამს,
შუაზე რო ცხვირი არ იყოსო.

28.

კახა-მბალი კენწეროში
გამწარდებო.

29.

ძაღლი შინ არ ფარგეო და...
სახადირთთ მიუყუდათო.

30.

საუღლე მოზვერს
სასკორეზე ¹⁾ შეეჭობაო.

31.

თუ ღმერთი შწვალთბს,
ეშმაკი რას დამაკლებსო?!

32.

მიძაღებული ზური
ძაღლმაც არ შეჭამაო.

33.

ოქრო ჰატარა არის,
მარამ რამდენ რეინას
ჯობიაო?

ბება მეორეს: „ყარყუმს რა მოკლავსო?“ მეორე უპასუხებს: „რა და—
თავისი ენაო. თუ ახლო-მახლო სადმეა ყარყუმი, დეიძაზებს: „რომ არა-
ფერს ვიტყვიო?!“ დაკრავენ ბარს და ამოაგდებენ მაღლა.

¹⁾ სასკორე—სანებვე, უკან-ნალი.

34.

რისი ცნობაც არ იყოთ,
მისი ფასიც არ იყოთ.

35.

ურეში რო წაქრევა,
ც'ხა მაშინ გამოჩნებათ.

36.

შელამ თქვა:
„ჩემ დამკურნავ ძაღლს
ერთი შეხედვით
შევატყოფო!“

37.

შვავმა შვავს წასძახა „ერინტო“.

38.

შელას შემწვარი ქათამი
უზმანებოდაო.

39.

ბურჯულ ვახხავ ივანესო,
კარზე შამამჩივანესო.

40.

შუქუო კ'ნს ცოტან
გოუგვირდებაო.

41.

უნახავმა რა ნახაო?
ცხრა მთა გადაღახაო¹⁾.

42.

თოვლი თუთრია, მარამ
ქვეუანა ზედ აფურთხებსო.

43.

ამევიარე აღვესო:
ფერხული ება ქალებსო...
საქმეს წახთენს რეგვენი,
ფათერაკს დაბრალებსო.

44.

ჩქარა სათქმელევი:
ტეეში უახანი შევიდა,
ტეე გაუახანებუდიო.

45.

შენი ცხვარი რქა-გრეხილი
ჩემსა ცხვარსა რქაგრეხილსა
რას ერწოდა, რას ებძოდა,
რას ერქაგრეხილებოდა?

46.

ჩიტმა რკო ჭამა, რკო უღამა,
რკო მუსხზე გეიტანა,
გარნია და შეჭამა.
(სამ-სამჯერ უნდა ითქვას).

47.

ხმა:
ახალი ჩაღა დამიგეს,
გვერდი ხუობს²⁾ დაწოლასა.

¹⁾ გადაიარა.

²⁾ უარობს.

X

ნ ა რ ე ე ი:

1.

ანბანის ქება.

ა-ნო ასე შემიფარდი,
რომ გამოეთქვი ქება შენი;
ბ-ანო ბევრა სიუფარულით
მუდამ შინდა ჩახვა შენი;
დ-ანო დაგვქექ შენ საქებრათ,
ჩემი თავით გენ:ცვლები.

2.

ერთ კაცს თავი წააგდებოეს; თავი
ჭინჭარში კოტრილობდა და თან
იძახოდა:

„წმინდა გიორგი დეიბნა
სამს სსმოდნა სუთათო...
ხეთის აუგს¹⁾ მაინც არ ვიტყუი,
ტყუი გამძროს გუდათო!“

3.

სამართალი და წესია:
მური აღაგზე თესია.
არ გეიციოთხენ გლახასა, —
თურმე კრევანს წესია.

4.

ურია და ურეკრიკე,
ჩოხანდრიკე ფანდურეკე!

მე რო გოჭი მოგაბარე,
კუდი რაზე მამიკვნიტე?

5.

ურიაშა ხარი დაკლა,
ჩასოკიდა წიბ-წიბითა.
თაკემა ღვინი გადიხდა
ფეს-დამწვარი წიწილითა;
კატა მურულს ეუმბება,
თაკვი კვდება სიცილითა.

6.

წევას რო დედაბერია:
მისთანა შენი შტურია:
დოუსტენია²⁾ კბილები,
რავარც აჯიღლა ცხენია.

7.

მისთანა შენი შტურია,
წევას რო დედაბერია
ერთი მისთანა მიხტენა,
ცივათ მამწვევიტა წელა.

8.

სვიმონლების თმით
ტყუმაღი და ღომით;
სვირელების „ხაზინაო“
ოდელა და შრასინაო³⁾;

¹⁾ აუგი—ძრახი, გმობა.

²⁾ დახტენა—სიცილის დროს კბილების გამოტენა.

³⁾ ოდელა და შრასინა — ბალახეული (მხალეული) მცენარეა.

წვევლების ღვინო —
ქონდარი ¹⁾ და თხილით;
ისინი რო გაშველევით,
დეერევით ჭირით.

9.

სესტაფონში რო ხეველი,
იქ ვიუიდე არღანით.
ღმერთო შენ გადააშენე
შროშელების ქარხნით ²⁾.

შროშელების ქარხნითა
ტურა ხოსავს ნაღარშია.
იქ ნამზადი არ იჭშევა,
რავარც ვეელი მარხვანია.

10.

ამ როსტომს თაბაგარსა
თავი გასივებიათ.
ადგილს ³⁾ თავი დაანება,
წიქვილს წაღიკებიათ.

11.

შეგრელების ფანჯარა ⁴⁾
ტურა ხოსავს ნაღარშია;
იქ ნამზადი არ იჭშევა,
რავარც ხორცი მარხვანია.

12.

ზაქარია და კვირია,
რათ დაგიღათ შირია?

თფილი ჭადი ვერ გიძინებ,
ღაგმა მოტკვეთა კბილია.
სამმა ქოთანმა მაწონმა
ვერ ტაგისთვლათ შირია!

13.

დედე-დედე შევარე,
შაშვი აფანუსებდაო;
შენი რძლისა ძუძუ-შეკრდსა
რწიდი აკრატუნებდაო.

14.

სასიმღერო:

გააააა, გაააააა!
შენმა რძამდა დამხატოქა;
გააააა, გაააააა!
ძირს დამიგო ხალიჩაო;
გააააა, გაააააა!
ერთი მატრათ მავონია;
გააააა, გაააააა!
მისი თავი დამიჩინაო!

15.

ქ კვირია კანანძე
კვირეს შემოდგამს ქვასია ⁵⁾;
თხლეკები გამოლევი,
ღვინოს დოუწვეებს ხდასია.

¹⁾ ქონდარი — პიტნა-ტარხუნის მზგავსი მცენარეა, კლდეებზე იზდება დაუმუშავე ლათ.

²⁾ სოფ. შროშა (ზემო იმერეთს, წვეის მუხობლათ) ცნობილია თიხის ტურქელის წარმოებით

³⁾ ადგილ-მამულს.

⁴⁾ ფაცხა — წნული კედლებიანი ქოხი.

⁵⁾ საარაყე ქვაბი იგულისხმება.

16.

ვისი შვილი ვისა ¹⁾ შვილსა
აღინძებს და უფუთხობს ძილსა?

17.

ქალი შამუაგვს ბზიანიო ²⁾,
აბრეშუმის თმინიო...

18.

ბიჭი შიდას ცოლოურსა,
შითღლიდა ატამსაო;
იქიდან რო წაშევიდა,
შეკეძება ხათაღსაო.

19.

წინდაო და ქალამანო,
ბიჭის დამაშეგნებელიო!
ბიჭო, გოგოს დეეთხოვე,
თვარა დატაშეგნებო.

20.

არ კი გითხარი, დათიკა:
ნულა უვარობ მართასაო,
თვარა მართას სიუყარულიო
დაგანჯხავს ბარკაღსაო!...

21.

უნაშა თიკას ვთიბამდი,
გამოხტა მწყერიო;
ვინც არ გვიცინოს,
ტაცვინდა წყერი!

22.

როცა თმა-გაკრეკილ ბავშს და-
ინაზავენ, ხუმრობით ვტყვიან:

ხოტორ-ხოტორ, ბრაშა,
უვაგი ნიგოზს ურიდა;
უვაგო, ერთი ჩამამიგდე,
ლობიოსთვინ შინდა
(უკან სენელ სიტყვებთან ერთად
გაკრეკილ თავში წკუპურტს ჩაჭკრა-
ვენ, თიქო კაკალი ჩამოვარდაო).

23.

დეღასა დეღასა,
ქმარი უნდა ბებასა!
მატარა ბიჭის დეღაო
შეუღება კურდღელზედაო;
ტაატენ ტამოატენებს,
გადმოვარდება ზეღაო,
გასკდება მუნელზედაო.

24.

მალულობიას თამაში:

როცა მალულობიას თამაშობენ,
დასამალ ვ ბავშს ამნაირათ ირჩე-
ვენ: მოთამაშეები წრეს გააკეთე-
ბენ, შუაში გამოვა უფროსი მო-
თამაშე, ამბობს შემდეგს ლექსს
და ყოველი სიტყვის თქმაზე ოთხ
ადებს გულზე თვითმულს მოთამა-
შეს:

აღხოს,
მადხოს,

1) ვისსა.

2) მზიანიო - მზესავით მანათობელი.

ნიტმა
 ცნახოს,
 შენი ფეხი,
 ფეხ-მანდური,
 გადაჭექი,
 გათმოჭექი,
 სკამ და
 რიკ!

ვისაც შეხედება სიტყვა «რიკ», ის უნდა დაიმალოს; თუ მოთამაშე ბევრია, მაშინ შეიძლება ყოველი სიტყვა მარცხ-ებად დაიყოს («ალ-ხოს, მალ-ხოს» და სხვა) და ისე ჩამოურიგდეს მოთამაშეებს.

25.

იაგუნდის მარანშია
 ჭიქა დგას და ლალი ჭვირს;
 შიდ აღუის ხე ამოსულა,
 ღორჩქია ¹⁾ და ქარი შდისა;
 ზედ ბულბული შეხვევია,
 იადონი ²⁾ ხელს უშდისა.
 იადონო და ბულბულო,
 იაგუნდო და ზურმუხტო
 და ამბარო ³⁾ საქრისაო!
 საქრისტიანოს დრუბულო,
 მზე ხარ დასავლეთისაო!

¹⁾ ღორჩქი—ნორჩი, ახალი.

²⁾ იადონი—იგივე ბულბულია.

³⁾ ამბარ —სურნელემა, არომატი.

ქართული ხალხური სიმღერები.

განუთვლივა

V

ხალხური სიმღერები

ქართული ხალხური სიმღერები.

(ჩაწერიდა ილია გიორგის ძის კარგარეთლის შიერ).

№ 1 შვესვათ წითელ-წითელი.

(სოფ. ერთაწმინდაში, ქართლში).

მძიმეთ

შვესვათ წი თელ წი თე ლი და

შვესვათ წი თელ წი თე ლი და

ჩველებს ირუძოთ ირუძობს

სი ჰარ ნუ ნა ნუ ნა ნო

დი ელ დი ე ლო და ჰარ ნუ ნა ნუ

ხალხურა სიმღერეი.

3

ქართული
ენციკლოპედია

ნა ნა დი ელ დი ე ლო და ა სი

ა ი ა თა სი

№ 2 3 ა რ ა ლ მ.

(სოფ. მეჯვრისხევში, ქართლში).

ჩქარად.

ვა რა დო დე ლი ა დე ლი ა დე ლა

ვა რა დო შე ნი ძმო ბის სი ყვა რუ ლი

ვა რა დო გუ ნუ ბა ში ჩა მი გლი ა

ვა რა დო შე ნი ძმო ბის სი ყვა რუ ლი

ხატურა სამღერებს.

5

ქართული
ენციკლოპედია

ჰე ო რი დილა ვა რა დო გუ ნე ბა ში ჩა მი გლი ა

ვა რა დო.

ჰე

№ 3 ბრძანა სოლომან მუხომან.

(სოფ. ბიწმენდში, კახეთში).

დინჯათ.

ჰა ი თუ და ბრძა ნა ჰა თუ და ბრძა ნა

სო ლო მან ბრძა ნა სო ლო მან

ბრძა ნა სო ლო მან მე ვე მან ჰარ ნა

ხალხურა სიმღერეი.

№ 4 მრავალ ჟამიერ.

(სოფ. დირბში, ქართლში).

ქაი და მრავალ ჟა მი ერ
ჟა მი ერ

ქაი და მრავალ მრავალ ჟა მი ერ
ჟა მი ერ

მრავალ ჟა მი ერ.

№ 5 მივალ გურიასი.

(დაბა სენაკში).

ჩქარად.

მი ვალ გუ რი ა ში მა რა ა ში მა რა ა ში მა რა

პო დილ პო დილ პო რი დი ლა პო დი ლა ა დი ლა

ა დი ლა დი ლა ა დი ლა პო

ხალხურა სიმღერები.

დიღდიღდიღდიღდიღდიღ-ლა ო-დე-ლი-ა დი-ლა-ო დი-ლა-ო

ჰო

№ 6 ორმოცის წლის ბებიაო.

(სოფ. ბაბეში. გურია).

მზიარულად.

ორ-მო-ცის წლის ბე-ბი-ა-ო რათ არ გას-თხო-ვედე-ბი-ა-ო

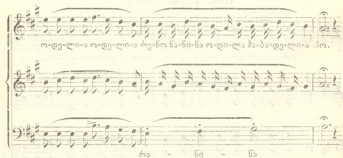
ო-დე-ლი-ა ო-დე-ლი-ა რე-ნო ნა-ნი-ნა ო-დი-ლა ჰა-ბა-დე-ლი-ა

რა - ნი - ნა

ორ-მო-ცის წლის ბე-ბი-ა-ო რა-ტომ არ სთბოვ დე-ბი-ა - ო დე-ლა

რა ტომ არ სთბოვ დე-ბი-ა - ო

ო-დე-ლი-ა ო-დე-ლი-ა რე-ნო ნა-ნი-ნა ო-დი-ლა ჰა-ბა-დე-ლი-ა ჰო.

რა - ნი - ნა

№ 7 გუშინ შვიდნი გურჯანელი.

(ქალ. თელავში).

მძიმეთ.

გუ-შინ შვიდ-ნი გურ-ჯა-ნელ-ნი გუ-შინ შვიდ-ნი გურ-ჯა-ნელ-ნი

გუ - შინ შვიდ - ნი გუ - ი - უ - რჯა -

ნელ - ნი და გუ - შინ შვიდ - ნი გურ - ჯა - ნელ - ნი

სა - ნა - დი - როთ წა - სუ - ლი - ყენენ ჰო.

№ 8 მ უ რ მ ა ნ.

(სოფ. გიორგიწმინდაში).

ჰო - დი - ლა მურ-მან მურ-მან შენ - სა მზე - სა

შე - ნი ცო - ლი რა - რი - გი - ა ჰო - დი - ლა

ხალხურა სამღერეუბი.

პო - დი ლა პო - რი დი - ლა ო - დი - ლა

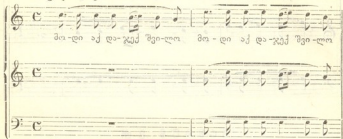
მურ - მან მურ - მან შენ - სა მზე - სა შე - ნი ცო - ლი რა - რი - გი - ა

პო - რი ო - დე - ლი - ა პო - რი დი - ლა - ო - დი - ლა.

№ 9 მოდი აქ დაჯექი შეილო.

(სოფ. სავარჯიშო).

საშუალო სიჩქარით

მო-დი აქ და-ჯექი შეი-ლო მო-დი აქ და-ჯექი შეი-ლო

შა-რი შე-რი შა-რი გო-გო შა-ქო-ში - ა შე - ქერ მა-ქო

გო-გოვ, შე-შა-ნა-ო.

№ 10 გვევებს მიღებული.

(სოფ. მეჯვრისხევში, ქართლში).

მძიმეთ.

გვევებს მი - ლე - ბე - ლი გვევებს მი - ლე - ბე - ლი

The first system of the musical score consists of three staves: a vocal line in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), and two piano accompaniment staves (treble and bass clefs). The vocal line contains the lyrics 'გვევებს მი - ლე - ბე - ლი გვევებს მი - ლე - ბე - ლი'.

რეს - თა ხელმ - წი - ღე ჰო ვა - რაი - და

The second system of the musical score continues the piece with three staves. The vocal line contains the lyrics 'რეს - თა ხელმ - წი - ღე ჰო ვა - რაი - და'.

ჰო - რი დი - ლა ვაი და ჰოი ვა - რა - და.

The third system of the musical score concludes the piece with three staves. The vocal line contains the lyrics 'ჰო - რი დი - ლა ვაი და ჰოი ვა - რა - და.'

№ 11 მოკლეს ილია.

(სოფ. ბიწმენდუი).

მძიმეთ.

მოკლეს ი - ლი - ა კარ - თლის

შვი - ლი - ა ნე - ტა რათ მო - კლეს

ჩვე - ნი ი - ლი - ა.

№ 12 ვისია, ვისია ქალი ლამაზი?

(სოფ. გომში).

პირ. მზარე. მძიმეთ.

First system of the musical score. It consists of three staves: a vocal line in treble clef, a piano accompaniment in treble clef, and a bass line in bass clef. The time signature is 3/4. The lyrics under the vocal line are: ვაი ვი - სი - ა ვი - სი - ა.

Second system of the musical score. It consists of three staves: a vocal line in treble clef, a piano accompaniment in treble clef, and a bass line in bass clef. The time signature is 3/4. The lyrics under the vocal line are: ქა - ლი ლა - მა - ზი - ა.

მეორე მზარე

Third system of the musical score, labeled 'მეორე მზარე'. It consists of three staves: a vocal line in treble clef, a piano accompaniment in treble clef, and a bass line in bass clef. The time signature is 3/4. The lyrics under the vocal line are: ვაი ვი - სი - ა ვი - სი - ა.

ქა - ლი ლა - მა - ზი - ს

პირ. მხარე. აჩქარებით

ქვი ა - ხ - ლა კი შე -

მეორე მხ.

მო - უ - ა - როთ ჰე ჰვი

ხალხური სიმღერები.

19

ა - ხ - ლა კი - შე - მო - უ - ა - როთ

ჰე. ჰე.

№ 13. წყალსა მოქონდა ნაფოტი.

მძიმე.

ჰი - ლა წყალ-სა მო-ქონ-და ნა-ფო-ტი

მე

წყალ-სა მო-ქონ-

და ნა - ფო - ტი ალ - ვის ხის შე -

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

მო - ნა - თა - ლი დე - ლა ჰო.

№ 14 კე ბიჭებო.

(ქალ. ტფილისში, ვურული).

მარდათ.

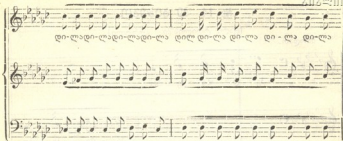
ჰე და ბი - ჰე - ბო

ჰე - ბი - ჰე - ბო

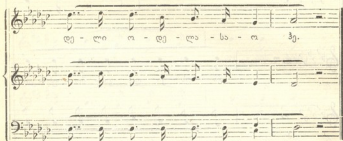
გა - უს - ვი და გა - მო - უს - ვი

ჰე

ვი-თომ კი-ა- ნე-რი-ა-ო დილ დი-ლა დილ დი-ლა დი-ლა დი-ლა

დი-ლადი-ლადი-ლადი-ლა დილა დი-ლა დი-ლა დი-ლა დი-ლა

დე - ლი ო - დე - ლა - სა - ო ჰე.

№ 15 ჰაი და ქალეზო (ქალეზის ფერხული).

(სოფ. ერთაწმინდაში, ქართლში).

პირ. მხარე იწყ. მძიმეთ.

ჰე ჰაი და ქა - ლე - ბო ჰა - და

ხალხურა სიმღერება.

23

თეოლოგიური
ბიბლიოთეკა

მეორე მხარე.

ქვეყ - ნის თვა - ლე - ბო ჰაი - და ქა - ლე

ბო ჰა - ბა - და ქვეყ - ნის თვა - ლე ბო

ჰაი - და ქა - ლე - ბო მათ ეგ - რე

ქვეყ - ნის თვა - ლე - ბო ქა - ლე - ბო

ქვეყ - ნის თვა - ლე - ბო ქა - ლე - ბო ქვეყ - ნის

თვა - ლე - ბო. სო.

ხალხურა სიმღერება.

25

ქართული
მუსიკის

№ 16 მუშური.

(სოფ. სვენეთში, ქართლში).

მძიმეთ

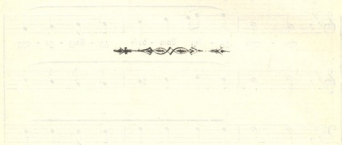
ქა - რა - ლი ჰა ჰა ბი - ტო ვა - ლა

ლა - ლო ვა - რე შით - ხარ გე - ნაც - ვა - ლე

ვა - ლა - ლა - ლო

გა - რი ვა - რა - ლა - ლა მე

ნოტების ტექსტი.

№ 1 შვესვათ წითელ-წითელი.

შვესვათ წითელ-წითელი,
ასი—ათასი.
პარხუ ნახუ ნანო,
დიელ-დიელო.

№ 2 პარადო.

შენი ძმობის სიყვარული
გუნქაში ჩამიგდია,
ქორი ბევრი გავიგონე,
მაგრამ ყური არ მიგდია.

*
*

ამომავალო ღრუბელო,
გადამიტანე თანაო,
სად არის ჩემი მოკეთე?
მიმაგდე იმასთანაო!

*
*

შენი კირიმე შენია,
რომ გილილინებს ყელთა;
გაგიძლიერე მოკეთე.
დაგიმონავე მტერია.

№ 3 ბრძანა სოლომან მეფემან.

ბრძანა სოლომან მეფემან,—
 უშველეთ ქვრივსა ობოლსა,
 ბრძანს თვალი აუხილეთა,
 ნუგეშსა სცემდით დავრდომილთ,
 უხვობდეს გლახაკს წყალობა.

№ 5 მივალ გურიაში.

მივალ გურიაში, მარა
 სული სულ მთლად გეიპარა.
 თუ ნუნეკოს არ უყვარხარ,
 ტყუილია ოქროს ფარა!

№ 6 ორმოცის წლის ბებიაო.

ორმოცის წლის ბებიაო,
 რათ არ გასთხოვდებიაო!
 ფერ-უმარილს რომ წაისომ,
 კარგათ გამოჩნდებიაო,
 ფარჩის კაბას შეგიკერამ,
 გააშრიალებიაო,
 ჩეიცი და დეიხურე,
 კარგათ მოგიხდებიაო
 ჩასპანდურა ბიჰსა ჰკარი,
 გვერდში მოგიდგებიაო.

№ 7 გუშინ შვიდნი გურჯანელი.

გუშინ შვიდნი გურჯანელი
სანადიროთ წასულიყვნენ;
იქ მოეკლათ თეთრი ტახი,
ხორცი მოემრავლებინათ.
ესროლა ბერმა პაპამა,
ჯიხვი რქით გადმოეკიდა.
ესროლა ჩაქედა ბიჭმაც
არწივსა და ააცდინა.

№ 8 მურმან.

მურმან, მურმან, შენსა მზესა,
შენი ცოლი რა რიგია?
რას კითხულობ ცათა სწორო,
ცოლის ქება რა რიგია!
შენც ხომ იცი ბროლის ციხე
როგორ სამდის მალაღია.
შიგა ზის ქალი ეთერი
ყელი მოუღერებია.
დედამთილი ნაწნავს უწნავს,
მული პირის ფარეშია.

№ 9 მოდი, აქ დაჯექ შვილო.

მოდი, აქ დაჯექ შვილო,
კარგათ დამიგდე ყური.
ჯერ ხომა ხარ ყმაწვილი
შენი ურჩი ბედისა.

თუ რომ გახდე ვაჟკაცი,
 შეიტყო რამ ქვეყნისა,
 მაშინაც კი გახსოვდეს
 რჩევა შენი ბებრისა.

შვილო, ასე ამობენ:
 ამ ქვეყნათ ურჩ მავალსო
 არა სწყალობს უფალი
 და სულ მარტო დავალსო.
 ფლიდია ვაჟკაცობით,
 ყველასთან გულით ჭრელი,
 პირში ბინძურათ მლიქვნი,
 ზურგს უკან კი მზრახველი.
 შეინდე, შეიყვარე
 ყველა შენი მოკეთე,
 ვერადე ავკაცობასა,
 თუ რომ გსურს სცნო სიკეთე.

ესე, შვილო, გახსოვდეს
 რჩევა შენი ბებრისა,—
 როცა გახდე ვაჟკაცი,
 შეიტყო რამ ქვეყნისა.

№ 10 გვევავს მიღებული.

გვევავს მიღებული
 რუსთა ხელმწიფე
 მამულის შვილათ
 და პატრონათა;

გვთხოვა სალდათი,
გვეგონა ტყვილი,
რას ვიფიქრებდით,
არ უკდეთ ყური.

ოც მკათათვესა
დაგვესხნენ თავსა,
ჰკრეფენ სალდათსა
კომღზედა კაცსა.

მათი დედები
იხოქენ თმასა:
ვერა, ვერ მოგცემთ
ჩვენ ამ ერთ ვაჟსა.

ეს რომ თქვენ მოგცეთ
სახლმა რა ქნასა?
უსიკვდილოდამც
დავიხოცთ თავსა;

ვერ გავეყრებით
ჩვენ მიწა-წყალსა,
სხვაგან ვერ ჩავყრით
ჩვენს ხორცს და ძვალსა.

№ 11 მოკლეს ილია.

მოკლეს ილია
ქართლის შვილია,
დაობლდა ხალხი
გმირთა გმირია.

ნეტა რათ მოჰკლეს
ჩვენი ილია
და რათ დაგვირთეს
ქირზე ქირია.

ქართლი, კახეთი
და იმერეთი.
გმირი სვანებიც
თან მისტირიან.

ფშავ და ხევსურებს
ძაძი ჩაუცვამთ,
მამულის შვილსა
ზარით სტირიან.

მთიულს შესძახეს:
გამოდი გარეთ!
გულჩათხრობილი
ნუ ხარ მწირია.
ჩაჰყე არაგვსა;
ბარათ რომ ჩახვალ
მაშინ იქ ნახამ,
მამულის შვილსა
როგორ სტირიან.

ნეტა ვინ მოჰკლა
ჩვენი ილია
და ვინ დაგვირთო
ქირზე ქირია!

№ 12 ვისია, ვისია ქალი ლამაზი.

ვისია, ვისია ქალი ლამაზი?
 მას უქეს თვალ-წარბი და ქცევა ნაზი.
 დაღალი კავები, წამწამ-არვაზი;
 ტუჩი (და) საღიმოთ გამონამზადი,
 კბილი (და) აღმასით გამონათალი,
 ხოხობის (და) ყელი ბჭეთ მონახაზი,
 საროსა (და) ტანი ვერხვათ ნაზარდი,
 გულით,(ღ)რა გულით, მკერდ-ბუმბერაზი,
 ედემსა (და) რგული, ვით ია ნაზი.
 ვისია, ვისია ქალი ლამაზი?
 ჩვენია, ჩვენია ქალი ლამაზი!
 საამო-სატკბილოთ გამონამზადი,
 ცას ვეტყვი მის ქებას ენა ფაქიზი,
 ხმელეთს (და) გაუშლი, ვით ფიანდაზი.
 ეხლა კი შემოუაროთ,
 დავაგუგუნოთ ლხინია,
 ქალი ბევრი ვათამაშოთ,
 მარიამი და თინია.

№ 13 წყალსა მოჰქონდა ნაფოტი.

წყალსა მოჰქონდა ნაფოტი
 აღვის-ხის შემონათალი.
 დადექ, ნაფოტო, მიამბე:
 სად ვინ რა დავაბარაო?
 მეგობარი ხომ არ ნახე,
 ბევრჯელ შენ ნაპირს მდგარაო?

თუ ნახე, ხომ არ მიმგლოვდა?
 თვალთ ცრემლი ხომ არ ღვარაო?
 ლაშქრათ წასულთა ძმებთანა
 დამა რა დაგაბარაო?
 შენი მეგობარი, გეტყვი,
 შუა გზას ვნახე დაქრილი,
 დავდექ, ბევრი ვივაგლახე,
 ზედ მივაყარე ქვა წვრილი.

№ 14 ჰაი და ბიჰეზო.

გაუსვი და გამოუსვი,
 ვითომც კიანურიო;
 მეზობლის ქალს ხელს ნუ ახლებ,
 ისიც შინაურიო.

№ 15 ჰაი და ძალეპო.

ჰაი და, ქალებო,
 ქვეყნის თვალებო,
 მოკისკისენო,
 პირ მცინარენო,
 ია და ვარდის
 მოტრფიალენო,
 გულ-ლომ ვაჟკაცის
 წამახარელნო.
 ხმატკბილნო, ნაზნო,
 თვალ-წარმტაცენო,
 ბულბულის ენით
 გამონაქებნო!

განუთვლივა

VI

საზოგადოების კრებათა ოქმები
და წევრთა სია.

«საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო სამოგადოების» კრებთა ოქმები.

№ 1.

ჩვეულებრივი საზოგადო კაბაა.

1907 წელს, იანვარისთვის 20-ს.

ძრება დაიწყო საღამოს 8 საათზე, თფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა სადეპუტატო საკრებულოს დარბაზში (ბელინსკის ქ., № 2). დაესწრო „საზოგადოების“ ხუთი დამფუძნებელი წევრი, რომელთაც ხელი უწერიათ მთავრობის მიერ დამტკიცებულს წესდებაზე: 1. თფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლი თავადი გიორგი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-დავითიშვილი, 2. თფილისის ქალთა მე-II გიმნაზიის მასწავლებელი ექვთიმე სვიმონის ძე თაყაიშვილი, 3. ექიმი გრიგოლ დიმიტრის ძე გაბაშვილი, 4. თავადი ელადიმერ სვიმონის ძე მიქელაძე და ნ. როტმისტრი ბორის სპირიდოვნის ძე ესაძე. ამ პირთ თვის შორის კრების თავმჯდომარედ აირჩიეს ექვთიმე სვიმონის ძე თაყაიშვილი.

I. ძრებას დაესწრენ აგრეთვე ზემო აღნიშნულის ხუთი წევრის მიერ მოწვეული შემდეგი პირები:

1. თავადი პავლე იოსების ძე თუმანიშვილი,
2. ივანე დიმიტრის ძე აფხაზი,
3. მიხეილ ვახტანგის ძე მაჩაბელი,
4. ალექსანდრე ივანეს ძე სარაჯიშვილი,
5. გრიგოლ თედორეს ძე ყიფშიძე,
6. დავით გიორგის ძე კარიჭაშვილი,
7. ილია ივანეს ძე ფერაძე,
8. გრიგოლ ნიკოლოზის ძე დიასამიძე,

9. კონსტანტინე ზაქარიას ძე მყაუჭილი,
10. დეკანოზი ანტონ თოთიბაძე,
11. მღვდელი კალისტრატე ცინცაძე,
12. დეკანოზი კორნელი კეკელიძე,
13. სერგი რომანოზის ძე გორგაძე,
14. სეით ლუარსაბის ძე იაშვილი,
15. ალექსანდრე ბესარიონის ძე შდივანი,
16. გიორგი ალექსანდრეს ძე ჯაეზიშვილი,
17. გერასიმე სოფრომის ძე იმნაიშვილი,
18. გიორგი იოსების ძე ამირჯიბი,
19. ალექსანდრე ივანეს ძე ყანელი.

ბ-ნის თავმჯდომარის წინადადებით, დამფუძნებელმა წევრებმა ყველა ეს პირები ჩარიცხეს „საზოგადოების“ ნამდვილ და დამფუძნებელ წევრებად.

ამით გარდა, დამფუძნებელმა წევრებმა „საზოგადოების“ ნამდვილ და დამფუძნებელ წევრებად ჩარიცხეს შემდეგი პირებიც, რომელნიც, სხვა და სხვა მიზეზის გამო, ამ პირველ საზოგადო კრებას ვერ დაესწრენ:

1. პროფესორი ალექსანდრე ანტონის ძე ცაგარელი,
2. ვლადიმერ ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძე,
3. დიმიტრი ივანეს ძე მუსხელიშვილი,
4. თავადი დავით ზაქარიას ძე მელიქიშვილი,
5. გიორგი ივანეს ძე მუსხელიშვილი,
6. მოსე გიორგის ძე ჯანაშვილი,
7. მღვდელი პოლიევქტოს კარბელაშვილი,
8. მღვდელი ვასილ კარბელაშვილი,
9. დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილი,
10. იუსტინე ირაკლის ძე აბულაძე,
11. ალექსანდრე თევდორეს ძე ყიფშიძე,
12. არქიმანდრიტი ამბროსი (ხელაია),
13. ილია ვლადიკოვსკის ძე ზურაბიშვილი,
14. იაკობ სვიმონის ძე გოგებაშვილი.

II. როცა წევრთა არჩევა გათავდა, თავმჯდომარის წინადადებით, კრებამ ზეზე ადგომით პატივი სცა ახლად განსვენებულის მგოსნის ილია კრიგოლის ძის ჭაგკავაძის ხსოვნას.

III. შემდეგ კრებამ მოისმინა თავმჯდომარის მოხსენება: „დღემდე თფილისში კერძოთ არსებობდა ქართული ისტორიისა და მწერლობის მოყვარულთა პატარა წრე, რომელიც შოულობდა ნივთიერ საშუალებას და, სხვათა შორის, თავისი ხარჯით დაბეჭდა წიგნი „თიმსარიანი“; მთელს ამ გამოცემასა და აგრეთვე ფულად 68 მანეთსა და 40 კაპეიკს აღნიშნული წრე ჩვენს ახლად დაარსებულ საზოგადოებას სწირავს; ამ ფულს გარდა, იმავე წრემ კიდევ დახარჯა ჩვენი „საზოგადოების“ წესდების გადაწერასა და დამტკიცებაზე 22 მანათი“. — კრებამ აღნიშნული შემოწირულება მაღლობით მიიღო.

IV. დასასრულ, თავმჯდომარემ კრებას წინადადება მისცა: „საზოგადოების წესდების თანახმად, საჭიროა ახლავე აირჩეს საზოგადოების საბჭო, რომელიც ცხრა წევრისაგან შეესდგება, საბჭოს წევრთა სამი კანდიდატი და სარევიზიო კომისია“. ასარჩევი კანდიდატები კრებამ ბარათებით დაასახელა, ხმის უმეტესობით არჩეულ იქნენ:

ა. საბჭოში:

1. თავმჯდომარე — ექვთიმე სვიმონის ძე თაყაიშვილი¹⁾,
2. თავმჯდომარის ამხანაგად — დავით გიორგის ძე კარიბაშვილი,
3. ხაზინადრად — ალექსანდრე ივანეს ძე სარაჯიშვილი,
4. მუზეუმისა და ბიბლიოთეკის მცველად — ილია ივანეს ძე ფერაძე,
5. მდივანად — სერგი რომანოზის ძე გორგაძე,
6. წევრებად: ალექსანდრე თევდორეს ძე ყიფშიძე,
7. მღვდელი პოლიფექტოს კარბელაშვილი,
8. მოსე გიორგის ძე ჯანაშვილი,
9. იუსტინე ირაკლის ძე აბულაძე.

მათ კანდიდატებად:

1. მღვდელი კალისტრატე ცინცაძე,
2. ალექსანდრე ბესარიონის ძე მდივანი,
3. დეკანოზი კორნილი კეკელიძე.

¹⁾ წესდებით საზოგადოების თავმჯდომარეც იგივეა.

ბ. სარევიზიო კომისიაში:

1. ივანე დიმიტრის ძე აფხაზი,
2. გრიგოლ თევდორეს ძე ყიფშიძე,
3. კოსტანტინე ზაქარაის ძე მაყაშვილი.

სალამოს 10 საათზე თავმჯდომარემ კრება დახურულად გამოაცხადა.

№ 2.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1907 წელს, ნოემბრის 8-ს.

კრება გაიხსნა სალამოს 8 საათზე თავდა-აზნაურთა სადგურტატო საკრებულოს დარბაზში (ბელინსკ. ქ., № 2) ექვთიმე სვ. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით. დაესწრენ „საზოგადოების“ შემდეგი ნამდვილი წევრები: თავ. პავლე იოსების ძე თუმანიშვილი, გრიგოლ და ალექსანდრე ყიფშიძენი, დავ. გ. კარიჭაშვილი, მღვდ. პოლ. კარბელაშვილი, ალ. ბეს. მდივანი, იუსტ. ირ. აბულაძე, ალ. ი. სარაჯიშვილი, ილ. ივ. ფერაძე, გრიგ. ნიკ. დიასამიძე, ივ. დიმ. აფხაზი, გერასიმე სოფრ. იმნაიშვილი და ს. რ. გორგაძე. წესდების § 28-ის ძალით, კრებას გარეშე მაცურებელნიც დაესწრენ.

I. პირველათ, თავმჯდომარის წინადადებით, კრებამ ზეზე ადგომით პატივი სცა გარდაცვალებულის მოღვაწის ალ. მირ. ტყონიას ხსოვნას (იხ. საბჭოს ოქმი № 2).

II. შემდეგ კრებამ მოისმინა წინანდელი საზოგადო კრების ოქმი და დაამტკიცა იგი.

III. ამას შემდეგ „საზოგადოების“ ხაზინადარმა ალ. სარაჯიშვილმა კრებას მოახსენა „საზოგადოების“ თანხების ანგარიში მიმდინარე (1907) წლის 20 ენკენისთვიდან 8 გიორგობისთვემდე. ამ ხნის განმავლობაში „საზოგადოებას“ შემოსვლია: „ქართული ისტორიისა და სიტყვიერების მოყვარეთა წრისაგან“ — 88 მ. 40 კ., თ. ალ. ფალავანდიშვილისაგან 161 მ. 86 კ. და საწევრო ფული 50 მ. 50 კ., — სულ 280 მ. 76 კ.; ამჟვე დროს „საზოგადოებას“ დაუხარჯავს სულ 111 მ. 23 კ.; დარჩენილა ნალ-

დი ფული 169 მ. 53 კ.—საზოგადო კრებამ აღნიშნული ანგარიშები დაამტკიცა ტიპა.

IV. დასასრულ, კრებამ მოისმინა ს. რ. გორგაძის რეფერატი: „მეფე ადერკი და ეგრეთ წოდებული ორ-მეფობა ძველ ივერიაში“¹⁾. მოსხენების საზოგადო დასკვნა ასეთი იყო: წინააღმდეგ „ქართლის-ცხოვრების“ და „ქართლის-მოკცევის“ თქმულებისა, აღნიშნულ დროს ივერიაში არაერთი ორ-მეფობა არ ყოფილა; იყო მხოლოდ ერთი მეფე ივერიისა, რომელსაც, სტრაბონის მოწმობის თანახმად, გვერდთ უდგამის „მეორე პირი“ ანუ მთავარ-სარდალ-მთავარ-მსაჯული და რომელიც, ტაციტისა და დიონ კასიუსის მოწმობით, იმდენად ძლიერი იყო, რომ მისი პოლიტიკური გავლენა სომხეთსა, კაბადოკიასა და პართიასაც კი საგრძნობლად ჰხედებოდა (ფარსმან I და ფარსმან II). რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ თქმულებას იმის შესახებ, ვითომც ამ დროს ქართლში ორი მეფე ყოფილიყო, აღნიშნული თქმულება წარმოადგენს მწიგნობრული წამბაძველობის შედეგს: საბედლობრ, ჩვენს მემბტიანეს ეტყობა მოსე ქორენელის ისტორიის ძლიერი გავლენა. ამავე გავლენით აიხსნება „ქართლის ცხოვრების“ ის თქმულებაც, ვითომც აღნიშნულ პერიოდში ქართლის მეფეები ყოფილიყვნ ამსახურებასა და მორჩილებასა შინა სომხეთის მეფეთაჲსა—(ორი უკანასკნელი ახრი მომხსენებელმა მრავალი პარალელური ადგილების ჩვენებით დაამტკიცა „ქართლის ცხოვრებიდან“ და მოსე ქორენელის ისტორიიდან): როგორც ტაციტის მოთხრობიდან სჩანს, ივერია იმ დროს არა თუ სომხეთის მეფეებს არ ემორჩილებოდა, პირ-აქეთ, სომხეთი იმყოფებოდა ივერიის მეფის, ფარასმანის, ძმისა (მიტრიდატისა) და შვილის (რადამისტის) ზღუდში... ივერიის მეფეებს იმ დროს ზურგი გამაგრებული ჰქონდათ რომის იმპერატორებისაგან (ტაციტი, მცხეთის ქვის წარწერა, დიონ კასიუსი).

რეფერატის წაკითხვის შემდეგ კამათი გაიმართა.

პეტრე შირიანაშვილი: რადგან საზოგადო კრებას გარეშე მსმენელებიც ესწრებიან, სასურველია რეფერატები ყველასათვის საინტერესო შინაარსისა და პოპულარულად დაწერილი იყოს. რაც შეეხება ბნ გორგაძის მოხსენებას, სასურველი იქნებოდა, რომ რეფერენტი ჩვენთვის

¹⁾ ეს რეფერატი წარმოადგენს ერთ თავს რეფერენტის ვრცელი შრომისას: „წერილები საქართველოს ისტორიიდან“ (იბ. ზემოთ ამ კრებულის პირველ ნაწილში გვ. 43—68).

გაეცნო, თუ როგორი ბა'იათისა იყო ის ინსტიტუტი, რომელსაც ჩვენს ისტორიაში ორ-მეფობა ეწოდება.

აღუქსანდრე მდივანი: ბ-ნის პ. მირიანაშვილის შენიშვნა „ორიგინალურს პრეტენზიას“ წარმოადგენს; ბ. გორაკაძე თავის მოხსენებაში სკდილობს დაამტკიცოს, რომ აღნიშნულ დროს ივერიაში არაფითარი ორ-მეფობა არ ყოფილა; მაშ როგორღა შეგვიძლია მოვთხოვოთ: გვითხარი, ეგ ორ-მეფობა როგორი ხასიათისა იყო... საკუთრივ, რაც მე შემეხება, უნდა გამოვტყდე, რომ, სამწუხაროთ, ქართული ისტორიის წყაროებს ძლიერ სუსტათ ვიცნობ, მაგრამ მაინც უნდა შევნიშნო, რომ თავისი რეფერატის უმთავრესი დასკვნა („აღნიშნულ დროს ივერიაში არაფითარი ორ-მეფობა არ ყოფილა“) ბ-ნ გორაკაძეს ვერ აქვს ჯეროვანათ დასაბუთებული.

თავ. პავლე თუმანიშვილი: სასურველია, როცა ასეთს საინტერესო და სპეციალურ საგანზე აპირებენ მოხსენების წაკითხვას, წინდაწინვე გამოცხადებულ იქნას გაზეთებში უმთავრესი წყაროები და თეზისები მოხსენებისა; უამისოთ კი მეტათ ძნელი იქნება არა-სპეციალისტმა მსმენელმა შეგნებულათ მიიღოს მონაწილეობა მოხსენების ღირსება-წაკლულავენებათა დაფასებაში. —ამას გარდა, ძლიერ არგი იქნება, რომ ყოველი, ჯეროვანათ დასაბუთებული, მოხსენება რუსულათ და ქართულათ იბეჭდებოდეს, მე მზათა ვარ საამისოთ ყოველგვარი ხარჯი ვიტვიტო.

დავით კარიჭაშვილი: ვეთანხმები იმ აზრს, რომ აღნიშნულ დროს ქართლში ორი მეფე არ ყოფილა, მაგრამ ვფიქრობ, რომ როგორც პირველი რიგის, ისე მეორე რიგის იმ დროინდელი „მეფეები“ (არმაზელნი და მცხეთელნი) — ყველანი ისტორიული პირები უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან ყოველად შეუძლებელია მათი სახელები მემტრიანეს შეეთხზას; კერძოდ, ამ ხანის შესახებ მე უფრო სარწმუნოდ მიმაჩნია ჩვენი ქართული წყაროები, ვინემ რომაული ისტორიკოსები, რომელნიც უცხოელების შესახებ სიყალბის მეტს არას ლაპარაკობენ (მაგალ. ტაციტის მიერ მოთხრობილი რომანი რადამისტისა და მისი ცოლის ზენობიას შესახებ).

თავმჯდომარე ე. თაყაიშვილი: 1) არ შემიძლია დავეთანხმო ბ-ნ პ. მირიანაშვილს, ვითომც ჩვენი საზოგადოების კრებებზე მარტო პოპულიარული და ზოგად-საინტერესო შინაარსის რეფერატ-მო-

ხსენებანი უნდა იკითხებოდნენ. სამეცნიერო საზოგადოებაში, როგორც ჩვენი საზოგადოებაა, ყოველგვარი სამეცნიერო ხასიათის მოხსენება უნდა მოხსენილ იქნას; ვისაც ეინტერესება ამგვარი საგანი, უბეკლია რეფერატსაც სიამოვნებით მოიხმენს; ვისაც არ ეინტერესება და—სულაც არ მოვა კრებაზე... 2) რაც შეეხება თ. პ. თუმანიშვილის განცხადებას, რა თქმა უნდა, სასურველია ყოველი მოხსენების მოკლე შინაარსი და წყაროები წინდაწინვე იცოდნენ დამსწრე საზოგადოებამ, მაგრამ ეს მეტათ საძნელოა და არც მინც და მინც აუცილებლათ საჭიროა. თუ დღეს წაკითხულ რეფერატში ბევრი რამ ისეთი შეგვხვდა, რაც ჩვენთვის გაუგებარია, ეს აიხსნება მხოლოდ ჩვენის მოუშალებლობით, საისტორიო წყაროების უცოდინარობით, და აქ მომხსენებელი არაფერს შუაშია. მომავალში ამ დაბრკოლებას ჩვენ ამგვარათ შეგვიძლია შემოვუაროთ: ერთს კრებაზე რომ მოვიხმენთ რეფერატს, იქვე დავიწეროთ მისი თეზისები და წყაროები, შემდეგ შინ გავეცნოთ ამ წყაროებს და მომავალ კრებაზე შევუდგეთ წინათ წაკითხული რეფერატის გარჩევას... 3) არ შემიძლია დავეთანხმო ბ-ნ კარიბაშვილს, ვითომც რომელიც ისტორიკოსები ჩვენს შესახებ მხოლოდ სიყალბეს ლაპარაკობდნენ. ავიღოთ, მაგალითად, იმ დროინდელი გეოგრაფი სტრაზონი, რომელიც ჩვენს ქვეყანას გასაოცარი სინამდვილით აგვიწერს. ესევე უნდა ითქვას ტაციტის შესახებაც; იგი იხსენიებს ივერიის მეფეს ფარსმანს (I), აგვიწერს მის ძლიერებას და აღნიშნავს, რომ ფარსმანს რომის იმპერატორები მფარველობდნენ; ამ ცნობას სავსებით ამართლებს მცხეთის მიდამოებში ნაპოვნი ქვის ბერძნული წარწერა, რომელიც იხსენიებს იმავე ფარსმანს და მის ძეს მიტრიდატს, თან დასძენს, რომ ამ უკანასკნელს მფარველობასა და მეგობრობას უწევდა ზედი-ზედ რომის სამი იმპერატორი, რაც შეეხება ჩვენებურ წყაროებს, განსაკუთრებით „ქ.-ცხოვრების“ თქმულებას ამ ხნის შესახებ, პირადათ მე ვეთანხმები ბ-ნ გორგაძეს, რომ ეს თქმულებანი ნაგვიანვეათ უნდა იყონ შეტანილი მატიანეში („ქ. მოქცევის“ ქრონიკაში იგინი არ მოიპოებინა), შეიძლება მოსე ქორენელის ისტორიიდან; რეფერენტის მოხსენებაში ყველაზე მეტათ საგულისხმოა ის პარალელური ადგილები, რომელნიც რეფერენტმა მოსე ქორენელიდან და „ქ. ცხოვრებიდან“ გვიჩვენა. 4) დასასრულ, არ შემიძლია დავეთანხმო იმ აზრს, ვითომც აღნიშნულ დროს ივერიაში (ქართლში) ორ-მეფობა არ ყოფილი-

ყოს; არა თუ ორ-მეფობა, შესაძლოა იმ დროს იქ მრავალ-მეფობა ყოფილიყო, რადგან, როგორც ქ.-მოქცევის ქრონიკიდან სჩანს, საკუთარი მფლობელები ჰყვლია არა მარტო მცხეთის-ციხეს, არამედ უფლის-ციხესა და კასპის-ციხესაც; ამას გარდა, როგორც ვრ. ი. უცხოელი მწერლის მოწმობიდან სჩანს, იმ დროს მესხები დამოუკიდებელი ყოფილან, ხოლო, როგორც ვიციტ, მესხები ქართლელების ნაწილს შეადგენდნ.

ამას შემდეგ წასაკითხავი იყუ კიდევ დ. კარიკაშვილისა და მღვდ. პოლ. კარბელაშვილის მოხსენებანი, მაგრამ, რადგან პირველი რეფერატის კითხვა და გარჩევა ძლიერ გაგრძელდა, მათი მოხსენების წაკითხვა შემდეგი ჩვეულებრივი საზოგადო კრებისათვის გადაიდო.

სალამოს 10 საათზე, წესდების § 31-ს თანახმად, თავმჯდომარემ ჩვეულებრივი კრება არა-ჩვეულებრივად და გარეშე პირათვის დახურულ რუღად გამოაცხადა.

№ 3.

პირველი საზოგადო კრება.

1907 წელს, ნოემბრის 8-ს.

კრება დაიწყო სალამოს 10 საათზე ექვთ. სვ. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით და შემდეგი წევრების თანდასწრებით: თავ. პავლე იოსების ძის თუმანიშვილისა, გრიგოლ და ალექსანდრე ყიფშიძეებისა, დავ. კარიკაშვილისა, მღვდ. პოლ. კარბელაშვილისა, ალ. ბეს. მდივანისა, იუსტ. აბულაძისა, ალ. ი. სარაჯიშვილისა, ილ. ივ. ფერაძისა, გრიგოლ ნიკ. დიასამიძისა, ივ. აფხაზისა, გერასიმე იმნაიშვილისა და ს. გორგაძისა.

I. პირველად კრებას მოხსენდა საბჭოს დადგენილება 1907 წლის 25 ოქტომბრისა საზოგადოების კრებულის გამოცემის შესახებ, სახელწოდებით „მკვლედი საქართველო“. საბჭოს აზრით, კრებულში უნდა იბეჭდებოდეს შემდეგი შინაარსის მასალები: 1. რეფერატები და გამოკვლევანი, 2. ნათარგმნი სტატიები საქართველოს შესახებ, 3. ქრონიკები და საისტორიო მოთხრობანი, 4. წარწერანი, სანუმიზმატიკო მასალები, არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, 5. ცნობები ხელნაწერებზე, 6. ძველი საარქეოლოგიო ნივთების აღწერილობანი, 7. სი-

საზოგადო კრებათა ოქმები.

გელ-გუგურები, 8. ძველი სიტყვა-კაზმული მწერლობის ნაშთები, ფ. სალინგვისტიკა წერილები და მასალები ქართული ენის კილოცავთა შესასწავლად, 10. ხალხური სიტყვიერებიდან: ზღაპრები, ლექსები, ლეგენდები, ანდაზები, გამოცანები, შელოცვა-გამოლოცვანი, 11. ნეკროლოგები, 12. საზოგადო კრებათა ოქმები და 13. საზოგადოების წევრთა სია.— კრებამ მოისმინა საბჭოს დადგენილება და მოიწონა იგი.

II. შემდეგ, თავმჯდომარის მოხსენების თანახმად, კრებამ დაადგინა: საბჭოს ნება მიეცეს ისე მოიხმაროს „საზოგადოების“ თანხები, როგორც საკანცელარიო და საგამომცემლო ხარჯები მოითხოვს, მხოლოდ იმ პირობით, რომ შემოსავლის 5% გადაიღოს ძირითადი თანხისათვის.

III. დასარულ, წესდების § 16-ის დაცვით, გრიგოლ დიასამიძისა და სერგი გორგაძის წინადადებით, კრებამ აირჩია შემდეგი ნ ა მ დ ე ი ლ ი წ ე ვ რ ე ბ ი საზოგადოებისა:

ა. ე პ ი ს კ ო პ ო ს ე ბ ი: 1. ალექსანდრე, ლეონიდი, კირიონი, გიორგი, პეტრე და დავით.

ბ. ა რ ქ ი მ ა ნ დ რ ი ტ ე ბ ი: პიროსი (ოქროპირიძე) და დოსითეოს (ბერძენიშვილი).

გ. პ რ ო ფ ე ს ო რ ე ბ ი და დ ო ც ე ნ ტ ე ბ ი: მარია ნიკოლოზ იაკობის ძე, 10. პეტრიაშვილი ვასილ მოსეს ძე, ხახანაშვილი ალექსანდრე სოლომონის ძე, ჯავახიშვილი ივანე ალექსანდრეს ძე, ჯავახიშვილი ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე, ავალიშვილი ზურაბ დავითის ძე, ავალიშვილი იოსებ დავითის ძე, მელიქიშვილი პეტრე გრიგოლის ძე, თარხნიშვილი ივანე რამაზის ძე.

დ. ს ხ ვ ა და ს ხ ვ ა მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ი ს ა და პ რ ო ფ ე ს ი ი ს ა ნ ი: აბაშიძე ივანე (კიტა) გიორგის ძე, აბულაძე პლატონ ქრისტეფორეს ძე, 20. ავალიანი სემიონ სემიონის ძე, ავალიშვილი ნიკოლოზ იაკობის ძე, ანდრიაშვილი სოლომონ ანტონის ძე, არაყაშვილი დიმიტრი, აფხაზი კოსტანტინე ნიკოლოზის ძე, ალაძე ილია, ბარნოვი ვასილ ზაქარიას ძე, ბაქრაძე დავით ნიკოლოზის ძე, ბაქრაძე კოსტანტინე დიმიტრის ძე, ბილანიშვილი ზაქარია, 30. ბოცვაძე ლუარსაბ გერასიმეს ძე, ბურჭულაძე გრიგოლ, გაბაშვილისა ვეატორინე რევაზის ასული, გამრეკელი გიორგი მღვდელი, გამურელიძე ივანე ვედოკიმეს ძე, გარსევანიშვილი ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე, განჩილაძე სევასტი მიხეილის ძე, გელოვანი იასონ დავითის ძე, გელოვანი ქაიხოსრო გიორგის ძე, გებტმანი გიორგი ნიკოლო

ზის ძე, 40. გვახავა გიორგი ბეჟანის ძე, გვარამაძე სოლომონ ნანდუაშვილი ძე, გიორგაძე მიხეილ, გიორგიევისა ეფემია გრიგოლის ასული, გიორგიევი მიხეილ გრიგოლის ძე, გოგიტიძე ნიკოლოზ გიტოს ძე, გოთუა პართენ ალექსანდრეს ძე, გოცირიძე კოსტანტინე რამაზის ძე, გულისაშვილი ზაქარია მღვდელი, გუნცაძე ირაკლი ალექსანდრეს ძე, 50. დადიანი იოსებ ტარიელის ძე, დადიშელიანი თათარზან თენგიზის ძე, დადიშელიანი ჯანსუფ თენგიზის ძე, დედაბრიშვილი შიო, დემიდოვი ვასილ ალექსანდრეს ძე, დემურიაძე მარიამ ივანეს ასული, დიასამიძე ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ექიმი, დოდაშვილი კოსტანტინე ივანეს ძე, ვაძიას ლიუბოვ კოსტანტინეს ასული, ვლიაშვილი ივანე სპირიდონის ძე ექიმი, 60. ერისთავი დიმიტრი დავითის ძე ექიმი, ერისთავ-შერვაშიძე ნიკოლოზ თომას ძე ექიმი, ერისთავ-ხოშტარიაძე ანასტასია გიორგის ასული, ვაშაკიძე ექვთიმე სვიმონის ძე ექიმი, ვაჩნაძე მიხეილ ალექსანდრეს ძე, ვაჩნაძე მიხეილ რევაზის ძე, ვახვახიშვილი ალექსანდრე რევაზის ძე, ვახვახიშვილი სვიმონ(სიკო) რევაზის ძე, ვაწაძე სპირიდონ იოსების ძე ექიმი, ვოლსკი გრიგოლ იოსების ძე, 70. ზაალიშვილი მიხეილ რომანის ძე, ზდანოვიჩი გიორგი ფელიქსის ძე, ზურაბიშვილი ივანე ივანეს ძე, თავდგირიძე ნიკოლოზ ყარამანის ძე, თავდგირიძისა ნინო მერაბის ასული, თალაკვაძე ნიკიტა დეკანოზი, თაქთაქიშვილი მიხეილ ივანეს ძე, თულაშვილი გაბრიელ ივანეს ძე, თუმანიშვილი-წერეთლისა ანასტასია მიხეილის ასული, თუმანიშვილი გიორგი მიხეილის ძე, 80. თუმანიშვილი ვასილ მიხეილის ძე, თუმანიშვილი კოსტანტინე მიხეილის ძე, თუმანიშვილი კოსტანტინე პავლეს ძე, თუმანიშვილი ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე, თუმანიშვილი მიხეილ იოსების ძე, იაშვილი აბელ ექიმი, იმნაიშვილი სამსონ მღვდელი, იოსელიანი ეგნატე ონისიმეს ძე, კაკუბავა გიორგი, კანდელაკი თეოფილე, 90 კარგარეთელი ილია გიორგის ძე, კელენჯერიძე მელიტონ მღვდელი, კლდიაშვილი დავით სვიმონის ძე, კლდიაშვილი სვიმონ გრიგოლის ძე, კობახიძე ლევან სოლომონის ძე, ლაბაძე იასონ მღვდელი, ლასხიშვილი გიორგი, ლორთქიფანიძე კირილე ბეჟანის ძე, ლორთქიფანიძე ალექსანდრე მერაბის ძე, ლორთქიფანიძე იასონ მერაბის ძე, ლორთქიფანიძე ნიკოლოზ მერაბის ძე, ლორთქიფანიძე კოსტანტინე ტარიელის ძე ექიმი, ლომაური ნიკოლოზ იოსების ძე, მამაცაშვილი ქრისტეფორე იოსების ძე, მამინაიშვილი ნიკიფორე იესეს ძე, მანსვეტაშვილი იაკობ ალექსანდრეს ძე, მახაბელი გიორგი (გილო) ვახტანგის ძე, მაკავარიანი ივანე ნიკოლოზის

ძე, მაქარაშვილი ნესტორ მღვდელი, მაყაშვილი დიმიტრი ივანეს ძე, 110. მახათაძე ნიკოლოზ დიმიტრის ძე, მგალობლიშვილი სოფრომ ზაქარიაძე ძე, მდივანი დავით ბესარიონის ძე, მესტიაშვილი სოლომონ სტეფანეს ძე, მესხისა ეკატერინე გრიგოლის ასული, მეუნარგია იონა მიხეილის ძე, მთავრიშვილი თომა აბრამის ძე, მიჭაბურიძე ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე, მიქელაძე ალექსი მღვდელი, მოსეშვილი იასონ (ოდესის უნივერსიტეტის ლაბორანტი), 120. მირიანაშვილი პეტრე გრიგოლის ძე, მირიანაშვილი ალექსი ივანეს ძე, ნადირაძე ანდრია გიორგის ძე, ნათაძე გრიგოლ იასონის ძე, ნათიძე ნიკოლოზ მღვდელი, ნაკაშიძე ილია პეტრეს ძე, ნაკაშიძისა ნინო, ნაკაშიძე ერმილე კაკოს ძე, ნატროშვილი ანტონ ივანეს ძე, ნიკოლაძე ნიკოლოზ იაკობის ძე, 130. ნიჭარაძე ივანე, ნიჭარაძე მღვდ. ბესარიონ, ოცხელი იოსებ იოსების ძე, ოცხელი სვიმონ იოსების ძე, პაპიტაშვილი გრიგოლ ნიკოლოზის ძე, ჟორდანია თევდორე დავითის ძე, ჟურული გიორგი დურშიშხანის ძე, რაზიკაშვილი ლუკა პავლეს ძე, რაზიკაშვილი თევდორე პავლეს ძე, რატიშვილი ივანე გიორგის ძე, 140. როსტომაშვილი ივანე პავლეს ძე, რცხილაძე ვასილ ილიას ძე, რცხილაძე გრიგოლ სვიმონის ძე, სარაჯიშვილი ალექსანდრე პეტრეს ძე, სახოკია თევდორე, სულხანიშვილი ვასილ ალექსანდრეს ძე, ტატიშვილი იპოლიტე ზურაბის ძე, ტყეპალაძე მარკოზ დეკანოზი, ფალიაშვილი ზაქარია პეტრეს ძე, ფანცხავა იაკობ სპირიდონის ძე, 150. ფირცხავა სამსონ, ფურცელაძე ანტონ ნიკოლოზის ძე, ქართველიშვილი ნიკოლოზ გიორგის ძე, ქვარიანი სვიმონ ალექსის ძე, ქიქოძე მოსე ათანასეს ძე, ქუთათელაძე არისტოტელ ვასილის ძე, ქუთათელაძე დავით ვასილის ძე, ქუჭუკაშვილი შიო ილარიონის ძე, ლამბაშიძე დავით დეკანოზი, დ. მბაშიძე ვაბტანგ დავითის ძე გქიმი, 160. ღლონტი ხარლამპი პეტრეს ძე, ღოღობერიძე ნიკოლოზ ბესარიონის ძე, ღოღობერიძე სვიმონ ბესარიონის ძე, ღულაძე ანდრია სოლომონის ძე, ღულაძე იაკობ სოლომონის ძე, ყაზახაშვილი გიორგი ალექსანდრეს ძე, ყავრიშვილი კოსტანტინე ივანეს ძე, ყიფიანი სამსონ გიორგის ძე, ყიფიანი კოსტანტინე დიმიტრის ძე, ყიფიანი ვასილ როსტომის ძე, 170. ყიფიანი დიმიტრი ალექსანდრეს ძე, ყიფშიძე ზაქარია თევდარეს ძე, შათირიშვილი კოსტანტინე ნიკოლოზის ძე, შიუკაშვილი შიო ისაკის ძე, შებლაძე ილია მღვდელი, ჩერქეზიშვილი ვასილ ნიკოლოზის ძე, ჩიჯავაძე იოსებ მღვდელი, ჩოლოყაშვილი დიმიტ-

რი ერასტის ძე, ჩოლოვაძე მელიქონ იესეს ძე, ჩხიკვაძე ზაქარია ივანეს ძე, 180. ციმაკურიძე ალექსანდრე მიხეილის ძე, ციციშვილი ქრისტეფორე მღვდელი, ცხვეთაძე ნიკოლოზ ზებედეს ძე, წერეთელი აკაკი როსტომის ძე, წერეთელი ვასილ გიორგის ძე, წერეთელი მიხეილ გიორგის ძე, წინამძღვრიშვილი ილია ივანეს ძე, ჭავჭავაძე ნიკოლოზ გულბაათის ძე, ჭავჭავაძე დავით ზაქარიას ძე, ჭავჭავაძე მაქსიმილიანე ზაქარიას ძე, 190. ჭარაია პეტრე გიორგის ძე, ტიქინაძე ალექსი ბესარიონის ძე, ტიქინაძისა ეფროსინე იაკობის ასული, ტოლოშვილი ვეგენი ალექსანდრეს ძე, ტრელაშვილი სტეფანე თევდორეს ძე, ტყონია ილია მირიანის ძე, ხოშტარია დიმიტრი თომას ძე, ხუნდაძე სილოვან თომას ძე, ხუსკივაძე თეოდოლე იესეს ძე, ჯაბადარი ალექსანდრე გიორგის ძე, 200. ჯავახიშვილი ლუკა ანტონის ძე ეჭიმი, ჯანდიერი ლევან გიორგის ძე, ჯაოშვილი გვიფანე მღვდელი, ჯაფარიძე ვასილ, ჯაში ილარიონ მღვდელი, ჯაჯანიძე სვიმონ მღვდელი, ჯვარიშვილი ათანასე თევდორეს ძე, 207. ჯორჯაძე დავით გიორგის ძე.

ლამის 11 საათზე თავმჯდომარემ კრება დახურა.

№ 4.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1907 წელს, ნოემბრის 20-ს.

ძრება დაიწყო საღამოს 7 საათზე, თავადაზნაურთა სადგურტარო სკრებულოს დარბაზში (ბელინსკის ქ., № 2), ექვთ. სვიმ. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით. დაესწრენ შემდეგი წევრები: მღვდ. პოლიევკტოს და ვასილ კარბელაშვილები, გრიგოლ ნათაძე, გერას. იმნაიშვილი, ალ. სარაჯიშვილი, ნიკ. გოგიტიძე, იუსტ. აბულაძე, არისტ. ქუთათელაძე, დავ. კარიბაშვილი, შიო დედაბრიშვილი და ს. გორგაძე. ამით გარდა კრებას გარეშე საზოგადოებაც დაესწრო.

I. პირველათ კრებამ მოისმინა თავმჯდომარის მოხსენება „საზოგადოების“ წევრის ყ-დ სამღვდლო ალექსანდრე ეპისკოპოსის გარდაცვალების შესახებ და უკანასკნელის მსოფნას პატრიე სცა_ზეზე ადგომით.

II. შემდეგ კრებას მოხსენდა წინანდელი კრების ოქმი, რომელიც კრებამ მკითრე შესწორებით დაამტკიცა.

III. ამას შემდეგ დაიწყო რეფერატების კითხვა:

ბ. პირველათ რეფერატი წაიკითხა მღვდ. პოლ. კარბელა-შვილმა ამილახვრიანთ გვარის სიგელ-გუჯრების შესახებ. რეფერენტს თან ჰქოდა ამ გუჯრების რამოდენიმე ცალი. უძველესი მათგანი ეკუთვნის მე-XV საუკუნეს. რეფერენტის აზრით ამ გუჯრებს დიდი ისტორიული მნიშვნელობა აქვს: იგინი გვაწვდიან ქართლის ისტორიიდან ბევრს ისეთს ცნობას, რომელიც არც „ქ-ცხოვრებაში“ მოიპოვება და არც ვახუშტის ისტორიაში; ამასთანავე, ბევრ შემთხვევაში სავსებით ამართლებენ იმ ცნობებს, რომელნიც ამ წყაროებში მოიპოვებიათ (მაგალ. იოთამ ზედგინიძის გმირობაზე). სამწუხაროთ ჩვენ ხელთ არა გვაქვს ამ სავგარეულოს ყველა სიგელ-გუჯარი. საჭიროა მათი მოკითხვა ამილახვრებს შორის და დაბეჭვდა.

რეფერატს კამათი არ გამოუწვევია. კრებამ დაადგინა: ვახუშტის საშუალებით ეთხოვოს ამილახვრიანთ გვარის წევრებს მიაწოდონ „სახოგადოებას“ თავიანთი გვარის სიგელ-გუჯრები.

ბ. შემდეგ დავით გ. კარიჭაშვილმა წაიკითხა ორი მოხსენება: 1. „დავით კუროპალატის გენეალოგია“ და 2. „ვინ უნდა იყოს სუმბატის ქრონიკის ავტორი?“

პირველ მოხსენებებს არსებითათ დიდი კამათი არ გამოუწვევია. მცირეოდენი კამათი გამოიწვია მეორე მოხსენებამ.

მომხსენებელის აზრით, „სუმბატის ქრონიკის“ ავტორი, რომელიც ქრონიკის სათაურში სუმბატ დავითის ძედ არის წოდებული, უნდა ყოფილიყო იმ დავით ბაგრატიონის ძე, რომელიც აღნიშნულ ქრონიკაში „დავით მცირედ“ არის მოხსენებული; ეს დავითი იყო აღარანასეს ძე და შესაძლოა მას ჰყოლოდა შვილი სუმბატი, რომელიც უნდა იყოს ქრონიკის ავტორი. რეფერენტს ყოველსავე საფუძველს მოკლებულად მიანჩნა ბაქრაძის აზრი, რომელიც ჰფიქრობდა, რომ ქრონიკის წერა უნდა დაეწყო და თავის დრომდე მოეყვანა სუმბატს, დავით არტანუჯელის ძეს, რომელიც ქრონიკით გარდაიცვალა 988 წელს, ხოლო მის შემდგომ აღნიშნული ქრონიკა სხვისაგან უნდა იყოს განგრძობილი.

იუსტინე აბულაძე ყოველი მეცნიერული ჰიპოტეზა რომელსა-მე ფაქტზე ან მტკიცეთ დადგენილ ქეშმარიტებაზე უნდა იყოს დამყარებული. სამწუხაროთ ბ. კარიჭაშვილის ჰიპოტეზაში ჩვენ ასეთს მტკი-

ცე საფუძველს ვერა ვპოვებო: დიმ. ბაქრაძეს ისეთი ისტორიული პირი ჰყავდა ქრონიკის ავტორად დასახელებული, რომლის არსებობა თვითონ ქრონიკისავსია მოხსენებული; ბ-ნი კარიკაშვილი კი ქრონიკის ავტორად ასახელებს ისეთს პირს, რომლის არსებობისა ჩვენ არა ვიცით რა. ამიტომ მე მგონია, რომ, მეცნიერულის მხრით, ბაქრაძის ჰიპოტეზა უფრო მაღლა სდგას, ვინემ ის ჰიპოტეზა, რომელიც დღეს ბ-ნის დ. კარიკაშვილის მოხსენებიდან გავიცანით.

ს. გორგაძე ეთანხმება აბულაძეს და თავისი მხრით დასძენს: სცდება ბ-ნი რეფერენტი, როდესაც ბძანებს, ვითომც დ. ბაქრაძის მოსახრება „ყოველსავე საფუძველს მოკლებული“ იყოს. მაგალითად, რა არის დაუჯერებელი თუნდ იმ მოსახრებაში, რომ სუმბატ არტანუჯელის გარდაცვალების (988 წ.) შემდეგ მის მიერ დაწყებული ქრონიკა სხვა პირს განეგრძო? ამისი მაგალითი ბევრია ჩვენს მატიაშეში: ერთი შემატიანის შრომას განაგრძობს და ავსებს მეორე. იმ გარემოებას, რომ ქრონიკა სუმბატ არტანუჯელის შემდეგ დროსაც შეეხება, დიმ. ბაქრაძის ჰიპოტეზაც აღვიღათ ხსნის: ამის გამო, ამავე მიზნისაუვის ახალი საისტორიო პირის გამოგონება („დავით მცირის“ ძე სუმბატ), ჩვენის ფიქრით, აუცილებელ საჭიროებას არ შეადგენს.

ე. ს. თაყაიშვილი: ვეთანხმები რეფერენტს, რომ ქრონიკის ავტორს მე-XI საუკუნეში უნდა ეცხოვრა და რომ იგი უნდა ყოფილიყო ბაგრატიონთა საგვარეულოდან, მაგრამ არ შემიძლია დავეთანხმო იმაზე, ვითომც სუმბატის ქრონიკა ტენდენციას იყოს მოკლებული. როგორც ქრონიკის შინაარსი გვიჩვენებს, მის ავტორს ორ-გვარი ტენდენცია ჰქონია: ა) ერთი ისა, რომ ქართულ მწერლობაში წერილობით უკვდავ-ეყო ის თქმულება, რომლითაც ბაგრატიონები თავის გვარს დავით წინასწარმეტყველის ჩამომავლებად სთვლიდენ და რომელიც სუმბატზე უწინ, ბერძნულ ლიტერატურაში, კონსტანტინე პორფიროგენს ჰქონდა აღნიშნული; ბ) მეორეც ისა, ვითომც ქართველ ბაგრატიონთა წინაპარი (გურგენი) საქართველოში გახელმწიფებულისა ხალხის არჩევით უკვე მე-VI საუკუნის დამლევს და არა მე-VIII საუკუნეში.

სალამოს 11 საათზე კრება დაიბურა.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1907 წელს, დეკემბრის 28-ს.

კრება გაიხსნა საღამოს 8 საათზე თავდაზნაურთა სადებუტატო საკრებულოს დარბაზში ექვთიმე სვ. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით. დაესწრენ საზოგადოების წევრები: არისტ. ქუთათელაძე, პეტრე შირიანაშვილი, მღვდ. კალ. ცინცაძე, დავ. კარიბაშვილი, მღვდ. პოლ. კარბელაშვილი, დეკანოზი ნ. თალაკვაძე, მღვდ. ვას. კარბელაშვილი, არქიმანდრიტი ამბროსი, მღვდ. ნ. მაჭარაშვილი, ათან. ჯვარიშვილი, აღ. სარაჯიშვილი, გ. ჯგავიშვილი, ს. გორგაძე და გარეშე მსმენელნი.

I. პირველათ ბ-ნმა თავმჯდომარემ დასწრე საზოგადოებას გააცნო ვრცელი გეგმა დიდებულის ბანის ეკლესიისა (ტაოში), რომელიც აშენებულია ადარნასე კუროპალატის დროს (888—923 წ.); იგი წარმოადგენს მრავალი მოყვანილობის სამ-სართულიან შენობას, რომელიც სივრცით თითქმის ყველა ტძრებს აღემატება ამიერ კავკასიაში.

II. შემდეგ საზოგადოებამ მოისმინა არქიმანდრიტის ამბროსის (ხელაია) მოხსენება „ტელიშის ვარიანტი ქართლის მოქცევისა“¹⁾. ვარიანტი იძლევა ფრიად საინტერესო ცნობას ქრონიკის ავტორის შესახებ, სახელდობრ იგი ამბობს, რომ „ქართლის-მოქცევა“ შედგენილი იყო გრიგოლ დიაკონისაგანაო.—ვარიანტში მოთავსებულია ახალი ცნობა ვარაზ-ბაკურის დროის შესახებ: ვარიანტი ამ მეფეს მიაწერს წმ. გიორგის სახელობაზე ეკლესიის აშენებას. მომხსენებლის აზრით, ამ ცნობას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან იგი მოწმობს, რომ წმ. გიორგის პატივისცემა ქართველებში მე-IV საუკუნეშივე გავრცელებულა. რით აიხსნება ეს ფაქტი, თუ არა მით, რომ წმ. გიორგი კაბადოკიელი ქართველი უნდა ყოფილიყო, ან ქართველთ-განმანათლებელის მონათესავე? ამითივე უნდა აიხსნებოდეს ის გარემოებაც, რომ არც ერთს ხალხში წმ. გიორგის ისე პატივს არა სცემენ, როგორც ქართველებში, სადაც მას 300-ზე მეტი ტაძარი აქვს აგებული. მომხსენებლის აზრით, ქრონიკის ტელიშის ვარიანტს დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი საისტორიო მეცნიერებისათვის.

მომხსენებამ ცხოველი აზრთა გაზიარება გამოიწვია.

მღვდ. პოლ. კარბელაშვილი: საყურადღებოდ მიმაჩნია მამა ამბროსის აზრი წმ. გიორგის ქართველობის შესახებ. ეს აზრი გვხვდება როგორც მწერლობაში, ისე ჩვენი მთიულეების რწმენა-თქმულებაში. მაგალითათ, სვანეთში დღემდე ცნობილია „ვიზლიანების“ საგვარეულო,

¹⁾ იხ. ზემოთ იმავე კრებულში, გვ. 1—29.

რომელსაც დაცული აქვს ილორის ხატის პირი და რომელსაც კველა სვანი დიდის მოწიწებითა და პატივისცემით ეპყრობა; ამ საგვარეულოში დაცულია გარდამოცემა, რომელიც მოგვითხრობს, ვითომც ვიბლიანები ქანეთიდან (კაბდოკიის მეზობლად) ყოფილიყონ მოსული და დასახლებული პირველათ ილორში და შემდეგ ილორიდან სვანეთში. წმ. გიორგის ის ხატი, რომელიც დღეს ილორში ასვენია, ამ საგვარეულოს თან მოუტანია თავისი ძველი სამშობლოდან; ვიბლიანებს სჯერათ, რომ წმ. გიორგი მათი წინაპრების ნათესავი იყო.

პ ე ტ რ ე მ ი რ ი ა ნ ა შ ე ი ლ ი: ყურადღებით ვისმენდი მამა არქიმანდრიტის მიერ წაკითხულს ვარიანტის ზოგიერთს ადგილებს, ვაკვირდებოდი მათს ენას და უნდა შეენიშნო, რომ ამ ენის ზოგიერთი თვისება ცხადად ამტკიცებს მის სიძველეს. — გვე-დაუდებლათ მიმანჩნია, როგორც ნინოსი, ისე წმიდა გიორგისა და 18 სირიელ მამათა ქართველობა. — ამას გარდა მამა არქიმანდრიტი შევბო საქართველოში „ურთიების“ ანუ ებრაელების გადმოსახლებას, რაც ქრონიკაშიაც ყოფილა მოხსენებული. ვეთანხმები იმ აზრს, რომ ებრაელების გადმოსახლება ჩვენში სხვა და სხვა დროს უნდა მომხდარიყოს. ჩემის ფიქრით ასეთს გადმოსახლებას ადგილი უნდა ჰქონებოდა უ რ ა რ თ უ ს ე პ ო ჟ ა შ ი ც, როცა ქართველობა ვან-არარატის მიდამოებში ცხოვრობდა.

ვ კ ვ თ. ს ვ. თ ა ყ ა ი შ ე ი ლ ი: სრულიად ვეთანხმები მამა არქიმანდრიტს, რომ ტელიშის ვარიანტს დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ისტორიისათვის. ამ ვარიანტით ერთხელ კიდევ მტკიცდება ის მოსაზრება, რომელიც ჩვენ ამ ქრონიკის შატბერდისეული ვარიანტის გამოცემის დროს გამოვთქვით მისი პირველი ნაბეგრის დაწერის შესახებ. ჩვენის აზრით ქრონიკის პირველი ნაწილი (სახელდობრ სტეფანოზ მე-II-ის გარდაცვალებამდე † 663 წ.) ცალკე შედგენილი, მე-VII საუკუნეში (იხ. ჩვენი „სამი ისტ. ქრონიკა“ XCIV—XCV). ხოლო ამის მომდევნო ერისთავთა და კათალიკოზთა სია (იხ. „სამი ისტ. ქრონ.“ გვ. 37—39) შემდეგს დროებში უნდა იყოს შედგენილი და მინაწერი. „შესაძლოაო, — ვამბობდით ჩვენ ამ 17 წლის წინათ, — ეს სია მარტო ჩვენს ვარიანტში იყოს და სხვებში არ აღმოჩნდესო“ (იქვე გვ. XCV). მართლაც, ტელიშის ვარიანტში, როგორც მამა არქიმანდრიტმა ბრძანა, მოხსენებული არ ყოფილა 18 კათალიკოზი, რომელნიც შატბერდის ვარიანტში არიან ჩამოთვლილნი (იხ. „სამი ისტ. ქრ.“ გვ. 39). ამგვარათ დამტკიცდა ის აზრი, რომ „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკის პირველი ნაწილი (სტეფანოზ მე-II-მდე) ცალკე ყოფილა შედგენილი და მე-VII საუკუნის მეორე ნახევრამდე მოყვანილი.

სალამოს 11 საათზე კრება დაიხურა.

ჩვეულობრივი საზოგადო კრება.

1908 წელს, თბილისის 21-ბ.

ძრება გაიხსნა ექვთ. სვ. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით საღამოს 7^{1/2} საათზე თავად-აზნაურთა სადებუტატო საკრებულოს დარბაზში (ბელინსკის ქ. № 2). დაესწრენ, გარეშე საზოგადოების გარდა, შემდეგი ნამდვილი წევრები: ალ. ივ. სარაჯიშვილი, ივ. გ. რატიშვილი, ალ. თ. ყიფშიძე, არქიმ. ამბროსი, დეკ. მარკოზ ტყეშელაძე, დეკ. ა. თოთბაძე, მღვდ. კ. ცინცაძე, დავ. გ. კარიჭაშვილი, მოსე გ. ჯანაშვილი, ეფემია გრ. გიორგევისა, გერას. იმნაიშვილი, იუსტ. აბულაძე, ათ. თ. ჯვარიშვილი, მიხ. გორგაძე, ს. გორგაძე, პ. მირიანაშვილი, ალ. მირიანაშვილი და სოლ. ანტ. ანდრიაშვილი.

ძრებამ მოისმინა იუსტინე აბულაძის რეფერატი: „მე-XII საუკუნის ქართული მწერლობის ხასიათი და რუსთველის ვეფხისტყაოსანი, როგორც დროის მიმართულების უძლიერესი გამომხატველი“^{*)}. რეფერენტის აზრით მე-XII საუკუნეში, განსაკუთრებით თამარის დროს, მაღალი ქართველი საზოგადოება მეტათ გაიმსკვალა სპარსული კარის მწერლობის აზრებითა და მიმართულებით; აი ამ საზოგადოებას გატაცების ნაყოფია ისეთი ნაწარმოები, როგორც არის ვეფხისტყაოსანი: რუსთველს სიუჟეტად აუღია ერთ-ერთი არაბულ-სპარსული საგმირო არაქი, რომელიც მაღალ ქართველ საზოგადოებაში დიდს პატივისცემაში ყოფილა, და თავის შემოკმედებითი ნიჭით იმდენათ შეუცვლია იგი, რომ დღეს კიდევაც წინ გვედგას ამ არაქის ორიგინალი და ვეფხისტყაოსანს შევედაროთ იგი, მათ შორის ვერავითარს მსგავსებას ვეღარ ვპოულობთ; ამის გამო ჩვენ შეგვიძლია ვეფხისტყაოსანი ორიგინალურ ნაწარმოებად ჩავთვალოთ.

რეფერატის წაკითხვის შემდეგ გაიმართა კამათი.

მრატორთა უმრავლესობა რეფერენტის ძირითად აზრს ეთანხმებოდა, რომ ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტი ორიგინალური არაა. უმცირესობა კი სიუჟეტსაც ორიგინალურად სთვლიდა.

*) იხ. ზემოთ ამ კრებულის II ნაწილში, გვ. 68—112.

ბ ლ ე კ ს ა ნ დ რ ე ი ვ. ს ა რ ა ჯ ი შ ვ ი ლ ი : როგორც ვიტყვით, ვინც ამ ბაზარზე გადის, მისი ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი, საინტერესო იყო რეფერენტს გამოვარკვია, თუ რა დამოკიდებულება აქვს ამ ხალხურ ამბავს რუსთაველის პოემასთან...

მ უ ს ტ ი ნ ე ა ბ უ ლ ა ძ ე : თუმცა განსაკუთრებით ამ საკითხის გამოსარკვევად ჯერ არ მიმუშავებია, მაგრამ, რამდენადაც ხალხურ ვეფხის-ტყაოსანს ვიცნობ, იგი უნდა იყოს თვით შოთას ნაწარმოების ნაყოფი, ე. ი. აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ერთ-ერთს იმგვარ მოვლენასთან, როცა მწერლობითი ნაწარმოები ხალხში გადადის და რამოდენათმე ხალხურდება...

მ ე ტ რ ე მ ი რ ი ა ნ ა შ ვ ი ლ ი : ვეფხის-ტყაოსანში პირდაპირაა ნათქვამი: „ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანები, ეპოვე და ლექსად გარდავსტყვიო“. ჩემის აზრით რუსთაველს ხელში ჰქონია უკვე ქართულად გადმოთარგმნილი სპარსული ამბავი, რომელიც მას მხოლოდ ლექსის სახით შეუმუშავებია. ერთი სიტყვით, აქ სიუჟეტის ორიგინალობაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია...

შ ო ს ე ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი : მე სხომისაც ბევრჯერ გამომიტკვამს ეს აზრი და ახლაც ვიმეორებ, რომ არამც თუ მარტო შემუშავება სიუჟეტისა, არამედ თვით ვეფხის-ტყაოსანის სიუჟეტიც რუსთაველის ფანტაზიის ნაყოფია: მან იგი აიღო მაშინდელი ისტორიული პირების ცხოვრებიდან (როსტევენი—გიორგი III-ა; თინათინი —თამარ-მეფე; აეთანდილი—დავით სოსლანი და სხვ.)...

მ ე ა ნ ე რ ა ტ ი შ ვ ი ლ ი : მე მინდა ჯერ ბ. ალ. სარაჯიშვილს მოვახსენო ორიოდ სიტყვა: ხალხურ ვეფხის-ტყაოსანში ქრისტიანული ელემენტი უფრო მეტია, ვინემ პოემაში; მწელი დასაჯერებელია, ქრისტიან პოეტს ქრისტიანული სიუჟეტი მაჰმადიანურად გადაეკეთებოდა და შემდეგ ქრისტეს-მოსავ ხალხში ისეთი ყურადღება და სიყვარული დაემსახურებოდა. მე მგონია, რომ პოემა უფრო ადრეა დაწერილი, ვინემ ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი, —პოემის სიუჟეტი სპარსულია...

ბ ლ ე კ ს ი მ ი რ ი ა ნ ა შ ვ ი ლ ი : ეთანახმება მოსე ჯანაშვილს; ძალიან შესაძლოა მიაჩნია, რომ ვეფხის-ტყაოსანი ფაბულითაც სრულიად ორიგინალური იყოს.

ბ ლ ე კ ს ა ნ დ რ ე ი ვ. ს ა რ ა ჯ ი შ ვ ი ლ ი : მე ვეფხის-ტყაოსანის სიუჟეტი ი რ ა ნ უ ლ ა მ ბ ა დ მიმაჩნია; მაგრამ ეს ამბავი ზეპირად უნდა ყოფილიყო რუსთაველამდე ხალხში მოარული და არა მწერლობით...

დავით ქარიჭაშვილი: ვეფხის-ტყაოსნის ფაბულა საზოგადო ირანულ-სპარსულია; იმ დროს წერის მანერაც კი ყველა ერებში საზოგადო ხასიათს ატარებდა; მაგრამ ეს კიდევ იმას არა ნიშნავს, რომ პოემას საფუძვლად მინც და მინც ნათარგმნი წერილობითი პროზა დასდებოდეს. სანამ ასეთი ტექსტი არ აღმოჩნდება, საფუძველი არ გვექნება დავასკვნათ, ვითომც ვეფხის-ტყაოსნის სიუჟეტი ორიგინალური არ იყოს... შოთამ ისარგებლა ხალხში მოარულის ზეპირ-თქმულებით და არა ნაწერიით... პოემაში თუ სპარსული სიტყვები ზედება, ეს ალბათ მიტომ, რომ სახალღში და საზოგადოებაში სპარსული ტერმინები ყოფილა მიღებული...

მკვთიმე სვიმ. თაქაიშვილი: ვეთანხმები რეფერენტს, როცა იგი ამბობს, პოემის სიუჟეტი სპარსულიდან ნათარგმნი ან შემოსული ამბავიაო. მაგრამ არ შემიძლია დავეთანხმო, ვითომც პოემაში გამოყვანილი ტიპები და ხასიათები ქართული არ იყოს; რომ ქართული არ ყოფილიყო, ზომ ვერც ასე საყვარელი და სათაყვანებელი გაზდებოდა ხალხისათვის. პოეტს შეეძლო ესარგებლნა სპარსული სიუჟეტით, მაგრამ ხასიათების შემუშავების დროს უძვეველია იგი ელემენტებს იმ წრიდან ამოიღებდა, რომელშიაც თვითონ ცხოვრობდა და მოქმედებდა. თუ ვეფხის-ტყაოსანი ჩვენმა ხალხმა სათაყვანებელ წიგნად გაიზადა, ეს იმიტომ, რომ ამ თხზულებაში იგი სცნობს თავის ნამდვილ პსიხოლოგიას, რაინდობა, მეგობრისათვის თავის დადება, ერთგულება ყმისა ბატონისადმი, მეფისთვის თავგანწირვა, ქალისადმი უღრმესი პატივის-ცემა და იდეალური სიყვარული.—ერთი სიტყვით, პოემაში გამოხატულია ქართველი ერის საშუალ-საუკუნეთა იდეალები, და ამიტომაც ეს თხზულება ესოდენ შესისლ-ბოროტებული ჰქონდა ქართველ საზოგადოებას. ის სამლოცველო ეპიტეტები, რომელნიც ბ-ნ რეფერენტს მოჰყავს აეთანდილისა და სხვა გამირების მამადიანობისა და არაბობის დასამტკიცებლად, საკუთრივ არც არაბობას ამტკიცებს და არც მამადიანობას, იმიტომ რომ ასეთი ლოცვები შესაფერია როგორც მამადიანის, ისე ქრისტიანისა და სხვა არამამადიანური რჯულის მქონისაც. მართალია, ქართველმა სამღვდლოებამ დევნა დაუწყო ვეფხის-ტყაოსნის, მაგრამ ეს მოხდა მე-XVIII საუკუნეში და გამოწვეული იყო იმ გარემოებით, რომ ქართველი საზოგადოება უზომოთ იყო გატაცებული ვეფხის-ტყაოსანით, და სამღვდლოებას შიში ჰქონ-

და, ხალხს სარწმუნოებაზე და სასულიერო მწერლობაზე გულანაწი-
 ცრუებია. ეს იყო რეაქცია საერო პოეზიით გატაცების წინადასმდეგ. მა-
 შასადადე ეს ნაგვიანვე დევნულეზა (სამდედელოების მზრივ) ვრთგვარი
 მაჩვენებელია იმისი, თუ რამდენად მიმზვიდეელი და მშობლიური ყოფილა
 ვეფხის-ტყაოსნის ხასიათები ჩვენი ხალხისთვის, და არა წინა-უკმო...

ხალამოს $9\frac{1}{2}$, საათზე თავმჯდომარემ საზოგადო ჩვეულობრივი კრება
 დაზურულად გამოაცხადა. ამის შემდეგ დაიწყო არა-ჩვეულებრივი კრება
 მარტო წვევრების თანადასწრებით.

№ 7

არა-ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1908 წელს, თებერვლის 21-ს.

საზოგადოების წესდების მე 31-ის ძალით, თავმჯდომარემ ჩვეულებ-
 რივი, საზოგადო კრება $9\frac{1}{2}$, საათზე დაზურა და მის ნაცვლად არა-ჩვეუ-
 ლებრივი კრება გამოაცხადა, შემდეგი წვევრების თანადასწრებით: ალ. სა-
 რაჯიშვილისა, ალ. ყიფშიძისა, იესტ, აბულაძისა, ალექს. მირიანაშვი-
 ლისა, გვრას. იმნაიშვილისა, მიზ. გიორგაძისა, ვფ. გიორგიევის ძალისა,
 არზიმანდრიტის ამბროსისა, დეკ. მარკოზ ტყემალაძისა, დეკ. ანტ. თო-
 თბაძისა, მღვდ. კალ. ცინცაძისა და დავ. კარიჭაშვილისა.

ძრებამ, ორი თავისი წვევრის ალ. ივ. სარაჯიშვილისა და ს. გორ-
 გაძის წინადადებით (იხ. წესდების მე 16), ვრთზმად აირჩია ნ ა მ დ ვ ი ლ
 წ ე ვ რ ე ბ ა დ შემდეგი პირნი: 1. ალხაზიშვილი ილია სოლომონის ძე,
 ბრუჯვანიძე ანტონ ივანეს ძე, ბრუჯვანიძე ნიკოლოზ ივანეს ძე, ბზვლე-
 დიანი დიმიტრი თომას ძე, ასათიანი გიორგი მღვდელი, შარღიაშვილი
 დავით მღვდელი, ზვამიჩავა რაქდენ, ზორგაძე ანთიმოზ ბესარიონის ძე,
 ზრუბინსკისა თამარ დავითის ასული, 10. მათეშიძე სამსოზ ნიკოლოზის
 ძე, მრისთავი ნიკოლოზ ბიძინას ძე გენერალი, მრისთავისა ეკატერინე
 ზაქარიას ასული, მრისთავი კიზო დავითის ძე, შართავა იპოლიტე პეტ-
 რეს ძე, მოსელიანისა ანნა ნიკოლოზის ასული, ლოსაბერიძე სპირიდონ
 მიხეილის ძე, მანვეტაშვილი ვასილ მიხეილის ძე ექიმი, მაყაშვილი ვლა-

დიმერ ათანასეს ძე გენერ.-მაიორი, მჩაბლისა ანასტასია ალექსანდრეს ასული, 20. შგალობლიშვილი ივანე პაატას ძე, შგალობლიშვილი იოსებ პაატას ძე, შონადირიშვილი იოსებ გიორგის ძე, მღვდლიევი მიხეილ, მარგიანი ივანე მღვდელი, მრბელიანი ალექსანდრე ივანეს ძე, მრბელიანისა მარიამ ვახტანგის ასული, მრბელიანი მამუკა ივანეს ძე, მრბელიანისა ელისაბედ ირაკლის ასული, ხარაჯიშვილისა ეკატერინე ივანეს ასული, 30. ხაყვარელიძე გაბრიელ ბეჟანის ძე. შველენიშვილი დიმიტრი ალექსანდრეს ძე, შაღავასი ალექსანდრა ალექსანდრეს ასული, შოფინაშვილი ალექსანდრე, შურცელაძე ლევან ანტონის ძე, შადაგიძე დავით ნიკოლოზის ძე, შაფთარაძისა ანნა ლუარსაბის ასული, შაერიშვილისა ალექსანდრა კონსტანტინეს ასული, შაბუგვი გიორგი ნიკოლოზის ძე (გენერალი), შაბუგვი რაფიელ ნიკოლოზის ძე, 40. შაბუგვისა ელისაბედ ნიკოლოზის ასული, ჩაჩიბაია გიორგი ზურაბის ძე, ჩიზლაძე ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე, ჩერქეზიშვილი ლევან, შავჭავაძე ივანე სულხანის ძე, შავჭავაძისა დარია რამაზის ასული, შანიშვილი გიორგი ალექსანდრეს ძე, ზელთფელიშვილი დავით ბესარიონის ძე, ზეციშვილი ალექსანდრე ლუარსაბის ძე, შუმანიშვილისა იულია კონსტანტინეს ასული, 50. ნათაძე ალექსანდრე ივანეს ძე.

სალამოს 10 სათზე კრება დაიხურა.

№ 8.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება (წლიური).

1908 წელს, აპრილის 2-ს.

ძრება გაიხსნა სალამოს 8 საათზე ექვთიმე სვ. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით, თავად-ახნაურთა ხადეპუტატო საკრებულოს დარბაზში. დაესწრნენ საზოგადოების ნამდვილი წევრები: არქიმანდრიტი ამბროსი ზელაია, აღ. ივ. სარაჯიშვილი, მღვდ. პოლ. კარბელაშვილი, დევანოზი მარკოზ ტყემალაძე, დევანოზი კორნელი კეკელიძე, გრიგოლ ნიკ. დიასამიძე, აღ. თევდ. ყიფშიძე, მღვდ. ქრისტ. ციციშვილი, აღ. მირიანაშვილი, არისტ. ვას. ქუთათელაძე, ექიმი სპირ. ვაწაძე, ანასტასია თუმ. წერეთლისა, თევდ. სახოკია, მღვდ. კალ. ცინცაძე, დავ. კარიჭაშვილი, იაკ.

სვ. გოგებაშვილი, ვკიმი ვახტ. დავ. ლამბაშიძე, ვას. ილ. რეხელიძე, ვენ. იოსელიანი.

I. პირველად კრებამ მოისმინა წინანდელ სხდომათა ოქმები და მცირეოდენი შესწორებით დაამტკიცა იგინი.

II. შემდეგ კრებას მოხსენდა:

1) საზოგადოების მოქმედების ანგარიში 1907 წლის 20 ენკენისთვიდან 1908 წლის 1-ელ იანვრამდე შემდეგის შინაარსისა:

„საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება დაარსდა 1907 წლის 30 ივნისს, როდესაც დამტკიცებულია მისი წესდება. საზოგადოების პირველი კრება მოხდა იმავე წლის 20 ენკენისთვეს. ამ დღიდან იწყება საზოგადოების მოქმედება. დამფუძნებელმა წევრებმა აირჩიეს საზოგადოების წევრები, რომელნიც შემდეგ შეუდგნენ საბჭოსი და სარევიზიო კომისიის წევრთა არჩევას. საბჭოს თავჯდომარედ (იგივე საზოგადოების დავმჯდომარე) არჩეულ იქმნა ექვთიმე სვიმონის ძე თაყაიშვილი, მის ამხანაგად—დავით გიორგის ძე კარიჭაშვილი, ზახინადრად—ალექსანდრე ივანეს ძე სარაჯიშვილი, მუზეუმ-ბიბლიოთეკის მცველად ილია ივანეს ძე ფურაძე, მდივად სერგი რომანოვის ძე გორგაძე და წევრებად: მოსე გიორგის ძე ჯანაშვილი, ალექსანდრე თევდორეს ძე ყიფშიძე, მღვდელი პოლიექტოს კარბელაშვილი და იუსტინე ირაკლის ძე აბულაძე, რომელნიც საანგარიშო წლის დამლევამდე უკლებლივ ასრულებდნენ თანამდებობას. სარევიზიო კომისიის წევრად არჩეულ იქმნენ: ივანე დიმიტრის ძე აფხაზი, გრიგოლ თევდორეს ძე ყიფშიძე და კოსტანტინე ზაქარიას ძე მაცაშვილი.

„1908 წლის პირველ იანვრამდე საზოგადოებას ჰყავდა 250 წამდელი წევრი. გამოაკლდა მხოლოდ ერთი წევრი ყ-დ სამღვდლო ალექსანდრე.

„ამავე ხნის განმავლობაში საზოგადოებას ჰქონდა ხუთი საზოგადო კრება, რომელზედაც რეფერატები წაიკითხეს შემდეგმა პირებმა: 1. ს. რ. გორგაძემ: „ადერკი მეფე და ეგრეთ წოდებული ორმეფობის ხანა ძველს ივერიაში“; 2. დ. ბ. კარიჭაშვილმა: „დავით დიდი კუროპალატის გენეალოგია“ და „ვინ უნდა იყვეს სუმბატის ქრონიკის დამწერი?“, 3. მღვ. პოლიექტოს კარბელაშვილმა: „ამილახვრიანთ გვარის სიგულ-გუჯრები“, 4. არქიმანდრიტმა ამბროსიმ (ხელიამ): „ქარ-

გასავალი	
1, საქმის საწარმოებელი ხარჯი	54 მან. 48 კ.
2, წესდების დაბეჭდვა	59 55
3, საფოსტო ხარჯი	7 20
4, მოსამსახურის ჯამაგირი	10 „
5, გერბის მარკა	„ 15
სულ	131 მან. 38 კ.

და 3) 1908 წლის სავარაუდო ანგარიში:

შემოსავალი	
1, 1907 წლის ხარჯის დანართენი	242 მან. 38 კ.
2, ნამდვილი წვერების გადასახადი	900 „
3, დამხმარებელის წვერების „	100 „
4, შემოწირულობანი	200 „
სულ	1442 მან. 38 კ.

გასავალი	
1, საქმის წარმოებისთვის	120 მან. „
2, საფოსტო ხარჯი	100 „
3, მოსამსახურის ჯამაგირი	60 „
4, „კრებულის“ გამოცემა	900 38 კ.
სულ	1442 მან. 38 კ.

აღნიშნული ანგარიშები საზოგადოებამ მოისმინა და დაამტკიცა. ამას გარდა, თუჯდომარის თხოვნის თანახმად, საზოგადო კრებამ ნება დართო საზოგადოების საბჭოს, უკეთეს საზოგადოებას 1908 წლის განმავლობაში იმაზე მეტი ფული შემოუფედეს, რაც სავარაუდო ანგარიშშია აღნიშნული, ყველა მოხმარდეს წიგნების გამოცემას.

III. დასასრულ, კრებამ მოისმინა ექვთიმე სიგომონის ძის თაყაიშვილის მოხსენება ახლად აღმოჩენილის პოემის „ბარამ-გურიანი“-ს შესახებ. ამ პოემის სპარსული ორიგინალი ეკუთვნის ცნობილ მწერალს ნიზამს, რომელიც თანამედროვე იყო ჩვენი რუსთველისა (XII საუკ.); ხოლო ქართულად უთარგმნია ან გაულექსავს იგი მღ. XVII საუკუნეში ნოდარ ფარსადანის ძეს. ხელნაწერიც იმავე საუკუნეს ეკუთვნის. პოემა ხინგბული

ლექსითაა (შაირით) ნათარქნი, სამწუხაროთ აწ აღმოჩენილი მისი ვარიანტი სრული არ არის: თავში და ბოლოში აკლია. ამასთანავე მომხსენებელმა წაიკითხა პოემის შესავალი და სხვა ადგილები, რომელნიც ახასიათებენ პოემის ენასა და ღირსებას. — კრების ზოგიერთმა წევრმა გამოხატედა სურვილი პოემა დაიბეჭდოს; მაგრამ ზოგი იმ აზრისა იყო, რომ სანამ სრული ვარიანტი აღმოჩნდებოდეს, უმჯობესი იქნება პოემის დაბეჭდვა გადაიდოს; ჯერ-ჯერობით კი საზოგადოების კრებულში დაიბეჭდოს ბ. თაყაიშვილის მოხსენება ამ პოემის შესახებ. კრებამ უკანასკნელი აზრი შეიწყნარა და დაამტკიცა ¹⁾).

სალამოს 10 საათზე თავმჯდომარემ წლიური კრება დახურულად გამოაცხადა. ამას შემდეგ გაიხსნა არა-ჩვეულებრივი კრება მარტო წევრთა დასწრებით.

№ 9.

პრაქტიკული მუშაობის საზოგადო კრება.

1908 წელს, აპრილის 2-ს.

წლიური კრების დახურვის შემდეგ, სალამოს 10 საათზე, თავმჯდომარემ გახსნა არა-ჩვეულებრივი საზოგადო კრება, რომელსაც დაესწრენ იგივე ნამდვილი წევრები, რომელნიც აღნიშნულნი არიან მე-8 ოქმში.

ორი წევრის: ს. გორგაძისა და გრიგ. დიასამიძის წინადადებით, კრებამ ერთხმად აირჩია შემდეგი ახალი ნამდვილი წევრები: 1. არდაზიანი კოსტანტინე ლავრენტის ძე, ბერელაშვილი ადამ ზურაბის ძე, ბეჟანაშვილი მიხეილ ნიკოლოზის ძე, გამარკელი ექიმი ვასილ გიორგის ძე, გომართელი ექიმი ივანე გედევანის ძე, გორგასლიძე ექვთიმე, დავითაშვილი დავით ალექსის ძე, დავითაშვილი ალექსი ალექსის ძე, ელიავა

¹⁾ მოხსენების წაკითხვის შემდეგ საეკლესიო მუხეზუმში აღმოჩნდა მე-XVIII საუკუნის ხელნაწერი (№ 860), რომლითაც შეიძლება შევსება ხსენებული პოემისა. გარჩევა ამ ხელნაწერებისა და განვილვა „ბარამ-გურიაშისა“ იბ. ე. თაყაიშვილის თბულებასში: „Описание рукописей Общества распространения грамотности среди грузинского населения“, т. II, стр. 524—554.

ექიმი გრიგოლ ლაფრენტის ძე, 10. ელიავა ელაკიმერ ბესარიონის ძე, ერისთავი ზაქარია გიორგის ძე, თამარაშვილი მღვდ. მიხეილ, კორღანოვი ვასილ დავითის ძე, ლაზარაშვილი ივანე ივანეს ძე, მამაკაშვილი პოდპოლკ. ლევან კოსტანტინეს ძე, მაკეფარიანი ექიმი რომანოზ დავითის ძე, მელიქიშვილისა კნ. ალექსანდრა მაკარის ასული, მულაშაშვილი (პაწაძე) მღვდ. დომონიკე, მღებრიშვილი მღვ. ალფონს, 20. ნაკაშიძისა კნ. ადელაიდა ლევის ასული, ნახუცრიშვილი დავით გიორგის ძე, ორბელიანი იაკობ იოსების ძე, პეტრიაშვილი ნესტორ ივანეს ძე, ტატიშვილი დიმიტრი ლუკას ძე, ტატიშვილი ნიკოლოზ გაბრიელის ძე, ტყეშელაშვილი ივანე სოფრომის ძე (ფარმ. მაგ.), კობულაშვილისა კნ. ნინო ელიზბარის ასული, შოშიაშვილი დეკანოზი სოლომონ, ჩოლოყაშვილისა კნ. ნინო დავითის ასული, 30. წერეთლისა კნ. ელისაბედ გიორგის ასული, წერეთელი პეტრე (ალექსანდრე) ალექსანდრეს ძე, წერეთელი ლევან ალექსანდრეს ძე, წერეთელი მიხეილ ალექსანდრეს ძე, ხაზუტაშვილი დეკანოზი დიმიტრი გიორგის ძე, ხერხეულიძისა კნ. ნატალია ალექსანდრეს ასული, ზიმშიაშვილი გენერალი გიორგი სპირიდონის ძე, ბერულაშვილი ვასილ ზურაბის ძე, გაბაშვილი გიორგი ივანეს ძე, ფორაქაშვილი დავით ილარიონის ძე, 40. ფორაქაშვილი სვიმონ ილარიონის ძე, ოქრომჭედლიშვილი ნიკოლოზ მთავარ-დიაკვანი, ისარლიშვილი მიხეილ პეტრეს ძე.

სალამოს 10¹, საათზე კრება დაიხურა.

№ 10.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1908 წელს, აპრილის 28-ს.

კრება გაიხსნა სალამოს 8 საათზე თბილისის თავადაზნაურთა სადგ-პეტატო საკრებულოს დარბაზში, ეკეთიმე სვიმონის ძის თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით, რომელმაც თავისი ადგილი დაუთმო ამ კრებაზე საზოგადოების წევრთა მიერ საპატოთ თავმჯდომარედ არჩეულს პროფესორს ალექსანდრე ანტონის ძეს ცაგარელს. კრებას დაესწრენ საზოგადოების წევრნი: არქიმანდრიტი ამბროსი, მღვდ. ილია შუბლაძე, მღვდ. კ. ცინ-

ცაძე, დეკანოზი ნ. თალაქვაძე, დეკ. ან. თოთიბაძე, მღვდ. პოლ. კარბელაშვილი, მღვდ. ქრ. ციციქიშვილი, მღვდ. გ. ასათიანი, დეკანოზი მარკ. ტყეშელაძე, მღვდ. ნესტ. მაჭარაშვილი, იუსტ. ირ. აბულაძე, ვლ. ბეს. ვლიაძე, იოს. გ. მონადირიშვილი, ალ. თ. ყიფშიძე, პოდპოლ. ნიკოლოზ არჯევანიძე, გენერ.-მაიორ. გიორგი მუსხელიშვილი, ვას. გიორგ. მაჩაბელი, მიხ. ვახტ. მაჩაბელი, ალ. მიქაბერიძე, გენ. იოსელიანი, მიხ. წერეთელი, ალ. მირიანაშვილი, დავ. გ. კარიჭაშვილი, კოსტ. ყაფრიშვილი, გრ. ნათაძე, იაკობ სვ. გოგებაშვილი, მდივანი ს. გორგაძე და გარეშე პირნი.

I. პირველათ კრებამ მოისმინა წინა კრებების ოქმები და მცირე-ოდენის შესწორებით დაამტკიცა იგინი.

II. შემდეგ მღვდ. პოლიექტოს კარბელაშვილმა წაიკითხა თავისი მოხსენება: „საეპრო ნიხრი მე-17-18 საუკუნეში ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოებში“. მოხსენების დასასრულ მამა კარბელაშვილმა საზოგადოებას წარმოუდგინა რამოდენიმე ძველი ხელნაწერი დოკუმენტი თავის მოხსენებაში აღნიშნული რიცხვების დასამტკიცებლად. კრებამ ინტერესით მოასმინა მოხსენება.— ექვთ. სვ. თაყაიშვილმა მოკლეთ განმარტა მსგავსი მასალების გამოქვეყნებისა და შესწავლის დიდი მნიშვნელობა ჩვენი ხალხის კულტურული ისტორიის გამოსარკვევად.— მოხსენებას კამათი არ გამოუწვევია.

III. დასასრულ, ექვთ. სვ. თაყაიშვილმა დამსწრე საზოგადოებას წარმოუდგინა მოკლე ანგარიში თავისი მოგზაურობის შესახებ სოფ. ბორს (შორაპნის მაზრაში) და მოხსენება იქ აღმოჩენილ საარქეოლოგიო ნივთების შესახებ. აი თვით მოხსენება:

„1902 წელს სოფ. ბორიდან ჩამოიტანეს ვერცხლეს თევზი, რომელზედაც გამოხატული იყო ოქროს ვარაყით ცხენი და მეორე გვერდზე იყო უცნობი წარწერა. სურათი ამ თევზისა და წარწერა ჩვენ გამოვეციტ პირველ წიგნაკში *Извѣст. Кавк. Отдѣл. Имп. Моск. Арх. Общ.* ანუ *Археол. экскурсия, разысканія и замѣтки, вып. II.* ამ თევზთან ერთათ, როგორც ამბობდენ, იყო ნამტვრევები ვერცხლის შანდლისა. ნოემბერში და დეკემბერში 1907 წ. და იანვარში და თებერვალში ამა წლისა იმავე ბორში საევენაზედ მიწის დამზადების დროს კიდევ აღმოუჩენიათ არზეოლოგიური ნივთები, რომლის უმეტესი ნაწილი ჩამოიტანა ქალ. ტფილის-

ში თ ო მ ა შ ა ჯ ა ვ ა რ ი ა ნ შ ა . ამ არხერლოგიურ კოლექციაში მოთხოვნა სხვა და სხვა მასალის ნივთები: ოქროსი, ვერცხლისა, ბრინჯაოსი, შუშისა, რკინისა და თიხისა. ფოტოგრაფიულ სურათებს ამ ნივთებისას აქვე ვუდგენ საზოგადოებას და მასთან მოვიყვან სიას ნივთებისას.

ა. ოქროს ნივთები:

1) ქალის ყელ-საბმული; 2) ოქროს სამაჯური (ბრასლეტი) მშვენიერი ხელობისა, შემკობილი 29 ლალით, ერთ თვალზე გამოხატულია ღმერთ-ქალი; 3) ოქროს სამაჯური მოზრდილი; 4) ასეთივე სხვა სამაჯური; 5) კიდევ ოქროს სამაჯური; 6) ყელსაბმული ანუ გულსაკიდი, შემდგარი ექვსი მუზლისაგან, თითოეულ მუზლში უხის თითო ლალი; 7) ოქროს საბმული ქვით შუაში, რომელზედაც კაცის თავია გამოხატული; 8) ოქროს ყურსაკიდი, ერთი ლალით და სამი ოქროს მრგვალი საკიდით; 9) ასეთივე ყურსაკიდი; 10) ოქროს ნატეხი გვირგვინისა, რომელსაც უხის ორი ლალი; 11) მძივი მწვანე და პრტყელ-პრტყელი ოქროს ბუდით; 12) ოქროს მძივები; 13) ოქროს ბეჭედი დიდი, რომლის თვალზე ამოტრილია ოთხი კაცის სახე, ვკანებ ბეობა პარისისა, თუ რომელ ღმერთ-ქალს ეკუთვნის ოქროს ვაშლი; 14) ოქროს მომცრო ბეჭედი ლალით, რომელზედაც გამოხატულია ქალის (ღმერთის) თავი; 16) ოქროს ბეჭედი გრეხელიანი, რომელსაც ჰქონია სამი ლალის თვალი, მაგრამ შენახულა მართლ ერთი, სხვების ბუდეებია დარჩენილი; 17) პატარა ოქროს საკიდი; 18) ორი ბარბაროსული ოქროს ფული, მიბაძვა რომაულ ფულებისა, წარწერით და 19) პატარა ოქროს ფული საბმულათ გაკეთებული, რამდენიმე ლათინურის ასოებით.

ბ. ვერცხლის ნივთები:

1) პატარა ვერცხლის დოქი, 2) მეორე ასეთივე დოქი, 3) მაღალი ვერცხლის ჯამი, 4) დიდი ვერცხლის ჯამი, 5) კიდევ სხვა ასეთივე ჯამი, 6) კიდევ ამგვარი ჯამი, 7) ვერცხლის ჯამი შუა ზომისა დასერილი, 8) კიდევ ვერცხლის ჯამი შუა ზომისა, 9) კიდევ ასეთივე ჯამი, 10) ღრმა კოვზი ვერცხლის გძელი აშვერილის ტარით, 11) მეორე ასეთივე კოვზი, 12) ვერცხლის პატარა თეფში, საფერფლეს მსგავსი, 13) სამი ვერცხლის კოვზი, 14) პატარა ვერცხლის ჯამი ორი სახელურით, რომლის მეორე გვერდი ნაჭედის ფურცლოვანი სურათებით არის შემკობილი, სამწუხარა.

როდ ეს ჯამი ძრიელ დაზარალებულია, და კიდევ 15) სამი ვერსიის
ჯამი სულ დამტყრეულები.

გ. ბ რ ი ნ ჯ ა ო ს ნ ი ე თ ე ბ ი :

1) ბრინჯაოს დოქი შუა ზომისა სახელურით და დიდის პირით, 2) ბრინჯაოს პატარა დოქი სახელურით, რომელიც თავში შემკობილია კაცის თავის და ბოლოში ზარის თავის ქანდაკებით, 3) ბრინჯაოს პატარა დოქი სახელურით, რომლის თავში გამოხატულია გედის თავი და ბოლოში ქალის თავის ქანდაკება, 4) ბრინჯაოს პატარა დოქი სახელურით, რომლის ბოლოს ქალის თავია გამოქანდაკებული, 5) ბრინჯაოს ტაფა-ჯამი სახელურით, 6) ბრინჯაოს თეფში, რომლის თავში გამოხატულია მტაცებელი ფრინველის თავი და ძირში ძაღლის თავი, 7) ბრინჯაოს თეფში შუა ზომისა, რომლის ბოლოს გამოქანდაკებულია ცხვრის თავი, 8) ბრინჯაოს ტაფა-ჯამი სახელურით, რომლის ბოლოს გამოქანდაკებულია ძაღლის თავი, 9) ბრინჯაოს კომბალის თავი, 10) ბრინჯაოს ზარი, 11) ბრინჯაოს ბეჭედი კიქის თვალით, რომელზედაც ქალის (ღმერთის) სახეა ამოტყრილი და 12) ნაწვევებები ბრინჯაოს ძეწკვისა.

დ. მ ი ნ ი ს ა ა ნ უ შ უ შ ი ს ნ ი ე თ ე ბ ი :

1) შუშის საცრემლე, მაღალი ვიწრო ყელით, 2) ასეთივე საცრემლე უფრო მომცრო ტანისა, 2) შუშისავე საცემრელე, ორის სახელურით დაბალის ტანისა.

ე. რ კ ი ნ ი ს ნ ი ე თ ე ბ ი :

1) რკინის კვარი, 2) რკინის ლაგამი, 3) სასწორი სამი ცალი ერთისა და იმავე ზომისა და საზისა, 4) ორი დიდი რკინის მაკრატელი, 5) რკინის პატარა ნიჩაბი და 6) რკინის გძელი ხანჯალი.

ვ. თ ი ხ ი ს კ უ რ კ ლ ე ბ ი :

1) თიხის დიდი დოქი, 3) თიხის შუა ტანის დოქი, 3) პატარა დოქი წითელი თიხისა და 4) კიდევ ასეთი დოქი.

ამას გარდა იპოვება კიდევ მძივ-ტატილები სხვა და სხვა საზისა, მაგრამ საზოგადოთ იმდენი არა, რამდენიც მოსალოდნელი იყო სხვა ნივთებთან შედარებით.

იმ ადგილის დასთავალიერებლათ, სადაც ეს ნივთები აღმოჩნდა, ჩვენ გავემგზავრეთ სოფ. ილემ-ბორში. სოფელი ბორჩი მდინარე ბორჩიელას მარჯნივ ნაპირზეა გაშენებული, ექვსი ვერსის მანძილზე სადგურ ძირულიდან.

ბორომელა ყვირილას ერთვის, ხეობა ბორომელისა იმ ადგილას, სადაც ნაგებობა თბილისი აღმოჩენილი, საქმაოდ ფართოა; თომა მაჭავარიანის ეზოდან ბორომელას მხრით ჯერ თავიკვეა, მერმე ადგილი თან და თან დაივაკებს და წყლის პირათ სულ ვაკე მინდორია. ამ ვაკეს უერთდება პატარა დეღე, ნათელა-დეღე, რომელიც კარგა მოშორებით სწყდება ბორომელიდგან; მთის კალთა მაჭავარიანის ეზოდან ბორომელამდის ვენახად და სახნავ-სათესად არის გადაქცეული. აქვე შორი-ახლო ერთმანეთზე რამდენიმე გლეხი სახლობს. ნათელა-დეღისა და დიდ ფერდოს შუა ორი კომლი გლეხი არის. ამ ორი მოსახლე გლეხების შუა ადგილზე აღმოჩენილა ნივთები 1907 და 1908 წლებსა. 1902 წელს ნაპოვნი ნივთების ადგილი ქვეით არის ამ ადგილზე, ასე ერთი 100 საყენის მანძილზე. ჩვენი მიზანი იყო: გამოგვეცვლია, კურგანი იყო აქ თუ სასაფლაო; ჩვენთან ერთად იყვნენ ის გლეხები და ახნაურები, რომელთაც ადგილი ეთხარათ. ისინი მიწას ვენახისთვის ამზადებდენ, ერთ ადგილას შეეშინათ საქონლის ძვლები და ნივთები, მერმე უფრო ღრმად ეთხარათ ერთი საყენის სიღრმეზე და ამგვარათ გადაებარუნებიათ მიწა ერთ ზუთ-ოთხკუთხიან საყენის მანძილზე. აქ ყოფილა სულ რამოდენიმე სასაფლაო და თითოეულს საფლავში კაცის ძვლებთან ერთათ უპოვნიათ რამდენიმე ნივთი, თითო-ორალა ბურბული, ვერცხლის და ოქროს ნივთები და სხვა. ძროხის, ხარის, თხის, ცხვრის და ცხენის ძვლები ყოველთვის საფლავის ზემოთ ყოფილა. ამ რიგათ ყველა ის ნივთები, რომელიც ჩვენ აქ ჩამოვთვალეთ, საფლავიდან არის ამოღებული. ეტყობა მთელი ფერდობი ამ ადგილის დიდ მანძილზე უკავია ძველ სასაფლაოს. თუ რომელი დროისა არის ეს სასაფლაო, და ანუ რომელ დროს ეკუთვნის მათში ნაპოვნი ნივთები, ამის გადასაწყვეტათ მეცნიერებას ორი საშუალება აქვს: თვით სტილი ანუ გვარი ნივთების ხელოვნებისა, წარწერანი და ფულები, თუ ეს უკანასკნელი აღმოჩნდენ სასაფლაოში. ყველაზე დიდი მნიშვნელობა დროს განსამარტებლათ ფულებს ეკუთვნის, მაგალითათ, თუ დაბეჯითებით შევიტყუთ, რომელ მეფეს ეკუთვნის ფულები, ეს იმას ნიშნავს, რომ სასაფლაო იმ მეფის უწინ დროს არ ეკუთვნის, არამედ ან თვით მეფის დროს, რომელსაც ფული ეკუთვნის, ან კიდევ ცოტა უფრო გვიან დროს, ვინაიდან გარდაცვალებული მეფის ფული ისე მალე არ გამოდის ხმარებიდან. ნივთების მიხედვით ისე დატეხმარტებით დროს განმარტება ძნელია, ამიტომ რომ ნივთი შეი-

ძლებდა ძველი იყოს, მაგრამ შემდეგ დროებში ჩატანებით სასაფლაოში. ჩვენდა სასიამოვნოდ სოფ. ბორის სასაფლაოებში საკმაოდ ბევრი ფული აღმოჩენილია; თომა მაჭავარიანმა ჩვენ გვანგებო ათი ვერცხლის ფული; ამითში ცხრა ეკუთვნის ავგუსტო მეფეს (30 კრ. წინ—14 კრ. შემდეგ) და ერთი პართთა მეფეს გოტარზს (40—51 კრ. შემდეგ). ჩვენ იქ ყოფნის დროს ერთი ვერცხლის ფული გოტარზისა თვით ნათხარ ადგილზე ვიპოვეთ, ერთიკ შემოსწირასამსონზურაბისქემმაჭავარიანმა, ერთი ვერცხლის ავგუსტოს ფული გადმოგვცა არჩილ პავლაძემ, და ორი ასეთივე ფული მოგვყვიდა იქ მოსაწვლელ გლეხის შვილმა.

ამ გვართ ჩვენ ეხლა ვიცით, რომ ათიოდე სასაფლაოში, რომელიც ბორში გაუთხრიათ, სულ აღმოჩენილა ხუთმეტო ვერცხლის ფული, რომელთა შორის თორმეტო ეკუთვნის ავგუსტო მეფეს და სამი პართთა მეფეს გოტარზს. როგორც რომაელების ფულები, ისე პართთა ფულები ეკუთვნიან პირველ საუკუნეს ქრისტეს შემდეგ. ამიტომ თამამთ შეგვიძლია მივაწეროთ ბორის სასაფლაოები და მათში აღმოჩენილი ნივთები პირველ საუკუნეს ქრისტეს შემდეგ, — უფრო მეორე ნახევარს ამ საუკუნისას, ვადრე პირველს. ჩვენ ეხლა ხელში გვაქვს ექვსი ვერცხლის ფული: სამი ავგუსტო მეფისა და სამიკ გოტარზისა.

ნივთები ხელოვნებით გარდა თიხის ტურტლებისა, რკინის ნივთებისა და ზოგიერთ ვერცხლის ჯამებისა, ეკუთვნიან რომაელთ და ბერძენთ ხელოვნებას; მაგრამ ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ აქ დამარბული ადამიანები ყველაწი რომაელები ყოფილიყვნენ, აქ უმეტესად ქალთა სამკაულია დაცული და უფრო მშვიდობიანი ადამიანების ნივთები, ვიდრე მეთომარი ხალხისა. აქ საომარი იარაღის რელებით არ არის, გარდა ერთი ხანჯლისა. ამიტომ თუმცა უმეტესი ნივთები ბერძენულ-რომაულ ხელოვნების არის, მაგრამ მათი პატრონი ადგილობრივი შეკვიდრნი უნდა ყოფილიყვნენ. სამწუხაროდ თვის ქალები გლეხებს დაუმტკრვეთათ გათხრის დროს და დამარბულ ადამიანთა ტიპის გამოკნობა ძნელია. ეს ნივთები აშკარა საბუთია იმისი, თუ რა აღებ-მიცემობა სუფევდა რომაელთა და ქართველებს შორის პირველ საუკუნეში და შემდეგ, თუ რა შეადგენდა მაშინდელ ქართველების სამკაულს და მორთულობას, ტურტელს, იარაღს, თუ ვისი ფულეები ტრიალებდენ საქართველოში და სხვა. მართლაც ჩვენ ვიცით, რომ

მას შემდეგ, რაც საქართველო რომაელთა გავლენის ქვეშ მოექცა, პირველ საუკუნიდან ქრისტეს წინ, რომაელების მისვლა-მოსვლა და მათი ჯარის ტრიალი საქართველოში შეუწყვეტილი იყო. შორაპანზე და იქიდგან ბორზე სავაქრო გზა გადმოდიოდა, შორაპანის ციხეში და სკანდაში ხშირათ იდგა რომაელთა ჯარი და სცივდა ერთათ-ერთ გზას, რომელიც გადადიოდა აღმოსავლეთ საქართველოდგან დასავლეთ საქართველოში, ჩხერიმელის, ბორიმელის და ყვირილის წყლის პირებზე. პირველ საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ, ნერონის დროს, ამ ადგილებში და მცხეთაში დიდძალი ჯარი იდგა, რომელიც ეშხადებოდა დიდი ომისათვის კავკასიის მთებში და ნამეტნავად ჩრდილოეთში მოსახლე ალანების წინააღმდეგ. მე-68 წელს, ვესპასიანეს დროს, ჯარი იდგა მცხეთაში, აომახში, და ამ დროს ვკუთენის მცხეთაში ნაპოვნი ბერძნული წარწერა 75-წლ. ქრისტეს შემდეგ. თვით ბორიმელის პირი საუცხოვო ადგილს წარმოადგენს ჯარის ბანაკისთვის და შეიძლება არა ერთხელ მდგარიყოს აქ რომაელთა ჯარი, რომელიც სცივდა იმ არე მარეს და ეპირა შორაპანის ციხე. ამგვარათ ბორში ნაპოვნი ნივთებს მნიშვნელობა აქვს საქართველოს ისტორიისათვის და საზოგადოდ კავკასიის ისტორიისათვის: ის რელიური დამამტკიცებელია იმ დროის კულტურის და ისტორიული ცნობებისა, რომელიც კანტი-კუნტად ვიცით; და ამიტომ საჭიროა, რომ ეს ნივთები ჩვენში დარჩეს, თორემ რაც შეეხება დასავლეთ ვეროპის მუზეუმებს, ამგვარი ნივთები იქ იშვიათ მოვლენას არ წარმოადგენს*.

მომხსენებელმა საზოგადოებას წდრმოუდგინა ზემო აღნიშნული ოქროს და ვერცხლის ნივთების ფოტოგრაფიული სურათები და აფგუსტოსისა და გოტარზის ფულები.

სალამოს 10 საათზე კრება დაიხურა.

№ 11.

ჩვეულთბრისი საზოგადო კაბაზა.

1908 წელს, იანვრის 14-ს.

კრება გაიხსნა სალამოს 8 საათზე თვად-ზნაურთა სადებუტატო საკრებულოში (ბელინსკის ქ., № 2), ე. ს. თაყაიშვილის თავმჯდომე-

რეობით. დაესწრო გარეშე საზოგადოება და შეუდგვი ნამდვილი წევრები: კნ. მარიამ ვახტანგის ასული ჯამბაკურიან-ორბელიანისა, ივ. ალ. ჯავახიშვილი, დეკ. კორნ. კეკელიძე, მარიამ ივ. დემურიასი, ანასტ. მიხ. თუმანიშვილი წერეთლისა, ალ. ივ. სარაჯიშვილი, ალ. თ. ყიფშიძე, ილ. ელ. ზურაბიშვილი, დ. გ. კარიჭაშვილი, ი. მონადირიშვილი, გრ. იოს. ნათაძე, ჰ. მირიანაშვილი, არ. ვ. ქუთათელაძე, გრ. ეოლსკი, ნიკ. გოგიტიძე, ი. პ. მგალობლიშვილი, მიხ. წერეთელი, გ. ს. იმნაიშვილი, გ. ჯავახიშვილი, ნიკ. ლორთქიფანიძე, ილ. ივ. ფერაძე, ალ. ბ. მდივანი, ს. ლ. იაშვილი, ივ. გ. რატიშვილი, მღვდ. დომინიკე მულაშაშვილი, ალ. მირიანაშვილი, ალ. მიქაბერიძე, ლ. ბოცვაძე და საზოგადოების მდივანი ს. გორგაძე.

I. პირველათ კრებამ მოისმინა წინანდელი საზოგადო კრების ოქმი და დაამტკიცა იგი.

II. შემდეგ კრებას მოხსენდა საბჭოს დადგენილება „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების“ ლინგვისტიკური განყოფილების დაარსების შესახებ და ამ განყოფილებისათვის დაეთა გ. კარიჭაშვილის მიერ შედგენილი და საბჭოს მიერ შესწორებულ-მოწონებული ინსტრუქცია (იხ. საბჭოს ოქმი № 20). აი თვით ეს ინსტრუქცია:

„§ 1. თანახმათ საზოგადოების წესდების 61 მუხლისა, არსდება ლინგვისტიკური განყოფილება, რომლის მიზანი არის მოწოდება შრომისა გამოსაკვლევად და შესასწავლად ქართულის ენისა და მისი დიალექტებისა.

§ 2. განყოფილებას, წესდების თანახმად, ჰყავს თავისი თავმჯდომარე, რომელიც ირჩევა საბჭოს მიერ თავის წევრთაგან, და მდივანი, რომელსაც ირჩევენ თვით განყოფილების წევრნი.

§ 3. განყოფილების წევრებად ითვლებიან საზოგადოების ის წევრნი, რომელნიც ისურვებენ მის შრომაში მონაწილეობის მიღებას.

§ 4. განყოფილების წევრნი იკრიბებიან თავიანთ დადგენილებისამებრ დრო და დრო და კრებაზე ან თვითთელი წევრი გაუზიარებს სხვებს თავის ნაშრომს და შენიშვნას, რომელიც ზდება საერთო განსჯის საგნად, ან ყველანი ერთად მუშაობენ საერთო საქმეზე წინადადეგ გარკვეულის გეგმით.

§ 5. მდივანი ადგენს ყოველის კრების განაჩენს, რომელშიაც შეაქვს საერთო დასკვნანი განყოფილებისა და განსხვავებული აზრები თვითთელისა.

§ 6. კრებაზე თუ თავმჯდომარე არ დაესწრო, თავმჯდომარეობა ერთ-ერთი წევრი დასსწრე წევრთა არჩევით.

§ 7. განყოფილება თავის წევრთა ნამუშევარს უდგენს საბჭოს და-საბეჭდად*.

ამასთანავე თავმჯდომარემ კრებას მოახსენა, რომ ლინგვისტიკური განყოფილების თავმჯდომარედ საბჭომ დანიშნა დავ. გ. კარიჭაშვილი.— კრებამ დაამტკიცა საბჭოს დადგენილება და მის მიერ მო-წონებული ინსტრუქცია.

III. დასასრულ, პრივატ-დოცენტმა ივ. ალ. ჯაფახიშვილმა საზოგადოებას გააცნო თავისი გამოკვლევა: „ქ ა რ თ ვ ე ლ ის ტ ო რ ი-კ ო ს თ ა ფ ი ლ ო ს ო ფ ი უ რ და მ ე თ ო დ ო ლ ო გ ი უ რ შ ე ხ ე დ უ ლ ე ბ ი ს გ ა ნ ვ ი თ ა რ ე ბ ა მ ე-VIII—XII ს ა უ-კ უ ნ ე თ ა გ ა ნ მ ა ვ ლ ო ბ ა შ ი“. როგორც რეფერენტმა შენიშნა, ეს გამოკვლევა წარმოადგენს ერთი ვრცელი შრომის ნაწილს, რომელიც ავტორს დასაბეჭდად ჰქონია დამზადებული. ჩვენი ძველი ისტორიკოსების სამეთოდოლოგიო შეხედულებათა დასახასიათებლად რეფერენტმა დასსწრე საზოგადოების ყურადღება მიაქცია შემდეგს ისტორიკოსებს: იოანე საბა-ნის ძეს (VIII საუკ.), გიორგი მთაწმინდელს, მის მოწაფეს გიორგი მტო-რეს, ეფრემ მტორეს (XI საუკ.) და დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს (XII საუკ.), რომლის ვინაობაც ჩვენ არ ვიცით. ყველა ამ ისტორიკოს-სთა მიზანს შეადგენდა ტ ე შ მ ა რ ი ტ ე ბ ი ს გამოკვლევა, და ამ მიზნის განსაზოორციელებლად იგინი სარგებლობდენ თითქმის ყველა იმ მეთო-დოლოგიური საშუალებით, რომლებმაც ევროპაში უმაღლეს განვითარე-ბამდე მხოლოდ ორ უკანასკნელ საუკუნეში მიაღწიეს. როგორც დღეს ევროპის ისტორიკოსნი, ისე ძველათ მე-VIII—XII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსებიც განაჩრევდენ შემდეგი გვარის საისტორიო წყაროებს: 1) საკუთარი თვალით და გამოცდილებით ნანახ-შემოწმებულს, ანუ სა-კუთარს დაკვირვებას, 2) საკუთარს თვალთ მნახველთა და მომსწრე პირთა სიტყვიერ გარდმოცემას, რასაც ისტორიკოსი დიდის სიფრთხილით და „ექვიანობით“ (კრიტიკით) უნდა ეპრობოდეს, 3) ყოველგვარს ნივ-თიერ ნაშთებს (შენობები, ადგილები, ხატები, წიგნები, გუჯარები და სხვ.) და 4) ავტობიოგრაფიულ წერილებს. ზოგჯერ ეს ისტორიკოსები შ ე დ ა რ ე ბ ი თ ს მ ე თ ო დ ს ა ც ხ მ ა რ ო ბ ე ნ (მაგ. იოანე საბანის-

ძე და გიორგი მცირე). ყველანი განსაზღვრულ გ ე გ მ ა ზ ე აწერდნენ საისტორიო მასალას, რომელსაც, დიდის სიფრთხილით სჩხრევენ და ეძებენ როგორც ადგილობრივს, ისე უცხოეთის მწერალთა თხზულებებში. კერძოთ უცხო ენაზე დაწერილი თხზულების შესახებ ეს ისტორიკოსები შემდეგ პრინციპებს ადგანან: ა) სცდილობენ თხზულება პირდაპირ დედნიდან სთარგმნონ და არა ნათარგმნიდან, ბ) სთარგმნონ სრული სისაყსით, როგორც დედანშია, და არა ნაწილ-ნაგლეჯებად, გ) სთარგმნონ დედანთან ახლო, მაგრამ არა თუთიყუშურათ, სიტყვა-სიტყვით, რათა დაცულ იქნას როგორც დედნის ნამდვილი ა ზ რ ი, ისე იმ ენის ბუნებრივი ხასიათი, რომელზედაც სთარგმნიან, დ) როცა დედანი ორის რედაქციით (ერცელისა და შემოკლებულით) მოიპოება, მაშინ ამჯობინებენ უძველეს დედანში ჩაიბედონ, ე. ი. სცდილობენ ორიგინალის ტექსტი ისტორიულათ აღადგინონ (ამ მხრით, განსაკუთრებით, საყურადღებოა ეფრემ მცირის შრომანი). დასასრულ, ამ პერიოდის ქართველ ისტორიკოსთა ნაწერებში ჩვენ გვხვდება ერთი ფრიად საგულისხმო, მტკიცე მეცნიერული შეხედულება, რომელიც ევროპიულმა მეცნიერებამ განსაკუთრებულის სიცხადით მხოლოდ მე-XIX საუკუნეში წამოაყენა, სახელდობრ ის, რომ ყოველი ისტორიული პირი, რაგინდ დიდ-ბუნებოვანი და დიდათ გავლენიანი იყოს იგი, თავის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში დამოკიდებულია იმ გარეშე წრესა და ისტორიულ გარემოებებზე, რომელშიც იგი ცხოვრობს და მოქმედობს; რომ ყოველი ისტორიული გმირი მხოლოდ იმას აკეთებს, რის გაკეთების სახარსაც აძლევს მას მისი წრისა და ხალხის საზოგადო თანამედროვე კულტურული და საერთოშორისო მდგომარეობა (ამგვარ აზრს ღაღადებს დავით აღმაშენებლის უსაზღვრო ისტორიკოსი, როდესაც დავითის მოღვაწეობას იგი უდარებს ალექსანდრე მაკედონელის საგმირო საქმეებს). — ერთი სიტყვით, მე-XII საუკუნეში ქართველ ისტორიკოსთა და საზოგადოთ მეკლევარ-მეცნიერთა ფილისოფიურისა და მეთოდოლოგიური შეხედულების ზრდა-განვითარებამ იმ საფეხურს მიადწია, რომელზედაც ევროპის დაწინაურებულ ერთა სამეცნიერო აზრი მხოლოდ რამოდენიმე საუკუნით გვიან ავიდაო. — ასე დაათავა რეფერენტმა თავისი მოხსენება.

რეფერატის კითხვამ თითქმის ორ საათს გასტანა. შემდეგ გაიმართა წაკითხულის შესახებ მცირეოდენი კამათი.

ე. ს. თაყაიშვილი: აზრად არა მაქვს, თქვენს გამოცვლევას არსებითათ შევებო. მხოლოდ უნდა შევნიშნო, რომ სათაური თქვენი რეფერატისა არ შეეფერება მის შინაარსს. თქვენი მოხსენების სათაურის მიხედვით, მოსალოდნელი იყო, რომ შევებოდით საკუთრივ ისტორიკოს-მემტრიანეებსა და მექრონიკებს; ნამდვილათ კი არაფერი გობძანებიათ არც ჯუანშერის ქრონიკაზე, არც „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკაზე, არც სუმბატ დავითის ძის ბაგრატიონთა ისტორიაზე და არც „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტზე მე-VIII-დან მე-XII საუკუნემდე, გარდა დავით აღმაშენებლის ცხოვრებისა. დანარჩენი, თქვენ მიერ განხილული, ისტორიკოსნი (იოანე საბანის ძე, გიორგი მთაწმინდელი, გიორგი მცირე) უფრო მარტივროლოდები (წმინდათა „ცხოვრების“ აღმწერელნი) არიან, ვინემ საკუთრივ ისტორიკოსები, მაგრამ თუ ესენი ჩაიტანეთ თქვენს გამოცვლევაში, რატომ აღარაფერი ბრძანეთ გრიგოლ ხანძთელის „ცხოვრებაზე“, რომელსაც, როგორც მოგახსენებთ, დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც საისტორიო წყაროს... მართალია, წმინდათა „ცხოვრებაში“ საისტორიო მასალებიც გვხვდება, მაგრამ, რადგან წმინდანების ცხოვრებას თითქმის ყოველთვის სპეციალურის მიზნით სწერდენ (ეკლესიებში საკითხავად, მსმენელთათვის ზნეობრივი დარიგების აზრით), ამიტომ არ შეიძლება მას საკუთრივ ისტორია ვუწოდოთ და მის დამწერს—ისტორიკოსი.

ივ. ალ. ჯავახიშვილი: 1) როგორც ამ რეფერატის დასაწყისში მოგახსენეთ, იგი წარმოადგენს ვრცელი გამოცვლევის ნაწილს, რომელშიაც მართლაც ყველა ჩვენი ძველი ისტორიკოსები მყავს განხილული; დღეს კი, ამ შეკრებილებაში, მე მსურდა საზოგადოებისათვის გააეცნო ჩვენი ძველი ისტორიკოსების მეთოლოგიური შეხედულებანი და ამ მიზნისათვის ავირჩიე ჩვენი ძველი ისტორიკოსების მხოლოდ ტიპიური წარმომადგენელი, რომელნიც უფრო ვრცლათ გამოხატავენ თავისი დროის მეთოდოლოგიურ შეხედულებას, ავსებენ წინანდელ ისტორიკოსების აზრს, ან სრულიად ახალი რამ შემოაქვთ საისტორიო კვლევის მეთოდში. სწორეთ ამიტომ მე აქ აღარ შევეებე ჩვენ მექრონიკებს, რომელნიც თავისი მეთოდოლოგიური შეხედულების შესახებ არაფერს არ გვეუბნებიან. 2) რაც შეეხება იმას, რომ ჩემ მიერ მოხსენებულ ისტორიკოსთა უმეტესობა მარტივროლოდები, ე. ი. წმინდათა „ცხოვრების“ აღმწერელნი არიან, უნდა შევნიშნო, რომ ისტორიკოსების იმგვარი დანაწილება (საკუთრივ ისტორიკოსებად და

„ცხოვრებათა“ აღმწერლებად) იმ ძველ დროს ჩვენში არ არსებობდა მათგან მათგან „ცხოვრება“-ს თანაბრათ ვაძახდნენ როგორც წმინდათა ბიოგრაფიებს, ისე საერთო მოღვაწეთა და მთელი ერის ისტორიასაც; როგორც მოგვხსენებთ, ჩვენს მატრიანეს ეწოდება „ქართლის ცხოვრება“, აგრეთვე ჩვენი მემატრიანეები იცნობენ „სომეხთა ცხოვრებას“, „სპარსელთა ცხოვრებას“ და სხვათა. ერთი სიტყვით, იმ პერიოდში, რომელსაც ჩემი რეფერატი შეეხება, „ცხოვრების“ აღმწერელი იგივე ისტორიკოსი იყო, სულ ერთია—წმინდათა ცხოვრებას სწერდა იგი, თუ მთელი ერისას. ამიტომ, ვგონებ, სრული საფუძველი მქონდა იოანე საბანის ძე, გიორგი მთაწმინდელი და სხვანი ისტორიკოსებად ჩამეთვალა და არა მხოლოდ წმინდათა ცხოვრების აღმწერლებად: 3) მართალია აგრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ არ მოვიხსენიე ჩემს რეფერატში, მაგრამ, ზემო აღნიშნულის 1-ლი საფუძვლის გარდა, სამისოდ შემდეგი საბუთიც მქონდა: რამდენადაც გრიგოლ ხანძთელის „ცხოვრებას“ ვიცნობ, მისი ავტორი თუნცა საოცარი მხატვრული ნიჭითაა დაჯილდოებული, მაგრამ თავის მეთოდოლოგიურ შეხედულებათა შესახებ არაფერს გვეუბნება და არცა სხანს, რომ ასეთი შეხედულებანი ჰქონოდა მას შემუშავებულ: იგი აგვიწერს ცხოვრებასა და ზოგჯერ ბუნებასაც, როგორც ნიჭიერი მხატვარი-მწერალი და არა როგორც გარკვეული მეთოდოლოგიური პრინციპების მიმდევარი მკვლევარი-ისტორიკოსი, რითაც იგი არსებითათ განსხვავდება ჩვენ მიერ დასახელებული ისტორიკოსებისაგან.

ე. ს. თაყაიშვილი: საბუთის მიხედვით, მოხლოდნელი იყო, რომ თქვენ რეფერატში თანაბრათ შეეხებოდით ქართულ ისტორიკოსთა როგორც ღირსებებს, ისე ნაკლებულვანებას. თქვენ-კი მართლ ღირსებანი მოიხსენეთ, რითაც მსმენელთ მიერ საფუძველი ჩვენს ისტორიკოსებზე ცალმხრივი აზრი შეადგინონ, ვითომც მათს სამეთოდოლოგია შეხედულებებში არავითარი ნაკლი არ ყოფილიყოს. თქვენ ბრძანეთ, ვითომ ჩვენი ისტორიკოსები, როცა უცხოელ მწერლების წყაროებით სარგებლობდნენ, ყველა წყაროებს აგროვებდნენ და უფრო ძველ დედანს მისდევდნენ, მაგალითად ეფრემ მცირის თხზულება დაგვისახელეთ „უწყება ქართველთა მოქცევისა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხსენების“, მაგრამ სამწუხაროდ ეფრემ მცირე არ უჩვენებს და არც სარგებლობს თავის საგნის გამოსაკვლევით ყველა წყაროებით, ის სარგებლობს მხოლოდ თეოდორიტეს თხზუ-

ლებით და არ იცნობს სრულებით რუფინს, სოკრატს და სოზომენს. სრული კეშმარტებაა, რომ იოანე საბანის ძე, გიორგი მთაწმიდელი, გიორგი მცირე, ვფრემ მცირე და დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსი შესანიშნავი მწერლებია ყველა მხრით და მათ შორის მეთოდოლოგიურის მხრითაც, მაგრამ არა ნაკლები შესანიშნავია გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების აღმწერელიც, რომელსაც მტკიცეთ აქვს შეგნებული ნაციონალური იდეა და რომელმაც საერო საქმეების აღწერას მისცა ფართო ადგილი და სრული სურათი წარმოგვიდგინა იმ დროის ცხოვრებისა.

გრიგოლ იოსების ძე ნათაძე: არც მე მსურს არსებითათ შევებო თქვენს მოხსენებას, მსურს თქვენი და საზოგადოების ყურადღება მივაქციო შემდეგს სამს დასკვნას, რომელიც, სხვათა შორის გვჩვენება თქვენს რეფერატში: 1) თქვენ ბრძანეთ, რომ მე-VIII—XII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსები ხელმძღვანელობდნენ დაახლოებით იმგვარივე მეთოდებით, რომლითაც დღეს პოზიტიური მეცნიერება სარგებლობს; 2) ამას გარდა თქვენ შენიშნეთ, ვითომც მაშინდელ ქართველ ისტორიკოსებს უკვე ესარგებლნოთ შედარებითი მეთოდით, რომელიც, როგორც ვიცით, ახალი დროის დიპლომატიის შეილია; 3) დასასარულ, თქვენ ბრძანებთ, ვითომც აღნიშნულ პერიოდში ქართველ ისტორიკოსებს მიუღწიოთ იმ მაღალ ისტორიულ-ფილოსოფიურ იდეამდე, რომელსაც დღევანდელ საისტორიო მეცნიერებაში მსაფლიო საისტორიო პროგრესის იდეა ეწოდება (კერძო ზალხნი და სახელწიფოები იბადებიან და ჰქრებიან, ერთა ცხოვრებაში მუდმივი რღვევა-შენებაა, მაგრამ სწორეთ ამ რღვევა-შენებას მივეყვართ მსოფლიო პროგრესისაკენ, წყნარისა და ზოგჯერ დაფარულის, მაგრამ მუდმივის განვითარების გზით).—პირველს თქვენს დასკვნას მეტ ვეთანხმები: შესაძლოთ მიმაჩნია მე-XII საუკუნის ქართველებს პოზიტიური კვლევის მეთოდები მისცნობადეთ; მაგრამ ამასავე ვერ ვიტყვი შედარებითი მეთოდის შესახებაც: კერძოთ მე შუძლებლად მიმაჩნია შედარებითი საისტორიო მეთოდი ვუწოდო იმ შედარებებს, რომელთაც ჩვენი ძველი ისტორიკოსები მიმართავდნენ ხოლმე უფრო, ვგონებ, როგორც რეტორიულს ხერხს და არა როგორც კვლევის მეთოდს; როგორც ვიცით, შედარებითს საისტორიო მეთოდს როცა ხმა-რობენ, უმთავრესად უდარებენ ერთმანეთს სხვა და სხვა ზალხნებისა ან სხვა და სხვა ეპოქათა ისტორიულ მდგომარეობასა და ინსტიტუტებს და

ერა ამა თუ იმ პირთა საგმიროს მოღვაწეობას, როგორც ჩვენი ისტორიკოსები იქცევიან. საბუკვად მიმაჩნია, აგრეთვე, ვითომც ქართველ ისტორიკოსებს თავისით მიეღწიოთ მსოფლიო პროგრესის იდეამდე: როგორც მოგვხსენებათ, ასეთი იდეა უკვე ძველ რომში გამოთქმული ჰქონდა პოლიბიუსს; შესაძლოა ეს იდეა საქართველოში რომიდან და ბიზანტიიდან შემოსულიყოს.

ივ. აღ. ჯავახიშვილი: მე არ მითქვამს, ვითომც მე-XII საუკუნეში ქართველ ისტორიკოსებს მიეღწიოთ მსოფლიო პროგრესის იდეამდე. ეს მე ვთქვი მხოლოდ ერთს არაბთა მწერალზე, რომელიც მე-XIV საუკუნეში ცხოვრობდა და არა ქართველ მწერლებზე. რაც შეეხება პოლიბიუსს,—მართალია, მას ჰქონდა იდეა, დაბადებამდე გამოთქმული ჰქონდა პროგრესის იდეა, მაგრამ ეს არ იყო იდეა მსოფლიო პროგრესისა, რადგან, როგორც ნამდვილი რომელიც მოქალაქე, პოლიბიუსი მარტო ბერძენ-რომაელებს გულისხმობდა და არა სხვა ერებს, რომელთაც, როგორც მოგვხსენებათ, კლასიკური ხალხები „ბარბაროსებს“ ვძახდნენ.—დასასრულ, არ შემიძლია დავეთანხმო ჩემს მოკამათეს, ვითომც არ შეიძლებოდა ჩემ მიერ აღნიშნულ ისტორიკოსთა საისტორიო შედარებებს საისტორიო მეთოდი ვუწოდოთ: როგორც იოანე საბანის ძე, ისე დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი სწორედ ჩვენი ერისა და ბერძენების მდგომარებას ადარებენ ერთმანეთს და არა მხოლოდ ისტორიულ გმირთა (დავით აღმაშენებლისა და ალექსანდრე მაკედონელის) საც იროს საქმეებს. კერძოდ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი ამგვართ მსჯელობს: მართალია, ალექსანდრე მაკედონელმა დიდებული საქმეები მოახდინა, მაგრამ უკეთეს იგა იმგვარ პირობებში ყოფილიყო, რომელშიაც დავით აღმაშენებელი იმყოფებოდა, მაშინ უნდა გენახათ, შესძლებდა თუ არა იმ დიდებულ საქმეებს („ქ.ცხ“. მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გვ. 229). ნუ თუ აქ წრისა და ხალხის მდგომარეობაზე არაა ლაპარაკი! ჩვენ გვგონია, რომ კი,—და იმიტომ შესაძლოა მიგვაჩნია დავასკვნათ, რომ შედარებითი მეთოდით სარგებლობა ჩვენს ძველ ისტორიკოსებსაც სცოდნიათ.

კამათის გათავების შემდეგ თავმჯდომარემ რეფერენტს მადლობა გამოუტყადა საყურადღებო მოხსენებისათვის.

სალამოს 11 საათზე თავმჯდომარემ ჩვეულებრივი კრება დახურულად გამოაცხადა. ამას შემდეგ დაიწყო არა-ჩვეულებრივი კრება მარტო ნამდვილ წევრთა თანადასწრებით.

არაჩვეულშეზღვევის საზღვარად კამბა

1908 წელს, ივნისის 14-ს.

კრება გაიხსნა ე. ს. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით ღამის 11 საათზე. დაესწრენ იგივე ნამვილი წევრები, რომელნიც მოხსენებული არიან წინა კრების ოქმში (№ 11).

ს. გორგაძისა და ილ. ივ. ფერაძის წინადადებით კრებამ ერთხმად აირჩია საზღვარდობის ნამდვილ წევრებად შემდეგი პირნი: 1. ნიკოლოზ ანტონის ძე აღნიაშვილი, პორუჩიკი აქვსენტი აბესაძე, ალექსანდრე სტეფანეს ძე ბეთანოვი, ალექსანდრე ზაქარაიას ძე ბარნოვი, ექვთიმე სვიმონის ძე ბერძნაშვილი, კოსტანტინე თევდორეს ძე ბაბუაძე, პლატონ გიორგის ძე გიგინეიშვილი, ილია სოლომონის ძე გვარამაძე, პარმენ გამურელიძე, 10. დომენტი მერაბის ძე გაბუნია, მასწავლებელი ივლიანე გოგოლაშვილი, ანდრია დიმიტრის ძე დეკანოზიშვილი, ბენედიქტე ბოგდანის ძე ეჯიბია, ნესტორ ბესარიონის ძე ვლიაძე, სვიმონ ზაალის ძე ვენუქიძე, სამსონ სპირიდონის ძე ვლიაშვილი, ექიმი ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე თუმანიშვილი, კნ. ელისაბედ ალექსანდრეს ასული თარზან-მოურავისა, დიმიტრი ალექსანდრეს ძე თაყაიშვილი, 20. მღვდ. სვიმონ თოთიბაძე, ივანე ნიკოლოზის ძე თულაშვილი, დავით კანდელაკი, ვასილ ბესარიონის ძე კახიძე, ვასილ კლდიაშვილი, ალექსანდრე დიმიტრის ძე კვალიაშვილი, ვასილ მერაბის ძე ლომინაძე, ექიმი გიორგი ივანეს ძე ლომაური, ალექსანდრე მირზაშვილი, ექიმი კოდრატე არჩილის ძე მზიძე, 30. სვიმონ გურგენის ძე მდივანი, პეტრე ივანეს ძე შეფისაშვილი, ყარამან ქაიხოსროს ძე მგელაძე, ალექსანდრე შათეს ძე შიქაძე, ივანე სვიმონის ძე მესხი, გრიგოლ ვასილის ძე მოზდოკელი, ელისაბედ დავითის ასული მოზდგელისა, იოსებ ნიკოლოზის ძე მერკვილაძე, იასე რაჭელი (მეზულა), პავლე ლუკას ძე შქველიშვილი, 40. გიორგი ივანეს ძე მუყაშვილი, ნიკოლოზ პეტრეს ძე ნაკაშიძე, მათე ივანეს ძე ნიკოლაძე, მიხეილ მიხეილის ძე ნაკაშიძე, მიტროფანე გაბრიელის ძე პოლემორდენინოვი, ნიკოლოზ ანტონის ძე საბაშვილი, ალექსანდრე დავითის ძე ფორაქაშვილი, ლეონიდ სვიმონის ძე ქიქოძე, ელისაბედ ქარველიშვილისა, ექიმი შაქსიმე გრიგოლის ძე დამბაროვი, 50. კნ. მარია დავითის ასული შარვაშიძისა, ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე შატლოვი, მასწავლებელი მიხეილ შარაშიძე, ბეთალი ლუკა ივანეს ძე ჩხენკელი, მღვდელი მიხეილ ჩხიკვაძე, მიხეილ საბას ძე ცისკარაშვილი, თავ. დავით ტაყაიძე, იულიან ტყაღუა, ზაქარია ვნატის ძე ტიკინაძე, 59. ივანე დავითის ძე ჯაფარიძე.

ღამის 11 საათზე და 20 წუთზე კრება დაიხურა.

№ 13.

ჩხოვლები სსრკ-ის კავშირში.

1908 წელს, ენციკლოპედიის 20-ს.

ქრება გაიხსნა ე. ს. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით სალამოს 8 საათზე თავად-ახნაურთა სადეპუტატო საკრებულოს დარბაზში (ბელინსკის ქ. № 2). დაესწრენ შემდეგი წევრები: დ. კარიკაშვილი, ალ. სარაჯიშვილი, ი. აბულაძე, ი. მონადირიშვილი, გრ. ვოლსკი, ვლ. ელიაშვილი, გ. იმნაიშვილი, აბ. იაშვილი, ალ. ციმაკურიძე, ნიკ. ლორთქიფანიძე, ს. გორგაძე და გარეშე საზოგადოება.

I. პირველათ კრებამ მოიხილა ე. ს. თაყაიშვილის მოხსენება შესახებ მის მიერ აღმოჩენილის თხზულებისა: „მცირე უწყება ქართულთა მწერალთათვის“). აღნიშნული „უწყება“ ფრიად საინტერესო ცნობებს იძლევა როგორც ძველის, ისე ახალი ქართული მწერლების შესახებ, განსაკუთრებით ანტონი I კათალიკოსის შემდეგ მე-XIX საუკუნის 20-იან წლებამდე. აქ ბევრი ისეთი მწერალი და მოღვაწეა მოხსენებული, რომელთა არსებობა დღემდე ნაკლებათ ვიცოდით. მომხსენებლის აზრით, ამ თხზულების ავტორი უნდა იყოს თეიმურაზ ბატონიშვილი. შეიძლება ავტორს აზრად ჰქონებოდაც, აღნიშნული მოხსენება იმპერატორისათვის მიერთმია, მაგრამ უფრო სადიქრებელია, რომ ამ თხზულების დაწერა ავტორს შეევეთილი უნდა ჰქონდეს რომელიმე რუსის სამმართველოს წარჩინებული პირისაგან, ანუ უმაღლესი დაწესებულებისაგან. უფრო დასაჯერებელია, რომ ეს სტატია შეევეთილია სინოდის მიერ, ანუ მისი წარმომადგენლის ობერ-პროკურორის მიერ. როგორც თვით თხზულებაშივე მოთავსებული ცნობები გვიჩვენებს, იგი დაწერილია 1820—1827 წლებს შორის.

მომხსენებლის აზრს არსებითად კამათი არ გამოუწვევია. მხოლოდ ორიოდე პირმა შენიშნა, რომ შესაძლოა ავტორს აღნიშნული თხზულება მიმართული ჰქონდეს არა იმპერატორისადმი, არამედ საზოგადოთ რუსებისადმი (გრ. ვოლსკი), ან რომლისამე მალალ თანამდებობის პირისადმი (დავ. კარიკაშვილი).

*) იხ. ზემოთ განყოფილება მე-III, გვ. 55—60.

II. შემდეგ კრებამ მსჯელობა იქონია იმაზე, თუ რამდენად დადგინდა ილია ბაგვაძის საფლავის ძეგლის სასარგებლოდ. საბჭოს წინადადების თანახმად (იხ. საბჭოს ოქმი № 22), კრებამ დაადგინა: რადგან „საზოგადოებას“ ამ უმად დიდი თანხა არ მოეპოვება და, რაცა აქვს, ისიც უმთავრესად კრებულის გამოცემას სჭირდება, ილიას ძეგლის ასაგებად გადაიღოს 25 მანეთი, რომელიც გადაეცეს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობას.

სალამოს 10 საათზე ჩვეულებრივი კრება დაიხურა, რის შემდეგაც თავმჯდომარემ გახსნა არაჩვეულებრივი კრება.

№ 14

არაჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1908 წელს, თებერვლის 20-ს.

კრება გაიხსნა სალამოს 10 საათზე ე. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით და იმ ნამდვილ წევრთა თანადასწრებით, რომელნიც წინა ოქმში არიან მოხსენებული.

დავ. კარიჭაშვილისა, იუსტ. აბულაძისა და ს. გორგაძის წინადადებით კრებამ „საზოგადოების“ ნ ა მ დ ე ი ლ წევრებად აირჩია შემდეგი პირნი: 1. მიხეილ ჭაიხოსროს ძე ყიფიანი, გიორგი დავითის ძე ერისთავი, დამიანე პეტრეს ძე დავრიშაშვილი, ივანე მიხეილის ძე დაკიშვილი და ნ. გიორგი ადამის ძე კაციაშვილი.

სალამოს 10 საათსა და 10 წუთზე თავმჯდომარემ კრება დახურულად გამოაცხადა.

№ 15.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1908 წელს, ნოემბრის 18-ს.

კრება გაიხსნა დავით გიორგის ძის კარიჭაშვილის თავმჯდომარეობით სალამოს 8 საათზე თავად-ახნაურთა სადეპუტატო საკრებულოთ დარ

ბაზში; დაესწრენ შემდეგი წევრები: ალექს. ივ. სარაჯიშვილი, შ. ბილანიშვილი, გ. იმნაიშვილი, ი. დაკიშვილი, გ. ვოლსკი, ი. ვართაგავა, ზ. ბილანიშვილი, ს. გორგაძე და გარეშე საზოგადოება.

ძრებამ მოისმინა ს. გორგაძის რეფერატი საქართველოს ისტორიიდან შემდეგი სათაურით: „ადერკი მეფე დან მირიანამდე“ (30—298 წ. ქრ. შემდეგ). როგორც რეფერენტის მოხსენებიდან გამოირკვა, აღნიშნული რეფერატი წარმოადგენს მის მიერვე წარსულ წელს წაკითხულის რეფერატის გაგრძელებას (უკანასკნელი დაიბეჭდა ჩვენი საზოგადოების კრებულში «ძველი საქართველო», ტომი I, განყოფილება II, გვ. 43). რეფერატმა ცოცხალი კამათი გამოიწვია, განსაკუთრებით საყურადღებო იყო ბ. ვაჭანგაბინიანის შენიშვნები. უკანასკნელის აზრით, როგორც საქართველოს, ისე სომხეთის ისტორიის მკვლევარს დიდი სიფრთხილე მართებს, ადგილობრივი წყაროებით სარგებლობის დროს, რადგან ეს წყაროები ძლიერ ხშირად ნაგვიანვეათ არის შედგენილი და ისტორიული ფაქტების აღრევას წარმოადგენს; აგეთივე სიფრთხილე მართებს მკვლევარს, როცა უცხოეთის მწერალთა ცნობებს მიმართავს ჩვენი ქვეყნის წარსული ცხოვრების შესახებ: ბევრჯელ უცხოელი მწერლებიც არა ნაკლებ ჭრევენ ფაქტებსა და ისტორიული პირების სახელებს. შემდეგ ილაპარაკეს ბბ. დ. კარიჭაშვილმა, იბ. ვართაგავამ და გრ. ვოლსკიმ, რომელნიც რეფერატს არსებითათ არ შეხებიან; მხოლოდ ბ. კარიჭაშვილმა უცხოელ მწერალთა მოწმობის შესახებ შენიშნა, რომ ეს მოწმობა უფრო ნაკლები ნდობის ღირსია, ვინემ ადგილობრივი წყაროების ცნობანიო.

სალამოს 11 საათზე ჩვეულებრივი კრება დაიბურა, რის შემდეგაც თავმჯდომარემ გახსნა არაჩვეულებრივი კრება.

№ 16.

ბრძოლისათვის საზოგადო კრება.

1908 წელს, ნოემბრის 18-ს.

ძრება გაიხსნა სალამოს 11 საათზე დ. კარიჭაშვილის თავმჯდომარე-

რეობით და იმ ნამდვილ წევრთა თანადასწრებით, რომელნიც წინა ოქმში არიან მოხსენებული.

იუსტ. აბულაძის და ს. გორგაძის წინადადებით კრებამ „სახოგადობების“ ნამდვილ წევრებად აირჩია შემდეგი პირნი: ტარასი გრიგოლის ძე რცხილაძე, ნიკოლოზ გიორგის ძე აბმეტელაშვილი, გრიგოლ იოსების ძე ოპანეზოვი, ივანე ბუჭურაული, ვახან გაბინიანცი, იოსებ ფანცულაია, კოსტანტინე იასეს ძე ტყავაძე, ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე აბულაძე, ლილის ექიმი დავით რიეინაშვილი, ექიმი გიორგი ნიკოლოზის ძე კახიანი, სერგეი დავითის ძე ჯაფარიძე, კალისტრატე ნიკოლოზის ძე ჩიკვაძე, დიდიმ ნიკოლოზის ძე ჩიკვაძე, ილია მანუჩარის ძე ჩიქვანი, ტერენტი სვიმონის ძე გველესიანი, ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე ცაგარელი, ალექსანდრე დიმიტრის ძე გურგენიძე, გიორგი ირაკლის ძე აბულაძე, მღვდელი იოანე გვარამაძე, კოსტანტინე იოანეს ძე გვარამაძე, ანტონ ქარცივაძე, იასონ მარკოზის ძე მიშინეიშვილი, ივანე გიორგის ძე გველესიანი, მღვდელი პართენ ცხაკია, მასწავლებელი მიხეილ შერტულე, მღვდელი რომანოზ მარკელია, მღვდელი ვეგენი რურუა, მღვდელი სილიბისტრო ჩხაიძე, მღვდელი პორფირი ხელაია, მღვდელი იოანე კვარაცხელია.

სალამოს 11 საათზე და 10 წუთზე თავმჯდომარემ კრება დახურულად გამოაცხადა.

№ 17.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

1908 წელს, დეკემბრის 5-ს.

პრება გაიხსნა ბ. ექვთიმე სვ. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით, სალამოს 8 საათზე, თავდა-აზნაურთა სადებუტატო საკრებულოს დარბაზში; დაესწრენ შემდეგი წევრები: მოსე ჯანაშვილი, ალ. სარაჯიშვილი, დ. კარიჭაშვილი, ზ. ბილანიშვილი, ა. მიქაბერიძე, იპ. ვართაგავა, ი. აბულაძე, ტყავაძე, აბ. იაშვილი, არისტო ქეთათელაძე, გ. ამირაჯიბი და ს. გორგაძე.

პრებამ მოისმინა ბ. მოსე ჯანაშვილის მოხსენება ინგი-

საზოგადო კრებათა ოქმება.

ლათა ყოფა-ცხოვრებისა და ენის შესახებ. მომხსენებელმა ცოცხლად დახატა ინგილოების ზნე-ზასიათი, ჩვეულებანი, ოჯახის მოწყობილობა, სამუშაო და საომარი იარაღები და სხვა. დასასრულ, რეფერენტმა მოკლეთ განმარტა ინგილოური ენის (კილოს) გრამატიკული ფორმები და წაიკითხა რამოდენიმე ნიმუში მის მიერ შგკრებილის ინგილოური არაყეობისა. — კრებამ დიდათ მოიწონა ბ. ჯანაშვილის შინაარსიანი მოხსენება და გამოსთქვა სურვილი, ეს მოხსენება დაიბეჭდოს „საზოგადოების“ კრებულში, როგორც ძვირფასი საეთნოგრაფიო მასალა.

სალამოს 10 საათზე თავმჯდომარემ ჩვეულებრივი კრება დახურულად გამოაცხადა, რის შემდეგაც გახსნა არაჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

№ 18.

აკანმეულებრივი საზოგადო კრება.

1908 წელს, დეკემბრის 5-ს.

ძრება გაიხსნა სალამოს 10 საათზე ე. თაყაიშვილის თავმჯდომარეობით და იმავე ნამდვილ წევრთა თანადასწრებით, რომელნიც წინა ოქმში არიან მოხსენებელი.

I. პირველათ კრებამ მოისმინა საბჭოს წინადადება შესახებ თ ა ე. ა კ ა კ ი რ ო ს ტ ო მ ი ს ძ ი ს წ ე რ ე თ ლ ი ს არჩევისა „საზოგადოების“ საპატიო წევრად (იხ. საბჭოს ოქმი № 28) და საბჭოს მიერ შედგენილი ადრესი აკაკისათვის მისართმევათ მის 50 წლის იუბილეს დღესასწაულზე. კრებამ აკაკი წერეთელი ერთხმათ აირჩია „საზოგადოების“ საპატიო წევრად და დაადგინა: იუბილიარს მიმართოს ასეთის ადრესით:

„დ ი დ ე ბ უ ლ ო მ გ ო ს ა ნ ო I“

ესაქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება წარყვლის გულით გილოცავს შენი ბრწყინვალე მოღვაწეობის ნახევარი საუკუნის შესრულებას!

ჩვენს ისტორიას, ჩვენს ეთნოგრაფიას, ჩვენს ენას დიდი ამაგი დას-
 და შენმა ზეგარდმო-ცნებულმა ნიჭმა:

შენის მაღლიანი კალმის მეოხებით ჩვენი ენა დღეს წმინდა და
 მსუბუქი, ტკბილია და მომზიბლავი;

შენის ძლიერის პოეტური ნიჭით შენ შეიგენი, თუ რა უღვევლი
 ზღვაა პოეზიისა მალხურთ სიტყვიერება, და შეუდგე მისი მარგალიტების
 გამოქვეყნებას;

შენის საისტორიო პოემებით და დრამებით შეაფარე ქართველ ერს
 მისი მივიწყებული წარსული;

ამ წარსულის სიყვარულმა მოამზადა ნიადაგი, რომელზედაც აღ-
 მოცენდა თვით ჩვენი ნორჩი „საზოგადოება“.

„საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ დიდათ აფასებს ამ
 თვალ-საჩინო ღვაწლს,—და, ნიშნად მადლობისა და პატივისცემისა, ერთ-
 ხმად აგირჩნია თავის პირველ საპატიო წევრად.

გისურვებთ, მგოსანო, მანგრძლივ სიცოცხლეს, რომ შენმა მაღლი-
 ანმა ჩანგმა კიდევ დიდხანს იელეროს სამშობლო პოეზიის დიდებულ ტა-
 ძარში უწინდებურის ადლტაცებითა და მომზიბლავის მშვენიერებით!

II. შემდეგ კრებამ თავსჯდოპარისა და ს. გორგაძის წინადადებით
 აირჩია ექვსი ახალი ნამდვილი წევრი „საზოგადოებისა“: თავ. დავით
 ალექსანდრეს ძე გურამიშვილი, ალექსანდრე ივანეს ძე გძელიშვილი, მი-
 რონ ლუკას ძე ჯინორიძე, ფურცელაძე ისაია იულის ძე, ჯანდიერი ნი-
 კოლოზ ალექსანდრეს ძე ექიმი და კნ. ვერა ალექსანდრეს ასული ჭავ-
 ჭავაძისა.

სადამოს 10¹/₂ საათზე კრება დაიბურა.

ს ი ა

„საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების“ წევრებისა 1909 წლის 1-ლი იანვრისათვის:

I.

- საზოგადოების თავმჯდომარე — ეჭვთიშე სვიმონის ძე თაყაიშვილი;
- თავმჯდომარის ამხანაგი — დავით გიორგის ძე კარიჭაშვილი;
- საზოგადოების ხაზინადარი — ალექსანდრე ივანეს ძე სარაჯიშვილი;
- საზოგადოების მდივანი დამუ.
- ზეუმ-ბიბლიოთეკის მცველი — სერგი რომანოზის ძე გორგაძე;
- საბჭოს წევრები: — მღვდელი კალისტრატე ცინცაძე;
მღვდელი პოლიევქტოს კარბელაშვილი;
მოსე გიორგის ძე ჯანაშვილი;
ალექსანდრე თევდორეს ძე ყიფშიძე;
იუსტინე ირაკლის ძე აბულაძე.

II.

1. საპატიო წევრი — თავ. აკაკი როსტომის ძე წერეთელი.

III.

ნამდვილი წევრნი:

ა.

- აბაშიძე ივანე (კიტა) გიორგის ძე.
აბესაძე ავქსენტი, პარუჩიკი.
აბულაძე იუსტინე ირაკლის ძე (დამფუძნებელი).
აბულაძე გიორგი ირაკლის ძე.
აბულაძე ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე.
აბულაძე პლატონ კრისტეფორეს ძე.

აგლაძე ილია.

აელიანი სვიმონ სვიმონის ძე

10. ავალიშვილი ზურაბ დავითის ძე.

ავალიშვილი ვასილ ნიკოლოზის ძე.

ავალიშვილი იოსებ დავითის ძე.

ავალიშვილი ნიკოლოზ იაკობის ძე.

ალხაზიშვილი ილია სოლომონის ძე.

ამირეჯიბი გიორგი იოსების ძე (დამფუძნ.).

ამბროსი არქიმანდრიტი (ხელაია) (დამფუძნებელი).

ანდრიაშვილი სოლომონ ანტონის ძე.

არაყიშვილი დიმიტრი.

არდაზიანი კოსტანტინე ლავრენტის ძე.

20. არჯევანიძე ანტონ ივანეს ძე.

არჯევანიძე ნიკოლოზ ივანეს ძე.

ასათიანი გიორგი მღვდელი.

აფხაზი ივანე დიმიტრის ძე (დამფუძნებელი).

აფხაზი კოსტანტინე ნიკოლოზის ძე.

აღნიაშვილი ნიკოლოზ ანტონის ძე.

ახვლედიანი დიმიტრი თომას ძე.

ახმეტელაშვილი ნიკოლოზ გიორგის ძე.

ახნაზაროვი არტემ მიხეილის ძე.

ბ.

ბაგრატიონ-დავითიშვილი გიორგი ალექსანდრეს ძე (დამფუძნ.).

30. ბარნოვი ალექსანდრე ზაქარიას ძე.

ბარნოვი ვასილ ზაქარიას ძე.

ბაქრაძე დავით ნიკოლოზის ძე.

ბაქრაძე კოსტანტინე დიმიტრის ძე.

ბაბტაძე კოსტანტინე თეოდორეს ძე.

ბეთანოვი ალექსანდრე სტეფანეს ძე.

ბეჟანაშვილი მიხეილ ნიკოლოზის ძე.

ბერელაშვილი ადამ ზურაბის ძე.

ბერელაშვილი ვასილ ზურაბის ძე.

ბერძნიშვილი ექვთიმე სვიმონის ძე.

40. ბილანიშვილი ზაქარია.

ბოცვაძე ლუარსაბ გერასიმეს ძე.

ბურჭულაძე გრიგოლ.

ბუქრაული ივანე.

ბ.

გაბაშვილი გრიგოლ დიმიტრის ძე, ექიმი (დამღუბ.)

გაბაშვილისა ეკატერინე რევაზის ასული.

გაბაშვილი გიორგი ივანეს ძე.

გაბინიანი ვაჰან.

გაბუნია დომენტი მერაბის ძე.

გამრეკელი გიორგი მღვდელი.

50. გამრეკელი ვასილ გიორგის ძე ექიმი.

გამურელიძე ივანე ფედოკიმეს ძე.

გამურელიძე პარმენ.

გარსევანიშვილი ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე.

გარსიაშვილი დავით მღვდელი.

გაჩეჩილაძე სევასტი მიხეილის ძე.

გელოვანი იასონ დავითის ძე.

გელოვანი ქაიხოსრო გიორგის ძე.

გებტმანი გიორგი ნიკოლოზის ძე.

გვახავა გიორგი ბეჟინის ძე.

60. გვანიჩავა რაჟდენ ბართლომეს ძე.

გვარამაძე ილია სოლომონის ძე.

გვარამაძე იოანე მღვდელი.

გვარამაძე კონსტანტინე იოანეს ძე.

გვარამაძე სოლომონ ანდრეას ძე.

გველესიანი ივანე გიორგის ძე.

გველესიანი ტერენტი სვიმონის ძე.

გიგინეიშვილი პლატონ გიორგის ძე, ექიმი.

გიორგაძე მიხეილ.

გიორგი, ეპისკოპოსი იმერეთისა.

70. გორგეივისა ეფემია გრიგოლის ასული.
 გორგეივი მიხეილ გრიგოლის ძე.
 გოგებაშვილი იაკობ სვიმონის ძე (დამფ.).
 გოგიტძე ნიკოლოზ გიტოს ძე.
 გოგოლაშვილი ივლიანე, მასწავლებელი.
 გოთუა პარტენ ალექსანდრეს ძე.
 გომართელი ივანე გედევანის ძე, ექიმი.
 გორგასლიძე ექვთიმე.
 გორგაძე სერგი რომანოზის ძე (დამფუძნ.).
 გორგაძე ანთიმოზ ბესარიონის ძე.
80. გოცირიძე კონსტანტინე რამაზის ძე.
 გრუზინსკისა თამარ დავითის ასული.
 გულისაშვილი ზაქარია მღვდელი.
 გუნცაძე ირაკლი ალექსანდრეს ძე.
 გურამიშვილი დავით ალექსანდრეს ძე.
 გურგენიძე ალექსანდრე დიმიტრის ძე.
 გძელიშვილი ალექსანდრე ივანეს ძე.

დ.

- დადიანი იოსებ ტარიელის ძე (ინჟინერი).
 დადიშკელიანი თათარზან თენგიზის ძე.
 დადიშკელიანი ჯანსუყ თენგიზის ძე.
90. დათეშიძე სამსონ ნიკოლოზის ძე.
 დავით, ეპისკოპოსი ალავერდისა.
 დავითაშვილი ალექსი ალექსის ძე.
 დავითაშვილი დავით ალექსის ძე.
 დავრიშაშვილი დამიანე პეტრეს ძე.
 დაკიშვილი ივანე მიხეილის ძე.
 დედაბრიშვილი შიო.
 დეკანოზიშვილი ანდრია დიმიტრის ძე.
 დემიდოვი ვასილ ალექსანდრეს ძე.
 დემურიასი მარიამ ივანეს ასული.
100. დიასამიძე გრიგოლ ნიკოლოზის ძე (დამფ.).

დიასამიძე ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე, ექიმი.
დოდაშვილი კოსტანტინე ივანეს ძე.
დოსითეოზ არქიმანდრიტი (ბერძენიშვილი).

2.

- ვგაძისა ლიუბოვ კონსტანტინეს ასული.
ელიავე გრიგოლ ლავრენტის ძე, ექიმი.
ელიავე ვლადიმერ ბესარიონის ძე.
ელიავე ნესტორ ბესარიონის ძე.
ელიაშვილი ივანე სპირიდონის ძე.
ელიაშვილი სამსონ სპირიდონის ძე.
110. ენუქიძე სვიმონ ზაალის ძე.
ერისთავე-ზოშტარიასი ანასტასია გიორგის ასული.
ერისთავი გიორგი დავითის ძე.
ერისთავი დიმიტრი დავითის ძე, ექიმი.
ერისთავისა ეკატერინე ზაქარიას ასული.
ერისთავი ზაქარია გიორგის ძე.
ერისთავი ზაქარია ელიზბარის ძე.
ერისთავი კიაოზო დავითის ძე.
ერისთავი ნიკოლოზ ბიძინას ძე (გენერალი).
ერისთავი ნიკოლოზ დავითის ძე.
120. ერისთავე-შერვაშიძე ნიკოლოზ თომას ძე, ექიმი.
ესაძე ბორის სპირიდონის ძე (დამფ.).
ეჯიბია ბენედიქტე ბოგდანის ძე.

3.

ვართავავე ივლიტე პეტრეს ძე.
ვაშაკიძე ექვთიმე სვიმონის ძე, ექიმი.
ვაჩნაძე მიხეილ ალექსანდრეს ძე.
ვაჩნაძე მიხეილ რევაზის ძე.
ვახვაზიშვილი ალექსანდრე რევაზის ძე.
ვახვაზიშვილი სვიმონ (სიკო) რევაზის ძე.
ვაწაძე სპირიდონ იოსების ძე, ექიმი.

130. ვოლსკი გრიგოლ იოსების ძე.

ზ.

ზალიშვილი მიხეილ რომანის ძე.

ზდანოვიჩი გიორგი ფელიქსის ძე.

ზურაბიშვილი ივანე ივანეს ძე.

ზურაბიშვილი ილია ვლადიმერის ძე (დამფ.).

თ.

თადეგირიძე ნიკოლოზ ყარამანის ძე.

თადეგირიძისა ნინო შურაბის ასული.

თალაქვაძე ნიკიტა დეკანოზი.

თამარაშვილი მიხეილ მღვდელი.

თარხან-მოურავისა ელისაბედ ალექსანდრეს ასული.

140. თაქთაქიშვილი მიხეილ ივანეს ძე.

თაყაიშვილი დიმიტრი ალექსანდრეს ძე.

თაყაიშვილი ექვთიმე სვიმონის ძე (დამფუძნ.).

თოთიბაძე ანტონ დეკანოზი (დამფ.).

თულაშვილი ივანე ნიკოლოზის ძე.

თულაშვილი გაბრიელ ივანეს ძე.

თუმანიშვილი პავლე იოსების ძე (დამფძნ.).

თუმანიშვილი ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე, ექიმი.

თუმანიშვილი-წერეთლისა ანასტასია მიხეილის ასული.

თუმანიშვილი გიორგი მიხეილის ძე.

150. თუმანიშვილი ვასილ მიხეილის ძე.

თუმანიშვილისა იულია კოსტანტინეს ასული.

თუმანიშვილი კოსტანტინე მიხეილის ძე.

თუმანიშვილი კოსტანტინე პავლეს ძე.

თუმანიშვილი ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე.

თუმანიშვილი მიხეილ იოსების ძე.

ი.

იაშვილი სეით ლუარსაბის ძე (დამფუძნ.).

იანუილი აბელ ექიმი.
იმნაიშვილი გერასიმე სოფროპის ძე (დამფ.).
იმნაიშვილი სამსონ (მღვდელი).

160. იოსელიანისა ანა ნიკოლოზის ასული.
იოსელიანი ვენატე ონისიმეს ძე.
ისარლიშვილი მიხეილ პეტრეს ძე.

კ.

კაკუბავა გიორგი, (ინჟინერი).
კანდელაკი თეოფილე.
კარბელაშვილი პოლიექტოს, მღვდელი (დამფუნ.).
კარბელაშვილი ვასილ, მღვდელი (დამფუნ.).
კარგარეთელი ილია გიორგის ძე.
კარიჭაშვილი დავით გიორგის ძე (დამფ.).
კაციაშვილი გიორგი ადამის ძე.

170. კახიანი გიორგი ნიკოლოზის ძე (ექიმი).
კახიძე ვასილ ბესარიანის ძე.
კეკელიძე კორნილი, დეკანოზი (დამფუნ.).
კელენჯერიძე მელიტონ (მღვდელი).
კვლიაშვილი ალექსანდრე დიმიტრის ძე.
კვარაცხელია იოანე (მღვდელი).
კინაძე დავით.

კირიონი ყოვლად-სამღვდლო, ეპისკოპოსი.
კლდიაშვილი სვიმონ გრიგოლის ძე.
კლდიაშვილი დავით სვიმონის ძე.

180. კლდიაშვილი ვასილ.
კობაშიძე ლევან სოლომონის ძე.
კორღანოვი ვასილ დავითის ძე.

ლ.

ლაბაძე იასონ (მღვდელი).
ლაზარიშვილი ივანე ივანეს ძე.
ლასხიშვილი გიორგი.

ლევანიძე, ეპისკოპოსი გურია-ხამეგრელოსი.

ლომაური გიორგი ივანეს ძე (ექიმი).

ლომაური ნიკოლოზ იოსების ძე.

ლომინაძე ვასილ მერაბის ძე.

190. ლორთქიფანიძე ვლადიმერ ბეჟანის ძე (დამფუძნ.).

ლორთქიფანიძე ალექსანდრე მერაბის ძე.

ლორთქიფანიძე იასონ მერაბის ძე.

ლორთქიფანიძე ნიკოლოზ მერაბის ძე.

ლორთქიფანიძე კირილე ბეჟანის ძე.

ლორთქიფანიძე კონსტანტინე ტარიელის ძე (ექიმი).

ლოსაბერიძე სპირიდონ მიხეილის ძე.

მ.

მამაცაშვილი ქრისტეფორე იოსების ძე (გენერალი).

მამაცაშვილი ლევან კონსტანტინეს ძე (პოდპოლკოვნიკი).

მამინაიშვილი ნიკიფორე იესეს ძე.

200. მანსვეტაშვილი იაკობ ალექსანდრეს ძე.

მანსვეტაშვილი ვასილ მიხეილის ძე (ექიმი).

მმარგიანი ივანე (მღვდელი).

მარკელია რომანოზ (მღვდელი).

მარტი ნიკოლოზ იაკობის ძე, პროფესორი.

მაყაშვილი კონსტანტინე ზაქარიას ძე (დამფუძნ.).

მაყაშვილი დიმიტრი ივანეს ძე.

მაყაშვილი ვლადიმერ ათანასეს ძე (გენერ.-მაიორი).

მაყაშვილი გიორგი ივანეს ძე (ინჟინერი).

მაჩაბელი მიხეილ ვაბტანგის ძე (დამფუძნ.).

210. მაჩაბელი გიორგი (ვილო) ვაბტანგის ძე.

მაჩაბლისა ანატასია ალექსანდრეს ასული.

მაჭავარიანი ივანე ნიკოლოზის ძე.

მაჭავარიანი ნესტორ (მღვდელი).

მაჭავარიანი რომანოზ დავითის ძე (ექიმი).

მახათაძე ნიკოლოზ დიმიტრის ძე.

მაჯგანაძე კონსტანტინე (ბლალაჩინი).

- მგალობლიშვილი სოფრომ ზაქარიას ძე.
- მგალობლიშვილი ივანე პაატას ძე.
- მგალობლიშვილი იოსებ პაატას ძე.
220. მეგლაძე ყარამან ჭიხოსროს ძე.
- მდივანი ალექსანდრე ბესარიონის ძე (დამფუძნ.).
- მდივანი დავით ბესარიონის ძე.
- მდივანი სვიმონ გურგენის ძე.
- მელიქიშვილი დავით ზაქარიას ძე (დამფუძნ.).
- მელიქიშვილისა კნ. ალექსანდრა მაკარის ასული.
- მელიქიშვილი პეტრე გიორგის ძე (პროფესორი).
- მერკვილაძე იოსებ ნიკოლოზის ძე.
- მერტულე მიხეილ (მასწავლებელი).
- მესტიაშვილი სოლომონ სტეფანეს ძე.
230. მესხისა ეკატერინე გრიგოლის ასული.
- მესხი ივანე სვიმონის ძე.
- მეუნარგია იოანე მიხეილის ძე.
- მეფეულა იასე (რაჭველი).
- მეფისაშვილი პეტრე ივანეს ძე.
- მთავრიშვილი თომა აბრამის ძე.
- მირზაშვილი ალექსანდრე.
- მირიანაშვილი პეტრე გრიგოლის ძე.
- მირიანაშვილი ალექსი ივანეს ძე.
- მიჭაბერიძე ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე.
240. მიჭაძე ალექსანდრე მათეს ძე.
- მიქელაძე ვლადიმერ სვიმონის ძე (დამფუძნ.).
- მიქელაძე ალექსი (მღვდელი).
- მიმინეიშვილი იასონ მარკოზის ძე.
- მოხდოველისა ელისაბედ დავითის ასული.
- მოხდოველი გრიგოლ ვახილის ძე.
- მონადირიშვილი იოსებ გიორგის ძე.
- მოსეშვილი იასონ (ოდესის უნივერსიტეტის ლაბორანტი).
- მუსხელიშვილი დიმიტრი ივანეს ძე (გენერალი, დამფუძნ.).
- მუსხელიშვილი გიორგი ივანეს ძე (გენერალი, დამფ.).

250. მელაშაშვილი (პაწაძე) დომინიკე (მღვდელი).
მღვდლიევი მიხეილ.
მღებრიშვილი ალფონს (მღვდელი).
მჭედლიშვილი პავლე ლუკას ძე.
მხეიძე კონდრატე არჩილის ძე (ექიმი.).

6.

- ნადირაძე ანდრია გიორგის ძე.
ნათაძე გრიგოლ იოსების ძე.
ნათაძე ალექსანდრე ივანეს ძე.
ნათაძე ნიკოლოზ (მღვდელი).
ნაკაშიძე ილია პეტრეს ძე.
260. ნაკაშიძისა ნინო იოსების ასული.
ნაკაშიძე ერმილე კაცოს ძე.
ნაკაშიძე ნიკოლოზ პეტრეს ძე.
ნაკაშიძე მიხეილ მიხეილის ძე.
ნატროშვილი ანტონ ივანეს ძე.
ნახუცრიშვილი დავით გიორგის ძე.
ნიკოლაძე ნიკოლოზ იაკობის ძე.
ნიკოლაძე მათე ივანეს ძე.
ნიჭარაძე ბესარიონ (მღვდელი).
ნიჭარაძე ივანე თეოდორეს ძე.

მ.

270. ორბელიანი ალექსანდრე ივანეს ძე.
ორბელიანისა კნ. მარიამ ვაზტანგის ასული.
ორბელიანისა ელისაბედ ირაკლის ასული.
ორბელიანი შამუკა ივანეს ძე.
ორბელიანი იაკობ იოსების ძე.
ოქრომჭედლიშვილი ნიკოლოზ (მთავარ-დიაკონი).
ოცხელი იოსებ იოსების ძე.
ოცხელი სვიმონ იოსების ძე.
ოპანეზოვი გრიგოლ იოსების ძე.

3.

- პაპიტაშვილი გრიგოლ ნიკოლოზის ძე.
280. პეტრე, ეპისკოპოზი გორისა.
პეტრიაშვილი ნესტორ ივანეს ძე.
პიროს არქიმანდრიტი (ოქროპირიძე).
პოლუმორდენოვი მიტროფანე გაბრიელის ძე.

ჟ.

- ჯორდანია თევდორე დავითის ძე.
ჯერული გიორგი დურშიშხანის ძე.

რ.

- რაზიკაშვილი ლეკა პავლეს ძე.
რაზიკაშვილი თევდორე პავლეს ძე.
რათიშვილი ივანე გიორგის ძე.
რიგინაშვილი დავით (კბილის ექიმი).
290. როსტომაშვილი ივანე პავლეს ძე.
რცხილაძე ვასილ ილიას ძე.
რცხილაძე გრიგოლ სვიმონის ძე.
რცხილაძე ტარასი გრიგოლის ძე (მასწავლებლი).
რურუა ვვანე (მღვდელი).

ს.

- საბაშვილი ნიკოლოზ ანტონის ძე (ვაჭარი).
სარაჯიშვილი დავით ზაქარიას ძე (დამფუძნ.).
სარაჯიშვილი ალექსანდრე ივანეს ძე (დამფ.).
სარაჯიშვილი ალექსანდრე პეტრეს ძე.
სარაჯიშვილისა ეკატერინე ივანეს ასული.
300. საყვარელიძე გაბრიელ ბეჟანის ძე.
საზოკია თედო.
სულხანიშვილი ვასილ ალექსანდრეს ძე.

ტ.

ტატიშვილი იპოლიტე ზურაბის ძე.
 ტატიშვილი დიმიტრი ლუკას ძე.
 ტატიშვილი ნიკოლოზ გაბრიელის ძე.
 ტყავაძე კოსტანტინე იასეს ძე.
 ტყემალაძე მარკოზ (დეკანოზი).
 ტყეშელაშვილი ივანე სოფროშის ძე.

უ.

- უფლენიშვილი დიმიტრი ალექსანდრეს ძე.
 310. ფალიაშვილი ზაქარია პეტრეს ძე.
 ფანცულაია იოსებ.
 ფანცხავა იაკობ სპირიდონის ძე.
 ფაღავასი ალექსანდრა ალექსანდრეს ასული.
 ფერაძე ილია ივანეს ძე (დამფუძნ.).
 ფირცხალავა სამსონ.
 ფიფინაშვილი ალექსანდრე.
 ფორაქაშვილი დავით ილარიონის ძე.
 ფორაქაშვილი სვიმონ ილარიონის ძე.
 ფორაქაშვილი ალექსანდრე დავითის ძე.
 320. ფურცელაძე ანტონ ნიკოლოზის ძე.
 ფურცელაძე ლევან ანტონის ძე.
 ფურცელაძე ისაია იოვლის ძე.

ქ.

ქართველიშვილი ნიკოლოზ გიორგის ძე.
 ქართველიშვილისა ელისაბედ.
 ქადაგიძე დავით ნიკოლოზის ძე.
 ქავთარაძისა ანა ლუარსაბის ასული.
 ქარცივაძე ანტონ.
 ქვარიანი სვიმონ ალექსის ძე
 ქიქოძე მოსე ათანასეს ძე.

330. ქიქოძე ლეონიდ სეიმონის ძე.
 ქობულაშვილისა კნ. ნინო ელიზბარის ასული.
 ქუთათელაძე არისტო ვასილის ძე.
 ქუთათელაძე დავით ვასილის ძე.
 ქუჩუკაშვილი შიო ილარიონის ძე.

ღ.

- ღამბარაშვილი მაქსიმე გრიგოლის ძე, ექიმი.
 ღამბაშიძე დავით, დეკანოზი.
 ღამბაშიძე ვახტანგ დავითის ძე, ექიმი.
 ღლონტი ზარლამპი პეტრეს ძე.
 ღოღობერიძე სეიმონ ბესარიონის ძე.
 340. ღოღობერიძე ნიკოლოზ ბესარიონის ძე.
 დულაძე იაკობ სოლომონის ძე.
 დულაძე ანდრია სოლომონის ძე.

ყ.

- ყვარიშვილი კონსტანტინე იოსების ძე.
 ყვარიშვილისა ალექსანდრა კონსტანტინეს ასული.
 ყაზბეგი გიორგი ნიკოლოზის ძე გენერალი.
 ყაზბეგი რაფიელ ნიკოლოზის ძე.
 ყაზბეგისა ელისაბედ ნიკოლოზის ასული.
 ყანჩელი ალექსანდრე ივანეს ძე (დამფ.).
 ყიფიანი სამსონ გიორგის ძე.
 350. ყიფიანი კონსტანტინე დიმიტრის ძე.
 ყიფიანი ვასილ როსტომის ძე.
 ყიფიანი დიმიტრი ალექსანდრეს ძე.
 ყიფიანი მიხეილ ქაიხოსროს ძე.
 ყიფშიძე ზაქარია თევდორეს ძე.
 ყიფშიძე გრიგოლ თევდორეს ძე (დამფ.).
 ყიფშიძე ალექსანდრე თევდორეს ძე (დამფ.).

ფ.

- შათირიშვილი კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე.
შარაშიძე მიხეილ, მასწავლებელი.
შარვაშიძისა კნ. მარიამ დავითის ასული.
360. შატილოვი ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე, ექიმი.
შიუკაშვილი შიო ისაკის ძე.
შოშიაშვილი სოლომონ, დეკანოზი.
შუბლაძე ილია, მღვდელი.

ჩ.

- ჩაჩიბაია გიორგი ზურაბის ძე.
ჩერქეზიშვილი ვასილ ნიკოლოზის ძე.
ჩერქეზიშვილი ლევან ლევანის ძე.
ჩიკვაძე კალისტრატე ნიკოლოზის ძე.
ჩიკვაძე დიდიმ ნიკოლოზის ძე.
ჩიჭოვანი ილია მანუჩარის ძე.
370. ჩიჯავაძე იოსებ, მღვდელი.
ჩიხლაძე ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე.
ჩოლოყაშვილი დიმიტრი ერასტის ძე.
ჩოლოყაშვილისა კნ. ნინო დავითის ასული.
ჩოლოვაძე მელიტონ იესეს ძე.
ჩხაიძე სილიბისტრო, მღვდელი.
ჩხენკელი ლუკა ივანეს ძე, ბეთაღი.
ჩხიკვაძე ზაქარია ივანეს ძე.
ჩხიკვაძე მიხეილ, მღვდელი.

ც.

- ცაგარელი ალექსანდრე ანტონის ძე, პროფესორი (დამფ.).
380. ცაგარელი ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე.
ციმაკურიძე ალექსანდრე მიხეილის ძე.
ცინცაძე კალისტრატე, მღვდელი (დამფ.).
ციცკარაშვილი მიხეილ საბას ძე.

ციციშვილი ქრისტეფორე, მღვდელი.

ცხაკია პართენ, მღვდელი.

ცხვეთაძე ნიკოლოზ ზებუნძე ძე.

წ.

წერეთელი ვასილ გიორგის ძე.

წერეთელი მიხეილ გიორგის ძე.

წერეთლისა კნ. ელისაბედ გიორგის ასული.

390. წერეთელი პეტრე (ალექსანდრე) ალექსანდრეს ძე.

წერეთელი ლევან ალექსანდრეს ძე.

წერეთელი მიხეილ ალექსანდრეს ძე.

წინამძღვრიშვილი ილია ივანეს ძე.

ჭ.

ჭავჭავაძე ნიკოლოზ გულბათის ძე.

ჭავჭავაძე დავით ზაქარიას ძე.

ჭავჭავაძე მაქსიმელიანე ზაქარიას ძე.

ჭავჭავაძე ივანე სულხანის ძე, გენერალი.

ჭავჭავაძისა კნ. დარია რამაზის ასული.

ჭავჭავაძე კონსტანტინე რომანოზის ძე.

400. ჭავჭავაძისა კნ. ვერა ალექსანდრეს ასული.

ჭანიშვილი გიორგი ალექსანდრეს ძე.

ჭრიაი პეტრე გიორგის ძე.

ჭიჭინაძე ალექსი ბესარიონის ძე.

ჭიჭინაძისა ეფროსინე იაკობის ასული.

ჭიჭინაძე ზაქარია ფნატეს ძე.

ჭკადუა იულონ.

ჭოღოშვილი ვეგენი ალექსანდრეს ძე.

ჭრულაშვილი სტეფანე თევდორეს ძე.

ჭყონია ილია შირიანის ძე.

ბ.

410. ხაზანაშვილი ალექსანდრე სოლომონის ძე.

ხაზუტაშვილი დიმიტრი, დეკანოზი,
 ხელაია პორფირი, მღვდელი.
 ხელთუფლიშვილი დავით ბესარიონის ძე.
 ხერხეულიძისა კნ. ნატალია ალექსანდრეს ასული.
 ხიმშიაშვილი გიორგი სპირიდონის ძე, გენერალი.
 ხოშტარია დიმიტრი თომას ძე.
 ხუნდაძე სილოვან თომას ძე.
 ხუციავაძე თეოფილე იესეს ძე.
 ხუციშვილი ალექსანდრე ლუარსაბის ძე.

ჴ.

420. ჯაბადარი ალექსანდრე გიორგის ძე.
 ჯავახიშვილი ივანე ალექსანდრეს ძე.
 ჯავახიშვილი ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე.
 ჯავახიშვილი გიორგი ალექსანდრეს ძე (დამფ.).
 ჯავახიშვილი ლუკა ანტონის ძე, ექიმი.
 ჯანაშვილი მოსე გიორგის ძე (დამფ.).
 ჯანდიერი ლევან გიორგის ძე.
 ჯანდიერი ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე, ექიმი.
 ჯაოშვილი ეპიფანე, მღვდელი.
 ჯაფარიძე ვასილ მიხეილის ძე.
430. ჯაფარიძე ივანე დავითის ძე.
 ჯაფარიძე სერგეი დავითის ძე.
 ჯაში ილარიონ, მღვდელი.
 ჯაჯანიძე სვიმონ, მღვდელი.
 ჯვარიშვილი ათანასე თევდორეს ძე.
 ჯინორიძე მირონ ლუკას ძე.
436. ჯორჯაძე დავით გიორგის ძე.

IV

და მ მ მ ა რ ე წ ე ე რ ნ ი :

1. ათაბეგი არტანუჯელი ალათ-ბეგ.

საზოგადოებას წევრთა სია

- ანდრეევი სვიმონ ნიკოლოზის ძე.
დეკანოზიშვილი ვასილ ნიკოლოზის ძე.
დეკანოზიშვილისა დარია ვასილის ასული.
ერისთავ-შარვაშიძისა მარიაშ.
თაბაშიძე სულეიმან-ეფენდი.
კიკავა დურსუნ-ეფენდი.
ლანდია პოლიკარპე მელიტონის ძე.
ლატარია ელიზბარ ზურაბის ძე.
10. მიქელაძე ფარსადან გიორგის ძე.
მიქელაძე კოსტანტინე გიორგის ძე.
მღებრიშვილი კოსტანტინე სვიმონის ძე.
ფილიპოვი გიორგი პოლიევქტოს ძე.
ქილიფთარი ყარამან ენუქის ძე.
ქილიფთარი დავით ილარიონის ძე.
ქილიფთარისა მარიაშ.
შუშანია ესტატე ბესარიონის ძე.
ცეცხლაძე თაირ-ალა.
ციხისტავი სვიმონ სოლომონის ძე.
20. ჯაჯანაშვილი არჩილ.

სულ 456 წევრი.

მედიდობათა განყოფილება:

განყოფილება I:

გვერდი	სტრიქონი	დაბეჭდილია:	უდა იქოს
4	25	რომულთაგან	რომულთაგან

განყოფილება II:

5	13	შშობელ	შშობელთა
8	20	ვეადაგია	ვეადაგი
9	1	დაბახ	დაბახს
16	19	როფ	პროფ
"	20	სковесности	სловесности
18	9	საკელესი	საკელესიო
27	3	მიმატებიათ	მიმატებთან
29	18	ოსტორიის	ისტორიის
49	10	ერთათს	ერთათ,
"	11	ხანგრძლივობი,	ხანგრძლივობის
62	4	აილსნება	აიხსნება
65	28	Армени	Арменія

განყოფილება III:

56	25	პირველ	პირველი
"	29	ქართული	ქართველი
61	2	1808	1908

განყოფილება IV:

33	21	შეთუნახას	შეთუნახავს
103	2	ალინძებს	ალვინძებს
104	შე-8 სხოლ.	ამბარ	ამბარი

გამყოფადება VI:

3	. . .	8	. . .	აღნიშნული	. . .	აღნიშნული
5	. . .	33	. . .	პირველ	. . .	მეორე
17	. . .	30	. . .	I ნაწილში	. . .	II ნაწილში
37	. . .	23	. . .	ქართულ	. . .	ქართველ

466207666 606000886

I ინდექსები

კონსტანტინე	კონსტანტინე	კონსტანტინე	კონსტანტინე
კავთახიანი	კავთახიანი	კავთახიანი	კავთახიანი

II ინდექსები

კავთახიანი	კავთახიანი	21	2
კავთახიანი	კავთახიანი	02	3
კავთახიანი	კავთახიანი	1	0
კავთახიანი	კავთახიანი	01	01
კავთახიანი	კავთახიანი	02	0
კავთახიანი	კავთახიანი	0	01
კავთახიანი	კავთახიანი	0	02
კავთახიანი	კავთახიანი	01	02
კავთახიანი	კავთახიანი	01	01
კავთახიანი	კავთახიანი	11	-
კავთახიანი	კავთახიანი	4	10
კავთახიანი	კავთახიანი	02	20

III ინდექსები

კავთახიანი	კავთახიანი	02	02
კავთახიანი	კავთახიანი	02	-
8001	8001	2	10

IV ინდექსები

კავთახიანი	კავთახიანი	12	02
კავთახიანი	კავთახიანი	2	001
კავთახიანი	კავთახიანი	კავთახიანი	101

ფასი 3 ჰახ. 50 კ.

საქართველოს სსრ-ის და სსრკ-ის
წარმომადგომლობის განყოფილება

საქართველოს სსრ-ის და სსრკ-ის
ბიბლიოთეკის განყოფილება. ქვემოთაღნიშნული
პროცენტით, 0 II, 33. VIII+100. 3 50 კ.